

**T.C.  
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ  
ANABİLİM DALI**

**DOKTORA TEZİ**

**TÜRKİYE’DE İŞSİZ ENGELLİLERİN SOSYO  
EKONOMİK DURUMU: NİĞDE İLİNDE ALAN  
ARAŞTIRMASI**

**Ersin ERASLAN  
2502160031**

**TEZ DANIŞMANI  
Prof. Dr. Levent ŞAHİN**

**İSTANBUL-2022**

## ÖZ

### TÜRKİYE’DE İŞSİZ ENGELLİLERİN SOSYO EKONOMİK DURUMU: NİĞDE İLİNDE ALAN ARAŞTIRMASI

ERSİN ERASLAN

İşsizlik ve engelliliğin bir bireyde aynı anda tezahür etmesi çoklu bir dezavantajlılık halini yansıtmakla birlikte söz konusu durumdaki bireyin sosyoekonomik sorunların merkezinde olduğunu da göstermektedir. Bu çerçevede hayat mücadelesine işsizlik zemininde devam eden engellilerin sorunlarına odaklanması, engelli politikaları noktasında oldukça önem kazanmaktadır. Bu noktadan hareketle “Türkiye’de işsiz engellilerin sosyoekonomik durumu nasıldır?” araştırma sorusuyla şekillenen tez konusunun amacı; işsizliğin getirdiği sosyoekonomik sorunların, engellilerin sosyal ve ekonomik hayatına nasıl tesir ettiğinin derinlemesine kavranması ve işsiz engellilerin sosyoekonomik durumlarının analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yönteminin esas alındığı ve temellendirilmiş teorinin araştırma deseni olarak seçildiği tez çalışmasında Niğde’de ikamet eden 57 işsiz engelli bireyle yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle görüşmeler gerçekleştirilmiş ve konu özelinde çeşitli bulgulara ulaşılmıştır.

Araştırma bulgularına göre işsiz engellilerin sosyal durumu kapsamında; sosyal ilişkilerinde yalnızlaştıkları, gündelik faaliyetlerinde genelde ev içinde olmak üzere internette zaman geçirdikleri, sosyo kültürel faaliyetlerinin baskılandığı, siyasi dışlanma yaşadıkları, sosyal yaşamda sağlık hizmetleri başta olmak üzere çeşitli kamu hizmet açıklarından etkilendikleri ve son olarak toplumun tutumunda ostrasizm temelli dışlanma biçiminin hâkim olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ekonomik durum kapsamında, katılımcıların çoğunda ekonomik yaşamlarında düşük kişisel harcamaların ön planda olduğu ve ihtiyaçlarına ulaşmakta zorluk çektikleri, sosyal yardımlara yönelik serzenişte bulundukları tespit edilmiştir. Psikolojik durum kapsamında ise katılımcıların büyük bir kısmının engelliliği dışsallaştırarak topluma ve kader anlayışına atfettiği bu duruma karşın araştırma grubunun neredeyse

tamamında işsizlik durumunu içselleştirildiği ve bunalım halinin yaşandığı belirlenmiştir. İş arama motivasyonun kaynağında ise itibar ve kişisel gelişim gibi isteklerin yerine, ekonomik temelli etkenlerin ve sosyalleşme isteğinin ön plana çıktığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Engellilik, İşsizlik, Sosyal Dışlanma, Sosyoekonomik Durum.



## **ABSTRACT**

### **SOCIO ECONOMIC STATUS OF THE UNEMPLOYED DISABLED IN TURKEY: A CASE OF NIGDE PROVINCE**

**ERSİN ERASLAN**

The simultaneous manifestation of unemployment and disability in an individual reflects a multiple disadvantage, but also shows that the individual in the mentioned situation is at the center of socioeconomic problems. In this framework, focusing on the problems of disabled people who continue their struggle for life on the ground of unemployment gains importance in terms of disability policies. From this point of view, *"How is the socioeconomic status of the unemployed disabled people in Turkey?"* and the thesis topic is shaped by this research question. The aim of the thesis topic is to understand deeply how the socio-economic problems brought about by unemployment affect the social and economic life of the disabled and to analyze the socioeconomic status of the unemployed disabled. By this purpose, the interviews was conducted with 57 unemployed disabled individuals who are residing in Niğde by semi-structured interview technique, various findings were reached in the thesis study, which was based on the qualitative research method and based theory was chosen as the research design.

The results of the research conducted within the scope of the social situation of the unemployed disabled are as follows; they are isolated in their social relations and generally at home, spending their time on the internet in their daily activities. Their socio-cultural activities are suppressed and they experience political exclusion. They are also affected by various public service deficits, especially health services. Finally, the ostracism-based exclusion form is dominant in the attitude of the society. Within the scope of the economic situation, it was determined that most of the participants had low personal expenditures in their economic life, had difficulty in reaching their needs, and complained about social assistance. Within the scope of the psychological state, it was determined that most of the participants externalized the

disability and attributed it to the society and the understanding of destiny. It have been concluded in the source of job search motivation that economic-based factors and the desire for socialization come to the fore instead of requests such as reputation and personal development.

**Keywords:** Disability, Unemployment, Social Exclusion, Socioeconomic Status.



## ÖNSÖZ

Engellilik meselesi değişen paradigma çerçevesinde sosyoekonomik bariyerlerle ilişkili olarak toplumsal kusurlar etrafında izah edilmektedir. Bu noktada 21. yüzyılda dünyada engellilerin sosyoekonomik durumuna yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır. Türkiye’de ise engellilerin sosyoekonomik durumuna yönelik çalışmalar birkaç ulusal ve bölgesel rapordan öteye gitmemektedir. Diğer taraftan işsizliğin beraberinde getirdiği sosyoekonomik açıdan olumsuz sonuçlar söz konusu sosyoekonomik bariyerleri pekiştirerek engelliler açısından yapısal pek çok zincirleme soruna da neden olmaktadır. Nitekim engellilikle birlikte anılmaya başlayan söz konusu yapısal problemler çok sayıda multidisipliner çalışmaya da konu olmaktadır.

Engelli nüfus artıkça engellilere yönelik meselelerin fazlaştığı ve yeni problemlerin de gün yüzüne çıkmaya başladığı izlenmektedir. İşte bu çalışmanın çıkış noktası da söz konusu meseleleri derinlemesine anlamaya yöneliktir. Bu çerçevede engellilerin sosyoekonomik durumunun ele alınması onların toplumsal hayatta karşılaştıkları sosyoekonomik bariyerlere bütüncül bir bakış açısı sağlayacağı gerçeğinden hareketle çalışmanın konusu sosyoekonomik durum şeklinde belirlenmiştir. Diğer taraftan hayatla mücadelesi işsizlik zemininde devam eden engellilerin bu bariyerlerle daha fazla karşılaşacak olma ihtimali gözönüne alınarak örneklem grubunda yer alacak katılımcıların işsiz olması tercih edilmiştir. Böylelikle literatürde hiç çalışılmamış bir konu olan işsizlik söz konusu bu çalışmaya konu edilerek, engellilik çalışmalarına yeni bir kapı açılmıştır.

Çalışmada birçok sorunla karşılaşmıştır. Bunlardan ilki engelli işsizlik oranlarının 2011 yılından itibaren tespit edilmiyor ve açıklanmıyor olmasıdır. Engelli istihdamına ilişkin verilerin ise oldukça düzensiz ve dağınık bir yapıda olması karşılaşılan diğer bir güçluktur. Söz konusu engelli işgücüne yönelik verilerin ulaşılabilir nitelikte olmaması engellilere yönelik geliştirilecek politikaları ciddi manada olumsuz yönde etkilemekte ve alanyazını ise kısırlaştırmaktadır. Diğer taraftan araştırma döneminde devam eden Covid-19 pandemisi araştırma randevu

çizelgelerinin değişmesine ve bir takım gecikmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte bir diğer sorun işitme engellilerle iletişim safhasında ortaya çıkmıştır. Anlaşılan tercümanın A2 belgesine sahip olması tek başına yeterli gelmemiş iki tane daha C1 belgeli CODA'yla anlaşılmış ve bu sorunun üstesinden gelinmiştir.

Doktora eğitim sürecinin başlangıcından, söz konusu bu çalışmanın son noktası konuncaya değin dinamik vizyonu ve bilgisiyle bana yol gösteren, sorunlara ise çözüm odaklı yaklaşan, emeğini ve zamanını hiçbir suretle esirgemeyen, kendisinin katkısı olmasaydı tamamlanamayacak olan bu çalışmanın mimarı, değerli danışmanım Sayın Hocam Prof. Dr. Levent ŞAHİN'e şükranlarımı sunarım.

Ayrıca beni sabırla dinleyen, eserleri ve bilgi birikimleri ile bana yol gösteren, tez içeriğine son derece önemli katkıları olan tez izleme komitesinde yer alan Kıymetli Hocalarım Prof. Dr. Sedat MURAT'a ve Prof. Dr. Ayhan GENÇLER'e teşekkürlerimi sunarım. Değerli Juri Üyeleri Sayın Hocalarım Doç. Dr. Osman AKGÜL'e, Doç. Dr. Gökçe CEREV'e ve Doç. Dr. Doğa Başar SARIİPEK'e teze yaptıkları önemli katkılarından dolayı ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda öğrencisi olmaktan gurur duyduğum İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde görev yapan hocalarım başta olmak üzere bölümde görevlerini icra eden tüm çalışanları da hatırla yâd ederim.

Yaklaşık 3 yıl süren bu tez çalışmasında, çalışmanın en başından en sonuna değin yanımda olan, araştırmaya akran desteğini veren kıymetli ve de kadim dostum Dr. Öğr. Üyesi Şükrü TÜRKÖZ'e teşekkürü bir borç bilirim. Yine bu süreçte verdikleri desteklerle çalışmanın tamamlanmasına katkıları olan kıymetli dostlarım, Arş Gör. Ali İhsan BALCI'ya ve Dr. Öğr. Gör. Kamil Hakan DERİN'e de teşekkür ederim.

Hayatımın her safhasında desteklerini ve dualarını esirgemeyen sevgili annem Nuran ve babam Bayram başta olmak üzere tüm aile fertlerime ne kadar teşekkür etsem azdır. Yaklaşık 11 yıldır hayat mücadelesini birlikte verdiğimiz ve doktora eğitimim süresince her türlü zorlukta yanımda olan, bana moral ve cesaret veren kıymetli eşim Emel'e göstermiş olduğu sabır ve fedakarlıktan dolayı

minetttarım. NeŖe kaynağım olan ve bu sŖreçte zaman zaman ihmal ettiğim sevgili çocuklarım Muhammed'e ve NurŖen'e ihmallerim için sonsuz zŖrlerimi sunarım. Son olarak bu tezi, tezin ilham kaynağı olan annemin hiç bŖyŖmeyen kızı, hanemizin gŖl yŖzlŖsŖ, sevgili kardeŖim Yasemin ERASLAN'a ve diğer tŖm engelli bireylere ithaf ediyorum.

**Ersin ERASLAN**  
**İSTANBUL-2022**





## İÇİNDEKİLER

|                          |      |
|--------------------------|------|
| ÖZ.....                  | İİ   |
| ABSTRACT .....           | İV   |
| ÖNSÖZ.....               | VI   |
| İÇİNDEKİLER .....        | İX   |
| TABLolar LİSTESİ.....    | Xİİİ |
| ŞEKİLLER LİSTESİ.....    | XV   |
| KISALTMALAR LİSTESİ..... | XVII |
| GİRİŞ .....              | 1    |

## BİRİNCİ BÖLÜM SOSYAL MODEL PERSPEKTİFİNDE ENGELLİLİK VE SOSYAL DIŞLANMA

|                                                                             |    |
|-----------------------------------------------------------------------------|----|
| 1.1. GENEL ÇERÇEVEDE ENGELLİLİK.....                                        | 5  |
| 1.1.1. Engellilik Kavramı .....                                             | 6  |
| 1.1.2. Engelliliği Açıklamaya Yönelik Temel Yaklaşımlar .....               | 10 |
| 1.1.2.1. Modern Bilim Öncesinde Engellilik: Ahlak Modeli .....              | 11 |
| 1.1.2.2. Eski Paradigmada Engellilik: Tıbbi Model .....                     | 13 |
| 1.1.2.3. Yeni Paradigmada Engellilik: Sosyal Model .....                    | 15 |
| 1.1.2.4. Güncel Paradigmada Engellilik: Biyopsikososyal Model .....         | 17 |
| 1.1.3. Engelliliğin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması.....             | 19 |
| 1.1.3.1. Sakatlık/Bozukluk Yaklaşımı: Barema Metodu.....                    | 20 |
| 1.1.3.2. Fonksiyonel Sınırlılık (Kapasite) Yaklaşımı: Aktivite Ölçeği ..... | 24 |
| 1.1.3.3. Engellilik Yaklaşımı: ICF Modeli .....                             | 27 |
| 1.2. SOSYAL DIŞLANMA ÇERÇEVESİNDE ENGELLİLİK.....                           | 33 |
| 1.2.1. Kavramsal Açıdan Sosyal Dışlanma .....                               | 34 |
| 1.2.2. Sosyal Dışlanmayı Açıklamaya Yönelik Üçlü Paradigma.....             | 40 |
| 1.2.2.1. Dayanışma Paradigması .....                                        | 40 |
| 1.2.2.2. Uzmanlaşma Paradigması .....                                       | 41 |

|                                                                          |    |
|--------------------------------------------------------------------------|----|
| 1.2.2.3. Tekelci (Monopol) Paradigma.....                                | 43 |
| 1.2.3. Sosyal Dışlanma Boyutlarında Engelliliğin Değerlendirilmesi ..... | 43 |
| 1.2.3.1. Kültürel Dışlanma Boyutunda Engellilik .....                    | 44 |
| 1.2.3.2. Mekansal Dışlanma Boyutunda Engellilik.....                     | 57 |
| 1.2.3.3. Siyasi Dışlanma Boyutunda Engellilik.....                       | 62 |
| 1.2.3.4. Ekonomik Dışlanma Boyutunda Engellilik.....                     | 66 |

## İKİNCİ BÖLÜM

### TÜRKİYE'DE ENGELLİLERİN İSTİHDAMI VE İŞSİZLİK SORUNU

|                                                                            |            |
|----------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>2.1. TÜRKİYE'DE ENGELLİLERİN İSTİHDAMI .....</b>                        | <b>73</b>  |
| 2.1.1. Engelli İstihdamının Önemi ve Genel Görünümü.....                   | 74         |
| 2.1.2. Engellilerin İstihdamına Yönelik Yasal Düzenlemeler .....           | 81         |
| 2.1.2.1. Anayasal Boyutta Engellilerin Çalışma Hakkı.....                  | 81         |
| 2.1.2.2. Uluslararası Sözleşmeler Çerçevesinde Engellilerin İstihdamı..... | 84         |
| 2.1.2.3. Engellilerin İstihdamına İlişkin Temel Kanunlar .....             | 90         |
| 2.1.3. Engellilerin İstihdam Yöntemleri .....                              | 94         |
| 2.1.3.1. Kota Sistemi .....                                                | 94         |
| 2.1.3.2. Korumalı İşyerleri .....                                          | 101        |
| 2.1.3.3. Destekli İstihdam.....                                            | 104        |
| 2.1.3.4. Kooperatif Çalışma Yöntemi.....                                   | 108        |
| 2.1.3.5. Kişisel Çalışma Yöntemi.....                                      | 111        |
| 2.1.3.6. Evden Çalışma Yöntemi.....                                        | 112        |
| <b>2.2. TÜRKİYE'DE ENGELLİLERİN İŞSİZLİK SORUNU .....</b>                  | <b>112</b> |
| 2.2.1. Mevcut Veriler Işığında Engellilerin İşsizlik Durumu.....           | 113        |
| 2.2.2. İşsizlikle Mücadele Bağlamında İşgücü Piyasası Hizmetleri .....     | 120        |
| 2.2.2.1. Engellilere Yönelik Aktif İşgücü Hizmetleri .....                 | 121        |
| 2.2.2.1.1. Kamunun Eşleştirme ve Danışmanlık Hizmetleri.....               | 122        |
| 2.2.2.1.2. Mesleki Eğitim Programları.....                                 | 128        |
| 2.2.2.1.3. Kendi İşini Kuranlara Yardım Programları .....                  | 133        |
| 2.2.2.1.4. Ücret ve İstihdam Sübvansiyonları .....                         | 137        |
| 2.2.2.1.5. Diğer Destekler .....                                           | 141        |
| 2.2.2.2. Engellilere Yönelik Pasif İşgücü Hizmetleri .....                 | 143        |

|                                                                   |     |
|-------------------------------------------------------------------|-----|
| 2.2.2.2.1. İşsizlik Ödemeleri Çerçevesinde Engelli Aylıkları..... | 143 |
| 2.2.2.2.2. Bir Çalışma Paylaşımı Olarak Erken Emeklilik .....     | 148 |
| 2.2.2.2.3. İş Kaybı Tazminatı.....                                | 152 |
| 2.2.3. İşsizliğin Ekonomik ve Psiko Sosyal Sonuçları.....         | 153 |
| 2.2.3.1. İşsizliğin Ekonomik Sonuçları .....                      | 153 |
| 2.2.3.2. İşsizliğin Psiko Sosyal Sonuçları .....                  | 154 |

## **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**

### **TÜRKİYE'DE İŞSİZ ENGELLİLERİN SOSYO EKONOMİK DURUMU:**

#### **NİĞDE İLİNDE ALAN ARAŞTIRMASI**

|                                                                          |            |
|--------------------------------------------------------------------------|------------|
| 3.1. ARAŞTIRMA KONUSUNA İLİŞKİN LİTERATÜR TARAMASI .....                 | 158        |
| 3.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ .....                                   | 171        |
| 3.3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİK BİLGİSİ.....                               | <b>173</b> |
| 3.3.1. Araştırmanın Yöntemi.....                                         | 173        |
| 3.3.2. Araştırma Sorusu ve Araştırma Deseni: Temellendirilmiş Teori..... | 174        |
| 3.3.3. Araştırmanın Yeri ve Zamanı.....                                  | 177        |
| 3.3.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi .....                      | 178        |
| 3.3.5. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği .....                   | 180        |
| 3.3.6. Araştırmanın Sayıltıları ve Sınırlılıkları.....                   | 182        |
| 3.3.7. Verilerin Analizi.....                                            | 183        |
| 3.4. BULGULAR .....                                                      | <b>186</b> |
| 3.4.1. İşsiz Engellilerin Sosyal Durumuna Yönelik Bulgular .....         | 191        |
| 3.4.1.1. Sosyal İlişkiler .....                                          | 192        |
| 3.4.1.1.1. Aile İçi İlişkiler .....                                      | 193        |
| 3.4.1.1.2. Sosyal Çevre İlişkileri.....                                  | 206        |
| 3.4.1.1.3. Toplumun Tutumu .....                                         | 217        |
| 3.4.1.2. Sosyal Faaliyetler .....                                        | 226        |
| 3.4.1.2.1. Gündelik Faaliyetler.....                                     | 227        |
| 3.4.1.2.2. Siyasi ve Temsil Faaliyetleri.....                            | 237        |
| 3.4.1.2.3. Sosyal Faaliyetler ve Çevre .....                             | 247        |
| 3.4.1.3. Sosyal Yaşamda Kamu Hizmet Açıkları.....                        | 252        |
| 3.4.1.3.1. Kamu Hizmetleri Sorun Alanları .....                          | 252        |

|                                                                      |     |
|----------------------------------------------------------------------|-----|
| 3.4.2. İşsiz Engellilerin Ekonomik Durumuna Yönelik Bulgular .....   | 270 |
| 3.4.2.1. Ekonomik Yaşam .....                                        | 272 |
| 3.4.2.1.1. Ekonomik Yaşam Çevresi.....                               | 273 |
| 3.4.2.1.2. Hanenin Ekonomik Durumu .....                             | 276 |
| 3.4.2.1.3. Engelli Bireyin Ekonomik Durumu .....                     | 284 |
| 3.4.3. İşsiz Engellilerin Psikolojik Durumuna Yönelik Bulgular ..... | 294 |
| 3.4.3.1. Engellilik Algısı .....                                     | 295 |
| 3.4.3.2. İşsizlik Psikolojisi.....                                   | 297 |
| 3.4.3.3. İş Arama Motivasyonu .....                                  | 299 |
| <b>SONUÇ</b> .....                                                   | 302 |
| <b>KAYNAKÇA</b> .....                                                | 316 |
| <b>EKLER</b> .....                                                   | 346 |
| <b>ÖZGEÇMİŞ</b> .....                                                | 353 |

## TABLÖLAR LİSTESİ

|                                                                                                                                                           |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Tablo 1:</b> Üst Sindirim Kanalı Kalıcı Bozuklukların Sınıflandırılma Kriterleri.....                                                                  | 21  |
| <b>Tablo 2:</b> Sinir Sistemi-Epilepsi Engellilik Yüzdeleri.....                                                                                          | 26  |
| <b>Tablo 3:</b> Bireyin İhtiyaç Duyduğu Sağlık Hizmetlerinden Yararlanamaması .....                                                                       | 53  |
| <b>Tablo 4:</b> Bireylerin İlköğretim Mezuniyet Oranları .....                                                                                            | 54  |
| <b>Tablo 5:</b> Dışlanma Biçimleri ve Psikolojik Sonuçları.....                                                                                           | 56  |
| <b>Tablo 6:</b> Evrensel Tasarım Prensipleri .....                                                                                                        | 58  |
| <b>Tablo 7:</b> Türkiye’de 2010-2020 Yılları Arasında Yoksulluk Riski Altında Bulunan Engelli Bireyler (%) .....                                          | 76  |
| <b>Tablo 8:</b> Türkiye’de Engelli ve Genel Nüfusun Yaş Grupları ve Cinsiyet Ayrımı Dahilinde İstihdam Oranları (%).....                                  | 78  |
| <b>Tablo 9:</b> Seçilmiş Ülkelerde Kota Uygulaması (Yüzdelik Oranlar ve Eşikler) .....                                                                    | 95  |
| <b>Tablo 10:</b> Türkiye’de Kota Kapsamından Olan İş Yeri ve İşçi Statüsünde Çalışan Engelli Sayısı (2010-2021 Yılları Arası) .....                       | 97  |
| <b>Tablo 11:</b> Bölgelere Göre Kooperatif Ekonomisinin Büyüklüğü (2014 Yılı).....                                                                        | 108 |
| <b>Tablo 12:</b> TÜİK Nüfus ve Adres Araştırması 2011 Sonuçlarına Göre Yaş ve Cinsiyet Grupları Ayrımı Dahilinde Engellilerin İşsizlik Oranları (%) ..... | 116 |
| <b>Tablo 13:</b> Engel Grupları Ayrımı Dahilinde İşsizlik Oranları (%).....                                                                               | 117 |
| <b>Tablo 14:</b> 2018-2021 Yılları Arasında İŞKUR’a Kayıtlı Engelli İşsiz Kişiler .....                                                                   | 118 |
| <b>Tablo 15:</b> 2010-2018 Yılları Arası İŞKUR’un Kayıtlı İşgücü Kapsamında İşe Yerleştirme Faaliyetleri ve Plasman Oranları (%) .....                    | 125 |
| <b>Tablo 16:</b> İŞKUR Tarafından Engellilere Özgülenen Mesleki Eğitim Kursları (2010-2020 Yılları Arası) .....                                           | 132 |
| <b>Tablo 17:</b> 2014-2021 Yılları Arasında Engellilerin Kendi İşini Kurma Projesi Kapsamında İŞKUR Faaliyetleri.....                                     | 135 |
| <b>Tablo 18:</b> 2003-2021 Yılları Arasında Kota Üzerinde Çalışan Engelli Kişi Sayısı .....                                                               | 139 |
| <b>Tablo 19:</b> 2021 Yılı İŞKUR’un Engellilerin İstihdamına Yönelik Destek Projeleri ....                                                                | 143 |
| <b>Tablo 20:</b> 2010-2021 Yılları Arasında Engellilere Yönelik Ödenek Miktarları ve Yararlanıcı Sayısı .....                                             | 147 |
| <b>Tablo 21:</b> Çalışan Engellilerin 2008 Öncesi İçin Erken Emekli Olma Şartları.....                                                                    | 150 |

|                                                                                                  |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Tablo 22:</b> Çalışan Engellilerin 2008 Sonrası İçin Erken Emekli Olma Şartları.....          | 150 |
| <b>Tablo 23:</b> Değişkinlere Göre Araştırma Grubunun Betimsel Analizi.....                      | 185 |
| <b>Tablo 24:</b> Araştırmanın İşsiz Engellilerin Sosyal Durumuna Yönelik Bulguları.....          | 187 |
| <b>Tablo 25:</b> Araştırmanın İşsiz Engellilerin Ekonomik Durumuna Yönelik Bulguları ..          | 190 |
| <b>Tablo 26:</b> Yaş Grubu Ayrımı Dahilinde İnternette Zaman Geçirme Alanları.....               | 230 |
| <b>Tablo 27:</b> Eğitim Hizmetleri Odak Kodunun Engel Türlerine Göre Dağılımları .....           | 254 |
| <b>Tablo 28:</b> Sağlık Hizmeti Açığı Odak Kodunun Engel Türlerine Göre Dağılımı.....            | 259 |
| <b>Tablo 29:</b> İŞKUR Hizmet Açığı Odak Kodunun Engel Türlerine Göre Dağılımı.....              | 265 |
| <b>Tablo 30:</b> Banka/Postane Hizmetleri Açığı Odak Kodunun Engel Türlerine Göre Dağılımı ..... | 268 |

## ŞEKİLLER LİSTESİ

|                                                                                                                                                     |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Şekil 1:</b> Biyopsikososyal Yaklaşım .....                                                                                                      | 19  |
| <b>Şekil 2:</b> ICF'nin Yapısı .....                                                                                                                | 29  |
| <b>Şekil 3:</b> ICF Kod Yapısı.....                                                                                                                 | 30  |
| <b>Şekil 4:</b> Sosyal Dışlanma ve Engellilik İlişkisi.....                                                                                         | 33  |
| <b>Şekil 5:</b> Türkiye'de Erişebilirlik İzleme ve Denetleme Falliyetleri (2017-2020) .....                                                         | 60  |
| <b>Şekil 6:</b> Engellilerin Erişebilirlik Sorunlarına İlişkin Düşünceleri .....                                                                    | 61  |
| <b>Şekil 7:</b> Engelli Bireylerin Engelli Derneklerine Yönelik Tutumları .....                                                                     | 66  |
| <b>Şekil 8:</b> Seçilmiş Ülkelerde Engelli ve Genel Nüfusun İstihdam Oranları (%).....                                                              | 69  |
| <b>Şekil 9:</b> Seçilmiş Ülkelerde Engelli ve Genel Nüfusun İşsizlik Oranları (%) .....                                                             | 70  |
| <b>Şekil 10:</b> 2020 Yılında Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Yoksulluk Riski<br>Altında Bulunan Engelli ve Engeli Olmayan Nüfus (%) ..... | 72  |
| <b>Şekil 11:</b> Türkiye'de 2022 Yılında Yaş ve Cinsiyet Grubuna Göre Engelli Nüfus .....                                                           | 75  |
| <b>Şekil 12:</b> Engelli Bireylerin İstihdam Biçimleri (%) .....                                                                                    | 79  |
| <b>Şekil 13:</b> İşverenlerin İşyeri Büyüklüğüne Göre Engelli Çalıştırma Tercihi (%).....                                                           | 80  |
| <b>Şekil 14:</b> 2010-2021 Yılları Arası Kota Açığı Miktarları .....                                                                                | 96  |
| <b>Şekil 15:</b> Türkiye'de Kamuda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Engelli Bireylerin<br>Mezuniyetlerine Göre Yüzdesel Dağılımı (2020 Yılı).....   | 99  |
| <b>Şekil 16:</b> Türkiye'de Kamuda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Engelli Bireylerin<br>Hizmet Sınıflarına Göre Dağılımı (2020 Yılı) .....        | 100 |
| <b>Şekil 17:</b> Türkiye'de 2009-2020 Yılları Arası Kurulan ve Kapanan Kooperatifler ....                                                           | 109 |
| <b>Şekil 18:</b> Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 Sonuçlarına Göre Coğrafi Bölgeler<br>Bazında Engellilerin İşsizlik Oranları (%).....            | 114 |
| <b>Şekil 19:</b> 2018-2021 Yılları Arasında İŞKUR'a Kayıtlı İşsiz Engellilerin Bir Önceki<br>Yılın Aynı Aynaya Göre Değişim Oranı (%) .....         | 119 |
| <b>Şekil 20:</b> 2012-2021 Yılları Arasında 10 ve Üzeri Çalışanı Olan İşverenlerin Açık<br>İşlerde Arama Kanalı Tercihi (%).....                    | 124 |
| <b>Şekil 21:</b> Engelli ve Genel Nüfusun Plasman Oranları (%).....                                                                                 | 126 |
| <b>Şekil 22:</b> Kota Üzeri Çalışan Engellilerin 2003-2021 Yılları Arasında Değişim<br>Oranları (%) .....                                           | 140 |

|                                                                                   |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Şekil 23:</b> İşsizliğin Mental Sağlığı Etkilme Süreci .....                   | 155 |
| <b>Şekil 24:</b> İşsiz Engellilerin Sosyal Durumuna Yönelik Kategorik Yapı.....   | 191 |
| <b>Şekil 25:</b> Sosyal İlişkiler Seçici Kod Modeli .....                         | 192 |
| <b>Şekil 26:</b> Aile İçi İlişkiler Eksensel Kod Modeli.....                      | 193 |
| <b>Şekil 27:</b> Sosyal Çevre İlişkileri Eksensel Kod Modeli.....                 | 206 |
| <b>Şekil 28:</b> Toplumun Tutumu Eksensel Kod Modeli .....                        | 217 |
| <b>Şekil 29:</b> Sosyal Faaliyetler Seçici Kod Modeli .....                       | 226 |
| <b>Şekil 30:</b> Gündelik Faaliyetler Eksensel Kod Modeli.....                    | 227 |
| <b>Şekil 31:</b> Siyasi ve Temsil Faaliyetleri Eksensel Kod Modeli.....           | 237 |
| <b>Şekil 32:</b> Sosyal Faaliyetler ve Çevre Eksensel Kod Modeli .....            | 247 |
| <b>Şekil 33:</b> Kamu Hizmetleri Sorun Alanları Eksensel Kod Modeli .....         | 253 |
| <b>Şekil 34:</b> İşsiz Engellilerin Ekonomik Durumuna Yönelik Kategorik Yapı..... | 271 |
| <b>Şekil 35:</b> Ekonomik Yaşam Seçici Kod Modeli .....                           | 272 |
| <b>Şekil 36:</b> Ekonomik Yaşam Çevresi Eksensel Kod Modeli.....                  | 273 |
| <b>Şekil 37:</b> Hanenin Ekonomik Durumu Eksensel Kod Modeli .....                | 276 |
| <b>Şekil 38:</b> Engelli Bireyin Ekonomik Durumu Eksensel Kod Modeli.....         | 284 |
| <b>Şekil 39:</b> Engellilik Algısı.....                                           | 295 |
| <b>Şekil 40:</b> İşsizlik Psikolojisi.....                                        | 297 |
| <b>Şekil 41:</b> İş Arama Motivasyonu .....                                       | 299 |



## KISALTMALAR LİSTESİ

|                 |                                                                     |
|-----------------|---------------------------------------------------------------------|
| <b>AB</b>       | : European Union (Avrupa Birliği)                                   |
| <b>ABD</b>      | : Amerika Birleşik Devletleri                                       |
| <b>ADL</b>      | : Activities of Daily Living                                        |
| <b>ASHB</b>     | : Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                                |
| <b>AY</b>       | : Anayasa                                                           |
| <b>Bkz</b>      | : Bakınız                                                           |
| <b>BM</b>       | : Birleşmiş Milletler                                               |
| <b>BTTZÇ</b>    | : Birşeyler Taşımada veya Tutmada Zorluk Çekenler                   |
| <b>ÇSGB</b>     | : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı                              |
| <b>DOKA</b>     | : Doğu Kardeniz Kalkınma Ajansı                                     |
| <b>DSÖ</b>      | : Dünya Sağlık Örgütü                                               |
| <b>DZÇ</b>      | : Duymada Zorluk Çekenler                                           |
| <b>EHİS</b>     | : Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme                           |
| <b>EKPSS</b>    | : Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı                               |
| <b>ESKR</b>     | : Erişkinler İçin Engelli Sağlık Raporu                             |
| <b>EUROSTAT</b> | : European Union Statiscal Office (Avrupa Birliği İstatistik Ofisi) |
| <b>EUSE</b>     | : European Union of Supported Employment                            |
| <b>GSYH</b>     | : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla                                         |
| <b>GZÇ</b>      | : Görmede Zorluk Çekenler                                           |
| <b>IADL</b>     | : Instrumental Activities of Daily Living                           |
| <b>ICD</b>      | : International Classification Of Diseases                          |
| <b>ICF</b>      | : International Classification of Functioning                       |

|                 |                                                                                                              |
|-----------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>ICIDH</b>    | : International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps                                    |
| <b>IWS</b>      | : Isernhagen Work System                                                                                     |
| <b>ILO</b>      | : International Labor Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)                                             |
| <b>ILOSTAT</b>  | : International Labor Organization Statistic Office (Uluslararası Çalışma Örgütü İstatistik Ofisi)           |
| <b>İŞKUR</b>    | : Türkiye İş Kurumu                                                                                          |
| <b>KİKYP</b>    | : Kendi İşini Kuranlara Yardım Programları                                                                   |
| <b>KOSGEB</b>   | : Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı                              |
| <b>KZÇ</b>      | : Konuşmada Zorluk Çekenler                                                                                  |
| <b>MEB</b>      | : Milli Eğitim Bakanlığı                                                                                     |
| <b>MEK</b>      | : Mesleki Eğitim Kursları                                                                                    |
| <b>ÖDİYHDZÇ</b> | : Yaşıtlarına Göre Öğrenmede, Basit Dört İşlem Yapmada, Hatırlamada veya Dikkatini Toplamada Zorluk Çekenler |
| <b>OGİDKZ</b>   | : Ortopedik, Görme, İşitme, Dil ve Konuşma, Zihinsel Engelliler                                              |
| <b>ÖİB</b>      | : Özelleştirme İdaresi Başkanlığı                                                                            |
| <b>RG</b>       | : Resmi Gazete                                                                                               |
| <b>STK</b>      | : Sivil Toplum Kuruluşu                                                                                      |
| <b>TL</b>       | : Türk Lirası                                                                                                |
| <b>TÜİK</b>     | : Türkiye İstatistik Kurumu                                                                                  |
| <b>WHO</b>      | : World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)                                                            |
| <b>WHODAS</b>   | : WHO Disability Assessment Schedule                                                                         |
| <b>YMİÇZÇ</b>   | : Yürümede, Merdiven Çıkma ve İnmede Zorluk Çekenler                                                         |
| <b>YSK</b>      | : Yüksek Seçim Kurulu                                                                                        |
| <b>yy.</b>      | : Yüzyıl                                                                                                     |

## GİRİŞ

Dünya genelinde bir milyardan fazla engelli birey bulunmaktadır. Kronik hastalıklardaki artış, genetik faktörler, kentleşmenin getirdiği sorunlar, kazalar, sağlıksız yaşam ve beslenme gibi birçok nedenle engelli nüfus gün geçtikçe artmakta ve nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Dünya nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan engelli bireyler geçmişten günümüze değin çeşitli ülkelerde, farklı engel biçimleriyle birçok sorun ve imkânsızlıklarla mücadele etmektedirler. Söz konusu sorun ve imkânsızlıkların eski paradigmada “*kişisel trajedi*” olarak yorumlandığı ve engelliliğin ise bireysel bir mesele olarak değerlendirildiği görülmekte iken 1970’li yıllarda başlayan modern engelli hareketlerinin de etkisiyle yeni paradigmada engelliliğin bireysel bir sorun ya da kişisel bir trajedi olmaktan öte toplumsal bir mesele olarak değerlendirildiği görülmektedir.

1970’li yıllarda başlayan modern engelli hareketlerinin etkisiyle birlikte engelli akademisyenler tarafından ortaya konan engelliliğin sosyal modeli; engelliliği sosyal inşa sürecinde toplumsal kusurlar etrafında izah etmekte ve engellilerin toplumla bütünleşmesine mani olan sosyoekonomik bariyerlerle ilişkilendiren yapısıyla sosyal politika alanında gün geçtikçe ilgiyle karşılanmaktadır. Sosyal politika alanında ise sosyoekonomik açıdan bir dezavantajlılık hali olarak ele alınan engellilik meselesinin, bireyin toplumla bütünleşmesini engelleyen süreçleri ele alan sosyal dışlanma kavramıyla ilişkisel durumunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Grift bir yapıda olan sosyal dışlanmanın birçok formu bulunmakla birlikte engellilerin toplumla bütünleşmesinin önündeki bariyerlerin sosyal dışlanma teması altında kültürel, ekonomik ve mekânsal dışlanma formlarının literatürde sıklıkla incelenen konular arasında olduğu görülmektedir. Bu konular arasında Çalışma Ekonomisi alanyazınında ekonomik dışlanma çerçevesinde engellilerin toplumla bütünleşmesi açısından bir köprü vazifesi gören istihdam ve yoksulluk konularının birçok çalışmada ele alındığı ancak işsizlik zemininde yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanılmadığını bu noktada belirtmek gerekir.

İşsizliğin hem birey hem toplum açısından pek çok yıkıcı sonucu olduğu bilinen bir gerçektir. Başta ekonomik alandaki sorunlarla kendini gösteren işsizlik sonrasında aile içi ilişkilerinin bozulmasından sağlık problemlerine değin toplumsal hayatın her noktasında kendisini hissettirmektedir. İşsizliğin beraberinde getirdiği sosyoekonomik sonuçların, engelliliğin toplumsal kusurlarla ilişkilendirildiği sosyal modelle olan yakın bağı işsizlik, engellilik ve sosyal dışlanma arasındaki bağlamsal ilişkiyi ortaya koymaktadır. Sosyal dışlanma, işsizlik ve engelliliğin ilişkisel durumu noktasında bireyin hem işsiz hem de engelli olması, çoklu bir dezavantajlılık halini yansıtmakla birlikte söz konusu bireylerin sosyoekonomik sorunların merkezinde olduğunu da göstermektedir. Bu çerçevede Türkçe literatür tarandığında, işsizlik zemininde engellilere yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte engellilerin sosyoekonomik durumlarına yönelik yüzeysel bilgilerin sunulduğu, oldukça kısıtlı birkaç bölgesel ve ulusal raporun olduğunu da belirtmek gerekir. Ancak söz konusu raporların, işsizliğin getirdiği sosyoekonomik sorunlara ulaşmaktan uzak olduğu görülmektedir. İşsizliğin pek çok olumsuz sosyoekonomik sonuçları olmasına karşın engellilerin sosyoekonomik sorunlarına, sorunların tam merkezinde kalan işsiz engelliler perspektifinden bakılmaması oldukça dikkat çekmektedir.

İşsizlik, engellilik ve sosyal dışlanmanın bağlamsal ilişkisi neticesinde sosyoekonomik sorunların merkezinde kalan işsiz engellilerin sosyoekonomik durumlarının saha araştırması ile desteklenerek incelenmesi, engellilik politikalarına ciddi bir katkı sağlayacağı gibi alanda da önemli bir boşluğu dolduracaktır. Bu noktadan hareketle “Türkiye’de işsiz engellilerin sosyoekonomik durumu nasıldır?” araştırma sorusuyla şekillenen tez konusunun amacı; işsizliğin getirdiği sosyoekonomik sorunların, engellilerin sosyal ve ekonomik hayatına nasıl tesir ettiğinin derinlemesine kavranması ve işsiz engellilerin sosyoekonomik durumlarının analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümü iki temel başlıktan teşkil edilmiştir. Bunlardan ilki engellilik kavramının incelendiği kısımdır. İlk kısımda; engellilik kavramına, tarihsel gelişim sürecinde engelliliği açıklamaya yönelik yaklaşımlara ve engelliliğin

değerlendirilme yöntemlerine yer verilmiştir. İkinci kısımda ise sosyal dışlanma kavramı ele alınmıştır. Bu bölümün alt başlıklarında engellilik ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Bu çerçevede söz konusu ilişki, sosyal dışlanma formlarının engellilikte tezahür ettiği kültürel, siyasi, mekânsal ve ekonomik dışlanma alt başlıklarında irdelenerek, ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünün başlığı “*Türkiye’de Engellilerin İstihdamı ve İşsizlik Sorunu*” şeklindedir. Bu bölümde tezin ana konusu olan engellilerin işsizlik sorunu, istihdam alanından bakışla bütüncül bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünün ilk kısmı engellilerin istihdam konusuna ayrılmıştır. Söz konusu ilk kısımda Türkiye’de engelli istihdamının önemine dikkat çekildikten sonra Anayasa, uluslararası sözleşmeler ve temel kanunlar üçlemesiyle Türkiye’de engellilerin istihdamına yönelik yasal mevzuat ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Sonrasında kota, korumalı işyeri ve destekli istihdam gibi engellilere özgülünen istihdam yöntemleri üzerine durulmuş ve örneklerle Türkiye’deki mevcut durum yansıtılmıştır. İkinci kısım ise engellilerin işsizlik sorununa ayrılmıştır. Bu kısmın ilk etabında mevcut veriler ışığında engellilerin işsizlik durumu ele alınmıştır. Akabinde engellilerin işsizlik sorunuyla mücadelede birer araç olarak kullanılan aktif ve pasif işgücü hizmetlerine yer verilmiştir. Bu çerçevede İŞKUR’un istatistik yıllıkları, aylık istatistik tabloları ve faaliyet raporları derlenerek Türkiye’deki mevcut durumu ortaya koyar nitelikte açıklamalar getirilmiştir. Son olarak işsizliğin ekonomik ve psikososyal sonuçları irdelenerek bölüm tamamlanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise saha araştırmasından teşkil edilmiştir. Temellendirilmiş Teori deseninin kullanıldığı ve verilerin MAXQDA programında analiz edildiği çalışmanın bu bölümünde ilk olarak araştırma konusuna ilişkin literatür taramasına yer verilmiştir. Ardından çalışmanın metodolojisinden bahsedilerek bulgular kısmına geçilmiştir. İşsiz engellilerin sosyoekonomik durumunun derinlemesine kavramanın amaçlandığı bu bölümde çalışmada veriler ilk olarak kodlara ayrılmıştır. Kod ayrımı dahilinde alt kodlardan odak kodlara, odak kodlardan eksensel kodlara, eksensel kodlardan seçici kodlara, seçici kodlardan ise kategorilere ulaşarak verilerin anlamlı bir yapıya kavuşması sağlanmıştır. Bu çerçevede araştırmanın anlaşılmasında kolaylık sağlanması amacıyla bulgular

frekans dağılımına dikkat edilerek, şekiller yardımıyla görsel hale getirilmiş ve her seçici kodun yanı sıra eksensel kodlara da ayrı başlıklar açılmış ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Odak kodlarda ise katılımcıların konuyla ilgili ifadeleri paylaşarak betimsel süreç yakından takip edilmiştir. Nihayetinde bulgulara dair değerlendirmeler tamamlanarak bölüm sonlandırılmıştır.



# **BİRİNCİ BÖLÜM**

## **SOSYAL MODEL PERSPEKTİFİNDE**

### **ENGELLİLİK VE SOSYAL DIŞLANMA**

Sosyal politika alanında, engellilik olgusuna 1970’li yıllardan başlamak üzere ve 2000’li yıllarla birlikte daha fazla önem verildiği görülmekte ve bu durum üç temel başlıkta açıklanabilmektedir. Bu açıklamalardan ilki, geçmişte engelliliğin kişiye has bir durum olarak görüldüğü politik düşüncesinden, engelliliğin toplumsal kusurlardan kaynaklandığı politik düşüncesine doğru bir kaymanın gerçekleşmesidir. Birinci açıklamaya eşlik edecek şekilde ikinci açıklama; engellilere yönelik bakım ve finansal destek politikalarından engelli bireylerin önlerindeki sosyoekonomik bariyerlerin kaldırılmasına yönelik bir anlayışın hakim olmaya başlamasıdır. Üçüncü açıklama ise birinci ve ikinci açıklamanın temelini oluşturmak üzere engellilerin hak arayışlarında daha fazla temsiliyet ve refahın üretimine daha yoğun katılım olanağının sağlanması talebi dahilinde modern engelli hareketlerinin kendisini göstermesidir.<sup>1</sup> Sosyal politika alanında engellilere yönelik değişen bu paradigmanın merkezinde ise engelliliği, toplumsal kusurlar ve sosyoekonomik bariyerlerle ilişkilendiren sosyal model yer almakta ve bu durum bireyin toplumla bütünleşmesini engelleyen süreçleri ele alan sosyal dışlanma kavramı ile açıklanmaktadır. Bu çerçevede çalışmamızın bu ilk bölümünde engellilik ve sosyal dışlanma kavramlarına ve bu kavramlar dahilindeki yaklaşımlara değinilmesi amaçlanmaktadır.

#### **1.1. GENEL ÇERÇEVEDE ENGELLİLİK**

Engellilik meselesinde tarihsel süreç içerisinde yaşanan paradigma değişimleri, olgunun karmaşıklığını artırmasının yanı sıra konunun olgusal düzlemini genişletmekte ve bu noktada olguya bir dinamizm kazandırmaktadır. Söz konusu bu dinamik ve kompleks yapı içerisinde yer alan engellilik; dinamik ve karmaşık unsurlarının yanında tanımlanma, değerlendirilme ve sınıflandırılma alanları

---

<sup>1</sup> Mark Priestly, “Engellilik”, Çev. Onur Can Taştan, **Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar**, Ed.Pete Alcock, Margeret May, Karen Rowlingson Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, s. 531-532.





yerine getirememesi hal durumunu ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.<sup>7</sup> Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, engelliliğin, toplumun tutum ve davranışlarının etkisi altında olmasının dışında sürekli bir paradigma değişimi içerisinde de olduğu dikkate alındığında söz konusu kavramlar açısından ortak bir terminolojiye ulaşmak neredeyse imkansızdır.<sup>8</sup> Bu sebeple bahsi geçen kavramların mahiyetlerinin ortaya çıkarılması açısından etimolojik olarak irdelenmesi yerinde olacaktır.

Söz konusu kavramların etimolojik incelenmesi bağlamında; özürlü sözcüğü “özürlü” kökünden türetilmiş bir kelime olarak “*bir kusur veya suçun hoş görülmesini gerektiren sebep*”, “*suçun bağışlanması*”, “*kusur*”, “*eksiklik*”<sup>9</sup> anlamında kullanılmakta ve kişinin kendi kusurundan dolayı mazereti olan bir birey olarak toplumdan özür dileyen mahiyetinde bir çağrışıma meydana getirmektedir.<sup>10</sup> Sakat sözcüğü ise “vücudunda hasta veya eksik bir yanı olan”<sup>11</sup> anlamı dışında “*bir şeyin düşük ve işe yaramaz kısmı*”, “*fena ve faydasız şey*” ve “*bozuk ve yanlış*”<sup>12</sup> anlamlarını da muhteviyatında barındıran bir kavram olup bu açıdan incitici bir çağrışıma sahiptir.<sup>13</sup> Engelli sözcüğü ise aralarında yetiyitimi ve fonksiyon kaybı olanların da dahil olduğu dezavantajlıların oluşturduğu bir toplumsal kesimin sosyal, kültürel, mimari yapılar gibi çevresel faktörlerin yanı sıra sağlık hizmetlerindeki eksiklikler ve yetersizlikler sebebiyle toplumsal hayata eşit ve tam olarak katılamayan kişileri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır.<sup>14</sup> Başka bir deyişle, engellilik sadece yetiyitimi yahut fonksiyon kaybı olan kişileri ifade etmemekte aynı zamanda çeşitli sosyoekonomik bariyerler nedeniyle toplumsal hayata katılma

---

<sup>7</sup> Faruk Taşçı, **Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım ve Uygulama**, 1. Baskı, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2018, s. 119.

<sup>8</sup> Selda Çağlar, “Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 7.

<sup>9</sup> Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Eski ve Yeni Harflerle**, 21. Baskı, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2004, s. 851.

<sup>10</sup> Yüstra Ak, “Çoklu Bir Dezavantajlılık Olarak Engelli Yoksulluğu: Türkiye Örneği”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 33.

<sup>11</sup> Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi), <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 01.01.2020.

<sup>12</sup> Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 915.

<sup>13</sup> Ak, **a.g.e.**, s. 33.

<sup>14</sup> Ali Seyyar, **İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri**, İstanbul, Değişim Yayınları, 2007, s. 730.

noktasında göçmenler, gençler ve kadınlar gibi dezavantajlı konumda kalan birçok grubu kapsamına alan “*sosyal dezavantajlılık halini*” ifade eden kuşatıcı bir kavram olarak kullanılmaktadır.<sup>15</sup>

Mahiyetleri gereği farklı anlamları içeren engellilik, sakatlık, özürlülük, bozukluk ve yetersizlik gibi kavramların birbirlerinin yerine kullanılması, en başta kavram tercihlerinde bir istikrarın olmamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle; uluslararası metinlerde yer alan “*disabled*”, “*people with disabilities*” gibi ifadelerin Türkçe’ye çevirilmesinde 1990’lı yılların sonlarına değin “*sakat*”, sonraki yıllarda yoğun olarak “*özürlü*” ve 2006 yılında ise ilk defa “*engelli*” olarak ifade edilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.<sup>16</sup> Uluslararası metinlerin çevirisinde görülen istikrarsızlığa eşlik eder şekilde, 2013 yılında gerçekleşen değişikliğe<sup>17</sup> değin mevzuatta “*engelli*” ifadesi yerine kullanılan “*sakat*”, “*özürlü*”, “*malul*” ve “*çürük*” gibi ifadelerinin mevzuatta bir arada kullanılması, kavram karmaşasının bir diğer sebebi olarak gösterilebilir. Benzer bir şekilde, engellilere yönelik sivil toplum kuruluşlarının isimlerinde de bahsi geçen kavramların bir arada kullanılmasını görmek mümkündür. Türkiye Sakatlar Derneği-Bedensel Engellilerle Dayanışma Derneği, Türkiye Görme Engelliler Derneği-Altı Nokta Körler Derneği, Türkiye İşitme Engelliler Derneği- Anadolu Sağırılar Derneği gibi STK’ların isim tercihi kavram tercihlerindeki istikrarsızlığa başka bir açıdan örnek olarak gösterilebilir.<sup>18</sup> Diğer taraftan yazarlar arasında da bahsi geçen kavramlar özelinde bir birliktelik sağlanmış değildir. Bu duruma Mağdule ve Seyyar’ın bakış açıları örnek olarak verilebilir. Mağdule, ifadenin anlamını yumuşatmak için sakatlık ibaresi yerine özürlü ve/veya engelli kavramının kullanılmasının meseleyi doğru yere

---

<sup>15</sup> Faruk Taşçı, “Engelliler ve Sosyal Hizmet”, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyal Hizmet Lisans Tamamlama Programı, 2016, s.9, (Çevrimiçi) [http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyalhizmetlt\\_ao/engellilervsoshiz.pdf](http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyalhizmetlt_ao/engellilervsoshiz.pdf) Erişim Tarihi: 11.05.2020.

<sup>17</sup> 2013 tarih ve 6462 sayılı “Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” RG 03.05.2013/ 28636

<sup>18</sup> Şişman, a.g.e., s.72.

götüremeyeceğini, meselenin gerçeklikten uzaklaşacağını dile getirmektedir.<sup>19</sup> Seyyar ise özürlü ve engelli kavramlarının bir hal durumunu ifade ettiğini dolayısıyla her özürlüye engelli demenin uygun olmayacağını bu sebeple kavramların yerli yerinde kullanılması gerekliliği üzerine durmaktadır.<sup>20</sup>

Kavram tercihinde bu istikrarsızlığın ana nedeni olarak ise engelliliğin neden kaynaklı olduğunu ele alan paradigmalardaki değişimler gösterilebilir. Eski paradigma çerçevesinde sunulan tıbbi model bakış açısında engellilik, normal beden anatomisi ve işleyişi dışında olma durumu olarak tanımlanmakta olup engellilik konusu ise yetersizlik, sakatlık ve özürlülük kavramları çerçevesinde izah edilmektedir. Yeni paradigma çerçevesinde sunulan sosyal model yaklaşımında ise engelliliğin, sosyal inşa sürecinde daha çok toplumsal kusurlar ve sosyoekonomik bariyerlerden meydana geldiği vurgulanmaktadır.<sup>21</sup> Ancak bu paradigma değişimi, anlık bir şekilde değil, tarihsel bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Nitekim 1971 tarihli “Akli Gelişim Geriliği Olan Kişilerin Hakları Bilidrisi”<sup>22</sup> metninin orijinalinde geçen “*severity of their handicap*” noktasından hareketle “*handicap (özürlü/sakat)*” ibaresi Birleşmiş Milletler (BM)’in daha sonraki düzenlemelerinde yerini “*disability (engelli)*” ifadesine bırakması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.<sup>23</sup> Bu çerçevede günümüzde tıbbi modelin benimsendiği ülkelerde özürlülük/sakatlık/yetersizlik kavramları ön plana çıkarken sosyal modelin benimsendiği ülkelerde ise engellilik kavramı daha fazla kabul görmektedir.<sup>24</sup>

---

<sup>19</sup> Mağdalen Değirmencioğlu, “Üretim Sürecinde Sakat Emeginin Yeri”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 8.

<sup>20</sup> Seyyar, **Dünya’da...**, a.g.e., s. 28.

<sup>21</sup> Zeki Karataş, “Engelliliği Anlamak: Kavramlar, Tanımlar, Modeller”, **Engellilik ve Dinler Kutsayıcı ve Lanetleyici Geleneklerden Yeni Yaklaşımlara**, Ed. Süleyman Turan, 1. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayınları, 2020, s. 15-16.

<sup>22</sup> BM Genel Kurulu’nun 20/12/1971 tarih ve 2856 (XXVI) sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

<sup>23</sup> Ahmet Fatih Ektaş, **Ulusalüstü Boyutlarıyla Engelli Hakları ve Engelli Kişilerin Sözleşmesi**, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2017, s. 10.

<sup>24</sup> Taşçı, **Sosyal Politklada...**, a.g.e., s.120.

Öte yandan aralarında Türkiye’inde olduğu 164 ülkenin<sup>25</sup> imzaladığı 21. yüzyılın (yy.) ilk insan hakları sözleşmesi olan “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme” (EHİS)<sup>26</sup> ’sinde engellilik sosyal model perspektifinde yorumlanarak tanımlanmıştır.<sup>27</sup> EHİS’in giriş bölümünde “*engelliliğin gelişen bir kavram olduğunu, engellilik durumunun, sakatlığı olan kişilerin topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını engelleyen tutumlar ve çevre koşullarının etkileşiminden kaynaklandığı gerçeğini kabul ederek,*” şeklindeki ifadesiyle engellilik meselesinin dinamik yapısı vurgulanmış ve bireysel koşulların tezahüründe çevre koşullarının da etkisine dikkat çekilmek suretiyle sosyal model bakış açısıyla yorumlandığı görülmektedir. Sözleşmenin 1. maddesinde ise; “...*diğer bireylere eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir.*” ifadesi ile tanımlanan engelli kavramı söz konusu bu tez çalışmasında da bu çerçevede ele alınmaktadır.

### 1.1.2. Engelliliği Açıklamaya Yönelik Temel Yaklaşımlar

Toplumsal yaşamda bireyler arası ilişkiler, normlar, inanç ve kültür gibi değer yargıları ekseninde siyasi ve sosyal hayatta yaşanan gelişmeler engelliliğe yönelik farklı bakış açılarını geliştirerek küresel ölçekte paradigma değişimlerine vesile olmuştur. Bu çerçevede engelliliği izah etmeye yönelik yaklaşımlardan, tarihsel süreç içerisinde modern bilim öcesi olarak ahlak modeli, modern bilim sonrası ise tıbbi model, sosyal model ve biyopiskososyal model olmak üzere üç temel modelden sırasıyla eski, yeni ve güncel olarak üç paradigma başlığı altında bahset mümkündür.

---

<sup>25</sup>United Nations, Department of Economic and Social Affairs Disability, (Çevrimiçi), <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>, Erişim Tarihi:30.03.2021.

<sup>26</sup> BM Genel Kurulu’nun 13.12.2006 tarih ve 61/106 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

<sup>27</sup> World Blind Union, **Birleşmiş Milletler Engeli Hakları Sözleşmesi (CRPD) Uygulama Kılavuzu** Haz. Robyn Hunt, Çev. Engelliler Konfederasyonu, Ankara, Engelliler Konfederasyonu Yayınları, 2018, s.10.

### 1.1.2.1. Modern Bilim Öncesinde Engellilik: Ahlak Modeli

Günümüz dünyasında bile halen geçerliliği olan teolojik açıklamalara dayanan ahlak modelinin temelleri modern bilim öncesine dayanmakta olup iki temel görüş etrafında toplanmaktadır.<sup>28</sup>

Ahlak modelindeki ilk görüşe göre engellilik hali, işlenmiş bir günah ya da kabahatin karşılığında verilen ilahi bir ceza olarak değerlendirilmekte olup engelliler ise ilahi olarak cezalandırılmış kişiler olarak algılanmaktadırlar. Bu noktada belirtmek gerekir ki günah ya da kabahat sadece engellinin kendisine atfedilmemiştir. Zira ahlak modeli, günah ya da kabahatin engelli kişi tarafından işlenmiş olabileceği gibi engelli bireyin ebeveynleri ve/veya ataları tarafından da işlenmiş olabileceğine dair bir inançla şekillenmektedir.<sup>29</sup> Bu şekilde bir inanç sebebiyle lanetli kişiler olarak görülen engelliler, çağlar boyunca “şeytan”, “şeytanın çocukları”, “perili”, “ucube” şeklinde tanımlanarak, bebekken ya da çocukken öldürülmeleri dışında, cadılık kisvesi altında yakılma, sirklerde ucube bir varlık olarak sergilenme, zorla fahişelik yaptırılma gibi birçok fiziksel ve psikolojik işkenceye maruz bırakılmışlardır.<sup>30</sup>

Ahlak modelinde benimsen ikinci görüşe göre engellilik hali dinsel öğretilerde kurtuluşa giden yolda bir tür sınav olduğu inancı ile şekillenmektedir.<sup>31</sup> Bu perspektifte engelli birey ve ailelerinin bir sakatlığa sahip olmaları için yaratıcı tarafından özel olarak seçildiğine inanılmakta ve bu şekilde dayanaklılığın yanı sıra inanç çerçevesinde sınanarak kurtuluşa giden yolda kendilerine bir fırsat sunulduğu düşünülmektedir.<sup>32</sup> Ancak bununla birlikte, kişinin engelliliğinde fiziksel bir iyileşme sağlanamazsa bu durum, inanç eksliğinden kaynaklandığı görüşü ile

---

<sup>28</sup> Ak, a.g.e., s.43.

<sup>29</sup> George Henderson ve Willie V. Bryan, **Psychosocial Aspects Of Disability**, 4. Baskı, Illinois, Thomas Books, 2011, s.7.

<sup>30</sup> Christine Durham ve Paul Ramcharan, “Understanding the Assumptions of Major Models of Disability Theory” **Insight into Acquired Brain Injury: Factors Feeling and Faring Better**, Der. Christine Durham ve Paul Ramcharan, Singapore, Springer, 2018, s. 35.

<sup>31</sup> A.e., s. 2.

<sup>32</sup> Susan Niemann, “Person With Disabilities”, **Religious and Spiritual Issues in Counseling: Applications Across Diverse Populations**, Ed. Mary Thomas Burke, Jane C. Chavin ve Judith G. Miranti, Newyork, Brunner-Routledge, 2005, s.106.

açıklanmaktadır. Bu görüş minvalinde bir diğer bakış açısında ise engelli bireyin bir duyusundaki zayıflığın diğer duyularındaki işleyişi güçlendireceği bu sebeple yaratıcı tarafından özel bir amaç ya da çağrı için seçildiği inancı hakimdir.<sup>33</sup>

Öte yandan Ahlak modeli perspektifinde engellilik sadece birey açısından değil aynı zamanda engelli bireyin ailesi açısından da olumsuz bir etkiye neden olmaktadır. Söz konusu bu yaklaşımda engellilik, hem engelli bireyin kendisinin hem de engelli bireyin ailesinin toplumsal hayattan dışlanma tehlikesini beraberinde getirmektedir.<sup>34</sup> Öyle ki Batı tarihinde Antik Dönemden Feodal Döneme değin hakim görüş olan ahlak modelinin engellilere yönelik yaklaşımı, toplumun engellilere yönelik atfettiği tanımlamalara ve tutumlara da yansımıştır. Bu bağlamda üç temel etiketleme süreci söz konusudur. Bunlardan ilki engelli bireylerin toplum tarafından “*tehdit edici*” nitelikte olarak tanımlanması ve bu çerçevede kurumsal tedbirlerin alınması, ikincisi “*yük*” olarak tanımlanması ve mümkün mertebe engellilerin toplumdan ayıklanma sürecinin yaşanması, üçüncüsü ise “*aciz*” olarak tanımlanması ve engellilerin acınası pozisyonunda değerlendirme sürecinden oluşmaktadır.<sup>35</sup> Diğer taraftan bu noktada belirtmek gerekir ki Batı tarihi içerisinde Antik Dönemden Feodal Döneme hatta Aydınlanma Dönemine değin varlığını sürdürdüğü ve bittiği vurgulanan ahlak modeli, sanılanın aksine dünyanın geri kalanında ve günümüzde dahi varlığını devam ettirmektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde 1911-1930 yılları arasında kabul edilen kanunlarda engellilerin kısırlaştırılmalarıyla ilgili hükümler konması,<sup>36</sup> sağlık hizmetlerini öncelikli olarak engelli olmayan sosyal gruplara götürülmesini savunan bioetikçi Peter Singer’in söylemlerinin revaç görmesi<sup>37</sup> ve Çin’de 01.07.1995 tarihinden itibaren yürürlükte olan engelli doğabilecek bebekleri kürtaj yoluyla alınmasını mecburi kılan “İrk Temizliği ve

---

<sup>33</sup> Marno Retief ve Rantoe Letšosa, “Models of Disability: A Brief Overview”, HTS Theologiese Studies/Theological Studies, Cilt: 74, Sayı: 1, 2018, s. 2.

<sup>34</sup> A.e., s. 2.

<sup>35</sup> Taşçı, *Sosyal Politikada...*, a.g.e., s. 121.

<sup>36</sup> A.e., s. 128.

<sup>37</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. Garry W. Mcpherson ve Dick Sobsey, “Rehabilitation: Disability Ethics Versus Peter Singer”, *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, Cilt: 84, Sayı: 8, 2003, s.1246-1248.

Koruyucu Sağlık Kanunu”<sup>38</sup> dışında 21. yy.’da Afrika’da albinoların lanetlenmiş sayılarak aileleri tarafından terk edilmesi ve uzuvlarının şans getirdiği inancı ile kesilmesi<sup>39</sup> bu modelin günümüzdeki varlığına örnek olarak gösterilebilir.

#### 1.1.2.2. Eski Paradigmada Engellilik: Tıbbi Model

Tıbbi model yaklaşımın doğduğu tarih tam olarak bilinmese de, klasik bilim anlayışının medikal alana tesir ettiği dönemle ilişkili olarak, 1800’lü yılların ortalarında başladığı tahmin edilmektedir.<sup>40</sup>

Klasik bilim iki temel varsayım üzerine kurulmuş olup bunlardan ilki geçmiş ile gelecek arasında simetri öngören Newton yaklaşımına diğeri ise manevi dünya ile fiziksel dünya, insan ile doğa, akıl ile madde arasında köklü ayrımlar olduğunu varsayan Kartezyen Düalizme dayanmaktadır. Bu yaklaşımlar doğrultusunda bilim, determinist ve ölçülüp hesaplanabilen bir yapıya bürünerek, evrensel yasalara ulaşma gayesi ile gerçekliğin; hiyerarşik, mekanik ve matematiğe dayandığı varsayımı ile şekillenmektedir. 1800’lerin ortalarından itibaren klasik bilim anlayışının tesiri altına giren tıp biliminde bu anlayış doğrultusunda sağlık, “*hastalık halinin olmayışı*” olarak tanımlanarak insan bedeni, çevresinden bağımsız bir makine olarak değerlendirilmiştir.<sup>41</sup> Bu perspektifte engellilik, kişinin şahsından kaynaklı bir yetersizliğe indirgenmekte ve yoğun bir şekilde tıbbi terminoloji kullanılarak engelliliğin nedeni biyolojik problemler etrafında izah edilmektedir.<sup>42</sup>

Engelliliğin “*kişisel trajedi*” olarak yorumlandığı tıbbi model yaklaşımında, kişide meydana gelen engellilik, normalden sapma noktasında bir sorun olarak değerlendirmekte ve sorumluluk tek boyutta sadece tedavi ve bakım aşamasında ele alınmaktadır. Bu çerçevede engelliye biçilen rol “hasta” olmaktadır. Hastalığın tedavisi ise kaybın önüne geçilmesi amacını taşıyan ameliyat gibi bir tedavi yöntemi

---

<sup>38</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. Seyyar, *Düya’da...*, a.g.e., s. 91.

<sup>39</sup> Onur Öztürk ve Gülşah Öztürk, “Afrika’da Lanetlenmiş Bir Hastalık, Katliamın Diğer Adı: Albinizm”, *Turkish Journal of Family Medicine& Primary Care*, Cilt: 9, Sayı: 4, 2015, s. 178.

<sup>40</sup> Retief ve Letšosa, a.g.e., s. 2.

<sup>41</sup> İlknur Meşe, “Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 33, 2014, s. 80-82.

<sup>42</sup> Taşçı, *Sosyal Politikada...*, a.g.e., s. 140.

olabileceği gibi yetiyitiminin rehabilitasyonu şeklinde de olabilmektedir. Tedavi sonucunda engelli birey ya normale yakın ya da normal düzeye çekilmek süretiyle engellinin normalden sapma durumu düzeltilmeye çalışılmaktadır. Bu çabanın arka planında ise mükemmel bir şekilde çalışması beklenen ideal bir beden düşüncesi yatmaktadır. Bu bağlamda tıbbi perspektif, insan bedenini çeşitli fonksiyonları icra eden bir makine olarak ele alarak, engelliliğin bireysel bir olgu olduğu üzerine durmakta ve bu çerçevede bedenin çalışmayan uzuvlarına/fonksiyonlara vurgu yapan tanımlamaları ortaya koymaktadır. Bu noktada “*yatalak*”, “*topal*”, “*spastik*”, “*geri zekalı*”, “*sakat*”, “*yetersiz*”, “*işe yaramaz*” gibi etiketlemeler bu modelin etkisiyle kullanılan temel kavramlara örnek olarak gösterilebilir.<sup>43</sup> Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, kişisel fonksiyonel kısıtlarıyla karakterize edilerek kavramsallaşan tıbbi model, engellilik halini, toplumdan bağımsız olarak, engelli bireye ve ailesine atfetmektedir.<sup>44</sup>

Sosyal ve çevresel faktörleri gözardı ederek engelliliği, sadece birey özelinde patolojik bir mesele olarak ele alan tıbbi model, hem bu yönüyle hem de engelliliği “*noksan-eksik-bozuk*” olarak resmeden yönüyle, engelli bireylerin öz kimliklerine, etkinliklerine ve toplumsal hayata katılımlarına olumsuz etki yaptığı gerekçesiyle giderek şiddetlenen pekçok eleştiriyi de beraberinde getirmektedir.<sup>45</sup> Bu eleştirilerin başlıcaları şu şekilde sıralanmaktadır:<sup>46</sup>

- i. Dış faktörleri bütünüyle görmezden gelmesi,
- ii. Bireyin yetersizliklerini ve/veya bireydeki bozuklukları engelliliğin temel nedeni olarak görmesi,
- iii. Normalden sapma düşüncesini öne çıkartarak normal ve anormal tasnifi oluşturmaları,

---

<sup>43</sup> Süleyman Turan, **Tanrı'nın Engeli mi Engelli Tanrı mı? Hristiyan Geleniğinde Engellilik**, 1. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2018, s. 162-163.

<sup>44</sup> Ak, **a.g.e.**, s. 44.

<sup>45</sup> Esra Burcu, **Engellilik Sosyolojisi**, 2. Baskı, Ankara, Anı Yayıncılık, 2020, s. 29.

<sup>46</sup> Turan, **a.g.e.**, s. 164.



- iv. Sosyal, ekonomik, politik, hukuki ve dini görüşleri etkileyerek engellilerin toplumsal hayata katılımı noktasında bazı haklardan mahrum kalmasına neden olması sebebiyle tıbbi modele ciddi eleştiriler getirilmektedir.

### 1.1.2.3. Yeni Paradigmada Engellilik: Sosyal Model

Sosyal model, çevresel engeller bağlamında engelliliğin yeniden tanımlandığı, engelli bireylerin hukukun öznesi olarak konumlandırıldığı, engellilik meselesinde sorumlulukların tekrar dizayn edildiği, yakın dönemin baskın paradigmasıdır.<sup>47</sup>

Sosyal modelin kökenleri 1960'lı ve 1970'li yıllarda tıbbi modelin argümanlarına karşı çıkış sergileyen engelli hareketlerine<sup>48</sup> dayanmakla beraber esasen 1980'li yıllarda İngiltere'de şekillenmiş bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın kavramsal çerçevesi ise birçok Avrupa ülkesinin aktivistleri ile akademisyenleri tarafından geliştirilmiştir.<sup>49</sup> Tıbbi modelin engelliliği patolojik bir mesele olarak ele almasına ve biyolojik çerçevede izah etmesine yönelik argümanların ret edilmesiyle kurulan sosyal model<sup>50</sup> engelliliği, toplumun “başarısızlık” problemi ile açıklamaktadır.<sup>51</sup> Başka bir ifade ile sosyal modelde, engelliliğin, toplumsal olarak inşa edildiği tezi savunulmaktadır. Bu çerçevede ev, işyerleri, eğitim gibi erişilemeyen alanların varlığının yanı sıra medya gibi kültürel etki yaratan iletişim araçlarında yer alan olumsuz engelli imajı, erişilebilirliği ve ayrımcılığı sorgulamayan

---

<sup>47</sup> Burcu, **a.g.e.**, s. 32.

<sup>48</sup> 1960'lı yıllar ve 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere'de tıbbi modelle karşı çıkan engelli aktivistler ve örgütler toplumun engellilere bakış açısını değiştirmesi yönünde bir kırılım gerçekleştirmişlerdir. ABD'de “Bağımsız Yaşam Hareketi” (Independent Living Movement) topluma sesini duyurmaya çalışan engelli aktivistler bu anlamda kayda değerdir. Bu aktivistler tıbbi modelin engelliliğin nedeni olarak gördüğü biyolojik sebepleri şiddetle ret ederek, engellilik halinin nedeni olarak gördükleri toplumsal ve hukuki bariyerlere karşı çıkış sergilemişlerdir. ABD'deki “Bağımsız Yaşam Hareketine” benzer şekilde İngiltere'de de 1970 yılında “Kronik Hasta ve Engelli Kişiler Hareketi” devreye girmiştir. Bu hareketin temel istekleri ise toplum temelli hizmetler, eğitim, konut ve kamu hizmetlerinde engelliler için eşit fırsatlar geliştirilmesine yönelik politikalar yapılması yönünde olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Seyyar, **Dünya'da...**, **a.g.e.**, s. 100-101 ve Turan, **a.g.e.**, s. 165.

<sup>49</sup> Seyyar, **Dünya'da...**, **a.g.e.**, s. 100-101.

<sup>50</sup> Serkan Kolat, “Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye'deki Yansımaları”, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009, s. 9.

<sup>51</sup> Burcu, **a.g.e.**, s. 33.

kültürel yapı ve tüm bunlarla ilgili olarak basma kalıp düşünceleri pekiştiren tutumlar, engelliler açısından ayrı bir dezavantaj kaynağı olarak görülmektedir. Bu sebeple söz konusu yaklaşımda, toplum tarafından oluşturulan bu bariyerlerin yine toplum tarafından çözülmek durumunda olduğu öne sürülmektedir.<sup>52</sup>

Görüldüğü üzere, sosyal model engelliliği tıbbi bir mesele olarak değil, bir insan hakkı meselesi olarak ele almaktadır. Bu çerçevede model engellilik halini açıklarken, toplum tarafından ortaya konan engeller bağlamında önyargılar ve dışlayıcı tutumlara vurgu yapmaktadır. Bu perpektifte engellilik hali, bireylerin kendi yetersizliklerinden ziyade çevresel, hukuki, politik ve ekonomik olarak inşa edilen bariyerler nedeniyle toplumsal bir olgu olarak yorumlanmaktadır.<sup>53</sup> Bu bağlamda sosyal modelin en önemli vurgusu, problemi yaratanın toplum olduğu üzerinedir.<sup>54</sup> Bu çerçevede problemin çözümü açısından modern engelli hareketlerinin dört temel talebi bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:<sup>55</sup>

- i. “*Biz olmadan bizim için asla*” (nothing about us without us) sloganından hareketle engelliler kendilerine yönelik hazırlanan politikalarda söz sahibi olmalıdır.
- ii. Engellilerin toplumsal yaşama tam ve eşit olarak katılabilmesi için toplumsal bariyerlerin kaldırılmasına yönelik politikalar oluşturulması öncelikler arasında olmalıdır.
- iii. Sadaka düzleminde oluşturulan yardımlardan ziyade hakları gözetilen politikalar ısrarlı bir şekilde savunulmakta ve talep edilmektedir.
- iv. Engellilerin kendi hayatları hakkında daha fazla tercih hakkının olacağı kendi refah çözümlemelerine katılmalarını sağlayacak politika değişikliklerinin yapılması talep edilmektedir.

---

<sup>52</sup> Durham ve Ramcharan, **a.g.e.**, s. 44.

<sup>53</sup> Turan, **a.g.e.**, s. 166.

<sup>54</sup> Burcu, **a.g.e.**, s.33.

<sup>55</sup> Priestly, **a.g.e.**, s. 524-525.

Engellilerin sorunlarıyla başa çıkma noktasında sorumlulukları yeniden biçimlendiren sosyal model, engellilik odağını kişi ve ailesinden topluma çevirmesi yönüyle engelliliği yeniden konumlandıran bir yapı sergilemektedir.<sup>56</sup> Bu bağlamda pek çok hakkın gelişimi açısından önemli katkıları olan sosyal model, tüm bu olumlu gelişmelere karşın birçok açıdan da eleştirilere maruz kalmaktadır. Önceliği ableizm düşüncesine yer vermek suretiyle bedende yaşanan sakatlığı göz ardı etmesi, toplumsal bir teori olarak yetersiz kalması, sakatlık hali ile engellilik halinin farklarının açıkça ortaya konmasının oldukça zor olması, engellerin olmadığı bir dünyanın ütöpik olması gibi söylemler sosyal modele getirilen başlıca eleştiri noktaları arasındadır.<sup>57</sup>

#### 1.1.2.4. Güncel Paradigmada Engellilik: Biyopsikososyal Model

Genel anlamda eski ve yeni paradigma olmak üzere tıbbi ve sosyal model ekseninde ele alınan engellilik olgusu, sosyal model üst çatısı altında “*kişisel trajedi*”, “*atıf modeli*” ve “*biyopsikososyal*” model gibi birçok yaklaşım etrafında da izah edilmektedir.<sup>58</sup> Bu yaklaşımlardan sosyal modelin alt dallarından biri olarak ifade edilen biyopsikososyal modelin Dünya Engellilik Raporu’nda açıkça zikredilmesiyle<sup>59</sup> beraber güncel pekçok çalışmaya ve tartışmaya konu olduğu görülmektedir.

Biyopsikososyal modelin kökenleri eski paradigmadaki baskın olan tıbbi modelin yaklaşımlarına dayansa da zaman içerisinde engelliliğin kavramsallaştırılması noktasında dayandığı bu kökten farklılaşarak isiminden de anlaşılacağı üzere biyolojik/tıbbi, psikolojik ve sosyolojik açıklamaları bir araya getirmektedir.<sup>60</sup>

---

<sup>56</sup> Burcu, **a.g.e.**, s. 32.

<sup>57</sup> Ak, **a.g.e.**, s. 46.

<sup>58</sup> Burcu, **a.g.e.**, s. 35.

<sup>59</sup> Biyopsikososyal modele, 9 Haziran 2011’de dünya kamuoyuna sunulan “Dünya Engellilik Raporu”nda doğrudan doğruya atıf yapılarak, söz konusu raporun bu doğrultuda hazırlandığının altı çizilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. WHO, **World Report On Disability 2011**, Malta, WHO, 2011, s. 3.

<sup>60</sup> Burcu, **a.g.e.**, s. 35.

1977 yılında George Engel, insan bedeninin makine olmadığı, hastalığın ise bozukluk olarak görülmemesi gerekliliği üzerine Von Bertalanffy'nin genel sistem<sup>61</sup> kuramına dayanarak tıbbi modelin yetersizliğine yönelik, biyopsikososyal modeli tanımlayan ve savunan bir bildiri yayınlamıştır. Engel'e göre, kişi sağlığı, kişinin biyolojik yapısı dışında fiziksel uyaranlardan ve sosyal değişikliklerden de etkilenmektedir.<sup>62</sup> Engel'in bu yaklaşımı, engelli bireyin anlaşılması açısından tıbbi bilgi alanının geliştirilmesi yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.<sup>63</sup>

Biyopsikososyal yaklaşımının tezi, kişi sağlığının; biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin karşılıklı ve dinamik etkileşiminin etkisi altında olduğu üzerinedir. Bu durum ise kişinin hayatında birçok önemli süreci etkilemektedir. Bu çerçevede biyopsikososyal yaklaşım; klinik uzmanlarının kişiyi değerlendirirken kişinin, inançları, aile yapısı, sosyo ekonomik durumu, eğitimi, yaşam koşulları gibi birçok etmenin göz önünde bulundurulması gerekliliğini savunmaktadır.<sup>64</sup> Bu bağlamda model, engelliliğin tamamıyla bireysel bir deneyimleme sürecine bağlı olarak geliştiği üzerine tıbbi bir dille açıklama getirmektedir. Özellikle engellilerin kişisel karakteristik özellikleri yanında topluma tam katılım önündeki bariyerleri ve kolaylaştırıcı unsurları dikkate alan model, bu yaklaşımıyla engelliliğe oldukça geniş bir yelpazeden bakmaktadır.<sup>65</sup> Bu çerçevede modelin gösterimi Şekil 1'de sunulmuştur.

---

<sup>61</sup> Biyopsikososyal model, Weiss ve Bertalanffy'nin sistemler teorisinden başlanarak izah edilmiştir. Sistem kavramı, farklı değişkenlerin kendi içinde etkileşiminin olduğu ve her basamağın hem bir önceki hem bir sonraki basamakla etkileşimine dayanan dinamik bir süreç olarak izah edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebru Çiçek, "Dicle Üniversitesi Uzmanlık Öğrencilerinin Biyopsikososyal Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi", Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, 2018, s. 3.

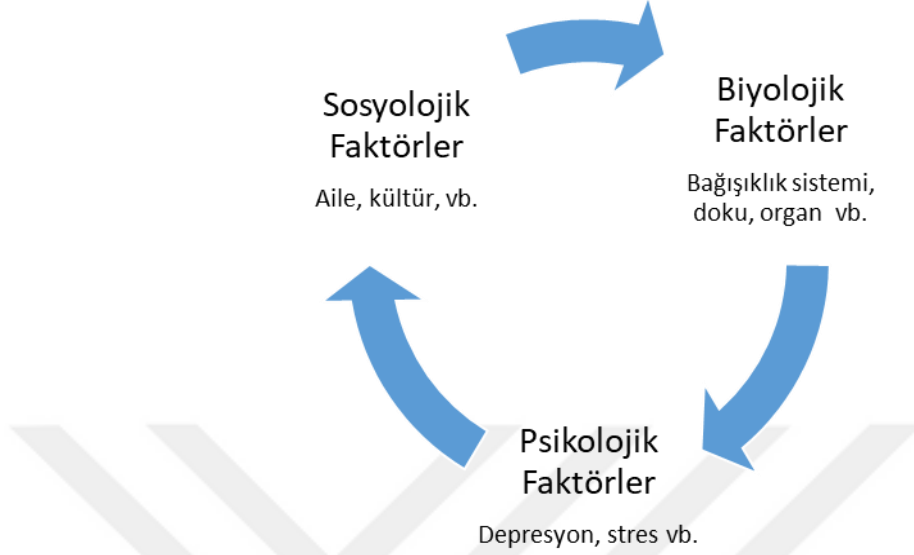
<sup>62</sup> Çiçek, **a.g.e.**, s. 3.

<sup>63</sup> Ak, **a.g.e.**, s. 47.

<sup>64</sup> Çiçek, **a.g.e.**, s. 6.

<sup>65</sup> Burcu, **a.g.e.**, s. 36.

### Şekil 1: Biyopsikososyal Yaklaşım



**Kaynak:** Prof Dr. Medaim YANIK Psikiyatri ve Psikoterapi Kliniği internet sayfası, (Çevrimiçi) <https://www.medaimyanikklinigi.com/biyopsikososyal-model-ve-dogru-nefes-alip-verebilme/resim1-4/> Erişim Tarihi: 10.04.2020.

Modelden de görüleceği üzere engellilerin, engellilik halleri açısından fonksiyon kaybının yanında kişisel özellikleri ve çevresel şartları da kapsayacak şekilde bir değerlendirilme yapılmasına imkan sağlayacağı göz önüne alındığında bu yaklaşımla engellilerin engel durumlarının daha doğru değerlendirilebileceği dile getirilebilir.

#### 1.1.3. Engelliliğin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması

Etkin ve verimli bir politika üretmek isteyen bir sosyal politika aktörünün engellilere yönelik uygulamaya geçireceği muhtemel bir proje için, projenin hangi engelli türünde gerçekleşeceğini, hangi ölçütler dahilinde ne oranda uygulanacağını ve nasıl bir yol izleyeceğini bilmesi ve daha öncesinden bu süreci planlaması gerekmektedir. Bu hedefler doğrultusunda aktörün bir değerlendirme ve sınıflama sistemine ihtiyacı bulunmaktadır.<sup>66</sup> Bu çerçevede politika aktörünün engellilerin

<sup>66</sup> Institute Of Medicine Division of Health Promotion and Disease Prevention, **The Second Fifty Years Promoting Health and Preventing Disability**, Ed. Robert L. Berg ve Joseph S. Cassels, 1. Baskı, Washington, National Academy Press, 1992, s. 22.

değerlendirilmesi ve sınıflandırılması açısından kullandığı/kullanabileceği sakatlık/bozukluk yaklaşımı, fonksiyonel sınırlılık (kapasite) yaklaşımı ve engellilik yaklaşımı olmak üzere üç temel değerlendirme ve sınıflama sistemi bulunmaktadır.<sup>67</sup>

### 1.1.3.1. Sakatlık/Bozukluk Yaklaşımı: Barema Metodu

Engellilik değerlendirme yaklaşımından en eskisi ve dünya genelinde en yaygın olarak kullanılan yaklaşım, sakatlık/bozukluk yaklaşımı olup kökenleri çok eskiye dayansa da<sup>68</sup> literatürde “Barema Metodu” olarak adlandırılmaktadır.<sup>69</sup>

Barema metodu, Fransız matematikçi Francois Barema’nın sakatlanan vatandaşlara belirli bir tazminat hesaplamasının yapılabilmesi için Alman yasalarını baz alarak geliştirdiği bir sakatlık/bozukluk değerlendirme indeksidir. Bu indeks, kişideki sakatlık/bozukluk durumunun yüzdesel olarak gösterildiği oransal bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı’nda savaş gazilerinin değerlendirilmesi ve tazminat ödemelerinin hesaplanabilmesi için uygulanan Barema Metodu Avrupa devletleri tarafından zamanla daha çok benimsenerek, farklı yaklaşımlarla geliştirilmiştir. Bu çerçevede İtalyan Barema Modeli, Fransız Barema Modeli, Belçika Barema Modeli gibi farklı modern Barema modelleri ortaya çıkmıştır. Günümüzde engellilik derecesinin belirlenmesi dışında, engelli yardım ve ödenekleri açısından da halen yaygın bir şekilde kullanılan Barema Metodu, bu noktada bir sınıflama sistemi sağlamaktadır.<sup>70</sup> Türkiye’de engelli statüsünün tanımlanması için

---

<sup>67</sup> Aleksandra Posarac, “Assessment of Disability for 21st. Century,” The World Bank Public Document, (Çevrimiçi). <https://pubdocs.worldbank.org/en/214331528760849309/SSN-Day3-2pm-Posarac-Disability-Assessment.pdf>. Erişim Tarihi: 06.04.2021.

<sup>68</sup> Engelliliğin tazmini çerçevesinde hazırlanan bahsi geçen bu engelli cetvellerinin tarihi esasen Barema’dan çok öncesine dayanmaktadır. Bu noktada en eski belge bedensel hasar tazminatını Sümer para birimi ile ilişkilendiren Sümer Kralı Ur Nammu’nun kodeksleridir (M.Ö. 2050). Bu kodeksler Hammurabi döneminde daha da geliştirilmişlerdir. Ayrıca Antik Yunan ve Roma’da da engelli kölelerin ekonomik değerlerini belirlemek için engellilik değerlendirme araçları kullanıldığı bilinmektedir. Diğer taraftan Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonra Avrupa’da kullanılan “Salii” tablolarında başparmak, işaret parmağı ve orta parmak kaybının sırasıyla 30, 15 ve 12 Şilinlik tazminatlarla ilişkilendirildiği bilinmekte olup bu ilişkiye benzer şekilde, İngiltere’de endüstri kazalarında aynı parmakların kaybı için %30, %14 ve %12 engellilik yüzdelerinin verildiği görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Francesca Fratello ve Carlo Scorretti, “Comparative Analysis of The Typology of Assessment Criteria Used for The Allocation of Benefits in Cash and in Kind to Persons with Disabilities”, **Assessing Disability in Europe Similarities and Differences**, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2003, s. 137.

<sup>69</sup> Posarac, a.g.e., s. 8.

<sup>70</sup> Antonia Pavli, **Creative Disability Classification Systems: The Case of Greece, 1990-2015**, Örebro, The Örebro University Press, 2017, s. 44.

gereken en az %40 oranında engellilik eşik değeri ve engelli aylıklarında %40-%70 engelli oranı arasında kalanlar ile %70 ve üzeri engelli olanlar açısından ayrımların dayanağı olan engellilik cetvelleri, söz konusu sınıflama sistemine örnek olarak gösterilebilir. Bu çerçevede Tablo 1 sunulmuştur.

**Tablo 1: Üst Sindirim Kanalı Kalıcı Bozuklukların Sınıflandırılma Kriterleri**

| Sınıf 1                                                                                                                                                                                                                                                                    | Sınıf 2                                                                                                                                                                                                                                                                                              | Sınıf 3                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | Sınıf 4                                                                                                                                                                                                                                                           |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Engel Oranı %10                                                                                                                                                                                                                                                            | Engel Oranı %25                                                                                                                                                                                                                                                                                      | Engel Oranı %50                                                                                                                                                                                                                                                                                                            | Engel Oranı %75                                                                                                                                                                                                                                                   |
| <p>Üst sindirim kanalına ait semptom ve bulgular veya anatomik kayıp ya da değişim</p> <p><b>Ve</b></p> <p>Sürekli tedavinin gerekli olmaması</p> <p><b>Ve</b></p> <p>İstenilen düzeyde kiloyu sürdürebilme</p> <p><b>Veya</b></p> <p>Operasyon sonrası sekel olmaması</p> | <p>Üst sindirim kanalına ait semptom ve bulgular veya anatomik kayıp ya da değişim</p> <p><b>Ve</b></p> <p>Semptom ve işaretlerin kontrollünde uygun diyet kısıtlaması ve ilaç tedavisi gerektirmesi veya nütisyonel yetmezlik</p> <p><b>Ve</b></p> <p>İdeal kilonun en fazla %10 altında olması</p> | <p>Üst sindirim kanalına ait semptom ve bulgular veya anatomik kayıp ya da değişim</p> <p><b>Ve</b></p> <p>Uygun diyet kısıtlaması ve ilaç tedavisi ile tamamen düzelmeyen semptom, işaret ve beslenme durumu</p> <p><b>Veya</b></p> <p>Üst sindirim kanalı rahatsızlığı nedeniyle ideal kilonun %10-20 altında olması</p> | <p>Üst sindirim kanalına ait semptom ve bulgular veya anatomik kayıp ya da değişim</p> <p><b>Ve</b></p> <p>Tedaviyle kontrol altına alınamayan semptomlar</p> <p><b>Veya</b></p> <p>Üst sindirim kanalı rahatsızlığı nedeniyle ideal kilonun %20 altında olma</p> |

**Kaynak:** RG 20.02.2019/ 30692 Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, Erişkinler İçin Engelli Sağlık Raporu (ESKR) Engel Oranları Alan Kılavuzları, s. 67, (Çevrimiçi) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190220-2-1.pdf> Erişim Tarihi 12.01.2021.

Barema Metodu ile oluşturulan cetvellerin, engellilik derecelendirilmesinin doğrulanması gereken bir tanıya dayandırabilmesi ve bu noktada tutarlı bir yaklaşım sergilemesinin yanı sıra maliyet etkin bir yapı sunması neticesinde dünya genelinde genellikle tercih edilen bir yöntem olarak kullanılagelmektedir.<sup>71</sup> Ancak bu olumlu durumla birlikte, 2002 yılında Avrupa Komisyonu tarafından Brunel Üniversitesine yaptırılan araştırma neticesinde birçok Avrupa ülkesinde farklı tarzlarda kullanılan

<sup>71</sup> Lisa Waddington, Mark Priestley ve Roy Sainsbury, Disability Assessment in European States ANED Synthesis Report, European Commission, 1 December 2018, (Çevrimiçi) [https://sid.usal.es/docs/F8/FDO27447/ANED\\_2017\\_18\\_Disability\\_assessment\\_synthesis\\_report.pdf](https://sid.usal.es/docs/F8/FDO27447/ANED_2017_18_Disability_assessment_synthesis_report.pdf) Erişim Tarihi: 01.01.2021.

Barema modellerine yönelik bir çok sorunlu yapı olduğu tespit edilmiştir. Bu sorunlu yapılar şu şekilde sıralanmaktadır:<sup>72</sup>

- i. **Seçim sorunu;** bir engellilikle ilgili seçilen engellilik yüzdesine yönelik olarak belirtilen seviyelerinin **neden seçildiğine** yönelik hiçbir bilginin bulunamaması sorun alanlarının temel dinamiğidir. Nitekim bu durum birçok soruna yol açtığı gibi eşik değer sorununa da zemin teşkil etmektedir.
- ii. **Karşılaştırma sorunları;** ayar noktalarının ayrıntılı bir şekilde hazırlanmadığı kılavuzlar dolayısıyla farklı engel türlerinin adil bir ölçütte nasıl değerlendirileceğine yönelik belirsizlik durumudur. Bu minvalde kırık bir bacağa sahip bir bireyle şizofreni hastası olan bireylerin adil bir ölçütte nasıl değerlendirileceğinin ve karşılaştırılacağının bilinmemesinin yaratacağı sorun bu duruma örnek olarak gösterilebilir.
- iii. **Eşleşmiş organlar sorunu;** böbrek, kulak yahut göz gibi eşleşmiş organlardan bir tanesinin kaybedilmesi durumunda engellilik ölçütünün nasıl oluşturulduğuna yönelik belirsizlik durumunda ortaya çıkan bir sorun alanıdır. Tek gözünü kaybeden bir bireyin engellilik kriterinin nasıl oluşturulduğu yahut hangi ölçütte kişiye hangi derecede engellilik oranının verilmesinin belirsizliği bu duruma örnek olarak gösterilebilir.
- iv. **Çoklu engellilik sorunu;** parmak kopması için belirlenen engel oranının %10, sırt ağrısı için %20 ve depresyon durumunda %40 engel oranının belirlendiği bir bireyin, toplam engellilik oranının nasıl hesaplanacağına ilişkin sorun bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu çerçevede kullanılan Balthazard formülü ise engellilik alanı

---

<sup>72</sup> Peter Wright ve Wout de Boer, "Introduction", **Assessing Disability in Europe –Similarities and Differences**, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2003, s. 16.



dışında olup tamamen matematik alanıyla ilgili olduğu için sorunun çözümü açısından yetersiz kalmaktadır.<sup>73</sup>

- v. **Eşik değer sorunu;** engelli statüsü için eşik değerin neye göre belirlendiğinin bilinmemesi ve bu noktadaki belirsizlik durumuna ilişkin sorun alanıdır. Engelli yardımlardan yaralanma noktasında belirtilen eşik değerin %40 olması durumunda, verilen %39 ya da %40 oranının hangi kriterlere tabi tutularak ayrıştırılabildiği sorunu bu sorun alanına örnek olarak gösterilebilir.

Avrupa Konseyi'nin raporunda ortaya koyduğu Barema modellerinin sorun alanlarına benzer şekilde Türkiye'de de engellilerin değerlendirilmesine yönelik uygulamada yaşanan sorunlar, 2008 yılında yapılan çalıştayda ortaya konulmuştur. Bu çerçevede değerlendirmenin matematiksel indirgemeci bir yaklaşımla yapılması, bireyin sosyal çevresini/yaşama ortamının göz önünde bulundurulmaması, çoklu engellilikte değerlendirmede aksaklıklar yaşanması, belirtilen ölçütlerin tutarlı olmaması, tıbbi yaklaşımının egemen olması, hasta ve yakınının değerlendirme konusundaki bilgi eksikliği gibi unsurlar başlıca sorun noktaları arasında sıralanmaktadır.<sup>74</sup> Öte yandan Ata (2019) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'de kullanılan maluliyet cetveli ve engellilik cetveli mukayese edilmiştir. Aynı olguların karşılaştırıldığı araştırma sonuçlarına göre engellilik derecesinin, maluliyet cetvelinde daha yüksek çıktığı tespit edilerek engellilik cetvelinde başka bir sorunlu alan ortaya konulmuştur.<sup>75</sup>

---

<sup>73</sup> İlgi Ertem, "Danışmanların Sunumları", **ICF İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması Sisteminin Uyarlanması Eğitimci Eğitimci**, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2008, s. 40.

<sup>74</sup>Selma Çalık, "Özürlülüğün Değerlendirilmesinde Mevcut uygulama ve Yaşanan Sorunlar Işığında Yöntem Arayışı", **ICF İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması Sisteminin Uyarlanması Eğitimci Eğitimci**, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2008, s. 31-32.

<sup>75</sup> Uğur Ata, "EÜTF Adli Tıp Anabilim Dalında Düzenlenen Meslekte Kazanma Gücündeki Azalma Oranı Raporlarının Engelli Sağlık Kurulu Raporları ile Karşılaştırılması", Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adli Tıp Anabilim Dalı, İzmir, 2019, s. 72.

### 1.1.3.2. Fonksiyonel Sınırlılık (Kapasite) Yaklaşımı: Aktivite Ölçeği

Sakatlık/bozukluk üzerinden değerlendirmenin ve sınıflandırılmanın yapıldığı Barema modelinin aksine fonksiyonel sınırlılık yaklaşımında, bireyin günlük yaşamında çeşitli faaliyetleri yapabilmelerini sağlayan yeteneklerinin ve işlevsel kabiliyetlerinin değerlendirilmesi ve sınıflandırılması amaçlanmaktadır.<sup>76</sup>

Fonksiyonel sınırlılık (kapasite) yaklaşımı çerçevesinde; 1950’li yıllarda ABD’de Katz ve Lewton, fonksiyonel insan yeteneklerinin davranış teorilerine dayandırıldığı bir ölçek geliştirmişlerdir. Günlük Yaşam Aktiviteleri (Activities of Daily Living –ADL-) ve Günlük Yaşamda Enstrümental Faaliyetler (Instrumental Activities of Daily Living –IADL-) adını taşıyan bu ölçekler kısa sorulardan oluşmaktadır. ADL’de bireyin yeteneklerini değerlendirebilmek amacıyla bireylere kendi başlarına elbise giyip giyemedikleri, banyo yapıp yapamadıkları, beslenebilip beslenemedikleri gibi sorular sorulmaktadır. Diğer taraftan IADL’de ise bireylerin işlevsel kabiliyetlerini değerlendirebilmek için bireylere kendi başlarına alışveriş yapıp yapamadıkları, yemek yapıp yapamadıkları, çamaşır yıkayıp yıkayamadıkları gibi ADL’de sunulan görevlerden daha zor görevlere ilişkin sorular sorulmaktadır. Bu çerçevede yeteneklere ilişkin ilave soruların yer aldığı birçok ölçek geliştirilmiştir.<sup>77</sup> Bu ölçekler ziyadesi ile kişisel bakım becerileri ve çalışma kabiliyeti olmak üzere iki zeminde gelişim göstermiştir.<sup>78</sup>

Çalışma kabiliyetine yönelik geliştirilen ölçeklerde bireyin bir süre boyunca yürüme, kaldırma, ayakta durma süresi, ekipman kullanma becerisi gibi işgücü piyasasında gerekli temel görevleri yapabilme kabiliyetleri değerlendirilmektedir. Bu çerçevede 2010 yılında literatüre dayalı olarak, çalışma hayatında işlevsel sınırlamaların belirlenmesini sağlayan dört farklı enstrüman belirlenmiştir. Bunlardan ilki Roland-Morris engellilik anketi (Roland-Morris Disability Questionnaire) ikincisi hastaya özgü fonksiyonel ölçek (Patient-Specific Functional

---

<sup>76</sup> Pavlı, **a.g.e.**, s. 45.

<sup>77</sup> Institue Of Medicine, **a.g.e.**, s. 26.

<sup>78</sup> Lisa Waddington, Mark Priestley ve Roy Sainsbury, **a.g.e.**, s.14.

Scale), üçüncüsü Isernhagen'in iş odaklı performans metni (Isernhagen Work System -IWS-) ve son olarak dördüncüsü, doktorlar tarafından yapılan muayeneyi birleştiren bir araç olarak çok yönlü çok boyutlu ağrı değerlendirme protokolünden oluşmaktadır.<sup>79</sup>

DSÖ tarafından geliştirilen ve işlevsellik alanında bir değerlendirme sağlayan WHO Disability Assessment Schedule 2.0 (WHODAS 2) yine bu başlık altında değerlendirilebilecek bir aktivite ölçeğidir. WHODAS 2, bilişsellik, hareketlilik, kişisel bakım, anlaşma, günlük etkinlikler ve katılım başlığı altında altı farklı alanı içeren, ICF'in etkinlik ve katılım sınıflandırmasıyla doğrudan ilişkili olan soru setlerinden oluşmaktadır. Soru seti vasıtasıyla yanıtlayıcılardan son 30 gün hakkında cevap istenmektedir. Yanıtlar beş farklı seçenekli “yapabilme” başlığı altında “biraz”, “orta”, “çok”, “aşırı” ve “hiç” seçeneklerinden oluşmaktadır.<sup>80</sup>

Engelliliğin fonksiyonel açıdan ele alındığı bu ölçekler sayesinde engelliler hafif, orta, aşırı vb. ifadelerle ya da puan sistemi ile değerlendirilebilmekte ve sınıflandırılabilenmektedir. Bu çerçevede Hollanda'da 1976 tarihinden itibaren engellilik değerlendirilmesinde “Fonksiyonel Yapabilirlik Listesi” bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Bu ölçüt listesi, kişisel ve sosyal fonksiyonları yerine getirebilme, fiziksel çevreye uyum sağlayabilme, dinamik ve statik hareket edebilme, çalışma saatlerine uyum sağlayabilme şeklinde altı başlık kapsamında bir test niteliğindedir. İngiltere’de ise engellilik değerlendirilmesi 1995 yılında “Kişisel Yapabilirlik Değerlendirilmesi” ile ortaya konmuş olup bu değerlendirme 2008 yılında yapılan revizyonla “Çalışma Kabiliyeti Değerlendirilmesi (WCA)” olarak değiştirilmiş ve şu anki değerlendirme listesinde zihinsel, fiziksel, bilişsel ve entellektüel aktivite değerlendirmesi yer bulmaktadır.<sup>81</sup> Diğer taraftan fonksiyonel sınırlılık (kapasite) yaklaşımının, engellilik cetvellerinde de kullanıldığı görülmektedir. Bu duruma bir

---

<sup>79</sup> A.e., s. 16.

<sup>80</sup> Mert Tunga Ekinci, “Engelli Bireylere İlişkin Resmi Veri Toplama Araçlarının Ulusal Düzeyde Değerlendirilmesi”, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2014, s. 52-53.

<sup>81</sup> Gonca Gezer Aydın ve Özgür Topkaya, “Engellilik Değerlendirilmesi ve Mesleki Rehabilitasyon Uygulamaları: Çeşitli Ülkeler ile Türkiye Karşılaştırması” **KARATAHTA/ İş Yazıları Dergisi**, Yıl: 2019, Sayı: 14, s. 19.

örnek olarak Türkiye’de kullanılan ESKR kılavuzu gösterilebilir.<sup>82</sup> Söz konusu kılavuzun epilepsi hastalarının engellilik değerlendirilmesinde kullandığı günlük aktivite yaklaşımının iştme, obezite, yanıklar gibi bölümlerde sergilenmediği görülmektedir. Bu durum ise daha önce belirtildiği gibi karşılaştırma sorunlarına yol açabilecek bir yapı sergilemektedir. Bu çerçevede Tablo 2 sunulmuştur.

**Tablo 2: Sinir Sistemi-Epilepsi Engellilik Yüzdeleri**

|   | <b>Epilepsi (Uygun ve Yeterli Tedavi Altında)</b>                                                                             | <b>Engellilik Yüzdesi</b> |
|---|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------|
| 1 | Nöbeti olmayan ancak nöbet geçirme riski olanlar                                                                              | 5                         |
| 2 | Günlük aktiviteleri engellemeyen ancak gerçekleştirilmesini güçleştiren nöbetler                                              | 15                        |
| 3 | Bazı günlük aktiviteleri engelleyen nöbetler:<br>a) Seyrek<br>b) Sık                                                          | 20<br>40                  |
| 4 | Günlük aktivitelerini korunma tedbirleri veya başkasının yardımıyla gerçekleştirilmesine izin veren sıklık ve sayıda nöbetler | 70                        |
| 5 | Günlük aktiviteleri tamamen engelleyen şiddet ve sıklıkta kontrol edilemeyen nöbetler                                         | 90                        |

**Kaynak:** RG 20.02.2019/ 30692 Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, Erişkinler İçin Engelli Sağlık Raporu (ESKR) Engel Oranları Alan Kılavuzları, s. 88, (Çevrimiçi) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190220-2-1.pdf> Erişim Tarihi 12.01.2021.

Tablo 2’den anlaşılabacağı üzere epilepsi hastalarının engellilik değerlendirilmelerinde günlük aktiviteler esas alınmıştır. Nitekim bu durum epilepsi hastalık başlığının bağlı bulunduğu sinir sistemi bölümünde engellilik yüzdelерinin hastalık tanısına göre değil ortaya çıkan bozukluğun vücutta neden olduğu fonksiyon kaybına göre yapılacağı açıkça zikredilmektedir.<sup>83</sup> Ayrıca bu noktada belirtmek gerekir ki engelliliğin değerlendirilmesi ve sınıflandırılması noktasında bir araç olarak kullanılan aktivite ölçekleri bir çok açıdan eleştirilmektedir. Bu eleştiriler şu şekilde sıralanmaktadır:<sup>84</sup>

- i. Sakatlık/bozukluğa ilişkin bir sınıflandırmadan uzak olması,

<sup>82</sup> Engel Oranları Alan Kılavuzlarının giriş bölümünde, engellilerin bağımlılık/bağımsızlık durumunun belirlenmesi amacıyla Fonksiyonel Bağımsızlık Ölçeği (FIM)’nin kullanılacağı açıkça zikredilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Engel Oranları Alan Kılavuzları, s. 3, (Çevrimiçi) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190220-2-1.pdf>

<sup>83</sup> RG 20.02.2019/30692 Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, Erişkinler İçin Engelli Sağlık Raporu Engel Oranları Alan Kılavuzları, s. 87.

<sup>84</sup> Pavlı, a.g.e., s. 46.

- ii. Sadece bireyin kendi yeteneklerini ele alması dolayısıyla engelli bireyin toplumla etkileşimini içermemesi,
- iii. Anketi doldururacak engelli bireyin engelli ödeneklerinden yararlanmak için olduğundan daha fazla engelliymiş gibi davranma ihtimalinin olması gibi sebepler bu yaklaşıma getirilen başlıca eleştiri noktaları arasındadır.

### 1.1.3.3. Engellilik Yaklaşımı: ICF Modeli

Engellilik yaklaşımı ile sakatlık/bozukluk, fonksiyonel sınırlanmalar, kişisel ve çevresel faktörler dahil biyopsikososyal modele ilişkin tüm boyutların ele alındığı bir süreçler silsilesinden bahsedilmektedir.<sup>85</sup> Bu yaklaşım çerçevesinde geliştirilen mevcut tek model ise ICF'dir.<sup>86</sup> Sergilemiş olduğu yaklaşım neticesinde; engelliliğin içeriğini ve ölçülmesini daha ileri noktalara taşıyan ICF, akademisyenler, klinisyenler ve daha da önemlisi engellilerin katılımıyla<sup>87</sup> tarih bakımından 1980'lere dayanan uzun bir sürecin sonunda DSÖ tarafından geliştirilmiştir.

1948 yılında kurulan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), altıncı sınıflama konferansından bu yana hastalıkların uluslararası sınıflandırılmasından sorumlu olarak "*Hastalıkların Uluslararası Sınıflandırılması*" (International Classification Of Diseases-ICD-) sistemini geliştirmekte ve bu sistemi şuan dünya genelinde kullanılan ICD-10 seviyesine kadar getirebilmiş durumdadır. Diğer taraftan DSÖ 1980 yılında engelliliğin sınıflandırılmasını "*Bozukluk, Yetiyitimi ve Engelliliğin Uluslararası Sınıflandırılması*" (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps-ICIDH)'ı deneme kapsamında sunmuştur.<sup>88</sup> Bu kapsamda ICIDH üç

---

<sup>85</sup> Posarac, a.g.e., s. 13.

<sup>86</sup> A.e., s. 21.

<sup>87</sup> WHO, **World Report On Disability 2011**, Malta, WHO, 2011, s. 5.

<sup>88</sup> Nilüfer Galip, "Gelişimi İzleme ve Destekleme Rehberi'nin Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması (ICF-CY)'na Uyarlanması 0-5 Yaş Arası Kronik Hastalığı Olan Çocuklarda Geçerliliğinin Değerlendirilmesi", Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Ankara, 2010, s. 4-5.

aşamalı bir model üzerine inşa edilerek bir sınıflama sistemi oluşturmaktadır. Bu sınıflama sistemi şu şekilde sıralanarak özetlenebilir:<sup>89</sup>

- i. Sakatlık/bozukluk (Impairment): Kişide meydana gelen herhangi bir fiziksel noksanlığı ya da vücut hasarını ifade etmektedir.
- ii. Fonksiyonel/Bedensel Engellilik (Disability): Kişinin geçici ya da kalıcı bedeni yahut zihni yetersizliğini ifade etmektedir.
- iii. Sosyal-Hukuki-Çevresel Engellilik (Handicap): Fiziksel, çevresel, hukuki ve toplumsal bariyerler nedeniyle oluşan bireyin sosyal dezavantajını ifade etmektedir.

Bu modelle engellilik üç sınıf dahilinde ayrışma alanı bulmasına karşın klinik uygulamalarda yeterli bulunmamış ve geliştirme çalışmalarına devam edilmiştir. Bu yöndeki sınıflandırma çalışmalarına devam eden DSÖ nihayet 2001 yılında ICD sistemi ile birlikte kullanılabilecek bir model olan ICF'yi tasarlayarak dünya ile paylaşmıştır. Bu çerçevede ICD-10 ve ICF birbirlerini tamamlayarak engellilik yaklaşımını oluşturmaktadır. ICD-10 ile sınıflandırılmış bir tanı konulma imkanının sağlanmasının yanı sıra ICF sisteminde ile de işlevsellik, etkinlikler, çevresel faktörler, yaşama katılım ve kişisel özelliklerin etkileşimli bir şekilde değerlendirildiği bir zeminin sunulması, birbirini tamamlayan bir sınıflama sistemini oluşturmaktadır.<sup>90</sup>

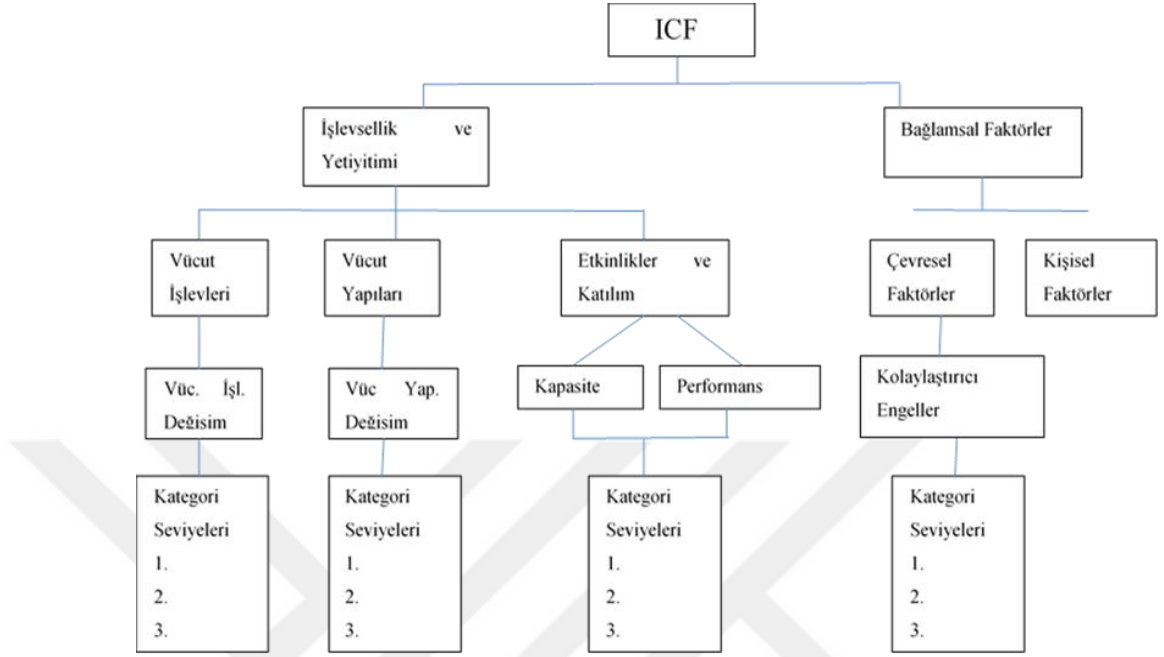
Engellilik yaklaşımının bel kemiğini oluşturan ICF'de her bileşen için çeşitli kodlar dahilinde tanımlanan farklı nitelendiriciler bulunmaktadır. Bu kodlar ve nitelendiriciler çok kapsamlı bir şekilde yapılanan bilgiyi, tek bir kalemde toparlayarak daha erişilebilir ve kullanılabilir hale getirmektedir. Bu çerçevede ICF bileşenlerinin hangi kapsamda toparlandığını göstermek üzere ICF'nin yapısı Şekil 2'de sunulmuştur.

---

<sup>89</sup> Seyyar, **Dünya'da...**, a.g.e., s. 27-28.

<sup>90</sup> Galip, **a.g.e.**, s. 5-8.

**Şekil 2: ICF'nin Yapısı**



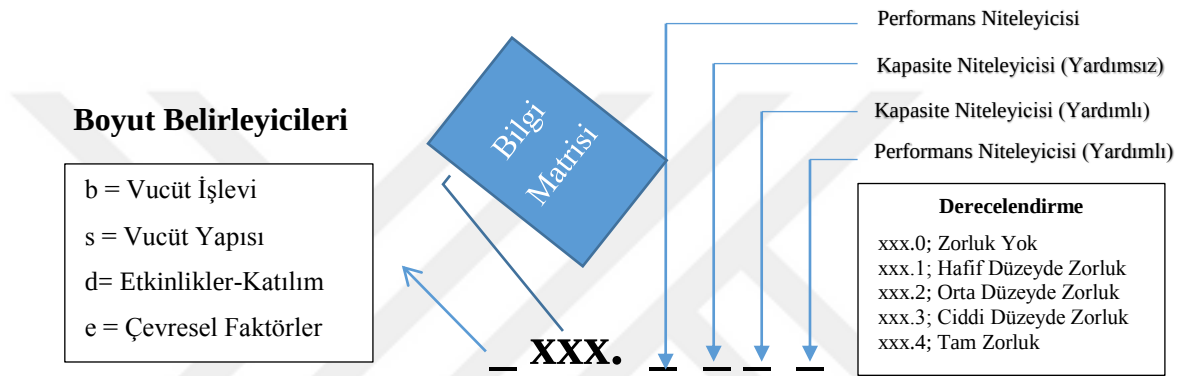
**Kaynak:** Hacettepe Üniversitesi Engelli Bireylerin İstihdam Edilebilirliğinin Artırılması Projesi, İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması ICF Temel Eğitim Dökümanı, s. 12, (Çevrimiçi) <http://hacettepemeslekirehabilitasyon.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/ICF-Temel-E%C4%9Fitim-Dok%C3%BCman%C4%B1.pdf> Erişim Tarihi: 31.12.2019.

Şekil 2’den de görüldüğü üzere ICF, bilgiyi iki bölüm halinde düzenlemektedir. Bunlardan ilki işlevsellik ve yetiyitimi diğeri ise bağlamsal etmenleri kapsamaktadır. İşlevsellik ve yetiyitimi kapsamında vücut işlevleri, vücut yapıları ve etkinlikler ve katılım alanları üçlü bir tasnifle ayrı olarak ele alınmaktadır. Vücut işlev ve yapıları bağlamının bir alt biriminde değişim kategorisi oluşturulmakta ve bunlara bağıntılı olarak kategori seviyeleri düzenlenmektedir. Beznzer bir şekilde etkinlikler ve katılım bağlamının bir alt birimi olarak kapasite ve performans bağlamı oluşturularak kategori seviyelerinin düzenlendiği görülmektedir. İkinci bileşen olarak bağlamsal faktörlerin içersinde ise çevresel ve kişisel faktörler bağlamı içersinde kolaylaştırıcılar/engeller kısmının bulunduğu görülmekle birlikte kişisel faktörlerde henüz tanımlama yapılmadığı da izlenmektedir. Bu duruma karşın çevresel faktörler dahilinde kolaylaştırıcı unsurlara yer verildiği ve kategori

seviyelerinin oluşturulduğu görülmektedir. Özetle; ICF’de her bir bölüm kendi içerisinde bağıntılı olacak şekilde bir sınıflama sistemi sunmaktadır.<sup>91</sup>

Öte yandan ICF, ICD-10 ile etkileşimli bir şekilde kodlanarak tam bir kategorik yapı sergilemektedir. Kategorik yapıyı oluşturan bu kodlamaların nasıl bir araya getirildiği Şekil 3’de sunulmuştur.

**Şekil 3: ICF Kod Yapısı**



**Kaynak:** WHO, ICF: İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması, Çev. Elif Kabakçı ve Ahmet Göğüş, Ankara, T.C. Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2004, s. 229 ve Hacettepe Üniversitesi Engelli Bireylerin İstihdam Edilebilirliğinin Artırılması Projesi, İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması ICF Temel Eğitim Dökümanı, s. 16, (Çevrimiçi) <http://hacettepemeslekirehabilitasyon.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/ICF-Temel-E%C4%9Fitim-Dok%C3%BCman%C4%B1.pdf> Erişim Tarihi: 31.12.2019.

Şekil 2’de sunulan kodlama yapısının daha iyi anlaşılması için 2 olgunun yaşama katılım değerlendirilmesine ilişkin bir örnek:<sup>92</sup>

*“Hepatit teşhisi konan bir öğrenci 3 haftalık bir istirahatten sonra tamamen iyileşerek, okuluna kaldığı yerden devam etme şansı bulmuştur. Başka bir öğrencinin ise viral Hepatit A enfeksiyonu ilerleyerek, karaciğer transplantasyonu gerektirecek kadar kötüleşmiş ve yaklaşık 4 ay hastanede yatmaktadır. Bu sebeple okula yönelik artan devamsızlığı sınıf tekrarını gerektirecektir.”*

İlk öğrencin; ICD kodu B15 olup ICF kodu ise d820.0 olarak kodlanmaktadır. İkinci öğrencin; ICD kodu B15 olup ICF kodu ise d820.3 olarak kodlanmaktadır. Burada “B15” ICD kodu, Hepatit A hastalığını temsil etmekte olup

<sup>91</sup> WHO, ICF International Classification of Functioning, Disability and Health, Genova, WHO, 2001, s. 7.

<sup>92</sup> Galip, a.g.e., s. 11.



“d” etkinlikler katılım noktasında boyut belirleyicisi olarak tanımlanmakta ve “820” ise bilgi matrisi dahilinde okul eğitimini ifade etmektedir. İlk öğrencin kodlamasının son hanesinde yer alan “0” ifadesi kısıtlılığın olmadığını ikinci öğrencinin kodlamasının son hanesinde yer alan “3” ifadesi ise orta derecede kısıtlılığı ifade etmektedir. Bu bilgiler ışığında ilk öğrencinin B15d820.0 kategorik kodu neticesinde okula devam etmesinde herhangi bir kısıtlılığının olmadığı buna karşın, ikinci öğrencinin Hepatit A sebebiyle okula devam etmede orta derecede kısıtlılığı olduğu B15d820.3 kategorik kodlaması ile tek kalemde ifade edilmektedir. Bu çerçevede görüldüğü üzere ICF bilgiyi bütün halde verebilmektedir. Bu sayede kişinin sağlık durumu hakkındaki bilgi dışında, kişinin nasıl bir kısıtlılığı olduğu, kısıtlılığın neye dayandığı, kısıtlılığın şiddet derecesi, kişi sayısına bağlı olarak oluşturulacak hacim açısından önceliklerin belirlenmesi gibi daha birçok alanda sosyal politika aktörüne bilgi akışı sağlanmaktadır.

Basamaklı bir sınıflama sistemi ile oluşturulan ICF, Barema metodu ile oluşturulan engellilik cetvelinde olduğu gibi bir yüzdesel sisteme dayanmamaktadır. Zira engelliliğin değerlendirilmesi noktasında, engelliliğin tazmin anlayışından engellilere hizmet sağlama anlayışına geçildiği takdirde bu yüzdesel sisteme ihtiyaç da kalmayacaktır.<sup>93</sup> Acak bu noktada eşik değer sorunu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle ICF kullanımında, kimin engelli olup kimin engelli olmadığını nasıl belirleneceği sorusu bu bağlamda gündeme gelmektedir. Nitekim ICF, eşik değeri belirlememekte ve varsaymamaktadır. Ancak bununla birlikte ICF, ihtiyaçlara dayalı olarak belirlenen amaçların gerçekleştirilebilmesi için eşiklerin her bir etki alanı içerisinde nereye yerleştirilmesi gerektiğine yönelik kullanıcıya esneklik sağlamaktadır.<sup>94</sup> Bu bağlamda ICF, problemin değerlendirilmesine yönelik yüzdelik dilimli bir yapı öngörmektedir. Buna göre derecelendirmesi 0,1,2,3 ve 4 olarak tanımlı problemler sırasıyla %0-4 (problem yok), %5-24 (hafif düzeyde problem)

---

<sup>93</sup> Nenad Constanjek, *Özürlülük Değerlendirilmesinde ICF Temelli Yaklaşım Geçiş ICF Temelli Yaklaşım Dünya Sağlık Örgütü Perspektifi, ICF İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması Sisteminin Uyarlanması Eğitimci Eğitimci*, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2008, s. 36.

<sup>94</sup> WHO/ United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, **Training Manual on Disability Statistics**, Bangkok, United Nations, 2008, s. 20-21.

,%25-49 (orta düzeyde problem) , %50-95 (ciddi düzeyde problem) ve %96-100 (tam problem) olarak yüzdelik dilimlere ayrılmaktadır.<sup>95</sup> Bu çerçevede ICF modeli klinik ve istatistiksel bir araç olarak kullanılmasının dışında eğitim, sosyal güvenlik planlamaları, sigortacılık faaliyetleri ve yasaların hazırlanması gibi bir sosyal politika aracı olarak da kullanılabilir. <sup>96</sup> Ancak ICF modeli daha fazla bilgi dolayısıyla daha fazla maliyet gerektirmektedir. Buna rağmen kullanıldığında genel maliyetleri düşürülebilecek potansiyeli nedeniyle birçok ülke<sup>97</sup> bu yaklaşıma doğru yönelme eğilimindedir.<sup>98</sup>

Türkiye’de ICF yaklaşımını benimseyen bir ülke olarak bu durumu “*Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik*”<sup>99</sup> in 5. maddesi ile açıkça zikretmektedir. Ancak bu duruma karşın engelliğin değerlendirilmesinde hatırlanacağı üzere daha öncesinde birçok eleştiri sıralanan modern Barema Modeli görünümünde olan Engelli Sağlık Raporu Alan Kılavuzu temel alınmaktadır. Bu durumla birlikte söz konusu yönetmeliğin 6. maddesi ile engellilerin değerlendirilmesine yönelik oluşturulan sağlık kurullarında sadece hekimlerin yer alıyor olması, bir çok eleştiriyi de beraberinde getirmektedir. Bu eleştirilerin başında, sağlık kurullarında, çalışma uzmanına, psikolog ve sosyal hizmet uzmanlarına<sup>100</sup> ve daha da önemlisi İngiltere ve Kanada’da olduğu gibi engelli bireyi daha yakından tanınması muhtemel olan aile hekimlerine ve engelli ailelerine yer verilmiyor olması<sup>101</sup> gelmektedir.

---

<sup>95</sup> WHO, **ICF: İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlıkın Uluslararası Sınıflandırılması**, Çev. Elif Kabakçı ve Ahmet Göğüş, Ankara, T.C. Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2004, s. 23.

<sup>96</sup> WHO, **ICF International Classification of Functioning, Disability and Health**, Genova, WHO, 2001, s. 5-6.

<sup>97</sup> Avustralya, Almanya, Japonya, İtalya, Tayvan ve Kıbrıs (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) bu ülkelere örnek olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pavlı, **a.g.e.**, s. 55.

<sup>98</sup> Posarac, **a.g.e.**, s. 16.

<sup>99</sup> RG 20.02.2019/ 30692

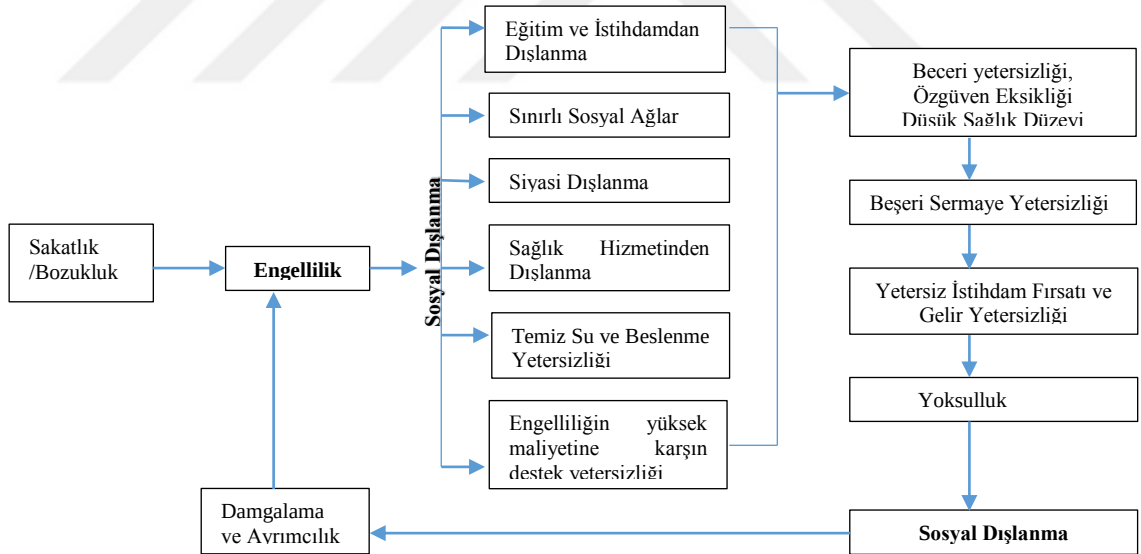
<sup>100</sup> Esat İter, “Merkezi ve Yerel Yönetimler ile Sivil Toplum Kuruluşlarının Körlere Yönelik Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Hizmetleri”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 174.

<sup>101</sup> Engelli Bireyler ve Özel Gereksinimi Olan Çocuklar İçin Sağlık Kurulu Raporu Düzenlemeleri, s. 5, (Çevrimiçi) <https://slidetodoc.com/engelli-bireyler-ve-zel-gereksinimi-olan-ocuklar-in/> Erişim Tarihi: 13.01.2021.

## 1.2. SOSYAL DIŞLANMA ÇERÇEVESİNDE ENGELLİLİK

Engelli bireylerin, içerisinde yaşadığı toplumun sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal sorunlarından ayrı düşünülmemeyeceği sosyolojik bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde engellilerin dezavantajlılığı, bu sorunları diğerlerine göre daha yoğun yaşamalarına ve sosyoekonomik hayatlarını etkileyen pek çok zincirleme sorunların inşasına da neden olmaktadır.<sup>102</sup> Engellilerin sosyoekonomik durumlarına, doğrudan tesir eden bu zincirleme sorunlar hatırlanacağı üzere sosyal model yaklaşımında engelliliğin temel nedeni olarak görülmektedir. Nitekim sosyal model engelliliği; siyasi, hukuki, çevresel, kültürel vb. etmenlerle şekillenen sosyoekonomik bariyerler etrafında izah ederek, engellilerin toplumla bütünleşmesini etkileyen sosyal dışlanma kavramına gönderme yaparak açıklamaktadır. Bu çerçevede sosyal dışlanma ve engellilik ilişkisini göstermek üzere şekil 4 sunulmuştur.

**Şekil 4: Sosyal Dışlanma ve Engellilik İlişkisi**



**Kaynak:** Mónica Pinilla-Roncancio, “Disability and Poverty: Two Related Conditions. A Review of the Literature”, **Revista de la Facultad de Medicina**, Cilt: 63, Özel Sayı, 2015, s. 116.

<sup>102</sup> Burcu, a.g.e., s. 159.

Rebecca Yeo (2001)'nın yaptığı çalışması<sup>103</sup> ile ortaya koyduğu, engellilik ve yoksulluğa ilişkin etkileşim ağı, Mónica Pinilla-Roncancio (2015)<sup>104</sup> tarafından Şekil 4'te gösterildiği üzere modellenerek izah edilmektedir. Şekil 4'te sunulan model, elbette sosyal dışlanmanın tüm unsurlarını ve ilişkiler ağını yansıtmaktan uzak olmakla birlikte sosyal dışlanma ve engellilik arasındaki ilişkinin anlaşılması bakımından oldukça önemli ipuçları sunmaktadır. Bu ipuçlarından konumuz özelinde en önemlisi ise, Şekil 4'ten anlaşılacağı üzere sosyal modelde de belirtildiği gibi sakatlıkla başlayan bu sürecin sosyal dışlanma formlarının getirdiği sosyal dezavantajlıklarla beraber bireyi engelli konumuna getirdiğini ve bu durumun döngüsel bir sürece işaret ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda engellilerin sosyoekonomik durumlarının nasıl şekillendiğinin kavranması bakımından ve sosyal model perspektifinde engelliliğin izahı açısından sosyal dışlanmanın kilit bir rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Yukarıda sunulan bilgilerden de anlaşılacağı üzere, sosyal dışlanmanın, engellilik ekseninde ele alınması çalışmamızın zemini açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu noktadan hareketle bu başlık altında sosyal dışlanmanın kavramsal çerçevesinin çizilmesini müteakip sosyal dışlanma formlarının engellilik açısından irdelenmesi amaçlanmaktadır.

### 1.2.1. Kavramsal Açıdan Sosyal Dışlanma

Toplumsal bir meseleyi yansıtan “*sosyal dışlanma*” terimi Fransa’dan başlayarak tüm dünyanın gündemine girmiş bir kavramdır. İlk önce Fransa’da dar bir çevre açısından dile getirilen sosyal dışlanmanın bir sosyal sorun olduğu söyleminin farklı coğrafyalarda kavramsallaşma sürecinde, literatürde çoğu zaman; “*bütünleşememe, eşitsizlik, yabancılaşıma, marjinallik ve yoksunluk*” gibi çeşitli kavramlarla bir arada kullanıldığı görülmektedir.<sup>105</sup> Bu durum kavrama

---

<sup>103</sup> Rebecca Yeo, “Chronic Poverty and Disability”, **Poverty Resaarch Centre Working Paper No:4**, 2001, s. 11.

<sup>104</sup> Mónica Pinilla-Roncancio, “Disability and Poverty: Two Related Conditions. A Review of the Literature”, **Revista de la Facultad de Medicina**, Cilt: 63, Özel Sayı, 2015, s. 116.

<sup>105</sup> Tijen Şahin, “Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi”, T.C Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009, s.22.

dinamizm katmakla birlikte sosyal dışlanma kavramının olgusal düzlemini de genişletmektedir. Mekana ve zamana göre farklılaşan sosyal dışlanma kavramı bu minvalde ancak tarihsel bir süreç ile açıklanabilmektedir.

Fransa’da 1960’lı yıllarda siyasetçiler, yetkililer ve akademisyenlerin yanı sıra aktivistler ve gazeteciler tarafından yoksullara yönelik belirsiz bir atıfta gündeme getirdikleri sosyal dışlanma söylemi, 1970’li yıllarda başlayan ekonomik kriz sürecinde diğer dezavantajlı grupları kapsayacak şekilde genişleyerek yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde (1974 tarihinde) Chirac Hükümeti’nde görev yapan Devlet Bakanı René Lenoir; *“zihinsel ve fiziksel engellilerin, intihara meyilli insanların, bakıma muhtaç yaşlıların, uyuşturucu bağımlılarının, yalnız ebevyinlerin, istismara uğramış çocukların, marjinalleşen ve diğer sosyal uyumsuz insanların”* sosyal güvenceden mahrum kalarak Fransa’da toplumdan dışlandığını ve bu dışlanmış grubun toplumun onda birini oluşturduğunu belirterek bir sosyal sorundan bahsetmiştir.<sup>106</sup> Bu çerçevede sosyal dışlanma, ilk defa bir sosyal sorun söylemi şeklinde ekonomik bir nedenselliğin haricinde tutularak sosyal güvenceden mahrum bırakılan bireylerin çeşitli sosyal dezavantajları sebebiyle toplumsal ilişkilerden soyutlanma süreci olarak değerlendirilmiştir.<sup>107</sup> 1980’li yıllar, ekonomik kriz ve sekteye uğrayan sosyal refah devlet anlayışı ile birlikte Fransa’da bahse konu olan bu grupların gecekondulaşma, işsizlik ve aile hayatında meydana gelen aşınmalar gibi daha geniş sorunlarla ilişkili olarak değerlendirildiği bir dönem olmuştur.<sup>108</sup> Zira 1980’li yıllar, dünya genelinde kapitalist üretim sürecinin yeniden yapılandığı, sosyal problemlerin su yüzüne çıktığı yeni bir dönem olarak nitelendirilmektedir.<sup>109</sup> Bu yeni dönemde sosyal dışlanma konsepti Fransa sınırlarını aşarak işsizlik, yoksulluk ve marjinalliğin yeni biçimleri diğer taraftan iktisadi ve sosyal değişikliğin

---

<sup>106</sup> Hilary Silver, Social Exclusion And Social Solidarity: Three Paradigms”, **International Labour Review**, Cilt: 133, Sayı: 5–6, 1994, s. 532.

<sup>107</sup> Şafak Tartanoğlu, “Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası”, **Sosyoloji Konferansları**, Sayı: 42, 2011, s. 2.

<sup>108</sup> Serhat Özgökçeler, “Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 5.

<sup>109</sup> Tartanoğlu, **a.g.e.**, s. 2.

yeni bileşenleri olarak benzer soyoekonomik problemleri yaşayan birçok Avrupa devletinin sosyal politika gündemine girmiştir.<sup>110</sup>

Fransa’da ortaya çıkan sosyal dışlanma söyleminin, Avrupa genelinde yaygınlaşmasıyla birlikte her ülkenin sosyal dışlanmayı ele alma biçimi değişkenlik göstermiştir. Nitekim Fransa’da sosyal dışlanmanın, toplumdan soyutlanma süreci olarak değerlendirildiği bu dönemde kavramın, İngiltere’de gelir adaletsizliğine bağlı olarak maddi dışlanma şeklinde değerlendirilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.<sup>111</sup> Avrupa’da değişik biçimlerde ele alınan sosyal dışlanma kavramı, 1989 yılında Avrupa Komisyonu tarafından, sosyal hakların yetersizliği çerçevesinde değerlendirilmiş ve Avrupa gündeminde de bu anlayış ile benimsenmiştir.<sup>112</sup> Bu anlayış çerçevesinde ulusal eğilimleri ve politikaları izleyebilmek için Avrupa’da 1990 yılında “Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Ulusal Politikalar Rasathanesi” kurulmuştur.<sup>113</sup> Rasathanenin kurulmasını müteakip yapılan araştırmalar sonucunda sorunun çözümü açısından, İngiliz yaklaşımında gelir adaletsizliği zemininde yer bulan sosyal dışlanma kavramı ile Fransız yaklaşımında toplumsal ve kültürel boyutta değerlendirilen sosyal dışlanma kavramı harmanlanarak yurttaşlık hakları kavramı zemininde yeni bir yaklaşım olarak benimsenmiştir.<sup>114</sup> Nitekim bu yeni yaklaşım 1996 yılında revize edilen “*Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı*”nın sosyal haklar kategorisinde “yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı” (m. 30) şeklinde ifade edilmiştir.<sup>115</sup> Bu anlayış doğrultusunda Avrupa Birliği (AB), sosyal dışlanmayı, yoksulluk, temel yetersizlikler ve/veya ayrımcılıkla karşılaşan bireylerin, toplumun çoğunun kanıksadığı katılım düzeylerinden (istihdam, eğitim, gelir, sosyal ağlar, iktidara katılım gibi) yararlanamama hali olarak değerlendirerek, bu çerçevede kavramı toplumun rutin katılım düzeylerinden mahrum bırakan

---

<sup>110</sup> Özgökçeler, “Sosyal Dışlanma...”, **a.g.e.**, s. 9.

<sup>111</sup> Tartanoğlu, **a.g.e.**, s. 4.

<sup>112</sup> Halim Baş, “Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Örneği” Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 40.

<sup>113</sup> Graham J. Room, “Social Exclusion, Solidarity and the Challenge of Globalization”, **International Journal of Social Welfare**, Cilt: 8, Sayı: 3, 1999, s. 166.

<sup>114</sup> Faruk Sapancı, “Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, **Çalışma ve Toplum**, 2005/ 3, s. 65.

<sup>115</sup> Baş, **a.g.e.**, s. 40.

karmaşık, çok katmanlı ve dinamik bir süreç olarak yorumlamaktadır.<sup>116</sup> Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki AB nezninde ülkeler arasında sosyal dışlanmanın neyi ifade ettiğine yönelik bir fikir birlikteliği de bulunmamaktadır.<sup>117</sup>

Sosyal dışlanma söyleminin kavramlaştırılma süreci sadece Avrupa ile sınırlı kalmamış olup kavram çeşitli coğrafyarlarda farklı şekillerde karşılık bulmuştur.<sup>118</sup> Bu çerçevede sosyal dışlanma kavramının Latin Amerika’da yoksunluk, yoksulluk ve eşitsizlik bağlamında ele alınması, Afrika’da yoksunluk ve ötekileştirme düzleminde irdelenmesi, Arap ülkelerinde ise gelirden mahrum bırakılma, marjinalleşme şeklinde karşılık bulması ve kalkınmayla ilişkilendirilmesi<sup>119</sup> bu durma örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan ülkeler arasında da sosyal dışlanma söyleminin kavramlaştırılması noktasında farklılıklar bulunmaktadır.<sup>120</sup> Söz gelimi, ABD’de sosyal dışlanma kavramı yerine “sınıf altı” kavramının kullanılması<sup>121</sup>, İngiltere’de 1997 yılına değin sosyal dışlanma kavramının benimsenmemesi<sup>122</sup> bu noktada örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte gelişmiş ülkelerde, sosyal dışlanma kavramı göç, uzun süreli işsizlik ve kazanılmış hakların kaybedilmesinden daha öte bir anlam ifade ederken<sup>123</sup> gelişmekte olan ülkelerde kavramın genellikle yoksullukla eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir.<sup>124</sup> Bu minvalde Hindistan’da sosyal dışlanmanın, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, temiz içme suyu gibi temel haklardan mahrum kalınması şeklinde tasvir edilmesi<sup>125</sup>, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Tüm bu izahatlardan da anlaşılacağı üzere, gelişmişlik düzeyi

---

<sup>116</sup> European Union (EU), **Combating Poverty and Social Exclusion A Statistical Portrait of the European Union**, Belgium, EU, 2010, s.7.

<sup>117</sup> Seyhan Erdoğan, “Sosyal Politikada Avrupalı Bir Kavram: Sosyal Dışlanma,” **Çalışma Ortamı Dergisi**, Yıl: 2004 Sayı: 75, (Çevrimiçi) <https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/sosyal-politikada-%E2%80%9Cavrupali%E2%80%9D-bir-kavram-sosyal-dislanma/> Erişim Tarihi: 17.04.2020.

<sup>118</sup> Ali Erkul ve Mehmet Koca, “Yoksul Yardımlarını Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Bağlamında Yeniden Düşünmek”, **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 3, 2016, s. 618.

<sup>119</sup> Özgökçeler, “Sosyal Dışlanma...”, **a.g.e.**, s. 14-16.

<sup>120</sup> Faruk Sapanca, **Sosyal Dışlanma**, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2005, s. 30.

<sup>121</sup> Ruhi Saith, “Social Exclusion: The Concept and Application to Developing Countries Working Paper”, 72, **QEH Working Paper Series**, 2001, s. 3.

<sup>122</sup> Faruk Sapanca, “Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, **Çalışma ve Toplum**, 2005/ 3, s. 65.

<sup>123</sup> **A.e.**, s.30.

<sup>124</sup> Erkul ve Koca, **a.g.e.**, s.618.

<sup>125</sup> Saith, **a.g.e.**, s. 5.

ve toplumun sosyo kültürel yapısı gibi çeşitli etmenlerin etkisiyle her toplum sosyal dışlanma söylemini farklı şekilde algılamakta ve tasvir etmektedir.<sup>126</sup>

Dünya genelinde her coğrafyada farklı şekilde tasvir edilen sosyal dışlanma kavramı, literatürde de bu tasvire benzer şekilde çok yönlü bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Bu çerçevede şu örnekler sunulabilir: Beall ve Piron, sosyal dışlanma kavramını; bireylerin sosyal kimlikleri ve yaşamakta olduğu çevre nedeniyle sosyal, ekonomik ve siyasal yaşama tam katılamama şeklinde tanımlamaktadır.<sup>127</sup> De Haan ise kavramı üç değişik açıdan ele almaktadır. Bunların ilkinde De Haan sosyal dışlanma kavramının esasen toplumsal bütünleşmenin zıddı olduğunu öne sürerek, kavramı toplumsal ilişkilerin yitirilmesi şeklinde izah ettikten sonra ikinci açıklamasında, sosyal dışlanmanın çok boyutlu olduğunu vurgulayarak, sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olarak yaşanan yoksunluklar üzerine olduğunu belirtmekte ve üçüncü yaklaşımında ise birinci ve ikinci yaklaşımına eşlik edecek şekilde sosyal dışlanmanın dinamik bir süreçler silsesi olduğunu ifade etmektedir.<sup>128</sup> Levistas ise sosyal dışlanmayı üç başlık altında toplayarak izah etmektedir. Levistas bu çerçevede öncelikle bireyin karşılaştığı yoksulluk nedeniyle toplumun sıradan faaliyetlerden dahi mahrum kaldığı yönünde bir açıklama getirerek sosyal dışlanmayı yoksulluğun bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Levistas'ın ikinci açıklaması ise birinci açıklamaya eşlik edecek şekilde sosyal dışlanmanın oluşumunda istihdamın önemli bir rol oynadığı üzerinedir. Levistas'ın son açıklaması ise yoksulluğu değerlendirme biçimiyle ilgilidir. Bu çerçevede Levistas yoksulluğun kültürel ve ahlaki yönlerine gönderme yapan “ahlaki alt sınıf” söylemiyle dışlanma sürecinin çalışma ahlakından

---

<sup>126</sup> Sapanca, “Avrupa Birliğinde...”, a.g.e., s.29.

<sup>127</sup> Jo Beall ve Laure-Hélène Piron, **Department for International Development Social Exclusion Review**, The London School of Economics and Political Science and the Overseas Development Institute, 2005, s. 8-9, (Çevrimiçi) [https://www.researchgate.net/publication/283729778\\_Department\\_for\\_International\\_Development\\_Social\\_Exclusion\\_Review](https://www.researchgate.net/publication/283729778_Department_for_International_Development_Social_Exclusion_Review) Erişim Tarihi: 16.04.2020.

<sup>128</sup> Arjan de Haan, “Social Exclusion An Alternative Concept for the Study of Deprivation”, **IDS Bulletin**, Cilt: 29, Sayı: 1, 1998, s. 12-13.



yoksunluk, refah sistemine bağılılık, suçluluk, işsizlik gibi problemlerden beslenerek önem kazandığını ifade etmektedir.<sup>129</sup>

Öte yandan sosyal dışlanmanın kavramsallaşma sürecinde Türkçe literatürde şu örnekler verilebilir: Erdoğan sosyal dışlanmanın “Avrupalı” ithal bir kavram olduğunun altını çizerek sosyal dışlanmanın tarih ve politika dışında bir olgu olarak kavramlaştırılmasına karşı çıkmaktadır. Bu çerçevede Erdoğan sosyal dışlanma kavramının, eşitsizlik, yoksulluk ve işsizlikle birlikte değerlendirilmesi gereken küreselleşmenin bir alt kavramı olduğunu ifade etmektedir.<sup>130</sup> Tartanoğlu’da Erdoğan’nun söylemine benzer bir şekilde küreselleşme sürecinde eşitsizliği ortaya çıkaran yapısal nedenlere atıfta bulunarak sistemin ortaya çıkardığı gelir, eğitim, sağlık vb. yoksunluklar temelinde sosyal dışlanmayı açıklamaktadır.<sup>131</sup> Sapancalı ise sosyal dışlanmayı eşitsizlik ve güvencesizlik zemininde ele almakta ve bu bakış açısıyla kavramı ekonomik, siyasi, hukuki, kültürel ve davranışsal boyutları olan grift bir süreçler bütünü olarak yorumlamaktadır.<sup>132</sup>

Sosyal dışlanma söyleminin her coğrafyada farklı tasvir edildiği gibi literatürde de çok yönlü bir anlayışın hakim olması, kavramın genel geçer bir tanımının yapılmasını oldukça güçleştirmektedir. Nitekim kavram ekonomik, sosyal ve kültürel yönleriyle içiçe geçmiş kompleks bir yapıyı ve birbirine bağıntılı bir süreçler silsilesini temsil etmektedir. Diğer taraftan literatür incelendiğinde kavramın genellikle yoksullukla ilintili olarak izah edildiği görülmektedir. Ancak yoksulluk, sosyal dışlanmanın tek nedeni ya da sonucu değildir. Yoksulluk ziyadesiyle yeterli gelir ve tüketimden yoksun olma manasında ekonomik dışlanmaya işaret ederken sosyal dışlanma ise yoksunluğun kaynağındaki kurumsal mekanizmaları, ilişkileri ve davranışları da içeren birbirine girmiş kompleks bir süreci tasvir etmektedir.<sup>133</sup>

---

<sup>129</sup> Ruth Levistas, “What is Social Exclusion?” **Breadline Europe: The Measurement of Poverty**, Ed. David Gordon, Peter Townsend, Bristol, The Policy Press, 2000, s. 359-260.

<sup>130</sup> Erdoğan, **a.g.e.**, s. 18

<sup>131</sup> Tartanoğlu, **a.g.e.**, s. 1.

<sup>132</sup> Faruk Sapancalı, “Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, **Çalışma ve Toplum**, 2005/ 3, s.53.

<sup>133</sup> Banu Metin, “Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Güncel yaklaşım ve Politikalar”, **Sosyal Politika 1**, 1. Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2016, s. 151.

### 1.2.2. Sosyal Dışlanmayı Açıklamaya Yönelik Üçlü Paradigma

Farklı toplum ve kültürlerde çeşitli şekillerde tasvir edilen sosyal dışlanma olgusu, Hillary Silver tarafından geliştirilen üç temel paradigma ile açıklanmaktadır. Bu paradigmalar dayanışma, uzmanlaşma ve tekelleşme olarak adlandırılmaktadır. Silver'e göre bunlar çeşitli toplum ve kültür yapılarına göre tasniflenmiş değerler dizisidir.<sup>134</sup>

#### 1.2.2.1. Dayanışma Paradigması

Dayanışma paradigmasında dışlanmanın dayandığı siyasi felsefe, Rousseau tarafından ima edilen<sup>135</sup> Fransız Cumhuriyetçi söylemi olup, bu çerçevede dışlanma Durkheimci görüş çerçevesinde örneklendirilen geniş bir zeminde değerlendirilmektedir. Bu perspektifte dışlanma, birey ve toplum arasındaki sosyal bağ bozulduğunda ortaya çıkmaktadır.<sup>136</sup>

Dayanışma paradigmasında toplumsal düzen, bireyci, grup veya sınıf çıkarlarından ziyade dışsal, ahlaki ve normatif olarak düzenlenmektedir. Bu çerçevede birey, ulusal fikir birliği, toplumsal vicdan ve/veya aracı kurumlar vasıtasıyla daha geniş zeminde topluma bağlanmaktadır. Dışlanmanın öznesi konumunda olan dışlama ise sapma ve anomi<sup>137</sup> gibi sosyal uyumu bir taraftan tehdit edici diğer taraftan güçlendirici bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda bütünleşme kavramı, dışlanma sürecinin tersi bir anlamı ifade etmekte ve “eklenme” süreci olarak nitelendirilmektedir. Diğer taraftan Durkheimci görüşte bu durum, baskın

---

<sup>134</sup> Özgökçe, “Sosyal Dışlanma...”, **a.g.e.**, s. 23.

<sup>135</sup> Rousseau için özgürlük bireyin toplumsallaşma ile kazandığı bir özellik değil, doğasından gelen bir özelliktir. Doğayla uyum içerisinde sonsuza kadar özgür durumda kalabilecek insanın, doğal felaketler sonucunda diğer insanlarla ilişki kurması, özgürlüğünü kaybetmesi gibi pek çok sonucu da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede daha zeki ya da daha güçlü insanların mülkiyet edinimleri sonucunda ekonomik eşitsizliğin ortaya çıkması, bu paralelde siyasi güç de belirli kişilerin elinde toplanarak siyasi eşitsizliğin ortaya çıkması bu sonuçlar arasındadır. İnsanın tekrar doğaya dönme umudunun ortadan kalktığı bu süreçte insanın yeniden özgür olması kendi isteğiyle kendini genel idarenin ortaya koyduğu yasalar ile bağlamasıyla mümkün olacaktır. Bu bağlamda genel iradenin yöneldiği amaç belirleyici olmaktadır. Rousseau (1994: 26) bu durumu toplum sözleşmesine atfederek “*Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası kabul ederiz*” şeklindeki ifadeleriyle izah etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dilan Mızrak, “Toplum Sözleşmesi Kuramlarında Siyasi İktidarın Sınırı Olarak Kişi Hak ve Özgürlükleri Meselesi”, **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2019, Cilt: 9 Sayı: 17, s. 37-40.

<sup>136</sup> Silver, **a.g.e.**, s. 541.

<sup>137</sup> “Anomi” kavramı davranış sapması olarak kullanılmakta olup, sapma sosyal koşulların yol açtığı hırsların aşımı olarak nitelendirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Baş, **a.g.e.**, s. 57.

kültüre asimilasyon anlamına gelmektedir. Ancak, bu terim dayanışma temelinin nasıl yeniden yapılandırıldığına dair çok kültürlü kavramları içerebilmesi sebebiyle son dönemde postmodernist bir vurgu sergilemektedir. Nitekim bu görüşe göre azınlık kültür egemen kültüre uyum sağlayabildiği gibi egemen kültür azınlık kültüre de uyum sağlayabilmektedir.<sup>138</sup>

Bu paradigma ziyadesiyle antropoloji, sosyoloji gibi genel olarak kültürel çalışmalarda öne çıkmaktadır. Özellikle gruplar arasındaki ilişkileri sınırlandıran ulus, ırk, etnisite, yerellik ve diğer kültürel veya ilkel bağların dayanışmasının doğasında var olan dışlanmaya dikkat çekmektedir. Diğer taraftan söz konusu paradigma, uzun süreli işsizlik ve yoksulluk kültürünün yanı sıra politik ekonomide "esnek uzmanlaşma" eğilimlerinin tartışılmasını içerecek şekilde çeşitli analizlerin ötesine geçmektedir.<sup>139</sup>

#### **1.2.2.2. Uzmanlaşma Paradigması**

Anglo-Amerikan liberalizmde dışlanmanın, uzmanlaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu savı desteklemek üzere yaklaşımda, toplumda yer alan bireylerin farklılık gösterdiği öne çıkarılarak bu durumun sosyal gruplarda ve piyasada uzmanlaşmaya yol açtığı öne sürülmektedir.<sup>140</sup>

Uzmanlaşma paradigmasında ele alınan yöntem her ne kadar bireyci de olsa nedensellik ilişkisi sadece bireysel tercihlerde sınırlı kalmayıp aynı zamanda işbirliği ve rekabet içerisinde yer alan bireyler tarafından oluşturulan yapılar (piyasa, dernekler vb.) içerisinde de yer almaktadır. Böylelikle liberalizm, toplumsal düzen, bireyler arasında bireylerin kendi çıkarları ve motivasyonları bağlamında gelişen gönüllü alışveriş ağları olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede birbirleriyle rekabet eden ancak eşit olmayan sosyal gruplar tarafından gönüllü olarak oluşturulan bu uzmanlaşmış sosyal yapılar birbirinden ayrırmakta ve değiş tokuş ilişkisi içerisinde karşılıklı bağımlılığa yol açmaktadır. Diğer taraftan bu durum politik

---

<sup>138</sup> Silver, **a.g.e.**, s. 542.

<sup>139</sup> **A.e.**, s. 542.

<sup>140</sup> **A.e.**, s. 542.

olduğu kadar kültürel çoğulculuğa da zemin sunmaktadır. Nitekim liberal vatandaşlık söylemi de, sözleşmeye dayalı hak ve yükümlülük değişimini ve sosyal yaşamdaki alanların ayrılmasını vurgulamaktadır.<sup>141</sup>

Uzmanlaşma paradigmasında; dışlanma, belirli bir alan için uygun nitelikte düzenlenmeyen kuralların uygulanmasından ve/veya toplumsal alanda hareket serbestisinde engellerin olması sebebiyle ortaya çıkan sosyal alanların yetersiz ayrışması nedeniyle geliştiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede çok sayıda sosyal alanların varlığı göz önüne alındığında, dışlamanın birden çok nedeni ve boyutu bulunacağı değerlendirilmekte ve aynı bireyin her alandan dışlanmasının gerekmeceğine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda özgürlüklerin korunduğu ve dışlanmış bireylerin sınırları aşmasına olanakların verildiği müddetçe uzmanlaşmanın etkili olacağı dile getirilmektedir. Nitekim uzmanlaşma yaklaşımı, birbirinden farklı kişisel değerlere ve psikolojik güdülere dayanan bireysel seçim özgürlüğünü bir toplumsal bütünleşme aracı olarak görmektedir. Bu çerçevede grup sınırlarının, bireysel özgürlüğü ve sosyalleşmeyi engellediği takdirde dışlanma bir tür ayrımcılık biçimi olarak ele alınmaktadır. Ancak grup ve piyasa rekabetinin yanı sıra liberal devletin bireysel hakları koruması bu dışlanma biçimin ortaya çıkmasını engelleyeceği iddia edilmektedir.<sup>142</sup> Buna karşın uzmanlaşma yaklaşımı yapısal sorunlardan bahsetmemektedir. Zira yaklaşım bu çerçevede işsizliğin gönüllü olarak ortaya çıktığını kabul etmektedir. Bu bağlamda dışlanmış olmak kişisel bir tercih olarak değerlendirilmektedir.<sup>143</sup> Nitekim bu zeminde sunulan “sınıf altı” söylemi ziyadesiyle ahlaki ve kültürel bir tutumu sergilemektedir.<sup>144</sup>

---

<sup>141</sup> A.e., s. 542-543.

<sup>142</sup> A.e., s. 543.

<sup>143</sup> Onur Sunal, Sosyal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar (Çevrimiçi) <https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/soysal-dislanmaya-kuramsal-yaklasimlar/#more-65> Erişim Tarihi: 20.04.2020.

<sup>144</sup> Baş, a.g.e., s. 59.

### 1.2.2.3. Tekelci (Monopol) Paradigma

Silver'in son olarak geliştirdiği yaklaşım tekelci paradigma olarak adlandırılmaktadır. Avrupa sol nüfusunda, dışlanma olgusunun, grup tekelinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı değerlendirilmektedir.<sup>145</sup>

Söz konusu sol nüfus, büyük ölçüde Weber'in görüşlerini ön planda tutarak diğer taraftan Marks'ın da görüşlerine yer vererek toplumsal düzeni, bir dizi hiyerarşik güç ilişkileri yoluyla dayatılan zorlayıcı bir çevre olarak görmektedir. Bu bağlamda söz konusu sosyal demokrat anlayış ya da çatışmacı tutum dışlanmayı, sınıf, statü ve politik iktidarın karşılıklı etkileşiminden doğduğunu ve bu durumun dışlanmamış olanların menfaatlerine geldiğini dile getirmektedir. Nitekim toplumsal "kapanma", kurumlar ve kültürel ayrımlar başkalarını kendi iradelerine karşı dışarıda tutan sınırlar getirmesinin yanında eşitsizliği sürdürmek amacıyla da kullanılabilmektedir. Diğer taraftan toplumsal "kapanma" hali ile tasvir edilen sosyal kapanma süreçleri, işgücü piyasası bölümlendirmesinde daha belirgindir.<sup>146</sup>

Sınırlandırılmış sosyal yapı içerisinde yer alan kişiler, tekel niteliğindeki kıt kaynaklar üzerinde bir avantaja sahiptir. Bu çerçevede sistemin dışına itilen, dışarıda bırakılan dışlanmışlar aynı zamanda baskılanmaktadır. Diğer taraftan dışlama, ulus devletler, firmalar veya sosyal gruplar içinde veya arasında bir sınır çizgisi oluşturmaktadır. Zira sınırın niteliği ne olursa olsun, grup ayrımlarının eşitsizlikle örtüşmesi veya çakışması bu paradigmanın merkezinde yer almaktadır. Bu çerçevede dışarıdakilerin topluma tam katılımının sağlanması ve dışlanma ile etkin mücadele için vatandaşlık ve eşit üyeliğin genişletilmesi gerekmektedir.<sup>147</sup>

### 1.2.3. Sosyal Dışlanma Boyutlarında Engelliliğin Değerlendirilmesi

Sosyal dışlanmanın birbirinin içerisine geçmiş süreçler bütünü olarak değerlendirildiği göz önüne alındığında çok boyutlu yapısı ön plana çıkmaktadır.

---

<sup>145</sup> Silver, **a.g.e.**, s. 543.

<sup>146</sup> **A.e.**, s. 543.

<sup>147</sup> **A.e.**, s.543.

Sosyal dışlanmanın çok boyutlu yapısına karşın literatürde ziyadesiyle, ekonomik, siyasi, mekansal ve kültürel olmak üzere dört sosyal dışlanma boyutuna yer verilmektedir.<sup>148</sup> Bu bağlamda bu başlık altında engellilerin karşı karşıya kaldığı sosyal dışlanma sorununa bu dört temel sosyal dışlanma formu çerçevesinde yer verilmesi amaçlanmaktadır.

### 1.2.3.1. Kültürel Dışlanma Boyutunda Engellilik

Kültür, en genel ifadeyle, değerleri, adetleri, gelenekleri, dili, tarihi ve folkloru kapsayan ve bir arada olma ruhunu temsil eden bir kavram olarak nitelendirilmektedir.<sup>149</sup> Kültürel dışlanma ise, ekonomik nedenlerden bağımsız olarak ortaya çıkan çok boyutlu bir kavram olarak ifade edilmektedir. Bu dışlanma türünde din/mezhep, cinsiyet, vb. sebeplerle dışlanan birey, toplumsal yaşamdaki etkinliklere katılma noktasında sürekli baskılanmaktadır.<sup>150</sup> Bu noktadan hareketle kültürel dışlanma başlığı altında engellilik ekseninde, bir toplumun kültürünü yansıtan tarihsel birikime, inanışlar çerçevesinde şekillenen toplumsal normlara, dil bağlamına, eğitim ve sağlık durumuna değinilmesi yerinde olacaktır.

Tarihsel birikim çerçevesinde engellilerin karşı karşıya kaldığı dışlanma tecrübeleri toplumdan topluma değişmekle<sup>151</sup> birlikte eski çağlara kadar uzanmaktadır. Bu çerçevede Antik Yunan dönemi filozofları olan Aristo ve Platon'un düşünceleri kendi dönemindeki toplum yapısını yansıtmaları açısından oldukça önemli ipuçları vermektedir. Platon bu dönemde, toplumun ortak mutluluğunu esas alan bir devlet teorisi ileri sürmüş ve bu devlette engellilere yer vermemiştir. Nitekim söz konusu devlet anlayışında güçlü insan soyunun devamı için sadece güçlü, kuvvetli olanların evlenmesi dile getirilmektedir. Böylelikle güçlü,

---

<sup>148</sup> Aysen Tokol, "Sosyal Dışlanma", **Sosyal Politika**, Ed. Aysen Tokol ve Yusuf Alper, 8. Baskı, Bursa, Dora Yayıncılık, 2017, s.287.

<sup>149</sup> Burcu, **a.g.e.**, s. 127.

<sup>150</sup> Aysen Tokol, "Sosyal Dışlanma-Ayrımcılık", **Sosyal Politika**, Ed. Abdurrahman İlhan Oral ve Yener Şişman, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 155.

<sup>151</sup> İnanışların toplumsal normlara etkisi göz önüne alındığında her toplumun engellilere yönelik tarihsel birikimlerinin de farklı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Batı kültüründe çok yakın bir döneme kadar engellilere yönelik sergilenen negatif algı ve uygulamalarının, Osmanlı medeniyetinde görülmemesi bilakis bu durumun aksine engellilerin istihdamdan, eğitime değin toplumun içinde yer almış olması bu durma örnek olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taşçı, **a.g.e.**, s. 133-140.

kuvvetli, yetenekli bir neslin yaratılması yanında bu güçlü neslin eğitimi ile de topluma mutluluk veren bir düzenin sağlanmış olacağı öngörülmektedir<sup>152</sup> Bununla birlikte Platon, “Devlet” adlı kitabında, hekimlerin iyi olmayacak hastaların tedavisini toplumun ortak mutluluğu için kesmeleri gerektiğini *Asklepios*’u örnek vererek, şu sözlerle dile getirmektedir;<sup>153</sup>

(Asklepios)“Sağlıklı olan, ancak belli bir hastalık çeken insanlar ve böyle bir durum için tedavi sanatını öğretmiştir. İlaçlarla, ameliyatlara onları tedavi etmiş ve devletin çıkarlarını düşünerek onlara eskisi gibi yaşamalarını günlük faaliyetlerini aksatmamalarını tembih etmiştir. Bedeni bir hastalık tarafından esir alınmış hastalara gelince, onları içe akıtma, içe boşaltma gibi birtakım aşamalar izleyen, uzun süreli yöntemlerle tedavi etmeye kalkmamış; ‘bu adamların niye boş yere ömrünü uzatıp, zayıf bünyeli çocuklar dünyaya getirmelerine fırsat vereyim’ diye düşünmüş; ne kendine ne de devlete bir faydası dokunmayacak, ömrünü normal seyri içinde yaşayamayan bir insanı tedavi etmeye gerek duymamıştır.”

Platon bu söylemleriyle iyileşemeyen hastalıkların ve sakatlıkların, idealize ettiği devlet anlayışında yer alamayacağını dile getirmektedir. Zira Platon’un idealize ettiği devlet anlayışında, kişilere verilen görevler ön plana çıkmakta ve bu çerçevede bu görevlerin engellilerce yerine getirilmesi mümkün gözükmediği dile getirilmektedir.<sup>154</sup> Aristo açısından da durum pek farklı değildir. Aristo bu minvalde öğrenme organının kulak olduğunu öne sürerek sağırların ömürleri boyunca akılsız kaldıklarını iddia etmektedir.<sup>155</sup> Bununla birlikte Aristo, “Politika” adlı eserinde sakat çocuklar ile ilgili düşüncesini, “Bir bebeğin ölüme mi bırakılacağı, yoksa büyütülüp yetiştirileceği mi konusunda karar vermeye gelince, sakat çocukların yaşatılmaması yasal olmalıdır...”<sup>156</sup> şeklindeki sözleriyle dile getirmektedir.

Her iki filozof eserlerinde kendi düşüncelerini yansıtmakla beraber Antik Yunan toplumunun engellilere bakış açısını da ortaya koymaktadır. Nitekim durum gerçekten de bu şekildedir. Öyle ki Antik Yunan kanunlarına göre bebekler

---

<sup>152</sup> Platon, **Devlet**, Çev. Cenk Sarçoğlu ve Veysel Atayman, İstanbul, Bordo Siyah Yayınları, s. 25. (Not: Kitapta tarih ve sayfa numaralarına yer verilmemiş olup başlangıca kapak dahil edilerek sayfa numarası belirtilmiştir.)

<sup>153</sup> **A.e.**, s. 95

<sup>154</sup> Taşçı, **a.g.e.**, s. 121.

<sup>155</sup> Sezai Balcı, **Osmalı Devleti’nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi**, 2. Baskı, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2018, s. 16.

<sup>156</sup> Aristoteles, **Politika**, Çev. Mete Tuncay, 1. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975, s. 228.

doğumlarını mütakip kontrol amacıyla yaşlılar heyetine gönderilmekte ve bu heyet tarafından yapılan kontrollerde eğer bebekte herhangi bir kusur varsa nehre atılmak süretiyle ölüme terk edilmektedir.<sup>157</sup> Sparta'da bu uygulama daha katı bir yapı sergilemektedir. Bu çerçevede Sparta'da engelli çocukların öldürülmesi manda altına almış olup ailelerin tercihinin mahal bırakılmamıştır. Bir başka devlet olan Roma'da da durum Antik Yunan'daki gelişmelerden farklı değildir. İki toplum arasındaki en önemli fark ölüm kararının kim tarafından verildiği yönündedir. Roma'da mutlak güç ve iktidar sahibi tek kişi olarak baba görüldüğü için engelli çocuğun yaşayıp yaşamaması kararı babanın elindedir. Baba, ölüm kararını ailenin ve toplumun ortak menfaatlerini gözeterek vermektedir. Bu uygulama Roma toplumunun tüm tabakaları tarafından da benimsenmiş bir uygulama olarak tarihe geçmiştir.<sup>158</sup>

Diğer taraftan Orta Çağ'da da durum pek farklı değildir. Hristiyan Batı'da Orta Çağ'ın ilk döneminde öldürülmeyen engelliler; utanılacak, tiksiniyecek ve korkulması gereken varlıklar olarak değerlendirilerek toplumdan dışlanmışlardır. Bu çerçevede akıl hastalığı ya da epilepsi hastalığından muzdarip bireylerin toplumca tehdit olarak değerlendirilerek, hastane ve hapisanelere kapatılması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.<sup>159</sup> İlerleyen dönemlerde ise özellikle fiziki yönden yıpranmış, çirkin görünen, engelli doğan ve daha sonradan akli hastalıklara yakalanıp engelli hale gelen insanların doğaüstü güçlerin etkisi altında olduğu inancı ile cadılıktan dolayı yargılanıp diri diri yakılıp öldürüldükleri tarihçiler tarafından dile getirilmektedir. Bu bağlamda Avrupa'da Orta Çağ'dan başlayarak 18. yy'ın sonuna değin dokuz milyon insanın bu şekilde yargılanıp öldürüldüğü tahmin edilmektedir.<sup>160</sup>

Engizisyon mahkemelerinin kaldırılmasını müteakip, Batılı aydınlar bu sefer de pozitif bilimlere öne sürerek yine engellilerin hedef alındığı öjenik düşünce yapısını gündeme getirmişlerdir. 20. yy'da somut olarak Sosyal Darwinizm akımı ile

---

<sup>157</sup> Kolat, a.g.e., s. 29.

<sup>158</sup> Taşçı, *Sosyal Politikada...*, a.g.e., s. 122-123.

<sup>159</sup> A.e., s. 124.

<sup>160</sup> Seyyar, *Dünya'da...*, a.g.e., s.86.



şekillenen bu düşünce sisteminde doğal seleksiyonla toplumun sadece daha sağlıklı bireylerden oluşması gerektiği görüşü ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede öjenik görüşleri yaymak maksadıyla 1910-1940 yılları arasında değişik isimler altında pekçok örgüt kurulmuş olup yine aynı dönemde ABD’de 24 eyalette öjenik ilkelere uygun kanunlar çıkarılmıştır. Avrupa’da ise öjenik düşünceyle harmanlanan ırkçı tutum, Nazi Almanyası’nda engellilerin topluca fırınlarda yakıldığı bir dönem olarak tarih sahnesinde önemli bir yer işgal etmektedir.<sup>161</sup> Bu bağlamda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere batı kültüründe İlk Çağ’dan günümüze yakın bir döneme değin engellilerin reddetme temelli dışlanma biçimi ile toplumsal yaşamdan ve yaşama dair etkinliklerden soyutlandıkları görülmektedir.

Tarihsel birikim dışında toplumsal normlar, dini inanç ile de şekillenebilmektedir. Zira belirli bir bölgedeki egemen din, sosyal çevrenin oluşumunda önemli bir etkinliğe sahip olarak görülmektedir.<sup>162</sup> Bu bağlamda günümüzde egemen dinler olarak kabul edilen Hinduzim, Yahudilik Hristiyanlık ve Müslümanlık inanışında engellilik olgusunun incelenmesi oldukça yararlı olacaktır.

Hinduizm inanç sisteminde birçok inanç ve uygulamalar bulunmaktadır. Bununla birlikte engelliliğe ilişkin açıklamalar ise bu inanç sisteminde karma yasasında cevaplandırılmaktadır. Karma yasası reekarnasyon inancıyla ilişkili olup, kişinin bir ömür boyu işlediği amellerin hali hazırdaki yaşamına ya da bir sonraki yaşamında iyi veya kötü şekilde tesir edeceği inancı hakimdir.<sup>163</sup> Bu doğrultuda karma yasasında engellilik, bireyin geçmiş yaşamında işlediği hatalar sonucunda oluşan bir durum olarak açıklanmaktadır.<sup>164</sup> Hindu dini metinleri kader ve karma yasasındaki ayrıma dikkat çekmektedir. Bu bağlamda kader Tanrı’ya, karma insana ait olarak değerlendirilmektedir. Kaderdeki lütuf ve merhamet maksadıyla Tanrı’ya

---

<sup>161</sup> A.e., s. 87-89.

<sup>162</sup> M.Miles, “Dinlerin Engellilik ve Engelli İnsanlara Yönelik Tutumlara Bazı Etkileri”, Çev. M. Enes Vural, **Engellilik ve Dinler: Kutsayıcı ve Lanetliyiçi Geleneklerden Yeni Yaklaşımlara**, Ed. Süleyman Turan, 2. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2020, s. 69.

<sup>163</sup> Vidya Bhushan Gupta, “Hindular Engellilikle Nasıl Baş Etmektedir?”, Çev. Semmanu Uzun, **Engellilik ve Dinler: Kutsayıcı ve Lanetliyiçi Geleneklerden Yeni Yaklaşımlara**, Ed. Süleyman Turan, 2. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2020, s. 265-266.

<sup>164</sup> Süleyman Turan, **Tanrı’nın Engeli mi Engelli Tanrı mı? Hristiyan Geleniğinde Engellilik**, 1. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2018, s. 23.

dualar ve kefareter sunulmakta iken iyi bir karma için takva ve iyi eylemler gerekmektedir. Bu bağlamda engellinin ailesinin ve arkadaşlarının kendilerine iyi bir karma toplayabilmeleri için engelli yakınlarına yardım edebileceği öngörülmektedir. Diğer taraftan Budizm, Caynizm ve Sihizm gibi Vedaların otoritesine itiraz eden doğu dinlerinde de karma inancı bulunmaktadır. Budizm’de dört soylu gerçeğin ilkinde acı çekmenin hayatın evrensel bir gerçeği olduğu inancı doğrultusunda kimsenin engelliliğe üzülmeye kendine acımasına gerek olmadığı görüşü hakimdir. Caynizm inancında ise Sihizm inancının tersine karmanın etkilerini azaltmada doğaüstü gücün aracılık rolü rededilmektedir.<sup>165</sup>

Yahudi geleneğinde ise engellilerin dışlanmaması, aşağılanmaması ve ayrımcılığa maruz bırakılmaması, temel değerler arasındadır. Bu minvalde Yahudilik inancında sağıra lanet edilmesinin yasaklandığı gibi körün önüne engel koymakta yasaklanmaktadır (Levililer 19:14).<sup>166</sup> Bununla birlikte engellileri dini görevleri açısından yapabilecekleri noktasında teşvik etmek ve yardımcı olmak her Yahudinin görevleri arasında gösterilmektedir. Bu doğrultuda engellilerin bazı emirleri yerine getirememelerinden dolayı suçluluk duygusuna kapılmamaları istenmekte ve bu sebeple insan olarak değerlerinin azalmayacağı vurgulanmaktadır. Diğer taraftan Yahudiler’in birçoğu inançları gereği kendilerini “seçilmiş millet”’in bir parçası olarak görse de, Yahudilik inancında bütün insanların eşit olduğu, kimsenin mükemmel olmadığı ve engelliler dahil herkesin Tanrı’nın görüntüsünde yaratıldığı inancı hakimdir.<sup>167</sup>

Batı kültüründe egemen olan Hristiyanlık geleneği incelendiğinde, engellilik olgusuna yönelik bazı cevapların ortaya konulduğu görülmektedir. Bu çerçevede engelliliğin; Tanrı’nın gücü ve merhametinin işareti, bir iman ve karakter sınavı olduğu düşüncesi, kişinin kendisi yahut ebevenyleri tarafından işlenen günahlara

---

<sup>165</sup> Vidya Bhushan Gupta, **a.g.e.**, s. 26-29.

<sup>166</sup> Wallace Greene, “İnsanoğlunun Engellilik Tecrübesine İlişkin Yahudi Teolojik Yaklaşımları” (Çev. Emine Battal). **Engellilik ve Dinler: Kutsayıcı ve Lanetliyiçi Geleneklerden Yeni Yaklaşımlara**, Ed. Süleyman Turan, 2. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2020, s. 197.

<sup>167</sup> Mustafa Sami Baysal, “Yahudilik ve Hristiyanlığın Engellilere Bakışı”, **Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, 2015, s. 296.

yönelik verilen bir ceza olarak nitelenmesi ve kötülüğün bir boyutu ya da sonucu olarak ortaya çıkan bir durum olarak değerlendirilmesi bu bağlamda öne çıkan cevaplar arasındadır. Engelliliğe yönelik bu cevaplarla birlikte Hristiyanlık anlayışında engellilerin yeterli inanca sahip olmadıkları için engelli doğduklarına ya da sonradan engelli olduklarına inanılmaktadır. Diğer taraftan engellilerin masum, günahsız ve durumlarının erdemi neticesinde kurtuluşa erecek azizler olarak değerlendirildikleri de görülmektedir. Bu bağlamda görüldüğü üzere yoğunlukla engellilere yönelik negatif tutumların sergilendiği Hristiyanlık geleneğinde engelliler ziyadesiyle şeytanın ve kötü ruhların etkisi altında olan, insanlık dışı, garip ve ucube varlıklar olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım ve cevapların bir kısmı günümüzde de varlığını sürdürmekle birlikte bir kısmının hakim bir niteliği olmasa dahi toplumsal yaşama bir takım tesirleri bulunmaktadır.<sup>168</sup>

İslam inancının birincil kaynağı olan Kur'an'ın insana bakış açısı dünyadaki varlıkların en üstünü ve en şerefli olduğu yönündedir. Bununla birlikte Kur'an, engellilik meselesinin teolojik yansımaları bakımından son derece zengin bir içeriğe sahiptir. Bu çerçevede Kur'an'da görme, işitme, konuşma, ortopedik ve zihinsel engellilik ile hastalık olmak üzere altı farklı türde engellilik hali zikredilmektedir. Maddi bağlamda zikredilen bu engellilik hallerinin, üstünlük veya alçaklık olarak değerlendirilmediği gibi kötü bir durum olarak da görülmediği kesin bir şekilde dile getirilmektedir. Nitekim “*Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en çok sakınanınızdır* ((El İsrâ 17:97)” ifadesiyle değer ve üstünlük ölçütü olarak takvanın takdim edilmesiyle engellilik dahil dil, renk, ırk vb. diğer tüm hususları anlamsızlaştırmaktadır. Ayrıca yine bu anlayış doğrultusunda İslam inancında engellilere sadece dini anlamda değil aynı zamanda dünyevi sorumluluklarında da kolaylıklar sağlanarak ruhsatlandırıldıkları görülmektedir. Dahası bu inanç temelinde engellilere yönelik kaba, küçük düşürücü ve incitici davranışlardan uzak durulmasına salık verilmektedir. Diğer taraftan İslam inancında engellilik halinin bir imtihan

---

<sup>168</sup> Süleyman Turan, “Aslı Günah’tan Tanrı’nın Gizemi’ne: Hristiyan Geleneğinde Engellilik ve Engellilere Bakış”, **Engellilik ve Dinler: Kutsayıcı ve Lanetliyiçi Geleneklerden Yeni Yaklaşımlara**, Ed. Süleyman Turan, 2. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2020, s. 255-256.

olduğu ifade edilmekle birlikte bu imtihanın engelli bireyle sınırlı kalmadığı, engelli bireyin ailesi, akrabaları, komşuları dahil tüm toplumu kapsayan bir sınav olduğunun altı çizilmektedir.<sup>169</sup>

Dini inanışlar çerçevesinde açıklanan engelliliğe yönelik yaklaşımlardan da görüleceği üzere her inanış biçimi engelliliği birinden farklı olarak değerlendirmekte ve topluma mücadele açısından değişik çözüm yolları sunmaktadır. Bu bağlamda Hristiyanlık geleneğinde genellikle engellilerin toplumdan dışlanmasına zemin sağlayan reddetme temeli dışlanma yer almakta iken Yahudilikte eşitlik vurgusu altında toplumsal katılım, Müslümanlık anlayışında pozitif ayrımcılık dahilinde toplumsal bütünleşme, Karma inanışında ise kişisel bir trajedi söz konusudur. Bu bağlamda her toplumun engellilere yönelik tarihsel birikiminin farklı bir çevrede gelişim gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki Hristiyan Batı tarihinde engellilerin cadılıkla ilişkilendirildiği bir dönemde Osmanlı medeniyetinde engellilerin hor ya da lanetli olarak görülmemesi bilakis bu durumun aksine engellilerin istihdamdan, eğitime değin toplumun içinde yer almış olması ve yardımseverlik anlayışıyla desteklenmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.<sup>170</sup>

Öte yandan gerek dini yaklaşımlar gerek tarihsel birikimle ortaya çıkan toplumsal tutumlar dışında salt engellilik sebebiyle, sosyo kültürel yapıda engellilerin kendilerinden beklenen rolü yerine getiremeyeceğinin kabul görmesi, diğer bireylerin gözünde engellileri farklı biçimde algıladıkları kültürel bir resmin çizilmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede damgalama ve etiketleme süreci ile gelişen kültürel yapıdaki olumsuz tanımlamalar engellilerin sosyal hayata katılımları noktasında, başka bir bariyer alanını oluşturmaktadır.<sup>171</sup>

---

<sup>169</sup> Harun Işık, “İslam Kelamında Engellilik Sorunu”, **Engellilik ve Dinler: Kutsayıcı ve Lanetliyi Geleneklerden Yeni Yaklaşımlara**, Ed. Süleyman Turan, 2. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2020, s. 80-104.

<sup>170</sup> Osmanlı Devleti’nde Yıldırım Beyazıt dönemi dahil engellilerin istihdamına ve eğitimine önem verilmesi, pek çok yönetici dahil engelli olması, toplum içerisinde hor görülmemesi bu durumun en tipik örnekleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz.. Taşçı, **Sosyal Politikada...**, a.g.e., s. 133-140 ve Balcı, a.g.e., s. 47-51.

<sup>171</sup> Burcu, a.g.e., s. 136-137.

Damgalama kavramı, “Damgalama” (Stigma) adlı eserde Goffman tarafından ortaya konulmuştur.<sup>172</sup> Goffman, damgalamayı kişileri itibarsızlaştıran atıflar olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda söz konusu eserde üç tip damgalamadan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki çeşitli fiziksel bozukluklar olarak görülen bedensel iğrençlikler olup ikincisi zayıf irade, hainlik ve sahtekarlık olarak algılanan bireysel karakter kusurlarıdır. Üçüncüsü ise dinsel, ulusal veya ırksal olarak olumsuz atıflardan oluşmaktadır.<sup>173</sup> Goffman’ın geliştirdiği bu yaklaşımdan hareketle Link ve Phelan damgalamanın toplumsal hayattaki yansımalarını<sup>174</sup> ayrımcılık temellinde dolaysız damgalama, çevresel damgalama ve dolaylı damgalama şeklinde üç başlık altında tasnif etmişlerdir. Bu bağlamda, sırf bedensel farklılığı yüzünden engelli bireye yöneltilen sözlü ya da davranışsal tacizler dolaysız damgalamaya, yüksek merdivenlerden dolayı toplu taşıma aracına binilememesi çevresel damgalamaya, engelli bireyin bedenindeki farklılığına dikkatlice bakılması ve/veya engelli bireyin zavallı olarak görülmesi dolaylı damgalamaya örnek gösterilebilir.<sup>175</sup>

Damgalama çerçevesinde olumsuz kültürel tanımlamaların çeşitli örneklerini hemen hemen her toplumda olduğu gibi Türk kültüründe de gündelik hayatta, atasözlerinde ve filmlerde görebilmek mümkündür. Bu bağlamda kör, topal, sağır, gerizekalı gibi ifadelerin yanı sıra “*körle yatan şaşkı kalkar*”, “*körler sağırılar birbirini ağırlar*”, “*kambur üstüne dambur*” gibi atasözleri Türk sosyo kültürel yapısında yer alan örnekler arasındadır. Bununla birlikte Türkiye’de gündelik hayatta engellilerin karşılaştığı damgalama olaylarına da çeşitli örnekler sunulabilir. Bu bağlamda, çevresel damgalamaya örnek olarak ortopedik engelli bir birey anısını; “*...Tekerlekli sandalyeye oturduğum için insanlar bana muhtaç gözüyle bakıyor. Bir şey yapabileceğime inanmıyorlar. İlk kez evden çıktığımda, otobüs bekliyorum. Otobüs şöförü bana, refaketçin yoksa dışarı çıkma kelimesini kullandı. O gün hiçbir*

---

<sup>172</sup> A.e., s. 168.

<sup>173</sup> Erving Goffman, **Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity**, Newyork, Penguin Books, 1990, s.5-7.

<sup>174</sup> Bruce G. Link ve Jo C. Phelan, “Stigma and Its Public Health Implication”, **Lancet**, Cilt:367, 2006, s. 528-529.

<sup>175</sup> Burcu, a.g.e., s. 168.

*otobüs almadı beni. Benim yolda arkadaşımı beklemem bile normal karşılanmıyor...*<sup>176</sup> şeklindeki ifadeleriyle paylaşmaktadır. Bu çerçevede dolaylı damgalanmaya yönelik bir örnek olarak başka bir engelli birey yaşadığı olumsuzluğu, “...dışarıya çıktığımda bakkala, manava gittiğimde bana itici gözle bakıyorlardı. Eve döndüğümde ise anneme belli etmemek için direkt banyoya gider ağlardım...”<sup>177</sup> şeklinde ifade bulan cümleleriyle paylaşmaktadır. Bu durum ortopedik engelli bir yazar tarafından, “...Sakatlık bu ülkede vücudun bir fonksiyonunu kaybetmekten ibaret değil. Bizim ülkede sakat eşittir; acınak, hatta dışlanacak insan anlamına geliyor. Birçok ülkede de sakat olmanın kaderi böyle aslında. Ama bizim ülkemizde bunun şiddeti, ötekileştirme oranı çok fazla...”<sup>178</sup> şeklinde yorumlanmaktadır.

Engellilerin kültürel olarak dışlanmasının başka bir nedeni olarak ebeveynlerin ve aile üyelerinin tutumları gösterilebilir. Bu çerçevede engellilerin ailesinden, ailenin bilgisizliği, eğitimsizliği vb. sebeplerle yeterince destek görememesi<sup>179</sup> ya da aile içinde geliştirilen tutumların aşırı koruyucu nitelikte bir yapı sergilemesi yahut aile içinde engelliye yönelik bir kabul sorununun yaşanması<sup>180</sup> engelli bireyi toplumun dışına iten önemli bir bariyer alanını oluşturmaktadır. Nitekim aile açısından yeni bir çocuğun doğumu dahi aile eko sistemini değiştiren bir unsur olarak görülürken engelli bir çocuğun doğumu yahut engelli bir bireyin varlığı, aile eko sistemine ciddi anlamda baskılamalar getirebilir. Bunlar stres, maddi ve psikolojik sorunlar, aile içi rollerin değişmesinin yanı sıra yakın çevreden gelen tepkiler şeklinde sıralanabilir.<sup>181</sup> Bu durum aile içi eko sistemini değiştirerek normal aile yaşantısından sapmalara yol açabilir. Diğer taraftan ailenin çevreye karşı

---

<sup>176</sup> Emel İftar Işıklı, **Kendi Anlatımlarıyla Engellilerin Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Ankara, Akademisyen Kitabevi, 2018, s. 92-93.

<sup>177</sup> A.e., s. 333.

<sup>178</sup> Mehmet Kızıltaş, **Engellilerle 360° İletişim**, Ed. Sanem Su Anıl, 3. Baskı, İstanbul, Elma Yayınevi, 2012, s. 150-151.

<sup>179</sup> Özkan Yıldız, “Özürlülük”, **Sosyal Sorunlar**, Der. Yener Şişman, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 142.

<sup>180</sup> Vehbi Ünal, **Engellilerde Toplumsal Bütünleşme ve Dindarlık**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 112.

<sup>181</sup> Fuat Özşenol vd., “Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi”, **Gülhane Tıp Dergisi**, Cilt: 45, Sayı: 2, 2003, s. 156.

duyduğu güvensizlik nedeniyle aile üyeleri aşırı korumacı bir tutum da sergileyebilir yahut engelli bireyin ayak bağı, bir yük olduğu düşüncesiyle şekillenen bir tutumla, engelli birey aile içinde ihmal de edilebilir.<sup>182</sup> Her iki durumda da engelli bireyin toplumla bütünleşmesi oldukça sınırlı hale gelmektedir..

Toplumsal yaşamdan dışlanmanın diğer bir nedeni de eğitim ve sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamama şeklinde izah edilmektedir. Keza eğitim bireyin hem çocukluğunda bir sosyal çevre oluşturması açısından hem de ileriki yaşamında iyi bir geleceğe sahip olması açısından sosyalleşme ve toplumla bütünleşme noktasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Benzer bir şekilde bireylerin psikolojik ve fizyolojik olarak sağlıklı olma halleri de topluma katılımlarını etkilemektedir.<sup>183</sup> Bununla birlikte engellilerin en temel sorunları arasında sağlık ve eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamama durumu bulunmaktadır. Bu minvalde Dünya Sağlık Araştırması'nın sonuçları engellilerin eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanamaması durumunu ortaya koyar bir nitelik sergilemektedir. Bu noktadan hareketle söz konusu araştırmanın sonuçlarını gösterir Tablo 3 ve Tablo 4 sunulmuştur.

**Tablo 3: Bireyin İhtiyaç Duyduğu Sağlık Hizmetlerinden Yararlanamaması**

| Cinsiyet | Düşük Gelirli Ülkeler (%) |         | Yüksek Gelirli Ülkeler (%) |         |
|----------|---------------------------|---------|----------------------------|---------|
|          | Engeli Olmayan            | Engelli | Engelli Olmayan            | Engelli |
| Erkek    | 4,6                       | 6,6     | 2,8                        | 3,3     |
| Kadın    | 4,8                       | 6,1     | 1,8                        | 4,6     |

**Kaynak:** WHO, **World Report On Disability 2011**, Malta, WHO, 2011, s. 62.

Tablo 3'ten de görüleceği üzere engelli bireyler sağlık sunucusuna başvurduğu halde hem düşük gelirli ülkelerde hem de yüksek gelirli ülkelerde engelli olmayan diğer bireylere göre sağlık hizmetlerinden yararlanamama sorununu daha fazla yaşamaktadır. Bu durum erkekler ve kadınlar arasında cinsiyet bazında da değişkenlik göstermektedir. Nitekim erkek engelli bireylerin başvuru yaptığı

<sup>182</sup> Sezen Ünlü, “İşitme Engelli Çocukları Olan Ailelerin Uzaktan Öğretim ile Eğitilmesi”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986, s. 13.

<sup>183</sup> Şahin, **a.g.e.**, s. 76.

halde sağlık hizmetinden yararlanmama durumları düşük ve yüksek gelirli ÷lkelerde sırasıyla %6,6 ve %3,3 olarak gerçekleşmişken kadınlarda %6,1 ve %4,6 olarak gerçekleşmiştir.

Engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanma noktasında birçok engel bulunmaktadır. Bu minvalde “Özürlülerin Sorun ve Beklentilerinin Araştırması 2010” sonuçlarına göre Türkiye’de idari kayıtlarda yer alan engelli bireylerin %69,8’i hastane işlerini takip etmede başka birine ihtiyacı olduğunu, %53,3’ü sağlık çalışanları ile iletişim sorunu yaşadığını, %47,5’i sağlık personelinin engelli bireyin tedavisi hakkında yeterli bilgi vermediğini, %47,4’ü sağlık birimi içerisinde hareket zorluğu yaşadığını ve %45,6’sı ise sağlık birimine ulaşmada zorluklar yaşadığını belirtmiştir.<sup>184</sup> Sağlık himetlerine benzer bir durum eğitim hizmetlerinde de görünmektedir.

**Tablo 4: Bireylerin İlkolul Mezuniyet Oranları**

| Cinsiyet | Düşük Gelirli Ülkeler (%) |         | Yüksek Gelirli Ülkeler (%) |         |
|----------|---------------------------|---------|----------------------------|---------|
|          | Engelli Olmayan           | Engelli | Engelli Olmayan            | Engelli |
| Erkek    | 55,6                      | 45,6    | 72,3                       | 61,7    |
| Kadın    | 42                        | 32,9    | 72                         | 59,3    |

**Kaynak:** WHO, **World Report On Disability 2011**, Malta, WHO, 2011, s. 207.

Tablo 4, düşük ve yüksek gelirli ÷lkelerdeki bireylerin ilkolul mezuniyetleri çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu bağlamda düşük gelirli ÷lkelerde bir eğitim çıktısı olarak ilkolul mezuniyeti, yüksek gelirli ÷lkelere göre nispeten düşük olmakla birlikte engelliler açısından da engelli olmayan diğerlerine göre görece düşük kalmaktadır. Bu çerçevede düşük gelirli ÷lkelerde engelli bireylerin ilkolul mezuniyeti erkeklerde %45,6, kadınlarda ise %32,9 seviyesinde iken bu durum engelli olmayan diğerlerinde erkeklerde %55,6, kadınlarda ise %42 seviyesindedir. Diğer taraftan yüksek gelirli ÷lkelerde ise engelli olmayan nüfusta erkeklerde %72,3,

---

<sup>184</sup> TÜİK, Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010, s. 32 (Çevrimiçi) <https://www.ailevecalismasi.gov.tr/media/5602/ozurlulerin-sorun-ve-beklentileri-arastirmasi-2010.pdf> Erişim Tarihi 01.05.2020.



kadınlarda ise %72 seviyesinde olan ilkokul mezuniyet oranları engelli bireyler açısından erkek ve kadınlarda sırasıyla %61 ve %59,3 seviyesindedir.

Engelli bireylerin eğitime ilişkin durum Türkiye açısından da iç açıcı bir tablo sergilememektedir. Bu bağlamda 2010 yılında yayımlanan “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması”na göre idari kayıtlarda yer alan engellilerin %41,6’sı okur yazar değildir. Bununla birlikte söz konusu araştırmaya göre engellilerin %22,3’ü ilkokul mezunu, %10,3’ü ilköğretim/ortaokul mezunu ve ancak %7,7’si lise ve üstü mezuniyete sahiptir.<sup>185</sup> Bununla birlikte TÜİK’in 2015 yılında yayınladığı haber bültenine göre en az bir engelli olan bireylerin yüksek öğretim mezuniyeti erkeklerde %4, kadınlarda %1,5 iken bu oran tüm nüfus içerisinde erkeklerde %12,1, kadınlarda ise %8,5 olarak belirlenmiştir.<sup>186</sup>

Sonuç olarak bu noktada belirtmek gerekir ki engellilerin kültürel dışlanma biçim ve şiddeti toplumdan topluma değişmekle birlikte genellikle engellilere yönelik aile içi tutum, tarihsel birikim, dini inanışlar, dil bağlamı ile gelişen damgalama süreci, engellilerin eğitim ve sağlık durumları ve sayamadığımız pek çok unsur engelli bireyleri toplumsal yaşamın dışına iten kültürel resmin birer parçasıdır. Bu çerçevede, dışlanma kavramı altında ele alınan olgular temelde iki eksenle yaşanan deneyimlerle değerlendirilmektedir. Bunlar reddetme temelli dışlanma (rejection based) ve ostrasizm temelli dışlanma (ostracism) olarak tanımlanmaktadır. Reddetme temelli dışlanma; kişinin bir sosyal ilişkide istenmediğinin açıkça ifade edilmesi ya da ima edilmesiyle oluşan bir dışlanma biçimidir. Ostrasizm dışlanma biçimi ise kişinin bir sosyal ilişkide göz ardı edilmesi veya görmezden gelinmesi şeklinde tanımlanmaktadır.<sup>187</sup> Bu bağlamda söz konusu dışlanma türlerinin biçimleri ve psikolojik sonuçlarının gösterimi Tablo 5’te sunulmuştur.

---

<sup>185</sup> TÜİK, Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010, s. 3, (Çevrimiçi) <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/5602/ozurlulerin-sorun-ve-beklentileri-arastirmasi-2010.pdf> Erişim Tarihi 01.05.2020.

<sup>186</sup> İştar Işıklı, a.g.e., s. 31.

<sup>187</sup> Eric D. Wesselman, Michelle R. Grzybowski, Diana M. Steakley-Freeman vd., “Social Exclusion in Everyday Life”, **Social Exclusion Psychological Approaches to Understanding and Reducing Its Impact**, Ed. Paolo Riva ve Jennifer Eck Cham, Springer Publishing, 2016, s. 4.

**Tablo 5: Dışlanma Biçimleri ve Psikolojik Sonuçları**

| Rededilme Temelli Dışlanma Biçimleri                                                                                                                                                                                                                                       | Ostrasizm Dışlanma Biçimleri                                                                                                                                                                                                                  |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"><li>• İnsanlık dışı bir dil kullanımı</li><li>• Damgalama ve ayrımcılık</li><li>• İncitici gülümseme/kahkaha</li><li>• Mikro saldırganlıklar<ul style="list-style-type: none"><li>○ Hakaretler</li><li>○ Saldırıları</li></ul></li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>• Dikkatlice süzülme, bakılmak</li><li>• İlişkilerde göz ardı edilmek, unutulmak, döngünün dışında tutulmak</li><li>• Dışlayıcı bir dilin kullanılması</li><li>• Rahatsız edici bir sessizlik</li></ul> |

### **Dışlanmanın Olumsuz Psikolojik Sonuçları**

| Kısa Dönem Dışlanmanın Sonuçları                                                                                                                                                                                                                        | Uzun Dönem Dışlanmanın Sonuçları                                                                                              |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"><li>• Anti-sosyal niyetler ve davranışlar</li><li>• Temel ihtiyaç tehdidi (aidiyet, özsaygı vs.)</li><li>• İnsanlık dışına çıkma</li><li>• Aşağılanma, incinme gibi olumsuz hisler</li><li>• Nörolojik ağrı</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>• Yabancılaşma</li><li>• Depresyon</li><li>• Çaresizlik</li><li>• Anlamsızlık</li></ul> |

**Kaynak:** Eric D. Wesselman, Michelle R. Grzybowski, Diana M. Steakley-Freeman vd., “Social Exclusion in Everyday Life”, **Social Exclusion Psychological Approaches to Understanding and Reducing Its Impact**, Ed. Paolo Riva ve Jennifer Eck Cham, Springer Publishing, 2016, s. 4.

Tablo 5’ten görüleceği üzere sosyo kültürel yapıda gerçekleşen iki tür dışlanma biçiminde birey kısa dönemde antisosyal niyet ve davranışlar sergileyebilmekte, özsaygısını kaybedebilmekte, aşağılanma ve incinme gibi olumsuz hislere kapılabilmekte ve nörolojik ağrı çekebilmektedir. Diğer taraftan dışlanma biçiminin uzun sürmesi halinde ise yabancılaşma, depresyon ve çaresizlik gibi durumları yaşayabilmektedir. Bu durumun engelli bireyler açısından düşünüldüğünde daha olumsuz sonuçlara neden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim engellilerin içine kapanık bir kişilik yapısı sergilemesi, özbenlik saygısının oldukça düşük olması, intihar eğilimlerinin diğer bireylere göre daha yüksek olması, ikincil sağlık sorununun yanı sıra kombordite durumu ile gerçekleşen çeşitli sağlık sorunlarının diğer bireylere nazaran daha yüksek olması bu duruma örnek gösterilebilir.

### 1.2.3.2. Mekansal Dışlanma Boytunda Engellilik

Mekansal dışlanma; belirli mekanlara ulaşmada ve/veya mekanların kullanımında engellerin olması durumunu ifade etmektedir.<sup>188</sup> Diğer taraftan mekansal dışlanma kavramı engelliler açısından erişebilirlik sorununun öznesi konumundadır. Erişebilirlik ise engelli bireylerin toplumsal yaşama tam ve etkin katılımlarının sağlanması noktasında fiziki çevrenin, ulaşımın ve bilgiye erişimin bağımsız yaşam perspektifinde engelli bireylerin sosyal ve bireysel ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tasarlanması şeklinde tanımlanmaktadır.<sup>189</sup>

Erişebilirlik çerçevesinde engelliler açısından mekansal dışlanma süreci, ulaşım, fiziksel çevre, evrensel tasarım olmak üzere birbirleri ile ilişkili üç temel sorun alanı ertafında izah edilebilmektedir. Bu bağlamda engelliler dahil tüm herkesin bir başkasının yardımına gerek kalmaksızın evlerinden çıkabilmesi, çeşitli bina ve açık alanlara ulaşımı ve bunları kullanabilmesi olarak tanımlanan<sup>190</sup> erişebilirliğin önündeki her bir bariyer alanı engellileri toplumsal yaşamdan dışlayabilme potansiyeline sahip bir sorun alanını meydana getirmektedir. Bu minvalde seyir bilgi yetersizliği, seyir konfor ve güvenliğindeki aksaklıklar, seyahat zincirindeki kopukluklar, özel ulaşım araçlarının eksikliği, personelerin bilgi eksikliği ve yetersizliği, toplu taşımadaki engeller, kaldırım eksiklikleri, alt ve üst geçitlerdeki noksanlıklar, tehlikeli yerel trafik davranışları, yaya erişimindeki engeller, bu durumuma örnek gösterilebilir.<sup>191</sup> Diğer taraftan evrensel tasarım ise tasarlanan mekanın veya ürünün herkes tarafından eşit ve rahat bir şekilde yararlanma imkanına olanak verecek şekilde dizayn edilmesini ifade etmektedir.<sup>192</sup> 1997 yılında, North Carolina State Üniversitesi'nde kurulu bulunan Evrensel Tasarım Merkezi evrensel tasarıma rehberlik etmesi maksadıyla yedi temel prensip

---

<sup>188</sup> Tokol, *Sosyal Dışlanma...*, a.g.e., s. 232.

<sup>189</sup> Ramazan Tiyek, Burak Hamza Eryiğit ve Emrah Baş, "Engellilerin Erişebilirlik Sorunu ve TSE Standartları Çerçevesinde Bir Araştırma", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2016, s. 228.

<sup>190</sup> Halime Demirkan, "Mekânlarda Erişebilirlik, Kullanabilirlik ve Yaşanabilirlik", *Dosya 36*, Ed. Halime Demirkan, Ankara, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları, 2015/ 3, s. 1.

<sup>191</sup> WHO, *World Report On Disability 2011*, Malta, WHO, 2011, s. 194-195.

<sup>192</sup> İrem Zeyrek Çepahan ve Ebru Güller, "Evrensel Tasarım Kapsamında Herkes için Erişilebilir Tasarım", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 2, Erişebilirlik Özel Sayısı, 2020, s. 388.

geliştirmiş olup bu prensipler günümüzde halen kullanılan güncel bir kılavuz niteliğindedir.<sup>193</sup> Bu çerçevede söz konusu prensipler Tablo 6’da sunulmuştur.

**Tablo 6: Evrensel Tasarım Prensipleri**

| Prensipler                 | Tanımlamalar                                                                                                                                                                  |
|----------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Adil kullanım              | Tasarım, çeşitli yeteneklere sahip bireyler için kullanışlı ve pazarlanabilir bir nitelikte olmalıdır.                                                                        |
| Kullanımda esneklik        | Tasarımın, çok çeşitli kişisel tercihleri ve yetenekleri barındırır olması gerekmektedir.                                                                                     |
| Basit ve sezgisel kullanım | Tasarımın kullanılması, kullanıcının bilgisi ve deneyimi dışında kullanımın anlaşılması kolay olmalıdır.                                                                      |
| Algılanabilir kullanım     | Tasarımın, ortam koşullarına veya kullanıcının duyuusal yeteneklerine göre gerekli bilgileri etkili bir şekilde kullanıcıya iletmesi beklenmektedir.                          |
| Tolere edilebilir hata     | Tasarımın kazara veya kasıtsız eylemlerin tehlikeli sonuçlarını en aza indirmesi beklenmektedir.                                                                              |
| Düşük fiziksel güç         | Tasarımın verimli ve rahat bir kullanım sunmasının yanında en az yorulma ile kullanılması beklenmektedir.                                                                     |
| Uygun boyut ve mekan       | Tasarımın, kullanıcının vücut ölçüsü, duruşu veya hareketliliğine bakılmaksızın yaklaşma, erişim, manipülasyon ve kullanım için uygun boyut ve alan sağlaması beklenmektedir. |

**Kaynak:** NC State University, The Center for Universal Design, (Çevrimiçi) [https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about\\_ud/udresources.htm](https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udresources.htm) Erişim Tarihi: 20.06.2020.

Evrensel tasarım, ulaşım ve fiziksel çevre vb. süreçleri kapsayan erişebilirlik kavramı, insan hakları düzenlemelerinde ziyadesiyle dezavantajlı grupların sosyal, ekonomik ve kültürel hakların kullanımı için zorunlu bir unsur olarak kabul edilmektedir.<sup>194</sup> Diğer bir ifade ile erişilebilirliğin noksanlığı neticesinde engelliler başta sağlık ve eğitim gibi pek çok hakkın kullanılması noktasında mekansal dışlanmanın öznesi haline gelmektedir. Bu bağlamda engellilerin sportif etkinliklerden eğitime, eğitimden istihdama değin toplumsal yaşamın her alanında yer alabilmesinin ön koşullarından bir tanesi haline gelen erişebilirliğin sağlanması elzem bir nitelik taşımaktadır.<sup>195</sup> Bu doğrultuda, Birleşmiş Milletler (BM)’in, 20.12.1993 tarihli içerisinde erişebilirlik düzenlemelerini de içeren 22 kuraldan oluşan “*Engelli Kişiler İçin Fırsat Eşitliği Standart Kurallar*” başlıklı hukuksal

<sup>193</sup> Helen Larkin, Danielle Hitch, Susan Ang ve Valerie Watchorn, “Working with Policy and Regulatory Factors to Implement Universal Design in the Built Environment: The Australian Experience”, **International Journal of Environmental Research and Public Health**, Cilt:12, Sayı: 7, 2015, s. 8158.

<sup>194</sup> Selda Çağlar, “Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişebilirlikleri”, **Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 61, Sayı: 2, 2012, s. 545.

<sup>195</sup> Tirayek, Eryiğit ve Baş, **a.g.e.**, s. 228.

belgesi ve EHİS, engelli bireylerin ulaşabilirliğini artırmaya yönelik uluslararası çabaların en önemli adımları arasında gösterilmektedir.<sup>196</sup> Erişebilirlik olgusunu en güncel anlamıyla kavramsallaştıran EHİS, engellilerin erişebilirlik sorununun çözümüne yönelik olarak halka açık binalara, tesislere, internette erişim gibi sorunların çözümünde devletlerin alacakları tedbirleri müstakil bir başlık altında sıralamaktadır (EHİS, m.9). Diğer taraftan EHİS erişim olgusunu, adalet, eğitim ve sağlık hakkının bir unsuru olarak tanımlamaktadır.<sup>197</sup> Ancak bununla birlikte engellilerin erişimi halen hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin güncel bir sorunu olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu noktada çeşitli örnekler sunmak mümkündür. Bu bağlamda İspanya’da 71 ilde 265 kamu binası için yapılan araştırmada, hiçbir binanın erişilebilirlik açısından uyumlu olmadığı tespit edilmiştir. Sirbistan’da yapılan benzer bir araştırmada ise erişilebilirlik açısından uyumluluğun %40 ila %60 civarında gözlemlendiği belirtilmiştir. ABD, Avustralya, Hindistan ve Danimarka gibi çeşitli ülkelerin raporlarında da erişebilirlik açısından sorunlu bir yapının varlığını ifade eden unsurlar bulunmaktadır.<sup>198</sup>

Türkiye’de ise erişebilirlik ile ilgili ilk yasal düzenleme 1997 tarihinde 572 Sayılı “*Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*”<sup>199</sup> ile gerçekleştirilmiş olup günümüzde EHİS’in kabul edilmesinin yanı sıra birçok düzenleme<sup>200</sup> ile de ülke genelinde erişilebilirliğin artırılmasına yönelik çabalar devam etmektedir.<sup>201</sup> Bu çabalar içerisinde halka açık olan açık alanların, yapıların ve toplu taşıma araçlarının erişilebilirliğini izlemek ve denetlemek üzere valilikler bünyesinde oluşturulan komisyonların faaliyetleri oldukça önemlidir. Bu faaliyetlerin çıktılarını gösterebilmek amacıyla Şekil 5 sunulmuştur.

---

<sup>196</sup> WHO, **World Report On Disability 2011**, Malta, WHO, 2011, s. 188.

<sup>197</sup> Çağlar, **a.g.e.**, s.547.

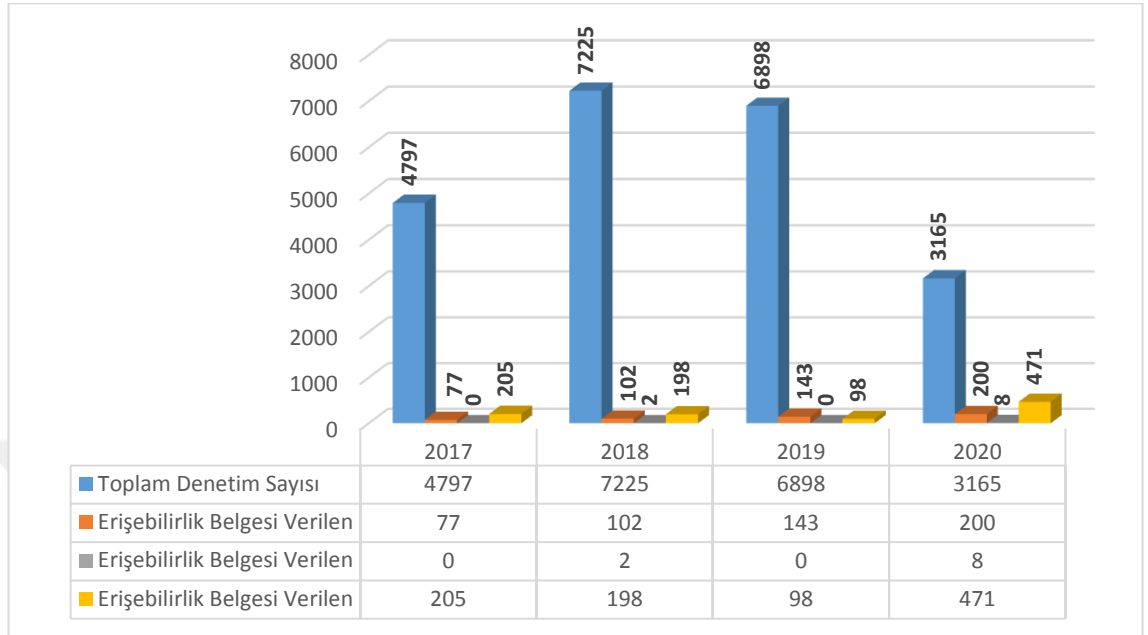
<sup>198</sup> WHO, **World Report On Disability 2011**, Malta, WHO, 2011, s. 189.

<sup>199</sup> RG 06.06.1997/ 23011

<sup>200</sup> Bu düzenlemeler arasında 3194 Sayılı İmar Kanunu, 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun, 6553 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Coşkun Gök, **Erişilebilir Kentler İçin Araştırıyor İzliyoruz!**, 2020, Engelliler ve Gençlik Derneği, Ankara, s. 20.

<sup>201</sup> Gök, **a.g.e.** s. 20.

**Şekil 5:Türkiye'de Erişebilirlik İzleme ve Denetleme Falliyetleri (2017-2020)**



**Kaynak:** Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Mart 2022, s. 62-64’de yer alan verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 5’ten anlaşılacağı üzere Türkiye’de en fazla denetimin yapıldığı dönem 2018 yılıdır. Bu dönemde toplam 7225 bina, açık alan ve toplu taşıma aracı denetlenmiştir. 2019 yılında gerileyen denetim faaliyetleri 6898 birimin denetlendiği bir dönem olarak son bulmuştur. 2020 yılında ise neredeyse 2018 yılının yarı seviyesine tekabül eden ve sadece 3165 bina, açık alan ve toplu taşıma aracının denetlenebildiği bir dönem olmuştur. Diğer taraftan erişebilirlik belgesi alan açık alan, bina ve toplu taşıma aracının azlığı oldukça dikkat çekicidir. Söz konusu dönem aralığında erişebilirlik belgesi sadece 10 tane açık alan, 522 bina ve 972 toplu taşıma aracı için düzenlenebilmiştir.

Öte yandan Türkiye’de erişebilirlikle ilgili bu sorunlu alan “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010” sonuçlarına da yansımış olup bu çerçevede araştırma kapsamında ele alınan kaldırım/yaya yolu, oturulan bina, dükkan/mağaza/lokantalar, kamu binaları, postane/bankalar vb. ve toplu taşımaya ilişkin engellilerin erişebilirlikle yaşadığı sorunların gösterimi Şekil 6’da sunulmuştur.

## Şekil 6: Engellilerin Erişebilirlik Sorunlarına İlişkin Düşünceleri



**Kaynak:** TÜİK, Özürlülerin Sorun ve Beklentilerinin Araştırması 2010, s. 27 ve 31’de yer alan verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 6’dan da görüleceği üzere TÜİK, Özürlülerin Sorun ve Beklentilerinin Araştırması 2010’a göre idari kayıta yer alan engellilerin %66,9’u kaldırım, yaya yolu ve geçidinde, %66,3’ü oturduğu binada, %59,5’i dükkan, market vb. alanlarda, %58,4’ü kamu binalarında, %55,4’ü postane, bankacılık vb. hizmetlerinin verildiği alanlarda, %12,9’u ise toplu taşıma araçlarında erişebilirlik sorunu olduğunu belirtmiştir.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye’de erişebilirlik açısından oldukça sıkıntılı bir sorun alanı bulunmaktadır. Bu durum ise engelli bireylerin başta sağlık olmak üzere eğitim, istihdam, kültürel faaliyetler gibi birçok toplumsal yaşam alanının dışına itmektedir. Bu çerçevede serebral palsili bir engelli görüşlerini “Ülkemizde mimari düzenlemeler yapılırken engelli insanlar kesinlikle düşünülüyor. Düşündüğünü söyleyen ve bu bağlamda yaptıklarını göstermeye çalışanların da amaçları mevzuatla ters düşmemek. Yani adet yerini bulsun diye bazı şeyleri yapıyorlar. Sonrasında da normale dönüyorlar. Mesela rampa yapıyor, ruhsatını alıyor bir süre sonra rampanın başına da sonuna da büyük çiçek saksılarını yerleştiriyor ki süsü bozulmasın. Ya da engelli kişilerin kullanımı için düzenlenen tuvaletler bir süre sonra temizlikçilerin malzeme deposu haline dönüşüyor...”<sup>202</sup> şeklindeki cümleleriyle paylaşmaktadır.

<sup>202</sup> Kızıldaş, a.g.e., s. 171.

### 1.2.3.3. Siyasi Dışlanma Boyutunda Engellilik

Siyasi dışlanma, genel çerçevede, örgütlenme, fırsat eşitliği, siyasi katılım gibi çeşitli demokratikleşme süreçlerinin önündeki engeller ve vatandaşlık haklarının tam olarak kullanılamaması ile izah edilmektedir.<sup>203</sup> Bu durumun temel sebebinde iki etken bulunmaktadır. Bu etkenler politik manada güçlü olanların bu gücün sürekliliği açısından diğerlerini dışlaması ve dışlanmışların yeterli haklara sahip olamaması nedeniyle politik güce ulaşamaması şeklinde açıklanabilmektedir.<sup>204</sup>

Siyasi katılım, kamu yönetiminin ya da politikaların yapısını, oluşumunu etkilemek için vatandaşların, haberleri takip etmek, oy kullanmak, gösteri yürüyüşlerine katılmak, örgütsel faaliyetlerde bulunmak, siyasi parti toplantılarına katılmak, siyasi partilerde görev almak gibi çok çeşitli ve boyuttaki eylemlerini ifade etmektedir.<sup>205</sup> Ancak bununla birlikte engelli bireylerin karşı karşıya kaldığı önyargı, dışlanma ve ekonomik yetersizlik gibi çeşitli etkenler, engellileri siyasal yaşamın dışına itmektedir.<sup>206</sup> Bu minvalde, engellilerin siyasal yaşamdan dışlanma sorununun çözümü açısından EHİS uluslararası nitelikte geçerli güncel bir yaklaşım sunmaktadır. Bu bağlamda EHİS, engellilerin, siyasal katılımlarını sağlamak ve teşvik etmek üzere sözleşmeye taraf devletlere bir takım sorumluluklar yüklemektedir. Sözleşmenin 29. maddesi ile düzenlenen bu sorumluluklar şu şekilde sıralanmaktadır;

- i. Engelli olmayan diğer bireylerle eşit koşullar altında engellilerin de seçme ve seçilme haklarının sağlanması,
- ii. Seçim usülleri dahil, seçim tesislerinin ve materyallerinin erişebilir ve anlaşılabilir olmasının yanı sıra engellilerin oy kullanırken talep etmeleri halinde bir başka kişiden destek alabilmesinin sağlanması gibi kolaylıkların sunulması,

---

<sup>203</sup> Tokol, *Sosyal Politika.....a.g.e.*, s. 294.

<sup>204</sup> Şahin, *a.g.e.*, s. 77.

<sup>205</sup> Betül Akyol ve Ender Akyol, “Türkiye’de Engelli Bireyler ve Seçimlere Katılım”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:1, 2019, s. 148.

<sup>206</sup> Bayram Oran, “Engellilerin Siyasal Yaşama Katılımı”, *Engellilerin Siyasal Yaşama Katılma Hakkı*, Ankara, Türkiye Barolar Birliği, 2017, s. 45.



- iii. Engellilerin eşit koşullar dahilinde kamu işlerinin idaresine katılımlarının teşvik edilmesi,
- iv. Engellilerin kamusal ve siyasi yaşam ile ilgilili STK'ların ve siyasi partilerin yönetimlerine ve etkinliklerine katılımlarının sağlanması,
- v. Uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel engelli örgütlerinin kurulmasını teşvik etmek şeklinde özetlenebilir.

EHİS'in engellilerin siyasi katılımlarının teşvik edilmesi ve sağlanması şeklinde sıralı olarak sunulan söz konusu yükümlülükler çerçevesinde Türkiye özelinde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Bu bağlamda Türkiye' de 1982 Anayasası (AY)'nın 67. maddesinde, 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşının seçme, seçilme ve siyasi faaliyete bulunma hakkının olduğu ifade edilmekle birlikte bu hakkın kanunla düzenleneceği belirtilmektedir. Söz konusu düzenleme ise 298 sayılı “*Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun*”<sup>207</sup> ile gerçekleştirilmektedir. 298 sayılı kanunun 8. maddesinde ise kısıtlıların seçmen olmayacakları açıkça ifade edilmekte olup bu çerçevede kısıtlılık hali konumuz özelinde vesayet altında olan duygusal engellileri ve zihinsel engellileri kapsamaktadır. Bu bağlamda görüldüğü üzere Türkiye’de vesayet altında olan duygusal engellilerin ve zihinsel engellilerin seçme ve seçilme hakkı özelinde siyasal katılım hakkı bulunmamaktadır.<sup>208</sup>

Öte yandan Türkiye’de engellilerin siyasal yaşama katılımlarında bir diğer sorun alanı olan erişebilirlik ile ilgili düzenlemeler 298 sayılı kanun çerçevesinde çeşitli maddeler halinde serdedilmektedir. Söz konusu kanun kapsamda madde 74 ile, engellilerin de oylarını kullanma noktasında gerekli tebirlerin alınacağı,<sup>209</sup> 90.

---

<sup>207</sup> RG 26.04.1961/ 10796

<sup>208</sup> Birçok ülkede Türkiye’dekine benzer bir durum söz konusuken Avusturya, Hırvatistan, Hollanda, Letonya, İtalya, İngiltere ve İsveç’te kısıtlı olanlar dahil bütün engellilere seçme hakkı tanındığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akyol ve Akyol, **a.g.e.**, s. 151.

<sup>209</sup> Seçim sandıklarının konulduğu binaların bedensel engelli bireyler için uygun olması, oy sandığını binanın birinci katına yerleştirilmesi, yatağa bağımlı olan engelliler için seyyar sandık uygulaması ve ilk kez 24 Haziran 2018 seçimlerinde kullanılmak üzere görme engelliler için özel oy pusulası” hazırlanması bu kapsamda alınan tedbirlere örnek olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. YSK, “Oyunuzu Engelsiz Kullanın Broşürü”, (Çevrimiçi) <https://media.ysk.gov.tr/BOyunuzuEngelsizKullanin.pdf> Erişim Tarihi 05.05.2020.

maddede hasta ve engellilerinin oy kullanma sırasında bekletilmeyeceği ve 93. maddede ise görme engellilerin, felçlilerin, ve bu sayılanlara benzer şekilde engelli olanların akrabaları veya akrabaları yoksa herhangi bir seçmen refakatinde oy kullanabilecekleri şeklinde engelli seçmenlere kolaylıklar sağlayan hususların düzenlendiği görülmektedir. Ancak bununla birlikte birçok engellinin kendi durumlarını Yüksek Seçim Kurulu (YSK)'na bildirmemesi, 298 sayılı Kanunla sağlanan bu kolaylıkların pasif bir niteliğe bürünmesi ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim YSK kayıtlarında sadece 165293 kayıtlı engelli seçmen olması söz konusu ihtimali güçlendiren bir gösterge niteliğindedir.<sup>210</sup>

Engelli bireyler seçmenlik dışında siyasi katılımın en önemli ayağı olan seçilme bağlamında da siyasi katılımın dışında kalmaktadır. Hırvatistan'da 2014 yılında 151 parlamenterin sadece 7'sinin engelli olması, İngiltere ve Polonya parlamentosunda sadece 3 engellinin yer alıyor olmasının yanı sıra Kenya'da 2015 yılında engellilere ayrılan 24 kişilik kontejanın sadece 12'sinin doldurulabilmesi bu duruma örnek gösterilebilir.<sup>211</sup> Bu minvalde Türkiye'de de durum farklı değildir. 7 Haziran 2015 genel seçimleri sonucunda 550 milletvekilinin yer aldığı parlamentoya sadece 2 engelli milletvekili seçilebilmiştir. 1 Kasım 2015 genel seçimlerinde ise 4 engelli milletvekili seçilebilmiştir.<sup>212</sup> 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde ise 8 engelli milletvekili adayından ancak 5'i parlamentoya girebilmiştir.<sup>213</sup> Bu çerçevede İçli (2017) Türkiye'de engelliler özelinde yaptığı araştırma neticesinde, mecliste engelli milletvekillerinin %50 tanınırlık oranına sahip olduğu ve engelliler arasında mecliste engellilerin temsil edilemediği yönünde kuvvetli bir algının olduğu sonucuna ulaşmıştır.<sup>214</sup> Bununla birlikte hem İçli

---

<sup>210</sup> A.e., s. 154.

<sup>211</sup> Maxwell Peprah Pokua, "Participation of Persons with Disabilities in Political Activities in Cameroon", **Disability and the Global South**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2016, s. 982.

<sup>212</sup> Bayram Oran, "Engellilerin Siyasal Yaşama Katılımını Sağlamada Bir Makul Düzenleme Yöntemi Olarak Kota Sistemini Engelli Bakış Açısıyla Yorumlamak", **Ufuk Ötesi Bilim Dergisi**, Cilt:14/15, Sayı:1, Aralık 2014/ 2015, s. 71-72.

<sup>213</sup> Türkiye Gazetesi, (Çevrimiçi) <https://m.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/569012.aspx> Erişim Tarihi 05.05.2020.

<sup>214</sup> Turhan İçli, "Engellilerin Siyasal Yaşama Katılım Hakkının Enstrümanı Olarak Kota Sistemi Üzerine Bir Tartışma", **Engellilerin Siyasal Yaşama Katılma Hakkı**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği, 2017, s. 66.

(2017)<sup>215</sup> hem de Oran (2015)<sup>216</sup> yaptıkları çalışmalar ile engellilerin siyasal anlamda yeterince temsil edilemediklerini vurgulamakta ve bu sorunun çözümü açısından engelli istihdamında uygulanan kota yöntemine benzer bir şekilde siyasal anlamda da kota uygulamasının kullanılması gerektiğini dile getirmektedirler.

Engellilerin siyasi katılımının sağlanmasının önemli bir diğer yolunun ise engelli örgütlerinin kurulmasını teşvik etmek ve bu örgütlerin temsil kabiliyetlerini geliştirmek olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda Türkiye’de her ilde değişen sayılarda engelli dernekleri bulunmaktadır. Sayı bakımından en fazla engelli derneği bulunan ilk üç il sırasıyla Ankara (147), İstanbul (140) ve İzmir (91)’dir.<sup>217</sup> Ülke genelinde faal engelli derneği sayısı ise 1392 olup engelli derneklerinin, tüm dernekler içerisindeki oranı ancak %1,14’e tekabül etmektedir.<sup>218</sup> Öte yandan Türkiye’de engelli sivil toplum örgütleri dağınık ve parçalı bir görünüm sergilemektedir.<sup>219</sup> Bu durum ise engellilerin örgütlenmesi açısından önemli bir bariyer alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, “*TÜİK, Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010*”nın sonuçları önemli ipuçları sunmakta olup bu çerçevede Şekil 7’de sunulmuştur.

---

<sup>215</sup> A.e., s. 74-76.

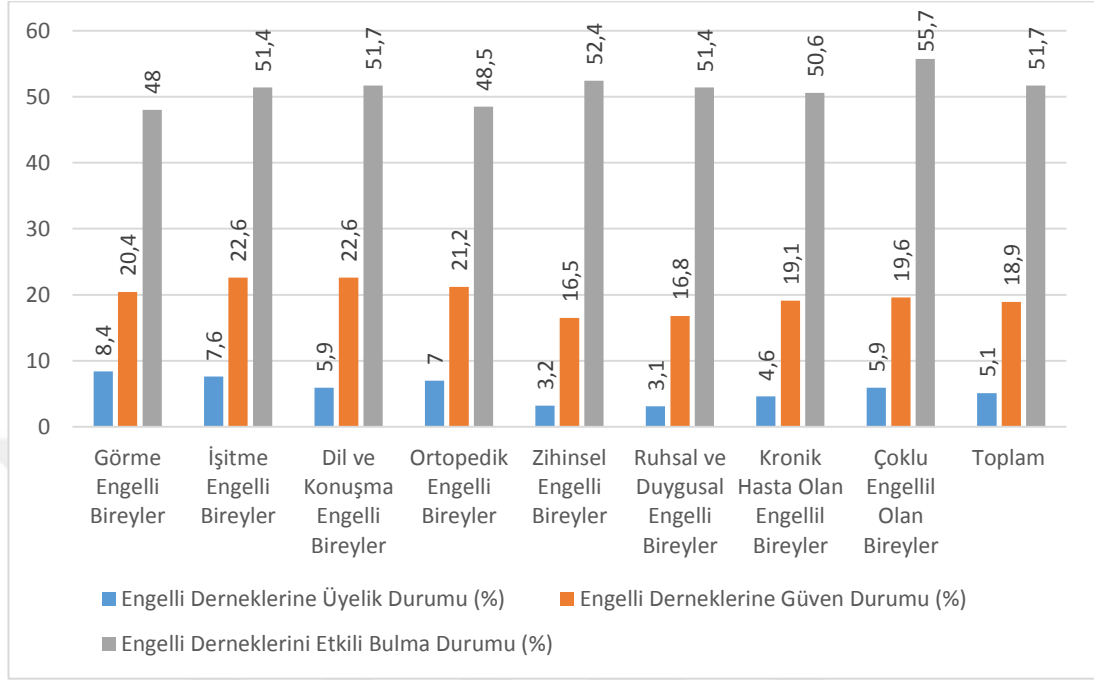
<sup>216</sup> Oran, a.g.e., s. 64.

<sup>217</sup> Tuba Arslan ve Yusuf Karaşin, “Engellilere Yönelik Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler”, **Sosyal Güvenliğe Giriş**, Ed. Emel İftar Işıklı ve Bilal Çilkaya, 1.Baskı, Ankara, Akademisyen Kitabevi, 2021, s. 200.

<sup>218</sup> Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Derneklere İlişkin İstatistikler, (Çevrimiçi) <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarina-gore-dagilimi> Erişim Tarihi: 04.05.2021.

<sup>219</sup> Serdar Orhan, “Türkiye’de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 54.

**Şekil 7: Engelli Bireylerin Engelli Derneklerine Yönelik Tutumları**



**Kaynak:** TÜİK, Özürlülerin Sorun ve Beklentilerinin Araştırması 2010, s. 22’de yer alan verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 7’den görüleceği üzere söz konusu araştırma sonuçlarına göre engellilerin %51,7’ sinin engelli dernek faaliyetlerini etkili bulduğu gözlemlenmekle birlikte, engellilerin sadece %5,1’inin engelli derneklerine üye konumunda olduğu görülmektedir. Ayrıca engellilerin ancak %18,9’unun engelli derneklerine güvenmekte olduğu çok dramatik bir bulgudur. Bu durum genel çerçevede derneklerin temsiliyet gücünü düşürmekte ve engellilerin siyasal yaşam alanındaki etkinliğini azaltmaktadır.

#### **1.2.3.4. Ekonomik Dışlanma Boyutunda Engellilik**

Ekonomik dışlanma bireylerin işgücü piyasası ve diğer sermaye varlıklarının dışında kalması nedeniyle gereksinimleri karşılamak için gerekli gelirden yoksun olma durumunu ifade etmek için kullanılan bir kavramı ifade etmektedir.<sup>220</sup>

1980’li yıllardan itibaren teknoloji alanındaki gelişmeler, uygulamaya konulan yeni liberal politikalar, uluslararası ticaretin yaygınlaşması ve üretimin

<sup>220</sup> Tokol, *Sosyal Politika*....., a.g.e., s. 293.

uluslararasılaşması, artan uluslararası rekabet gibi gelişmeler işgücü piyasasının değişimini de beraberinde getirmiştir. Bu değişim işgücü piyasasında; maliyetlerden tasarrufu sağlamak üzere işçi sayısının azaltılması, artan işsizlik ve işgücü piyasasında bölünme şeklinde çeşitli yansımalarla gerçekleşmektedir. Diğer taraftan yaşanan bu gelişmelerin, sosyal koruma için ayrılan fonların daraltılması gibi sonuçları da bulunmaktadır.<sup>221</sup> Bu minvalde ekonomik anlamda sosyal dışlanmanın; istihdama katılıp katılamamak şeklinde ortaya çıkan bir durumu<sup>222</sup> ifade ettiği göz önüne alındığında engelli bireylerin ekonomik dışlanmanın öznesi konumunda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede engellilerin toplumsal yaşama katılımları noktasında çok önemli bir köprü vazifesi gören istihdamın önündeki bariyerleri kategorik bir ifadeyle şu şekilde sıralamak mümkündür;<sup>223</sup>

- i. **Sosyo kültürel koşulların neden olduğu engeller;** toplumda tarihte Antik çağlardan itibaren süregelen engellilerin; sağlıksız işe yaramaz ve aciz bireyler olarak görülmesinin bir sonucu olarak engellilerin, engeli olmayan diğer bireylere göre verimsiz olacağı düşüncesi ile istihdamın dışına itilmesine neden olan toplumsal ön yargılar, işverenin olumsuz ayrımcı tutumları, engellilerin eğitim hayatına sekte vuran eğitim koşulları ve bu minvalde toplumsal yapıyla ilişkili diğer bariyerlerin tamamını ifade etmektedir.
- ii. **Fiziksel çevre koşullarını neden olduğu engeller;** toplumsal inşa sürecinde binalar, yaya geçitleri, toplu taşıma araçları gibi fiziksel çevre koşullarının engeli olmayan nüfusa göre dizayn edilmesi nedeniyle ulaşım ve erişim noktasında engellileri istihdam dahil eğitim, sağlık gibi toplumsal yaşamın dışına iten mekansal dışlanma unsurlarını ifade etmektedir.

---

<sup>221</sup> Özlem Çakır, “Sosyal Dışlanma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 3, 2013, s. 89.

<sup>222</sup> Sevgi Işık Erol, “İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi”, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt: 24 Sayı: 3-4-5, Ağustos-Kasım 2012/Şubat 2013, s. 61.

<sup>223</sup> Elif Özlem Aşkın ve Umur Aşkın, “Engellilerin İstihdama Katılımdaki Sorun Alanlarının Sosyal Model Perspektifinden Analizi”, *Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi 2018 Güz 1-2 Aralık*, s. 1125-1128.

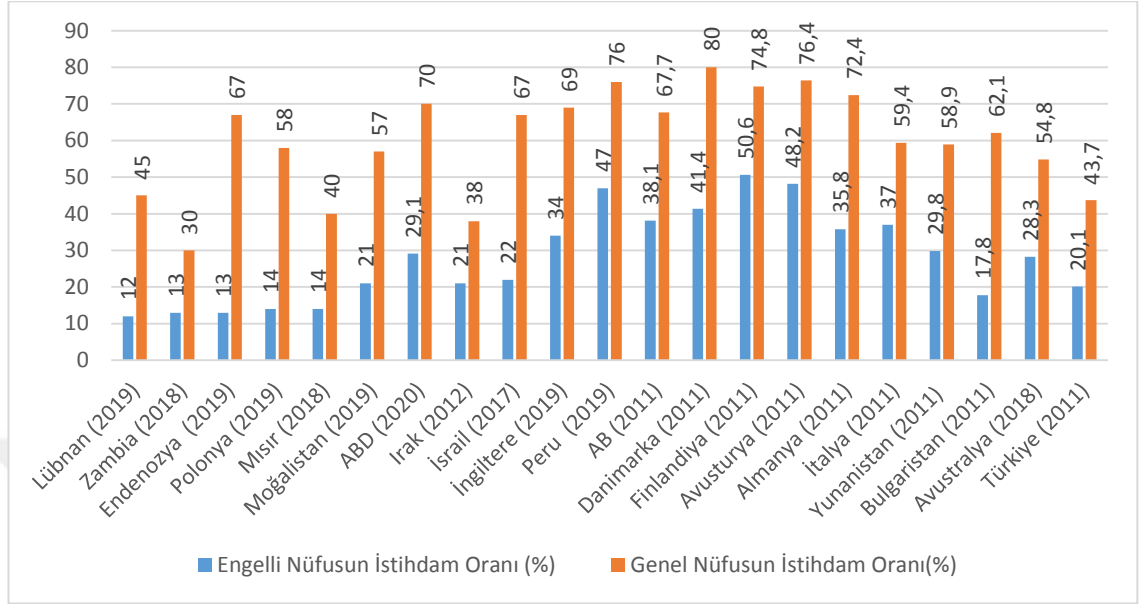
- iii. **Makroekonomik koşulların neden olduğu engeller;** küreselleşme sürecinde uygulamanın temel dinamikleri arasında yer alan neoliberal politikaların berberinde getirdiği yapısal işsizlik sorunu, esnek çalışma biçimleri, vasıflı işgücüne talep, işgücü maliyetlerini düşürme stratejileri gibi gelişmeler halihazırda beşeri sermaye yetersizliği içerisinde bulunan engellilerin istihdamını, engeli olmayan diğerlerine göre daha fazla etkilemekte ve engellileri iktisadi yapının dışına itmektedir.

Kategorik bir şekilde sunulan bu bilgilerden de anlaşılaçağı üzere engellilerin; karşı karşıya kaldığı, ayrımcılıkla bağlantılı olumsuz tutumlar, eğitim ve öğretime eşit olmayan erişim, erişilemeyen binalar, erişilebilir bilgi eksikliği, yardımcı cihazların ve destek hizmetlerinin eksikliği, düşük benlik saygısı ve aşırı korumacı aileler, destekleyici bir yasal ortamın olmaması, politik destek eksikliği şeklinde sıralanabilen istihdam bariyerleri, engellileri işgücü piyasasının dışına itmektedir.<sup>224</sup> Özellikle 1980’li yıllardan itibaren işgücü piyasasında yaşanan dönüşümler ve engellilere yönelik toplumsal bir sorun olarak inşa edilen istihdam bariyerleri birçok ülkede engelli bireylerin işgücüne katılımlarını olumsuz olarak etkilemektedir. Bu çerçevede sosyal dezavantajlı konumda olan engellilerin istihdamını sağlamak üzere engellilere yönelik geliştirilen farklı istihdam yöntemleri ile engellilerin istihdamına destek olunması amaçlanmasına rağmen engeli nüfusun istihdam oranı engeli olmayan nüfusun istihdam oranlarının epey gerisinde kalmaktadır. Nitekim birçok ülkede gerçekleşen engelli nüfusun istihdam oranlarının, genel nüfusa göre oldukça düşük düzeyde kalması bu durumun bir göstergesi niteliğindedir. Bu çerçevede seçilmiş ülkelerde engelli ve genel nüfusun istihdam oranlarını gösterir Şekil 8 sunulmuştur.

---

<sup>224</sup> Robert Heron ve Barbara Murray, **Assisting Disabled Persons in Finding Employment: A Pratical Guide**, 2. Baskı, Uruguay, ILO, 2003, s. 2.

**Şekil 8: Seçilmiş Ülkelerde Engelli ve Genel Nüfusun İstihdam Oranları (%)**

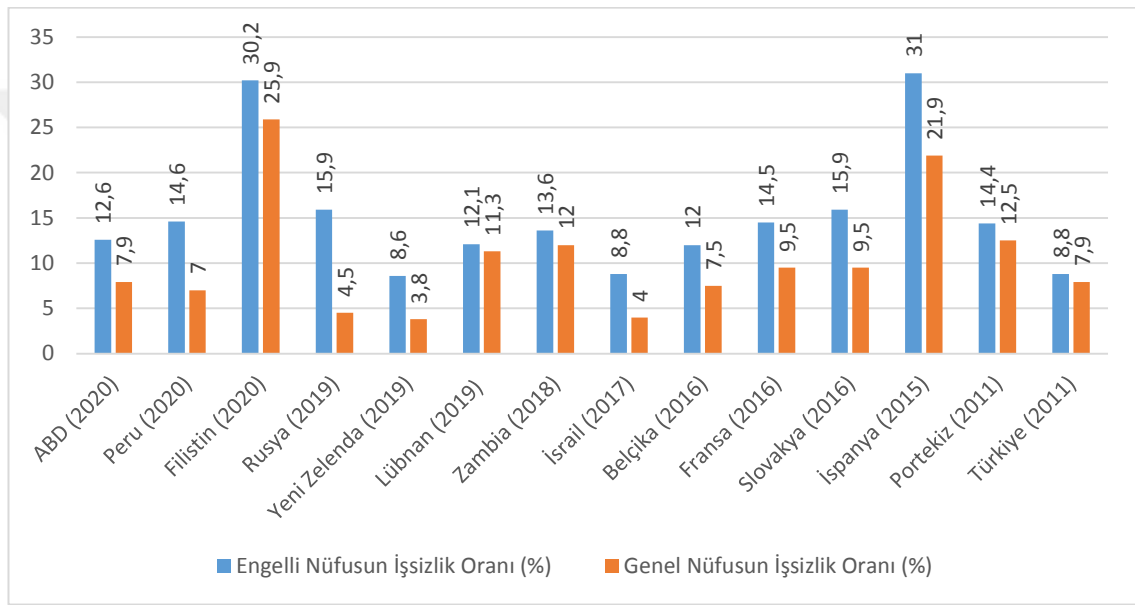


**Kaynak:** Eurostat (Çevrimiçi) [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth\\_dlm010&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_dlm010&lang=en), Ilostat (Çevrimiçi) <https://ilostat ilo.org/international-day-of-persons-with-disabilities-how-disability-affects-labour-market-outcomes/>, TÜİK, Türkiye Nüfus ve Konut Araştırması 2011 (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>, Bureau of Labour Statistics U.S. Department of Labor, (Çevrimiçi), <https://www.bls.gov/news.release/pdf/disabl.pdf>, Australian Bureau of Statistics, Disability and the Labour, (Çevrimiçi) <https://www.abs.gov.au/articles/disability-and-labour-force>, verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. Belirtilen çevrimiçi adreslere son Erişim Tarihi: 08.05.2021.

Şekil 8, aktif nüfus içerisinde yer alan bireylerin istihdam oranları engelli ve genel nüfus ayrımı dahilinde, çeşitli ülkeler bazında en son yapılan araştırmaların tarihi dikkate alınarak sunulmuştur. Bu çerçevede şekil 8’den de görüleceği üzere engelli bireylerin istihdam oranları, engeli olmayan nüfusa göre oldukça düşük kalmaktadır. Seçilmiş ülkeler içerisinde engeli olmayan ve engelli bireylerin istihdam oranları açısından aradaki farkın en yüksek olduğu ilk üç ülke sırasıyla, Endonezya (%54), İsrail (%45) ve Bulgaristan (% 44,3)’olup aradaki farkın en az gerçekleştiği ilk üç ülke ise sırasıyla, Zambia (%17), Irak (%17) ve İtalya (%22,4)’dır. Bununla birlikte Türkiye özelinde bir değerlendirme yapmak gerekirse, engellilerin istihdamı %20,1 oranıyla, engeli olmayan bireylerin istihdam oranı olan %43,7 seviyesinin yarısının altında kaldığını söylemek mümkündür.

İşgücünün istihdam dışında ikinci bileşini olan işsizlik de ekonomik dışlanmanın önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.<sup>225</sup> Bu çerçevede istihdam düzeyleri oldukça düşük kalan engelli bireylerin aynı zamanda işsizlik sorunuyla da karşı karşıya kaldığını belirtmek mümkündür. Nitekim birçok ülkede engelli bireylerin işsizlik oranları, engeli olmayan bireylerin işsizlik oranlarının üstünde seyretmekte olup bu durumu göstermek üzere Şekil 9 sunulmuştur.

**Şekil 9: Seçilmiş Ülkelerde Engelli ve Genel Nüfusun İşsizlik Oranları (%)**



**Kaynak:** Ilostat, (Çevrimiçi) <https://ilostat.ilo.org/topics/unemployment-and-labour-underutilization/> ve TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011, (Çevrimiçi) <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul> verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır. Erişim Tarihi 08.05.2021.

Şekil 9'dan görüleceği üzere seçilen ülkelerin tamamında engelli nüfusun işsizlik oranları, genel nüfusun işsizlik oranlarının üzerinde seyretmektedir. Bu çerçevede en yüksek engelli işsizliğinin yaşandığı ilk üç ülke sırasıyla İspanya (%31), Filistin (%30,2) ve Rusya ile Fransa (%15,9)'dır. Diğer taraftan engelli ve genel nüfusun işsizlik orantısının en yüksek olduğu ilk üç ülke ise sırasıyla Rusya (3,53), Yeni Zelanda (2,26) ve İsrail (2,2)'dir. Türkiye açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse engelli nüfusun işsizlik oranının (%8,8), genel nüfusun işsizlik

<sup>225</sup> Tokol, *Sosyal Politika...*, a.g.e., s. 293.



oranın (%7,9) üstünde olmasının dışında her iki işsizlik oranının birbirine oldukça yakın düzeyde olduğu da ifade edilebilir.

İşsizlik dışında, işgücü piyasasının dönüşümü içerisinde cereyan eden işgücünün bölünmesi sonucu olarak ortaya çıkan istihdamın eğrileşmesi ekonomik anlamda sosyal dışlanmanın diğer bir nedeni olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede çalışanlar arasında ortaya çıkan çalışma koşulları, ücret ve iş güvencesi bakımından ortaya çıkan dengesizliklerin, esneklik uygulamaları ve kurlsızlaştırmayla yakın bir ilişkisi bulunmaktadır.<sup>226</sup> İstihdam olanaklarının kurlsızlaştırma ve esneklik yoluyla kısıtlanması, işsiz durumda bulunan engellilerin tekrar iş bulma şanslarını giderek azaltmaktadır. Bu durum ise engellilerin; güvencesiz işlerde çalışmalarına, çalışan yoksullar grubunda yer almalarına ve uzun süreli işsizliğine de yol açmaktadır. Bu sosyal dezavantajlılık hali ise engelli bireyleri yoksulluk sarmalının içerisine sıkıştırmaktadır.

Öte yandan engelliler açısından hem istihdam düzeyinin oldukça düşük kalması hem de işsizlik oranının engeli olmayan bireylere nazaran görece yüksek olması dışında engellilerin uzun süreli işsizlik durumu, işverenlerin engelli bireyin yakınlarını da istihdam etmekten kaçınabilmesi ve bakıma muhtaç engelli bireylerin ihtiyaçlarını giderebilmek maksadıyla aile fertlerinden birinin işgücü piyasının dışında kalması gibi nedenler engellilerin yoksulluk riskini artırmaktadır. Zira ekonomik dışlanmanın işsizlik dışında bir diğer göstergesi olan yoksulluk durumunun<sup>227</sup> engellilik ile çok yakın ve döngüsel bir ilişkisi bulunmaktadır.<sup>228</sup> Yoksulluk içinde yaşayan bireylerin, yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerinden faydalanamama, bulaşıcı hastalık gibi nedenlerle engelli olma riski, engelli bireylerin ise beşeri sermaye yetersizliği, temel hak ve fırsatlardan mahrumiyet, sosyal dışlanma gibi nedenlerle yoksul olma riski diğer bireylere nazaran daha yüksektir.<sup>229</sup> Engellilik ve yoksulluk arasındaki bu döngüsel ilişki “*engellilik ve yoksulluğun kısır*

---

<sup>226</sup> Çakır, a.g.e., s. 89-90.

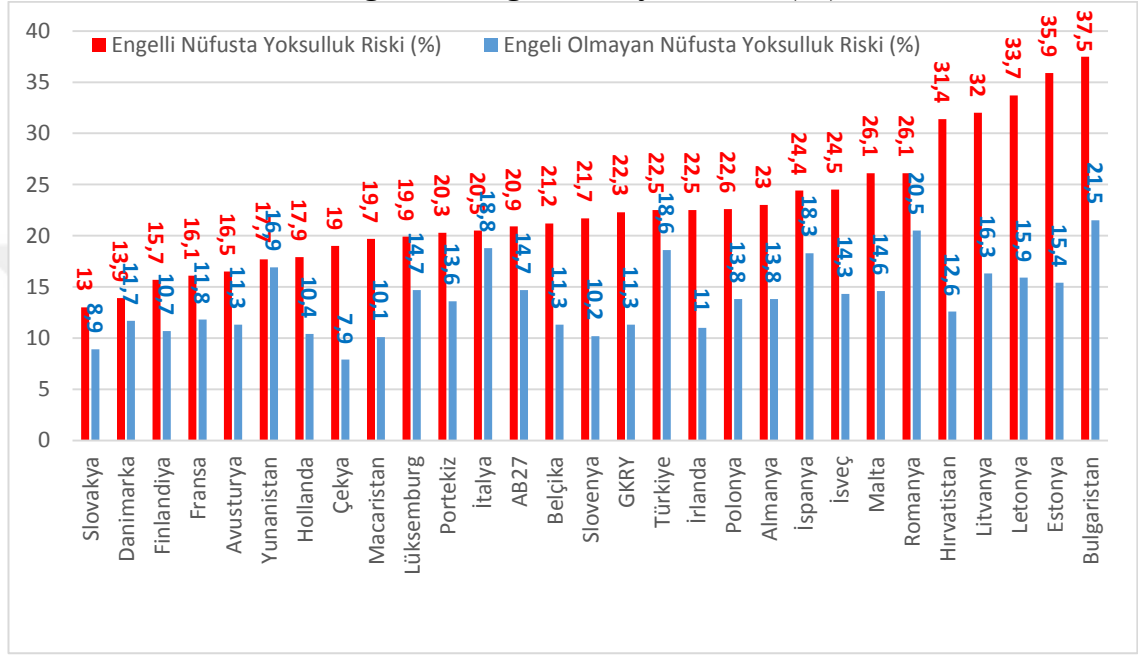
<sup>227</sup> A.e., s. 86.

<sup>228</sup> Mónica Pinilla-Roncancio, “Disability and Poverty: Two Related Conditions. A Review of the Literature”, **Revista de la Facultad de Medicina**, Cilt: 63, Özel Sayı, 2015, s. 115.

<sup>229</sup> A.e., s. 115.

*döngüsü*” olarak da adlandırılmaktadır.<sup>230</sup> Nitekim engellilik ve yoksulluk halinin AB ülkelerinde dahi değişmemesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.<sup>231</sup> Bu durumu gösterebilmek üzere Şekil 10 sunulmuştur.

**Şekil 10: 2020 Yılında Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye’de Yoksulluk Riski Altında Bulunan Engelli ve Engeli Olmayan Nüfus (%)**



**Kaynak:** Eurostat, “Disability Statistics- Poverty and Income Inequalities”, (Çevrimiçi), [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth\\_dpe020&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_dpe020&lang=en) Erişim Tarihi: 12.06.2022

Şekil 10’dan görüleceği üzere, yoksulluk riski altında bulunan engelli nüfusun oranı, tüm AB ülkelerinde ve Türkiye’de engeli olmayan nüfusun yoksulluk riski oranından fazladır. Slovakya (%13), Fransa (%16,1), Macaristan (%19,7), İtalya (%20,5) gibi bazı AB ülkelerinde engelli nüfusta yoksulluk riski oranı AB ortalamasının (%20,9) altında kalmakta iken Polonya (%22,6), Almanya (%23) ve Letonya (%33,7) gibi bazı AB ülkelerinde yoksulluk riski altında bulunan engellilerin oranı %20,5’in epey üzerindedir. Türkiye’de ise yoksulluk riski altında bulunan engelli nüfusun oranı, engeli olmayan nüfusun üstünde kalmakla birlikte, AB ortalamasının %20,5 oranının hemen üzerinde, %22,5 seviyesindedir.

<sup>230</sup> Isabella Bertmann, **Taking Well-Being and Quality of Life for Granted?**, Ed. Elisabeth Wacker, Munich, Springer VS, 2017, s. 34.

<sup>231</sup> İştar Işıklı, **a.g.e.**, s. 7.

## İKİNCİ BÖLÜM

### TÜRKİYE’DE ENGELLİLERİN İSTİHDAMI VE İŞSİZLİK SORUNU

Günümüzde işsizlik ve yoksulluk ifadelerinin, sosyal dışlanma kavramının açıklanmasında anahtar kavramlar haline geldiği<sup>232</sup> gözönüne alındığında ekonomik dışlanmanın, sosyal dışlanmanın temel unsuru olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu minvalde ise istihdam politikaları ön plana çıkmaktadır. Keza AB’nin sosyal politikaları kapsamında sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele çerçevesinde, dezavantajlı grupların toplumla bütünleşmesinin hedef alındığı sosyal içleme politikalarının en başında istihdam politikaları gelmektedir.<sup>233</sup> Nitekim istihdam, bireylere gelir kaynağı oluşturması dışında sosyal ilişkilerin kurulması açısından da uygun ortamı sağlayan en önemli mekanizma olarak görülmektedir.<sup>234</sup> Bu noktadan hareketle, araştırma konumuz özelinde ikinci bölümde Türkiye’de engellilere yönelik uygulamada olan istihdam politikalarının değerlendirilmesi ve engellilerin işsizlik sorununa yer verilmesi amaçlanmaktadır.

#### 2.1. TÜRKİYE’DE ENGELLİLERİN İSTİHDAMI

İstihdam teknik tabirle; geniş ve dar anlamda olmak üzere iki farklı türde tanımlanmaktadır. Geniş anlamda istihdam bütün üretim faktörlerinin üretim prosesinde kullanılmasını ifade ederken dar anlamda istihdam ise üretim faktörlerinden sadece emeğe odaklanarak, emeğin bir girdi olarak üretim prosesinde kullanılmasını ifade etmektedir. İstihdama yönelik ifade edilen bu teknik tabirlerden; dar anlamda istihdam kavramı, geniş manadaki istihdam kavramına göre genel mahiyette daha fazla kabul görmekte ve kullanılmaktadır.<sup>235</sup> Bu doğrultuda TÜİK istihdamı, iş başında olanlar ile iş başında olmayan kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda işbaşında olanlar; ücretli,

---

<sup>232</sup> Çakır, a.g.e., s. 83.

<sup>233</sup> Sinem Yıldırım, “Sosyal Dışlanma ve Avrupa Birliği Yaklaşımı”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2014, s. 105.

<sup>234</sup> Çakır, a.g.e., s. 86.

<sup>235</sup> Sabri F. Ülgener, *Milli Gelir, İstihdam ve Büyüme*, 7. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 1991, s. 73.

maaşlı, yevmiyeli kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans döneminde en az bir saat iktisadi faaliyette bulunan kişileri ifade ederken iş başında olmayanlar ise referans haftası içerisinde işi ile bağlantısı devam eden ancak çeşitli nedenlerle işinin başında olmayan kişileri ifade etmektedir.<sup>236</sup>

Sürdürülebilir kalkınma ve büyümenin yanı sıra refahın dağıtımında adil bir bölüşümün ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması açısından tüm kesimlerin istihdamda yer alması oldukça önemlidir. Dünya nüfusunun %15,6'sının<sup>237</sup> engellilerden oluştuğu göz önüne alındığında, engellilerin istihdamda yer edinmeleri hem aile hem de ülke ekonomisi için elzemdir.<sup>238</sup> Ancak bu gerekliliğe karşın, şekil 8'den de hatırlanacağı üzere dünya genelinde engellilerin istihdamı, engeli olmayan nüfusa göre oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Bu doğrultuda söz konusu sorunlu durumla mücadele çerçevesinde, dünya genelinde pek çok yasal düzenleme yürürlüğe konulmakta, çeşitli istihdam yöntemleri ve programları da uygulamada yer bulmaktadır. Bu bağlamda bu başlık altında söz konusu mücadele alanları çerçevesinde Türkiye'de engellilerin istihdamına ilişkin yasal düzenlemelere ve uygulamada yer bulan çeşitli istihdam yöntemlerine ve politikalarına değinilmesi amaçlanmaktadır.

### 2.1.1. Engelli İstihdamının Önemi ve Genel Görünümü

Ekonominin en önemli göstergelerinden biri olan istihdam en basit tabirle, insanların iktisadi bir faaliyet dahilinde çalışmaları ve/veya işe kabul edilmeleri olarak tanımlanabilirken, kavramın daha geniş bir bakış açısıyla tanımlanması durumunda ise; insan emeğinin, “ürün”, “gelir”, “saygınlık” ve “devamlılıktan” oluşan dört temel unsur ile birlikte kullanılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda istihdam, üretimde ve hizmette bir artış yaratmalı, bireye gelir yanında saygınlık kazandırmalı ve nihayetinde devamlılık arz eden bir yapı sergilemelidir.<sup>239</sup> Bu

---

<sup>236</sup> TÜİK, Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlamalar ve Sınıflandırmalar, (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-I.-Ceyrek:-Ocak---Mart,-2021-37545> Erişim Tarihi: 19.05.2021.

<sup>237</sup> WHO, **World Report On Disability 2011**, Malta, WHO, 2011, s. 261.

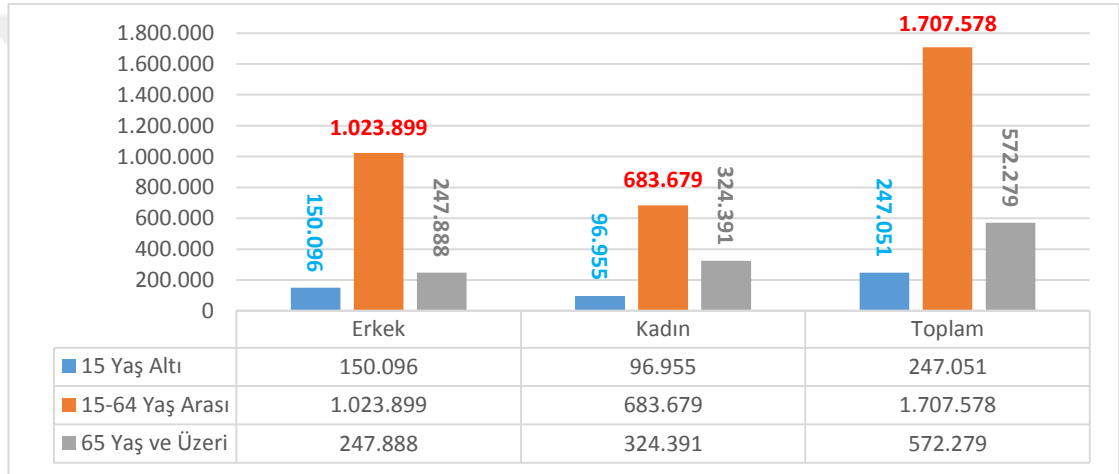
<sup>238</sup> Ak, a.g.e., s. 100

<sup>239</sup> Özlem Işığçık, **İstihdam ve İşsizlik**, 4. Baskı; Bursa, Dora Yayınları, 2018, s. 39-41.

bağlamda, engelliler açısından istihdamın, gelir getirici ya da refah aracı niteliklerinin yanı sıra insan onuruna, sosyal ahenge ve bireysel iyilik haline katkı yapan nitelikleri de ön plana çıkmaktadır.<sup>240</sup>

Türkiye’de nüfusun %12,29’unun<sup>241</sup> engellilerden oluştuğu ve bu nüfusun büyük bir kısmının çalışma çağına olduğu dikkate alındığında engellilerin istihdamı oldukça önemli hale gelmektedir. Bu çerçevede engelli nüfusun yaş ve cinsiyet grubuna göre dağılımını gösterir Şekil 11 sunulmuştur.

**Şekil 11: Türkiye’de 2022 Yılında Yaş ve Cinsiyet Grubuna Göre Engelli Nüfus**



**Kaynak:** Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Nisan 2022, s.18’deki verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur, (Çevrimiçi) [https://www.aile.gov.tr/media/108892/eyhgm\\_istatistik\\_bulteni\\_nisan2022.pdf](https://www.aile.gov.tr/media/108892/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan2022.pdf). Erişim Tarihi: 04.06.2022

İdari kayıtlarda yer alan engelli bireyler nazarında oluşturulan Ulusal Engelli Veri Sistemi’nde yer alan bilgiler ışığında oluşturulan Şekil 11 yakından incelendiğinde, 15 yaşından küçük engellilerin 247.051 kişiden oluştuğu, 15-64 yaş

<sup>240</sup> WHO, **World Report On Disability 2011**, Malta, WHO, 2011, s. 266.

<sup>241</sup> T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Türkiye Özürlüler Araştırması 2002, s. 6, (Çevrimiçi) <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf> Erişim Tarihi: 20.05.2020. **Bununla birlikte, belirtmek gerekir ki**, Türkiye genelinde engelli nüfusun hacmini, demografik ve işgücü bilgilerini yansıtabilen yakın tarihli ancak üç araştırma yapılabilmektedir. Bu araştırmalar, 2002 tarihli “Türkiye Özürlüler Araştırması”, 2010 tarihli “Türkiye Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması” ve 2011 tarihli “Nüfus ve Konut Araştırması”’dır. Bu araştırmalardan 2002 ve 2010 tarihli araştırmalarda, engelliliğin değerlendirmesinde sakatlık/bozukluk yaklaşımı esas alınmış buna karşın 2011 tarihli araştırmada “ise engelliliğin değerlendirmesinde fonksiyonel kapasite yaklaşımı benimsenmiştir. Bu durum ise araştırma sonuçlarının farklı çıkmasına neden olmaktadır. Tarafımızca engelli nüfus oranının %12,29 olarak belirtilmesi literatürde yoğun olarak bu oranın kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

aralığında ise bu nüfusun 1.023.899 kişinin erkek, 683.679 kişinin ise kadın olmak üzere toplam 1.707.578 kişiden oluştuğu ve son olarak 65 yaş ve üzerinde engelli nüfusun 572.279 kişiden oluştuğu görülmektedir. Bu bağlamda engelli nüfus içerisinde en yoğun grubun çalışma çağındaki nüfus olarak da tabir edilen 15-64 yaş aralığında yer aldığını söylemek mümkündür.

Öte yandan Türkiye’de, yoksulluk riski altında bulunan engelli bireyler şekil 10’dan hatırlanacağı üzere AB ortalaması olan %20,9 oranının üzerinde, %21,5 seviyesinde olduğu göz önüne alındığında, engellilerin istihdamı daha da önemli hale gelmektedir. Nitekim, istihdam, dezavantajlı grupların yeterli gelire ve sosyal güvenceye kavuşmalarına, maddi ve manevi ihtiyaçların karşılanmasına ve özsaygılarının gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır.<sup>242</sup> Ancak engellilerin, sosyal dezavantajlılık hali, diğer sebeplerle birlikte engellilerin yoksulluk riskini artırmakta olup bu durumun Türkiye’deki yansımaları göstermek üzere Tablo 7 sunulmuştur.

**Tablo 7: Türkiye’de 2010-2020 Yılları Arasında Yoksulluk Riski Altında Bulunan Engelli Bireyler (%)**

| Yıllar | 15 -25 Yaş Aralığı (%) |       |        | 15 Yaş Üzeri (%) |       |        |
|--------|------------------------|-------|--------|------------------|-------|--------|
|        | Erkek                  | Kadın | Toplam | Erkek            | Kadın | Toplam |
| 2010   | 36,7                   | 35,3  | 36     | 26,8             | 24,7  | 25,5   |
| 2011   | 39,6                   | 37,8  | 38,7   | 26,4             | 24,2  | 25,1   |
| 2012   | 32,7                   | 38    | 35,3   | 25,9             | 24,3  | 25     |
| 2013   | 30,3                   | 35,3  | 32,6   | 25,4             | 22,6  | 23,7   |
| 2014   | 28,9                   | 39,5  | 33,6   | 24,8             | 23,3  | 23,9   |
| 2015   | 33,9                   | 28,3  | 31,1   | 22,6             | 21,3  | 21,8   |
| 2016   | 27,4                   | 31,2  | 29,2   | 23,6             | 22    | 22,6   |
| 2017   | 34,2                   | 32,8  | 33,5   | 22,5             | 21,1  | 21,7   |
| 2018   | 30,8                   | 32,1  | 31,4   | 22,5             | 20,6  | 21,4   |
| 2019   | 29,3                   | 32,5  | 30,8   | 22,8             | 20,6  | 21,5   |
| 2020   | 30,4                   | 31,2  | 30,8   | 23,5             | 21,8  | 22,5   |

**Kaynak:** Eurostat, “Disability Statistics-Poverty and Income Inequalities”, (Çevrimiçi), [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth\\_dpe020&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_dpe020&lang=en) Erişim Tarihi 04.06.2022.

<sup>242</sup> Yusuf Genç ve Güldane Çat, “Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2013, s. 369.

Eurostat verilerine dayanan Tablo 7 yakından incelendiğinde, ilk etapta hem genç hem de 15 yaş üzerindeki engelli bireylerin yoksulluk riskinin epeyce yüksek seviyelerde olması oldukça dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, 2020 yılında genç engelli bireylerde yoksulluk riskinin %30,8 oranında, 15 yaş üzerindeki engellilerin yoksulluk riskinin %22,5 oranında belirlendiği görülmektedir. Buna karşın Tablo 7 zaman seyri bakımından incelendiğinde ise hem genç hem de 15 yaş üzeri engelli bireylerin yoksulluk riskinin dalgalı bir seyir izlese de düşme eğilimi içerisinde olduğu izlenebilmektedir. Bu dalgalı seyir genç engelli bireylerin yoksulluk riskinde daha belirginken 15 yaş üzeri engelli bireylerde daha az belirgindir. Öyle ki genç engelli bireylerin yoksulluk riski 2010 yılında %36 oranından 2,7 puanlık artışla 2011 yılında %38,7 oranına tırmanmış akabinde 3,4 puanlık azalışla 2012 yılında %35,3 oranına kadar gerilemiş, 2013 yılında ise 2,7 puanlık azalışla % 32,6 oranına kadar gerilemesine karşın 2014 yılında 1 puanlık artışla %33,6 oranına yükselmiş olup 2015 ve 2016 yıllarında ise azalış trendi gösteren genç engellilerin yoksulluk riski 2017 yılında 4,5 puanlık muazzam bir artışla %33,5 oranına kadar yükselmiş ancak buna karşın 2018 yılında 2,1 puanlık azalışla ve 2019 yılında 0,6 puanlık azalışla nihayet %30,8 oranına kadar gerilemiştir. Genç engellilerin yoksulluk riskindeki bu dalgalı seyre karşın 15 yaş üzeri engelli bireylerin yoksulluk riskinde 2014 yılındaki 0,2 puanlık artış ve 2016 yılındaki 0,6 puanlık artış hariç tutulduğunda, yoksulluk riskinin istikrarlı bir düşme eğilimi içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Tablo 7, 2020 yılı dahilinde, cinsiyet bazında bir ayrıma tabi tutularak incelendiğinde ise 15 yaş üzeri engelli erkek bireylerin yoksulluk riskinin (%23,5), kadınların yoksulluk riskine (%21,8) nazaran daha yüksek olmasına karşın durum genç engellilerin yoksulluk riskinde farklılaşarak genç kadın engelli bireylerin yoksulluk riskinin (%31,2), genç erkek bireylerin yoksulluk riskinden (%30,4) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Türkiye’de engelli nüfusun büyük bir kısmının çalışma çağında olduğu diğer taraftan yoksulluk riski altında olan engelli nüfus oranının oldukça yüksek seviyede seyretmesi ve buna mukabil artması muhtemel ve sürdürülebilir bir nitelik taşımayan sosyal koruma harcamalarının yanı sıra istihdamın sosyal içermeye kilit bir rol oynayan yapısı dikkate alındığında engellilerin istihdamını oldukça önemli bir

noktaya taşımaktadır. Bu durum genç ve kadınlarda daha da önem arz etmektedir. Ancak Şekil 8’den de hatırlanacağı üzere dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de engellilerin istihdam oranlarının, engeli olmayan diğer bireylerin istihdam oranlarının epey gerisinde kaldığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle Türkiye özelinde engellilerin istihdamı noktasında cinsiyet ve yaş grupları ayrımı dahilinde bir değerlendirmenin yapılabilmesi için Türkiye’de engellilerin işgücüne yönelik en güncel araştırma olan, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2011 yılında gerçekleştirilen “Nüfus ve Konut Araştırmasının” sonuçlarını gösterir Tablo 8 sunulmuştur.

**Tablo 8: Türkiye’de Engelli ve Genel Nüfusun Yaş Grupları ve Cinsiyet Ayrımı Dâhilinde İstihdam Oranları (%)**

| Yaş Grubu     | Genel Nüfusun İstihdam Oranı (%) |       |        | Engelli Nüfusun İstihdam Oranı (%) |       |        |
|---------------|----------------------------------|-------|--------|------------------------------------|-------|--------|
|               | Erkek                            | Kadın | Toplam | Erkek                              | Kadın | Toplam |
| 15-19         | 25,5                             | 12,8  | 19,3   | 17,9                               | 8,4   | 13,9   |
| 20-24         | 61,5                             | 27,7  | 44,9   | 45,7                               | 14,8  | 34,7   |
| 25-29         | 83,4                             | 33    | 58,7   | 43,8                               | 16,1  | 32,1   |
| 30-34         | 90                               | 31,3  | 61     | 49,7                               | 17,1  | 34,6   |
| 35-39         | 90,8                             | 30,7  | 61     | 52,9                               | 18,8  | 35,9   |
| 40-44         | 89,8                             | 30    | 60,5   | 54,6                               | 20,1  | 36,2   |
| 45-49         | 79,6                             | 23,9  | 51,9   | 50,5                               | 18,9  | 32,6   |
| 50-54         | 58,9                             | 19,4  | 39,3   | 39,8                               | 17,1  | 26,2   |
| 55-59         | 44,6                             | 16,6  | 30,5   | 31,1                               | 16,1  | 21,7   |
| 60-64         | 33,8                             | 14,2  | 23,6   | 26,4                               | 13,7  | 18,2   |
| 65+           | 21,9                             | 7,6   | 13,8   | 16                                 | 5,8   | 9,5    |
| <b>Toplam</b> | 64,4                             | 23,1  | 43,7   | 32                                 | 11,6  | 20,1   |

**Kaynak:** TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011, s.99 ve s. 137’deki verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur, (Çevrimiçi), <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> Erişim Tarihi: 19.05.2021.

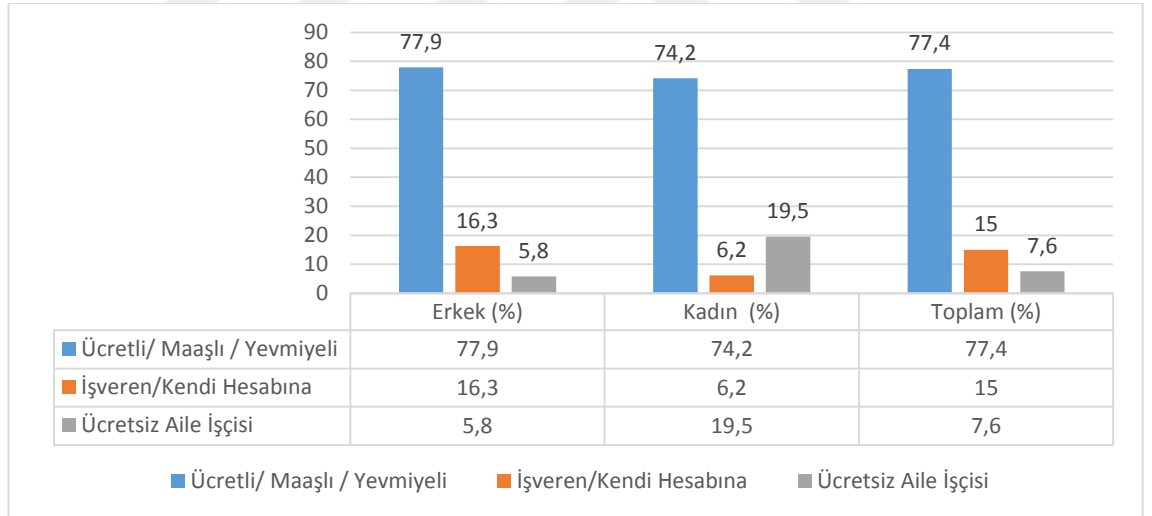
Tablo 8’den de görüleceği üzere, cinsiyet ayrımı dahilinde engelli nüfusun istihdam oranı, her yaş grubunda, genel nüfusun istihdam oranının gerisinde kalmaktadır. Yaş grubu ayrımı dahilinde genel nüfusun istihdam oranının 35-39 yaş grubuna değin artışta olduğu görülmekte iken engelli nüfusta bu artışın 40-44 yaş grubuna kadar sürdüğü görülmektedir. Söz konusu yaş gruplarından sonra düzenli bir şekilde azalma eğilimi gösteren istihdam oranlarının en düşük olduğu yaş grubu 65 ve üzeri yaş grubundadır. Bu yaş grubunda genel nüfusun istihdam oranı %13,8 seviyesinde iken engelli nüfusun istihdam oranının %9,5 olarak tespit edildiği



görülmektedir. Bununla birlikte genel nüfusun istihdam oranının erkeklerde %64,4 ve kadınlarda, %23,1 olarak tespit edilmesine karşın bu oranların engelli nüfusta erkeklerde %32 ve kadınlarda ise %11,6 olarak tespit edilmesi oranlar arasındaki farklılık noktasında oldukça dramatik bir bulgu olup bu çerçevede engelli nüfus açısından Türkiye’de hem iktisadi hem de sosyal bir sorun alanına işaret etmektedir.

Engelli nüfusun istihdam oranlarının her yaş grubunda ve cinsiyet ayrımı dahilinde genel nüfusun istihdam oranlarının epey gerisinde kalması, konunun daha ayrıntılı incelenme zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda engellilerin, TÜİK tarafından da belirtildiği gibi ücretli/maaşlı/yevmiyeli, işveren/kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi şeklinde tasnif edilen istihdam biçimlerinde ele alınması oldukça yararlı olacaktır. Bu çerçevede Şekil 12 sunulmuştur.

**Şekil 12: Engelli Bireylerin İstihdam Biçimleri (%)**



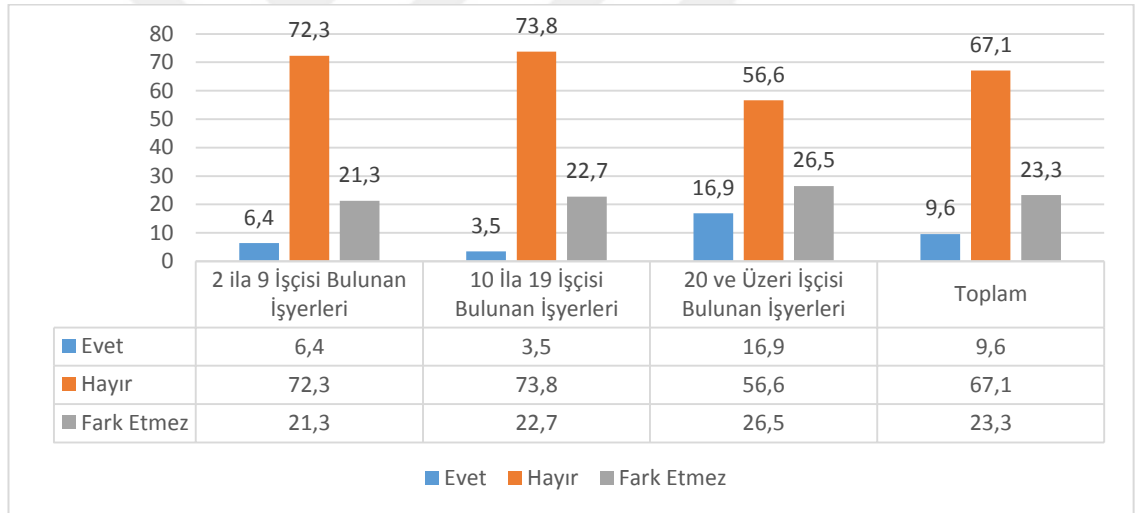
**Kaynak:**TÜİK, Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010, s.10, (Çevrimiçi), <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/5602/ozurlulerin-sorun-ve-beklentileri-arastirmasi-2010.pdf> verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 12’den anlaşılabacağı üzere engelli bireylerin istihdam biçimleri, ücretli/maaşlı/yevmiyeli, işveren/kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olarak tasnif edilmiştir. Bu bağlamda engelli bireyler içerisinde hem erkek (%77,9) hem de kadınlar (%74,2) açısından en yoğun istihdamın, bir işverene bağlı olarak çalışılan ücretli/maaşlı/yevmiyeli şeklinde tasnif edilen istihdam biçiminde olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte engellilerin bağımsız bir şekilde çalışması

noktasında işveren/kendi hesabına çalışma tasnifi dahilinde erkeklerin istihdam oranının (%16,3), kadın istihdam oranına (%6,2) göre, görece üstünlüğü bulunmaktadır. Bununla birlikte ücretsiz aile işçiliği bağlamında kadınların istihdam oranının (%19,5), erkeklerin istihdam oranından (%5,8) neredeyse üç kat kadar yüksek olduğu görülmektedir.

Engelli bireylerin istihdamının en çok bir işverene bağımlı olarak yürütülen ücretli/maaşlı/yevmiyeli istihdam biçiminde görülmesi, işverenlerin açık işlerde engelli çalıştırma isteğini, engelli istihdamında en önemli belirleyicilerden biri haline getirmektedir. Bu çerçevede işverenlerin, işyeri büyüklüğüne göre açık işlerde engelli çalıştırma tercihlerini gösterir Şekil 13 sunulmuştur.

**Şekil 13: İşverenlerin İşyeri Büyüklüğüne Göre Engelli Çalıştırma Tercihi (%)**



**Kaynak:** Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), İşgücü Piyasası Araştırma Raporu 2019, s.55’deki verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur, (Çevrimiçi)  
<https://media.iskur.gov.tr/34629/turkiye.pdf> Erişim Tarihi: 19.05.2021.

Şekil 13’den görüleceği üzere işverenlerin büyük bir kısmı (%67,1’i) açık işlerde engelli çalıştırmak istememektedirler. Bu olumsuz durum en yüksek seviyede, 10 ila 19 işçi çalıştıran işyerlerinin işverenleri tarafından %73,8 oranı ile “Hayır”olarak ifade edilirken en düşük seviyede ise 20 ve üzeri işçi çalıştıran işyerlerinin işverenleri tarafından %56,6 oranı ile “Hayır” olarak ifade edilmiştir. Diğer taraftan engelli çalıştırma isteği yönündeki “Evet” ifadesi de (%9,6) oldukça cılız kalmaktadır. Bu çerçevede “Evet” ifadesinin en yüksek çıktığı işyeri büyüklüğü

20 ve üzeri işçi çalıştıran işyerleri (%16,9) olarak belirlenmiş olup en düşük çıktığı işyeri büyüklüğü ise 10 ila 19 işçi çalıştıran işyerleri (%3,5) olarak belirlenmiştir.

Yukarıda sunulan bilgilerden de anlaşılacağı ve Şekil 8’den de hatırlanacağı üzere Türkiye’de engellilerin istihdam oranları, engelli olmayan diğer bireylere göre oldukça düşük bir düzeyde kalmaktadır. Bu durum ise engellilerin yeterli gelir ve sosyal güvenceden mahrum kalmasına neden olmakta ve engellilerin yoksulluk riskini artıran bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte engelliler, işverenler tarafından da yoğun bir biçimde istihdam noktasında tercih dışında tutulmakta olup bu durum ise engellilerin geleceğe yönelik beklentilerini olumsuz etkilemekte ve engellileri işgücüne katılımları noktasında ümitsizliğe düşürmektedir. Bu sorunlu durumla mücadele bağlamında, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de, yasal düzenlemeler yapılmasının yanı sıra çeşitli istihdam yöntem ve politikaları da uygulamada yer bulmaktadır.

### **2.1.2. Engellilerin İstihdamına Yönelik Yasal Düzenlemeler**

Engelliler, çalışma kapasitesi ile alakalı toplumsal önyargılar nedeniyle işgücü piyasasında, genellikle ayrımcılığa uğramakta ve istihdamdan dışlanmaktadır. Engelliler açısından özellikle işe ilk girişte meydana gelen ayrımcılık hadisesi, işi sürdürme esnasında ve iş sözleşmesinin fesih noktasında da yaşanabilmektedir. Bu husus, engellileri sadece istihdamın dışına değil aynı zamanda toplumsal hayatın dışına da itmekte ve engellilerin istihdamına ilişkin koruyucu yasal düzenlemelerin yapılması noktasında devletleri zorunluluk çerçevesinde sorumlu kılmaktadır. Bu noktada sosyal devlet anlayışının egemen olduğu birçok ülke gibi Türkiye’de de engellilerin istihdamda korunmasına yönelik birçok düzenleme bulunmaktadır. Bu çerçevede, bu başlık altında, engellilere yönelik hükümleri ile 1982 Anayasası’na, Türkiye’nin taraf olduğu engellilerin istihdamına ilişkin çok taraflı uluslararası sözleşmelere ve ulusal mevzuatta yer alan temel kanun ve yönetmeliklere yer verilecektir.

#### **2.1.2.1. Anayasal Boyutta Engellilerin Çalışma Hakkı**

Çalışmanın bir hak olduğuna ilişkin görüşler, ilk kez Fransız İhtilali yıllarında güçlü bir zemin kazanmış olmasına rağmen, çalışma hakkının halen tüm kesimlerin

uzlaşmaya vardığı kesin bir tanımı yoktur. Keza Marksist yaklaşımı benimseyenler çalışma hakkını, iş güvencesini ön planda tutarak emeğin nitelik ve niceliğine göre ücretlendirilen sürekli bir iş sahibi olma hakkı olarak tanımlamakta iken liberal yaklaşımı benimseyenler çalışma ile yaşama hakkının yakın ilişkisini ön planda tutarak, herkesin çalışarak yaşamını sürdürebileceği gerekli kaynaklara sahip olma hakkı olarak tanımlamaktadır.<sup>243</sup> İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde de yer verilen çalışma hakkı, söz konusu beyannamenin 23. maddesinde, herkesin çalışma, işini özgürce seçme ve işsizliğe karşı korunma hakkı çerçevesinde ele alınmaktadır.<sup>244</sup> Bu doğrultuda, çalışma hakkı, en genel tabirle, herkesin bir işi serbestçe seçme ve elde etme hakkı şeklinde ifade edilebilir<sup>245</sup>

Öte yandan, istihdam ve çalışma hakkının aynı olguyu ifade etmediğini de belirtmek gerekir. Keza, çalışma hakkı, çalışmak isteyen her bireye mutlak bir işe sahip olma hakkı tanımamakta, çalışma ortam ve koşullarının sağlanması, çalışma hakkının oluşumu için yeterli olarak görülmektedir.<sup>246</sup> Bununla birlikte çalışma hakkının bir anlam ifade edebilmesi ancak devletin de bu hakkı tanımaya ve desteklemesine bağlıdır.<sup>247</sup> Bu çerçevede çalışma hakkını kabul eden devlet anlayışı içerisinde, çalışma hakkı, işgücüne eğitim ve nitelik kazandırılması, iş güvencesi, adil ücret hakkı, sosyal güvenlik hakkı, işsiz kalanlarla yardım edilmesi, istihdam edilmenin kolaylaştırılması gibi birçok hakkı da bünyesinde barındırmaktadır.<sup>248</sup>

Türk Hukuk sisteminde ise çalışma hakkı, temel haklardan biri olarak 1982 Anayasası (AY)’ında<sup>249</sup> “*Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler*” başlığı altında düzenlenen üçüncü bölümde kendisine yer bulmakta ve “*Çalışma hakkı ve ödevi*” kenar başlığıyla ele alınmaktadır. 1982 AY’nın 49 maddesi ile çalışma hakkı;

---

<sup>243</sup> Işığışok, **a.g.e.**, s. 78.

<sup>244</sup> Birleşmiş Milletler,” İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”, (Çevrimiçi) , <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> Erişim Tarihi: 24.05.2020.

<sup>245</sup> Ali Ekin, “Adil ve Makul Koşullarda Çalışma Hakkı Kapsamında İşçi Onurunun Korunması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 6.

<sup>246</sup> Murat Şen, “İnsan Hakları Bağlamında Çalışma Hakkı”, **Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2013, s. 19.

<sup>247</sup> Işığışok, **a.g.e.**, s. 79.

<sup>248</sup> Meryem Koray, **Sosyal Politika**, 4. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2012, s. 160-161.

<sup>249</sup> RG 9.11.1982/ 17863

*“Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir./Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.”* ifadeleri ile düzenlenmektedir. Bu çerçevede 1982 AY’da çalışma yaşamına ilişkin hükümler *“Çalışma hakkı ve ödevi”* kenar başlığı dışında *“Çalışma şartları ve dinlenme hakkı”, “Sendika kurma hakkı,” “Sendikal faaliyetler”, “Toplu iş sözleşmesi grev hakkı ve lokavt”, “Ücrette adalet sağlanması”* kenar başlıkları altında ve AY’nın çeşitli hükümleri ile etkileşimli halde geniş bir yelpazede sunulmaktadır. Çalışma hakkı ile ilgili bir diğer husus ise çalışma hakkının öncelikle isteğe bağlı bir hak olduğudur. Öyle ki 1982 AY’sının bu yöndeki *“Hiç kimse zorla çalıştırılmaz.”*(AY m. 18/1), *“Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir.”*(AY m 48/1) ifadeleri, çalışmanın isteğe bağlı olduğu durumunu açıkça dile getiren düzenlemelere örnek olarak gösterilebilir.

1982 AY’sı dikkatli bir şekilde incelendiği takdirde özellikle temel haklar kapsamındaki hükümlerinde genellikle *“herkes”, “hiç kimse”, “kimse”* gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu tür ifadelerin engellileri de kapsadığı şüphesiz olup bu doğrultuda 1982 AY’sında çalışma hakkı kapsamında düzenlenen tüm hükümlerin engelliler açısından da bir hak oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Buna karşın engellilerin kendilerine has durumları sebebiyle sağlanan bu haklardan tam ve etkin olarak yararlanması tek başına yeterli görülmeyerek, bu minvalde engellilere yönelik doğrudan atıfta bulunulması ve koruyucu düzenlemelerin yapılması gereğinden hareketle 1982 AY’ında doğrudan doğruya engellilere yönelik çeşitli hükümlerde yer verildiği görülmektedir. Öyle ki söz konusu bu husus, 1982 AY’nın 10. maddesinde yer alan *“...Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz”* şeklindeki ifadelerle, engellilerin de dahil olduğu sosyal açıdan dezavantajlı gruplara pozitif ayrımcılık temelli uygulamaların yapılabileceği ve bu durumun eşitlik ilkesini zedelemeyeceği açıkça vurgulanmaktadır. Diğer taraftan, 5 madde de yer alan *“,... kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette*

*sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya...*” ile 61. madde de yer alan *“Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır”* şeklindeki düzenlemeleri ile 1982 AY’sı engellilerin ve diğer dezavantajlıların, toplumsal yaşama dahil olması için engellerin kaldırılması bağlamında gerekli tedbirlerin alınması yükümlülüğünün devletin temel görevleri arasında olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu çerçevede özellikle 50. madde de yer alan *“Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar”* şeklindeki düzenleme ile engellilerin, küçüklerin ve kadınların çalışma yaşamında korunmaları gerektiği açıkça ifade edilmektedir. Ancak bununla birlikte 65. madde ile söz konusu bu görevlerin, uygun öncelikler dahilinde, maddi kaynakların yeterliliğine göre yerine getirileceği hüküm altına alınmaktadır.<sup>250</sup>

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, 1982 AY’sı “herkes”, “hiç kimse” gibi ifadeler ile engellileri de kapsayacak şekilde toplumun tümü açısından, çalışma hakkını çeşitli unsurları ile birlikte geniş bir yelpazede tanımlamaktadır. Bununla birlikte, 1982 AY’sı, 61. ve 50. maddede olduğu gibi çeşitli hükümleriyle de doğrudan sosyal açıdan dezavantajlı gruplar dahilinde engellilere yönelik koruyucu düzenlemelerin, devletin temel görevleri arasında olduğunu açıkça belirtmektedir.

#### **2.1.2.2. Uluslararası Sözleşmeler Çerçevesinde Engellilerin İstihdamı**

Engelli haklarının, insan haklarının bir parçası olarak görülmesinden itibaren BM ve ona bağlı kuruluşlar başta olmak üzere bir çok uluslararası kurum, engelliler lehine sözleşmeler hazırlamaktadır.<sup>251</sup> Bu sözleşmelerden bir kısmı, genel mahiyette hazırlanan sözleşmeler içerisinde ayrıca engellilere yer verilerek oluşturulurken, bazı düzenlemelerin ise doğrudan doğruya engellilere özgülenerek hazırlandığı görülmektedir.

---

<sup>250</sup> Şen, a.g.e., s. 25.

<sup>251</sup> Seyyar, *Dünya’da...*, a.g.e., s. 109.

Engelliler lehine oluşturulan, uluslararası sözleşmeler, Türkiye'nin sözleşmeye taraf olması halinde, 1982 AY'nın 90. maddesi gereği usulüne uygun olarak onaylanması ve yürürlüğe girmesi şartıyla kanun niteliği kazanmaktadır. Bu çerçevede çalışmamız özelinde engelli istihdamını konu edinen Türkiye tarafından onaylanarak Türk Hukuk sisteminde yerini alan doğrudan doğruya engellilere özgüllenen sözleşmeler; İLO; 1983 tarih ve 159 numaralı, "*Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Sakatlar) Sözleşmesi*"<sup>252</sup> ve BM; 2006 tarih ve A/RES/61/106 sayılı "*Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*"<sup>253</sup> olmak üzere iki tanedir. Bununla birlikte genel mahiyette hazırlanmasına karşın engellilere ayrıca yer veren uluslararası sözleşmeler oldukça geniş bir külliyatta sunulmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmamızın sınırlılığı gözönüne alındığında, bu başlık altında genel mahiyette hazırlanan uluslararası sözleşmelerden sadece "Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı"na yer verilebilecek iken doğrudan doğruya engellilere özgüllenen uluslararası sözleşmelerden ise bahsi geçen her iki sözleşmeye de yer verilecektir.

BM'in engelliler açısından ilk bağlayıcı sözleşmesi olan, İLO'nun 159 No.'lu Sözleşmesi, başlangıç bölümü dışında 4 bölüm ve 17 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin başlangıç bölümünde İLO'nun 168 tavsiye kararı ve 1975 tarihli insan kaynaklarını geliştirme tavsiye kararında yer alan uluslararası standartların gözönünde bulundurulması vurgulanmaktadır. Sözleşmenin birinci bölümünü oluşturan tanımlar kısmında, sakat terimi; "*uygun bir iş temini muhafazası ve işinde ilerlemesi hususundaki beklentileri, kabul edilmiş fiziksel veya zihinsel bir özür sonucu önemli ölçüde azalmış olan bireyi ifade eder*" şeklindeki ifadelerle tanımlanmaktadır. Tanımlar kısmında yer alan bir diğer husus ise sözleşmeye taraf ülkenin şartları dahilinde, her kategorideki engelli bireyin, kendisine has özelliklerine uygun bir iş bulmasını, bulduğu işi sürdürmesini ve de kariyer ilerlemesini sağlayacak şekilde mesleki rehabilitasyonu güçlendirmesi doğrultusunda engellilerin toplumsal yaşama katılımlarının geliştirilmesi sözleşmenin amacı olarak ifade edilmektedir. İkinci bölümde ise engellilere yönelik mesleki rehabilitasyon ve

---

<sup>252</sup> RG 10.07.1999/ 23751

<sup>253</sup> RG 14.07.2009/ 27288

istihdam politikalarının prensipleri yer almaktadır. Bu prensiplere göre sözleşmeye taraf devletlere imkanları ölçüsünde engellilere sağlanacak fırsat eşitliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği düzleminde, engelliler için mesleki rehabilitasyon ve istihdam politikası oluşturması, engellilerin istihdam imkanlarının artırılması ve bu politikayı uygulaması ve izlemesi için devletlere sorumluluklar yüklenmektedir. Ayrıca politikanın uygulanmasında işçi, işveren ve engelli örgütlerine danışılması yine bu söz konusu prensipler arasındadır. Üçüncü bölümde ulusal düzeyde gerçekleştirilecek faaliyetlerle ilgili maddeler bulunmaktadır. Üçüncü bölüm başlığı altında, ikinci bölümde öngörülen yükümlülüklerin yerine getirilmesi maksadıyla her devletin iç hukuk düzenlemeleri yapmasından ve diğer gerekli tedbirleri uygulamaya koymasından bahsedilmektedir. Bu bağlamda engellilerin çalışma fırsatını oluşturmak, çalışma yaşamına devam etmesi açısından rehberlik, mesleki eğitim ve istihdam hizmeti gibi yükümlülüklerinin yanında rehabilitasyon sorumlularının, mesleki eğitim danışmanlarının ve mesleki rehberlerin eğitim ve temini açısından devletlere yükümlülükler getirilmektedir. Ayrıca kırsal alan ve yerleşim merkezine uzak yerlerde yaşayan engellilerin de rehabilitasyon ve istihdam hizmetlerinin geliştirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması yine bu bölüm başlığı altında düzenlenmektedir. Dördüncü bölümde Son Hükümler başlığı altında sözleşmenin yürürlüğe girmesi, süresi, değiştirilmesi gibi hükümler yer almaktadır.<sup>254</sup>

21.yy'ın ilk insan hakları belgesi olma özelliğini taşıyan, EHİS, başlangıç metni ve 50 maddeden oluşmaktadır. EHİS'in başlangıç metni 25 bentten oluşmakta ve bu kısımda sözleşmenin kendisinden önceki “*Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*” ve “*Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*” gibi insan hakları sözleşmelerine ve “*Engelliler İçin Dünya Eylem Programı*” gibi yumuşak hukuk belgelerine atıfta bulunularak her türlü tedbirlere rağmen engellilerin ayrımcılık, yaşam koşulları, insan hakları ihllalleri ve

---

<sup>254</sup>ILO, Uluslararası Çalışma Örgütü Ankara Ofisi, İLO 159 No'lu Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Sakatlar) Sözleşmesi, (Çevrimiçi) [https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS\\_377302/lang--tr/index.htm](https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377302/lang--tr/index.htm) Erişim Tarihi: 25.05.2020.



yoksulluk gibi çeşitli engelli sorunlarına dikkat çekilmektedir. Sözleşmenin amacı; engellilerin de diğer insanlar gibi insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit koşullar dahilinde yararlanmasını geliştirmek, sağlamak ve korumak şeklinde sözleşmenin 1. maddesinde açıkça ifade edilmektedir. 2. madde tanımlar kısmına ayrılmış olup bu madde kapsamında; “iletişim”, “engelliliğe dayalı ayrımcılık”, “dil”, “makul düzenleme” ve “evrensel tasarım” ifadelerinin tanımına yer verilmektedir. 3. maddede ise “insan hak ve özgürlükleri kapsamında engellilerin insanlık onuruna ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi”, “ayrımcılık yapılmaması”, “engellilerin topluma tam ve etkin katılımının sağlanması”, “engelliliğin insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi”, “fırsat eşitliği”, “erişebilirliğin sağlanması”, “cinsiyet eşitliği” ve “engelli çocukların kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması” şeklinde genel ilkeler sıralanmaktadır. 4. madde de ise 3. maddeye eşlik edecek şekilde sözleşmeye taraf devletlerin genel yükümlülükleri tanımlanmaktadır. Sonrasında gelen sözleşmenin 5 ila 30. maddeleri arasında güvence altına alın hak ve özgürlükler ayrıntılı bir biçimde düzenlenerek, bu haklar açısından sözleşmeye taraf devlet yükümlülüklerine yer verilmektedir. Sözleşmenin 31. maddesinde, istatistik ve veri toplamaya ilişkin bilgiler ve devlet yükümlülükleri düzenlemektedir. 32. maddede ise uluslararası işbirliğine yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. Sözleşmenin 33 ile 50 maddeleri arasında sözleşmenin uygulanmasının izlenilmesine ilişkin mekanizmanın anlatımı ve yürürlükle ilgili düzenlemeler yer almaktadır.

EHİS’in 27. maddesinde “Çalışma ve İstihdam” başlığı altında, engellilerin istihdamına ilişkin düzenlemelere yer verilmektedir. Söz konusu madde kapsamında, engellilerin de engelli olmayan diğer bireyler gibi çalışma hakkına sahip olduğu bu çerçevede engellilerin, açık ve erişebilir bir iş piyasasında kendi seçtikleri bir işte hayatlarını kazanma fırsatlarının olduğu, zorla çalıştırılamayacakları vurgulanmakta ve devletlerin bu yöndeki sorumluluklarına atıfta bulunmaktadır. Sayılan sorumluluklar içerisinde; engellilerin çalışma hayatı içerisinde yer almasının önündeki tüm ayrımcılıkların yasaklanması, fırsat eşitliği düzleminde, adil ve uygun bir işte çalışma koşullarının oluşturulması, kariyer olanaklarının tanınması, mesleki eğitim ve rehberlik programlarının sürekliliğinin sağlanması gibi hususların yanı sıra makul

düzenlemeler vasıtasıyla işyerinin engellilere uygun hale getirilmesi, sendikal hakların sağlanması, istihdam sürekliliğinin güvence altına alınması gibi hususlar da yer almaktadır. Ayrıca yine bu başlık altında, engellilerin kamu hizmetlerinde istihdam edilmesi, özel sektörde engellilerin istihdamını artırıcı teşvik programlarının düzenlenmesi, engellilerin girişimcilik, kooperatif kurma, kendi işini kurma konusunda fırsatların geliştirilmesi gibi aktif istihdam politikaları bağlamında da sözleşmeye taraf devletlere sorumluluklar yüklenmektedir.<sup>255</sup>

Türkiye tarafından onaylanan,<sup>256</sup> Avrupa Konseyi'nin 1996 tarih ve 163 sayılı “*Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı*” genel mahiyette hazırlanan uluslararası sözleşmeler bağlamında değerlendirilebilecek bir nitelik taşımaktadır. Nitekim söz konusu bu düzenleme, yaşlılar, çocuklar, engelliler gibi hassas grupların korunmasına özel bir vurgu yaparak istihdam, iş güvenliği, sağlık, sosyal koruma ve refah, barınma ve eğitim ile ilgili çok çeşitli insan haklarını garanti etmektedir.<sup>257</sup>

Sosyal ve ekonomik hakları güvence altına alan Avrupa Sosyal Şartı olarak bilinen Avrupa Sosyal Anayasası, medeni ve siyasi hakları garanti eden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tamamlayıcısı konumundadır. 5 bölüm ve ekli düzenlemelerden oluşan “*Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı*” diğer herkes gibi özel bir vurguyla engelliler açısından da önemli güvenceler sağlamaktadır. Bu çerçevede sözleşmenin 1. bölümünde engelli bireylerin toplumla bütünleşmesi ve bağımsız yaşaması bir hak biçiminde ele alınmaktadır. Sözleşmenin 9. maddesinde ise “*Mesleğe Yönelme Hakkı*” başlığı altında engelli bireyler dahil herkesin niteliğine göre bir mesleği seçebilmesinin sağlanması açısından gerekli hizmetin verilmesi ve yönlendirmenin yapılması hüküm altına alınmaktadır. “*Mesleki Eğitim Hakkı*” başlığı altında düzenlenen 10. madde ile mesleki eğitim hakkının etkinliğini sağlamak amacıyla; engelliler dahil herkesin mesleki eğitim ve diğer eğitim türlerinden yararlandırılması açısından; işveren ve çalışan örgütlerine danışılarak

---

<sup>255</sup> RG 14.07.2009/ 27288

<sup>256</sup> RG 9.04.2007/ 26488

<sup>257</sup> Council Of Europe, (Çevrimiçi) <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/60-anniversary> Erişim Tarihi: 23.05.2020.

teknik ve mesleki eğitim olanaklarının sağlanması, salt kişisel yetenekler dahilinde yüksek teknik eğitim ve üniversitelerde öğrenim görme kolaylıklarının sağlanması, tüm gençlerin çalışırken eğitilmeleri açısından çıraklık veya benzeri sistemlerin geliştirilmesi, çalışan yetişkinler açısından kolay ulaşılır eğitim olanaklarının geliştirilmesi gibi çeşitli imkanlar sağlanması bakımından taraf devletlere sorumluluklar yüklenmektedir. Sözleşmenin 15. maddesi ise “*Özürlülerin Toplumsal Yaşamda Bağımsız Olma, Sosyal Bütünleşme ve Katılma*” başlığı çerçevesinde özel olarak engelliler açısından düzenlenen bir madde niteliğindedir. Söz konusu bu madde çerçevesinde, engellilerin yaşları ve nitelikleri ne olursa olsun, toplumla bütünleşmelerini sağlamak üzere engellilerin, öğrenim ve mesleki eğitim olanaklarından tam ve etkin bir şekilde faydalanması, kültürel etkinliklere katılım ve boş zamanın etkin kullanılması açısından engellilerin teşvik edilmesine yönelik gerekli tedbirlerin alınması hüküm altına alınmaktadır. Bununla birlikte madde 15, engellilerin istihdamına yönelik düzenlemeleri de içermektedir. Bu çerçevede engellilerin, normal çalışma ortamında istihdam edilmelerinin sağlamak üzere çalışma ortam ve koşullarının engellilerin ihtiyaçlarına yönelik uyarlanması, engel düzeyine göre uygun istihdam yöntemlerinin geliştirilmesi ve bu noktada işverenlerin engellileri istihdam etmeleri açısından teşvik edilmesinin yanı sıra engelli istihdamını gerçekleştirebilmek amacıyla uzmanlaşmış işe yerleştirme ve destek hizmetlerinin sunulması gibi önlemlerin alınması, sözleşmeye taraf devletlerin sorumlulukları arasında sayılmaktadır.

Engellilerin istihdamına ilişkin olarak uluslararası sözleşmeler çerçevesinde bu bölümde yer bulan “*İLO’nun 159 No. ’lu Sözleşmesi*”, “*Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı*”, EHİS ve bu nitelikteki yer veremediğimiz pek çok düzenleme 1982 AY’nın 90. maddesi gereği Türk hukuk sisteminin birer parçası olarak görülmektedir. Ancak bununla birlikte, sözleşmeler her ne kadar ayrıntılı hükümler içerse de sözleşmelerin uygulanmasını kolaylaştırmak maksadı ile yasama organının

pratik uygulamalar sağlayacak düzenlemeler yapması beklenmekte ve gerekmektedir.<sup>258</sup>

### 2.1.2.3. Engellilerin İstihdamına İlişkin Temel Kanunlar

Engellilerin istihdamına ilişkin Türk Hukuk Mevzuatı irdelendiğinde engellilere yönelik en temel kanunların; 2005 tarih ve 5378 sayılı “Engelliler Hakkında Kanun”,<sup>259</sup> 2003 tarih ve 4857 sayılı “İş Kanunu”<sup>260</sup> ve 1965 tarih ve 657 sayılı “Devlet Memurları Kanunu”<sup>261</sup> olduğu görülmekte ve bu başlık altında söz konusu kanunlara yer verilmesi amaçlanmaktadır.

Engelliliğin önlenmesinin yanında engellilerin sağlık, eğitim ve istihdam gibi sorunlarının çözülmesi amacını taşıyan Engelliler Hakkında Kanunu’nun 14. maddesinde engellilerin istihdamına ilişkin hükümler bulunmaktadır. Bu bağlamda anılan madde ile engellilerin işe alınmasından, çalışma şartlarına değin hiçbir şekilde engelliliğe dayalı ayrımcılığın yapılması ve çalışan engellinin aleyhine sonuç doğuracak şekilde diğer kişilerden farklı muammelle yapılması yasaklanmış olup çalışan engellilerin ve yeni işe girecekler için istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinin fiziksel koşullarının engellilere yönelik uyarlanması istenmektedir. Kanunun 14. maddesi dışında 12. ve 13. maddeleri de istihdamla ilintili olup 12. madde ile iş ve meslek analiziyle ilgili süreç, 13 madde ile mesleki rehabilitasyon hususu düzenlenmiştir. Anılan bu düzenlemeler çerçevesinde engellilerin yeteneklerine göre mesleklerini seçme ve bu alanda eğitim alma hakkının kısıtlanamayacağı ve iş ve meslek analizlerinin ise Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Koordinatörlüğünde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Mili Eğitim Bakanlığı tarafından yapılarak bu analizler ışığında engellilerin durumuna uygun olacak şekilde mesleki eğitim ve programların geliştirileceği dile getirilmektedir. Ayrıca söz konusu bu kanun kapsamında belirtmek gerekir ki kanunun tanımlar

---

<sup>258</sup> İdil Işıl Gül, **Yargı Organlarının Faaliyetleri Perspektifinden Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme**, 1. Baskı, Ankara, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2012, s. 18.

<sup>259</sup> RG 7.07.2005/ 25868

<sup>260</sup> RG 10.06.2003/ 251134

<sup>261</sup> RG 23.07.1965/ 12056

kısımında korumalı işyeri, “İş gücü piyasasına kazandırılmaları güç olan zihinsel veya ruhsal engellilere mesleki rehabilitasyon sağlamak ve istihdam oluşturmak amacıyla Devlet tarafından teknik ve mali yönden desteklenen ve çalışma ortamı özel olarak düzenlenen işyeri,” ifadeleriyle tanımlanmakta (m. 3/1,i) ve tanımdanda anlaşılacağı üzere, korumalı iş yerlerinde zihinsel ve ruhsal engellilere yer verildiği ancak buna karşın diğer engel gruplarına yer verilmediği görülmektedir.<sup>262</sup> Bu çerçevede anılan kanunun 14. maddesine dayanılarak 2013 yılında çıkarılan “Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik”<sup>263</sup> ile de korumalı iş yerlerinin ayrıntılı yapısı açıkça ortaya konmaktadır. Söz konusu yönetmelik kapsamında, korumalı iş yerlerinde çalışabilecek engellilerin zihinsel veya ruhsal engelli olması kaydıyla; en az %40 oranında engele sahip olunması, Türkiye İş Kurumuna kayıtlı olunması ve 15 yaşını bitirmiş olmak şeklinde koşullar öne sürülmektedir (m. 14). Bunun dışında bahse konu yönetmelikte korumalı işyerlerinde en az sekiz engelli bireyin çalışması ve çalışacak engelli birey sayısının da toplam işçi sayısına oranının da yüzde yetmişbeşten az olmayacağı hükme bağlanmaktadır (m. 4).

Türkiye’de engellilerin istihdamına yönelik en eski düzenlemeler, elli yıllık aşkın süreyle iş kanunlarında yer almaktadır. Nitekim 1967 tarihinde yürürlüğe giren 854 sayılı “Deniz İş Kanunu”<sup>264</sup>, engellilerin istihdamına yönelik olarak ilk defa işverenlere doğrudan yükümlülük öngören en eski kanundur. Günümüzde halen yürürlükte bulunan “4857 sayılı İş Kanunu”<sup>265</sup>’nin 30. maddesinde yer alan engellilerin istihdamına yönelik hükümlerin yanında yine bu maddeye dayanarak oluşturulan “Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik”<sup>266</sup> ile engellilerin istihdamına yönelik yükümlülükler ayrıntılı olarak düzenlenmektedir.<sup>266</sup>

---

<sup>262</sup> 2013 yılı öncesi yürürlükte olan yönetmelikte (RG 30.05.2006/26183) engel türü ayrılmaksızın bütün engellilerin korumalı işyerlerinde istihdam edilebilme imkânı sağlanmışken değişiklik sonrası sadece zihinsel ve ruhsal engellilerin korumalı işyerlerinde çalışmalarına imkân verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Köme Akpulat, “İşverenin Engelli İşçi Çalıştırma Yükümlülüğü”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, Cilt: 77, Sayı: 2, 2019, s. 548-549.

<sup>263</sup> RG 26.11.2013/ 28833.

<sup>264</sup> RG 29.4.1967/ 12586

<sup>265</sup> RG 25.4.2009/ 27210

<sup>266</sup> Ayşe Köme Akpulat, “İşverenin Engelli İşçi Çalıştırma Yükümlülüğü”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, Cilt: 77, Sayı: 2, 2019, s. 533.

“4857 Sayılı İş Kanunu”nun 30. maddesine göre; engelli çalıştırma yükümlülüğü; elli ve daha fazla işçinin çalıştığı özel ve kamu sektöründe engelli istihdam edilmesinin zorunluluğunu ifade etmektedir. Buna göre özel sektörde toplam çalıştırılan işçilerin %3’ü oranında, kamu işyerlerinde ise çalışan işçilerin %4’ü oranında engelli işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun bir işte çalıştırması açısından işverenler yükümlü tutulmaktadır. Ayrıca dikkat edilmelidir ki bu şartın oluşumu açısından işverenin elli ve daha fazla işçi çalıştırması gerekmekte olup düzenlemenin devamında aynı il sınırlarında demek suretiyle bir coğrafi sınır getirildiği de görülmektedir. Toplam işçi sayısının hesabında işverenin aynı il sınırları içerisinde bağımsız işyerleri bulunuyorsa bu işyerlerinde çalışan işçi sayıları toplanarak toplam sayı tespit edilmektedir. Sayının hesabında ise belirli ve belirsiz süreli iş sözleşmesiyle çalışanların dikkate alınacağı, kısmi süreli çalışanların ise çalışma süreleri dikkate alınarak tam süreli çalışmaya çevrileceği ifade edilmektedir (m. 30/2). Belirtmek gerekir ki kanunun sadece işçi sayısından bahsetmesi sebebiyle stajyerlerin, çırakların ve mesleki eğitim görenlerin bu sayıya dahil edilmeyeceği aşıkardır. Öte yandan engellilerin yer altı ve sualtı işlerinde çalışamayacağı dikkate alınarak yer altında ve su altında çalışanların toplam sayının hesabında dahil edilemeyeceği de açıkça ifade edilmektedir (m. 30/4). Ayrıca söz konusu kanunun 7. maddesinde özel istihdam bürosu kapsam dışında tutulmakta ve bu kapsamda geçici işçi sağlama sözleşmesiyle işçi çalıştıran işverenin emrinde çalışan geçici işçilerin de toplam sayıya eklenemeyeceği hüküm altına alınmaktadır. Bununla birlikte özel güvenlik görevlilerinin hesaba katılmayacağı da “Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik” ile düzenlenmiştir (m. 11/3). 4857 sayılı İş Kanunu 30. madde ile getirilen bir diğer şart ise işverenlerin yükümlü oldukları engelli işçileri Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) aracılığı ile sağlayacak olmasıdır. Ancak bu kural mutlak bir nitelik taşımamakta, anılan yönetmelikle işverenlerin kurum aracılığı olmadan da engelli istihdam edebilmelerine imkan sağlanmaktadır. Bu çerçevede engelli istihdam eden işverenin bu durumu on beş gün içinde İŞKUR’a bildirmesi ve tescil ettirmesi zorunluluğu getirilmektedir (m. 13/2). Yönetmeliğin 14. maddesi ile hem kamu hem de özel sektör işverenlerinin engelli istihdamı açısından İŞKUR’a başvuru yükümlülükleri, yükümlülüğün doğmasından itibaren beş günlük

süre şartına bağlanmış olup talep yükümlülüğünün karşılanma süre sınırı ise yalnızca özel sektör işverenleri açısından düzenlenerek, otuz günlük süre şartıyla hüküm altına alınmaktadır (m. 15/2). Aykırılık durumunda ise 4857 sayılı İş Kanunu'nun 101. maddesi ile idari para cezası uygulanacağı hüküm altına alınmaktadır. Engelli işçi çalıştırma yükümlülükleri olarak 4857 sayılı İş Kanunu kapsamına giren işverenler sayılmakla birlikte Deniz İş Kanunu'nun 13. maddesinde engelli gemi adamı çalıştırma yükümlülüğü olan işverenler de bu kapsamda sayılmaktadır. Buna karşın literatürde genellikle Basın İş Kanunu olarak da adlandırılan 1952 tarih ve 8140 sayılı “*Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun*”’da<sup>267</sup> engelli işçi çalıştırma yükümlülüğüne ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.<sup>268</sup>

Engelli istihdamına ilişkin bir diğer önemli düzenleme ise 657 sayılı Devlet Memurları Kanununda yer almaktadır. Kanunun 53. maddesi ile “*Kurum ve kuruluşlar bu kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında engelli çalıştırmak zorundadır*” ifadesi ile kurum ve kuruluşların engelli çalıştırma açısından yükümlü olduğu hüküm altına alınmaktadır. Maddenin devamında ise %3 oranının hesaplanmasında yurt dışı teşkilatları hariç olmak üzere kurum ve kuruluşların toplam dolu kadro sayısının dikkatte alınacağı ifade edilmektedir (m. 53/1). Söz konusu kanunun 53. maddesine dayanılarak hazırlanan “*Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik*”<sup>269</sup> ile merkezi olarak yapılacak sınav usulünün, kura yönteminin ve yerleştirmenin esasları düzenlenmektedir. Bu çerçevede anılan yönetmelikte Kura “*İlkokul, ortaokul, ilköğretim ve özel eğitim iş uygulama merkezi veya okulu mezunu engellilerin tercihlerine göre devlet memuru kadrolarına yerleştirilmelerinde kullanılan yöntemi,*” şeklinde ifade edilmektedir. (m. 3/e). Ortaöğretim, ön lisans ve lisans mezunu engellilerin engel gruplarına ve eğitim durumlarına göre girecekleri merkezi sınavın ismi Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPS) olarak

---

<sup>267</sup> RG 20.06.1952/ 5953

<sup>268</sup> Köme Akpulat, **a.g.e.**, s. 533.

<sup>269</sup> RG 7.2.2014/ 28906

tanımlanmaktadır (m. 3/d). Bu bağlamda engellilerin istihdamı açısından EKPSS sonuçları, devlet memurluğu atamalarında kullanıldığı gibi kamu kurum ve kuruluşlarının İŞKUR aracılığıyla temin etmeleri gereken işçi alımında da bu sınav sonuçlarının kullanılacağı yönetmeliğin 5. maddesinde açıkça ifade edilmektedir

### **2.1.3. Engellilerin İstihdam Yöntemleri**

Engellilerin istihdam yöntemleri açısından literatür irdelendiğinde birçok yöntemin varlığı göze çarpmakla beraber kullanım yaygınlığını dikkate alarak altı farklı yöntemin ön plana çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunlar i) kota, ii) tahsis yöntemi , iii) destekli istihdam, iv) korumalı işyerleri v) evde çalışma ve vi) kooperatif çalışma yöntemi, olarak sıralanmakta olup çalışmamızda her bir yöntem ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

#### **2.1.3.1. Kota Sistemi**

Engelli istihdam yöntemleri açısından diğer yöntemlere göre, görece eski bir tarihi geçmişe sahip olan kota sistemi, belirli bir oranda ve/veya sayıda engelli işgücünün istihdam edilmesi noktasında işverenlerin zorunluluk çerçevesinde yükümlü kılındığı bir istihdam yöntemini ifade etmektedir.<sup>270</sup>

Kota sistemi, I. Dünya Savaşı sonrasında savaş malulü olan engellilerin istihdamını kolaylaştırabilmek amacıyla ilk kez Almanya’da 1919 yılında uygulanmış daha sonrasında Avusturya (1920), İtalya (1921), Polonya (1921) ve Fransa (1923) gibi pek çok Avrupa ülkesinde yaygınlaşarak<sup>271</sup> günümüzde dünya genelinde 103 ülkede çeşitli biçimlerde uygulanmaktadır.<sup>272</sup> Her ülkenin kendine özgü düzenlemeleri ile yürüttüğü kota sisteminde, kotanın uygulandığı sektörde, kota oranında ve uygulama eşikleri gibi unsurlarda farklılıklar bulunmakta olup bu durumu göstermek üzere Tablo 9 sunulmuştur.

---

<sup>270</sup> Seyyar, **Dünya’da..., a.g.e.**, s. 246.

<sup>271</sup> Muhammed faith Uşan, “İş Hukukunda Sakat İstihdamı”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s. 99.

<sup>272</sup> ILO, **Promoting Employment Opportunities for People with Disabilities Volume 1**, 1. Baskı, ILO, Geneva, 2019, s. 1.



**Tablo 9: Seçilmiş Ülkelerde Kota Uygulaması (Yüzdelik Oranlar ve Eşikler)**

| Ülke        | Kota'nın Uygulandığı Sektör              | Kota Uygulama Eşiği                                          |
|-------------|------------------------------------------|--------------------------------------------------------------|
| Almanya     | Kamu ve Özel Sektörde %5                 | 20 ve üzeri çalışan olması koşulu ile %6                     |
| Arnavutluk  | Kamu ve Özel sektörde %4                 | 24 ve üzeri çalışan olması koşulu ile %4                     |
| Avusturya   | Kamu ve Özel sektörde %4                 | 25 ve üzeri çalışan olması koşulu ile %4                     |
| Azerbaycan  | Kamu ve Özel sektörde %3-5 arasında      | 25-50 arasında %3, 50-100 arasında %4, 100 ve üzerinde %5    |
| Bosna       | Kamu ve Özel Sektörde %6                 | 16 ve üzeri çalışan olması koşulu ile %6                     |
| Çekya       | Kamu ve Özel Sektörde %4                 | 25 ve üzeri çalışan olması koşulu ile %4                     |
| Çin         | Kamu ve Özel Sektörde %1,5               | Erişilebilir bilgi bulunmamaktadır                           |
| Filistin    | Kamu ve Özel Sektörde %5                 | 16 ve üzeri çalışan olması koşulu ile %5                     |
| Fransa      | Kamu ve Özel Sektörde %6                 | 20 ve üzeri çalışan olması koşulu ile %6                     |
| Hırvatistan | Kamu Sektöründe %6                       | Erişilebilir bilgi bulunmamaktadır                           |
| Hindistan   | Kamu Sektöründe %4                       | Erişilebilir bilgi bulunmamaktadır                           |
| İsrail      | Kamu Sektöründe %5, Özel sektörde %3     | 100 ve üzeri çalışan olması koşulu ile %3 ile %5 arasında    |
| Japonya     | Kamu Sektöründe %2,3, Özel Sektörde %2,2 | 50 ve üzeri çalışan olması koşulu ile %2,2 ile %2,3 arasında |
| Litvanya    | Özel Sektörde %2                         | Erişilebilir bilgi bulunmamaktadır                           |
| Macaristan  | Kamu ve Özel Sektörde %5                 | Erişilebilir bilgi bulunmamaktadır                           |
| Mısır       | Kamu ve Özel Sektörde %5                 | 20 ve üzeri çalışan olması koşulu ile %5                     |
| Nepal       | Özel Sektörde %5                         | 25 ve üzeri çalışan olması koşulu ile %5                     |
| Peru        | Kamu Sektöründe %5, Özel Sektörde %3     | 50 ve üzeri çalışan olması koşulu ile %3 ile 5 arasında      |
| Türkiye     | Kamu Sektöründe %4, Özel Sektörde %3     | 50 ve üzeri çalışan olması koşulu ile %3 ile 4 arasında      |

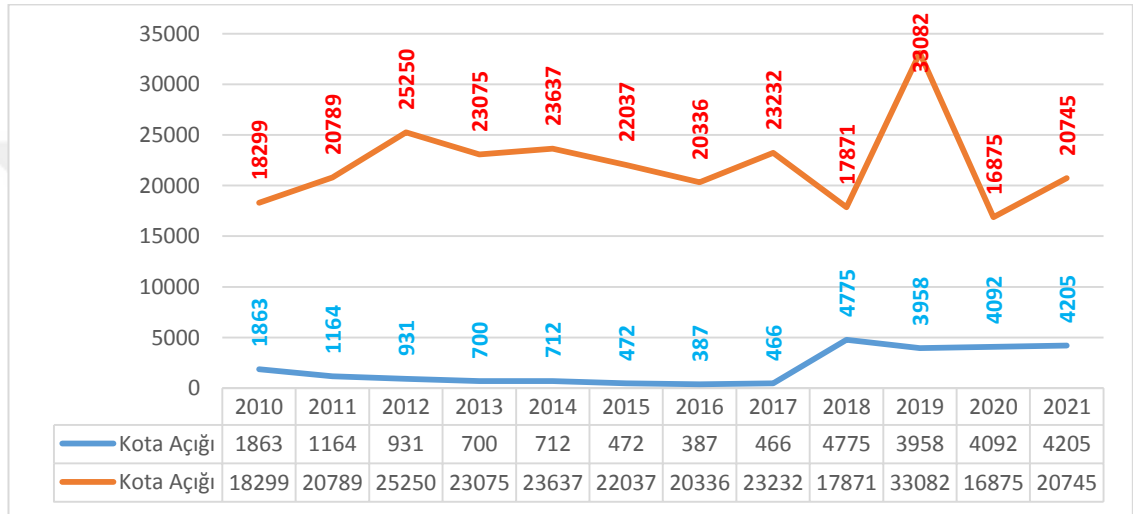
**Kaynak:** ILO, **Promoting Employment Opportunities for People with Disabilities Volume 2**, 1. Baskı, ILO, Geneva, 2019, s. 2-16' daki bilgilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 9'dan görüleceği üzere her ülke kota sistemi açısından, kota oranlarında olduğu gibi farklı bir eşik koşulu belirlemekte ve sektörler açısından da farklı uygulamalar yürütmektedir. Kota sisteminin uygulanması noktasında, kamu ve özel sektör ayrımı dahilinde Litvanya, Nepal ve Hırvatistan örnekleri sunulabilir. Litvanya ve Nepal'de kota uygulamasında işveren yükümlülüğü açısından sadece özel sektör işverenlerinin yükümlü tutuldukları görülmekte iken, Hırvatistan'da ise yükümlülüğün sadece kamu işverenlerince karşılandığı görülmektedir. Kota oranları açısından ayrıma ise Çin'de uygulanan %1,5 olan oran ile Fransa'da uygulanan %6 olan oran bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan eşik koşullar açısından da ülkeler arasında farklı uygulamalar bulunmakta olup bu duruma 20 ve üzeri çalışan koşulu bulunan Mısır ile 100 ve üzeri çalışan koşulu bulunan İsrail örnek olarak gösterilebilir.

Öte yandan, kota sistemini benimseyen 103 ülkeden Avusturya, Hırvatistan, Mısır ve Fransa başta olmak üzere 33 ülkede kota sistemine aykırılık durumu ceza

sitemine bağlanarak kota sisteminin etkinliği artırılmak istenmektedir.<sup>273</sup> Türkiye de bu ülkelerden biri olarak kota sistemine uymayan işverenlere, açık kalan kota miktarı açısından ve açığın kapatılmadığı her ay için 5.921TL<sup>274</sup> olarak belirlenen idari para cezası uygulanmaktadır. Ancak buna rağmen engelli kotaları hem kamu hem de özel sektörde açık kalmaktadır. Bu durumu göstermek üzere Şekil 14 sunulmuştur.

**Şekil 14: 2010-2021 Yılları Arası Kota Açığı Miktarları**



**Kaynak:** İŞKUR, “İstatistik Yıllıkları”, 2010-2021 yılları arası istatistik yıllıkları derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur, (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 27.03.2022

Kamu ve özel sektörde 2010-2021 yılları arasında kota açığını yansıtan şekil 14’ten görüleceği üzere 2010 başlangıç yılından itibaren 2017 yılına değin istikrarlı bir azalış trendi yakalayan kamu sektöründe kota açığı 2018 yılında bir önceki yılın değeri olan 486 birimden 4475 birime muazzam bir şekilde artmış, 2019 yılında bir miktar azalarak 3958 birimine kadar düşmüş olmasına rağmen 2020 yılında bir miktar daha artarak 4092 birime kadar yükselmiştir. Özel sektörde ise kota açığı miktarlarında dalgalı bir seyir söz konusudur. 2010 başlangıç yılında kota açığı miktarı 18299 birim iken 2011 ve 2012 artış trendi ile önce 20789 birime akabinde

<sup>273</sup> ILO, **Promoting Employment Opportunities for People with Disabilities Volume 1**, 1. Baskı, ILO, Geneva, 2019, s. 1.

<sup>274</sup> 4857 sayılı İş Kanunu’nun 101. maddesine göre; kota sistemine aykırılık dahilinde, engelli çalıştırmama cezası 2020 yılı %9,11 yeniden değreleme oranı ölçütüne göre 2022 yılı için 5921 TL olarak belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İşvesosyalguvenlikcom, (Çevrimiçi) <https://www.isvesosyalguvenlik.com/is-kanunu-idari-para-cezalari/> Erişim Tarihi: 27.03.2022.

25250 birime kadar yükseldiği 2013 yılında ise bir miktar gerileyerek 23075 birime kadar düştüğü izlenmektedir. 2014 yılında ise bir önceki yıla göre bir miktar artan kota açığının 23637 birime kadar ulaştığı görülmektedir. 2015 ve 2016 yıllarında azalma yaşanan kota açığı miktarlarında 2017 yılında ise bir miktar artış yaşanarak 23332 birimine kadar yükselme izlenmekte iken 2018 yılında ise 17781 birimine kadar düşüş yaşandığı izlenmektedir. 2019 yılında kota açığı miktarlarında dramatik bir artış yaşanarak bir önceki yılın açık miktarının neredeyse iki katı olan 33082 birimine ulaşıldığı görülmekle birlikte 2020 yılında ise keskin bir düşüşle 16875 birime kadar gerilediği görülmektedir. Ancak pandeminin de etkisiyle birlikte 2021 yılında kota açığı miktarının hem kamu hem de özel sektörde arttığı bu yılda kamudaki açığın 4205 birime özel sektörde ise 20744 birime ulaştığı izlenmektedir.

Kota açığı miktarının yanı sıra kota eşiği koşulu dikkate alınarak kota kapsamında 50 ve üzeri çalışanı olan iş yeri sayısı da, kota yönteminin etkinliğinin bir diğer belirleyicisi konumundadır. Bu çerçevede Türkiye’de 2010-2021 yılları arasında kota kapsamında olan iş yeri sayısı ve çalışan engelli sayılarını gösterir Tablo 10 sunulmuştur

**Tablo 10: Türkiye’de Kota Kapsamından Olan İş Yeri ve İşçi Statüsünde Çalışan Engelli Sayısı (2010-2021 Yılları Arası)**

| Yıllar | Kota Kapsamında Olan İş Yeri Sayısı |       |        | Kota Kapsamında Çalışan Engelli Sayısı |        |        |
|--------|-------------------------------------|-------|--------|----------------------------------------|--------|--------|
|        | Kamu                                | Özel  | Topalm | Kamu                                   | Özel   | Toplam |
| 2010   | 1084                                | 14511 | 15595  | 12603                                  | 66359  | 78962  |
| 2011   | 1004                                | 15118 | 16122  | 12347                                  | 71088  | 83435  |
| 2012   | 979                                 | 16980 | 17959  | 12358                                  | 77547  | 89905  |
| 2013   | 890                                 | 17596 | 18486  | 11804                                  | 80434  | 92238  |
| 2014   | 809                                 | 17773 | 18582  | 10422                                  | 84706  | 95128  |
| 2015   | 844                                 | 17144 | 17988  | 10696                                  | 84370  | 95066  |
| 2016   | 806                                 | 18332 | 19138  | 10822                                  | 92413  | 103235 |
| 2017   | 782                                 | 19957 | 20739  | 10323                                  | 102751 | 113074 |
| 2018   | 1352                                | 17826 | 19178  | 15486                                  | 106809 | 122295 |
| 2019   | 1320                                | 18029 | 19349  | 16965                                  | 109705 | 126670 |
| 2020   | 1167                                | 15266 | 16433  | 16366                                  | 91679  | 107165 |
| 2021   | 1440                                | 18695 | 20135  | 21355                                  | 110783 | 132138 |

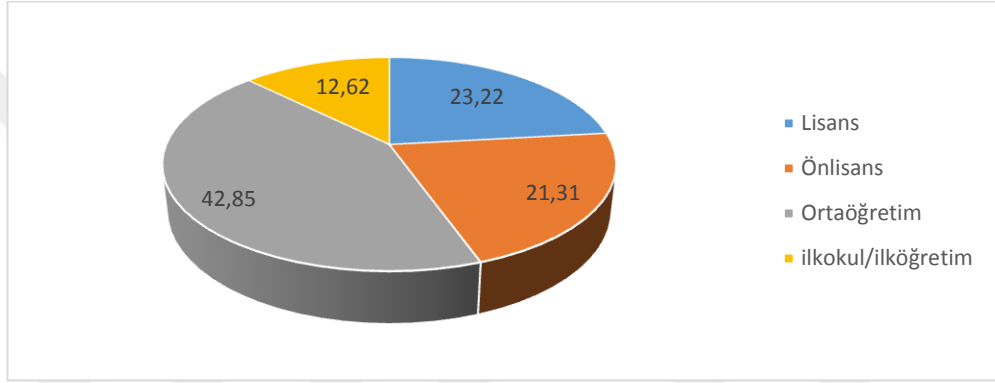
**Kaynak:** İŞKUR, “İstatistik Yıllıkları”, 2010-2021 yılları arası istatistik yıllıkları derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur, (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 27.03.2022.

Tablo 10’da sunulan veriler incelendiğinde, ilk etapta, kota kapsamında olan iş yeri sayısının kamuda, özel sektöre göre oldukça düşük kaldığı dikkat çekmektedir. Nitekim 2010 başlangıç yılında kota kapsamında olan kamu iş yeri sayısının 1084 birimden 2017 yılına değin azalarak 782 birime kadar düştüğü görülmektedir. Kapsamda olan kamu iş yeri sayısı 2018 yılında 1352 birime yükselerek her ne kadar artış gösterse de sonraki yıllarda, 2019 yılında 1320 birime ve 2020 yılında ise 1167 birime gerilediği görülmektedir. Ancak kamu sektöründe ki bu duruma karşın özel sektörde kapsamda olan iş yeri sayısı sayı bakımından kamunun 10 katından fazla olmakla birlikte yıllar itibari ile de pandemi dönemine değin ziyadesiyle artış gösteren bir yapı sergilemektedir. 2010 başlangıç yılında kota kapsamında olan özel sektör iş yeri sayısı 14511 iken 2017 yılında en yüksek seviyesine ulaşarak 19957 birime kadar yükseldiği görülmektedir. 2018 yılında bir miktar gerileme ve 2019 yılında ise bir miktar artış gösteren özel sektör iş yeri sayısı ilgili yıl için 18029 olarak belirlenmiştir. Covid-19 pandemisinin etkisiyle ciddi bir düşüş gösteren kota kapsamında özel sektör iş yeri sayısı 2020 yılı için 15266 birim olarak belirlenmesine karşın 2021 yılında 18695 birime kadar ulaştığı görülmektedir. Öte yandan kota kapsamında işçi statüsünde çalışan engelli sayısı da özellikle kota kapsamındaki özel sektör iş yeri sayısına bağlı olarak yıllar itibari ile pandemi dönemine değin istikrarlı bir artış sergilediği görülmektedir. Nitekim 2010 başlangıç yılında kota kapsamında çalışan engelli sayısı kamuda 12603 ve özel sektörde 66359 olmak üzere toplam 78962 kişi iken 2019 yılında 126670 kişiye ulaşarak ilgili yıllar aralığında 50000’e yakın olumlu bir farkın olduğu görülmektedir. Ancak pandeminin etkisiyle 2020 yılında, kota kapsamında yer alan özel sektör iş yeri sayısının düşüşüne bağlı bir biçimde kota kapsamında çalışan engelli sayısının kamuda 16366 kişi ve özel sektörde 91679 olmak üzere toplam 107165 kişi olarak tespit edildiği görülmektedir. 2021 yılında ise kamuda 21355 ve özel sektörde 110783 kişi olmak üzere toplam 132138 engelli bireyin istihdam edildiği görülmektedir.

Öte yandan kota sistemi çerçevesinde Türkiye’de, engelli bireyler sadece işçi statüsünde istihdam edilmemekte aynı zamanda 2002 yılından itibaren merkezi bir sınav sistemi olan EKPSS sonuçları dahilinde ve kura yöntemi olmak üzere iki farklı yöntemle memur statüsünde de istihdam edilmektedir. Bu minvalde 2020 yılı

içerisinde ilkokul/ilköğretim mezunu olan 4651 engelli birey kura yöntemi, ortaöğretim mezunu olan 15789 engelli birey, önlisans mezunu olan 7852 engelli birey ve lisans mezunu olan 8558 engelli birey EKPPS ile toplam 57809 engelli birey kamuda memur statüsünde istihdam edilmektedir. Bu çerçevede kamuda istihdam edilen engelli bireylerin mezuniyetlerine göre yüzdesel olarak dağılımını göstermek üzere şekil 15 sunulmuştur.

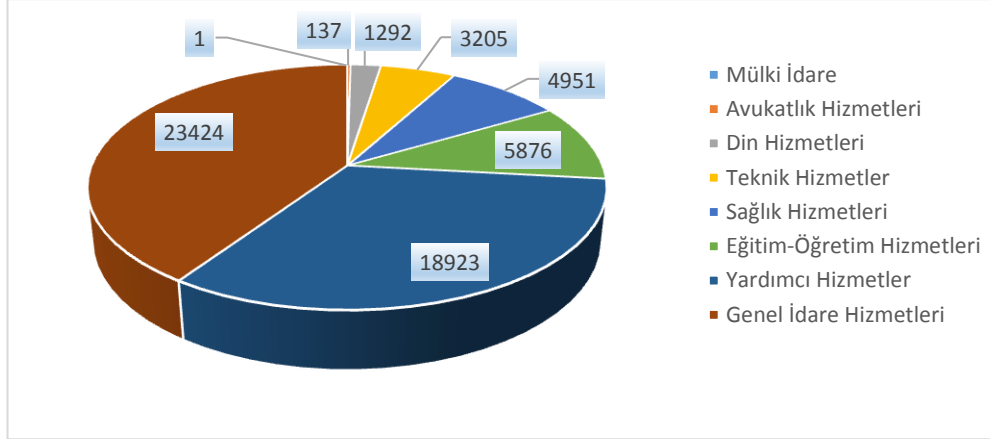
**Şekil 15: Türkiye'de Kamuda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Engelli Bireylerin Mezuniyetlerine Göre Yüzdesel Dağılımı (2020 Yılı)**



**Kaynak:**, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Mart 2020, s. 21, (Çevrimiçi) <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/42250/istatistik-bulteni-2020-mart.pdf> Erişim Tarihi: 01.04.2020.

Şekil 15'ten görüleceği üzere kamuda memur statüsünde istihdam edilen engelli bireylerin en az kısmını %12,62 oranı ile ilkokul/ilköğretim mezunu olan engelli bireyler oluştururken en büyük kısmını %42,85 oranı ile ortaöğretim mezunu engelli bireyler oluşturmaktadır. Diğer taraftan eğitim-istihdam ilişkisi çerçevesinde engelli bireylerin kamuda memur olarak istihdam edilmesi noktasında lisans mezuniyetine sahip engelli bireylerin (%23,22) ve önlisans mezunlarının (%21,31) oransal olarak ortaöğretim mezunlarının (%42,85) neredeyse yarısını oluşturması oldukça dikkat çekicidir. Bu çerçevede kamuda memur statüsünde istihdam edilen engelli bireylerin, hizmet sınıfına göre dağılımlarını gösterir Şekil 16 sunulmuştur.

**Şekil 16:Türkiye’de Kamuda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Engelli Bireylerin Hizmet Sınıflarına Göre Dağılımı (2020 Yılı)**



**Kaynak:**, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Mart 2020, s. 18, (Çevrimiçi) <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/42250/istatistik-bulteni-2020-mart.pdf> Erişim Tarihi: 01.04.2020.

Hizmet sınıflarına göre memur statüsünde çalışan engellilerin kişi sayısı bakımından dağılımını gösteren Şekil 16’ dan da görüleceği üzere mülki idare hizmetleri sınıfında sadece 1 engelli birey istihdam edildiği buna karşın en yoğun grubun ise 23424 engelli bireyin istihdam edildiği genel idari hizmetlerinde yer aldığı görülmektedir.

Türkiye’de yoğun bir biçimde uygulanan kota sisteminde 2021 yılı itibari ile işçi statüsünde kamuda 21355 kişi ve özel sektörde 110783 kişi olmak üzere toplam 132138 engelli birey istihdam edilmektedir. Öte yandan memur statüsünde 57809 engelli bireyin istihdam edildiği dikkate alındığında kota sistemiyle toplam 189947 engelli bireyin istihdam edildiği görülmektedir. Engellilerin istihdamı açısından oldukça yararlı sonuçların elde edildiği kota sistemi bazı noktalar açısından da sıklıkla eleştirilmektedir. Bu bağlamda kota uygulamasının mevcut iş yerleri bakımından ancak %2’sini kapsama alması,<sup>275</sup> bölgesel farklılıkların kota sisteminin etkinliğini etkilemesi özellikle sanayisi yoğun olmayan bölgelerde kotanın etkiliğini kaybetmesi,<sup>276</sup> kota yönteminin engellilik oranları daha düşük olan engellilere hitap etmesi nedeniyle daha yüksek engellilik oranı olan engellilerin bu yöntemle istihdam

<sup>275</sup> Mustafa Şen, “Türkiye’de Engellilerin İstihdamında Kota Uygulaması ve Bir Model Önerisi”, **4. Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Kongresi Tam Metin Kitabı**, Ed. Mustafa Talas, 21-22 Aralık 2019, Ankara, s. 482.

<sup>276</sup> Cihan Selek Öz ve Serdar Orhan, “Özürlü İstihdam Yöntemlerinin Ugulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2012, s. 40.

edilemeyeceği öngörüsü,<sup>277</sup> kota eşik koşullunun ekonomik etkinliği bozması çerçevesinde Türkiye’de iş yerlerinin bir çoğunun 50 işçi sınırında yığılma oluşturmaları<sup>278</sup> gibi sorun alanları, kota yöntemine yöneltilen başlıca eleştiri noktaları arasında gösterilmektedir.

### 2.1.3.2. Korumalı İşyerleri

Korumalı işyeri, işgücü piyasasının rekabetçi koşullarında, istihdam edilme şansı oldukça düşük olan engelli bireylerin mesleki rehabilitasyonunu sağlamak ve aynı zamanda bu bireyler açısından istihdam alanı oluşturmak amacıyla devlet tarafından mali ve teknik yönden desteklenerek çalışma ortamının yanı sıra çalışma koşullarının da özel olarak tasarlandığı işyerlerini ifade etmektedir.<sup>279</sup>

Korumalı işyeri yöntemine yönelik ilk uygulama örneklerine 1800’lü yıllarda, dar bir çerçevede<sup>280</sup> ABD’de rastlanmakla birlikte<sup>281</sup> günümüzde bir çok ülkede geniş bir çerçevede uygulamada yer bulan korumalı işyerleri, gerektiğinde verimliliği ikinci planda tutarak engelli işgücünün istihdamını sağlamak ve bu yolla engellilerin, kendilerini gerçekleştirmelerine imkan vermek ve sosyal güvencelerini temin etmek şeklinde bir amaç doğrultusunda kurulmaktadır. Korumalı işyerlerinin bir adım ötedeki hedefi ise engelli bireylerin normal işgücü piyasasında istihdam edilebilmelerini sağlamaktır. Bu bağlamda korumalı işyerleri bir çok farklı formlarda ortaya çıkabilmektedir. Bu çerçevede engellilerin açık çevrede ancak korumalı binalarda istihdamının sağlandığı “*korumalı dış istihdam*”, bir şirkette bir üretim ünitesi olarak ortaya çıkan “*kuşatılmış alan*”, “*kooperatif statüsünde korumalı işyerleri*”, STK ve/veya sivil inisiyatiflerce oluşturulan “*sivil sosyal girişimli*

---

<sup>277</sup> Ak, a.g.e., s.138.

<sup>278</sup> Ozan Bakış ve Uğurcan Atar, “Türkiye’de Firma Büyüklük Deseni: 50 İşçi Sınırında Yığılma” **Betam Araştırma Notu 19/247**, 2019, s. 6.

<sup>279</sup> Özgür Hakan Çavuş ve Akay Tekin, “Türkiye’de Engellilerin İstihdam Yöntemi Olarak Korumalı İşyeri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 30, Sayı: 1, 2015, s. 148.

<sup>280</sup> Korumalı iş yerleri, korunaklı atölyeler adında, ilk olarak Amerika’da, müfredatları örgü, dokuma, sandalye kamaş gibi sınırlı ve el becerilerinde basit mesleki eğitim biçimlerinin sağlanmasına odaklanan körler için ‘özel okulların’ bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.disabled-world.com/definitions/sheltered.php> Erişim Tarihi: 31.05.2020.

<sup>281</sup> Ümran Çolak ve Burak Hergüner, “Zihinsel Engellilerin İstihdamı ve Korumalı İşyeri Projesinin İşverenler Açısından Uygulanabilirliği: Trabzon Örneği”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 6, 2016, s. 2442.

*korumalı işyeri* “gibi korumalı iş yeri uygulamalarının pek çok türü bulunmaktadır. Diğer taraftan korumalı iş yerlerinin finansman desteği bakımından da ülkeden ülkeye göre değişkenlik gösteren bir çok türü bulunmaktadır.<sup>282</sup> Bu doğrultuda korumalı iş yerleri finansman türlerindeki çeşitliliğe göre üç ana türe ayrılabilmekte ve bu türler şu şekilde sıralanabilmektedir,<sup>283</sup>

- i. Mali ve teknik açıdan finansman yardımlarının merkezi hükümet tarafından sağlandığı korumalı işyerleri ayrı bir kategori niteliğinde olup bu kategori türüne, Avusturalya, Fransa, İrlanda ve İsveç’de yer bulan korumalı işyeri uygulamaları örnek gösterilebilir.
- ii. Mali ve teknik açıdan finansman yardımlarının bölgesel yahut yerel ölçekte sağlandığı korumalı işyerleri diğer bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Belçika, Portekiz ve İspanya’daki korumalı işyerleri bu kategorik yapıya örnek olarak gösterilebilir.
- iii. Mali ve teknik açıdan finansman yardımlarının hem ulusal hem de yerel düzeyde karma bir biçimde sağlandığı korumalı işyerleri ayrı bir kategorik yapı olarak değerlendirilmekte olup bu çerçevede Danimarka ve Arjantin’deki uygulamalar bu kategorik yapıdaki korumalı işyeri uygulamalarına örnek olarak gösterilebilir.

Öte yandan farklı formlarda ortaya çıkan korumalı iş yerleri, ülke uygulamalarına göre dört ana model etrafında sınıflandırılmaktadır. Bu modellerden birincisi zihinsel engellilerin yer aldığı “*terapötik model*” olup bu modelde zihinsel engelliler hak sahibi veya eğitim gören kişiler olarak değerlendirilmektedir. İkinci model ise “*ara model*” olarak adlandırılmakta olup modelde istihdam tam anlamıyla ücretli istihdamı yansıtmamakla beraber tam olarak da terapötik model olmayıp her iki modelin arasında kalan bir durumu yansıtmaktadır. Söz konusu bu “*ara modele*” göre engelli bireyler çalışan olarak kabul edilmekle birlikte ücret karşılığı çalışmaya ilişkin tüm hükümlere tabi değildir. Üçüncü model ise “*dual model*” olarak ifade

---

<sup>282</sup> Seyyar, **Dünya’da...**, a.g.e., s. 248.

<sup>283</sup> Canan Aktaş vd, “Türkiye Korumalı İşyerleri Araştırması”, **Öz-Veri**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2004, s. 156.



edilmektedir. Bu modelde ülke uygulmasında hem iş temelli yardım merkezleri hem de korumalı iş yerleri görülmektedir. Dördüncü modelde ise “*ücrete dayalı istihdam modeli*” yer almaktadır. Söz konusu bu modelde engelli bireylerin , engeli olmayan diğer bireyler gibi aynı sorumlulukları üstlenebilmesi beklenmektedir. Söz konusu “*ücrete dayalı istihdam modelinde*”, belirli bir oranın üstünde engelli istihdam eden iş yerlerine korumalı iş yeri statüsü verilebilmektedir.<sup>284</sup>

Türkiye’de sadece zihinsel ve ruhsal engellilere yönelik olarak kurulabilen korumalı işyerleri ülke genelinde çok yaygın olmamakla birlikte uygulamada yer bulan engelli istihdam yöntemleri arasında gösterilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de korumalı işyerlerine şu örnekler verilebilir;

- i. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve İŞKUR tarafından desteklenen, 9 zihinsel ve ruhsal engelli bireyin istihdam edildiği, “*Glutensiz Bir Başka Kafe*”.<sup>285</sup>
- ii. Manisa Valiliği, Sosyal Güvenlik Kurumu, İŞKUR, Teleset, Standart Profil, Vestel, Bosch ve Klimasan tarafından desteklenen, içersinde 12 adet korumalı iş yerinin bulunduğu, 60 engelli birey ile 9 görevli personelin istihdam edildiği “*Manisa Organize Sanayi Bölgesi Zihinsel Engelliler Korumalı İşyeri Yaşam Merkezi-Z.E.K.İ.*”.<sup>286</sup>
- iii. Mezitli Belediyesi ve Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı Mersin Şubesi tarafından desteklenen “*Down Kafe*”.<sup>287</sup>
- iv. Çerkeköy Organize Sanayi Bölgesi içerisinde yer alan firmaların iş birliği ile kurulan ve Sosyal Güvenlik Kurumu ile İŞKUR tarafından desteklenen, 12 adet atölyeye sahip 120 kişi kapasiteli “*Çerkeköy*

---

<sup>284</sup> Şeyda Aytekin, “Özürlü İstihdamında Korumalı İşyerleri Çözüm Olacak Mı?”, **MESS İşveren Dergisi**, 2010, s. 150-151.

<sup>285</sup> Glutensiz Bir Başka Kafe, (Çevrimiçi) <https://www.birbaskakafe.com/Home/Bizbirbaskay%C4%B1z> Erişim tarihi 31.05.2020.

<sup>286</sup> Manisa Organize Sanayi Bölgesi Zihinsel Engelliler Korumalı İşyeri Yaşam Merkezi-Z.E.K.İ., (Çevrimiçi) <https://zeki.mosb.org.tr/> Erişim Tarihi: 31.05.2020.

<sup>287</sup> Mezitli Belediyesi Down Kafe, (Çevrimiçi), <https://www.mezitli.bel.tr/down-kafe> Erişim Tarihi: 31.05.2020.

*Organzie Sanayi Bölgesi Zihinsel Engelliler Korumalı İşyeri Atölye ve Yaşam Merkezi- Z.E.K.A.”<sup>288</sup>*

Normal işgücü piyasasında istihdam fırsatı bulamayan engelli bireyler için önemli katkılar sağlayan korumalı işyerleri, bazı eleştiriler de almaktadır. Bu bağlamda çalışanların çoğunlukla engellilerden oluşması nedeniyle istihdamın toplumsal bütünleşmeye katkısının oldukça sınırlı olması,<sup>289</sup> ücret seviyesinin düşük olması, atipik iş sözleşmelerinin yaygınlığı sıklıkla eleştirilmektedir. Diğer taraftan korumalı işyerlerindeki işlerin vasıf gerektirmeyen tekrarlanan işlerden oluşmasının yanı sıra korumalı işyerlerinden normal işgücü piyasasına geçişteki sınırlılık sebebiyle finansman desteğinin süreklilik arz etmesi<sup>290</sup> gibi sorun alanları, korumalı işyeri yöntemine getirilen başlıca eleştiri noktaları arasındadır.

### **2.1.3.3. Destekli İstihdam**

1980’li yıllarda ABD’de korumalı iş yerlerine bir alternatif olarak geliştirilen<sup>291</sup> destekli istihdam yöntemi, engelli ve diğer dezavantajlı bireylerin rekabete açık bir piyasada istihdam edilmelerini ve istihdamda kalmalarını sürdürme açısından profesyonel anlamda desteklenmelerini öngören<sup>292</sup> ve diğer istihdam yöntemlerine göre görece yeni bir istihdam yöntemini ifade etmektedir.

ABD’de ortaya çıkan destekli istihdam yönteminin herhangi bir teşvik veya zorunluluğa dayanmaması nedeniyle söz konusu bu yöntem ilk etapta Avrupa’da çekinceyle karşılanmış ancak sonrasında uygulamanın getirdiği başarılar neticesinde Avrupa genelinde destekli istihdamın gelişimini kolaylaştırmak amacıyla 1993 yılında European Union of Supported Employment (EUSE)<sup>293</sup> adında çatı bir birim

---

<sup>288</sup> Çerkezköy Organzie Sanayi Bölgesi Zihinsel Engelliler Korumalı İşyeri Atölye ve Yaşam Merkezi- Z.E.K.A., (Çevrimiçi), <http://zeka.cosb.org.tr/isbirlikleri/> Erişim Tarihi: 01.06.2021.

<sup>289</sup> Seyyar, *Dünya’da..., a.g.e.*, s. 249

<sup>290</sup> Çavuş ve Tekin, *a.g.e.*, s. 151

<sup>291</sup> Stephen Beyer vd, “ A Comparative Study of the Situation of Supported Employment in Europe”, *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2010, s. 130.

<sup>292</sup> Seyyar, *Dünya’da..., a.g.e.*, s. 241

<sup>293</sup> EUSE, üye derneklerini, engelli ve dezavantajlı durumdaki insanları destekleyen 1.200’den fazla hizmet sağlayıcıyı temsil eden bir kuruluş olup Avrupa Engelliler için Hizmet Sağlayıcılar Birliği (EASPD), Avrupa Rehabilitasyon Platformu (EPR), Avrupa Engellilik Forumu (EDF), Kanada Destekli İstihdam Derneği (CASE) gibi bir dizi Avrupa ve küresel kuruluşlarla ortaklıklar geliştirmekte ve bir çok projesi Avrupa Konseyi tarafından

kurulmuştur.<sup>294</sup> EUSE, 2005 yılında destekli istihdamın hedef kitlesinin içerisinde engellilerin yanı sıra diğer dezavantajlı grupları alacak şekilde destekli istihdamı; “*engelli bireylere ve/veya diğer dezavantajlı gruplara açık işgücü piyasasında ücretli istihdamı güvence altına almak ve sürdürmek için destek sağlanmasıdır*” ifadeleriyle yeniden tanımlamıştır. EUSE’nin bu yeni tanımına göre destekli istihdamın hedef kitlesinin başında engelliler, psikolojik sorunları bulunan gençler, eski hükümlüler, uyuşturucu ve alkol bağımlılığından kurtulan bireyler de yer almaktadır.<sup>295</sup> EUSE’nin 2010 yılında yayınladığı “*European Union of Supported Employment Toolkit*”<sup>296</sup>e göre destekli istihdam yönteminin birbirini izleyen dört önemli aşaması bulunmakta olup bu aşamalar şu şekilde sıralanmaktadır;<sup>297</sup>

- i. İlk temas aşaması; bu aşamanın en başında engelli birey ile ilk temas aşaması bulunmaktadır. Bu çerçevede telefon, e-posta ya da yüzyüze iletişim kurulan engelli bireye destekli istihdam yöntemi hakkında detaylı bir bilgilendirme yapıldıktan sonra bireyden yönetime dahil olup olmayacağı noktasında karar vermesi beklenmektedir. Sürece dahil olma noktasında olumlu yönde karar veren engelli bireye yönelik, bireyin potansiyeli dahilinde hangi tür işlerde çalışabileceği, kendisine ne tür desteklerin verileceği hususlarının tespiti için danışman bireyle yaptığı görüşmeler ile derinlemesine bilgi toplamaktadır.
- ii. Mesleki profilendirme aşaması; ilk aşamada mümkün olduğunca çokça bilgi toplanan engelli bireyin potansiyelinin ortaya konulması bakımından mesleki bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu çerçevede engelli bireyin iş ile ilgili tercihleri merkeze alınarak, bireyin eğitim

---

finanse edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. European Union of Supported Employment, (Çevrimiçi) <http://www.euse.org/index.php/about-euse/history> Erişim Tarihi: 31.05.2021.

<sup>294</sup> Mert Öcal, “Ulusal ve Uluslararası Politikalar Çerçevesinde Engellilerin İstihdamını Artırmaya Yönelik Politikalar”, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2014, s. 108.

<sup>295</sup> European Union of Supported Employment, (Çevrimiçi) <http://www.euse.org/index.php/resources/what-is-se> Erişim Tarihi: 31.05.2021.

<sup>296</sup> EUSE, **European Union of Supported Employment Toolkit**, EUSE, 2010 (Çevrimiçi) <http://www.euse.org/content/supported-employment-toolkit/EUSE-Toolkit-2010.pdf> Erişim Tarihi: 31.05.2021

<sup>297</sup> Öcal, a.g.e., s. 118-131

bilgisi, varsa geçmiş iş tecrübesi, bireyin fiziksel yetenekleri, öğrenme becerileri ve hobileri gibi daha öncesinde toplanmış çeşitli bilgiler dahilinde bireye yönelik bir mesleki profil ortaya konmakta ve böylelikle bireye sunulacak destek hizmetinin nasıl olacağı planlanmaktadır.

- iii. İş bulma ve işverenle bağlantıya geçme aşaması; ilk iki aşamada göz ardı edilen işverenler bu aşamada kilit bir rol oynamaktadır. Bu aşamada danışman, işverenlerin beklentilerine ve ihtiyaçlarına odaklanarak en doğru eşleştirmenin yapılması bakımından oldukça yoğun bir çaba harcamaktadır. Bu çerçevede sürecin ikinci aşamasında mesleki profili oluşturulan engelli bireyin özgeçmişi hazırlanarak iş arama faaliyetine başlanmaktadır. İş arama faaliyetleri kapsamında, işverenlerle bağlantıya geçen danışman, engelli bireyin, aranan niteliklere uygun olduğu ve işletmeye sağlayacağı katkıları noktasında bağlantıya geçtiği işvereni ikna etmeye çalışmaktadır.
- iv. İş ve iş dışında destek aşaması; bu aşamada işe yerleştiren engelli bireyin, çalışma hayatında desteklenmesini sağlamak üzere iş ve iş dışında hangi tür desteklere ihtiyaç duyacağı ortaya konmaktadır. Danışman bu noktada engelli bireye sağlanacak destek miktarını iyi ayarlamalı ve bu desteğin olabildiğince engelli bireyin çalışma arkadaşlarından ve ailesinden sağlanmasına özen göstermelidir.

Yukarıda sunulan bilgilerden de anlaşılacağı üzere destekli istihdam, engellilere çalışma hayatında tercih hakkını merkeze alması, fırsat eşitliği ve ayrımcılığa karşı korumanın sağlanması gibi sosyal içerme kapsamında çalışma hayatına katılım unsurları açısından oldukça yeni değer ve prensipler ortaya koymaktadır.<sup>298</sup> Ortaya konan bu yeni değer ve prensipler neticesinde Avrupa’da giderek önemi artan destekli istihdam yöntemi ile birçok engelli birey rekabete açık işgücü piyasalarında normal ücret düzeyi ve çalışma koşulları kapsamında istihdam

---

<sup>298</sup> Seyyar, **Dünya’da...**, a.g.e.,s. 243.

şansı bulmaktadır. Bu çerçevede Almanya’da 2009-2012 yılları arasında 6500 engelli bireyin,<sup>299</sup> Hollanda’da 2009 yılında 11500 engelli bireyin istihdam edilmiş olması,<sup>300</sup> bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Avrupa’ya göre biraz gecikmeli olsa da Türkiye’de de destekli istihdam yönteminin uygulamada yer bulduğu görülmektedir. Bu kapsamda ilk uygulama örneğini 2012 yılında Türkiye Down Sendromu Derneği’nin başlattığı iş koçu destekli istihdam modeli oluşturmaktadır. Söz konusu bu ilk uygulama örneği çerçevesinde 40 firmaya 107 gencin işe yerleştirilmesi gerçekleştirilmiş, 162 işletmede 2769 personele eğitim verilmiş ve 49 iş koçu yetiştirilmiştir.<sup>301</sup> Bir diğer uygulama örneği ise 2014 yılında başlayan, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın özel sektör işbirliği ile yürüttüğü “İşe Katıl, Hayata Katıl” projesidir. “İşe Katıl, Hayata Katıl” projesinin ilk etabında (2014-2016 yılları arası) 64 iş koçu istihdam edilmiş, 554 engelli birey işe yerleştirilmiştir. Söz konusu projenin ikinci etabında (2016-2018 yılları arası) ise 15 iş koçu istihdam edilmiş olup 450 engelli bireyde istihdam edilmiştir.<sup>302</sup> Bu uygulamaların yanı sıra destekli istihdam yönteminin ülke genelinde yaygınlaştırılması amacıyla İŞKUR kendi bünyesinde “Engelli İş Koçluğu” hizmetini sunmak üzere 2018 yılından itibaren iş ve meslek danışmanlarına “İş Koçu” eğitimlerine yer vermeye başlamış olup bu çerçevede 2020 yılı itibarı ile 51 il dahilinde 72 İŞKUR biriminde “Engelli İş Koçluğu” hizmet sunumu sağlamış durumdadır.<sup>303</sup>

---

<sup>299</sup> A.e., s. 246.

<sup>300</sup> Gülşah Önaçan Uzun, “Engelli Çalışanların Esnek Çalışma Biçimlerine Yönelik Tutumları: Toplumsal Cinsiyet Rolü Açısından Bir İnceleme”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 24.

<sup>301</sup> Türkiye Down Sendromu Derneği İş Koçu Destekli İstihdam Programı, (Çevrimiçi), <http://www.iskoclugu.org/is-koclugu-egitimi> Erişim Tarihi: 02.06.2020

<sup>302</sup> Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Projeler (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/EYHGM/Projeler/Ise-Katil-Hayata-Katil-2014-2018.pdf> Erişim Tarihi: 02.06.2020

<sup>303</sup> Türkiye İş Kurumu, **2021 Yılı Faaliyet Raporu**, Türkiye İş Kurumu Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2021, s.74.

#### 2.1.3.4. Kooperatif Çalışma Yöntemi

Kooperatifler; dayanışma ve iş birliği düşüncesi ile gönüllü olarak bir araya gelen insanların, ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılamak maksadıyla oluşturdukları, demokratik esaslara dayalı özerk bir işletme niteliğinde olan teşkilatlı yapılardır.<sup>304</sup> Bu tanım çerçevesinde kooperatiflerin; gönüllü ve herkese açık olması, ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik yönetim, ortakların ekonomik katılımı, özerklik ve bağımsızlık, eğitim ve bilgilendirme, kooperatifler arasında iş birliği, topluma karşı sorumlu olma şeklinde sıralanan 7 temel evrensel ilkesi bulunmaktadır.<sup>305</sup>

Kooperatifler, günümüzde değişen yapısı çerçevesinde sürdürülebilir bir iş modeli sunması, yerel ekonomilere artan katkıları ve yaşam standartlarını geliştirici etkisi ile dünya genelinde gittikçe önem kazanmakta ve yaygınlaşmaktadır. Bu çerçevede kooperatif ekonomisinin büyüklüğünü ve etkisini göstermek üzere BM Ekonomik ve Sosyal İşler Depeatmanı, Rabobank'ın desteği ile 145 ülkeden aldığı veriler doğrultusunda 2014 yılında hazırladığı çalışma, kooperatiflerin küresel ölçekte ekonomik etkinliğine yönelik önemli ipuçları sunmaktadır.<sup>306</sup> Bu bağlamda bahse konu olan çalışmanın dünya genelindeki bölgeler ayrımı dahilinde kooperatiflerin ekonomik etkinliklerini göstermek üzere Tablo 11 sunulmuştur.

**Tablo 11: Bölgelere Göre Kooperatif Ekonomisinin Büyüklüğü (2014 Yılı)**

| Bölgeler                  | Kooperatif Sayısı | Ortak ve Yararlanıcı Sayısı | Çalışan Sayısı | İstihdam Oranı (%) | Yıllık Ciro (Milyon Dolar) |
|---------------------------|-------------------|-----------------------------|----------------|--------------------|----------------------------|
| Afrika- Sahra Altı        | 85260             | 18509605                    | 10914          | 0                  | 852                        |
| Asya                      | 1933299           | 484105695                   | 4306521        | 0,11               | 653629                     |
| Karayıpler                | 1049              | 3583511                     | 54569          | 0,2                | 183                        |
| Avrupa                    | 356380            | 368006463                   | 5248852        | 0,65               | 482482                     |
| Latin Amerika             | 42765             | 44179104                    | 816122         | 0,14               | 18360                      |
| Orta Doğu ve Kuzey Afrika | 162779            | 4537084                     | 37714          | 0,01               | 3619                       |
| Kuzey Amerika             | 31078             | 134725891                   | 1675778        | 0,48               | 744228                     |

<sup>304</sup> T.C. Ticaret Bakanlığı, Kooperatifler Nedir?, (Çevrimiçi), <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/kooperatif-nedir> Erişim Tarihi: 29.05.2021

<sup>305</sup> T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, **Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016**, 2017, s. 3-4

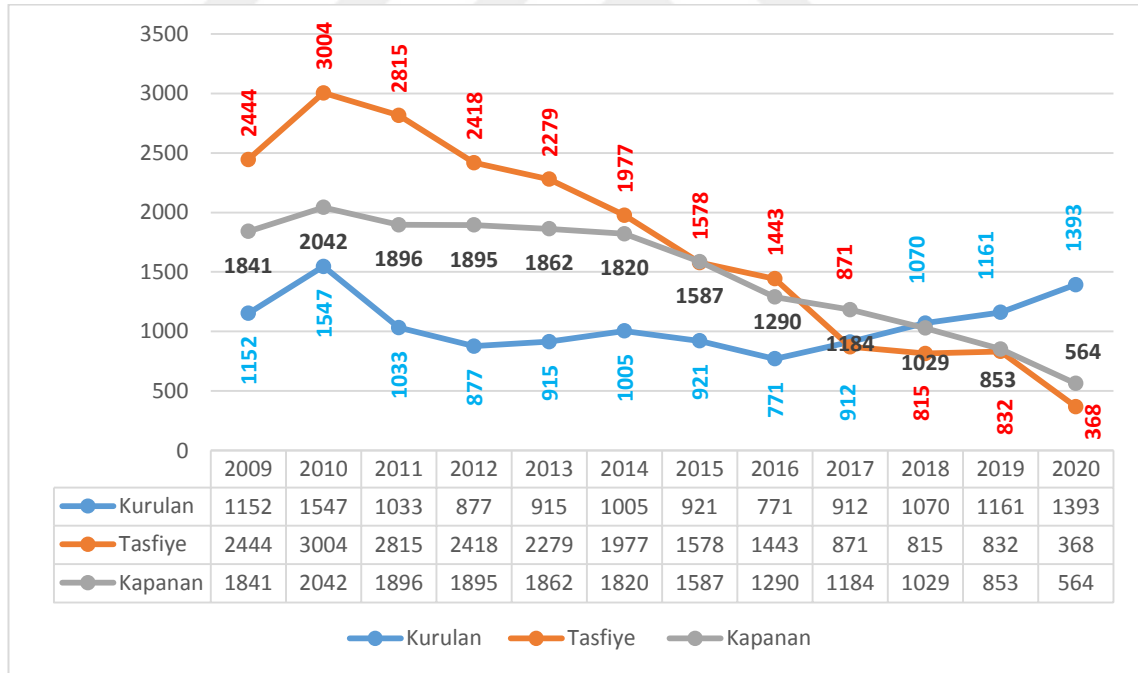
<sup>306</sup> İnsani Gelişme Vakfı ve Sabancı Üniversitesi İstanbul Polikalar Merkezi, **ActHuman Raporu: Sosyal Dayanışma Ekonomisi İçin Güçlü Kooperatifçilik**, 2021, s. 18.

|           |         |            |          |      |         |
|-----------|---------|------------|----------|------|---------|
| Okyanusya | 1988    | 14142814   | 460278   | 1,23 | 59543   |
| Toplam    | 2614598 | 1071790167 | 12610748 | 0,19 | 2962896 |

**Kaynak:**Dave Grace, **Measuring the Size and Scope of the Cooperative Economy: Results of the 2014 Global Census on Co-operatives**, United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2014, s. 6.

Tablo 11’den de görüleceği üzere, dünya genelinde 1 milyar civarında ortak ve yararlanıcıya hitap eden kooperatifler yaklaşık olarak 12,6 milyon kişiyi de istihdam etmelerinin yanı sıra küresel ekonomide 3 trilyon dolarlık kazanç sağlamaktadır. Bu bağlamda ekonomik kazancın ilk üç bölgesi sırasıyla Kuzey Amerika (744228 \$), Asya (653629 \$) ve Avrupa (482482 \$) iken kooperatiflerin istihdama en yüksek katkıyı sağladığı üç bölge ise sırasıyla Avrupa (0,65), Kuzey Amerika (0,48) ve Latin Amerika (0,14) Bölgesidir. Bu bilgiler doğrultusunda Türkiye’deki durumunu yansıtmak üzere Şekil 17 sunulmuştur.

**Şekil 17: Türkiye’de 2009-2020 Yılları Arası Kurulan ve Kapanan Kooperatifler**



**Kaynak:** İnsani Gelişme Vakfı ve Sabancı Üniversitesi, İstanbul Polikalar Merkezi, **ActHuman Raporu: Sosyal Dayanışma Ekonomisi İçin Güçlü Kooperatifçilik**, 2021, s. 24.

Şekil 17’den görüleceği üzere Türkiye’de 2009 başlangıç yılında hem tasfiye edilen (2444) hem de kapanan kooperatiflerin (1841) sayısı, yeni kurulan kooperatiflerin (1152) sayısından daha fazla iken 2010 yılından 2020 yılına değin istikrarlı bir şekilde azalma eğilimi içerisinde oldukları ve 2017 yılından itibaren

kapanan ve tasfiye edilen kooperatiflerin, yeni kurulan kooperatiflerin sayısının altında kaldıkları izlenmektedir. Öte yandan 2017 yılında başlayan yeni kurulan kooperatiflerindeki artış miktarı oldukça dikkat çekici olup bu durum Türkiye’de kooperatifçiliğin hız kazandığı bir dönemin başlangıcına işaret etmektedir.

Dünya genelinde 12,6 milyon bireyin istihdamını sağlayan kooperatifler, engelli bireylerin istihdamı açısından da alternatif bir model oluşturmaktadır. Bu kapsamda literatürde kooperatif çalışma yöntemi olarak anılan bu istihdam modelinde engellilerin istihdamı, engelli bireylerin ortak bir çabayla oluşturdukları ya da devlet desteği ile kurulan kooperatif örgütlenmeler sayesinde gerçekleşmektedir.<sup>307</sup> Yöntemi bakımından korumalı işyerleri uygulamasına oldukça benzeyen kooperatif çalışma yöntemi,<sup>308</sup> hem İLO’nun 168 No.’lu tavsiye kararında hem de EHİS’de engellilerin istihdamı açısından üzerinde önemle durulan yöntemler arasındadır. Türkiye’de 2013 yılında yapılan değişikle korumalı iş yerlerinde sadece zihinsel ve ruhsal engellilerin çalışabileceği gözönüne alındığında kooperatif çalışma yönteminin önemli bir açığı kapatacağı dile getirilebilir. Ancak buna karşın kooperatif çalışma yöntemi Türkiye’de uygulamada henüz çok sınırlı sayıda yer bulmaktadır. Bu kapsamda şu örnekler sunulabilir;

- i. 2006 yılında İstanbul’da kurulan “*Tomurcuk Kooperatifi*”
- ii. 2014 yılında İzmir’de kurulan “*Girişimci Engelliler Kooperatifi*”
- iii. 2015 yılında İzmir’de kurulan “*Genç İşi Kooperatif*”
- iv. 2020 yılında Mersin’de kurulan “*Mersin Umut Girişimciler Üretim ve Pazarlama Kooperatifi*”

---

<sup>307</sup> H. Filiz Alkan Meşhur, “Engellilerin Bir İstihdam Seçeneği Olarak Tele Çalışma; Modellenmesi ve Modelin Kent Planlama Açısından İrdelenmesi” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006, s. 71.

<sup>308</sup> Orhan, **a.g.e.**, s. 43.



### 2.1.3.5. Kişisel Çalışma Yöntemi

Kişisel çalışma yöntemi, engelli bireyin kendi imkanları dahilinde ve/veya yakınlarının sunmuş olduğu destekle kendi işini kurarak istihdamda yer almasını sağlayan, alternatif bir istihdam yöntemidir.<sup>309</sup>

Kişisel çalışma yöntemi, çalışma yaşamında daha fazla esneklik ve iş güvenliği sağlaması, kendini daha mutlu ve zinde hissetme, ekonomik bağımsızlık, hayallerin ve tutkuların takibi, kişisel gelişim ve daha sağlıklı yaşam sunması bakımından engelli bireye çeşitli faydalar oluşturmaktadır.<sup>310</sup> Ancak bu faydalara karşın, engelli bireylere yönelik geliştirilen olumsuz tutum ve ön yargılar, tutarsız beklentiler, eğitim ve bilgi yetersizliği, engelli ödeneklerinin kaybedilme riski, serbest çalışmaya yönelik karmaşık teşvikler, finansman zorluklarının<sup>311</sup> yanı sıra ekonomik güvencesizlik ile bireysel çalışmanın getirdiği sosyal izolasyon ve stres<sup>312</sup> kişisel çalışma yönteminin önündeki engeller olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede kişisel çalışma yönteminin etkinliği açısından engellilere yönelik eğitim imkanlarının geliştirilmesi, ülkenin ekonomik gelişmişliğine paralel bir şekilde finansman kaynaklarının geliştirilmesi ve engellilerin girişimcilğe teşvik edilmesi gibi öncelikli gereksinimlerin karşılanması gerekir.

Engelliler açısından önemli ölçüde istihdam sağlama potansiyeli olan kişisel çalışma yönteminin, Türkiye’de yaygınlığı son derece sınırlıdır. Bu çerçevede engelliler kişisel çalışma yöntemi ile istihdama dahil olmakta zorlanmakta nadiren de olsa özellikle kendi imkanları dahilinde seyyar tezgahlarda simitçilik, “kazı kazan” ve “piyongo bileti” türünde şans oyunları satıcılığı gibi basit nitelikte işler yapmaktadır.<sup>313</sup> Ancak bununla birlikte son yıllarda Türkiye’de engellilerin kişisel

---

<sup>309</sup> Alkan Meşhur, **a.g.e.**, s. 71.

<sup>310</sup> Paul Adam ve Diane Lacaille, “Self-Employment: For People with Disabilities”, s. 2, (Çevrimiçi) [https://www.mcgill.ca/epilupus/files/epilupus/Self-Employment\\_with\\_Disabilities\\_Handbook.pdf](https://www.mcgill.ca/epilupus/files/epilupus/Self-Employment_with_Disabilities_Handbook.pdf) Erişim Tarihi: 04.04.2020.

<sup>311</sup> United States Department of Labour, **Self-Employment for People with Disabilities**, yy., United States Department of Labour, 2013, s. 30-31, (Çevrimiçi), <https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/odep/pdf/2014startup.pdf> Erişim Tarihi: 04.04.2020

<sup>312</sup> Adam ve Lacaille, **a.g.e.**, s. 3.

<sup>313</sup> Orhan, **a.g.e.**, s. 41.

çalışma yöntemi ile istihdamını artırmak için girişimciliğe yönelik eğitimlerin yaygınlaştırıldığı ve sınırlı da olsa finansman desteklerinin sunulduğu görülmektedir.

### 2.1.3.6. Evden Çalışma Yöntemi

Evde çalışma yöntemi iki temel kategori etrafında izah edilmektedir. Bunlardan ilki herhangi bir işverene yahut işyerine bağlı olmadan, bireyin evinde bağımsız olarak çalışmasını ifade ederken diğeri bireyin bir işverene bağımlı şekilde müşterilerin ya da aracılardan siparişleri üzerine gerçekleştirilen çalışma türünü ifade etmektedir.<sup>314</sup>

Pre-kapitalist dönemden beri uygulamada yer alan ev eksenli çalışma yöntemi, günümüz küresel rekabet ortamında, ülkemiz Türkiye’de de gittikçe yaygınlaşan yapısıyla dikkat çekmektedir.<sup>315</sup> Bu çerçevede Türkçe literatürde de engellilerin istihdamı açısından alternatif bir model olarak sıklıkla dile getirilmektedir.

## 2.2. TÜRKİYE’DE ENGELLİLERİN İŞSİZLİK SORUNU

Engellilerin işgücü piyasasında göz ardı edildiği, neo liberal politikaların egemen olduğu küreselleşme sürecinde ortaya çıkan en önemli problemlerden biri olarak sürekli artış eğilimi gösteren yapısal işsizlik sorunu gösterilebilir.<sup>316</sup> Bu çerçevede engellilerin istihdamını kolaylaştırmak maksadıyla her ne kadar hem dünya genelinde hem de Türkiye’de yasal düzenlemeler yapılmış ve çeşitli istihdam yöntemleri geliştirilmiş olsa da Şekil 9 dan’da hatırlanacağı üzere engelliler, engelli olmayan nüfusa göre daha yüksek oranlarda işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. İşsizlik sorunu ise sadece gelir kaybına yol açan bir durum olmayıp aynı zamanda sosyolojik, psikolojik ve politik açıdan birçok sorunun da kaynağı durumundadır.<sup>317</sup> İşsizlikle beraber gelen bu sorunların, engellilerin sosyo ekonomik

---

<sup>314</sup> Mehmet Kaya ve Bahar Burtan Doğan, “Esnek Çalışma Modeli: Ev Eksenli Çalışma”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 58, 2016, s. 1080.

<sup>315</sup> A.e., s. 1071.

<sup>316</sup> Elif Özlem Aşkın ve Umur Aşkın, “Engellilerin İstihdama Katılımındaki Sorun Alanlarının Sosyal Model Perspektifinden Analizi”, **Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi**, 1-2 Aralık 2018, İstanbul, s. 1128.

<sup>317</sup> Yılmaz Aydın ve Tuğba Dayıoğlu, “İşsizlik Olgusuna Kavramsal Bakış ve Türkiye’de Genç İşsizliği Sorunu”, **Turkish Studies**, Cilt: 15, Sayı: 8, 2020, s. 3964.

hayatına daha fazla etki edeceği düşüncesinden hareketle, bu başlık altında; ilk etapta Türkiye özelinde mevcut veriler ışığında engellilerin işsizlik durumu yansıtılacak olup akabinde işsizlikle mücadele bağlamında aktif ve pasif işgücü hizmetlerine yer verilecek ve nihayet son kısımda işsizliğin sonuçları incelenecektir.

### 2.2.1. Mevcut Veriler Işığında Engellilerin İşsizlik Durumu

Ekonominin en temel problemlerinden biri olan işsizlik en genel tabirle; çalışma istek ve yeteneğinde olan bireylerin işgücü piyasasında cari ücret düzeyinde iş bulamama durumu olarak tanımlanmaktadır.<sup>318</sup> TÜİK ise işsizliği, referans döneminde istihdamda olmayıp, son 4 hafta içerisinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içerisinde işbaşı yapmaya hazır ya da 3 ay içinde başlayabileceği bir iş bulmuş veya kendi işini kurmuş fakat eksiklikleri tamamlamak amacıyla bekleyen kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus kapsamında olan kişileri tanımlamak için kullanmaktadır.<sup>319</sup>

Bir ülke ekonomisinin gücü ve büyümesinin göstergesi olmasının yanı sıra işgücü piyasası açısından işsizlikle mücadele çerçevesinde geliştirilecek politikaların başvuru kaynağı durumunda olan işsizlik oranı, toplam işgücü içerisinde işsizlerin görece ağırlığını göstermektedir.<sup>320</sup> Bu bağlamda ekonomik ve toplumsal sıkıntılar çerçevesinde oldukça önemli ipuçları sunan işsizlik oranının bilinmesi hayati bir öneme sahip olmakla birlikte engelliler açısından işsizlik ölçümü uzun yıllardır yapılmamakta ve bu noktada ciddi bir veri eksikliği bulunmaktadır. Nitekim bu durum beraberinde engellilerin işsizlik oranının hesaplanması noktasında engellilerin %91'nin işsiz olduğu yönünde, bilimsel temellere dayanmayan, bir çok açıklamayı da beraberinde getirmektedir.<sup>321</sup> Bu çerçevede Türkiye genelinde engellilerin işsizlik

---

<sup>318</sup> Harun Doğan, “Çalışma Ekonomisine Giriş ve Temel Kavramlar”, **Çalışma Ekonomisi**, 1. Baskı, Ed. Hüseyin M. Yüceol ve Fatma Fidan, İstanbul, Lisans Yayıncılık, 2015, s. 28.

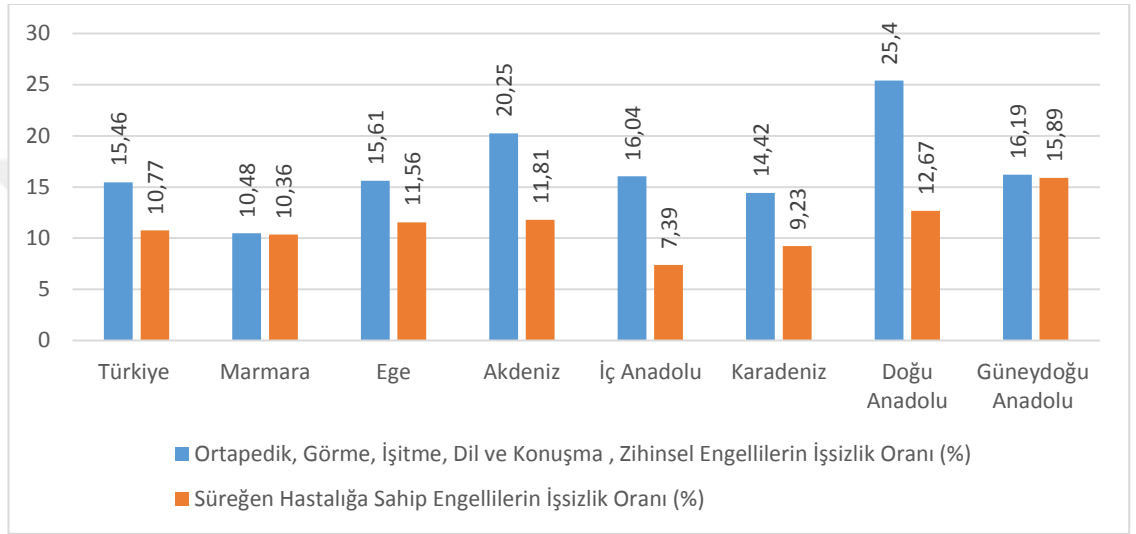
<sup>319</sup> TÜİK, Metaveri, (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-I-Ceyrek:-Ocak---Mart,-2021-37545> Erişim Tarihi: 09.06.2021.

<sup>320</sup> M. Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, 9. Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2016, s. 427-428

<sup>321</sup> Engellilerin %91'nin işsiz olduğu yönündeki açıklamalara, Sayın Turhan İçli'nin açıklaması ([https://www.youtube.com/watch?v=b\\_dJAqyWDF4](https://www.youtube.com/watch?v=b_dJAqyWDF4) Erişim Tarihi: 10.06.2021), Zonguldak Milletvekili Sayın Ünal Demirtaş'ın meclis kürsüsünden yaptığı açıklama (<https://www.youtube.com/watch?v=dbEAnKp9nAw> Erişim Tarihi: 10.06.2021) başlıca örnekler arasında gösterilebilir.

oranın hesaplandığı “Türkiye Özürlüler Araştırması 2002” ve “TÜİK Nüfus Ve Konut Araştırması 2011” olmak üzere iki temel araştırma bulunmakta olup bu araştırmalardan elde edilen engellilerin işsizlik oranına ilişkin veriler sırasıyla Şekil 18 ve Tablo 13’de sunulmaktadır.

**Şekil 18: Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 Sonuçlarına Göre Coğrafi Bölgeler Bazında Engellilerin İşsizlik Oranları (%)**



**Kaynak::** T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Türkiye Özürlüler Araştırması 2002, s. 15’deki verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur, (Çevrimiçi) <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf> , Erişim Tarihi: 10.06.2020.

Şekil 18’den görüleceği üzere, “Türkiye Özürlüler Araştırması”nda engellilerin değerlendirilmesi noktasında sakatlık/bozukluk yaklaşımı benimsenmiştir. Bu çerçevede engelliler, ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma, zihinsel engelliler (OGİDKZ) bir grubu, süreğen hastalığa sahip engelliler ise ikinci grubu oluşturmak üzere iki grup dahilinde araştırmaya konu olmuştur. Bu bağlamda OGİDKZ engellilerin işsizlik oranı Türkiye genelinde %15,46 seviyesinde belirlenmiştir. İşsizlik oranlarının OGİDKZ açısından bölge bazındaki ortalamalarına bakıldığında yüksekten aşağı doğru sırasıyla; Doğu Anadolu Bölgesinde %25,4 oranında, Akdeniz Bölgesinde %20,25 oranında, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde %16,19 oranında, İç Anadolu Bölgesinde %16,4 oranında, Ege Bölgesinde %15,61 oranında ve son olarak Marmara Bölgesinde Türkiye ortalamasının altında, %10,48 oranında olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan süreğen hastalığa sahip olan

engellilerin işsizlik oranı Türkiye genelinde %10,77 olarak tespit edilmiş olup bu oran OGİDKZ engellilerin işsizlik oranı olan % 15,46 seviyesinin altında kalmaktadır. Süreğen hastalığa sahip engellilerin bölgeler bazındaki ortalamalarına bakıldığında ise yüksekten aşağı doğru sırasıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesinde %15,89 oranında, Doğu Anadolu Bölgesinde %12,67 oranında, Akdeniz Bölgesinde %11,81 oranında, Ege Bölgesinde %11,56 oranında olduğu tespit edilmişken Türkiye ortalamasının altında olarak Marmara Bölgesinde %10,36 oranında, Karadeniz Bölgesinde %9,23 oranında ve son olarak İç Anadolu Bölgesinde %7,39 oranında tespit edilmiştir. Genel manada iki grubun değerlendirilmesi bağlamında; OGİDKZ grubunda yer alan engellilerin her bölgede işsizlik oranlarının, süreğen hastalığa sahip olan engellilerin işsizlik oranlarından daha yüksek olduğu dikkatte alındığında, OGİDKZ grubunda yer alan engellilerin istihdam açısından daha dezavantajlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Öte yandan, “Türkiye Özürlüler Araştırması 2002”nin sonuçlarına göre engellilerin işsizlik oranı cinsiyet bazı ayrımında erkeklerde %14,57 oranında tespit edilmişken kadınlarda %21,54 oranında tespit edilmiştir. Bununla birlikte engellilerin işsizlik oranı kent-kır ayrımı dahilinde %17,43 oranında, kırdaki ise %12,58 oranında tespit edilmiştir.<sup>322</sup> Bu bağlamda engellilerin işsiz kalmaları açısından kadınların erkeklere nazaran, kentte yaşayan engellilerin ise kırsal alanda yaşayan engellilere nazaran daha dezavantajlı olduğunu söylemek mümkündür.

Engelliliğin değerlendirilmesinde fonksiyonel kapasite yaklaşımının benimsendiği “TÜİK Nüfus ve Konut Araştırması”nın sonuçlarına göre engellilerin yaş ve cinsiyet gruplarına göre işsizlik oranları Tablo 12’de sunulmuştur.

---

<sup>322</sup> T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Türkiye Özürlüler Araştırması 2002, s. 15, (Çevrimiçi) <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf> , Erişim Tarihi: 10.06.2020.

**Tablo 12: TÜİK Nüfus ve Adres Araştırması 2011 Sonuçlarına Göre Yaş ve Cinsiyet Grupları Ayrımı Dahilinde Engellilerin İşsizlik Oranları (%)**

| Yaş Grupları  | Erkek Engellilerde İşsizlik Oranı (%) | Kadın Engellilerde İşsizlik Oranı (%) | Engelli Nüfusta İşsizlik Oranı (%) |
|---------------|---------------------------------------|---------------------------------------|------------------------------------|
| 15-19         | 21,9                                  | 18,9                                  | 21,2                               |
| 20-24         | 13,6                                  | 24,7                                  | 15,5                               |
| 25-29         | 15,3                                  | 17,9                                  | 15,9                               |
| 30-34         | 11,4                                  | 17,7                                  | 12,9                               |
| 35-39         | 11,6                                  | 15,3                                  | 12,6                               |
| 40-44         | 10,2                                  | 12,2                                  | 10,8                               |
| 45-49         | 11,3                                  | 8,2                                   | 10,3                               |
| 50-54         | 9,6                                   | 5,4                                   | 8                                  |
| 55-59         | 7,8                                   | 2,7                                   | 5,5                                |
| 60-64         | 4,3                                   | 0,9                                   | 2,7                                |
| 65+           | 1                                     | 0,3                                   | 0,7                                |
| <b>Toplam</b> | 9,5                                   | 7,3                                   | 8,8                                |

**Kaynak:** TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011, s. 99'daki verilerden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>  
Erişim Tarihi: 19.05.2021.

Tablo 12 incelendiğinde, en yüksek işsizlik oranının, genç yaş grubundaki engellilerde belirlendiği net bir şekilde görülmektedir. Bu çerçevede engelli işsizlik oranının en yüksek olduğu ilk 3 yaş grubu sırasıyla, 15-19 yaş grubu (%21,2), 25-29 yaş grubu (%15,9) ve 20-24 yaş grubu (%15,9) iken engelli işsizlik oranının en düşük olduğu ilk 3 yaş grubu sırasıyla 65 ve üzeri (%0,7), 60-64 yaş grubu (%2,7) ve son olarak 55-59 yaş grubunda (%5,5) tespit edildiği görülmektedir. Diğer taraftan Tablo 12 cinsiyet ayrımı dahilinde incelendiğinde kadın engellilerde işsizlik oranının 20-24 yaş grubundan 45-49 yaş grubuna değin erkek engelli işsizlik oranından daha yüksek olduğu, bu yaş grubundan sonra erkek engelli işsizlik oranının altında kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda kadın işsizlik oranının 20-24 yaş grubunda %24,7 seviyesinden istikrarlı bir şekilde azalarak 45-49 yaş grubunda %8,2 seviyesine, sonrasında 65 yaş ve üzerinde %0,3 seviyesine gerilediği görülmekte iken erkeklerde ise 15-19 yaş grubunda tespit edilen %21,9 işsizlik oranının 65 ve üzeri yaş grubuna değin, dalgalı bir seyirle azaldığı görülmektedir. Bu çerçevede erkek engelli işsizlik oranının; 20-24 yaş grubunda %13,6 oranına gerilediği, 25-29 yaş grubunda ise %15,3 oranına yükseldiği sonrasında 30-34 yaş grubunda %11,4 oranına yükseldiği, 35-39 yaş grubunda bir miktar artışla %11,6 oranında belirlendiği, 40-44 yaş grubunda ise % 10,2 oranında belirlendiği, 45-49 yaş grubunda bir miktar artışla

%11,3 olarak tespit edilen işsizlik oranının sonraki yaş gruplarında düzenli bir azalış eğilimi ile 65 yaş ve üzeri engelli erkek nüfusta %1 olarak tespit edildiği görülmektedir.

Fonksiyonel kapasite yaklaşımının benimsendiği “TÜİK, Nüfus ve Adres Araştırması”nda engelliler 6 gruba ayrılarak değerlendirilmiştir. Bu gruplar; görmede zorluk çekenler (GZÇ), duymada zorluk çekenler (DZÇ), konuşmada zorluk çekenler (KZÇ), yürümede, merdiven çıkma ve inmede zorluk çekenler (YMIÇZÇ), birşeyler taşımada veya tutmada zorluk çekenler (BTTZÇ), yaşlılarına göre öğrenmede, basit dört işlem yapmada, hatırlamada veya dikkatini toplamada zorluk çekenler (ÖDİYHDTZÇ) şeklinde sıralanmaktadır. Söz konusu gruplar dahilinde engellilerin işsizlik oranları Tablo 13’te sunulmuştur.

**Tablo 13: Engel Grupları Ayrımı Dahilinde İşsizlik Oranları (%)**

| Engel Şiddeti/ Grupları   | İşsizlik Oranları (%) |     |      |        |       |           |
|---------------------------|-----------------------|-----|------|--------|-------|-----------|
|                           | GZÇ                   | DZÇ | KZÇ  | YMIÇZÇ | BTTZÇ | ÖDİYHDTZÇ |
| <b>Zorluk Çekmeyenler</b> | 8                     | 8   | 8    | 8      | 8     | 8         |
| <b>Biraz Zorlananlar</b>  | 7,3                   | 5,9 | 7,4  | 7,2    | 7     | 6,6       |
| <b>Çok Zorlananlar</b>    | 10,2                  | 7,5 | 9,4  | 8,2    | 8,6   | 6,4       |
| <b>Bilinmeyen</b>         | 4,1                   | 6,7 | 10,1 | 8,9    | 9,1   | 10,7      |

**Kaynak:** TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011, s. 98’deki verilerden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır. (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul> Erişim Tarihi: 19.05.2021.

Tablo 13’den de görüleceği üzere engelliler 6 gruba ayrılmış iken engelliliğin şiddet derecesi ise zorluk çekmeyenler, biraz, çok ve şiddetin derecesinin belirlenmediği bir grup olarak bilinmeyenler şeklinde 4 kategoriye ayrılmıştır. Bu çerçevede biraz zorlananlar kategorisinde en yüksek işsizlik oranının KZÇ grubunu oluşturan engellilerde %7,2 oranında hemen akabinde GZÇ grubunu oluşturan engellilerde ise %7,3 oranında tespit edildiği görülmektedir. Çok zorlananlar kategorisinde ise en yüksek işsizlik oranı GZÇ grubunu oluşturan engellilerde %10,2 oranında tespit edildiği görülmekte iken engelin şiddet derecesinin belirlenmediği bilinmeyen kategorisinde ise en yüksek işsizlik oranı %10,1 oranında KZÇ grubunu oluşturan engellilerde tespit edildiği görülmektedir. Bu bağlamda işsizlik açısından diğer engel gruplarına göre konuşmakta ve görmede zorlanan engellilerin daha dezavantajlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Güncel bir veri oluşturulması bağlamında İŞKUR 2018 yılından itibaren kuruma kayıtlı engelli işsiz sayılarını aylık istatistik bülten tablolarında yayınlamakta olup söz konusu bu veriler derlenerek Tablo 14 hazırlanmış ve aşağıda sunulmuştur.

**Tablo 14: 2018-2021 Yılları Arasında İŞKUR'a Kayıtlı Engelli İşsiz Kişiler**

| Aylar/Yıllar | 2018 Yılı Kayıtlı Engelli İşsiz Sayısı | 2019 Yılı Kayıtlı Engelli İşsiz Sayısı | 2020 Yılı Kayıtlı Engelli İşsiz Sayısı | 2021 Yılı Kayıtlı Engelli İşsiz Sayısı |
|--------------|----------------------------------------|----------------------------------------|----------------------------------------|----------------------------------------|
| Ocak         | 45091                                  | 74811                                  | 69790                                  | 55623                                  |
| Şubat        | 44866                                  | 79235                                  | 62462                                  | 55269                                  |
| Mart         | 44736                                  | 79435                                  | 63247                                  | 55034                                  |
| Nisan        | 47382                                  | 79201                                  | 62503                                  | 56199                                  |
| Mayıs        | 48496                                  | 78979                                  | 60694                                  | 56440                                  |
| Haziran      | 50245                                  | 80023                                  | 61254                                  | 56341                                  |
| Temmuz       | 52238                                  | 76233                                  | 60533                                  | 55946                                  |
| Ağustos      | 54775                                  | 75782                                  | 61266                                  | 57738                                  |
| Eylül        | 71084                                  | 68646                                  | 59150                                  | 59553                                  |
| Ekim         | 71667                                  | 69313                                  | 58382                                  | 59998                                  |
| Kasım        | 72107                                  | 70159                                  | 57181                                  | 62052                                  |
| Aralık       | 73216                                  | 70949                                  | 56307                                  | 62547                                  |

**Kaynak:** 2018-2021 Yılları Arası İŞKUR aylık istatistik tablolarındaki veriler derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur, (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 11.06.2021.

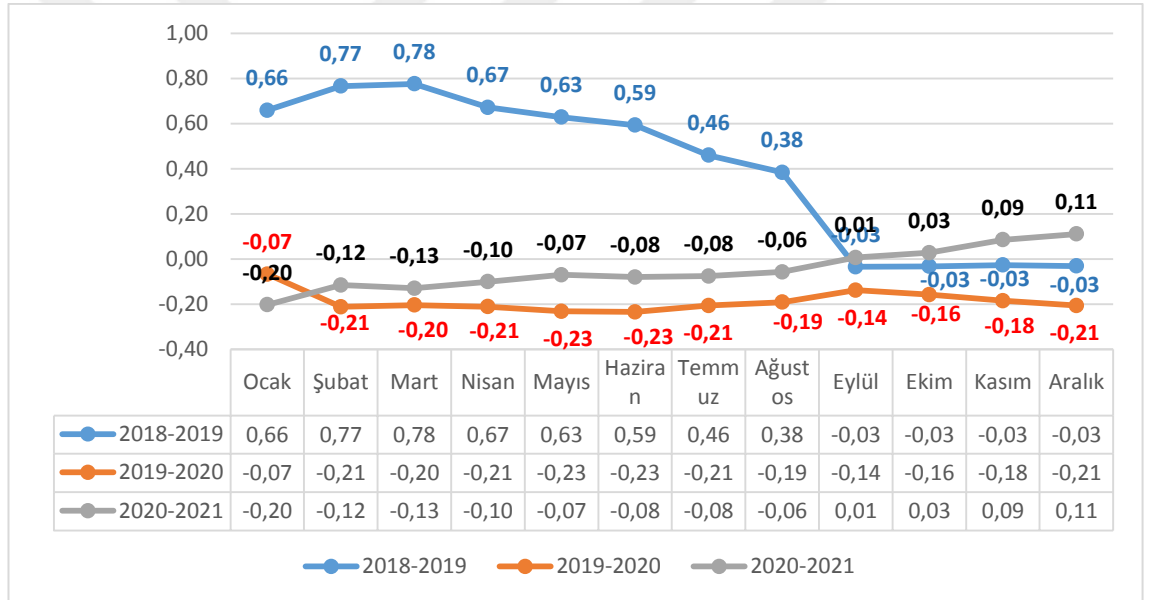
Tablo 14’de sunulan bilgiler, %40 ve üzerinde oranında ESKR’na sahip olan engellilerden işsiz olarak İŞKUR’a kayıtlı kişilerden oluşmaktadır.<sup>323</sup> Dolayısıyla İŞKUR’a kayıtlı olmayan ve en az %40 engel oranına sahip olmayan kişileri içermemesi sebebiyle Tablo 14 engellilerin işsizliği ile oldukça kısıtlı bir bilgi sunmakla birlikte engellilerin işsizlik zeminindeki en gücel veriler söz konusu tabloda sunulduğu gibidir. Bu kısıtlı bilgiye karşın pandemi koşullarının etkisini sürdürdüğü bir dönem olan 2021 yılı Mayıs ayında bile 56440 engelli bireyin işsiz olduğu görülmektedir. Öte yandan ilgili yıllar dahilinde en fazla işsiz engellinin bulunduğu dönem 2019 yılı Haziran ayı dönemi olup bu dönemde 80023 iş engelli

<sup>323</sup> Çalışma çağında ve gücünde olan, çalışmak isteyen, Kuruma başvurduğunda asgari ücret düzeyinde gelir getirici bir işi olmayan, Kurum tarafından henüz kendisine iş bulunamayan aktif kayıtlardaki kişilerdir. Kayıtlı işgücünden, daha iyi şartlarda iş arayanlar, emeklilerden iş arayanlar ve belli bir iş yerinde çalışmak isteyenler çıkarıldığında geri kalanlar kayıtlı işsiz sayılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkiye İş Kurumu, 2012 Yılı İstatistik Yılı. s. 9.



birey İŞKUR'a kayıt yaptırmıştır. Bu çerçevede 2019 yılı öncesi Haziran ayı öncesi dönem incelendiğinde; 2018 yılı Ocak ayı başlangıç döneminden itibaren 2019 yılı Haziran dönemine kadar kayıtlı işsiz engellilerin sürekli olarak arttığı görülmektedir. Bu dönemden sonra ise 2021 yılı Mart ayı dönemine değin kayıtlı işsiz engellilerin sayısında istikrarlı bir azalma görülmesine rağmen Mart ayından itibaren artış eğilimi içerisine giren işsiz engellilerin sayısı Aralık ayı döneminde 62547 kişiye ulaştığı izlenmektedir. Bu çerçevede yıllık bazda bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranlarını göstermek üzere Şekil 19 sunulmuştur.

**Şekil 19:2018-2021 Yılları Arasında İŞKUR'a Kayıtlı İşsiz Engellilerin Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim Oranı (%)**



**Kaynak.** Tablo 14'deki veriler dahilinde yazar tarafından hazırlanmıştır.

Bir önceki yılın aynı dönemine göre işsiz engellilerin miktarlarındaki değişim oranlarını gösteren Şekil 19, 2018-2019, 2019-2020 ve 2020-2021 yıllarını ele almaktadır. Bu çerçevede 2019 yılında 2018 yılına göre işsiz engellilerin miktarındaki değişim oranları, Ocak ayından Mart ayına değin artan oranlarda bir değişim göstermekte iken Nisan ayından Ağustos ayına değin ise azalan oranlarda artış eğilimini sürdürdüğü izlenmekle birlikte Eylül, Ekim, Kasım ve Aralık aylarında ise değişim oranlarının negatif olarak -0,03 oranında sabitlendiği görülmektedir. 2020 yılının 2019 yılına göre işsiz engellilerin miktarındaki değişim oranları Eylül ayında bir miktar artsa bile negatif eğilimini sürdürerek Ocak ayı -

0,07 oranından Aralık ayı -0,21 oranına doğru gerilediği görülmektedir. 2021 yılında ise işsiz engellilerin değişim oranları; Ocak ayı -0,20 oranından, Şubat ayı -0,012 oranına yükseldiği, Mart ayında bir miktar gerileyerek -0,13 oranında tespit edildiği, Nisan ayında ise tekrar yükselerek -0,10 oranına ve Mayıs ayında yükselme eğilimini koruyarak -0,07 oranına yükseldiği görülmektedir. 2021 yılında pandeminin etkisine rağmen, işsiz engellilerin miktarındaki değişim oranlarının genel mahiyette artış eğilimi içerisinde olduğu net bir şekilde izlenmektedir. 2020-2021 Ocak döneminde -0,20 oranında olan değişim oranının Aralık döneminde ciddi bir farkla 0,11 oranına ulaştığı görülmektedir. Bu çerçevede oluşturulan doğrusal tahmin çizgisinde engellilerin işsizlik miktarınının gelecek aylarda da artacağı öngörüsünü destekler niteliktedir.

### **2.2.2. İşsizlikle Mücadele Bağlamında İşgücü Piyasası Hizmetleri**

İşsizlik sorunu ile mücadelede birçok ülke birbirinden farklı politikalar uygulamaktadır. Bu politikalar her ne kadar birbirinden farklı olsa da sorunun çözümü açısından iki farklı temel yaklaşım benimsenmektedir. Bu yaklaşımlar ise işsizlik sorununu ekonomik gelişmeye bırakan liberal yaklaşımı benimseyen “şahinler” ile işsizliği toplumsal bir sorun olarak kabul eden ve bu noktada sorunun çözümü açısından sadece ekonomik gelişmeye bel bağlamayan aynı zamanda devlet müdahalesini benimseyen “güvercinler” arasında ayrılmaktadır. Bu iki temel yaklaşımın aşırı uç noktalarında felaket niteliğinde sonuçların ortaya çıkacağı dikkate alındığında işsizlikle mücadelede marjinal çözüm yolları yerine daha makul politikaların kabul edilmesi gerekir. Bu bağlamda günümüzde işsizlikle mücadele çerçevesinde literatürde aktif ve pasif istihdam politikaları olarak da adlandırılan işgücü piyasası hizmetlerine yer verildiği görülmektedir.<sup>324</sup>

Pasif istihdam politikaları; istihdama katkı sağlamak yerine, işsizliğin neden olduğu bireysel ve toplumsal sonuçları telafi etme gayesi ile oluşturulan işsizlik sigortası, işsizlik yardımları gibi işsizlere gelir desteği sağlayan programlardan

---

<sup>324</sup> Işığıkçok, a.g.e., s. 209-211

oluşmaktadır. Aktif istihdam politikaları ise doğrudan doğruya işsizlikle mücadele çerçevesinde oluşturulan mesleki eğitim, işe yerleştirme gibi programlardan oluşmaktadır.<sup>325</sup> Bu çerçevede Türkiye’de, “4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu”<sup>326</sup> 32. maddesine, “4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanunu”<sup>327</sup> 21. maddesine ve “4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu”<sup>328</sup> 48. maddesine dayanılarak hazırlanan “Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği”<sup>329</sup> göre istihdamın korunması ve artırılması bakımından birçok programın yürütülmesi noktasında görevli kılınan İŞKUR’un vermiş olduğu hizmetlerin Türkiye’de her ilde yaygın olması ve istatistiklerin ulaşılabilir olması sebebiyle bu başlık altında çalışmamamızın sınırlı alanı gözönüne alınarak sadece İŞKUR’un işgücü hizmetlerine yer verilecektir.

#### **2.2.2.1. Engellilere Yönelik Aktif İşgücü Hizmetleri**

Aktif istihdam politikaları kapsamında İŞKUR’un engellilere ayrıcalıklı bir biçimde sunduğu temel aktif işgücü hizmetleri şu şekilde sıralanabilir;<sup>330</sup>

- i. Engelli bireylerin işe yerleştirilmesini sağlamak üzere danışmanlık ve işe yerleştirme (plasman) hizmetleri
- ii. Engellilere yönelik olarak sunulan mesleki eğitim kursları
- iii. Engellilere yönelik olarak sunulan girişimciliği destekleme programları
- iv. Engellilere yönelik olarak sunulan istihdam sübvansiyonları

İŞKUR yukarıda maddeler halinde sıralanan hizmetlerin yanı sıra engellilerin iş bulmasını sağlama potansiyeli olan destek teknolojilerine ilişkin projelere ve

---

<sup>325</sup> Naci Gündoğan, “Emek Piyasası Politikaları”, **Çalışma Ekonomisi II**, 1: Baskı, Ed. Naci Gündoğan ve Mustafa Kemal Biçerli, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 160.

<sup>326</sup> RG. 05.07.2003/ 25159

<sup>327</sup> RG. 27.11.1994/ 22124

<sup>328</sup> RG. 08.09.1999/ 23810

<sup>329</sup> RG. 12.03.2013/ 28585

<sup>330</sup> İŞKUR, Aktif İşgücü Programları, (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-isgucu-programlari/> Erişim Tarihi: 13.06.2021.

engelli bireylerin işe yerleşmesine, işe uyum sağlamasına yönelik geliştirilen projelere de destek vermektedir.

#### **2.2.2.1.1. Kamunun Eşleştirme ve Danışmanlık Hizmetleri**

İşgücü piyasasında çoğu zaman piyasadaki bilgi eksikliği nedeniyle emek arz ve talebi istenilen düzeyde buluşamaktadır. Bu sebeple emeğini arz eden işgücü istediği işi bulamayıp işsiz kalırken, emek talebinde bulunan işverenler ise aradığı vasıflara sahip iş arayan bireylerden haberdar olamadığı için istenilen düzeyde istihdamda bulunamamaktadır. Bu bağlamda, işgücü piyasasında bilgi eksikliğini gidermeye ve işçi-işveren eşleştirmesini sağlamaya yönelik olarak kamu eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri geliştirilmiştir.<sup>331</sup>

Literatürde işe yerleştirme hizmetleri olarak da anılan eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri, maliyet etkin yapısı sebebiyle pek çok ülke tarafından tercih edilen ve birçok faaliyetten oluşan aktif istihdam politika türlerinden birisidir. Söz konusu bu faaliyetler; işe yerleştirme, mesleki rehberlik ve danışmanlık faaliyetleri, iş arama kursları, coğrafi hareketlilik destekleri, işgücünü ve işvereni bilgilendirme faaliyetleri şeklinde sıralanabilmektedir.<sup>332</sup>

Öte yandan eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri, “tekelci sistem”, “karma sistem” ve “piyasa sistemi” adı altında üç farklı sistemde uygulanmaktadır. Tekelci sistem; eşleştirme ve danışmanlık hizmetlerinin kamu tarafından üstlenildiği bir sistemi ifade etmekle birlikte sistem kendi içinde özel sektörün bu alana girişinin tamamen yasaklandığı katı tekelci uygulama ve özel sektörün girişine kısmen izin verildiği ılımlı tekelci olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Karma sistemde eşleştirme ve danışmanlık hizmetlerinin hem kamu hem de özel sektör tarafından sağlandığı bir sistemi ifade etmektedir. Piyasa sisteminde ise eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri sadece özel sektör tarafından verilmektedir.<sup>333</sup> Türkiye’de de uygulama alanı bulunan

---

<sup>331</sup> Işığışok, **a.g.e.**, s. 244.

<sup>332</sup> Sinem Çapar Diriöz, “İstihdamın Artırılmasında Aktif İşgücü Politikalarının Rolü”, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Sosyal Sektörler ve Kordinasyon Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2012, s. 24-25.

<sup>333</sup> Özay Umut Türkan, “İşsizlik ve İşsizlikle Mücadele Politikaları”, **Çalışma Ekonomisi**, 1. Baskı, Ed. Hüseyin M. Yüceol ve Fatma Fidan, İstanbul, Lisans Yayıncılık, 2015, s. 401-402.

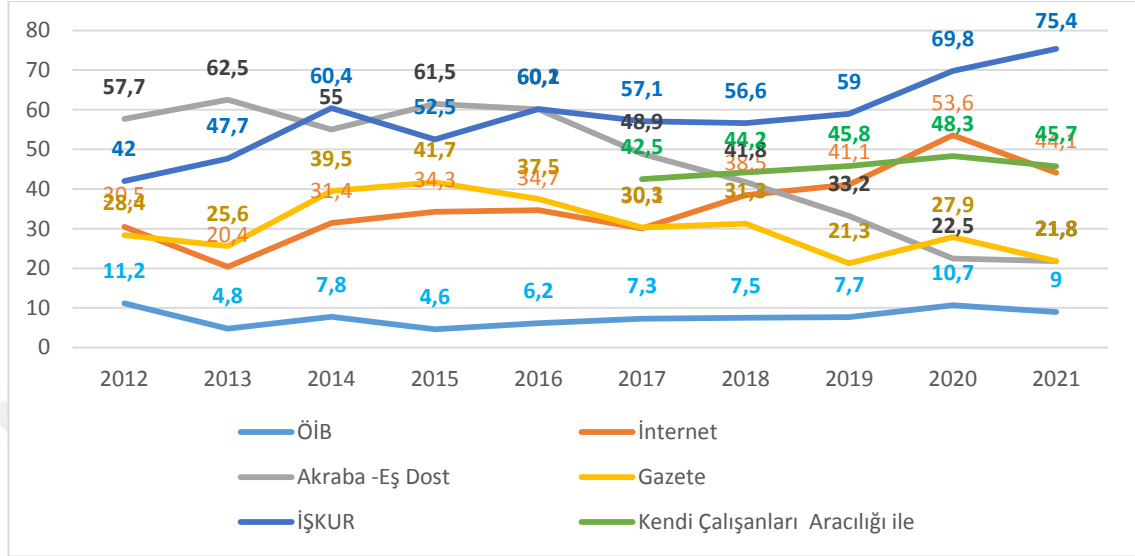
eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri uzun yıllar katı tekelci olarak uygulandıktan sonra 2003 yılında 4904 sayılı kanunla yapılan değişikliklerle birlikte karma sisteme geçilmiştir. Bu çerçevede eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri kapsamında kamunun yanında, kamu gözetimi ve denetimi altında bulunan özel istihdam büroları da bu kapsamda faaliyet göstermektedir.<sup>334</sup>

Türkiye’de eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri kapsamında 2003 yılından itibaren karma sistem benimsenmiş olmakla birlikte, daha önceki bölümden de hatırlanacağı üzere, engellilerin işe yerleştirilmesi noktasında, aracılık faaliyetinin mutlak tekel olmamakla birlikte İŞKUR’a bırakıldığı 4857 sayılı kanun 30. maddesi ile açıkça zikredilmektedir (m.30). Bununla birlikte Türkiye’de her ilde kurulu olmayan, kurulduğu illerde de engelliler açısından bilinirlikleri son derece sınırlı olan özel istihdam büroları, diğer taraftan işverenlerin engelli çalıştırdığını İŞKUR’a bildiriminin zorunlu tutulduğu ve bu çerçevede engelli istihdamının İŞKUR’la ilişkili yapısı gözönüne alındığında özel istihdam bürolarının engelli istihdamı açısından aracılık faaliyetlerinin kapsam dışına itildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda engellilere yönelik aracılık hizmetlerinin etkinliğinin, İŞKUR’un işverenlerce arama kanalı olarak tercih edilmesi ile çok yakından ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktadan hareketle İŞKUR’un işverenlerce arama kanalı olarak tercih edilmesini gösterir Şekil 20 sunulmuştur.

---

<sup>334</sup> Biçerli, a.g.e, s. 509.

**Şekil 20: 2012-2021 Yılları Arasında 10 ve Üzeri Çalışanı Olan İşverenlerin Açık İşlerde Arama Kanalı Tercihi (%)**



**Kaynak:** Türkiye İş Kurumu, İşgücü Piyasası Araştırma Raporu 2020, s. 46. (Çevrimiçi), <https://media.iskur.gov.tr/45570/turkiye.pdf> Erişim Tarihi: 14.06.2021.

Şekil 20’de 2012-2021 yılları arasında 10 ve üzeri çalışanı olan işverenlerin açık işleri için 6 farklı iş arama kanalını kullanım oranları gösterilmektedir. Buna göre 2012 başlangıç yılında en yoğun kullanıma sahip akraba-eş-dost kanalının tercih oranı %57,7 seviyesinden zaman içerisinde gittikçe gerilerek, 2021 yılında %21,8 seviyesine kadar düştüğü görülmektedir. 2012 yılı başlangıç yılında %42 oranıyla arama kanalları içerisinde ikinci sırada yer alan İŞKUR’un 2021 yılında %75,4 oranıyla birinci sıraya yükseldiği görülmektedir. 2012 yılında %30,5 oranıyla, arama kanalları içerisinde üçüncü sırada yer alan sonrasında 2014,2015,2016 ve 2017 yıllarında dördüncü sırada yer alan internetin, 2017 yılında muazzam bir ivme yaklayarak artış trendine girdiği ve 2020 yılı itibari ile %53,6 oranıyla arama kanalları içerisinde ikinci sıraya yükseldiği ancak 2021 yılında %44,1 oranıyla üçüncü sıraya gerilediği görülmektedir. Öte yandan 2012 yılında %11,2 oranıyla arama kanalları tercihleri içerisinde altıncı sırada yer alan özel istihdam bürolarının, geçen süre zarfında pek gelişme göstermediği, 2021 yılında %9 oranıyla altıncı sıradaki yerini muhafaza ettiği görülmektedir.

İŞKUR’un İşverenlerce tercihen en çok kullanılan arama kanalı olması engellilerin istihdamının mukayesesi açısından da oldukça önemli bir gösterge

niteliğindedir. Sonuç odaklı bir yaklaşım ekseninde İŞKUR'un engellilerin işe yerleştirilmesi noktasında etkinliğinin bir göstergesi olarak plasman oranlarının incelenmesi bu çerçevede önemli ipuçları sunacağı noktasından hareketle İŞKUR'a kayıtlı işgücü, işe yerleştirme ve plasman oranlarını gösterir Tablo 15 sunulmuştur.

**Tablo 15: 2010-2018 Yılları Arası İŞKUR'un Kayıtlı İşgücü Kapsamında İşe Yerleştirme Faaliyetleri ve Plasman Oranları (%)**

| Yıllar | Cinsiyet      | Kayıtlı İşgücü |               | İşe Yerleştirme |               | Plasman Oranı* |               |
|--------|---------------|----------------|---------------|-----------------|---------------|----------------|---------------|
|        |               | Genel Nüfus    | Engelli Nüfus | Genel Nüfus     | Engelli Nüfus | Genel Nüfus    | Engelli Nüfus |
| 2010   | Erkek         | 1149625        | 59573         | 155534          | 27829         | 0,14           | 0,47          |
|        | Kadın         | 454730         | 16876         | 49697           | 4428          | 0,11           | 0,26          |
|        | <b>Toplam</b> | 1604355        | 76449         | 205231          | 32257         | 0,13           | 0,42          |
| 2011   | Erkek         | 1394166        | 69228         | 261964          | 32642         | 0,19           | 0,47          |
|        | Kadın         | 797979         | 26748         | 101708          | 5707          | 0,13           | 0,21          |
|        | <b>Toplam</b> | 2192145        | 95976         | 363672          | 38349         | 0,17           | 0,40          |
| 2012   | Erkek         | 2188403        | 92887         | 390979          | 30203         | 0,18           | 0,33          |
|        | Kadın         | 1293322        | 33728         | 165608          | 5328          | 0,13           | 0,16          |
|        | <b>Toplam</b> | 3481725        | 126615        | 556587          | 35531         | 0,16           | 0,28          |
| 2013   | Erkek         | 2816471        | 101630        | 466155          | 29026         | 0,17           | 0,29          |
|        | Kadın         | 1724017        | 30176         | 205423          | 5450          | 0,12           | 0,18          |
|        | <b>Toplam</b> | 4540488        | 131806        | 671578          | 34476         | 0,15           | 0,26          |
| 2014   | Erkek         | 3024155        | 100361        | 478839          | 22156         | 0,16           | 0,22          |
|        | Kadın         | 1815056        | 23569         | 222596          | 4194          | 0,12           | 0,18          |
|        | <b>Toplam</b> | 4839211        | 123930        | 701435          | 26350         | 0,14           | 0,21          |
| 2015   | Erkek         | 3405616        | 102031        | 628792          | 17118         | 0,18           | 0,17          |
|        | Kadın         | 2168177        | 23968         | 260848          | 3337          | 0,12           | 0,14          |
|        | <b>Toplam</b> | 5573793        | 125999        | 889640          | 20455         | 0,16           | 0,16          |
| 2016   | Erkek         | 2628445        | 80007         | 542184          | 12550         | 0,21           | 0,16          |
|        | Kadın         | 1836882        | 18955         | 246949          | 2481          | 0,13           | 0,13          |
|        | <b>Toplam</b> | 4465327        | 98962         | 789133          | 15031         | 0,18           | 0,15          |
| 2017   | Erkek         | 2746374        | 74438         | 700039          | 10126         | 0,25           | 0,14          |
|        | Kadın         | 2049040        | 18328         | 357210          | 2025          | 0,17           | 0,11          |
|        | <b>Toplam</b> | 4795414        | 92766         | 1057249         | 12151         | 0,22           | 0,13          |
| 2018   | Erkek         | 3560751        | 116809        | 811871          | 12192         | 0,23           | 0,10          |
|        | Kadın         | 2769151        | 32067         | 435317          | 2738          | 0,16           | 0,09          |
|        | <b>Toplam</b> | 6329902        | 148876        | 1247188         | 14930         | 0,20           | 0,10          |

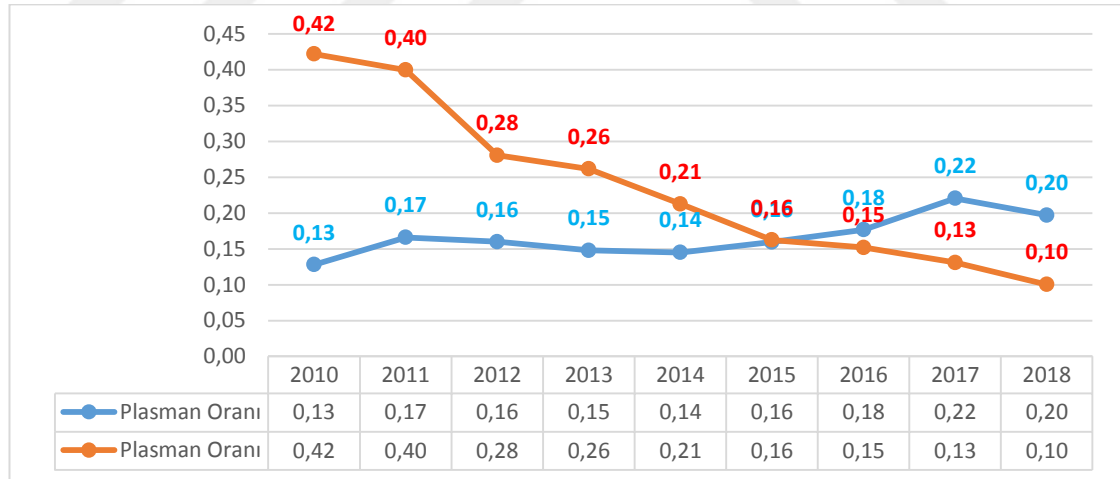
\*Plasman oranları yazar tarafından hesaplanmıştır.

**Kaynak:** Türkiye İş Kurumu'nun, 2010-2019 yılları arasında Yıllık İstatistik Bültenlerinde yer alan verilerden derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Mevcut verler ışığında 2010-2018 yılları arasında İŞKUR'un en geleneksel faaliyeti olan işe yerleştirme etkinliğini incelemek üzere hazırlanan Tablo 15'den de

görüleceği üzere Kurum'a kayıtlı işgücü<sup>335</sup>, işe yerleştirme faaliyetleri ve kayıtlı işgücünü kapsamında işe yerleştirme etkinliğinin bir ölçütü olarak plasman oranları yer almaktadır. Bu çerçevede Tablo 16 incelendiğinde, İŞKUR'a kayıtlı işgücünün hem genel hem de engelli nüfus bakımından zaman içerisinde muazzam olarak arttığı görülmektedir. Nitekim 2010 başlangıç yılında genel nüfusta 1604355 olan kayıtlı işgücü 2018 yılında 6329302 kişiye ulaştığı görülürken engelli nüfusta 2010 başlangıç yılında 76449 kişiden 2018 yılında 148876 kişiye ulaştığı görülmektedir. Ancak kayıtlı işgücündeki bu artışa karşın, işe yerleştirilen engelli nüfusta bir artış yaşanmamakta, aksine bir azalma durumu görülmektedir. 2010 yılı başlangıç yılında genel nüfusta işe yerleştirilen kişi sayısının 205231 kişiden 2018 yılında 1247218 kişiye ulaştığı görülürken engelli nüfusta tam tersi bir seyirle, 2010 başlangıç yılında 32257 kişiden 2018 yılında 14930 kişiye gerilediği görülmektedir. Keza bu durum plasman oranları açısından da dikkat çekici bir görünüm oluşturmakta olup bu çerçevede Şekil 21 sunulmuştur.

**Şekil 21: Engelli ve Genel Nüfusun Plasman Oranları (%)**



**Kaynak:** Tablo 15’de sunulan verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 21’den de anlaşılabacağı üzere 2010 başlangıç yılında engelli plasman oranı (%42), genel nüfusun plasman oranının (%13) yaklaşık üç katında olduğu

<sup>335</sup> Kayıtlı işgücü; İŞKUR’a kayıtlı iş arayanlardan aktif kayıtlarda yer alan tüm kişileri göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkiye İş Kurumu 2020 Yılı İstatistik Bülteni (Tanımlar Kısmı), (Çevrimiçi) <http://media.iskur.gov.tr/45385/2020-yillik-tabloları.xlsx> Erişim Tarihi: 15.06.2021



görülmekle birlikte engellilerin plasmanın, bir azalış trendinde olduğu da izlenmektedir. Özellikle 2012 yılında dramatik bir şekilde keskin bir düşüş yaşayan engelli plasmanı bu bağlamda %40 oranından, %28 oranına kadar gerilediği buna karşın genel nüfus plasman oranının gerilediği görülmekle birlikte ziyadesiyle yatay bir seyre sahip olduğu ve 2012 yılında %16 seviyesinde olduğu görülmektedir. 2012 yılı sonrasında da düşme eğilimini devam ettiren engelli plasman oranının, genel nüfusun plasmanı ile 2015 yılında %16 oranında kesiştiği görülmektedir. 2015 yılından sonra ise genel nüfus plasmanı artış eğilimi içerisinde olduğu ve 2017 yılında %22 oranına ulaştığı görülürken engellilerin plasmanının düşme eğilimi içerisinde olduğu ve bu çerçevede 2017 yılında %13 oranına 2018 yılında ise %10 oranına kadar gerilediği izlenmektedir. Öte yandan engellilerin plasman durumunun cinsiyet ayrımı dahilinde gösterildiği Tablo 16'daki verilerden hareketle, 2010 başlangıç yılında erkek engelli plasmanın %42 oranıyla kadın engelli plasman oranının (%26) neredeyse 1,5 katı civarında olduğunu söylemek mümkündür. Ancak 2010 yılı sonrasında engelli plasmanının gerileme eğilimi ile birlikte, 2018 yılında erkek engelli plasman oranının %10 ve kadın plasman oranının %9 seviyesine kadar gerileyerek dipte eşitlendiği görülebilmektedir.

Öte yandan danışmanlık faaliyetleri kapsamında İŞKUR revizeye giderek İş ve meslek danışmanları; iş arayan danışmanı, işveren danışmanı, meslek danışmanı, engelli iş koçu ve iş kulübü lideri şeklinde altı farklı branşa ayrılarak, hedef kitle odaklı danışmanlık sistemine geçilmiştir. Hedef kitle odaklı danışmanlık çerçevesinde engellilerin iş danışmanlığı hizmetlerini yürütmek üzere engelli iş koçu iş danışmanlarına sorumluluk yüklenmiş bu çerçevede 2020 yılı itibari ile 51 il 72 birimde engelli iş koçluğu sistemine geçilmiş olup bu bağlamda hizmet kalitesini yükseltmek amacıyla iş koçlarından 18 tanesine işaret dili eğitimi verilmiştir.<sup>336</sup> Ancak, engelliler açısından son derece müspet sonuçlar doğurması muhtemel olan engelli iş koçluğu iş danışmanlığı hizmetinde bir takım yetersizlikler bulunmaktadır. Bu çerçevede engelli iş koçluğu kapsamında Türkiye genelinde 81 ilden sadece 51

---

<sup>336</sup> Türkiye İş Kurumu, 2020 Yılı Faaliyet Raporu, s. 74, (Çevrimiçi), <https://media.iskur.gov.tr/44148/2020-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim Tarihi:15.062021.

tanesinde hizmet sunulması ve sadece 18 iş koçuna işaret dili eğitimi verilmiş olması, danışmanlık faaliyetleri kapsamında başlıca yetersizlik alanları arasında gösterilebilir.

#### 2.2.2.1.2. Mesleki Eğitim Programları

İşsizlikle mücadelede arz yönlü bir yöntem olan mesleki eğitim programları, işsizlik riski altında olan bireylerin vasıf ve beceri düzeylerini, işgücü piyasalarının ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda geliştirerek, istihdam edilebilirliklerini artırma amacını taşımaktadır. Özellikle hedef kitlesinde; uzun süreli işsizler, genç işsizler, toplu olarak işten çıkarılanlar, eski hükümlüler ve işgücü piyasasına girişte zorluk çeken engellilerin yer aldığı,<sup>337</sup> mesleki eğitim programları, özel sektör yerine kamu tarafından sağlanmakta ve bu durumun üç temel nedeni bulunmakta olup bu nedenler şu şekilde sıralanmaktadır,<sup>338</sup>

- i. Mesleki eğitim programlarının ziyadesiyle “*genel nitelikte*” olması sebebiyle özel sektörün eğitim maliyetine katılma noktasında isteksiz olması.
- ii. Çeşitli nedenlerden dolayı eğitimden mahrum kalmış bireylerin beşeri sermaye yatırımlarına kamu tarafından destek verilmesi düşüncesinin hakim olması.
- iii. Mesleki eğitim neticesinde beceri düzeyi artan bireylerin iş bulmasının hem toplam üretime katkı yapacak olması hem de kamu tarafından sağlanan sosyal harcama düzeyini azaltacak olması.

Yapısal işsizlikle mücadele çerçevesinde ilk önce “*formasyon edindirme programları*” ile başlayan mesleki eğitim programları, zamanla “sınıf eğitimi”, işbaşı eğitimi”, “iş tecrübesi kazandırıcı eğitimler” gibi daha fazla eğitim programlarının kullanıldığı zengin bir yapıya bürünmüştür.<sup>339</sup> Günümüzde bu zengin içeriğiyle, hem

---

<sup>337</sup> Seda Tekeli, “İşsizlikle Mücadele ve İstihdam Politikaları”, **İstihdam ve İşsizlik**, 3. Baskı, Ed. M. Kemal Biçerli ve Verda Canbey Özgüler, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 137.

<sup>338</sup> Biçerli, **a.g.e.**, s. 505-507.

<sup>339</sup> Işığınçok, **a.g.e.**, s. 241.

gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çeşitli biçimlerde uygulanan mesleki eğitim programları, Türkiye’de de işsizlikle mücadele bağlamında kullanılagelmektedir. Söz konusu bu mesleki eğitim programları, kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra gerçek ve tüzel kişilerce sunulma imkanı olmakla birlikte işgücü piyasası hakkında uzmanlaşmış kamu istihdam kurumları bu eğitimlerin sunulması ve organize edilmesi bakımından daha kurumsal ve nitelikli bir yapı sergilemektedir. Bu bağlamda mesleki eğitim programlarının hem ülke genelinde yaygın bir şekilde sunulması hem de katılımcılara sunulan desteklerle, Türkiye’de İŞKUR’un faaliyetleri daha ön plana çıkmaktadır.<sup>340</sup>

Türkiye’de mesleksiz bireylere meslek öğretmek ve mesleği olan bireylerin ise beceri düzeylerini geliştirmek maksadıyla İŞKUR’ca düzenlenen geleneksel mesleki eğitim kursları günde 5 saat ile 8 saat arasında, haftada en fazla 6 gün olacak şekilde, en çok 160 gün sürmektedir. Bu geçen süre zarfında katılımcılara, katıldıkları her gün için kurs türleri açısından değişen miktarlarda zaruri gider ödemesi yapılmakta ve genel sağlık sigortası priminin yanı sıra iş kazası ve meslek hastalığı sigortasının da sigorta primi İŞKUR tarafından karşılanmaktadır. Diğer taraftan hedef kitle kapsamındaki bireylerin teorik eğitimini aldıkları mesleklerde deneyim kazanmalarının yanı sıra uygulama noktasında eğitim almalarına ve çalışma ortamına uyum sağlamalarına imkan veren İŞKUR tarafından düzenlenen işbaşı eğitim programları, günde en az 5 saat ve en fazla 8 saat arasında haftada en fazla 6 gün olacak şekilde uygulanmaktadır. Bu kapsamda işbaşı eğitim programı katılımcıları, bilişim ve imalat sektöründe en fazla 6 ay, muhabirlikle ilgili mesleklerde en fazla 9 ay, tehlike sınıfı bakımından tehlikeli ve çok tehlikeli mesleklerde MEB Hayat Boyu Öğrenme modullerindeki süreden az olmayacak şekilde ve bu sayılanların dışında kalan sektörlerde en fazla 3 ay süre ile eğitim almaktadır.<sup>341</sup> Bu çerçevede işbaşı eğitim programları özellikle teknolojik

---

<sup>340</sup> Mustafa Tiryaki, “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Tarımdan Kopan İşgücünün İstihdam Edilmesinde Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği”, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2007, s. 31-32.

<sup>341</sup> İŞKUR, Aktif İşgücü Hizmetleri, (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-isgucu-programlari/> Erişim tarihi 16.06.2021.

gelişmelerle birlikte hızlı bir dönüşüm içerisinde olan çalışma hayatında, aranan vasıflı işgücünün yetiştirilmesi noktasında oldukça faydalı bir model olarak kabul edilmektedir. Nitekim bu model sayesinde bireyler tecrübe eksikliğini giderebilmekte ve dönüşüm içerisinde olan çalışma hayatında istihdam fırsatı edinebilmekte iken işverenler ise aradıkları işgücünü maliyetsiz olarak yetiştirebilme imkanına sahip olabilmektedir.<sup>342</sup> Bununla birlikte “*Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği*”nin<sup>343</sup> 32. maddesinde hem geleneksel mesleki eğitim programlarına hem de işbaşı eğitim programına katılım açısından; 15 yaşını tamamlamış olmak, emekli olmamak, İŞKUR’a kayıtlı işsiz olmak gibi şartlar sıralanmaktadır. Diğer taraftan İŞKUR istihdamın korunması maksadıyla, çalışan kişilerin mesleki bilgi düzeylerini geliştirmek ve yeni teknolojilere uyum sağlamalarına yardım sağlama niteliğinde olan mesleki yeterlilik belge zorunluluğu dahilindeki mesleklerde düzenlenen çalışanların mesleki eğitimi programlarını uygulamaktadır.<sup>344</sup>

Toplumsal ön yargılar, işverenlerin tutum ve davranışlarının yanı sıra engellilerin eğitim ve beceri eksikliği gözönüne alındığında engellilerin istihdamı açısından engellilere yönelik sunulan mesleki eğitim programlarının hayati bir öneme sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kapsamda Türkiye’de 5378 sayılı “*Engelliler Hakkında Kanun*”unun<sup>345</sup> 13. maddesi ile engellilerin mesleki eğitim ile programların geliştirilmesinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) ve MEB’nin sorumlu tutulduğu, mesleki eğitim kurslarının verilmesi açısından ise kamu kurum ve kuruluşlarının yanında belediyeler, gerçek ve tüzel kişiler tarafından da verilebileceği açıkça ifade edilmektedir. Bununla birlikte engellilerin mesleki eğitim ile ilgili bir diğer düzenleme olan 5216 sayılı “*Büyükşehir Belediye Kanunu*”nda<sup>346</sup> ise Büyükşehir Belediyelerin görev, yetki ve sorumluluklarını düzenleyen üçüncü bölümde yer alan kanunun 7. maddesinde, engellilere istihdam

---

<sup>342</sup> Mustafa Çağlar Özdemir ve Yunus Yiğit, “İŞKUR İşbaşı Eğitim Programlarının Analizi: Sakarya İl Örneği”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 1, 2018 s. 182.

<sup>343</sup> RG. 12.03.2013/ 28585

<sup>344</sup> İŞKUR, Aktif İşgücü Hizmetleri, Çalışanların Mesleki Eğitimi, (Çevrimiçi), <https://iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-igucu-programlari/calisanlarin-mesleki-egitimi/> Erişim Tarihi: 17.06.2021.

<sup>345</sup> RG. 07.07.2005/ 25868

<sup>346</sup> RG. 23/07/2004/ 25531

fırsatı sağlamak üzere belediyenin sorumlukları arasında yaşlılar, kadınlar gibi dezavantajlı grupların yanında engellilere yönelik meslek ve beceri kazandırma kursları açılmasının da yer aldığı görülmektedir.

Öte yandan, mesleki eğitimlerin düzenlenmesi ve organize edilmesi noktasında temel aktör konumunda bulunan İŞKUR'un doğrudan engellilere özgülediği mesleki eğitim programları; finansmanının İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılandığı kurum kaynaklı mesleki eğitim kursları ve finansmanının kota kuralına uymayan işverenlerden tahsil edilen idari para cezalarından karşılandığı komisyon kaynaklı mesleki eğitim kursları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.<sup>347</sup> Bu çerçevede İŞKUR'un doğrudan doğruya engellilere özgülediği mesleki eğitim kurslarına (MEK) yönelik olarak, 2010-2020 yılları arasında açılan kurs sayısının, katılımcı sayılarının ve yıllar bazında değişim oranlarının gösterildiği Tablo 16 sunulmuştur.

---

<sup>347</sup> İsmail Demir, “Engellilerin Mesleki Eğitimi ve İstihdamları Kapsamında İşkur’un Rolü Ve Etkinliği”, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2016, s. 50-52.

**Tablo 16: İŞKUR Tarafından Engellilere Özgülenen Mesleki Eğitim Kursları (2010-2020 Yılları Arası)**

| Yıllar                          |                         | 2010 | 2011 | 2012 | 2013  | 2014  | 2015 | 2016  | 2017  | 2018  | 2019 | 2020  |
|---------------------------------|-------------------------|------|------|------|-------|-------|------|-------|-------|-------|------|-------|
| <b>Komisyon Kaynaklı MEK</b>    | Açılan Kurs Sayısı      | -    | -    | -    | -     | 177   | 261  | 134   | 87    | 55    | 43   | 24    |
|                                 | Erkek Katılımcı Sayısı  | -    | -    | -    | -     | 998   | 1497 | 722   | 441   | 282   | 231  | 126   |
|                                 | Kadın Katılımcı Sayısı  | -    | -    | -    | -     | 742   | 1209 | 512   | 348   | 220   | 188  | 101   |
|                                 | Toplam Katılımcı Sayısı | -    | -    | -    | -     | 1740  | 2706 | 1234  | 789   | 502   | 419  | 227   |
|                                 |                         |      |      |      |       |       |      |       |       |       |      |       |
| <b>Kurum Kaynaklı MEK</b>       | Açılan Kurs Sayısı      | -    | -    | -    | -     | 7     | 8    | 9     | 10    | 10    | 21   | 11    |
|                                 | Erkek Katılımcı Sayısı  | -    | -    | -    | -     | 66    | 73   | 80    | 53    | 72    | 150  | 52    |
|                                 | Kadın Katılımcı Sayısı  | -    | -    | -    | -     | 30    | 33   | 46    | 77    | 57    | 118  | 52    |
|                                 | Toplam Katılımcı Sayısı | -    | -    | -    | -     | 96    | 106  | 126   | 130   | 129   | 268  | 104   |
|                                 |                         |      |      |      |       |       |      |       |       |       |      |       |
| <b>Toplam MEK</b>               | Açılan Kurs Sayısı      | 351  | 434  | 574  | 506   | 184   | 269  | 143   | 97    | 65    | 64   | 35    |
|                                 | Erkek Katılımcı Sayısı  | 2252 | 2648 | 3753 | 3326  | 1064  | 1570 | 802   | 494   | 354   | 381  | 178   |
|                                 | Kadın Katılımcı Sayısı  | 1386 | 1592 | 2519 | 2147  | 772   | 1242 | 558   | 425   | 277   | 306  | 153   |
|                                 | Toplam Katılımcı Sayısı | 3638 | 4240 | 6272 | 5473  | 1836  | 2812 | 1360  | 919   | 631   | 687  | 331   |
|                                 |                         |      |      |      |       |       |      |       |       |       |      |       |
| <b>Toplam Değişim Oranları*</b> | Erkek                   | 0    | 0,18 | 0,42 | -0,11 | -0,68 | 0,48 | -0,49 | -0,38 | -0,28 | 0,08 | -0,53 |
|                                 | Kadın                   | 0    | 0,15 | 0,58 | -0,15 | -0,64 | 0,61 | -0,55 | -0,24 | -0,35 | 0,10 | -0,50 |
|                                 | Toplam                  | 0    | 0,17 | 0,48 | -0,13 | -0,66 | 0,53 | -0,52 | -0,32 | -0,31 | 0,09 | -0,52 |

\* Toplam değişim oranları bir önceki yıl baz alınarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

**Kaynak:** Türkiye İş Kurumu'nun 2010-2020 Aralığı Aylık İstatistik Bültenleri derlenerek yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 16'dan da anlaşılabacağı üzere finansmanının idari para cezalarından sağlandığı komisyon kaynaklı açılan engelli mesleki eğitim kurslarının hem sayı hem de katılımcı açısından, finansmanının işsizlik sigortası fonundan sağlandığı kurum kaynaklı engelli mesleki eğitim kurslarından daha fazla olduğu görülmektedir. Öyle ki verilerin paylaşıldığı 2014 yılından itibaren, açılan komisyon kaynaklı eğitim kurslarının yıl bazında sıralanmak üzere 177, 261, 134, 87, 55, 43 ve 2020 yılında 24 olduğu görülmekte iken kurum kaynaklı açılan engelli mesleki eğitim kursları ise

2014 yılından itibaren yıl bazında sıralanmak üzere 7, 8, 9,10,10, 21 ve 2020 yılında 11 olduğu görülmektedir. 2010 başlangıç yılından 2012 yılına değin artış içerisinde olan engellilere yönelik mesleki eğitim kurs sayısının 2012 yılında 574'e ulaştıktan sonra ciddi bir azalış trendi ile 2020 yılında 35'e kadar gerilediği görülmektedir. Kurslara katılım noktasında da benzer bir durum yaşanmaktadır. Kursalara katılım noktasında 2010 başlangıç yılında 2522 kişi ile erkeklerin, 1386 katılımcıdan oluşan kadınların neredeyse 1,5 katı civarında olduğu görülmekte iken bu katılımcı sayılarının 2012 yılında erkeklerde 3753 kişiye, kadınlarda ise 2519 kişiye ulaştığı görülmektedir. 2012 yılından sonra gelen senelerde azalış trendi ile 2020 yılında erkeklerde 178 kişiye, kadınlarda ise 153 kişiye kadar gerilediği görülmektedir. Bu çerçevede katılımcı sayıları noktasında bir önceki yıla göre en dramatik düşüşün - 0,66 oranıyla 2014 senesinde yaşandığı görülmektedir.

Engellilerin mesleki eğitim programlarından yararlanılmasını kolaylaştırmak amacıyla, “*Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği*”nin 33. maddesinde İŞKUR kapsamında kurs açılması için öngörülen en az 10 kişilik alt sınır, engelliler açısından 5 kişi olarak belirlenmiş olmasına ve katılımcıların zaruri giderlerin karşılanmasının yanı sıra katılımcılara bakım ödemesi gibi çeşitli ödemeler yapılmasına rağmen engelli mesleki eğitim kurs sayılarında ve katılımcı sayılarında muazzam bir gerilemenin görülmesi bu kapsamda engelliler açısından bir vazgeçişe, kurum açısından ise bir mücadele yetersizliğine işaret etmektedir.

### **2.2.2.1.3. Kendi İşini Kuranlara Yardım Programları**

İşsizlikle etkin bir mücadele aracı olarak uygulanan kendi işini kuranlara yardım programları (KİKYP), esasen bir tür istihdam sübvansiyon içerikli programdır.<sup>348</sup>

KİKYP istihdam sübvansiyonu içerikli programlar olmasına karşın geleneksel istihdam sübvansiyon programlarından farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın temelinde ise KİKYP çerçevesinde yapılan yardımların doğrudan

---

<sup>348</sup> Biçerli, a.g.e., s. 502.

ücretli istihdamla ilgili olmaması, bunun yerine KİKYP'lerin, kendi hesabına yönelik çalışanlara yönelik olması bulunmaktadır.<sup>349</sup> Bu çerçevede farklı bir tarzda işsizlikle mücadele eden KİKYP'lerin birçok farklı amacı bulunmakta olup bu amaçlar ise şu şekilde sıralanmaktadır;<sup>350</sup>

- i. KİKYP sayesinde kurulan bir iş yerinin gelecekte başka bireylere de istihdam sağlama amacı bulunmaktadır. .
- ii. KİKYP sayesinde düşük kaliteli ve düşük ücretli işler yerine daha nitelikli ve daha yüksek gelirli işlerin ortaya çıkarılma amacı taşımaktadır.
- iii. Toplumda girişimcilik kültürünü teşvik etmek ve girişimciliğin yaygınlaşmasını sağlama amacı bulunmaktadır.
- iv. KİKYP sayesinde kurulan işletmeler bir süre sonra kapansa dahi süreç içerisinde bireye bilgi ve deneyim kazandıracak olması nedeniyle bu programların tecrübe kazandırma amacı olduğu yine bu çerçevede dile getirilebilir.

1980 sonrası dönemde, ekonomik ve toplumsal yaşamda yaşanan dönüşümler neticesinde ilk önce İngiltere ve Almanya'dan başlamak üzere giderek dünya genelinde yaygınlaşan KİKYP uygulamaları,<sup>351</sup> engelliler açısından da günümüz koşullarında önemli ölçüde bir tür istihdam fırsatı sağlamaktadır. Bu çerçevede engellilerin istihdam yöntemleri içerisinde yer alan kişisel çalışma yönteminin geliştirilmesi ve engellilerin daha uygun koşullarda istihdamı açısından imkan sağlayan KİKYP'leri, Türkiye'de yaygın şekilde İŞKUR tarafından yürütülen “*engelli kendi işini kurma projesi*” kapsamında gelişim göstermektedir. İŞKUR tarafından çalışma gücü kaybının en az %40 olan engellilere dönük yürütülen projede, İŞKUR'a kayıtlı olunması, 18 yaşınının tamamlanması, icra dosyanın olmaması gibi şartları sağlayan emekli ya da işyeri/işletme sahibi olmayan,

---

<sup>349</sup> Işığışok, **a.g.e.**, s. 235.

<sup>350</sup> Biçerli, **a.g.e.**, s. 502-503.

<sup>351</sup> Işığışok, **a.g.e.**, s. 235.



girişimlik eğitimi sertifikasına sahip engelliler projeden yararlandırılmaktadır. Projede 2021 yılı için belge karşılığı olmak üzere 5000 TL kuruluş işlemleri desteği, sözleşme tarihinden itibaren 12 ay boyunca sağlanan işletme giderlerinin %60'ını geçmeyecek şekilde en fazla 15.000TL olan işletme gideri desteği ve son olarak 12 ay süresince vergiler dahil en fazla 45000TL kuruluş (demirbaş) desteği olmak üzere toplam olarak 65000TL hibe desteği verilmektedir.<sup>352</sup> Bu bağlamda 2014-2020 yılları arasında KiKYP çerçevesinde “engelli kendi işini kurma projesi” kapsamında İŞKUR faaliyetlerini gösterir Tablo 17 sunulmuştur.

**Tablo 17: 2014-2021 Yılları Arasında Engellilerin Kendi İşini Kurma Projesi Kapsamında İŞKUR Faaliyetleri**

| Yıllar | Başvuru Sayısı | Ret Edilen Proje Sayısı | Kabul Edilen Proje Sayısı | Proje Kabul Oranı | Proje Ret Oranı | Sağlanan Destek Miktarı (TL) |
|--------|----------------|-------------------------|---------------------------|-------------------|-----------------|------------------------------|
| 2014   | 182            | 55                      | 127                       | 0,70              | 0,30            | 4.327.000,00 TL              |
| 2015   | 441            | 22                      | 419                       | 0,95              | 0,05            | 10.296.000,00 TL             |
| 2016   | 247            | 74                      | 173                       | 0,70              | 0,30            | 6.228.000,00 TL              |
| 2017   | 270            | 83                      | 187                       | 0,69              | 0,31            | 6.732.000,00 TL              |
| 2018   | 820            | 273                     | 547                       | 0,67              | 0,33            | 25.106.000,00 TL             |
| 2019   | 899            | 310                     | 589                       | 0,66              | 0,34            | 26.840.500,00 TL             |
| 2020   | 1945           | 1028                    | 917                       | 0,47              | 0,53            | 49.740.000,00 TL             |
| 2021   | 808            | 442                     | 366                       | 0,41              | 0,59            | 19.850.136,00 TL             |

**Kaynak:** İŞKUR, 2014-2021 Yılları Arası Faaliyet Raporlarındaki veriler derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur. (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/raporlar/> Erişim Tarihi: 19.06.2021.

Tablo 17’den de görüleceği üzere projenin başladığı 2014 yılından itibaren başvuru sayılarına bağlı olarak artan destek miktarları oldukça dikkat çekmektedir. 2014 tarihinde 127 olan kabul sayısına bağlı olarak sağlanan destek miktarı yaklaşık dört milyon TL olarak gerçekleşmişken 2019 yılında kabul edilen proje sayısı yaklaşık 4,5 kat artarak 589 olarak gerçekleşmiş olup destek miktarı ise yirmialtı milyon TL’yi aşmıştır. 2020 yılında ise 2014 yılında 182 olan başvuru sayısının 10 katından fazla bir artış yaşanarak 2020 yılında toplam 1945 başvurunun alındığı ve bu başvurulardan 917 tanesinin kabul edildiği görülmektedir. 2021 yılında başvuru sayısının 808’e, kabul edilen proje sayısının ise 366’ya gerilediği görülmektedir.

<sup>352</sup> Türkiye İş Kurumu, Aktif İşgücü Programları, Engelli Hibe Desteği, (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-isgucu-programlari/engelli-hibe-destegi/> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Kabul edilen projelere bağılı olarak sağılanan destek miktarının ise 2014 yılındaki 4 milyon TL civarındaki destek miktarının neredeyse 12 katına ulaşarak 50 milyon TL'ye ulaştığı görölmektedir. 2020 yılında pandeminin tüm olumsuz koşullarına rağmen gerçekleşen bu olumlu tabloya karşın ilk defa 2020 yılında rededilen proje sayısının (1028) kabul edilen proje sayısını (917) geçtiğı görölmektedir. Öte yandan kabul ve rededilen projelerin oransal dağılımını yıllar itibari ile incelendiğı takdirde en yüksek kabul oranının %95 oranı ile 2015 yılında gerçekleştiğı akabinde bu oranının 2016-2019 yılları arasında sırasıyla %70, %69, %66 oranında azalan bir seyirle gerilediğı ve 2021 yılında ise kabul oranının keskin bir düşüşle %41 oranında gerçekleştiğı görölmektedir.

Girişimcilere destek faaliyetlerinin yaygınlığı ve sürekliliğıyle ön plana çıkan bir diğerkuruluş olan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) “*Geleneksel Girişimcilik Destek Programı*”, “*İleri Girişimci Destek Programı*”, “*Girişimcilik Destek Programı*” ve “*İş Planı Ödülü Destek Programı*” olmak üzere temelde dört adet programı yürütmektedir. Bunlardan ilk üçünde engellilerin de içinde yer aldığı özel gruplara ilişkin çeşitli avantajlar sağlanmış durumdadır. 2021 yılı için geri ödemesiz olarak 65000TL destek verilen Geleneksel Girişimcilik Destek Programında, gerçek kişi işletmelere 5000 TL, sermaye şirketlerine 10000TL'lik kuruluş desteğı, 2 döneme ayrılmakta ve 2 yıl sürmektedir. Bu çerçevede 2 dönem üzerinden her dönem için 20000 TL'ye ulaşan performans desteğinin yanı sıra her performans döneminde belirlenen tutarlara engellilere ayrıca 5000 TL destek ödemesi ve son olarak 5000TL lik sertifika desteğı sağlanmış durumdadır. 2021 yılı için geri ödemesiz olarak 365000 TL'lik desteğinsaglandığı İleri Girişimci Destek Programında ise gerçek kişi işletmelerine 5000TL'lik, sermaye şirketlerine 10000TL'lik kuruluş desteğı sağlanmakta, 300000' TL'ye ulaşan makine, teçhizat ve yazılım desteğı, 10.000TL'lik mentörlük, danışmanlık ve işletme koçluğu desteğı, 2 yılı kapsayan iki dönem için her dönemde 20000TL'ye ulaşan ve engellilere her dönem için ayrıca 5000 TL'lik bir desteğindaha sağlandığı performans desteğı ve 5000 TL'lik sertifika desteğı sağlanmış

durumdadır. Girişimcilik Destek Programı 31.12.2018 tarihi itibarı ile başvuruya kapatılmış durumdadır.<sup>353</sup> Bu programlar dahilinde 2019 yılında aralarında engellilerin de yer aldığı dezavantajlı kesimlere ait 2188 işletmeye Geleneksel Girişimcilik ve İleri Girişimcilik Destek Programları kapsamında 42.649.175,00 TL’lik destek ödemesi sağlanmıştır.<sup>354</sup>

#### 2.2.2.1.4. Ücret ve İstihdam Sübvansiyonları

Literatürde “*istihdam artırıcı teşvikler*” olarak da adlandırılan, “*ücret ve istihdam sübvansiyonları*”, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda, işgücü piyasalarında emek talebini artırmak maksadıyla uygulanan, önemli bir aktif istihdam politika aracıdır.<sup>355</sup>

Talep yönlü bir politika aracı olan “*ücret ve istihdam sübvansiyonları*”; programın hedef kitlesinde yer alan bireyleri istihdam eden işverenlere sağlanan vergi indirimleri, sigorta prim destekleri, doğrudan ücret sübvansiyonları ve enerji gider desteği şeklinde uygulanan programlardan oluşmaktadır. Diğer taraftan bu programlar kapsam itibarıyla “*genel sübvansiyonlar*”, “*yeni işçi sübvansiyonları*” ve “*marjinal sübvansiyonlar*” olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Bunların içinde genel istihdam sübvansiyonu fonların geniş bir kesime yayılmasına yol açarak etkinliğin azalmasına neden olmakta iken yeni işçiler için uygulanan istihdam sübvansiyonları ise fazladan istihdam yerine işçi devrini artışının yaşanabileceği bir teşvik niteliğindedir. Sübvansiyonun belirli istihdam düzeyinin üstündeki istihdam artışı için sağlandığı “*marjinal sübvansiyonlar*”, diğerlerine nazaran en etkin yöntem olarak değerlendirilmektedir.<sup>356</sup>

Ücret ve istihdam sübvansiyon programları genel olarak uzun süreli işsizleri, niteliksiz işçileri, gençleri ve engellileri kapsamına alarak sosyal dışlanmayı

---

<sup>353</sup> KOSGEB, Destekler, (Çevrimiçi), <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekler/6312/girisimcilik-destekleri> Erişim Tarihi: 15.06.2021.

<sup>354</sup> KOSGEB, 2019 Yılı Faaliyet Raporu, s. 105.

<sup>355</sup> Tekeli, a.g.e., s. 134.

<sup>356</sup> Işığık, a.g.e., s. 230-232.

azaltmayı hedeflemektedir.<sup>357</sup> Engellilerin istihdamı açısından işverenlere sağlanan bu teşvikler hem kota sisteminin etkinliğini artırmak üzere hem de genel mahiyette engelli istihdamını artırmak üzere Türkiye’de de uygulanagelmektedir. Bu kapsamda 4857 sayılı İş Kanun’ının 30. maddesi uygulama açısından önemli düzenlemelere yer vermektedir (m. 30/6). Kanunun ilk halinde ilgili maddede kotanın üstünde yahut %80 oranında engel oranına haiz engelli işçiyi çalıştıran işverenin bu şekilde çalıştırdıkları her işçinin sigorta primine ait işveren hissesinin yarısının hazine tarafından karşılanacağı ifade edilmektesyken 26.05.2008 tarihli 5763 sayılı Kanunu’nun<sup>358</sup> 38. maddesi ile kota kapsamında çalıştırılan engelli işçilerin sigorta primine ait işveren hissesinin tamamı, kota kapsamı dışında çalıştırılan engelli işçilerin sigorta primine ait işveren hissesinin yüzde elisinin hazine tarafından karşılanacağı şeklinde düzenlenmiştir. Ancak 06.02.2014 tarihli 6518 sayılı Kanunu’nun<sup>359</sup> 58. maddesi ile de yüzde elli ifadesi, işveren hissesinin tamamının karşılanacağı şeklinde değiştirilmiştir. Bu noktadan hareketle engellilerin istihdamı kapsamında 4857 sayılı kanunun ilk halinden günümüze değin 2008 ve 2014 düzenlemeleri olmak üzere iki temel değişiklikte teşviklerin artırıldığı görülmektedir. Diğer taraftan Türkiye’de engelli istihdamında ağırlıklı olarak kullanılan yönteminin kota sistemi olduğu dikkate alındığında söz konusu engelli teşviklerinin “*marjinal subvansiyon*” niteliğinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kapsamda gelişmeleri izlemek maksadıyla önemli ipuçları sunan kota kapsamı üzerinde çalışan engellilerle ilişkin verileri gösterir Tablo 18 sunulmuştur.

---

<sup>357</sup> Türkan, **a.g.e.**, s. 405.

<sup>358</sup> RG. 26.05.2008/ 26887

<sup>359</sup> RG. 19.02.2014/ 28918

**Tablo 18: 2003-2021 Yılları Arasında Kota Üzerinde Çalışan Engelli Kişi Sayısı**

| Yıllar | Kota Üzerinde Çalışan Engelli Kişi Sayısı |      |        | Kota Üzerinde Çalışan Engelli Sayıların Değişim Oranları* |      |        |
|--------|-------------------------------------------|------|--------|-----------------------------------------------------------|------|--------|
|        | Kamu                                      | Özel | Toplam | Kamu                                                      | Özel | Toplam |
| 2003   | 2033                                      | 990  | 3023   | 0                                                         | 0    | 0      |
| 2004   | 1104                                      | 1164 | 2268   | -0,46                                                     | 0,18 | -0,25  |
| 2005   | 1211                                      | 1680 | 2891   | -0,40                                                     | 0,70 | -0,04  |
| 2006   | 1442                                      | 3276 | 4718   | -0,29                                                     | 2,31 | 0,56   |
| 2007   | 2208                                      | 4032 | 6240   | 0,09                                                      | 3,07 | 1,06   |
| 2008   | 2073                                      | 4868 | 6941   | 0,02                                                      | 3,92 | 1,30   |
| 2009   | 2548                                      | 4693 | 7241   | 0,25                                                      | 3,74 | 1,40   |
| 2010   | 2748                                      | 4715 | 7463   | 0,35                                                      | 3,76 | 1,47   |
| 2011   | 3015                                      | 5270 | 8285   | 0,48                                                      | 4,32 | 1,74   |
| 2012   | 3043                                      | 5475 | 8518   | 0,50                                                      | 4,53 | 1,82   |
| 2013   | 2990                                      | 5820 | 8810   | 0,47                                                      | 4,88 | 1,91   |
| 2014   | 2717                                      | 6520 | 9237   | 0,34                                                      | 5,59 | 2,06   |
| 2015   | 2736                                      | 7145 | 9881   | 0,35                                                      | 6,22 | 2,27   |
| 2016   | 3003                                      | 7783 | 10786  | 0,48                                                      | 6,86 | 2,57   |
| 2017   | 2988                                      | 8296 | 11284  | 0,47                                                      | 7,38 | 2,73   |
| 2018   | 3071                                      | 8391 | 11462  | 0,51                                                      | 7,48 | 2,79   |
| 2019   | 3222                                      | 8221 | 11443  | 0,58                                                      | 7,30 | 2,79   |
| 2020   | 2456                                      | 6862 | 9318   | 0,21                                                      | 5,93 | 2,08   |
| 2021   | 3259                                      | 7771 | 11030  | 0,60                                                      | 6,85 | 2,64   |

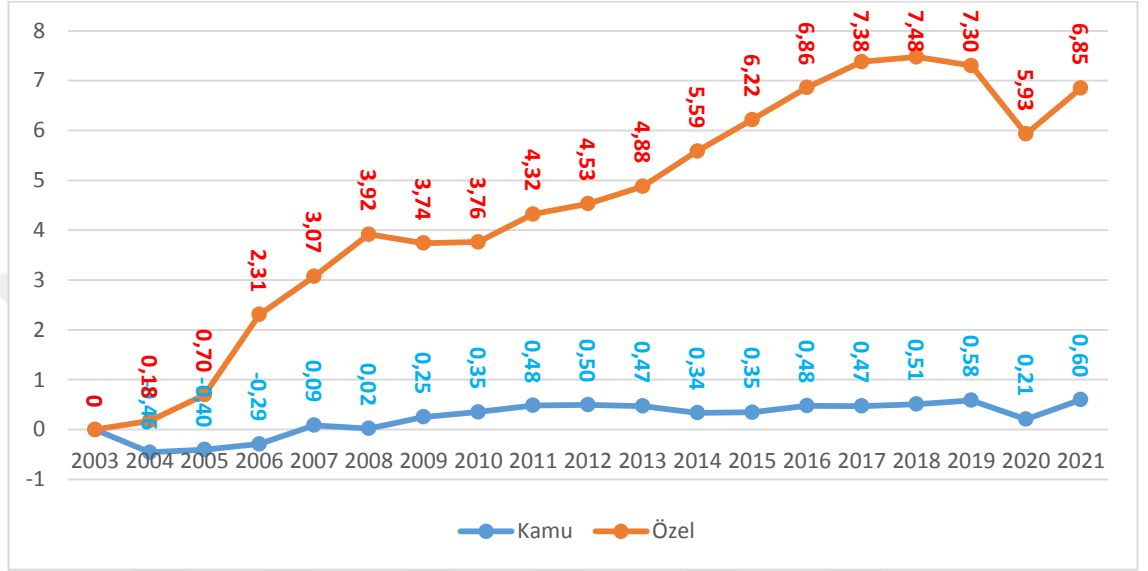
\* Değişim oranları 2003 yılı baz yılı kabul edilerek yazar tarafından hesaplanmıştır.

**Kaynak:** İŞKUR, 2003-2021 Yılları Arasında İstatistik Yıllıkları derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur, (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 14.06.2021.

4857 Sayılı İş Kanunu'nun yürürlük tarihi olan 2013 yılı baz alınarak hazırlanan kota üzerinde çalışan engelli kişi sayılarının ve bu sayılardaki değişim oranlarının gösterildiği Tablo 19'da kamu ve özel sektör ayrı bir biçimde gösterilmektedir. Bu çerçevede; kamu sektöründe 2013 yılından 2021 yılına değin dalgalı bir seyirle kısmi bir artış izlenmekte iken piyasa koşullarına göre istihdamın sağlandığı özel sektörde ise 2003 yılından 2021 yılına değin ciddi artışlar izlenmekte ve 2020 yılında pandeminin etkisiyle bir miktar düşüş görülmektedir. Bu çerçevede kota üzerinde en fazla engellinin istihdam edildiği 2021 yılında kamu sektöründe 3259 engellinin istihdam edildiği görülmekte iken özel sektörde ise kota üzerinde en fazla engellinin istihdam edildiği 2018 yılında 8391 engellinin istihdamının sağlandığı görülmektedir. 2020 yılında ise her iki sektörde de pandeminin etkisiyle bir miktar gerilemenin olduğu görülmekte olup bu bağlamda kamuda 2020 yılında kota üzeri çalışan engelli sayısının 2456'ya, özel sektörde ise 6862 kişiye düştüğü görülmektedir. Diğer taraftan kişi sayılarından ziyade değişim oranlarının da önemli

ıpuçları sağlayacak olması göz önüne alınarak 2003 yılı baz alınarak hazırlanan Şekil 22 sunulmuştur.

**Şekil 22: Kota Üzeri Çalışan Engellilerin 2003-2021 Yılları Arasında Değişim Oranları (%)**



**Kaynak:** Tablo 18'deki verilerden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

2003 yılı baz alınarak hazırlanan Şekil 21'den de görüleceği üzere, istihdamın bürokratik bir süreçle sağlandığı kamu sektöründe kota üzeri çalışan engelli sayılarındaki değişim oranları açısından ciddi anlamda bir fark gözlenmezken, istihdamın piyasa koşullarına göre sağlandığı özel sektörde ise 2003 yılından 2020 yılına değin artış trendi içerisinde önemli ölçüde değişimler izlenebilmektedir. Bu çerçevede Şekil 21 dikkatli incelendiği takdirde istihdam teşviklerine yönelik ilk değişikliğin yapıldığı 2006 yılından 2008 yılına değin özel sektörde dikeye yakın bir kırılmanın olduğu, 2008 yılı finansal krizle birlikte bir miktar azalmanın olduğu görülebilmektedir. Finansal krize karşın 2008 yılından 2019 yılına değin artış trendini koruyan özel sektör, pandeminin de etkisiyle kota üzeri engelli istihdamında 2020 yılında 2019 yılındaki %7,30 seviyesinden %5,93 seviyesine doğru dramatik bir düşüşün sergilendiği görülmektedir. 2021 yılında ise engelli istihdamında tekrar bir artış eğilimi ile %6,85seviyesine yükseldiği izlenmektedir.

Öte yandan ücret ve istihdam sübvansiyonlarının uygulanmasında farklı yol ve yöntemler kullanılabilmektedir. Bu çeşitlilik içerisinde sübvansiyon desteği

işverene sağlandığı gibi çalışanlara da sağlanabilmektedir. Çalışanlara sağlanan desteğe örnek olarak “*Claiment Bomus Experient*” programı gösterilebilir. Söz konusu program çerçevesinde işsizlik sigortasından yeni yararlanma hakkı elde etmiş bireylere 11 hafta içinde iş bulup 4 ay çalışmaları halinde bir miktar ikramiye ödemesi yapılmaktadır.<sup>360</sup> Türkiye’de de, engelli bireylerin sosyo ekonomik hayata katılımlarını kolaylaştırma maksadının yanı sıra engellilerin çalışmasını teşvik etme amacını da taşıyan gelir vergisi indirimi olarak düzenlenen “*engellilik indirimi*” örnek olarak gösterilebilir. Bu çerçevede 193 sayılı “*Gelir Vergisi Kanunu*”nun<sup>361</sup> 31. maddesi ile engelli hizmet erbabları çalışma gücü kaybı oranları çerçevesinde üç sınıfa ayrılmakta ve sınıf çeşidine göre vergi indirimine teşkil edecek indirim sağlanması hususu düzenlenmektedir. İlgili maddede çalışma gücünün asgari olarak; %80’ni kaybenler I. sınıfa, %60’ını kaybedenler II. sınıfa ve son olarak %40’nı kaybedenlerin ise III. sınıfa ayrılmakta ve 2021 yılı için I. sınıftaki engelliler için 1500 TL, II. sınıftaki engelliler için 860 TL ve son olarak III. sınıfta yer alan engelliler için 380 TL’lik indirim öngörülmektedir. Bu indirimlerden ise ücretli olarak çalışan engelli bireyin kendisi, eşi, çocuğu gibi bakmakla yükümlü olduğu engelli yakını olan hizmet erbabı ve serbest meslek erbabı olan kişiler yararlanabilmekte iken çalışmayan engelliler bu indirimden yararlanamamaktadır. Bu bağlamda bir tür istihdamı teşvik aracına dönen bu indirimlerden 2000 yılında yararlanan birey sayısı 6573 iken 2017 yılında 53392 kişiye ulaştığı bilinmektedir. 2017 yılında engellilik indiriminden yararlanmak için başvuru yapan engelli bireylerden %40-59 arası engel oranı dahilindekilerin sayısı 31889 iken %60-79 arası engel oranı dahilindeki engellilerin sayısı 12798 ve son olarak %80 ve üzeri engel oranı dahilindeki engelliler 8705 kişiden oluşmaktadır.<sup>362</sup>

#### **2.2.2.1.5. Diğer Destekler**

Engellilerin işsizlik sorunuyla mücadele etme noktasında istihdam edilebilirliklerini kolaylaştırmak ve sosyo ekonomik hayata dahil edilmelerini

---

<sup>360</sup> Işığışok, a.g.e., s. 232-233

<sup>361</sup> RG: 06.01.1961/ 10700

<sup>362</sup> Ak, a.g.e., s. 124.

sağlamak amacıyla mesleki eğitim, KİKYP gibi geleneksel desteklerin yanı sıra İŞKUR'un destek verdiği çeşitli proje ve uygulamaları da bulunmakta olup bu destekler günümüzde giderek önem kazanmaktadır. Bu çerçevede destek verilen projeler; “*destek teknolojileri projeleri*”, “*işe ve iş yerine uyum projeleri*” ve “*korumalı iş yeri projeleri*” olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır.

Destek teknolojisine ilişkin projeler; engelli bireylerin işini yapmasına zemin sağlayacak veya kolaylaştıracak olan araç-gereçler, bu araçları kullanmaya olanak veren aparatlar, bilgisayar kullanımına imkan veren yazılımsal ve donanımsal destekler, kabartma yazılar ile donatılmış teknolojik ürünler vb. teknoloji odaklı projeler komisyonca uygun görülmesi halinde desteklenebilmekte iken engelli bireyin işe ve iş yerine uyumunu kolaylaştıran engelli koçu, danışman vb. bir sıfatla görevlendiren bir kişinin yardımı ile engelli bireyin kendi tercihleri doğrultusunda bir işi seçmesi, oryantasyon eğitimi almasını ve işe alıştırılmasını hedef alan, “*işe ve işyerine uyum projelerinden*” komisyonca uygun bulunanlar desteklenmektedir. İşe ve işyerine uyum projeleri en az 6 ve en fazla 12 ay olarak uygulanmakta ve projeye dahil edilen engellilerin en az %25'inin istihdamının en az 4 ay süre ile sağlanması gerekmektedir.<sup>363</sup> Korumalı işyeri projeleri için “Korumalı İşyeri Statüsü Belgesi” alan işletmeler açısından şu şekilde sıralanan destekler sağlanmaktadır;<sup>364</sup>

- i. Kuruluş tarihi itibarıyla 1 yıl için kuruluş sermayesinin %60'nı karşılamak üzere ve en fazla 150000 TL'lik kuruluş desteği.
- ii. Proje başlangıç tarihi itibarı ile ilk 1 yıl için engelli maaşlarını içeren ücret desteği.
- iii. Sözleşme imza tarihi itibarı ile su, elektrik, ısınma gibi işletme giderini karşılamak üzere fatura belge karşılığında işletme giderlerinin %60'nı karşılayan işletme gideri desteği.

---

<sup>363</sup> İŞKUR, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, s. 67, (Çevrimiçi), <https://media.iskur.gov.tr/44148/2020-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim Tarihi: 20.06.2021.

<sup>364</sup> A.e., s. 68.



Bu çerçevede 2021 yılı için “*destek teknolojileri projeleri*”, “*işe ve işyerine uyum projeleri*” ve “*korumalı iş yerleri projelerine*” ilişkin İŞKUR faaliyetleri Tablo 19’da sunulmuştur.

**Tablo 19: 2021 Yılı İŞKUR'un Engellilerin İstihdamına Yönelik Destek Projeleri**

| Proje Adı                    | Başvuru Sayısı | Ret Edilen Proje Sayısı | Kabul Edilen Proje Sayısı | Sağlanan Destek Miktarı (TL) |
|------------------------------|----------------|-------------------------|---------------------------|------------------------------|
| Destek Teknolojileri Projesi | 8              | 5                       | 3                         | 776.500,00TL                 |
| İşe ve İşyerine Uyum Projesi | 4              | 2                       | 2                         | 194.661,00TL                 |
| Korumalı İşyerleri Projesi   | 1              | 0                       | 1                         | 511.324,00TL                 |

Kaynak: İŞKUR, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, s. 63, (Çevrimiçi), <https://media.iskur.gov.tr/44148/2020-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim Tarihi: 06.06.2022.

Tablo 19’den da görüleceği üzere en fazla kaynağın 776.500,00TL’lik destekle destek teknolojisi projelerine ayrıldığı en az kaynağın ise 194.661,00 TL’lik destekle işe ve işyerine uyum projelerine ayrıldığı görülmektedir.

#### **2.2.2.2. Engellilere Yönelik Pasif İşgücü Hizmetleri**

İşsiz bireylere iş bulmak yahut işsizlik oranını azaltmak yerine işsizliğin beraberinde getirdiği olumsuz sonuçlarını telafi etme ve önleme amacı taşıyan pasif işgücü hizmetleri, sosyal refah devleti anlayışı doğrultusunda işsizlik ödemeleri ve 1970’lerden günümüze değin işsizliği azaltmak için uygulanan çalışma paylaşımı uygulamalarından oluşmaktadır.<sup>365</sup> Bu çerçevede bu başlık altında, Türkiye’de engellilere ayrıcalıklı olarak uygulanan bir nevi işsizlik yardımı olarak nitelendirilebilen engelli aylıklarına ve bir çalışma paylaşımı olarak engellilerin erken emekli olma haklarına değinilmesi amaçlanmaktadır.

##### **2.2.2.2.1. İşsizlik Ödemeleri Çerçevesinde Engelli Aylıkları**

İşsizlik ödemeleri işsizlik sigortası ve işsizlik yardımı şeklinde iki ayrı kategoride ele alınmakta ve incelenmektedir.

İşsizlik sigortası; kişinin işini kaybetmesi sebebiyle karşılaşacağı gelir kaybını yeni bir iş buluncaya kadar yahut geçici bir süre için belirli bir oranda telafi

<sup>365</sup> Türkan, a.g.e., s, 414-415.

etmeyi amaçlayan sigorta tekniğinin kullanıldığı bir tür destek mekanizmasıdır.<sup>366</sup> Sigortacılık tekniğine ve zorunluluk ilkesine dayalı olan işsizlik sigortası ilk kez 1911 yılında İngiltere’de ardından 1920 yılında Avusturya ve 1927 yılında Almanya’da uygulanarak Avrupa’da yaygınlık kazanmaya başlamıştır.<sup>367</sup> “1929 *Dünya Ekonomik Buhranı*”nın ortaya çıkardığı yoğun işsiz kitleleri nedeniyle işsizlerin uğradığı zararın tazmini konusu dünya genelinde gündeme gelmiş olup 1934 yılında kabul edilen İLO’nun 44 No.’lu İşsizlik Yardımı Sözleşmesi ve 1952 tarihli İLO’nun 102 No.’lu Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi’nde yer bulmuştur. İLO’nun 102 No.’lu sözleşmesinde 9 adet sosyal güvenlik riskinin arasında yer bulan işsizlik riskine karşın sosyal güvencenin oluşturulması Türkiye’de ancak 1999 yılında 4447 sayılı Kanun<sup>368</sup> ile sağlanmış durumdadır.<sup>369</sup>

Türkiye’de 4447 sayılı kanun ile düzenlenen işsizlik sigortası ile sigortalı işsizlere; işsizlik ödeneğinin yanı sıra aktif istihdam politikaları kapsamında kurs ve programlara katılma ve yeni bir iş bulma hizmeti sağlanmaktadır (4447sk. m. 48). Finansmanı prime esas aylık brüt kazançları dikkate alınarak %1 oranında sigortalı, %2 oranında işveren ve %1 oranında devlet payı çerçevesinde sağlanan işsizlik sigortası uygulamasında korumalı işyerinde çalışan engellilerin işsizlik sigortası kapsamındaki işveren payı Hazine tarafından karşılanmaktadır (4447sk. m. 49). İşsizlik ödeneğinin miktarı ise sigortalının son dört aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük brüt ortalama kazancının %40’ı olarak belirlenmiş olup tavan sınırı ise 16 yaşından büyükler için uygulanan aylık asgari brüt ücretin %80’i olarak belirlenmiştir. Diğer yandan sigortalının işsizlik sigortası için (son üç yıl içinde en az 600 gün prim ödemek şartıyla) ödediği prim gün sayısına bağlı olarak en az 180 gün ve en çok 300 gün olmak üzere işsizlik ödeneği için süre sınırlaması bulunmaktadır (4447sk. m.50).

---

<sup>366</sup> Biçerli, **a.g.e.**, s. 492.

<sup>367</sup> Işığçok, **a.g.e.**, s. 217.

<sup>368</sup> RG. 25.08.1999/ 23810

<sup>369</sup> Hatice Erol, Abdullah Özdemir ve Elif Meryem Yurdakul, “Türkiye’de İşsizliğin Yol Açtığı Olumsuz Sonuçların Giderilmesinde 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun İşlevi”, **TİSK Akademi**, Cilt: 5, Sayı: 10, 2010, s. 16-17.

İşsizlik ödemeleri konusu içerisinde yer alan bir diğer uygulama ise işsizlik yardımlarıdır. İşsizlik yardımları ile işsizlik sigortası amaçları ve sonuçları açısından birbirine çok benzediği işsizlik yardımlarının prime bağlı olmaması ve genellikle finansmanın devlet tarafından karşılanıyor olması noktasında işsizlik sigortasından ayrılmaktadır. İşsizlik yardımının bir diğer özelliği ise bu çerçevede sunulan destek ödemelerin süreli olabileceği gibi muhtaçlık devam ettiği sürece süresiz de uygulanabilmesidir.<sup>370</sup> Özellikle refah düzeyi yüksek ülkelerde işsizliğin olumsuz sonuçlarıyla mücadele noktasında işsizlik sigortasının yanında bir sosyal yardım niteliğinde uygulanan işsizlik yardımları; Almanya’da birey açısından işsizlik sigortası ödeneğinin bittiği hallerde ve işsizliğin devamı süresince uygulanmakta iken, Finlandiya’da belirli bir yaş koşuluna ve mesleki eğitimleri geri çevirmeme koşuluna bağlı olarak oldukça cömert bir biçimde uygulanmakta, İngiltere’de ise gelir testine bağlı olarak uygulanmaktadır.<sup>371</sup> Türkiye’de ise her ne kadar işsizlik yardımı başlığı altında bir düzenleme olmasa da işsizlik yardımı kapsamında değerlendirilebilecek çeşitli yardımlar bulunmaktadır.<sup>372</sup> Bu yardımların bir grubunu ise 2022 sayılı Kanun<sup>373</sup> kapsamında ödenen engelli maaşları, engelli yakını aylıkları ve 2828 sayılı Kanun<sup>374</sup> kapsamında engelli evde bakım destek ödemeleri oluşturmaktadır.

2022 sayılı Kanun ve bu kanunun 4. maddesine dayanılarak hazırlanan “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Engelli ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik”<sup>375</sup> ile engelli aylığının yanında engelli yakınına ödenecek aylık esasları da düzenlenmektedir. Söz konusu yönetmeliğin 2. maddesi bağlamında 18 yaşını dolduran engelliler için kendisi, 18 yaşından küçük engelliler açısından ise kendisine bakmakla yükümlü

---

<sup>370</sup> Işıl Kurnaz, “İstihdam ve İşsizlik”, **Sosyal Politika- I**, 1. Baskı Ed. Abdurrahman İlhan Oral ve Yener Şişman, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 194.

<sup>371</sup> Fatma Kocabaş ve Verda Canbey Özgüler, “Pasif İşgücü Piyasası Politikaları: İşsizlik Ödeneği ve İşsizlik Yardımı Uygulamaları”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 11 Sayı: 26, 2019, s. 281.

<sup>372</sup> Türkan, **a.g.e.**, s. 418.

<sup>373</sup> RG: 10.07.1976/ 15642

<sup>374</sup> RG: 27.05.1983 /18059

<sup>375</sup> RG: 25.01.2013/ 28539

kişiler açısından sosyal güvenlik kuruluşlarından herhangi birisinden gelir ve aylık hakkından yararlananlar, uzun vadeli sigorta koşullarına haiz olacak nitelikte bir işte çalışanlar, nafaka bağlanan veya nafaka bağlanması mümkün olanlar hariç olmak üzere Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından hanenin muhtaçlığına karar verilenleri kapsamakta olup bu çerçevede çeşitli ön koşullara göre aylık bağlanmaktadır. Bahsi geçen yönetmeliğin 2. maddesinde sayılan ön koşullar ise şu şekildedir;

- i. 18 yaşını doldurmuş ve sağlık kurulu raporuyla **en az %70 engellilik oranı** belirlenmiş olanlardan, **başkasının yardımına muhtaç olduklarını kanıtlayanlara** (m. 2/b), muhtaçlık hali devam ettiği müddetçe 4860 gösterge rakamının memur aylık katsayısı çarpımından bulunacak tutarda aylık bağlanacağı hüküm altına alınmıştır (2022 sk. m. 2/1/a).
- ii. 18 yaşını doldurmuş ve sağlık kurulu raporuyla **%40-%69 aralığında engellilik oranı** belirlenmiş olanlardan **Türkiye İş Kurumu'na taleplerine rağmen işe yerleştirilememiş olanlara** (m. 2/c), muhtaçlığı devam ettiği müddetçe 3240 gösterge rakamının memur aylık katsayısı çarpımından bulunacak tutarda aylık bağlanacağı hüküm altına alınmıştır (2022 sk. m. 2/1/b).
- iii. **18 yaşından küçük** ve sağlık kurulu raporuyla **en az %40 oranında** engellilik oranı belirlenmiş durumdaki, kendisine bakmakla yükümlü yakını bulunmayan engelli yakınlarının bakımını fiilen yürüten Türk vatandaşlarına, muhtaçlığı devam ettiği müddetçe 3240 gösterge rakamının memur aylık katsayısı çarpımından bulunacak tutarda aylık bağlanacağı hüküm altına alınmıştır (2022 sk. m. 2/2).

Öte yandan 2022 sayılı Kanun'un yanı sıra işsizlik yardımı kapsamında değerlendirilebilecek diğer bir düzenleme ise 2828 sayılı Kanun'la getirilmiştir. Söz konusu yasal düzenleme ile her türlü gelir toplamının hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık geliri aylık net asgari ücretin 2/3'den daha az olan bakıma ihtiyacı olan engelli bireylerin evde bakımına destek verilmesini sağlamak üzere 10000

gösterge rakamının memur aylık katsayı çarpımı sonucu bulunacak tutarda aylık sosyal yardım yapılacağı hüküm altına alınmıştır (2828 Ek Madde 7).

İstihdamda yer alamayan engellilerin ve engellilere bakmakla yükümlü kişilerin yoksulluk riskine karşı oluşturulan söz konusu yardımların genel durumunu izleyebilmek maksadıyla 2010-2020 yılları arasında yıllar itibarıyla yardımlardan yararlanan toplam kişi ve toplam yardım miktarını gösterir Tablo 20 sunulmuştur.

**Tablo 20: 2010-2021 Yılları Arasında Engellilere Yönelik Ödenek Miktarları ve Yararlanıcı Sayısı**

| Yıllar | Engelli Aylığı (%40-69) |                    | Engelli Aylığı (%70 ve Üzeri) |                    | Silikozis Hastaları Aylıkları |                    | Engelli Yakını Aylığı |                    | Evde Bakım Yardımı |                    |
|--------|-------------------------|--------------------|-------------------------------|--------------------|-------------------------------|--------------------|-----------------------|--------------------|--------------------|--------------------|
|        | Kişi Sayısı             | Miktar (Milyon TL) | Kişi Sayısı                   | Miktar (Milyon TL) | Kişi Sayısı                   | Miktar (Milyon TL) | Kişi Sayısı           | Miktar (Milyon TL) | Kişi Sayısı        | Miktar (Milyon TL) |
| 2010   | 290558                  | 728                | 168559                        | 616                | -                             | -                  | 55727                 | 151                | 279580             | 1580,80            |
| 2011   | 293141                  | 753                | 187711                        | 689                | 153                           | 305                | 59558                 | 145                | 347756             | 2214,80            |
| 2012   | 298617                  | 848                | 201670                        | 847                | 200                           | 1251               | 59517                 | 167                | 398335             | 2944,10            |
| 2013   | 300242                  | 984                | 225457                        | 1089               | 197                           | 1477               | 64445                 | 241                | 425928             | 3544,00            |
| 2014   | 332432                  | 1069               | 268038                        | 1259               | 201                           | 1155               | 87084                 | 262                | 450036             | 4056,30            |
| 2015   | 338588                  | 1142               | 280288                        | 1383               | 195                           | 1617               | 89631                 | 281                | 464741             | 4470,80            |
| 2016   | 338814                  | 1278               | 284951                        | 1577               | 189                           | 1731               | 91478                 | 327                | 478711             | 5135,40            |
| 2017   | 335769                  | 1399               | 284625                        | 1748               | 177                           | 1849               | 94268                 | 366                | 499130             | 5832,70            |
| 2018   | 341825                  | 1341               | 287726                        | 1681               | 168                           | 1771               | 93003                 | 345                | 506725             | 6820,30            |
| 2019   | 352125                  | 1855               | 287820                        | 2287               | 164                           | 2474               | 96210                 | 471                | 514158             | 8158,70            |
| 2020   | 346752                  | 2104               | 277553                        | 2516               | 163                           | 2707               | 95540                 | 548                | 535805             | 9474,00            |
| 2021   | 351998                  | 2350               | 279757                        | 2800               | 164                           | 3091               | 98116                 | 620                | 535700             | 10683,9            |

**Kaynak:** Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Nisan-2022, s. 47-48, (Çevrimiçi), [https://www.aile.gov.tr/media/108892/eyhgm\\_istatistik\\_bulteni\\_nisan2022.pdf](https://www.aile.gov.tr/media/108892/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan2022.pdf) Erişim Tarihi: 06.06.2022.

Engellilere sunulan yardımlar noktasında 5 farklı kategoride oluşturulan Tablo 21 yakından incelendiğinde 2021 yılı için en fazla ödemenin 10.683.000.000,TL’lik tutarla 535700 kişiye evde bakım yardımı kalemi altında yapıldığı ikinci sırada 3.091.000.000 TL’lik tutarla, 164 Silikozis hastasına yapıldığı ve üçüncü sırada ise 2.800.000.000 TL’lik tutarla 279757 kişiye engelli aylığı (%70 ve üzeri) kalemi altında yapıldığı görülmektedir. Diğer taraftan Tablo 20’de yardım ödeneklerinden yararlanıcı sayısının her geçen yıl arttığı izlenmektedir. Bu çerçevede

engelli aylığı (%40-69) kaleminde 2010 yılında yararlanıcı sayısının 290558 kişiden, 1,19 kat artarak 2021 yılında 351998 kişiye ulaştığı, engelli aylığı (%70 ve üzeri) kaleminde 2010 yılında yararlanıcı sayısının 168559 kişiden 1,64 kat artarak 2021 yılında 279757 kişiye ulaştığı, engelli yakını aylığı kaleminde 2010 yılında yararlanıcı sayısının 55727 kişiden, 1,71 kat artarak 2021 yılında 98716 kişiye ulaştığı son olarak evde bakım yardımı kaleminde 2010 yılında yararlanıcı sayısının ise 279580 kişiden 1,91 kat artarak 2021 yılında 535700 kişiye ulaştığı izlenmektedir.

Yukarıda sunulan bilgilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye’de gelir ve miktar koşulu dışında süre sınırı vb. herhangi başkaca bir koşulun uygulanmadığı ve bu yönüyle destek tuzağı tehlikesi taşıyan engellilere yönelik sunulan bu yardımlardan yararlanıcı sayısının kümülatif şekilde arttığı göz önüne alındığında ekonomik anlamda fonların daralmasına neden olan ve sürdürülebilirliğini kaybetmek üzere bir transfer harcamasına dönüştüğünü söylemek mümkün gözükmemektedir.

#### **2.2.2.2.2. Bir Çalışma Paylaşımı Olarak Erken Emeklilik**

İşsizlikle mücadele noktasında kullanılan bir diğer pasif işgücü hizmeti literatürde “*çalışma paylaşımı*” olarak adlandırılmakla olup söz konusu bu yöntemin “*erken emeklilik*”, “*iş paylaşımı*” ve “*çalışma sürlerinin kısaltılması*” şeklinde sıralanabilen birkaç tane yaygın türü bulunmaktadır.<sup>376</sup>

İşsizlikle mücadele bağlamında uygulanagelen farklı politakaların iki uç nokta arasında kaldıkları görülmektedir. Bu uçların birinde bireylerin çalışma hayatına girişini ertelemek için hazırlanan programların yer aldığı, diğerinde ise bireylerin çalışma hayatından çıkışını kolaylaştırmak üzere tasarlanan programların yer aldığı görülmektedir. Bu noktada erken emeklilik programı ile emekliliği yaklaşan bireylerin zamanından önce emekliye ayrılmasını kolaylaştıran düzenlemeler ile emekli olan bireylerden boşalan yerlere işsizler istihdam edilmektedir.<sup>377</sup> Ancak erken emeklilik uygulamasında her ne kadar görece yaşlı

---

<sup>376</sup> Kurnaz, **a.g.e.**, s. 194.

<sup>377</sup> Işığınçok, **a.g.e.**, s. 421.

işgücünün istihdam dışına çıkarılmasının sağlanması ve böylelikle genç işgücünün istihdamda yer alması amaçlanmakta olsa da bu uygulama sosyal güvenlik finansman yapısını tehdit eden bir yapı sergilemektedir.<sup>378</sup> Bu duruma karşın kota sisteminin işlerliğini sağlamak üzere Türkiye’de engellilere yönelik erken emeklilik programı yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

Türkiye’de engel durumuna göre emeklilik hakkı, uzun vadeli sigorta kolları arasında gösterilen yaşlılık sigortası kapsamında değerlendirilmektedir. Engel durumuna emeklilik hakkı, engeli olmayan çalışanların normal şartlarda emekli olma hakkından, prim ödeme süresi, sigortalılık süresi ve yaş olmak üzere üç temel şartta farklılaşmaktadır. Engel durumuna göre erken emeklilik hakkında yaş şartı aranmadığı gibi prim ödeme süresi ve sigortalılık sresinde de engeli olmayan çalışanların emekli olma hakkına göre daha az süreler öngörülmektedir.<sup>379</sup> Ancak bununla birlikte engel durumuna göre erken emeklilik hakkı; işe başlamadan önce malul olanlar açısından, 01.10.2008 öncesi işe başlayıp vergi indiriminden yararlanan engelliler açısından, 01.10.2008 sonrası işe başlayan engelliler açısından ve engelli bireyin engel oranı açısından farklı koşullarda uygulanmaktadır. Bu çerçevede söz konusu bu ayrımlar dahilinde engel durumuna göre erken emeklilik hakkının, süreler ve primler açısından daha ayrıntılı izah edilebilmesi amacıyla Tablo 21 ve 22 sunulmuştur.

---

<sup>378</sup> Mustafa Sürücü, “İşsizlik, İşsizlikle Mücadelede Pasif İstihdam Politikaları: Almanya ve Türkiye rnekleri”, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, 2014, s. 46.

<sup>379</sup> Seyyar, **Dünya’da...**, a.g.e., s. 307.

**Tablo 21: Çalışan Engellilerin 2008 Öncesi İçin Erken Emekli Olma Şartları**

| Sigortalılık Başlangıcı        | Sigortalılık Süresi ve Prim Gün Sayıları |                                  |                                   |
|--------------------------------|------------------------------------------|----------------------------------|-----------------------------------|
|                                | I. Derece<br>Engel Oranı %80 +           | II. Derece<br>Engel Oranı %60-79 | III. Derece Engel<br>Oranı %40-59 |
| 05.08.1991 ve daha önce        | 15 yıl-3600 gün                          | 15 yıl-3600 gün                  | 15 yıl-3600 gün                   |
| 06.08.1991-05.08.1994 arasında | 15 yıl-3600 gün                          | 15 yıl, 8 ay-3680 gün            | 16 yıl-3760 gün                   |
| 06.08.1994-05.08.1997 arasında | 15 yıl-3600 gün                          | 16 yıl, 4 ay-3760 gün            | 17 yıl-3920 gün                   |
| 06.08.1997-05.08.2000 arasında | 15 yıl-3600 gün                          | 17 yıl-3840 gün                  | 18 yıl-4080 gün                   |
| 06.08.2000-05.08.2003 arasında | 15 yıl-3600 gün                          | 17 yıl, 8 ay-3920 gün            | 19 yıl-4240 gün                   |
| 05.08.2003-30.09.2008 arasında | 15 yıl-3600 gün                          | 18 yıl-4000 gün                  | 20 yıl- 4400 gün                  |

**Kaynak:** Al Seyyar, *Dünya’da ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2015, s. 310.

Tablo 21’den de görüleceği üzere, 1991 yılı ve daha öncesinde çalışmaya başlayan engelli sigortalılar yaşları ve engel oranları ne olursa olsun 15 yıl sigortalı olarak çalışmaları ve 3600 gün prim ödemeleri şartıyla emeklilik hakkını elde edebilmekteyken 05.08.1991 tarihinden sonra I. Derece engelli olanlar dışında kalan diğer engel oranına sahip engelli bireyler açısından çalışma ve prim sürelerinde yıl bazında bir artışın olduğu görülmektedir.

**Tablo 22: Çalışan Engellilerin 2008 Sonrası İçin Erken Emekli Olma Şartları**

| Sigortalılık Başlangıcı        | Sigortalılık Süresi ve Prim Gün Sayıları |                    |                    |
|--------------------------------|------------------------------------------|--------------------|--------------------|
|                                | Engel Oranı %60 ve üzeri                 | Engel Oranı %50-59 | Engel Oranı %40-49 |
| 01.10.2008-31.12.2008 arasında | 15 yıl-3700 gün                          | 16 yıl-3700 gün    | 18 yıl-4100 gün    |
| 01.01.2009-31.12.2009 arasında | 15 yıl-3800 gün                          | 16 yıl-3800 gün    | 18 yıl-4200 gün    |
| 01.01.2010-31.12.2010 arasında | 15 yıl-3900 gün                          | 16 yıl-3900 gün    | 18 yıl-4300 gün    |
| 01.01.2011-31.12.2011 arasında | 15 yıl-3960 gün                          | 16 yıl-4000 gün    | 18 yıl-4400 gün    |
| 01.01.2012-31.12.2012 arasında | 15 yıl-3960 gün                          | 16 yıl-4100 gün    | 18 yıl-4500 gün    |
| 01.01.2013-31.12.2013 arasında | 15 yıl-3960 gün                          | 16 yıl-4200 gün    | 18 yıl-4600 gün    |
| 01.01.2014-31.12.2014 arasında | 15 yıl-3960 gün                          | 16 yıl-4300 gün    | 18 yıl-4680 gün    |
| 01.01.2015 ve sonrasında       | 15 yıl-3960 gün                          | 16 yıl-4320 gün    | 18 yıl-4680 gün    |

**Kaynak:** Al Seyyar, *Dünya’da ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2015, s. 310.



5510 Sayılı Kanun'un<sup>380</sup> getirdiği yenilikler çerçevesinde oluşturulan Tablo 22'de sunulan bilgilerden de anlaşılacağı üzere, engel oranı %60 ve üzeri olan engelli bireylerin çalışma süresinin 15 yıl olarak belirlendiği ancak buna karşın 2012 yılına değin prim ödeme gün sayılarında kademeli bir artışla 3960 güne ulaştığı görülmekte iken engel oranı %50-59 arasında olan engelli bireylerin çalışma süresinin 16 yıl olarak belirlendiği, prim gün sayılarında ise 2015 yılına değin kademeli bir artışla 4320 güne ulaştığı görülmektedir. Engel oranı %40-49 olan engelli bireylerin ise çalışma süresinin 18 yıl olarak belirlendiği bununla birlikte prim gün sayılarında da 2014 yılına değin kademeli bir artışla 4680 gün olarak belirlendiği görülmektedir.

5510 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği 01.10.2008 tarih itibariyle Tablo 21 ve 22'den de anlaşılacağı üzere engellilerin emeklilik şartlarını ağırlaştıran birçok değişiklik olmakla birlikte bu değişikliklerin en önemlilerinden bir tanesi de söz konusu tarih itibariyle ilk defa işe başlayacakların “*engellilik indirimi*” çerçevesinde erken emekli olma hakkının kaldırılmış olmasıdır.<sup>381</sup> Diğer bir önemli değişiklik olarak ise 5510 sayılı Kanun çerçevesinde 4/b kapsamında çalışan engellilere sağlanan düzenleme gösterilebilir. Bu bağlamda 5510 sayılı Kanun öncesinde 506 sayılı “*Sosyal Sigortalılar Kanunu*”na<sup>382</sup> (SSK) tabi olarak çalışan engelliler erken emeklilik hakkından faydanabilmekte iken 1479 sayılı “*Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu*”na<sup>383</sup> (Bağ-Kur) tabi çalışan engelliler erken emeklilik hakkından mahrum iken 5510 sayılı Kanun'la 01.10.2008 tarihi itibarı ile gecikmeli de olsa erken emeklilik hakkına kavuşmuşlardır. Bu çerçevede 5510 sayılı Kanun kapsamında başka birinin bakımına muhtaç dercede engelli çocuğu olanların 01.10.2008 sonrası geçen prim ödeme gün sayılarının  $\frac{1}{4}$ 'ü, prim ödeme gün sayılarına eklenebilmekte ve eklenen bu süreler de, emeklilik yaş hadlerinden indirilmektedir.<sup>384</sup>

---

<sup>380</sup> RG. 16.06.2006/ 26200

<sup>381</sup> Özer Demiridzen, “Sosyal Güvenlik Sistemimizde Engelli Sigortalılara Sağlanan Pozitif Ayrıcalıklar”, **Mali Çözüm Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 123, 2014, s. 181.

<sup>382</sup> RG 29,30,31.01.08.1964/ 11766-11779

<sup>383</sup> RG. 02.09.1971/ 13956

<sup>384</sup> Seyyar, **a.g.e.**, s. 309-313.

Öte yandan malulük hususu, yine bu başlık altında değinilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Malulük; sigortalının işe girdikten sonra meslekte kazanma gücünü %60 ve üzeri bir oranda kaybetmesi sebebiyle bir durum halini ifade etmektedir. Bu çerçevede engelli hale gelen bireye en az 10 yıl sigortalı ve 1800 gün prim bildirim şartıyla ya da sigortalının başka birinin sürekli bakımına muhtaç hale gelmesi durumunda sadece 1800 gün prim bildirim şartıyla mallulük sigortası kapsamında mallulük aylığı bağlanabilmektedir.<sup>385</sup> Diğer taraftan 5510 sayılı Kanun'unun 19. maddesinde iş kazası ve meslek hastalığı kapsamında meslekte kazanma gücünü %10 ve üzeri oranda kaybeden sigortalıya da meslekte kazanma kaybına göre hesaplanacak tutarda sürekli iş görmezlik geliri bağlanacağı hüküm altına alınmıştır.

#### **2.2.2.2.3. İş Kaybı Tazminatı**

Pasif işgücü hizmetlerinde yürütülen programlardan bir tanesi de iş sözleşmesinin feshi durumunda uygulanan tazminat ödemelerinden oluşmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'de kıdem tazminatı, ihbar tazminatı ve iş kaybı tazminatı uygulamaları önemli tazminat ödemeleri arasında yer almaktadır.<sup>386</sup> Bu uygulamalar içerisinde ise iş kaybı tazminatı, engelliler için farklı bir düzenlemeye sahip olarak ön plana çıkmaktadır.

Özelleştirme nedeniyle işini kaybeden ve gerekli koşulları sağlayan sigortalıya belirli bir süre gelir ve sosyal güvenliğin sağlanmasına yönelik oluşturulan iş kaybı tazminatı hizmetleri İŞKUR ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na (ÖİB) yürütülmektedir. Bu çerçevede İŞKUR iş kaybı tazminatının ödenmesi ve yeni bir iş bulma, mesleki eğitim, sosyal güvenlik kesintilerinin ilgili kuruma yatırılması gibi işlerin yürütülmesi bakımından sorumlu tutulmuşken ÖİB ise kuruluşların özelleştirilmesine ilişkin her türlü işlerin yerine getirilmesi bakımından sorumlu tutulmaktadır.<sup>387</sup> Bu çerçevede özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlarda

---

<sup>385</sup> Demirdizen, **a.g.e.**, s. 177-178.

<sup>386</sup> Kurnaz, **a.g.e.**, s. 194.

<sup>387</sup> Işığışık, **a.g.e.**, s. 282.

çalışırken iş sözleşmeleri sona eren sigortalıya iş sözleşmesi kesintisiz en az; (i) 550 gün sürenlere 90 gün boyunca, (ii) 110 gün sürenlere 120 gün boyunca, (iii) 1650 gün sürenlere 180 gün boyunca, (iv) 220 gün sürenlere 240 gün boyunca iş kaybı tazminatı ödenmektedir. İş kaybı tazminatı bağlamında engelli olmayan diğer sigortalılara günlük net asgari ücretin iki katı şeklinde ödenmekteyken engelli sigortalılara, günlük net asgari ücretin dört katı olarak ödenmektedir.<sup>388</sup>

### **2.2.3. İşsizliğin Ekonomik ve Psiko Sosyal Sonuçları**

İşsizliğin hem birey hem de toplum açısından pek çok yıkıcı sonucu bulunmaktadır. Her iki açıdan da bu sonuçlar, literatürde genellikle ekonomik ve sosyal sonuçlar olmak üzere iki temel kategori çerçevesinde ele alınmaktadır

#### **2.2.3.1. İşsizliğin Ekonomik Sonuçları**

Ekonomik düzenin, bir ülkede düzgün işleyişine yönelik en temel göstergelerinden biri olan işsizlik, en ağır tahribatını ekonomik alana vermektedir.<sup>389</sup>

İşsizliğin ekonomik maliyeti işsiz olan kişilerin çalışmaları halinde gerçekleştirilecek üretim ve gelir miktarının kaçırılmasını ifade eden potansiyel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) çerçevesinde izah edilmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan maliyet Potansiyel GSYH ile Reel GSYH arasındaki farkla ölçülmektedir. Gerçek hayatta işsizliğin maliyeti söz konusu farktan daha da yüksek olabilmektedir. Bu durum işsizliğin yalnızca toplam refahı azaltmakta kalmayıp aynı zamanda gelir dağılımını da bozmasından kaynaklanmaktadır.<sup>390</sup> Gelir dağılımının bozulması durumunda artan suç oranları, ekonomik istikrarın bozulması bir diğer iktisadi kayıp olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte işsizliğin bir diğer ekonomik maliyeti ise istihdam halinde olan bireylerden alınan vergi ve primlerin

---

<sup>388</sup> İŞKUR, (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/is-kaybi-tazminati/> E.T: 21.06.2020.

<sup>389</sup> Seçil Gürün Karatepe, “Türkiye’de Kadın İşsizliğinin Nedenleri: İstanbul’da Eğitimli Kadın İşsizler Üzerine Bir Alan Araştırması”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017, s. 110.

<sup>390</sup> Recep Seymen, **İktisatçılar İçin Sosyal Siyaset**, 3. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2011, s. 83-84.

işsizlerden alınamayacak olmasıdır.<sup>391</sup> Özellikle işsiz engellilere yönelik sosyal transfer harcamaları ve işsizlik hastalık ilişkisi gözönüne alındığında sağlık harcamalarının da artması işsizliği daha maliyetli bir hale getirebilmektedir.

Öte yandan işsizliğin bireysel anlamda en önemli sonuçlarından bir tanesi de yoksulluk riskidir. Türkiye’de engellilerin işgücü piyasasına katılımlarının azalması ve engelli nüfusta işsizliğin artması, Tablo 7’den de hatırlanacağı üzere işsizlik, engelli nüfusta yoksulluk riskini artırmaktadır. Bu durum bireyin psikolojik olarak yıpranmasının yanında toplumsal sorunlara da yol açmaktadır.

### 2.2.3.2. İşsizliğin Psiko Sosyal Sonuçları

İşsizlik, sadece bir gelir kaybı problemi olmayıp hem bireyi hem de toplumu derinden etkileyen ve bu çerçevede herşeyden önce bireyi toplumla kuracağı güçlü dayanışmadan yoksun bırakan sorunlu bir durumu yansıtmaktadır.<sup>392</sup>

Toplumun ve bireylerin geleceğini tehdit eden işsizlik sorunu, bireyler açısından kişisel bir trajediye dönüşebilecek sorunlara zemin teşkil etmektedir. Bu çerçevede işsizlik sorunu yaşayan bireylerde sağlık problemleri, özgüven ve özsaygı sorunlarının yanı sıra aile içi tramva, intihar eğilimi gibi sorunların da görülmesi muhtemel beklentiler arasında sayılmaktadır.<sup>393</sup> Bu bağlamda çalışma amacının, sadece gelir elde etme olmadığı aynı zamanda statü, saygınlık ve aidiyet gibi duyguları beslediği gözönüne alındığında, işsizlik sorunu zaman içerisinde bireyde üzüntü, stres, depresyon ve işe yaramazlık duygusunu besleyerek, kişinin mental sağlık durumunu da ciddi bir biçimde etkileyebilmektedir.<sup>394</sup> Söz konusu psikolojik dönüşümün şiddeti ise işsizlik süresiyle yakın bir ilişki içerisinde.<sup>395</sup> Bu durumu göstermek üzere Şekil 23 sunulmuştur.

---

<sup>391</sup> Hakan Bakkal, **Teoride ve Pratikte İşsizlik**, 1. Baskı, Ed. Cemal Piri, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2016, s. 26.

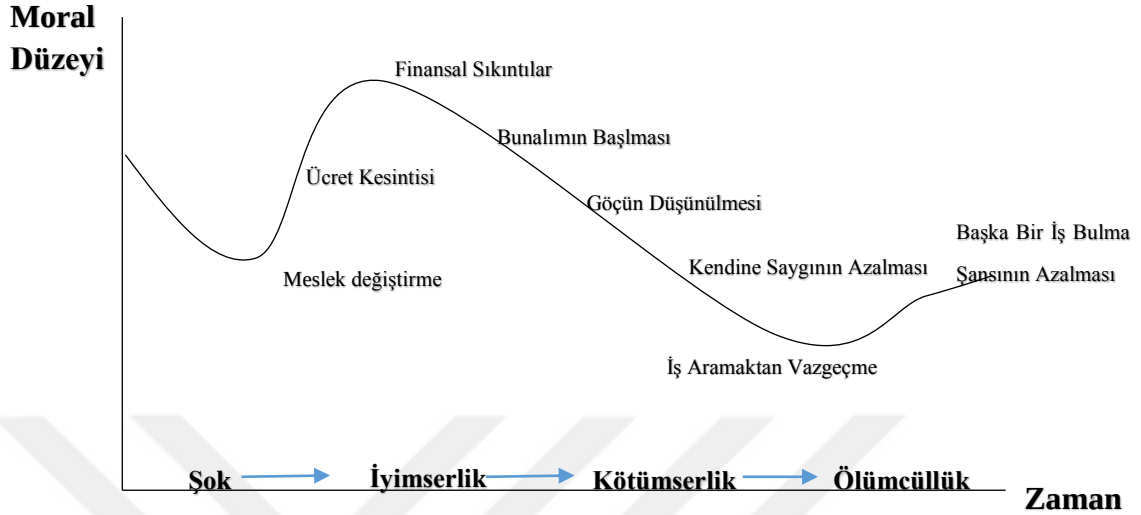
<sup>392</sup> Nurşen, Adak, “Sosyal Bir problem Olarak İşsizlik”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2, 2010, s. 110.

<sup>393</sup> Bakkal, **a.g.e.**, s. 26.

<sup>394</sup> Gürün Karatepe, **a.g.e.**, s. 112.

<sup>395</sup> Şenol Kurt, “İşsizliğin Sosyo-Ekonomik Analizi: Sosyal Açıdan Türkiye Örneği”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 33.

### Şekil 23: İşsizliğin Mental Sağlığı Etkilme Süreci



**Kaynak:** Graham Dawson, *Inflation and Unemployment*, Hants, Edward Elgar Publishing, 1992 s.93, aktaran; Kurt, *a.g.e.*, s. 33

Şekil 23'den anlaşılabacağı üzere işsizlik sürecinde ilk şok etkisiyle moral düzeyi düşen bireyin bir müddet içerisinde kendini toparladığı ve moral düzeyinin yükseldiği görülmektedir. Bu sürecin akabinde işsizlik süresinin uzaması ve kullanılabilir maddi birikimlerin zamanla tükenmesi sonucunda bireyin moral düzeyi düşmekte ve bunalım sürecine girdiği görülmektedir. Kötümserlik sürecinin devam ettiği bu müddet içerisinde işsizlikle mücadele bağlamında birey göç olgusunu düşünebilmekte ve bu süreç içerisinde de halen iş bulamayan birey öz saygısını yitirebilmekte ve iş aramaktan vazgeçtiği bir döneme girdiği görülmektedir. Ölümcüllük sürecinde ise işsizlik bireyin geleceğine ilişkin beklentilerini yok etmekte ve bireyi intihara dahi sürükleyebilmektedir. Nitekim halihazırda çeşitli sağlık sorunlarıyla mücadele eden engelli bireyler açısından depresyon durumu yaygın görülen ikincil sağlık sorunlarının başında gelmektedir.<sup>396</sup>

Uzun süreli işsizliğin engelliler açısından yaygın olarak görüldüğü<sup>397</sup> gözönüne alındığında işsizliğin beraberinde getirdiği yoksulluk ve sosyal dışlanma

<sup>396</sup> WHO, *World Report On Disability 2011*, Malta, WHO, 2011, s. 32-33.

<sup>397</sup> Engellilerin birçoğunun uzun süreli işsizler grubunda yer aldığı birçok araştırmayla saptanmış durumdadır. Bu araştırmalara şu örnekler sunulabilir; Dario Sciulli, António Gomes de Menezes ve José Cabral Vieira, "Unemployment Duration and Disability: Evidence from Portugal", *The Institute for the Study of Labor (IZA)*

riski bir diğerk açıdan engellileri daha fazla yıpratabilmekte ve bireysel sorunların yanı sıra çeşitli ailesel sorunlara da yol açabilecek bir yapı sergileyebilmektedir. Nitekim işsizlik, aile kurumunun yapısına da ciddi ölçüde hasar vermektedir. Sosyal yardım ve destek açısından en önemli sığınak durumunda olan aile kurumunun işsiz bireyler üzerindeki olumlu etkisi, uzun süren işsizlik durumunda, birey açısından desteğin kaybolmasına hatta aile içi ilişkilerin kopmasına dahi neden olabilmektedir.<sup>398</sup> Bu bağlamda özellikle Türkiye gibi ataerkil aile yapısına sahip olan toplumlarda erkeğin işsiz kalması durumunda kadının çalışma hayatına girmesiyle, erkek kendine olan saygısını yitirebilmekte ve ciddi bir güven kaybı yaşayabilmektedir. Bu durum ise erkeğin, meseleyle ilgisi olmayan çocukları, arkadaşları ve tanımdağı insanlar gibi üçüncü şahıslarla gerilim yaşamasına neden olabilmektedir.

Öte yandan bazı durumlarda işsizliğin aile üzerindeki etkisi finansal baskıdan ziyade ailenin işsizlik öncesi sosyal statüsüyle de çok yakından ilişkili olabilmektedir. Sosyal statülerini kaybeden aile üyeleri ciddi anlamda kimlik problemlerinin yanı sıra psikolojik sorunlar da yaşayabilmektedir. Çocuklar ise bu durumdan hem eğitim hem de psikolojik açıdan ebeveynlere göre daha şiddetli etkilenebilmektedir.<sup>399</sup> İşsizliğin aile kurumu üzerindeki etkisinin yanı sıra toplum üzerinde etkili olduğu diğerk bir mesele ise işsizliğin suç oranları ile yakın ilişkisidir. Uzun süreli işsizlik, toplumsal değer ve normlara karşı çözücü bir etki yaratabilmekte ve bireyi, yoksulluğun da etkisiyle suç davranışına sürükleyebilmektedir.<sup>400</sup>

Bununla birlikte işsizlik siyasi olayları da tetikliyebilmekte ve bu eksen de sivil itaatsizliğe de yol açabilmektedir.<sup>401</sup> Nitekim 1970’li yıllarda baş gösteren

---

**Discusion Paper No: 3028**, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit Institute for the Study of Labor, Germany, 2007. Diğerk bir örnek olarak bkz. Maria Melkersson, “Unemployment Duration and Heterogeneous Search Behaviour among Swedish Disabled Workers”, **IFAU Working Papers Series 1995: 5**, IFAU-Institute for Labor Market Policy Evaluation, Sweden, 1999

<sup>398</sup> Adak, **a.g.e.**, s. 110.

<sup>399</sup> Kurt, **a.g.e.**, s.39.

<sup>400</sup> Adak, **a.g.e.**, s.112.

<sup>401</sup> Bakkal, **a.g.e.**, s.26.

engelli hareketleri yakından incelendiğinde, hareketin çıkış ekseninde engellilerin yetersizliğine ve toplumsal kusurlara bağlı olarak işgücü piyasalarında iş bulamamaları ve dolayısıyla gelişen yoksulluk sorunu yer almaktadır.<sup>402</sup> Bu çerçevede bireyde var olan sakatlık/bozukluk durumu, ekonomik dışlanma neticesinde bireyi muhtaç duruma düşürerek toplumdan soyutlanmasına neden olmakta ve bu durum günümüzde, engellileri sosyal bir grup olarak hak arayışına itmektedir.



---

<sup>402</sup> Seyyar, **a.g.e.**, s. 100.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRKİYE’DE İŞSİZ ENGELLİLERİN SOSYO EKONOMİK DURUMU: NİĞDE İLİNDE ALAN ARAŞTIRMASI

Çalışmamızın bu bölümünde ilk olarak engellilerin sosyo ekonomik durumuna ilişkin mevcut çalışmaların kısaca değerlendirilmesine, literatür özeti şeklinde yer verilmektedir. Daha sonrasında ise çalışmanın amaç, kapsam ve metodoloji kısmı açıklanmakta ve nihai olarak veri analizi sonucunda elde edilen bulgular paylaşılmaktadır.

#### 3.1. ARAŞTIRMA KONUSUNA İLİŞKİN LİTERATÜR TARAMASI

Engellilere yönelik çalışmalar; I. Dünya Savaşı öncesi, II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası olmak üzere tarihi açıdan üç döneme ayrılabilir. I. Dünya Savaşı öncesi döneminde yapılan çalışmalar genelde özel ve temel eğitim üzerine, I. Dünya Savaşı sonrası yapılan çalışmalar ise daha çok tıbbi ve mesleki rehabilitasyonun sağlanması üzerine gerçekleştirilmiştir. II. Dünya Savaşından sonraki süreçte ise engellilerin istihdam edilmeleri, çalışma hayatı ve iş ilişkileri açısından yapılan çalışmaların ağırlık kazandığı görülmektedir.<sup>403</sup> Bununla birlikte özellikle 2010 yılı ve sonrası dönemde ise engellilerin sosyoekonomik durumuna yönelik çalışmalarında önem kazandığı görülmektedir.

Türkçe literatür incelendiğinde, konumuz özelinde engellilerin sosyoekonomik durumunu işsizlik zemininde ele alan bir çalışmaya ya da başka bir ifadeyle işsiz engellilerin sosyoekonomik durumuna yönelik hiçbir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Ancak bu duruma karşın, engellilerin sosyoekonomik durumuna yönelik olarak genel mahiyette yapılan çalışmaların ise azda olsa literatürde yer aldığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmalar incelendiğinde ise engellilerin

---

<sup>403</sup> Şeyda Aktekin, “Özürlülerin İstihdamında Korumalı İşyerleri Çözüm Olacak Mı?”, **MESS Merccek Dergisi**, 2010, s. 148-149.



sosyoekonomik durumuna ilişkin genel nitelikte bilgilerin yansıtıldığı, çalışmalarda sıklıkla nicel yöntemin benimsendiği ve bu çalışmaların ziyadesiyle ulusal ve bölgesel raporlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede en geniş kapsamlı araştırmalardan biri olarak kabul edilen Devlet İstatistik Enstitüsü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen “*Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*” adlı çalışma ön plana çıkmaktadır. Engelliliğe ilişkin sakatlık/bozukluk yaklaşımının benimsendiği söz konusu bu araştırma 7 coğrafi bölgede toplam 97433 hane ile görüşülerek hazırlanmıştır. Araştırma ile Türkiye nüfusunun %12,29’nun OGİDKZ engelli, %9,70’nin ise süregen hastalıklı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Söz konusu engellilik oranları erkek nüfusta sırasıyla %11,10 ve %8,05 iken kadınlarda ise %13,45 ve %11,33 olarak tespit edilmiştir. Öte yandan araştırmanın diğer bulgularında OGİDKZ engellilerde medyan yaş 33,86, süregen hastalığı olan nüfusta ise 46,87 olarak tespit edilmiştir. Okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise OGİDKZ engellilerde %36,33, süregen hastalıklı nüfusta %24,81 olarak belirlenmiştir. Tamamlanmış eğitim durumunda ise OGİDKZ engellilerde ilkökul %40,97, ortaokul %5,64, lise 6,90 ve yüksek öğretim mezuniyeti %2,42 iken bu oranlar süregen hastalığı olan nüfusta ise sırasıyla %47,10, %6,31, %7,61 ve %4,23 olarak tespit edilmiştir. Aynı araştırmada engellilerin medeni durumu da incelenmiş olup OGİDKZ engellilerin %34,41’nin hiç evlenmediği, %1,66’nın boşandığı, %9,31’nin eşinin öldüğü ve %54,14’nün ise evli olduğu bulgusuna ulaşılmışken süregen hastalığı olan nüfusta ise %7,43’nün hiç evlenmediği, %1,35’nin boşandığı, %13,95’nin eşinin öldüğü ve %76,70’nin evli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bir diğer bulgu ise engellilerin sosyal güvenlik durumuna ilişkindir. Buna göre OGİDKZ engellilerin %52,45’inde, süregen hastalığı olan bireylerin %36,33’ünde sosyal güvencenin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.<sup>404</sup>

“*Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*” ‘ye benzer bir çalışma olarak 2010 yılında T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından “*Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması*” adlı bir araştırma

---

<sup>404</sup> TC. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, **Türkiye Özürlüler Araştırması 2002**, 2. Baskı, Ankara, **Devlet İstatistik Enstitüsü**, 2009.

yapılmıştır. Söz konusu araştırma Ulusal Engelliler Veri Sistemine kayıtlı olan %20 engel oranına sahip 280014 engelli bireyi kapsamaktadır. Bu çerçevede engellilerin %41,6'sının okur yazar olmadığı, %18,2'sinin okuryazar olup okul bitirmediği, %22,3'nün ilkokul mezunu olduğu, %10,3'nün ortaokul mezunu olduğu, %7,7'sinin lise ve daha üstü mezuniyete sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Eğitimle ilgili bir diğer bulgu ise eğitime devam eden engellilere yöneliktir. Buna göre eğitime devam eden engellilerin %54'ünün engelli olmayan akranları ile aynı sınıfta eğitim aldığı, %21'nin özel eğitim okulunda eğitim aldığı ve %46,7'sinin ise rehabilitasyon merkezine devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Mesleki eğitimde ise engellilerin %96'sının mesleki eğitim almadığı ancak %4'nün mesleki eğitim aldığı bilgiside bu bulgular arasındadır. Mesleki eğitim almama nedenleri arasında engellilerin %88,4'ü mesleki eğitimin iş bulmasına katkı sağlamayacağını düşünmesi nedeniyle, %36,1'nin sağlık problemleri nedeniyle, %29,5'nin yaşının geçtiği düşüncesiyle, %18,6'sının hizmetlerden haberdar olmadığı gerekçesiyle, %14,6'sının uygun meslek edindirme hizmeti olmadığı gerekçesiyle mesleki eğitim almadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Öte yandan çalışan engellilerin %69,6'sının sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olduğu bulgusuna ulaşılmış iken %30,4'ünün ise kayıt dışı olarak çalıştığı tespit edilmiştir. Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu sosyal yardımlarla ilgili olup buna göre engellilerin %38,4'nün sosyal yardımlardan yararlandığı tespit edilmiştir. Alınan yardımların %27'sini engelli aylıkları oluşturmakta iken %11,2'sini Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Genel Müdürlüğü'nün ayni ve nakdi yardımları, %6,3'nü Sosyal Hizmet ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun ayni ve nakdi yardımları, %4,2'sini hayırseverler tarafından yapılan yardımlardan oluştuğu bulgularına ulaşılmıştır. Diğer taraftan, bakıma muhtaç engellilerin bakımlarını engelli bireylerin %49,6'sının anneleri, %2,2'sinin babaları, %18,2'sinin eşleri, %4'ünün kardeşi, %7,9'unun gelin/damatları ve %4,7'sinin diğer akrabaları tarafından üstelenildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bilgi ve iletişim araçlarının engelliler tarafından kullanımına ilişkin bulgular ise şu şekildedir; engellilerin %36,3'ü cep telefonu kullanmakta, %17,1'i bilgisayar kullanmakta, %10,4'ü internet kullanmakta iken %60,6'sı hiçbirşey kullanamamaktadır. İnternet kullanım amacına dair araştırma sonucuna göre internet kullanan engellilerin %17,6'sı iş gereği için, %58'i sosyal aktivitelere

katılım sağlamak için, %17,7'si bankacılık alışveriş vb. hizmetlerden yararlanmak için, %24,9'u iş aramak için, %87,6'sının film/video seyretme ve müzik dinlemek için, %34,6'sının kamu hizmetlerine erişmek için, %36,1'nin engellilğe/sağlık problemlerine ilişkin bilgi paylaşmak için, %83,8'nin genel tarama için internet kullandıkları bilgisine ulaşılmıştır. Araştırmanın önemli bir diğer bulgusu ise fiziksel çevre düzenlemelerine ilişkindir. Buna göre engellilerin %66,9'u kaldırım ve yaya geçitlerinin, %66,3'ü oturduğu binanın, %59,25'i dükkan ve marketlerin, %58,4'ü kamu binalarının, %55,4'ünün ise banka ve postanelerin uygun olmadığını belirtmişlerdir. Bu kapsamda diğer bir bulgu ise ulaşım araçlarıyla ilgilidir. Buna göre engellilerin %30,9'u toplu taşıma araçlarını kendi başlarına kullanabilmekte iken %69,1'i ise kendi başına toplu taşıma araçlarını kullanamamaktadır. Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu ise engelli bireylerin son çalıştığı işyerinden ayrılma nedenlerine yönelik olup buna göre engellilerin %36,4'ü sağlık sorunları, %22,1'i kendi isteğiyle, %15'i işten çıkarılma, %12,2'si işin engeline uygun olmaması ve %4,8'i ise ücret veya maaşın yetersiz olması sebebiyle işlerinden ayrılmışlardır. Diğer taraftan engellilerin %64,5'i ayrımcılığa uğradığını düşünürken %22,3'ü ise ayrımcılığa uğradığını düşünmemektedir. Öte yandan engellilerin kamu kurumlarından beklentilerine yönelik bulgular şu şekildedir; engellilerin %85,7'si sosyal yardım ve desteklerin artırılmasını, %77'si sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesini, %40,4'ü bakım hizmetlerinin iyileştirilmesini ve yaygınlaştırılmasını, %28,7'si iş bulma olanaklarının artırılmasını, %25,6'sı eğitim olanaklarının artırılmasını, %17,1'i fiziksel çevre koşullarının iyileştirilmesini istemekte iken %2,2'sinin ise hiçbir beklentisi bulunmamaktadır.<sup>405</sup>

Engellilerin medeni durum ve eğitim durumu gibi sosyo ekonomik durumunlarını yansıtan bazı öğelerin yer aldığı ulusal çapta hazırlanan en güncel çalışma Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığınca 2011 yılında gerçekleştirilen “Nüfus ve Konut Araştırması 2011” adlı çalışmadır. Engelliliğin fonksiyonel kapasite yaklaşımına göre değerlendirildiği araştırma 2,2 milyon haneden yaklaşık 9

---

<sup>405</sup> Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010, Ankara, TÜİK Yayın No: 3636, 2011.

milyon kişiden alınan veriler sonucunda hazırlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre en az bir engelli olan nüfusun oranı %6,9 olup bu oran erkelerde %5,9, kadınlarda ise %7,9 olarak tespit edilmiştir. Yaş grupları açısından ise engelli nüfus oranı 10-14 yaş grubunda %2,1 iken 20-24 yaş grubunda %2,7'ye, 30-34 yaş grubunda %3,2'ye , 40-44 yaş grubunda %5,1'e, 50-54 yaş grubunda %8,8'e, 60-64 yaş grubunda %16,5'e, 75 ve üzeri yaş grubunda ise %46,5'e çıktığı bulgusuna ulaşılmıştır. Gözlük yahut lens kullanıyor olsalar da görmede zorlananların oranı %1,4 olup bu oran 50-54 yaş grubunda %1,9'a kadar yükselmekte olduğu ve bu oranın en yüksek olduğu illerin sırasıyla %3,7 ile Tunceli, %2,8 ile orum ve % 2,5 ile Erzincan olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. İşitme cihazı kullanılıyor olsa da duymada zorlananların toplam nfusua oranı %1,1 olup bu oranın en yüksek olduğu illerin %2,7 ile Tunceli, %2,2 ile Artvin ve %2 ile orum olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Konuşma güçlüğü çeken nüfusun toplam nüfusa oranı %0,7 olduğu ve bu oranın en yüksek olduğu illerin %1,8 ile Tunceli, %1,6 ile Artvin ve %1,2 ile Rize olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yürüme, merdiven çıkma veya inmede biraz zorluk çekenlerin toplam nüfusa oranı %6,7, çok zorlananların toplam nüfusa oranının %3,3 olduğu ve bu oranın en yüksek olduğu illerin sırasıyla %6,2 ile Tunceli, %5,9 ile orum ve %5,7 oranı ile Kırşehir olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Birşeyler taşımada zorlandığını belirten nüfusun toplam nüfusa oranı %4,1 olduğu ve bu oranın en yüksek olduğu illerin sırasıyla %9 oranı ile Giresun, %7,7 oranı ile orum ve % 7,6 oranı ile Burdur olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Öğrenmede-hatırlamada zorlanan nüfusun toplam nüfusa oranı %2 olduğu ve bu oranın en yüksek olduğu illerin sırasıyla %5,5 oranıyla Giresun, %5 oranıyla Sinop ve %4,7 oranıyla Artvin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu araştırmada en az bir engelli olmayan nüfusta okuma yazma bilmeyenlerin oranı %23,3, okuma yazama bilip mezuniyeti olmayanların oranı %19, ilkokul mezunu olanların oranı %36, ortaokul mezunu olanların oranı %12,5, lise mezunu olanların oranı %6,5, ykseėėėrenim mezunu olanların oranı %2,6 olarak tespit edilmiştir. Mezuniyet durumları açısından cinsiyet ayrımı dahilinde bu oranlar erkek ve kadınlarda sırasıyla olmak üzere okuma yazma bilmeyen erkeklerin oranı %10,9 iken kadınlarda %32,4 oranında olduğu, okuma yazma bilip mezuniyeti olmayan erkeklerin oranı %17,6 iken kadınlarda %20,1 oranında olduğu, ilkokul mezunu olan

erkeklerin oranı %38,5 iken kadınlarda %34,3 oranında olduğu, ortaokul mezunu olan erkeklerin oranı %19,3 iken kadınlarda %7,6 oranında olduğu, lise mezunu olan erkeklerin oranı %9,7 iken kadınlarda %4,2 oranında olduğu, yükseköğretim mezunu olan erkeklerin oranı %4 iken kadınlarda %1,5 oranında olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu 15 yaş ve üzeri engelli nüfusta medeni duruma yöneliktir. Buna göre görmede biraz zorlananların %68,8'i evli iken görmede çok zorlanan nüfusun %59,2'sinin evli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Duymada biraz zorlananların %63,4'ü evli iken, duymada çok zorlananların %54,2'sinin evli olduğu tespit edilmiştir. Konuşmada biraz zorlananların %55,7'si evli olduğu, çok zorlananların ise ancak %38'nin evli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yürümede biraz zorlananların %70,3'ün evli olduğu, çok zorlananların ise %58,4'nün evli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir şey taşımada biraz zorlananların %70,6'sının evli olduğu, çok zorlananların ise %60,5'nin evli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenmede-Hatırlamada biraz zorluk çekenlerin %64,7'sinin evli olduğu, çok zorlanaların ise %47,6'sının evli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.<sup>406</sup>

Literatürde, ulusal araştırma raporlarının yanı sıra bölgesel raporlara da rastlanılmaktadır. Bu kapsamda 2015 yılında yayımlanan, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından “*Muş'ta Engelli Memnuniyet Düzeyinin Araştırılması*” adlı çalışmada yörede yaşayan engellilerin sosyo ekonomik durumlarını yansıtmaları bakımından önemli bulgular sunan bölgesel bazlı bir araştırmadır. 466 katılımcıyla gerçekleştirilen araştırmada katılımcıların % 37,9 'u ayrımcılığa uğradığını ifade etmekte iken % 17'si bazen ayrımcılığa uğradığını ve % 40,3'ü ise ayrımcılığa uğramadığını beyan etmektedir. Muş'ta yaşayan engellilerin en büyük sorunu katılımcıların cevaplarına göre sırasıyla %32,2 oranı ile çevre/ulaşım sorunu, %27,9 oranı ile eğitim/rehabilitasyon sorunu, %25,7 oranı ile istihdam sorunu ve %12,8 oranı ile sağlık hizmetleri (rapor) sorunu olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bir diğer bulgu olarak, Muş'ta yer alan kurum ve kuruluşların fiziki yapıların uygun bulan katılımcıların oranı %11,1 iken uygun bulmayan katılımların oranının %63,7

---

<sup>406</sup> TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011, Ankara, TÜİK Yayın No: 4030, 2011.

seviyesinde olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın diğer bir önemli bulgusu istihdam ile ilgili olup buna göre engellilerin istihdam bariyerlerinin işverenlerin ön yargısı olduğunu düşünen katılımcıların oranı %25,7 iken, sağlık problemi olduğunu düşünen engellilerin oranı %50,5 olup bürokratik engeller olduğunu düşünen engellilerin oranı %21,9 seviyesinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.<sup>407</sup>

2016 yılında yayımlanan Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı tarafından gerçekleştirilen “Zonguldak’ın Yaşanabilir Bir Kent Olması İçin Yaşam Kalitesi ve Engelli Profili Araştırması” adlı araştırma engellilerin sosyoekonomik durumunu yansıtan bir diğer bölgesel çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. 1066 kişilik örneklem grubundan alınan veriler doğrultusunda hazırlanan çalışmada engelli bireylerin profesyonel meslek elemanları yerine bir yakınından yardım almayı tercih etmekte olduğu, özyönetim boyutunda kendi odalarını dahi düzenleme fırsatının beklenenden daha az verildiği bu durumun aslında engelli bireyin yaşam kalitesini olumsuz etkilediği ve son olarak sosyal hayata dahil olma boyutunda engellilere yönelik politikaların duygusal anlamda engellileri olumlu yönde etkilediği ancak sosyal hayata katılımlarını artırmadığı yargılarına ulaşılmıştır.<sup>408</sup>

Doğu Kardeniz Kalkınma Ajansı (DOKA) tarafından 2018 yılında yayımlanan “TR90 Bölgesi Engelli Profili ve İhtiyaç Analiz Raporu” adlı çalışma en güncel bölgesel araştırmalardan bir tanesidir. 138 kişiyle yapılan görüşmelerden derlenen çalışmada çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %31,9’u yaşanan şehirdeki imkanları normal olarak nitelerken %15,2’si yetersiz, %20,3’ü ise çok yeterli olarak nitelendirmiştir. Yine bu çerçevede katılımcılar, engellilere yönelik yapılan etkinlikleri %45,2 oranı ile çok yeterli olarak değerlendirirken %11,2 oranı ile çok yetersiz olarak değerlendirmektedir. Katılımcıların %50,7’si rehabilitasyon merkezlerinden çok memnun olduklarını dile

---

<sup>407</sup> Doğu Kalkınma Ajansı, Muş’ta Engelli Memnuniyet Düzeyinin Araştırma Projesi, 2015 (Çevrimiçi) <https://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/Musta%20Engelli%20Memnuniyet%20Duzeyinin%20Arastirilmasi.pdf> Erişim Tarihi: 30.06.2021.

<sup>408</sup> Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, Zonguldak’ın Yaşanabilir Bir Kent Olması İçin Yaşam Kalitesi ve Engelli Profili Araştırması, 2016, (Çevrimiçi), <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/engelli-profil-arastirmasi-1-2-3-3-4.pdf> Erişim Tarihi: 22.06.2021.

getirmekte iken %8,7'si hiç memnun kalmadıklarını dile getirmektedir. Öte yandan engelli hakları noktasında bilgi seviyesi açısından ise katılımcıların %18,8'i yüksek düzeyde bilgi sahibi olduklarını ifade ederken %23,9'u bilgi seviyelerinin çok yetersiz olduğunu dile getirmektedir. Diğer taraftan engelli haklarının kullanamadıklarını dile getiren katılımcıların oranı %58,7 olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bir diğer bulgusu ulaşım ağı personelinin engelli bireylere yönelik tutumlarından katılımcıların %21,7'si çok memnun olduğunu dile getirmekte iken %15'i ise hiç memnun olmadığını dile getirmektedir. Yine erişim minvalinde katılımcılar çevre düzenlemelerinden %28,3 hiç memnun kalmadıklarını ifade etmekteyken ancak %15'i çok memnun kaldıklarını dile getirmektedir. Katılımcıların sinema, tiyatro, konser gibi etkinliklerden çok memnun olanların oranı %15,2 iken hiç memnun olmayanların oranı ise %25,4 olarak belirlenmiştir. Teknolojiden faydalanma seviyesi ise çok iyi düzeyde olduğunu ifade eden katılımcıların oranı %29,7, normal düzeyde olduğunu ifade eden katılımcıların oranı %14,5 iken yetersiz olduğunu ifade eden katılımcıların oranı ise %17,4 seviyesinde olduğu araştırmanın bir diğer bulgusudur. Araştırmanın en önemli bulgularından bir tanesi eğitim alanıyla ilgili olup buna göre kaynaştırma eğitiminin yetersiz olduğunu ifade eden katılımcıların oranı %35,7 normal olduğunu düşünen katılımcıların oranı %26,8 ve yeterli olduğunu düşünen katılımcıların oranı ise %37,4 olarak belirlenmiştir.<sup>409</sup>

Mevlana Kalkınma Ajansı ve Türkiye Görmeyenleri Koruma Derneği Konya Şubesi'nin 2018 yılında yayınladığı “*Görme Engelliler Sosyo-Ekonomik ve Girişimcilik Düzeyi Analizi Araştırması*” engellilerin sosyo ekonomik durumunu yansıtan bir diğer bölgesel bazlı güncel çalışmadır. 320 katılımcıdan oluşan çalışmada haneye gelir getiren kişinin baba olduğunu dile getirenlerin oranının %68,8 olduğu ve katılımcıların %16,2'sinin ihtiyaçlarını gidermede sıkıntı yaşamadığı tespit edilmiştir. Öte yandan katılımcıların %38,8'nin ulaşımında, %20'sinin

---

<sup>409</sup> Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, TR90 Bölgesi Engelli Profili ve İhtiyaç Analizi, 2018 (Çevrimiçi), <https://www.doka.org.tr/dosyalar/editor/files/tr90-bolgesi-engelli-profil-i-ve-ih-tiya-c-analizi-raporu.pdf> Erişim Tarihi: 30.06.2021.

beslenmede, %17,5'inin giyim kuşamda, %23,8'inin kirayı ödemede, %11,2'sinin sağlıkta, %8,8'inin ısınmada, %18,8'inin eğitim masraflarında, %17,5'inin ev eşyasının temininde güçlük çektiği bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan katılımcıların %81,8'inin bir eve sahip olduğu, %14,5'nin otomobile ve %3,6'sının araziye sahip olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın bir diğer bulgusu tatil boyutuyla ilgili olup buna göre katılımcıların %60,8'nin tatillerini evde geçirdikleri, %25,3'ünün akraba yanında geçirdikleri ve %13,9'unun pansiyon/küçük otel gibi yerlerde geçirdikleri tespit edilmiştir. Diğer taraftan katılımcıların %58,2'sinin kendi işini kurmada bazı kurumlardan destek alınabileceğine dair bilgi sahibi olmadığı sonucuna ulaşılırken %96,2'sinin de bir iş kurmak için yeterli sermayeye sahip olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bir diğer bulgu olarak katılımcıların %67,1'nin ortak bir iş yapmak istemediği tespit edilmiştir.<sup>410</sup>

Literatürde söz konusu bu raporların yanı sıra engellilerin sosyoekonomik durumunu, sosyal dışlanma temelinde inceleyen çalışmalarda bulunmaktadır. Bu kapsamda Ergüden'in (2008), "*Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantısının İncelenmesi*" adlı çalışması Türkçe literatürde ilk örneklerden birini oluşturmaktadır. Bedensel engellilerin yaşadığı sosyal dışlanmayı incelemek üzere derneklere kayıtlı 60 engelli bireyle görüşme sağlanarak yapılan bu çalışmada engellilerin, eğitim, sağlık, çevresel (ulaşım/erişim) ve rehabilitasyon hizmetlerinde bazı haklarının yok sayıldığı ve bu noktada engelli bireylerin kurumsal ve ekonomik anlamda sosyal dışlanma yaşadığı yargısına ulaşılmıştır. Araştırmanın diğer bir bulgusunda ise medya, edebiyat ve toplumsal atıflarla toplumsal normların engellilerin aleyhine şekillendiği dolayısıyla engellilerin psikososyal açıdan da sosyal dışlanma yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır.<sup>411</sup>

---

<sup>410</sup> Mevlana Kalkınma Ajansı ve Türkiye Görmeyenleri Koruma Derneği Konya Şubesi, Görmeyenler Sosyo-Ekonomik ve Girişimcilik Düzeyi Analizi Araştırması, 2018. (Çevrimiçi), <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/dsyahvsky10282019100107am.pdf> Erişim Tarihi : 213.06.2021.

<sup>411</sup> A. Deniz Ergüden, "Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.



Özbulut ve Sayar'ın (2009), “*Bir Sosyal Dışlanma Fotoğrafı*” adlı çalışmasında Malatya ilinde yaşayan engellilerin sosyoekonomik durumu incelenmiş olup araştırma sonuçlarında Malatya’da yaşayan engelliler ve ailelerinin büyük bir kısmının işsiz, yoksul ve eğitimsiz olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bu çerçevede engelli bireylerin ve ailelerinin psikososyal ve ekonomik olarak toplumdan dışlandığı tespit edilmiştir.<sup>412</sup>

Besiri'nin (2009), “*Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi*” adlı çalışmasında engellilerin yoksulluk riski içinde olduklarını, bu durumun ayrımcılık ve toplumsal normlar dahilinde engelliler açısından bir sosyal dışlanmışlık halini yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan söz konusu çalışmada gelişen teknoloji ile eğitimin daha da önemli hale geldiğini mevcut eğitim müfredatının öğrenci odaklı olmadığını dolayısıyla özel gerkesinimli bireylere uyarlanmasında eğitimin etkinsiz kaldığı vurgulanmaktadır.<sup>413</sup>

Aslan ve Şeker'in (2013), “*Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık (Siirt Örneği)*”, adlı çalışması, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan 75 engellinin velisiyle yüz yüze görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda engellilere yönelik toplumsal algının önyargılı ve son derece olumsuz olduğu, özellikle zihinsel engelli birey ve ailelerinin toplum tarafından dışlandığı bu sebeple engelli çocuğu olan ailelerin toplum içine çıkma noktasında baskılandığı sonucuna ulaşılmıştır.<sup>414</sup>

Yıldız ve Özgedey'in (2013) çalışmasında engellilerin akrabalık ve komşuluk ilişkileri incelenmiştir. Bu kapsamda araştırma grubu 2013 yılında Yalova ilinde yaşayan 197 engelli birey ve 171 aile ferdinden olmak üzere toplam 368 kişiden oluşturulmuştur. Nicel yönteminin benimsendiği araştırmanın sonuç kısmında ise akraba ilişkilerinde samimiyetin , komşuluk ilişkilerinde resmiyetin ağırlık

---

<sup>412</sup> Mahmut Özbulut ve Özge Özgür Sayar, “Bir Sosyal Dışlanma Fotoğrafı”, **Aile ve Toplum**, Cilt: 5, Sayı: 17, 2019, ss. 59-76

<sup>413</sup> Arzu Besiri, “Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 93, 2009, ss. 353-374

<sup>414</sup> Mustafa Aslan ve Selim Şeker, Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık (Siirt Örneği), **Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu**, 2013, ss. 449-463.

kazandığı tespit edilmiştir. Görüşme sıklığının komşullar arasında daha yüksek olduğu, akrabasıyla görüşenlerin komşularıyla da iyi ilişkiler içinde olduğu, engelli ve aile bireylerinin yalnız olmadığı, sorunların varlığına rağmen akrabalık bağlarının kuvvetli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.<sup>415</sup>

Köten ve Erdoğan'ın (2014), "*Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet*" adlı çalışmasında, engelli gençlerin yaşadıkları sosyal dışlanma olgusu ile internet alışkanlıkları arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Nicel yöntemin benimsendiği ve bu çerçevede 408 bedensel engelli genç birey ile yapılan araştırma sonuçlarına göre Türkiye'de 14-29 yaş arası bedensel engelli gençlerin toplumsal bütünleşme sorunlarını, internet teknolojilerine bağlı kalarak oluşturulacak sosyal politikaların bu sorunu çözemeyeceğini, aksine internettin sosyal dışlanmayı farklı formlarda yeniden üreteceği yargısına ulaşılmıştır. Araştırmanın diğer dikkat çeken bulgularında ise bedensel engelli genç katılımcıların %43,6'sının kamusal alanlarda biraraya gelemediği, %46,3'nün bir gün içerisinde dışarıda geçirdiği zaman süresinin iki saatten daha az olduğu sonuçları bulunmaktadır. Öte yandan engelli genç katılımcıların %63,7'si dışarıdaki sosyal etkinliklere katılamadıkları için internet kullanmayı yeğlediklerini belirtmekte olup katılımcıların %35,3'ü günde 6-8 saat ve %15,2'si 9 saatten daha fazla internet kullandıklarını ifade etmeleri bir diğer dikkat çeken bulgudur.<sup>416</sup>

Guldvik ve Lesjø (2014), yaptıkları çalışmada engellilerin baskılandığını vurgulamakta ve bu noktada yaptıkları çalışmada, engellilerin siyasi temsilleri önündeki engeller noktasında engellilerin sosyal bir grup olarak düşünülmesinin gerekip gerekmediğini araştırmışlardır. Söz konusu araştırmanın sonuçlarında engelli

---

<sup>415</sup> Recep Yıldız ve Oktay Özgedey, **Engellinin Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri: Engelliile Bakımını Üstlenen Aile Bireylerinin Akrabalık ve Komşuluk ilişkileri: Yalova Örneği**, Ed. Yusuf Şahin, 2. Baskı, İstanbul, Kitabı Yayınları, 2018.

<sup>416</sup> Esra Kökten ve Barış Erdoğan, **Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

temsilcileri ve siyasi parti liderleri düşük oranda olmak üzere siyasi açıdan engellilerin sosyal bir grup kavramından yana tavır aldıkları sonucuna ulaşmıştır.<sup>417</sup>

Altundaş Duman ve Doğanay'ın (2017), *“Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon’da Engelli Kadınlar”* adlı çalışması Kardeniz Teknik Üniversitesi Kadın Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından gerçekleştirilen saha araştırması dayanmaktadır. Bu çerçevede 286 adet anket, 24 adet derinlemesine mülakat ve 9 engelli kadının katıldığı odak grup görüşmelerine dayanan saha araştırması sonucunda Trabzon’da yaşayan engelli kadınların sosyal ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanma oranlarının oldukça düşük kaldığı ve toplumsal cinsiyet rollerinden de dışlandıkları bulgusuna ulaşılmıştır.<sup>418</sup>

Higashida'nın (2017), Sri Lanka’da engelli gençler üzerine gerçekleştirdiği ve bu çerçevede engelli gençlerin toplumsal katılımı ile sosyo ekonomik faktörler arasındaki ilişkiyi inceleyen karma bir yöntemin benimsendiği çalışmasında, kırsal alanda yaşayan engelli gençlerin eğitim yetersizliği içerisinde olmaları, düşük düzeyde hane aylık gelirine sahip olmaları, zorluklar ve engellilikle ilgili damgalama gibi olumsuz deneyimler nedeniyle toplumsal katılımlarının oldukça sınırlı olduğu ve bu bağlamda engelli gençlerin marjinalleştiği sonucuna ulaşılmıştır.<sup>419</sup>

İştar Işıklı'nın (2018), *“Kendi Anlatımlarıyla Engellilerin Sorunları ve Çözüm Önerileri”* adlı çalışmasında, Türkiye’nin farklı illerinden farklı engel türüne sahip 172 engelli bireyle görüşmeler neticesinde betimsel bir yöntemin izlendiği araştırmada çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Bu kapsamda engelli bireyler en fazla toplumda, kendilerine acınarak bakılmasından rahatsız oldukları, bireylerin duyarsız davranışlarından muzdarip oldukları, erişilebilirliğe ilişkin ciddi sıkıntı yaşadıkları, ulaşım ağı görevlilerinin duyarsız davranışta bulundukları, kamu kurum ve

---

<sup>417</sup> Ingrid Guldvik ve Jon Helge Lesjø, “Disability, Social Groups, and Political Citizenship”, **Disability and Society**, Cilt: 29, Sayı: 4, 2014, ss. 516-529.

<sup>418</sup> Nezehat Altundaş Duman ve Gülmelek Doğanay, “Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon’da Engelli Kadınlar”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 2, 2017, ss. 1-48.

<sup>419</sup> Masateru Higashida, “The Relationship Between The Community Participation of Disabled Youth and Socioeconomic Factors: Mixed Methods Approach in Rural Sri Lanka”, **Disability and Society**, Cilt: 32, Sayı: 8, 2017, ss. 1239-1262.

kuruluşlarında özellikle hastanelerde işaret dilini bilen bir personelin olmamasından dolayı iletişim zorluğu içerisinde oldukları, bulgularına ulaşılmıştır.<sup>420</sup>

Bucuka'nın (2019), yaptığı fenomenolojik desen türünde gerçekleştirdiği nitel çalışmada, engellilerin sosyal ve kültürel faaliyetlerden dışlanmasının yanı sıra dini kültürel (kermes, mevlit, taziye vb.) faaliyetlerden de camii-cemaat ilişkilerinden de dışlandıkları sonucuna ulaşılmıştır.<sup>421</sup>

Ak'ın (2019), “*Çoklu Bir Dezavantajlılık Olarak Engelli Yoksulluğu*” adlı çalışmasında tarama yöntemi benimsenmiş olup bu çerçevede Ak çalışmasında engellilerin büyük bir kesminin yoksulluk riski altında olduğunu, bu durumla doğrudan mücadele açısından geliştirilen istihdam yöntemlerinin eşitliği sağlama amacı gütsede temsil ettiği zihniyet bağlamında eşitsizliği besler nitelikte olduğunu ve bu durumun eğitimle değişeceğini vurgulamaktadır. Diğer taraftan çalışmada, yoksullukla mücadele bağlamında dolaylı yöntemler arasında yer alan sosyal yardımların yoğun bürokrasi ve zaman kaybına neden olduğu, bu noktada çalışanların uzmanlaşamadığına vurgu yapılmakta ve sosyal yardımların engel derecesine göre verilmesine eleştiri getirilmektedir.<sup>422</sup>

Kobus Obstrowska ve Miklaszewska'nın (2020), Lodz bölgesinde yaşayan 119 katılımcı ile yaptıkları çalışmada; kırsal alanda yaşayan engellilerin, yerleşim yerlerini ve ailelerinin maddi durumunu, kentte yaşayan engellilere nazaran daha iyi değerlendirdiklerini tespit etmişlerdir. Öte yandan araştırmanın bir diğer bulgusu işgücü piyasasına ilişkin olup bu çerçevede kentsel alanda yaşayan engellilerin ve engel derecesi düşük engelli bireylerin işgücü piyasasındaki durumlarının daha iyi olduğu tespit edilmiştir.<sup>423</sup>

---

<sup>420</sup> Emel İftar Işıklı, **Kendi Anlatımlarıyla Engellilerin Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Ankara, Akademisyen Kitabevi, 2018.

<sup>421</sup> Yunus Bucuka, “Engelliler, Din ve Sosyal Dışlanma”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 18, 2019, ss. 899-929.

<sup>422</sup> Yüstra Ak, “Çoklu Bir Dezavantajlılık Olarak Engelli Yoksulluğu”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

<sup>423</sup> Dorata Kobus-ostrowka ve Anna Miklaszewska, “Socio-Economic Situation of Disabled People in Selected Communes of Lodz Voivodeship – Presentation of Study Results”, **Prace Naukowe Uniwersytetu**

Lee'nin (2020), karma yöntemle yaptığı çalışmasında Güney Kore'de engellilerin, sağlık eşitsizliği ve sağlık hizmeti içinde eşitsizlikler ve bu duruma etki eden faktörler nicel analizlerle ortaya konulmuş olup bu bağlamda engellilerin sosyoekonomik durumuna göre engeli olmayan bireylere nazaran sağlık açığının daha yüksek olduğu yargısına ulaşılmıştır.<sup>424</sup>

### 3.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Engelli işgücü, bir ülkenin üretim faktörlerinden biri olarak toplam emek miktarını oluşturan gruplarından biridir. İşgücü arz ve talebinin karşılaştığı ve üretim faktörü olarak emeğin fiyatının belirlendiği ortam olarak tanımlanan işgücü piyasasında, engellilerin istihdamı kısıtlılık düzeylerine göre oldukça sınırlı bir biçimde gerçekleşmektedir.<sup>425</sup> Bu çerçevede işgücü piyasası içerisinde bireyin işsizlikle karşılaşma ihtimalinin, işgücünün bireysel özellikleri ile ters orantılı olduğu<sup>426</sup> dikkate alındığında; engellilerin işsizlik riski ve gelir yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk riski ile daha çok karşılaşma ihtimali olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'de 2002 yılında gerçekleşen genel işsizlik oranı %10,3 iken “*Türkiye Özürlüler Araştırması*” sonuçlarına göre zihinsel, ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma engellilerde işsizlik oranının %15,46 olarak tespit edilmesi, Fransa'da 2015 yılında engelsiz bireyler açısından %9,9 oranında tespit edilen işsizlik oranının engelli bireyler açısından %14,4 olarak tespit edilmesinin yanı sıra Belçika'da 2016 yılında engelsiz bireylerde %7,5 oranında tespit edilen işsizlik oranının engelli bireylerde %12 olarak tespit edilmesi<sup>427</sup>, ABD'de Ocak 2020 verilerine göre engelli olmayan bireylerde işsizlik oranının %6,5 olarak tespit edilmesine karşın engelli bireylerde

---

**Ekonomicznego We Wrocławiu Research Papers of Wrocław University of Economics and Business**, Cilt: 64, Sayı: 1, 2020 ss. 117-131.

<sup>424</sup> Hanna Lee, “Health Inequalities and Disabled People in South Korea: A Mixed-Method Analysis”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Leeds, 2020.

<sup>425</sup> İnci Kuzgun, “Türkiye’de Özürlülerin Ücret Karşılığı İstihdamını Belirleyen Değişkenler ve Öneriler”, **Journal of Yasar University**, Cilt: 4, Sayı: 15, 2009, s. 2541.

<sup>426</sup> Robert F. Elliot, **Labour Economics: A Comparative Text**, The McGraw-Hill Companies. Reprinted 1997, England. 1997, s. 478.

<sup>427</sup> İlostat, (Çevrimiçi), <https://ilostat.ilo.org/topics/unemployment-and-labour-underutilization/> Erişim Tarihi: 19/11/2020.

işsizlik oranının %12,2 olarak<sup>428</sup> tespit edilmesi, engelli bireylerin engelli olmayan bireylere göre işsiz kalma ihtimalinin daha yüksek olduğu düşüncesini destekler niteliktedir. Bu bağlamda başta sağlık, yoksulluk ve eğitim gibi pekçok sorunla mücadele eden engellilerin yine sağlık, yoksulluk, eğitim gibi diğer sorunlarla etkileşim içerisinde olan işsizlik sorunu ile de mücadele ediyor olması gözönüne alındığında engellilerin işgücü piyasası ilişkisine yönelik her çalışmanın ayrı bir kıymete sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Öte yandan her ülkenin sosyoekonomik koşullarının birbirinden farklı olmasının yanı sıra her toplumun engellilere yönelik geliştirdiği tutum ve değerlerin değişkenlik göstermesi bağlamında yaşanan bölgenin engellinin eylem sınırlılıklarını belirleyen önemli bir sosyal faktör olduğu<sup>429</sup> gözönüne alındığında engellilerin sosyoekonomik durumuna ilişkin çalışmalar her ülkenin kendine has koşulları sebebiyle farklılaşabilmektedir. Bu çerçevede her ülkenin kendi bünyesinde gerçekleştirdiği engellilik araştırmaları daha da kıymetli ve önemli bir nitelik kazanmaktadır.

Türkiye’de engellilerin sosyoekonomik durumunu yansıtan çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Literatür taramasından da hatırlanacağı üzere bu çalışmalar ziyadesiyle engellilerin sosyo ekonomik durumuna ilişkin yüzeysel bilgilerin sunulduğu nicel yöntemle dayanan birkaç ulusal ve bölgesel raporlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte sosyal dışlanma, işsizlik ve engelliliğin ilişkisel durumu noktasında bireyin hem işsiz hem de engelli olması, çoklu bir dezavantajlılık halini yansıtmakla birlikte söz konusu bireylerin sosyoekonomik sorunların merkezinde olduğunu da göstermektedir. Literatürde engellilerin sosyoekonomik durumunu, sosyal dışlanma teması altında işleyen çalışmalar olmakla birlikte bu çalışmalar engellilerin sosyoekonomik durumuna bütüncül bir bakış açısıyla ele almaktan ziyade çalışmanın kendi konusu özelinde bir alana odaklandığı görülmektedir Diğer taraftan engelliler açısından, işsizliğin getirdiği psikolojik,

---

<sup>428</sup> U.S. Department of Labor, (Çevrimiçi), <https://www.dol.gov/agencies/odep/research/statistics> Erişim Tarihi 19/11/2020.

<sup>429</sup> Burcu, **a.g.e.**, s, 140.

sosyal ve ekonomik sorun alanlarının yer aldığı hiçbir çalışmaya da rastlanılmamaktadır. Bu bağlamda çalışmamız, araştırma konusu ve örneklem grubu özelinde diğer çalışmalardan ayrılmakta ve özgün bir niteliğe bürünmektedir. Bu çerçevede keşifsel bir nitelikte olan çalışmamızın literatürde bir boşluğu doldurmasının yanı sıra engellilere ilişkin sosyal politika uygulamalarına değerli bir katkı sağlayacağı da beklenmektedir.

### 3.3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİK BİLGİSİ

Bu başlık altında araştırmanın yöntemine, zaman ve yer bilgisine, araştırmacının rolüne, araştırmanın geçerlilik ve güvenirliliğine ilişkin bilgilere ve nihayet verilerin elde edilmesi ve analiz sürecine yer verilecektir.

#### 3.3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bilimsel yöntemi, diğer bilgi elde etme yollarından ayıran en temel özellik kullanılan araştırma yöntemi ile ilgilidir. Araştırma yöntemi ise bir problemi çözmek üzere bilim dünyası tarafından kabul görmüş izlenen yol ve ilkeler bütünüdür. Bu çerçevede sosyal bilimlerde tımdengelim ve tümevarım olmak üzere iki temel akıl yürütme yolu bulunmakta olup<sup>430</sup> verilerin toplanması ve analizinde ise nicel ve nitel olmak üzere iki farklı yaklaşım yer almaktadır.<sup>431</sup> Nicel araştırmalar daha çok halihazırdaki teorilerin test edilmesinde kullanılmakta iken nitel araştırmalarda ise ele alınan konu hakkında derin bir kavrayışa ulaşma çabası vardır.<sup>432</sup>

Araştırma konumuzun temel ekseninde yer alan işsiz engellilerin sosyo ekonomik durumuna yönelik hiçbir çalışmanın yapılmamış olması ve engellilerin sosyo ekonomik durumu özelinde yapılan açıklamaların ise yetersiz kaldığı düşüncesinden hareketle oluşturulan araştırmanın genel amacı dikkate alındığında,

---

<sup>430</sup> Sait Gürbüz ve Faruk Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*, 3. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2006, s. 28-32.

<sup>431</sup> İdris Güçlü, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Teknik-Yaklaşım-Uygulama*, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2019, s. 13.

<sup>432</sup> İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Bilimsel Araştırma Teknikleri Ders Notları, (Çevrimiçi): [https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19\\_20\\_Guz/bilimsel\\_arastirma\\_teknikleri/2/index.html](https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19_20_Guz/bilimsel_arastirma_teknikleri/2/index.html) Erişim Tarihi 24/11/2020.

araştırmanın konu hakkında derin bir kavrayışa ulaşma gayreti içerisinde olduğu söylenebilir. Bu bağlamda hem araştırma amacının konu özelinde derin bir kavrayışa ulaşma gayreti içerisinde bulunması hem de nicel yöntem seçildiği takdirde nicel yöntem tekniklerinden biri olan anket uygulamasında görme engellilerin seçeneği işaretlemeye zorlanabileceği ve işitme engellilerin kelime daracığının yetersiz olması sebebiyle soruları anlama noktasında zorluklar yaşayabileceği gözönüne alınarak, araştırmada nitel yöntemin uygulanmasına karar verilmiştir.

Nitel araştırma, “gözlem”, “görüşme” ve “döküman analizi” gibi veri toplama tekniklerinin uygulandığı, araştırmaya katılan bireylerin algıları ve deneyimleri neticesinde konu özelinde bütüncül bir yaklaşımın ve sürecin izlendiği bilimsel araştırma tekniklerinden birisidir. Nitel araştırmalarda genellikle tümevarım ilkesi hakim olup başta “*kültür analizi*”, “*olgubilim*”, “*temellendirilmiş teori*”, “*durum çalışması*” ve “*eylem araştırması*” olmak üzere birçok araştırma deseni kullanılmaktadır.<sup>433</sup> Birçok araştırma desenini kapsayan nitel araştırma esasen bir şemsiye kavram olarak kullanılmakta olup bu açıdan araştırmalarda, araştırma sorusuna uygun olarak araştırma deseninin de belirtilmesi gerekmektedir.<sup>434</sup>

### 3.3.2. Araştırma Sorusu ve Araştırma Deseni: Temellendirilmiş Teori

Araştırma sorusu, literatür incelemesi, araştırama yönteminin ve deseninin seçimi, hangi verilerin kimlerden toplanacağı ve verilerin analiz edilmesi gibi araştırmaya ilişkin birçok süreci etkileyebilmektedir. Nicel araştırmalarda, araştırma soruları araştırılacak değişkenlerle ilgiliyken nitel araştırmalarda ise belirli deneyimlerin, olayların, kavramların keşfedilmesine izin verecek kadar geniştir.<sup>435</sup> Bu çerçevede araştırmanın temel sorusu “*İşsiz engellilerin sosyo ekonomik durumu nasıldır?*” olup bu çerçevede araştırmanın temel amacı ve sorusuna ilişkin olarak aynı zamanda üç boyut altında şu soruların da cevabı aranmaktadır;

---

<sup>433</sup> Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 11. Baskı, Ankara Seçkin Yayınevi, 2018, s. 41-43.

<sup>434</sup> A.e., s.353.

<sup>435</sup> Güçlü, a.g.e., s. 68-71.



**1. İşsiz engellilerin psikolojik durumu ve geleceğe bakış açısı nasıldır?**

- a) İşsiz engelliler, engellilik algısını nasıl tanımlamaktadır?
- b) İşsiz engelliler, işsizlik psikolojinde hangi duyguları yaşamaktadır ?
- c) İşsiz engellilerin iş arama motivasyonunda neler bulunmaktadır?

**2. İşsiz engellilerin sosyal durumu nasıldır?**

- a) İşsiz engellilerin aile içi ilişkileri nasıldır?
- b) İşsiz engellilerin arkadaş ilişkileri nasıldır?
- c) İşsiz engellilerin komşuluk ilişkileri nasıldır?
- d) İşsiz engellilere yönelik toplumun tutumu nasıldır?
- e) İşsiz engellilerin bir toplumsal katılım alanı olan kamusal hizmet alımlarında yaşadığı sorunlar nelerdir?
- f) İşsiz engellilerin gündelik/sosyal hayatlarında neler bulunmaktadır?
- g) İşsiz engellilerin yaşadığı şehir hakkında düşünceleri nelerdir?

**3. İşsiz engellilerin ekonomik durumu nasıldır?**

- a) Hanenin ekonomik durumu nasıldır?
- b) Engelli bireyin ekonomik durumu nasıldır
- c) Engelli birey, yaşadığı semtin ekonomik durumunu nasıl algılamaktadır?

Araştırmamız kapsamında tek merkez yer almakta olup bunlar sorulardan da anlaşılacağı üzere işsiz engellilerin sosyo ekonomik durumudur. Bu çerçevede engelli işsizlerin sosyo ekonomik durumuna; engellilik, işsizlik ve sosyal dışlanma ilişkisi altında bir süreç olarak yaklaşmış olup bu süreci etkileyen unsurların ne olduğunun kavranılması amaçlanmıştır. Bu noktadan hareketle nitel araştırma desenlerinden “temellendirilmiş teori” deseni araştırma deseni olarak kullanılması uygun görülmüştür.

Temellendirilmiş teori, “*adı her ne kadar teori olsa da burada bir veri toplama yöntemi veya bir araştırma türünden bahsedilmektedir.*”<sup>436</sup> Nitekim temellendirilmiş teori, araştırmacının, süreci yaşamış katılımcılardan sağladığı verilerden yolla çıkarak araştırmasını temellemesi ve ortaya genel bir açıklama koyduğu bir nitel araştırma desenidir.<sup>437</sup> Barney G. Glaser ve Anselm Strauss’un 1960’lı yıllarda yaptıkları çalışmalardan<sup>438</sup> geliştirilen temellendirilmiş teorinin temel amacı, betimlemenin ötesine geçerek, bir süreç veya eyleme ilişkin “Neden” ve “Nasıl”ı açıklamak üzere incelenen konu hakkında anlamlı bir yapı ortaya çıkarılmasıdır.<sup>439</sup> Temellendirilmiş teori çalışmalarında temel görüş bir süreç veya eyleme ilişkin bilgilerin hazır kaynaktan gelmemesi bunun yerine bilginin süreci yaşamış katılımcılardan sağlanarak araştırmanın temelenmesidir.<sup>440</sup>

Temellendirilmiş teoride süreci deneyimlemiş katılımcılardan, bir süreci anlamaya yönelik mülakat yoluyla cevapların alındığı ve/veya görsel-işitsel materyallerin kullanıldığı ve bu verilere “*Ön (Başlangıç) Kodlama*”, “*Odaklı Kodlama*”, “*Eksensel Kodlama*”, “*Seçici (Teorik) Kodlama*”nın yapılarak sürece ilişkin **analitik odaklanmayı** esas almaktadır. Ön kodlama; verinin parçalara ayrıldığı başlangıç düzeyinde veri analizinde kullanılan ilk döngü kodlama yöntemidir. Odaklı kodlama, başlangıç kodlamasından sonra büyük miktardaki verinin analiz edilmesi ile ilgili olarak kodların ne ima ettiğine ve ne ortaya çıkardığına odaklanılarak kodlama yapılmasıdır. Eksensel kodlama, kodların alt kategorilerin ana kategoriye ilişkilendirilmesi amacıyla yapılan kodlamadır. Başka bir ifade ile kodların kategorilere dönüştürülerek kodlardan bazılarının öncelendirildiği ve merkez fenomenin etrafında döndüğü ikinci döngü kodlama

---

<sup>436</sup> Hüseyin Bal, **Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Uygulamalı-Örneklî)**, 1.Baskı, İstanbul, Sentez Yayınları, 2016, s. 117.

<sup>437</sup> **A.e.**, s. 117.

<sup>438</sup> 1965 tarihli “*Ölmenin Farkındalığı*” (Awareness of Dying) yayımlandıktan sonra Glaser ve Strauss bu çalışmanın yöntemini merak edenler için 1967 tarihinde “*Temellendirilmiş Kuramın Keşfi (The Discovery of Grounded Theory)*” adlı çalışmayı ardından 1968 tarihli “*Ölmek İçin Zaman*” adlı çalışmayı yayınlamışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bal, **a.g.e.**, s. 49.

<sup>439</sup> Özdal Koyuncuoğlu, “Türkiye’de Girişimci ve Yenilikçi Üniversitelerin Gömülü Teoriye Göre Değerlendirilmesi ve Bir Model Önerisi”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 63.

<sup>440</sup> Bal, **a.g.e.**, s. 117.

yöntemidir. Seçici kodlama ise asıl kodların birbirine nasıl ilişkilendirilebileceğinin kavramsallaştırma sürecinden oluşmaktadır.<sup>441</sup>

### 3.3.3. Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Nitel araştırmalarda genellikle, çevreyle ilgili, süreçle ve algılara ilişkin veriler olmak üzere üç tür veri toplanır. Çevreyle ilgili veriler; araştırmanın yapıldığı yer açısından sosyal, kültürel, demografik ve fiziksel özelliklere ilişkindir.<sup>442</sup> Bu çerçevede araştırmacının araştırma yaptığı çevreye ilişkin bilgi ve deneyim sahibi olmasının bekleneneğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Araştırmanın niteliksel bir yöntemle yapılmasının belirlenmesin bir sonucu olarak araştırmacının uzun bir süredir ikamet ettiği ve sosyo-ekonomik açıdan gözlemleme şansı bulduğu ilin Niğde'dir. Diğer taraftan “*Türkiye Özürlüler Araştırması*” sonuçlarından da hatırlanacağı üzere ortopedik, görme, zihinsel, işitme, dil ve konuşma engelli bireyler işgücüne katılma oranı açısından en yüksek ikinci oran olarak İç Anadolu Bölgesinde (%22,51 seviyesinde) gerçekleşmesi aynı zamanda yine bu bölgenin Türkiye ortalamasının üstünde engelli işsizlik oranının (%16,04 seviyesinde) tespit edilmesi Niğde ili tercihi açısından önemli bir etkidir. Bu durumun dışında bir diğer etken olarak 2017 tarihli “*Engelli Dostu İller Sıralaması Çalışması*”<sup>443</sup> sonuçlarına göre illerde yaşayan engelli sayısının toplam nüfusa oranlaması ile bulunan şehirlerin engellilik oranları hesaplamasında en yüksek orana sahip iller içerisinde Tunceli, Artvin, Bartın, Adıyaman, ve Erzincan'dan sonra %3,30 oranı ile 6. sırada yer alan Niğde'nin İç Anadolu Bölgesi içerisinde öne çıkması önemli olmuştur. Tüm bunlarla birlikte araştırmanın yapıldığı dönem olan 01/03/2021-21/09/2021 tarihleri içerisinde Covid-19 pandemisi nedeniyle getirilen şehirler arası seyahat sınırlaması<sup>444</sup> gözönüne alınarak araştırmanın,

---

<sup>441</sup> Johnny Saldana. Nitel Araştırmalar için Kodlama El Kitabı, 3. Baskı, Çeviri Ed. Aysel Tüfekci Akcan ve Süleyman Nihat Şad, Amkara, Pegem Akademi, 2019, s. 55.

<sup>442</sup> Yıldırım ve Şimşek, **a.g.e.**, s. 41.

<sup>443</sup> Murat Elliöz, Ekrem Akbuga ve Ahmet Zeki Demir, “Engelli Dostu İller Sıralaması Çalışması”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 30, 2017, s. 357-358.

<sup>444</sup> T.C. İçişleri Bakanlığı 03/04/2020 tarih ve 89780865-153 sayılı Şehir Giriş/Çıkış Tedbirleri ve Yaş Sınırlaması Genelgesi

araştırmacının ikamet ettiği il dışında başka bir şehirde yapılacak olması durumunda araştırmanın sekteye uğraması ihtimalide araştırmanın Niğde ilinde yapılması açısından bir diğer etken olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda araştırmamız 01/03/2021-21/09/2021 tarihleri arasında yaklaşık 6 aylık döneme yaygın sürdürülmüştür. Böylelikle çalışma grubu ile daha samimi ilişkiler geliştirilmiş ve saha daha yakından gözlemlenebilmiştir.

### 3.3.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi

Nitel araştırmalarda birincil amaç olguları derinlemesine incelemek olduğundan evren belirlemeye ihtiyaç duyulmamaktadır.<sup>445</sup> Bu nedenle bu çalışmada evren belirlenmemiştir. Nitekim nitel araştırmalarda, örneklemin evreni temsil etme gücünden ziyade örneklemin bir olguyu derinleştirebilecek ve konuya ilgisi olan katılımcılardan oluşturulması daha önemlidir.<sup>446</sup>

Öte yandan nitel araştırmalarda kullanılan örnekleme yöntemlerini, doğrusal bir çizgi üzerinde birbirine zıt uçlarda yer alan olasılık temelli ve amaçlı örnekleme yöntemleri şeklinde iki başlık altında incelemek mümkündür. Olasılık temelli örnekleme; nicel araştırma geleneği içerisinde gelişmiş ve alanyazında “*seçkisisiz*”, “*sistematik*”, “*tabaka*”, “*küme*” adı altında ifade edilen örnekleme metotlarından oluşmaktadır. Amaçlı örnekleme ise nitel araştırma geleneği içerisinde gelişmiş ve alanyazında “*aykırı durum*”, “*maksimum çeşitlilik*”, “*benzeşik*”, “*tipik durum*”, “*kritik durum*”, “*kartopu*”, “*ölçüt*” ve “*kolayda örneklem*” adı altında ifade edilen örnekleme metotlarından oluşmaktadır.<sup>447</sup>

Araştırmanın amacı ve yöntemi dikkate alınarak çalışmamızda, nitel araştırma geleneğinin içersinden gelen amaçlı örnekleme yönteminin kullanılması tercih edilmiştir. Nitekim amaçlı örnekleme yöntemi neredeyse nitel araştırmayla eş anlamlıdır.<sup>448</sup> “*Patton’a (1987)*”<sup>449</sup> göre olasılık temelli örnekleme temsilliyeti

---

<sup>445</sup> Yıldırım ve Şimşek, **a.g.e.**, s. 114.

<sup>446</sup> A. Hamdi İslamoğlu ve Ümit Alınçık, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, 5. Baskı, İstanbul Beta Yayıncılık, 2016. s. 218.

<sup>447</sup> Yıldırım ve Şimşek, **a.g.e.**, s.115-123.

<sup>448</sup> Güçlü, **a.g.e.**, s, 90.

*sağlama yoluyla evrene geçerli genellemeler yapma konusunda önemli yararlar sağlarken, amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir.”*<sup>450</sup> Bu çerçevede işsiz engellilerinin sosyo ekonomik durumu üzerine derin bir kavrayışa ulaşma isteğinin araştırmanın genel amacının ekseninde yer alıyor olması göz önüne alındığında araştırmada tercih edilen amaçlı örnekleme yönteminin, araştırmanın genel amacına uygun düşeceği daha net görülebilecektir.

Araştırmalarda kimi zaman araştırma grubunun oluşturulması aşamasında deneklere ulaşma noktasında bir takım zorluklar yaşanabilmekte ve bu sorunun üstesinden gelme noktasında “*kartopu örnekleme*” yöntemi iyi bir seçim olabilmektedir.<sup>451</sup> Bu bağlamda çalışmamızda araştırma grubunun hem engelli hem de işsiz olma ölçütü ile oluşturulması gerekliliği nedeniyle oluşturulacak araştırma grubunun bireyler açısından oldukça özel bir durumu yansıttığı ve bu sebeple araştırma grubuna ulaşmada zorlukların yaşanabileceği gözönüne alınarak çalışmamızda amaçlı örnekleme yöntemlerinden “*kartopu örnekleme*” tekniği tercih edilmiş ve kullanılmıştır. Kartopu örnekleme, çalışma evreni ilgili örnek listenin olmadığı ya da örneklemin sabit bir mekanda bulunmaması gibi pekçok durumda amaçlı örnekleme hedeflerini takip eden, görüşme yapılanların önerileri doğrultusunda diğer deneklere ulaşmada bilgi kaynağı olarak kullanılması neticesinde örneklemin oluşturulduğu bir yöntemdir.<sup>452</sup>

Öte yandan çalışmamızda kartopu örnekleme tekniğinin kullanılmasının yanı sıra maksimum çeşitlilik esası da gözetilmiştir. Maksimum çeşitlilik; araştırma evreni içersinde yer alan ve problemle ilgili tüm farklı durumları yansıtacak ancak küçük bir araştırma grubunun oluşturulması esasına dayanmaktadır. Bu noktada çeşitliliğin sağlanmasındaki temel amaç genelleme yapmak değil, aksine çeşitlilik gösteren örneklem grubunda ortak ya da paylaşılan durumların olup olmadığını

---

<sup>449</sup> Micheal Quinn Patton, **How to use qualitative methods in evaluation**, Newbury Park, CA: Sage, 1987.

<sup>450</sup> Yıldırım ve Şimşek, **a.g.e.** s. 118.

<sup>451</sup> Gürbüz ve Şahin, **a.g.e.**, s. 135.

<sup>452</sup> Güçlü, **a.g.e.** s. 91.

belirlemeye çalışmak ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını ortaya koymaktır.<sup>453</sup> Bu bilgiler doğrultusunda araştırmamızda kartopu örnekleme yönteminin yanı sıra çeşitliliği sağlamak amacıyla araştırma grubumuzda yer alacak engellilerde çeşitli özellikler aranmakta olup aranan söz konusu bu özellikler şu şekilde sıralanmaktadır;

- i. Araştırmanın yapıldığı zaman diliminde iş arama kanallarından en azından birini kullanarak, iş aradığını beyan etmesine ve süreci deneyimlemiş olmasına,<sup>454</sup>
- ii. Araştırmaya gönüllülük esasında katılımlarına,
- iii. Niğde ilinde ikamet ediyor olmasına,
- iv. Farklı eğitim düzeylerini temsil ediyor olmasına,
- v. Farklı engel türleri içerisinde yer alıyor olmasına
- vi. Sakatlık/Bozukluk esasına göre farklı engel oranlarını temsil ediyor olmasına,<sup>455</sup> dikkat edilmiştir.

Ancak çalışamayacak derecede ağır engelliler ile duygusal ve zihinsel engelliler araştırma grubuna dahil edilmemiştir.<sup>456</sup>

### 3.3.5. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

Araştırma sonuçlarının inandırıcılığı bilimsel bir araştırmanın en önemli unsurlarından bir tanesi olarak görülmektedir. Bu çerçevede araştırmalarda “geçerlilik” ve “güvenilirlik” ölçütü yaygın olarak kullanılmaktadır.

---

<sup>453</sup> Yıldırım ve Şimşek, **a.g.e.**, s. 119.

<sup>454</sup> Araştırmanın yapıldığı zaman diliminde görüşme yapılması planlanan engellilerin çalışmıyor olmasına ve referans ücret düzeyinden iş arama kanallarından birini kullanarak iş arıyor olmasına büyük özen gösterilmiş olmakla birlikte maksimum çeşitliliğin sağlanması amacıyla geniş işsizlik kriterlerine uygun olacak şekilde zaman zaman gündelik işlerde çalışan, ücretsiz aile işçisi konumunda olan, eğitimine devam eden fakat iş aradığını beyan eden engellilerde araştırma grubuna dâhil edilmiştir.

<sup>455</sup> Farklı engel oranlarını temsil etmesi amacıyla araştırma grubuna dahil edilme kıstasında engel oranlarında sınırlama gözetilmemiştir.

<sup>456</sup> Zihinsel engelliler ile iletişim kurmakta zorlanılmış ve uygun cevaplar almak mümkün olmamıştır. Duygusal engelliler ile görüşme denemelerinin ilk ikisinde araştırmacıya tepki gösterilmiş ve görüşmeler yarıda kesilmiştir. Bu sebeplerle hem zihinsel engellilerin hem de duygusal engellilerin araştırma grubuna dahil edilmesinden vazgeçilmiştir.

Nitel araştırmalarda toplanan verilerin analiz sürecine betimsel bir biçimde dahil ediliyor olması, geçerliliğin önemli ölçütleri arasında sayılmakla birlikte araştırmanın esnekliği de geçerlilik konusunda önemli diğer bir unsur olarak görölmektedir.<sup>457</sup> Bu çerçevede araştırmanın analiz sürecine betimsel ifadeler dahil edilmiş ve araştırmada esnek bir yaklaşım benimsenerek görüşmeler sırasında yeni çıkan bulgular doğrultusunda ilave sorular eklenmiştir. Nitel araştırmalarda geçerliliğin bir diğer unsuru ise tutarlılıkla ilgilidir.<sup>458</sup> Bu bağlamda araştırma boyunca gerek veri toplama sürecinde gerekse verilerin analiz ve yorumlama sürecinde tutarlı olma çabası sürdürölmüştür.

Pozitivist bilim anlayışında güvenilirlik tekrar edilebilirlikle ilgili bir araştırma ölçütüdür. Diğer bir deyişle güvenilirlik, farklı bir zamanda başka araştırmacılar tarafından aynı araştırmanın yürütölmesi durumunda aynı sonuçlara ulaşılabilir mi sorusunun cevabı niteliğindedir. Bu bağlamda gerçeklerin bireylere ve içinde yaşanan ortama göre sürekli bir değişim içinde olduğu gözönüne alındığında çalışmanın benzer gruplarla yapılsa dahi nitel araştırmalarda aynı sonuçlara ulaşılamayacağını bilmek gerekmektedir.<sup>459</sup> Ancak bununla birlikte nitel araştırmalarda güvenilirlik, başkalarının da aynı sonuçlara ulaşması olarak yorumlanmamakta, araştırmacının topladığı veriler üzerinden başka araştırmacıların da aynı veya benzer bir yoruma ulaşması şeklinde izah edilmektedir.<sup>460</sup> Bu bağlamda çalışmamızda araştırmacının eldeki sonuçlara nasıl ulaştığı konusunda ikna edici bir yaklaşım benimsenmiştir. Yapılan görüşmelerin hepsi, profesyonel bir kayıt cihazı kullanılarak tamamlanmış, akabinde alınan ses kayıtları titizlikle word'e çevrilerek proje dosyasına aktarılmış ve erişime hazır bir hale getirilmiştir. Analiz safhasında, ulaşılan sonuçların teyit edilmesi maksadıyla akran desteğine başvurularak analizlere bir kişi daha dahil edilmiştir. Bu çerçevede bir veri seti ayrı ayrı

---

<sup>457</sup> Yıldırım ve şimşek, **a.g.e.**, s. 271.

<sup>458</sup> Yıldırım ve şimşek, **a.g.e.**, s. 271.

<sup>459</sup> **A.e.**, s. 272.

<sup>460</sup> Koyuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 104.

kodlanarak karşılaştırma işlemine tabi tutulmuştur. Karşılaştırma işleminde ise Miles ve Huberman'ın geliştirdiği (1994) formül:<sup>461</sup>

$$\text{Araştırmanın Güvenilirliği} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Ayrılığı} + \text{Görüş Birliği}} \times 100$$

kullanılmaktadır. Bu mahiyette çalışmamızda araştırmanın güvenilirliği %86 olarak hesaplanmıştır.

Öte yandan güvenilirlik ziyadesiyle “araştırmacı ettiğine bağlıdır.”<sup>462</sup> Bu çerçevede çalışma için Ek-4’te sunulduğu üzere Etik Kurul Kararı alınmış olup aynı zamanda bir diğer çaba olarak, çalışma grubunda yer alan engelli bireylerin kimlik bilgileri gizlendiği kimliğiini ele verecek en ufak detaya dahi yer verilmediği gibi görüşmeye katılanların söylemleri dahilinde atıfta bulundukları şahıslarında kimlik bilgileri saklı tutulmuştur.

### 3.3.6. Araştırmanın Sayıltıları ve Sınırlılıkları

Bu araştırma nitel araştırma tekniklerinden temellendirilmiş teori ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda çalışma teorik hassasiyete bağlı olarak, katılımcıların görüşme esnasında bulundukları durumları ve düşünceleri ile sınırlıdır. Dahası katılımcıların verdikleri cevaplarda samimi oldukları varsayılmaktadır.

Araştırma, 2021 tarihinde Niğde ilinde gerçekleştirilmiş olup bu çerçevede araştırma tarihsel ve mekansal bir sınırlamaya da tabidir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı konu özelliğinde çalışma grubuna ilişkindir. Bu bağlamda çalışma grubu engellilerin tamamını temsil etmemekte sadece iş aradığını beyan eden işsiz engellilerden oluşmaktadır. Diğer taraftan araştırmaya başlamadan önce her engel grubunun eşit dağılımlı olmasına özen gösterilmiş ve bununla ilgili her engelli grubunda 15 kişinin yer alacağı ve toplamda 60 işsiz engelli bireyin hedeflendiği randevu çizelgeleri oluşturulmuştur. Ancak bazı katılımcıların

---

<sup>461</sup> Miles, M. B. ve Hubermann, M. (1994). Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook, 2. Baskı, Thousand Oaks, CA: Sage. Aktaran, Koyuncuoğlu, a.g.e., s. 105.

<sup>462</sup> Koyuncuoğlu, a.g.e., s. 106.



görüşmeden çekilmeleri sebebiyle görüşme yapılabilen katılımcı sayısı 57 kişide kalmıştır. Bununla birlikte bazı katılımcılar bazı sorulara cevap vermemiştir.

Araştırmanın bir diğer kısıtlılığı ise ses kayıtları ile ilgilidir. Araştırma iki tur üzerinden planlanmış ancak araştırmacının takım elbiseli olarak araştırmaya devam etmesi sebebiyle bazı katılımcılar ilk turda ses kayıtlarının alınmasını istememiş ve katılımcıların sorulara verdiği cevaplar oldukça donuk kalmıştır. Bunun üzerine araştırmacı verilen cevapları her ne kadar not almış olsa da araştırmanın güvenilirliğini zedelememek maksadıyla alınan notlar analiz sürecine dahil edilmemiştir. İkinci turda tecrübe kazanan araştırmacı görüşmeleri takım elbise yerine gündelik ve olabildiğince spor kıyafetlerle gerçekleştirmiştir. Söz konusu bu turda bir istisna hariç, hiçbir veri kaybı yaşanmamıştır. Bununla birlikte araştırma grubunda işitme engellilerin olması sebebiyle işaret dili tercümanlarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu noktada biri A2 belgesine sahip diğer ikisi C1 belgesine sahip üç tercümanla anlaşılmıştır. Bu sebeple işitme engellilerden alınan cevaplar bir aracı ile gerçekleşerek araştırmada başka bir sınırlılık alanı daha oluşmuştur. Ancak tercümanlar arasında A2 belgesine sahip bir tercümanın olmasının yanı sıra C1 belgesine sahip tercümanların “*Children Of Deaf Adults*” (Coda) olmalarının da etkisiyle işitme engellilerle içten ve samimi bir iletişim kurulabilinmiştir.

Son olarak bir diğer sınırlılık alanı görüşme yöntemi ile ilgilidir. Araştırmada bütün görüşmelerin yüz yüze görüşme tekniği ile yapılması planlanmış iken bazı katılımcılar pandemi gerekçesiyle internetten görüşmek istemiş ve bu noktada kısmen de olsa görüşme planının dışına çıkmıştır.

### **3.3.7. Verilerin Analizi**

Sürecin ilk aşamasında, profesyonel bir kayıt cihazı kullanılarak alınan ses kayıtları, “*MS WORD*” e dönüştürülmüştür. Analize geçilmeden önce elde edilen veriler birkaç kez okunmuş ve anlamlı verilerin saptanması açısından kaba bir taslak oluşturulmuştur. Sonrasında ise word ortamındaki hazır veriler “*MAXQDA*” programı marifetiyle içerik analizi sürecine geçilmiştir. Bu noktada analiz sürecinde değişken atamaları ilave edilerek kodlama işlemleri gerçekleştirilmiştir. Her görüşme için yapılan bu kodlamalar tekrar gözden geçirilerek ilişkisel ilgi noktasında benzer

olanlar gruplandırılarak kategorik yapıya ulaşılmaya çalışılmıştır. Akabinde tezin literatür kısmına uyuşacak şekilde 2 ana tema başlığı altında teorik bir çerçeve çizilmiştir.

Araştırma grubunun hem engelli hem de işsizlerden oluşması gerekliliğinden hareketle Niğde’de ikamet eden 187 engelli bireye ulaşılmıştır. Ancak ulaşılan 187 bireyden sadece 92 tanesi iş aradığını fakat bulamadığını beyan etmiştir. Bununla birlikte görüşme için 92 kişiden sadece 61 kişiyle uzlaşma sağlanmış olup bunlardan 4 tanesinde çeşitli gerekçelerle araştırmadan ayrılmışlardır. Bu bağlamda farklı engel türü, engel oranı ve yaş grupları açısından 57 kişiden oluşan araştırma grubu kurulabilmiştir. Bu doğrultuda araştırma grubuna yönelik betimsel bilgiler Tablo 23’te sunulmuştur.

**Tablo 23: Değişkenlere Göre Araştırma Grubunun Betimsel Analizi**

| Değişkenler          | Görme Engelli |    | İşitme Engelli |    | Kronik Hasta |    | Ortopedik Engelli |    | Toplam |    |
|----------------------|---------------|----|----------------|----|--------------|----|-------------------|----|--------|----|
|                      | %             | N  | %              | N  | %            | N  | %                 | N  | %      | N  |
| <b>Medeni Durum</b>  |               |    |                |    |              |    |                   |    |        |    |
| Bekar-Boşanmış/Dul   | 14,3%         | 2  | 6,3%           | 1  | 8,3%         | 1  | 13,3%             | 2  | 10,5%  | 6  |
| Bekar                | 57,1%         | 8  | 31,3%          | 5  | 83,3%        | 10 | 60,0%             | 9  | 56,1%  | 32 |
| Evli                 | 28,6%         | 4  | 62,5%          | 10 | 8,3%         | 1  | 26,7%             | 4  | 33,3%  | 19 |
| <b>Engel Oranı</b>   |               |    |                |    |              |    |                   |    |        |    |
| %70 ve Üzeri         | 64,3%         | 9  | 18,8%          | 3  | 41,7%        | 5  | 40,0%             | 6  | 40,4%  | 23 |
| %40-69 Arası         | 35,7%         | 5  | 81,3%          | 13 | 33,3%        | 4  | 53,3%             | 8  | 52,6%  | 30 |
| %20-39 Arası         | 0             | 0  | 0              | 0  | 25,0%        | 3  | 6,7%              | 1  | 7,0%   | 4  |
| <b>Engel Türü</b>    |               |    |                |    |              |    |                   |    |        |    |
| Kronik Hasta         | 0             | 0  | 0              | 0  | 100,0%       | 12 | 0                 | 0  | 21,1%  | 12 |
| İşitme Engelli       | 0             | 0  | 100,0%         | 16 | 0            | 0  | 0                 | 0  | 28,1%  | 16 |
| Ortopedik Engelli    | 0             | 0  | 0              | 0  | 0            | 0  | 100,0%            | 15 | 26,3%  | 15 |
| Görme Engelli        | 100,0%        | 14 | 0              | 0  | 0            | 0  | 0                 | 0  | 24,6%  | 14 |
| <b>Eğitim Durumu</b> |               |    |                |    |              |    |                   |    |        |    |
| Önlisans ve Lisans   | 35,7%         | 5  | 6,3%           | 1  | 16,7%        | 2  | 26,7%             | 4  | 21,1%  | 12 |
| Lise                 | 28,6%         | 4  | 50,0%          | 8  | 41,7%        | 5  | 13,3%             | 2  | 33,3%  | 19 |
| İlköğretim           | 7,1%          | 1  | 31,3%          | 5  | 16,7%        | 2  | 13,3%             | 2  | 17,5%  | 10 |
| İlkokul              | 14,3%         | 2  | 12,5%          | 2  | 25,0%        | 3  | 46,7%             | 7  | 24,6%  | 14 |
| Okuryazar            | 7,1%          | 1  | 0              | 0  | 0            | 0  | 0                 | 0  | 1,8%   | 1  |
| Okuryazar değil      | 7,1%          | 1  | 0              | 0  | 0            | 0  | 0                 | 0  | 1,8%   | 1  |
| <b>Yaş Grubu</b>     |               |    |                |    |              |    |                   |    |        |    |
| 56-65                | 7,1%          | 1  | 0              | 0  | 0            | 0  | 0                 | 0  | 1,8%   | 1  |
| 46-55                | 0             | 0  | 18,8%          | 3  | 16,7%        | 2  | 13,3%             | 2  | 12,3%  | 7  |
| 36-45                | 21,4%         | 3  | 31,3%          | 5  | 0            | 0  | 33,3%             | 5  | 22,8%  | 13 |
| 26-35                | 50,0%         | 7  | 18,8%          | 3  | 66,7%        | 8  | 26,7%             | 4  | 38,6%  | 22 |
| 15-25                | 21,4%         | 3  | 31,3%          | 5  | 16,7%        | 2  | 26,7%             | 4  | 24,6%  | 14 |
| <b>Cinsiyet</b>      |               |    |                |    |              |    |                   |    |        |    |
| Kadın                | 28,6%         | 4  | 56,3%          | 9  | 8,3%         | 1  | 33,3%             | 5  | 33,3%  | 19 |
| Erkek                | 71,4%         | 10 | 43,8%          | 7  | 91,7%        | 11 | 66,7%             | 10 | 66,7%  | 38 |
| TOPLAM               | 100,00        |    | 100,00         |    | 100,00       |    | 100,00            |    | 100,00 |    |
| N = Belgeler         |               | 14 |                | 16 |              | 12 |                   | 15 | 57     | 57 |

Tablo 23'ten de görüleceği üzere, demografik bilgiler açısından araştırma grubunun özellikleri yansıtılmıştır. Bu çerçevede araştırmada her ne kadar amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış olsada katılımcı şartlarını taşıyan engelliler, bir sosyal grup olarak tanımlanan engellilerin içerisinde seçilmiş olduğu dikkate alındığında kayda değer bilgiler sunmaktadır.

Tablo 23 dikkatli bir şekilde incelendiğinde bir araştırma çabası olarak araştırma grubunda yer alan engellilerin, engel türlerine göre dengeli dağıldığı görülmektedir. Buna göre araştırma grubunda yer alan engellilerden 12 kişi (%21,1)

kronik hasta, 16 kişi (%28,1) işitme engelli, 15 kişi (%26,3) ortapedik engelli ve 14 kişi (% 24,6) görme engellidir. Katılımcıların cinsiyet dağılımında 19 kişinin (%33,3) kadın ve 38 kişinin (%66,7) erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Diğer tarftan engel oranı dağılımında ise katılımcılardan 23 kişinin %70 ve üzeri engel oranında olduğu, 30 kişinin %40-69 engel oranı aralığında olduğu ve 4 kişinin %40'ın altında engel oranında olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumu incelemesi yapıldığında ise en kalabalık grubun sırasıyla 19 kişinin (%33,3) lise mezunu, 14 kişinin (%24,6) ilkokul mezunu, 12 kişinin (%21,1)  nlisans ve lisans mezunu, 10 kişinin (%17,5) ilk  ğretim mezunu ve 1 kişinin okur yazar olduğu görülmektedir. Medeni durum ve yaş grupları ayrımı açısından bakıldığında ise katılımcılardan 38'inin (%66,6) bekar olduğu, bekar olanlardan ise 6'sının boşandığı ya da dul olduğu görülmekle birlikte evli olanların sayısı ise 19 kişidir. Yaş grupları ayrımı dahilinde ise en kalabalık grubun sırasıyla 22'sinin (%38,6) 26-35 yaş aralığında yer aldığı, 14'ünün (%24,6) 15-25 yaş aralığında yer aldığı ve 13'ünün (%22,8) 36-45 yaş aralığında yer aldığı görülmektedir.

### **3.4. BULGULAR**

Bu bölümde araştırmanın bulguları çalışmanın içerdiği konu doğrultusunda 2 farklı eksende ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Söz konusu eksenler şu şekilde sıralanmaktadır;

- i. İşsiz engellilerin sosyal durumuna yönelik bulgular
- ii. İşsiz engellilerin ekonomik durumuna yönelik bulgular

İşsiz engellilerin sosyal durumu başlığı altında 3 seçici kod, 7 eksensel kod, 21 odak kod ve 106 alt koda ulaşılmışken işsiz engellilerin ekonomik durumu başlığı altında 1 seçici kod, 3 eksensel kod, 7 odak kod ve 35 alt koda ulaşılmıştır. Bu bağlamda araştırma çerçevesinde oluşturulan kod anahtarına ilişkin bilgiler Tablo 24 ve 25'te sunulmuştur.

**Tablo 24: Araştırmanın İşsiz Engellilerin Sosyal Durumuna Yönelik Bulguları**

| Seçici Kod       | Eksensel Kod            | Odak Kod                   | Alt Kod (Açıklama)                                    |                               |
|------------------|-------------------------|----------------------------|-------------------------------------------------------|-------------------------------|
| Sosyal İlişkiler | Aile içi ilişkiler      | Destekler                  | Eş desteği                                            |                               |
|                  |                         |                            | Evlat desteği                                         |                               |
|                  |                         |                            | Ebevyn desteği                                        |                               |
|                  |                         |                            | Sıradan davranış gösteren aile/kısmi destek           |                               |
|                  |                         | Aile İçi Genel Sorunlar    | Çocuklarla anlaşamama                                 |                               |
|                  |                         |                            | Omuzlara aşırı yük binme                              |                               |
|                  |                         |                            | Çocuklara yardımcı olamama                            |                               |
|                  |                         |                            | İletişim sorunu                                       |                               |
|                  |                         |                            | Ailenin bireyi çalıştırmak istememesi/ümidini kırması |                               |
|                  |                         |                            | İş baskısı                                            |                               |
|                  |                         |                            | Uzun süre evde kalma nedeniyle tartışmalar            |                               |
|                  |                         |                            | Aile içi psikolojik sorunlar                          |                               |
|                  |                         |                            | Aile ortamı yoksunluğu/Aile içinde yalnızlık hissi    |                               |
|                  |                         |                            | Destek yoksunluğu                                     |                               |
|                  |                         |                            | Alıngınlıkla başlayan tartışmalar                     |                               |
|                  |                         |                            | Rol değişimi ile başlayan tartışmalar                 |                               |
|                  |                         |                            | Sevgi ve saygının yitirilmesi                         |                               |
|                  |                         |                            | Evde kapalı kalma nedeniyle tartışmalar               |                               |
|                  |                         |                            | Maddiyat nedeniyle kırgınlıklar/tartışmalar           |                               |
|                  |                         |                            | Aile içinde ciddiye alınmama/müdahale altında kalma   |                               |
|                  |                         |                            | İnanmama/Anlamama                                     |                               |
|                  |                         |                            | Aileye yük olma hissi/Aileye destek olamama hissi     |                               |
|                  | Sosyal Çevre İlişkileri | Akrabalık İlişkileri       | Kopuk akraba ilişkileri                               |                               |
|                  |                         |                            | Samimiyetsiz / Dışlayan akraba tutumları              |                               |
|                  |                         |                            | Destek veren akrabalar                                |                               |
|                  |                         | Arkadaşlık İlişkileri      | Arkadaşlardan ekonomik nedenlerden kopma              |                               |
|                  |                         |                            | Sınırlı arkadaş çevresi ve ilişki düzeyi              |                               |
|                  |                         |                            | Kendi engel türünden oluşan arkadaş ortamı            |                               |
|                  |                         |                            | Güvensizlik                                           |                               |
|                  |                         |                            | Arkadaşsızlık                                         |                               |
|                  |                         | Komşuluk İlişkileri        | Zayıflayan komşuluk ilişkileri                        |                               |
|                  |                         |                            | Komşusuzluk                                           |                               |
|                  |                         |                            | İyi komşuluk ilişkileri                               |                               |
|                  |                         |                            | Engelliye hitap etmeyen komşuluk ilişkileri           |                               |
|                  |                         |                            | Sorunlu komşuluk ilişkileri                           |                               |
|                  | Toplumsal Tutumu        | Ostrazm Temelli Dışlanma   | Dolaylı Damgalama                                     | Acıma/küçümseme/garipseme     |
|                  |                         |                            |                                                       | Dikkatlice süzülme            |
|                  |                         |                            |                                                       | Dışlayıcı bir dilin kullanımı |
|                  |                         |                            |                                                       | Görmezden gelinme             |
|                  |                         | Rededilme Temelli Dışlanma | Çevresel Damgalama                                    |                               |
|                  |                         |                            | Dolaysız Damgalama                                    | İnciti tavır ve sözler        |
|                  |                         |                            |                                                       | Alay etme                     |
|                  |                         |                            |                                                       | İkinci sınıf insan muamelesi  |
|                  |                         |                            |                                                       | Baskılanma/Dışlanma           |
|                  |                         | Olumlu Yaklaşım            | Toplumda engellileri içine alan bir kesimin varlığı   |                               |
|                  |                         |                            | Toplumsal engelliler lehine dönüşüm içerisinde olması |                               |
|                  |                         |                            | Sıradan davranış gösteren toplum/Engellim gözükmüyor  |                               |
|                  |                         |                            |                                                       |                               |

| Seçici Kod         | Eksensel Kod                  | Odak Kod                          | Alt Kod (Açıklama)                                       |
|--------------------|-------------------------------|-----------------------------------|----------------------------------------------------------|
| Sosyal Faaliyetler | Gündelik Faaliyetler          | Aktiviteler                       | Daha çok dernekte zaman geçirme                          |
|                    |                               |                                   | İnternette zaman geçirme                                 |
|                    |                               |                                   | Daha çok evde zaman geçirme                              |
|                    |                               |                                   | Sportif ve kültürel faaliyetler ile uğraş                |
|                    |                               | Aktivitelere Katılım Bariyerleri  | Sorumluluklar nedeniyle sosyal aktivitelerden mahrumiyet |
|                    |                               |                                   | Pandeminin aktiviteleri kısıtlaması                      |
|                    |                               |                                   | Sportif ve kültürel faaliyetlerin baskılanması           |
|                    |                               |                                   |                                                          |
|                    | Siyasi ve Temsil Faaliyetleri | Siyasi Partilere Yönelik Tutumlar | Siyasi partilere uzak durma eğilimi                      |
|                    |                               |                                   | Etkin siyaset                                            |
|                    |                               |                                   | Siyasi partilere istihdam şansı sebebiyle pasif üyelik   |
|                    |                               | Temsiliyet Sorunsalı              | Yetersiz temsil                                          |
|                    |                               |                                   | Gündeme seçim zamanı ya da engelliler gününde gelme      |
|                    |                               |                                   | Mecliste engelli vekillerin azlığı                       |
|                    |                               |                                   | Engelli partisinin olmayışı                              |
|                    |                               | Oy Kullanma Sorunları             | Erişim sorunu                                            |
|                    |                               |                                   | Bağımsız oy kullanma sorunu                              |
|                    |                               |                                   | Parti programlarını anlamama                             |
|                    |                               | Engelli Haklarından Yararlanamama | Engellilerin haklarını bilmemesi                         |
|                    |                               |                                   | Toplumun bilinçsizliği                                   |
|                    |                               |                                   | Sorun çözüm merciindeki noksanlıklar                     |
|                    |                               |                                   | Engelli statüsü ayar noktaları sorunu                    |
|                    | Sosyal Faaliyetler ve Çevre   | Niğde'nin Olumsuz Yönleri         | Ticaret hacminin düşük olması                            |
|                    |                               |                                   | Ulaşım/Erişim sorunları                                  |
|                    |                               |                                   | Park ve bahçe alanlarının yetersizliği                   |
|                    |                               |                                   | AVM/Eğlence merkezlerinin olmayışı                       |
|                    |                               |                                   | Yeterli düzeyde iş sahasının olmayışı                    |
|                    |                               | Niğde'nin Olumlu Yönleri          | Ulaşım kolaylığı                                         |
|                    |                               |                                   | Sakin şehir                                              |
|                    |                               |                                   | Ucuz kent                                                |
|                    |                               |                                   |                                                          |
|                    |                               |                                   |                                                          |

| Seçici Kod                              | Eksensel Kod                   | Odak Kod                           | Alt Kod (Açıklama)                                          |                                                   |
|-----------------------------------------|--------------------------------|------------------------------------|-------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------|
| Sosyal Yaşamda Kamusal Hizmet Açıkları  | Kamu Hizmetleri Sorun Alanları | Sağlık Hizmeti Açığı               | Engelli raporlarına güvensizlik                             |                                                   |
|                                         |                                |                                    | Sağlık maliyeti                                             | Sosyal güvenceden mahrumiyet                      |
|                                         |                                |                                    |                                                             | İlaç/tedavi masraflarında maddi sorun             |
|                                         |                                |                                    |                                                             | Sağlık hizmetine erişim maliyeti                  |
|                                         |                                |                                    | Yeterli uzman doktorun/polikliniklerin bulunmaması          |                                                   |
|                                         |                                |                                    | İletişim sorunu                                             |                                                   |
|                                         |                                |                                    | Engelli öncelliğine uyulmaması                              |                                                   |
|                                         |                                |                                    | Personelin sert tavrı                                       |                                                   |
|                                         |                                | Eğitim Hizmeti                     | Zorlaştırıcı Etmenler                                       | Tedavi nedeniyle eğitimden kopma                  |
|                                         |                                |                                    |                                                             | Dersleri anlayamama                               |
|                                         |                                |                                    |                                                             | Evrensel tasarım sorunları                        |
|                                         |                                |                                    |                                                             | Öğretmenlerin olumsuz tutum ve davranışları       |
|                                         |                                |                                    |                                                             | Aile desteğinden yoksunluk                        |
|                                         |                                |                                    |                                                             | Ciddi anlamda yetersiz eğitim                     |
|                                         |                                |                                    |                                                             | Akranlar tarafından anlaşılmama/dışlanma/zorbalık |
|                                         |                                |                                    |                                                             | Ulaşım zorluğu                                    |
|                                         |                                |                                    |                                                             | Eğitimi bırakma eğilimi                           |
|                                         |                                |                                    | Kolaylaştırıcı Etmenler                                     | Aile Desteği                                      |
|                                         |                                |                                    |                                                             | Akran Desteği                                     |
|                                         |                                |                                    |                                                             | Öğretmen Desteği                                  |
|                                         |                                |                                    |                                                             |                                                   |
|                                         |                                | Banka ve Posthane Hizmetleri Açığı | Engelli öncelliğinin uygulanmaması                          |                                                   |
|                                         |                                |                                    | İletişim sorunu                                             |                                                   |
|                                         |                                |                                    | Evrensel tasarım eksikliği nedeniyle erişim sorunu          |                                                   |
|                                         |                                |                                    | Ayakta bekleme sorunu                                       |                                                   |
|                                         |                                | İŞKUR Hizmet Açığı                 | Danışmanlık ve eşleştirme hizmetlerinin yetersizliği        |                                                   |
|                                         |                                |                                    | İletişim sorunu                                             |                                                   |
|                                         |                                |                                    | Personelin ilgisiz tavrı                                    |                                                   |
|                                         |                                |                                    | Personelin yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaması         |                                                   |
|                                         |                                |                                    | Hizmet binasının uzak olması sebebiyle ulaşım/erişim sorunu |                                                   |
| Çağrı hizmetlerinde yaşanan aksaklıklar |                                |                                    |                                                             |                                                   |

**Tablo 25: Araştırmanın İşsiz Engellilerin Ekonomik Durumuna Yönelik Bulguları**

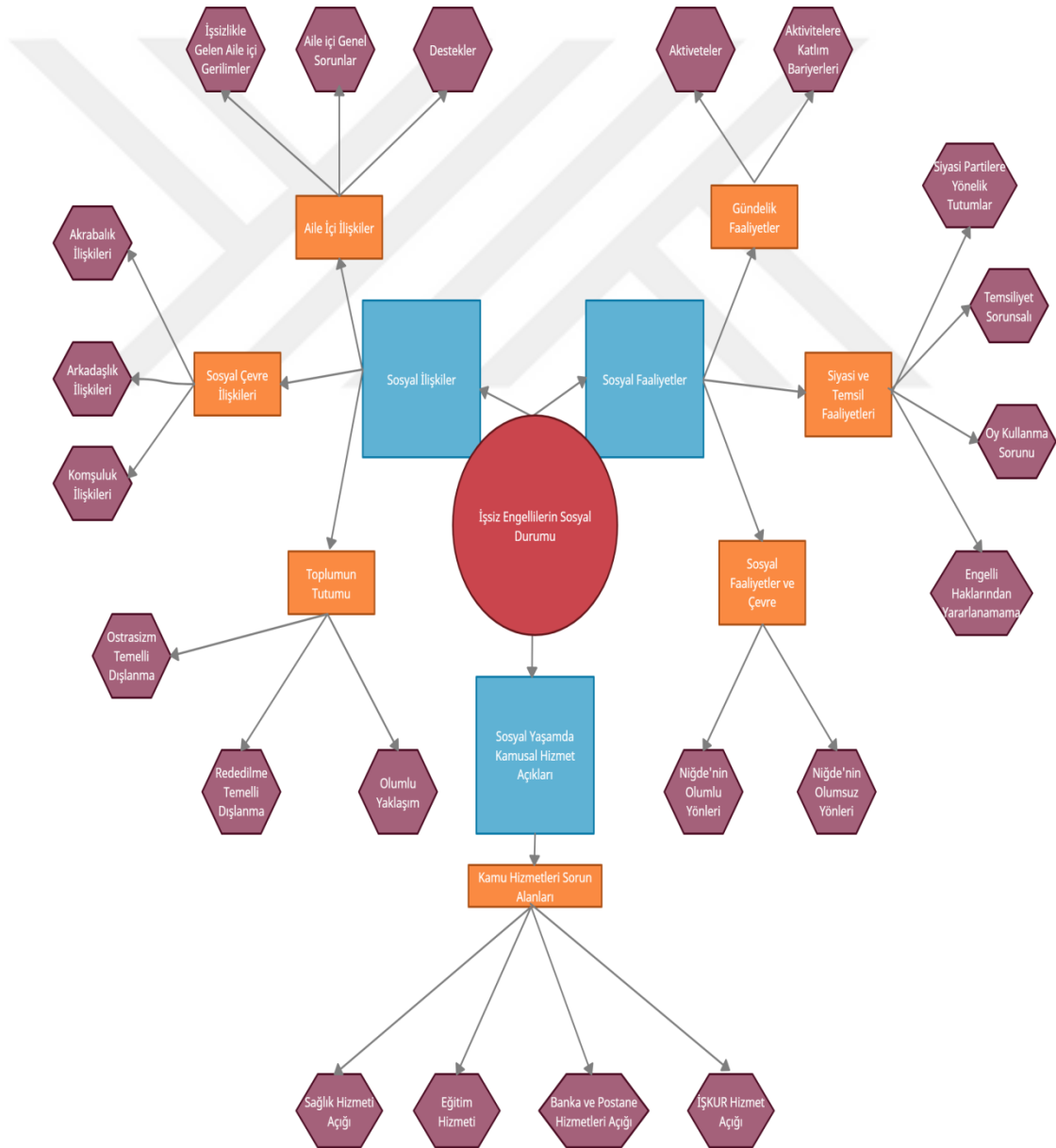
| Seçici Kod     | Eksensel Kod                    | Odak Kod                                    | Alt Kod (Açıklama)                                                        |
|----------------|---------------------------------|---------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|
| Ekonomik Yaşam | Ekonomik Yaşam Çevresi          | Mahalle/Semtin Ekonomik Durumu              | Aşırı yüksek gelirli bir mahalle/sem                                      |
|                |                                 |                                             | Yüksek gelirli bir mahalle/sem                                            |
|                |                                 |                                             | Orta üstü gelirli bir mahalle/sem                                         |
|                |                                 |                                             | Orta gelirli bir mahalle/sem                                              |
|                |                                 |                                             | Dar gelirli bir mahalle/sem                                               |
|                |                                 |                                             | Köy/Köy vari bir mahalle/sem                                              |
|                | Hanenin Ekonomik Durumu         | Algılanan Ekonomik Durum                    | İyi düzeyde ekonomik durum                                                |
|                |                                 |                                             | Orta düzeyde ekonomik durum                                               |
|                |                                 |                                             | Düşük düzeyde ekonomik durum                                              |
|                |                                 | Borçlar                                     | Kredi borcu                                                               |
|                |                                 |                                             | Elden alınan borçlar                                                      |
|                |                                 |                                             | Ödenmemiş fatura borçları                                                 |
|                |                                 |                                             | İcralık borçlar                                                           |
|                |                                 |                                             | Veresiye borçlar                                                          |
|                |                                 | Maddi Bir Gösterge Olarak Evin Yaşam Durumu | Eski yıpranmış ev                                                         |
|                |                                 |                                             | Isınma problemi                                                           |
|                |                                 |                                             | Yetersiz büyüklük                                                         |
|                |                                 |                                             | Yeterli eşyanın olmayışı                                                  |
|                |                                 |                                             |                                                                           |
|                |                                 |                                             | Evinden memnun olma                                                       |
|                | Engelli Bireyin Ekonomik Durumu | Ekonomik Yaşam                              | Sıkıntı yaşamama                                                          |
|                |                                 |                                             | Düşük kişisel harcama miktarı                                             |
|                |                                 |                                             | Aileden maddi destek alma                                                 |
|                |                                 |                                             | Borçlanma                                                                 |
|                |                                 |                                             | İhtiyaçlara ulaşamama                                                     |
|                |                                 |                                             | Sabit giderlerin karşılanamaması                                          |
|                |                                 | Tüketimden Feragat                          | Beslenmeden feragat                                                       |
|                |                                 |                                             | Isınmadan feragat                                                         |
|                |                                 |                                             | Giyim kuşamdan feragat                                                    |
|                |                                 |                                             | Sağlık harcamalarından feragat                                            |
|                |                                 | Sosyal Yardımlardan Serzeniş                | Hakediş yöntemine itiraz                                                  |
|                |                                 |                                             | Adil olmamasına yönelik itiraz                                            |
|                |                                 |                                             | Yetersiz olması                                                           |
|                |                                 |                                             | Sosyal yardımlar yerine istihdamda olma isteği                            |
|                |                                 |                                             | İstihdama dahil olumduğunda sosyal yardımların kesilmesine yönelik itiraz |
|                |                                 |                                             | Damgalanma                                                                |



### 3.4.1. İşsiz Engellilerin Sosyal Durumuna Yönelik Bulgular

Sosyal bir grubun sosyal durumunu incelemek oldukça kompleks bir süreç olup bu bağlamda teorik çerçeveye uygun olacak şekilde çeşitli sorular sorulmuştur. Söz konusu soruların mukabilinde işsiz engellilerin sosyal çevre ilişkilerinin, sosyal faaliyetlerinin ve sosyal yaşamda karşılaştıkları kamusal hizmet açıklarının ele alındığı sosyal duruma yönelik kategorik bir yapıya ulaşılmıştır. Söz konusu kategorik yapının görseli Şekil 24'te sunulmuştur.

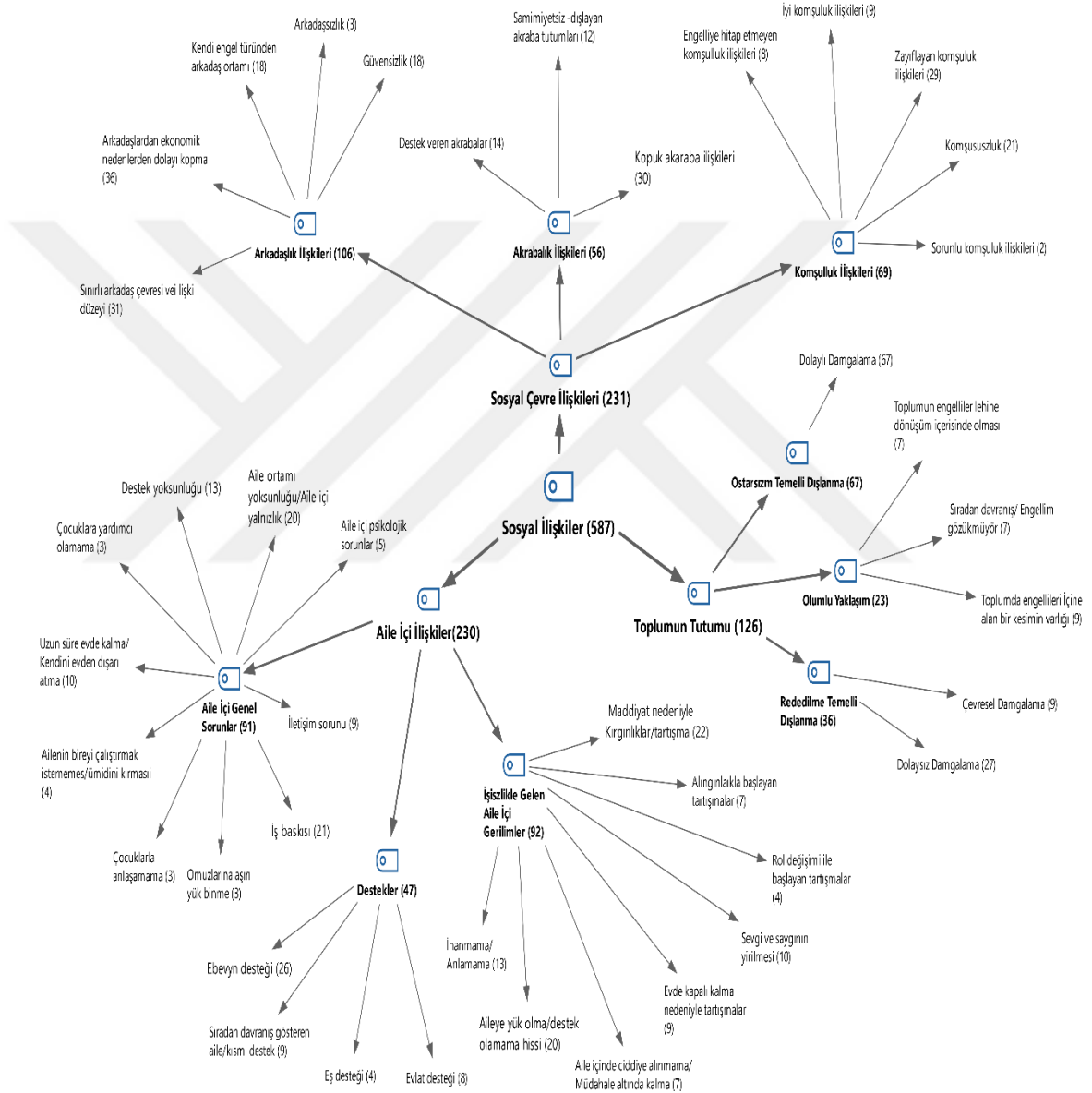
**Şekil 24: İşsiz Engellilerin Sosyal Durumuna Yönelik Kategorik Yapı**



### 3.4.1.1. Sosyal İlişkiler

İşsiz engellilerin sosyal durumu kategorisinde yer alan sosyal ilişkiler seçici kodunu oluşturan eksensel kodlar ve odak kodlar Şekil 25’te sunulmuştur.

Şekil 25: Sosyal İlişkiler Seçici Kod Modeli



Şekil 25’ten görüldüğü üzere “İşsiz Engellilerin Sosyal Durumu” kategorisinde yer alan sosyal ilişkiler seçici kodunda 587 frekans toplanmıştır. Söz konusu frekansların 231’i sosyal çevre ilişkileri adlı eksensel koddan 230’u aile içi ilişkiler eksensel kodundan ve 126’sı toplumun tutumu adlı eksensel kodundan

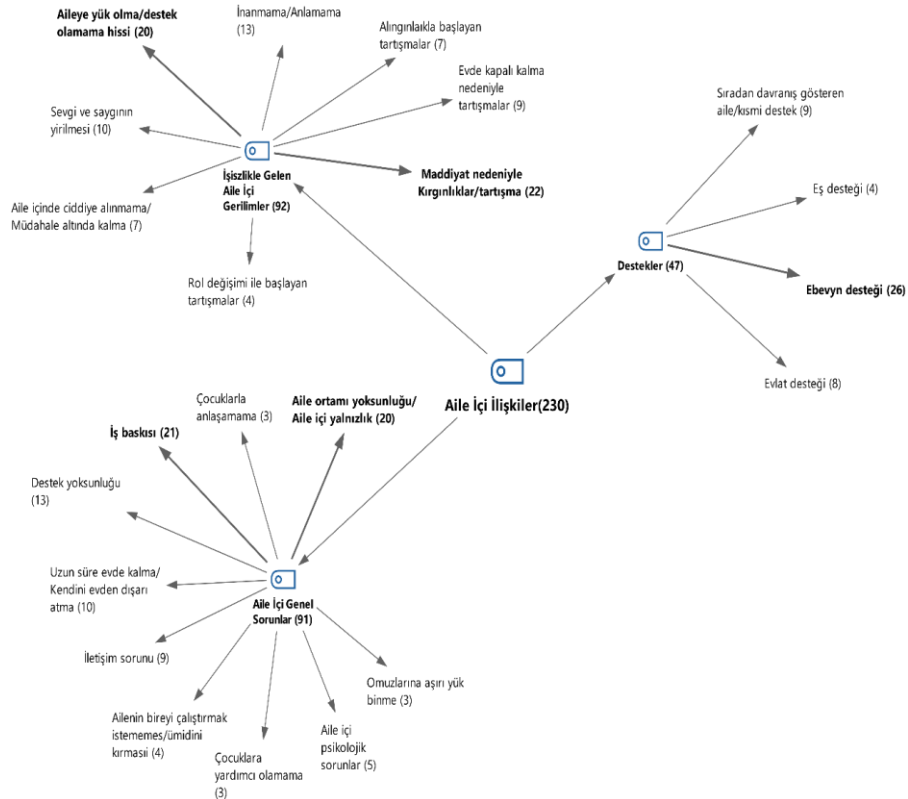
gelmektedir. Sosyal ilişkileri oluşturan eksensel kodlardan 230 frekanstan oluşan aile içi ilişkiler eksensel kodu 47 frekansla destekler odak kodundan, 91 frekansla aile içi genel sorunlar odak kodundan ve 92 frekansla işsizlikle gelen aile içi gerilimler odak kodundan oluşmaktadır. 231 frekanstan oluşan sosyal çevre ilişkileri eksensel kodu; 106 frekansla arkadaşlık ilişkileri, 69 frekansla komşuluk ilişkileri ve 56 frekansla akrabalık ilişkileri odak kodlarından oluşmaktadır. 126 frekanstan oluşan toplumun tutumu adlı eksensel kod ise 67 frekansla ostrasım temelli dışlanma, 36 frekanstan oluşan rededilme temelli dışlanma ve 23 frekanstan oluşan olumlu yaklaşım odak kodlarından oluşmaktadır.

Sosyal ilişkileri oluşturan söz konusu eksensel kodlar ayrı başlıklar altında ele alınacak ve bu noktada betimsel ifadeler yer verilecektir.

#### 3.4.1.1.1. Aile İçi İlişkiler

Aile içi ilişkiler eksensel kodunu oluşturan odak kodlar ve alt kodlar en az 3 frekans düzeyini gösterecek şekilde Şekil 26’da sunulmuştur.

**Şekil 26: Aile İçi İlişkiler Eksensel Kod Modeli**



Şekil 26’da en az 3 frekans ortaklık düzeyinde işsiz engellilerin aile içi ilişkilerine yönelik durumları yansıtılmaktadır. Şekilden de görüleceği üzere aile içi ilişkiler eksensel kodu 92 frekansla işsizlikle gelen aile içi gerilimler, 91 frekansla aile içi genel sorunlar ve 47 frekansla destek odak kodlarından oluşmaktadır.

### **Destekler Odak Kodu**

Destekler odak kodunda 26 katılımcının ebevyn desteğinden, 9 katılımcının sıradan davranış gösteren aile desteğinden, 8 katılımcının evlat desteğinden ve 4 katılımcının eş desteğinden bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

K1 ailesinden gördüğü ilgiyi ve engelli olması sebebiyle ailesinin desteğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...çok iyi yani her türlü arkamdalar neye ihtiyacım olursa maddi manevi moral açısından veya durumuma üzülmemem açısından durumum beni üzmemesi açısından da maddi manevi her türlü destekleri var. (K1)*

Eşinden boşanıp tekrar baba ocağına dönen K17 ailesinden aldığı destek olmasa ayakta duramayacağını vurgulayarak ifadesini şu şekilde paylaşmaktadır;

*“Köyümdeki ortamda annemle, babamla, kardeşlerimle falan yaşıyorum. Tabii bekârlığımda daha hoştu bu. Evlenip ayrıldıktan sonra anne evine gitmek daha zor oldu şahsi olarak. Yani tabii ki bekârlıkta yaptığın gibi evlenip ayrıldıktan sonra bir şey yapamıyorsun. Yani yapamıyorsun derken çok şükür ailem iyi, ben kötülemiyorum ailemi. Allah razı olsun evladına da bana da çok sahip çıktılar. Onlar olmasa ben ne yapabilirdim? Arkamda onlar durdu. Ama tabii bekârlıkla, ayrıldıktan sonra çok fark var arada. Yani bir yere gitmek istersen bir çocuğun var evinde... “(K17)*

Annesi ve kardeşi ile yaşayan K6 ailesinden aldığı destekten hoşnut olduğunu ancak yinede kendi ayaklarının üstünde durmak istediğini şu şekilde paylaşmaktadır;

*“Ailem ile ilişkilerim iyi normal yani güler yüzlü davranırlar. Bir şeyimi eksik etmezler, karşılarlar. İyi kötü başımda duruyorlar. Annem olsun, kardeşim olsun elinden geleni yapıyorlar. Ama benim tek istediğim onlar olmadan kendi ayaklarımın üstünde durmak istiyorum. Yani düzenli bir işim olsun kendi ayaklarımın üstünde durmak istiyorum (K6)*

Ailesinin kendisini engelli bir birey olarak görmediğini ve bu doğrultuda kendisine normal davrandığını ifade eden K3 ve K21 bu durumu şu şekilde paylaşmaktadır;

*“İyi hiçbir fark yok yani hani engelliyim diye ayrıcalık sağlamak değil de normal davranıyorlar.” (K3)*

*Onlar sanki engelli değilmişim gibi görüyorlar hocam ya hani bir engel yokmuş gibi hani düşünmüyorlar engeli bile alıştıkları için boynuma gözüme onlara sorsan normal bir insan gibi görüyorlar beni bir engel durumu yok gibi görüyorlar. (K21)*

K14’te ailesinin kendisini engelli olarak görmediğini ve bu durumun kendi isteği çerçevesinde oluştuğunu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Aile bireylerim, beni hiç bir zaman öyle görmediler. İşte sen engellisin otur sen şunu yapamazsın, sen bunu yapamazsın, işte sen gidemezsin, sen gelemezsin gibi. Belkide ben kabullendirdim... Çünkü her işe ben kendim atlıyorum işte onu ben yaparım, bunu ben yaparım, ben oraya giderim, ben buraya gelirim yani ben şöyleyim ben böyleyim zamanla hiç öyle şeyleri olmadı yani benim engelimi kabul etmiyorlar” (K14)*

Eşinin ve çocuğunun desteğinden ayrı bir vurguyla bahseden K2 bu durumu şu cümlelerle dile getirmektedir;

*“...çocuğum Allah var şimdi yoksulluk bir tarafa annesini engelli olması bir tarafa, hani hiç böyle aman aman istekte bulunan bir çocuk değil. Yani Rab'im dağına göre kışı veriyor derler ya hani o şekilde. Eşimde Allah razı olsun, elinden geldiği kadar bana çok destekçi işte. Sen otur ben çay demliyorum ya da bugün yemeği ben yapayım. İşte sen yorulmuşundur, evin içinde ben kahve yapayım. Ama o bana bu şekilde destek sağlarken bende çalışıp ona maddi anlamda destekçi olmak istiyorum oda maalesef memleketimizde çok zor.” (K2)*

K13’de K2’ye benzer bir şekilde eşinin ve çocuklarının desteğinden bahsetmekte ve eşine olan sevgisini vurgulayarak ifadesini şu şekilde paylaşmaktadır;

*“Eşim gayet çok iyi, yardım ediyor, elimden tutuyor. Eşimde, çocuklarımda aynı şekilde yapamadığım işi, yemek kurarken, sofrayı kurarken yardım ediyorlar, kaldırıyorlar ediyorlar. Eşim daha çok yardım ediyorsa bana bu konuda yani eşime kendisine teşekkür ediyorum yani eşim yani severek evlendiğim için.” (K13)*

### ***Aile İçi Genel Sorunlar Odak Kodu***

Aile içi genel sorunlar odak kodunda 21 katılımcı iş baskısından, 20 katılımcı aile ortamı yoksunluğu/aile içinde yalnızlık hissinden, 13 katılımcı destek

yoksunluğundan, 10 katılımcı uzun süre evde kalma nedeniyle meydana gelen tartışmalardan, 9 katılımcının iletişim sorunlarından, 5 katılımcı aile içi psikolojik sorunlardan 4 katılımcının ailenin bireyi çalıştırmamak istememesi/ümidini kırması ve 3'er katılımcının çocuklarla anlaşamama, çocuklara yardımcı olamama ve omuzlara aşırı yük binme hususlarından bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

İşitme engeli olan K39 ailesiyle iletişim kurmakta zorlandığını bu sebeple çocuğunun kendisini ciddiye almadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*"...Kızım ile iletişim kurarken sıkıntı yaşıyorum. Bu sıkıntıları nasıl tarif etsem biraz duymamamdan kaynaklı beni biraz kâle almaması beni çok sıkıntıya sokuyor diyor (K39)*

Çocuklarıyla anlaşamama nedenini işsizliğe ve maddi nedenlere bağlayan K42 bu durumu şu şekilde paylaşmaktadır;

*"...Çocuklarımın ne yaptığını bilmiyorum. Çalışırsam maddi bir gelirim olursa çocuklarıma söz geçirebilirim. Bu beni çok zorluyor. Ben çocukları kontrol altına alamıyorum..." (K42)*

İşsiz olması sebebiyle çocuğunu ailesine bırakan K44, çocuğuna yardımcı olamadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*"İşsizim onun bakımını ailem yüklendi. Onda da benim gibi hafif bir işitme engeli var benim oranım kadar yüksek olmasa da onda da var. Ailemde onun eğitimini biz alalım bizde kalsın dedikleri için o bizden ayrı büyüyor." (K44)*

Eşi vefat ettikten sonra ailesinin tüm sorumluluğunu üstüne alan K37 verdiği hayat mücadelesini ve bu noktada çocuğuyla yaşadığı sıkıntıyı şu ifadesiyle paylaşmaktadır;

*"Eşim öldükten sonra bütün yükler benim üstüme kaldı. Evimiz biraz soğuk oluyor kombili olduğu için. Doğalgaz faturası sıkıntılı olduğu ve çalışmadığım için kısıyorum. Çok soğuk olunca kızım ile kavga ediyoruz. Hani bir odada kalmak zorunda kalıyoruz hani biz birimizi ısıtalım gibisinden ama çok zorluk çekiyorum (K37)*

Ailesinin geçimini omuzlarına alan K55 işsiz kaldığı bu süreçte ailesinin bakışlarının kendisinde yarattığı iç huzursuzluğu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Hocam ailem gözümün içine bakıyor anlamıyor musunuz? Gözlerimin içine bakıyor öyle sürekli çok etkiliyor.. (K55)”*

Ailesinin kendisini çalıştırmak istemediğinden bahseden K12 çalışmayı çıkış kapısı olarak görmekte ve ablasıyla yaşadığı tatsızlıkları şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...Ailem istemez benim çalışmamı, benim için zor olacağını düşünürler.Çalışma hayatına dayanamıyorsun dayanamazsın derler. Zaten senin hayatın zor diye başlarlar... Ablamla çok anlaştığımız söylenemez hocam. Aynı evin içersinde 24 saat 7/24 diyelim. Ben o yüzden de çalışmak istiyorum. Yani çıkış olarak görüyorum. Ablam devamlı iş bulduğum zaman sen yapamazsın, sen başaramazsın şeklindekonuşuyor. Tabi biz bir noktada tartışıyoruz kendisiyle hoş şeyler olmuyor.” (K12)*

Çalışma hayatı noktasında annesinin sürekli ümidini kırdığından bahseden K24, ailesiyle yaşadığı sorunları ve ailesinden destek göremediğini şu şekilde paylaşmaktadır;

*“Annem ile ilişkim bazen iyi bazen kötü. Bazen tartışıyoruz, bazen iyi oluyoruz işte. Evin içinde hocam ya ne bileyim. Bazen anlaşıyoruz bazen anlaşıyoruz iyi oluyor öyle yani. İşsizlikten yani iş yapmamamdan dolayı. Annem beni ümitsizliğe sevk ediyor. Umutsuzluğa bırakıyor. Ben çalışmak istiyorum onlar bana böyle bir ümit vermiyorlar...Ben çalışmak istiyorum yani ben işe girmek istiyorum diyorum. Onlar; sen ne yapabileceksin, sen görmüyorsun, sana kim iş versin, sen ne iş yapabileceksin diyorlar. Ben böyle ot gibi ömrüm evde boşa mı geçecek, boş mu yaşayacağım diyorum. Ben insan değil miyim diyorum. Yani mutlaka vardır benim de yapacağım bir iş, bana göre bir iş vardır. Yani mutlaka nice çalışanlar var duyuyorum, görüyorum dediğim zaman işte sen görmüyorsun diyorlar. Seni kim ne yapsın?... Hayal kırıklığı hocam hep böyle bir hayal kırıklığı. Hayallerimiz var ama sonunda hep hayal kırıklığı yaşıyoruz işte. Arkamda duran yok, destekçim yok.” (K24)*

Aile içinde psikolojik sorunlara işaret eden K11 ve K13 bu durumu yoksulluğa şu şekilde bağlamaktadır;

*“Normalde iyide bu yokluktan dolayı biraz psikolojimiz bozuk. İstedüğimizi alamıyoruz, istediğimizi yiyemiyoruz, istediğimizi giyemiyoruz. Özel bir şey istemiyoruz. Evimize yeşillik girmiyor, et girmiyor, balık girmiyor. Aldığımız para şeye gidiyor işte ne bilim işte zor durum. Bunlar anlatmakla olmaz yaşaması gerekiyor bir insanın anlaması için...” (K11)*

*“İşte kızım, kızımın psikolojisi bozuluyor. Hani mesela bir şey olmadığı zaman sinirleniyor, bağıırıyor çağırıyor. Okul masraflarımız öncelikle. Mesela öğretmen diyor ki hani devletin verdiği kitaplardan yararlanacağımıza ayrıyeten kitap alacağımızda kızımı sarıyor. Ben alamıyorum, arkadaşları alıyor...” (K13)*

Aile içinde en büyük problemin iletişim sorunundan kaynaklandığını dile getiren işitme engelli K42, eşinin kendisine destek vermediğini vurgulamakta ve çocukları ile eşinin arasında iletişim köprüsü olduğunu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...kendi kızlarım ile iletişim kuramamak.Bu iletişimi nasıl kurabileceğimi bilmiyorum. Artık kontrolümün dışında davranıyorlar...Eşimin bana bir desteği yok eşimde işitme engelli fakat işaret dilini bilmiyor, kendini ifade edemiyor. Ben eşim ve çocuklarımın arasında kalmaktan eşim bana soruyor ben çocuklarıma soruyorum bundan da çok yoruldum artık. Kendi iletişimim zor olduğu gibi birde eşimin iletişimini kurmam beni çok zorluyor.” (K42)*

İşitme engelli K43’de tıpkı K42 gibi aile içi sorunlarda iletişimsizliği vurgulayarak baba rolünü gereği gibi yerine getiremediğini şu şekilde paylaşmaktadır;

*“Yaşadığım en büyük sorun iletişimsizlik benim. Kendi içinde kendi ailemin içinde bile yeri geliyor oğlumla bile iletişimim olmuyor. Baskın bir baba rolü sergileyemiyorum oğluma. Bu benim için en büyük sorun.” (K43)*

Aile içindeki temel problemi iletişimsizlik olarak gören K46 ifadesini şu şekilde paylaşmaktadır;

*“Şimdiye kadar anlattığım bütün sıkıntılar aslında bu sorunun bir cevabı. Aileniz ile aranızda iletişim kopuyor. Bu başlı başına en büyük etken daha ne olsun.” (K46)*

Uzun süre evde kalmanın insan psikolojini etkilediğini ifade eden K19, K22 ve K29 bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Devamlı akşama kadar evde durduğumdan bunalım geçiriyorum. İşsiz olduğumdan dolayı bunun sıkıntısını geçiriyorum ondan sonra bu şartlardan dolayı sıkıntı yaşıyorum.” (K19)*

*“Sosyal hayata girmek istersin tabi, olmadığı için böyle psikolojikman etkileniyosun. Sürekli aynı ortamda, evin içinde olduğun için. Yani işin olsa mesela gidersin orda, arkadaşarınla konuşursun, tanışırsın, başka insanlar tanırırsın. Ama işte; işin olmadığı için direkman yani psikolojikman etkileniyosun. (K22)*

*“Ben onu psikolojiye bağlıyorum bazen iyi oluyor bazen kötü. Bazen diyorlar ki evde durma çalış, evde durursan kafayı yersin. Birde şey var çevre olarak çok şeyimiz yoktur bizde. Bende arkadaşım çok yoktur. Çevremde çoktur ama samimi olduğum kişiler azdır. Çok azdır mesela yani arkadaş yok çevre yok hiçbir şey yok sadece evin içindesin.” (K29)*

Ailesinden ve yakın çevresinden beklediği desteği göremediğini bu yüzden iş aradığını ifade eden K26 yaşadığı bu olumsuz durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;



“...Kendi çevreme kızdığım için maddi yardım bekleyipte göremediğim için. Benim aldığım 800 lira maaşı babamın da maddi durumu çok iyi fazla ama yardımcı olmadı. En çok bu yüzden istiyorum. Kendi evimi alıyım almada durumuna geldim. Allah’a şükürler olsun bir yıl içinde onlara karşı kendi ayaklarım üstünde durmamı göstermem için böyle sabit bir işimin olmasını istiyorum...Özellikle benim kendi öz ailem annemdir babamdır. babamın maddi durumu iyidir. Biz beş kardeşiz. Engelli olarak bir tek ben varım ondan daha iyi maddi olarak destek beklerken şuan beni dışlamış durumda. Çok büyük beklentilerim vardı. Ben bir buçuk yıldır Niğde’ye geldim sırf babamın bana maddi destek vermediği için acaba yarın Niğde’de bir iş kurabilir miyim, çoluğumu çocuğumu daha rahat okutabilir miyim diye geldim. Ama şuan işsiz olduğum için göremiyorum ilerisini pek aydınlıkta görmüyorum ama büyük bir çaba içerisindeyim. Bu şekilde gidiyoruz bakalım inşallah iş olursa ...” (K26)

Ailesinin kendisine rehberlik edemediğini bu sebeple ailesinden destek göremediğini dile getiren K24 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

“Neden yardımcı olamadılar bilmiyorum. Cahil olduklarından mıdır nedir?Yani cahiller diyeyim öyle diyeyim. Yani görmemişler, bilmemişler. Ben hep bu zamana kadar yardımcı olmalarını ,bana yol göstermelerini istedim. Biz ne yapalım böyle acizane acizlenerek ifade ettiler. Yani ne yapalım, elimizden ne gelir dediler. Yardımcı olmak istiyoruz, bir şeyler yapmak istiyoruz, seni evermek istiyoruz, işte sana bir iş işin olsun istiyoruz diyorlar ama yaptıkları bir şey yok.” (K24)

K12 ailesiyle pek birlikte zaman geçiremediğini vurgulamakta ve ailesinin yanında olmasına karşın yalnız olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir;

“Birlikte çok zaman geçirmiyoruz. Ben bireysel yalnızlık çekiyorum. Genelde odamdayım . Ablamda kendi halinde, kendi havasında. Babam zaten yaşlı. Genelde uyuyor ya da ibadet ediyor. Yani o da kendi halinde...Zorlanıyorsun tabi yalnızsın, mahallede yalnızsın, evde yalnızsın sosyal hayatta yalnızsın bir yalnızlık var.” (K12)

K5’te K12’ye benzer bir şekilde ailesiyle beraber pek zaman geçirmedeğini vurgulamakta ve yalnızlık duygusunu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

“Birlikte fazla bir şey yapmıyoruz hocam. Zaten adamların işi var, işe gidiyorlar. Annem evde, annemle ben evdeyiz annemle bir şey yok. İşten geldikleri zaman yorgun geliyorlar. İşte yorgun argın geliyorlar, yemek yiyip sonra herkes yatıyor yani bu. Pazar falan yok zaten köy yerindeyiz. Öyle bizim bir pazarımız yok. Zaten kardeşim bir Pazar çalışıyor diğer Pazar kendi kafasına göre çevresi var arkadaşları var ona gidiyor. Babam yani her gün bir pazarı olmuyor. Bende kulaklığı takıp film izliyor, müzik dinliyorum. Hani derler ya bireysel bir yalnızlık onu yaşıyorum bunu yaşıyorum pek bir şey yapmıyorum.” (K5)

Annesi ile ilişkisinin zayıf olduğunu dile getiren K9 bu durumun sebebinin şu cümlelerle iş baskısından kaynaklandığını dile getirmektedir;

“Ailem üstüme çok yüklenir işsiz olduğum için. Bizde engelli olduğumuz için iş bulamıyoruz... Annem tarafından biraz zayıf çünkü niye annem birşeye odaklanmış oda

*iş konusu. Sabah kalkıyorum iş, öğlen kalkıyorum iş, akşam oluyor iş, 24 saat iş diye kafamı beynimi yiyor. Yani nasıl diyeyim sürekli stres halindeyim genelde evde...” (K9)*

K21’de evin tek erkeği olarak ailesinin kendisine sürekli çalışması gerektiği yönünde baskı yaptığını ifade etmekte ve bu durum sebebiyle aile ilişkilerinin bozulduğunu vurgulayan K21 yaşadığı psikolojik gerilimi şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Ailemle ilişkilerim benim şimdi açıkça söyleyeyim hiç iyi değil. Çünkü evde tek erkek olarak ben kaldım. Onlar da benim çalışmam istiyorlar. Şimdi oturduğumuz yerde bizim olmadığı için onlarda baskı görüyor, baskı gördükleri içinde her an evden çıkartılacak psikolojisi ile yaşıyorlar. Ev almamız lazım diyorlar. Hani maddi olarak, evden çıkarsak bir paramızın olması lazım diyorlar. Çıkartılırsak yaşayabilmeniz için kirada vs geliyorlar gidiyorlar çalış diyorlar. Bana yıllardır çalış diyorlar. Bir işe giriyorum çalışıyorum helal olsun diyorlar. Bir gün işten çıkıyorum, senin gibi erkek olmaz olsun diyorlar. Duruyorum, durduğum her gün niye çalışmıyorsun, niye olmuyor, senden bir şey olmaz, senden bir yol olmaz diyorlar. Engelliyim diyorum. Ne engelin var senin geziyorsun gidiyorsun diyorlar. Yürüyünce, ayakta durunca engelsiz gibi görüyorlar. Gözümde olan ağrıyı nasıl anlatayım? Gözümün görmediğini nasıl anlatayım? Hani boynum eğri olduğu için milletin mesela yanıma oturmadığını nasıl anlatayım nasıl göstereyim? Bunu görselerdi... En fazla bir hafta acır gibi oluyorlar sonra gene aynı sstem devam hocam. Yani diyorlarki Niye çalışmıyorsun? Çalışacaksın! Para kazanman lazım! Şöyle böyle diyorlar... Ailemle aram iyi değil. Hep aynı sıkıntılar yaşıyoruz sürekli...” (K21)*

Ailesinin geçimni üstlenen K55 işsiz kaldığı bu süreçte gördüğü baskı sebebiyle ailesinden uzaklaştığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...Zaten babam da engelli. O zaten hiçbir şey yapamıyor. O da benden sürekli bekliyor herşeyi. Mesela iş olsun ne bileyim ne olsun zırt pırt olsun işte para olsun. Sürekli zaten kafamın etini yiyor daha bulmadın mı diye. İyice sıkıldım hocam evden de sıkıldım yani. Bazen sabah onları görmeden bile çıkasım geliyor. Sabah sessizce, habersiz işte. Kardeşimle bile artık şey yapamıyoruz. İş desen iş zaten bulamıyorum. Her gün gitmediğim yer kalmıyor, bakmadığım internet kalmıyor ama maalesef olmuyor...” (K55)*

### ***İşsizlikle Gelen Aile İçi Gerilimler Odak Kodu***

İşsizlikle gelen aile içi gerilimler odak kodunda 22 katılımcının maddiyat nedeniyle kırgınlar/tartışmalardan, 20 katılımcının aileye yük olma hissinden, 13 katılımcının kendisine inanılmamasından, 10 katılımcının sevgi ve saygının yitirilmesinden, 9 katılımcının evde kapalı kalma nedeniyle gerçekleşen tartışmalardan, 7 katılımcının aile içinde ciddiye alınmama durumundan ve alınganlıkla başlayan tartışmalardan, 4 katılımcının ise rol değişimi ile başlayan

tartışmalardan bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadeleri bazıları şu şekildedir;

Esasen sakin bir kişiliğe sahip olduğunu dile getiren K43, kendisinin işsiz kaldığı bu süreçte eşinin çalışmasının kendisini yıprattığını şu şekilde ifade etmektedir;

*“Ben aslında çok sakin birisiyim. Ama bu işsizlik bir de eşimin çalışıp eve gelişi beni çok yıpratıyor çok sinirlendiriyor. Evin içinde biraz daha huzursuzluk olunca ben biraz sakinliğimin dışına çıkıyorum.” (K43)*

K7 ve K26 erkek olarak çalışmayıp, eşlerinin çalışması sebebiyle meydana gelen çeşitli aile huzursuzluklarını şu şekilde paylaşmaktadır;

*“iki kız bir oğlum birde hanım evde 5 kişiyiz. Hanım işe gidiyor, çocuklar hali ile bana kalıyor. Ders dersden dersi şu dönemde doğru düzgün çalışan çocuk yok yani en fazla internette geçiyorlar günlerini. Ufak çocuğuda avutmak bize kalıyor yani. Baba şunu yapalım, baba bunu yapalım o da bunalıma sokuyor adamı. Devamlı aynı işte vaziyet bundan ibaret. Hanımla rolleri değiştik hocam o baba oldu biz hanım olduk. Çocuklar baba saygısını yitirdiler. Bunlardan ibaret hanımla ufak tefek tartışmalarımız oluyor. Günümüz böyle geçip gidiyor nereye kadar gider bilemem.” (K7)*

*“Benim evde iki tane oğlum var biri 10 yaşında biri 16 yaşında. Eşim işe gidiyor geç geliyor. Ondan sonra çocuklarla vakit geçirmeye çalışıyoruz. Ama çocuklar bu dönemde özledikleri için anneleriyle daha çok vakit geçirmek istiyorlar o da işe gidiyor. Ben ise kendimi evde tamamen yalnız gibi hissediyorum... Evde yemekte hazırlayan olmadığı için eşim işten geldiği zaman genelde kahvaltı türü yapıyoruz. Tatil günlerinde doğru düzgün vakit geçiremiyoruz. Çünkü işsiz olduğum için genelde hep sıkıntılı tartışmalı günlerimiz oluyor (K26)*

İşsizlikle birlikte sosyal hayatı kısıtlanan K5 işsiz kalmanın kendisini kırılğan hale getirdiğini bu sebeple ailesi ile anlamsız tartışmalara girdiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...Evdesin yani sürekli evde vakit geçiyorsun. Sürekli evde olduğun içinde ailenle bir takıntılar oluyor. Onlar iyi de dese kötü de dese. Çünkü kafada başka şeyler var. İşsizsin, iş bulamamışsın en küçük şeylere bile parasızlığına, işsizliğine vuruyorsun. Bunun örneği kardeşimde bir dönem işsiz kaldı, ben kendi üzerime alındım. Bir şey dediklerinde alınarak onlara karşı tutumum sert oldu, bağırdım, çağırdım. İşsiziz tamanda başımıza neden kalkıyorsunuz şeklinde zıtlışmalarım çok oldu. Yani evdesin hiç bir şey yapmıyorsun, kendini yetersiz hissediyorsun buda seni mahvediyor.” (K5)*

Ailesine destek verememenin kendisini psikolojik olarak yıprattığını dile getiren K46, ailesiyle olan ilişkilerinde işsizliğin etkisiyle alınganlık gösterdiğini ve agresif bir yapıya büründüğünü şu şekilde ifade etmektedir;

“..Zaten psikolojik açıdan zaten geridesiniz. Bunlar da sizi iyice yıpratıyor. Yani aile açısından deseniz; anne baba belirli bir yaşa gelmiş. Onların artık çalışmasını kabullenemiyorsunuz. Çünkü zorlanıyorlar, sağlıksal olarak kaldıramıyorlar. Onlar da benim çalışmamı istiyor doğal olarak. İnsan evladı ile gurur duymak ister bu onların en doğal hakkı ve ben şu an bunları onlara yaşatamadığım için psikolojik olarak iyice yıpratıyorum. Davranışlarımın değiştiğini görüyorum. Mesela alınganlık gösteriyorum. Evin içerisinde iletişiminiz kalmıyor. Belki gün boyu sinirli geziyorsunuz yani gerek arkadaşınız olsun gerek aileniz olsun normal zamanda size bir şeyler söylediğinde kızmayacaksınız belki alınmayacaksınız ama gerek ailenizden gerek sosyal çevrenizden böyle bir psikolojide olduğunuz için her şeye alınmaya başlıyor, her şeye sinirleniyorsunuz ve çevrenize de böyle agresif davranıyor, insanların kalbini kırıyorsunuz.” (K46)

Rol değişimi ile birlikte aile içinde ciddiye alınmadığını, söznünün geçmediğini ifade eden K26 bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

“...Evin patronu şu an eşim olmuş oluyor. Onun ufak tefek bir işi var çalışıyor ve şuan rolleri değişmiş durumdayız. Eşim evin patronu, eşim ne derse o oluyor gibi kendimi de küçümser hissediyorum sözüm geçmemeye başladı O da neden işsiz olduğum, cebimde yeterince Param olmadığı için diye düşünüyorum.” (K26)

Önemli kararlarda söz hakkının olmadığını ifade eden K16 bu durumun aile ilişkilerini etkilediğini şu şekilde ifade etmektedir;

“Ailemle ilişkilerim hocam pek iyi düzeyde değil. Yani iyi düzeyde de, bazı önemli konularda karar alırken bizim sözümüz geçmiyor. Örneğin evlilik şimdi Mersin'de bir kızla tanıştık. Kız görme engelli olduğu için biz ağırlığımızı veremiyoruz yani. Önemli konularda bizim kararımızı önemsemiyorlar. Sosyal problemler gündeme getiriliyor. Hatta ben örnekleri göstereyim diyor gelmiyorlar. Benim ailemle ilişkilerim orta düzeyde. Ailevi kararlarda onların dediğini yaparsam çok iyi düzeye geliyor ama ben bir şey sunduğumda hemen orta düzeye geçiyor böyle...Şimdi işsiz olmak, evet biraz o da etkiliyor. İşte bu az önce evlilik kararını işsiz olmak etkiliyor biraz da yani.” (K16)

K34 ailesiyle, iletişiminin iyi olmasına karşın evde sıkılması sebebiyle eşiyile tartışma yaşadığını şu cümlelerle ifade etmektedir;

“iletişimimiz iyi ama bazen ben sıkıntıda olduğum için işsizliğim yüzünden evde sıkıldığım için eşime kızıma birazcık yüklenebiliyorum. Yerli yersiz bir tartışma çıkarabiliyorum bu benim kendi psikolojik sorunun.” (K34)

Sürekli evde durmanın kendini bunalttığını ifade eden K44 eşiyle huzursuzluk yaşadığını bu sebeple dernekte zaman geçirdiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...Başka bir aktivitem ve sosyal çevrem olmadığı için dernekte vakit geçirebiliyorum. Belki bir iş alanı bulurum diye sıkça araştırma yapıyorum. Evde dur dur sürekli evde durunca eşimle huzursuz oluyorum o yüzden kendimi dışarı atıyorum. Dışarda da zaten boş boş gezinmektense derneğe gidip oturmayı tercih ediyorum.” (K44)*

K14 uzun süre evde vakit geçirmenin sorunlara neden olduğunu şu şekilde ifade etmektedir;

*“...Evde uzun süre vakit gecirmekte kötü çünkü bütün gün aynı insanları görüyorsun. Öyle de bir sıkıntı yaşıyor çünkü iş yok, çalışmıyorsun bütün gün evdesin her şeye müdahale oluyorsun onlar sana müdahale ediyor. Sorun evde kalmak sıkıntılı... (K14)*

Evde kaldığı zaman agresif olduğunu ifade eden K9 stres sebebiyle evde tartışma çıkardığını ve kendine zarar verdiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Evde kaldığım zaman biraz stresli oluyorum ben. Boş kaldığım zaman sinirli oluyorum. Yani çatıyorum arkadaş, kardeşlerime! Evde kavga çıkıyor onlara vurmuyor, kendimi duvara vuruyor ya da elimi duvara vuruyorum, camı kırıyorum. Çalıştığım zaman huzurlu oluyorum kısacası bu.” (K9)*

K36, eşinin ve kendisinin işsiz olması sebebiyle eşi ile arasındaki bağın zayıfladığını şu şekilde ifade etmektedir;

*“Eşim, çocuğumla ben böyle ilişkilerimiz gayet iyidir. Ama şu sıra eşimin işsizliği, olan sıkıntılarımız ve ailelerimize olan yükümüzden dolayı şuanda eşimle aramdaki bağın önceki kadar kuvvetli olmadığını söyleyebilirim.” (K36)*

İşsizlik sürecinin biraz daha uzaması halinde eşiyle ayrılma noktasına geleceğini vurgulayan K35 bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Eşimle aramdaki büyük problemler olmaya başladı. Biraz daha işsiz kalırsam ayrılma noktasına gelebiliriz. Biran önce iş bulmaya çalışıyorum. O işsiz, ben işsiz aile tarafından destek almak çok zorlandırıyor bizi.” (K35)*

Ailesinin iş aradığı noktasında kendisine inanmadığını ifade eden K21 ve K28 aile içinde yaşadıkları bu olumsuz durumu şu şekilde ifade etmektedirler;

*“Onlar benim çalışmak istemediğimi düşünüyor genel olarak. Yani benim isteyipte sürekli gittiğim her kapıdan döndüğümü bilmiyorlar. Hani hangi kapıya gitsem adam bakıyor, gerçekten çalışacak mısın çalışabilecek misin felan laf çeviriyor bir şeyler diyor. Ben bunları yaşıyorum da evde bunları anlatamıyorum. Ama bunlar sanıyor ki*

ben gitmiyorum, istemiyorum, adamın yanına isteksiz gidiyorum. Hani sanki adama böyle hakaret etmişim gibi hareketler tavırlar sergiliyorlar yani evde. Onlarda çalışmamı istiyorlar. Bir yerden sonra ailen ne kadar engelli olsan da seni artık normal insan gibi görüyor ve çalışıp para kazanmanı istiyor. Yani aile kafası her zaman başkası ne yaparsa senin de yapmanı istiyorlar... “ (K21)

“Ailem ile genelde daha çok maddi konularda sıkıntı yaşıyorum. İşsiz olduğum için haliyle mecbur harçlığı onlardan isteyeceksin yani ailemden isteyeceğim. Genelde sürekli isteyince de sorun oluyor. Bu sefer de bunlar niye iş aramıyorsun diye sürekli hesap soruyor. Ben de arıyorum bana göre işler çıkmıyor desem de ailemin bana karşı önyargıları oluyor (K28)

K36 iş bulmanın önemini vurgulamakla birlikte ailesinin kendini anlamadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

“Yaşadığım sorunlar benim için büyük sizler için küçük olabilir. Bir iş bulamamak bile benim için çok büyük. Onu geçtim ailemin içinde bile beni anlayan kimsenin olmayışı, herkesin beni korumaya çalışıpta beni anlayamayışı en büyük sorunlarımdan biridir.” (K36)

K49 ailesinin kendisine düşkün olmasına rağmen ailesinde bile kendisini anlayan birinin bulunmayışı sebebiyle kendisini yük olarak gördüğünü ve agresifleştğini şu ifadelerle paylaşmaktadır;

“benim ailem çok şükür bana çok düşkündür. Ben ne istersem o olur ama yeri geliyor gerçekten kendi annem kendi abim (kendi babam vefat etti maalesef) anlamıyor. Mesela yorgunum diyorum; zaten her zaman yorgunsun diyorlar. Bir yerim ağrıyor sen her zaman zaten hastasın diyorlar. Bazen kendimi bir yük gibi görüyorum bazen kendimi öyle hissettiriyorlar...Yani ne çektiğimizi gördükleri halde bazı zamanlar onlarda anlamıyorlar. Bu da tabi insanı bunaltıyor. Bunaltınca tabi agresif biri haline geliyorsunuz... (K49)

K8 maddiyat nedeniyle aile içindeki kırgınlıklara vurgu yaparak kendisini ailesine zaman zaman yük olarak gördüğünü şu şekilde ifade etmektedir;

“Dışarıdan bakıldığında normal statüde bir aile ama içeriden bakıldığı zaman kırgınlıkların yer ettiği bir aile. Kırgınlıklar oluyor kendimize karşı, aile içerisinde benim kırgınlıklarım oluyor. İşte bir para konusunda ay sonunu getirme konusu geçtiği zaman ben o an kendimi yük olarak hissediyorum. Bir işte çalışsam bu yük olma hissetme yanında aileme katkı sağladığım için öz güvenim daha yüksek olur. Bu şekilde hayatıma bakış açım daha pozitif yönlü olur. Mesela gecen ay sonu, faturalar ödeneceği zaman babam faturaları yetiştiremediği için evin içinde büyük bir gerginlik oldu. İşte bu kadar çok televizyona bakılmaz, ışık yanmaz, çamaşır makinası çalışmaz diye sıkıntı oldu. İşte o an benden 5 yaş ufak kardeşim bir pazarcının yanına çalışmış oradan aldığı parayı getirdi katkı olarak verdiği için o anda kendimi ben daha farklı konumda hissettim onlara yük olduğuma kanat getirdim.” (K8)

K14 ise çeşitli özel ihtiyaçlarından feragat ettiğini aksi takdirde ailesine yük olacağı düşüncesini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...İsterseniz çantamı açın bakın 20 TL çıkarsa çekip gidiyim buradan o kadar sıkıntılı. Mesela bu yaştayken parfüm alamıyorum kendime 60 liraya ya da bir kazak beğeniyorsun bir ayakkabı beğeniyorsun, ne bileyim bir kuaföre gitmek istiyorsunuz. Özel ihtiyaç ama hiçbirini yapamıyorum çünkü onunla yük oluyorum maddi acıdan. Yani onlar oyle düşünmüyor ama ben öyle düşünüyorum. Telefonuma kontör alamadığım zamanlar oluyor...”(K14)*

Maddi nedenlerden dolayı ailesiyle kırılganlıklar yaşayan K15 bu sebeple intiharı düşündüğünü şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“iş aramıyorum sanıyor onlar. Telefonda baktığımda inanmıyorlar. Böyle sürekli evde huzursuzluk var zaten. Yatıyorsun sürekli uyuyorsun git bir dolaş diyorlar. Dolaşıyorum ama maddi durumda sıkıntı. Git bir iş ara diyorlar. Her taraf covid nedeniyle kapalı, yani iş yok. Şöyle söyleyeyim; kendi ihtiyaçlarımı karşılamak için babamdan para istemekten korkuyorum yani. Kızıyor, sövüp sayıyor. Ondan sonra bazen telefon faturamı bile tanıdıklardan borç isteyip ödediğim zamanlar bile olmuştur. Çok sıkıntılı bir süreç yaşıyorum şuan da ... Başında da dedim intihar etmeyi bile düşündüm. Gece oturup ağladığım bile oldu. Çünkü babam sürekli bana laf söylüyor. İster istemez küçük küçük laflar bile olsa insanı etkiliyor. En sonunda patlama derecesine bile geliyordum.” (K15)*

Eşinin tutumlu olmamasını vurgulayan K38 çeşitli borçlar sebebiyle eşiyle tartışmasını şu şekilde paylaşmaktadır;

*“Eşim tutumlu değil çok harcıyor parayı. Ona çok bağılıyor, kızıyorum. Çünkü benim oğlum üniversiteye gidecek hani biraz para biriktirelim diyorum. Eşim tamam tamam deyip geçiştiriyor ama halen borç bitmiyor. Yani benim ömrümü bitiriyor. Ondan sonra tartışıyoruz.” (K38)*

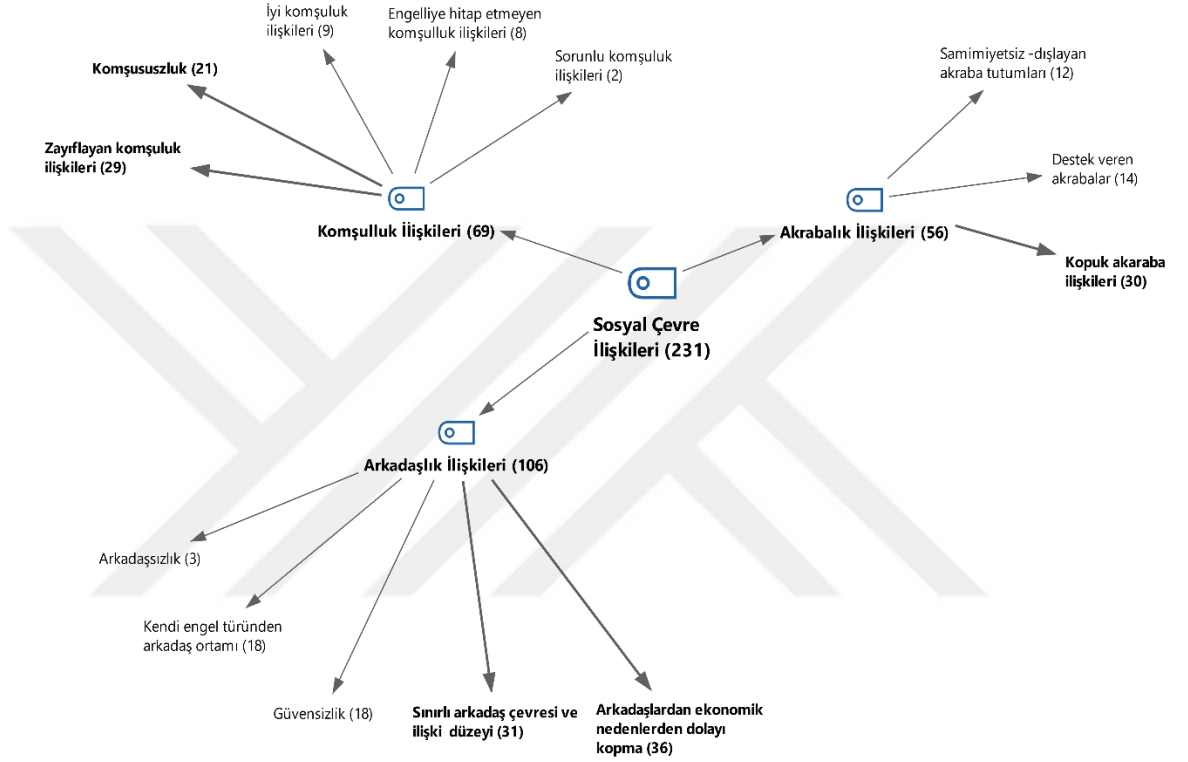
K54 ise işsiz kaldığı bu süreçte, ailesinin temel ihtiyaçlara ulaşamamasından kaynaklı ailesine yönelik üzüntüsünü şu şekilde paylaşmaktadır;

*“..Her şeyden önce bu işsizlikten dolayı evimize belli bir gıda bir şey alamıyoruz. Mutfak ihtiyacını göremiyoruz çoğu zaman. O yüzden de mesela sabah oluyor ne yiyeceğiz? İşte şunu yiyelim akşam olduğu zamanda şunu yiyelim deyip geçiştiriyoruz. Bazen bu duruma eşim itiraz ediyor bazen ben itiraz ediyorum böyle ufak tefek tartışmamız oluyor...Benim işsiz olmam ailemi kötü etkiliyor çünkü önceden işim varken işte çocuklarım ne isterse, eşim ne isterse her şeyi yapabiliyorduk. Ama şimdi iş olmayınca çocuklar bir şey isterse yapamıyoruz. O yüzden haliyle eşimde üzüliyorum, çocuklarım da üzüliyorum ben onlardan daha fazla üzüliyorum. Onu da kadermiş diyeceğiz iş bulmaya çalışacağız (K54)*

### 3.4.1.1.2. Sosyal Çevre İlişkileri

Sosyal çevre ilişkileri eksensel kodunu oluşturan odak kodlar ve alt kodlar en az 3 frekans düzeyini gösterecek şekilde Şekil 27’de sunulmuştur.

Şekil 27: Sosyal Çevre İlişkileri Eksensel Kod Modeli



Şekil 27’de en az 3 frekans ortaklık düzeyinde işsiz engellilerin sosyal çevre ilişkilerine yönelik durumları yansıtılmaktadır. Şekilden de görüleceği üzere sosyal çevre ilişkileri eksensel kodu 106 frekansla arkadaşlık ilişkileri, 69 frekansla komşuluk ilişkileri ve 56 frekansla akrabalık ilişkileri odak kodlarından oluşmaktadır.

#### *Akrabalık İlişkileri Odak Kodu*

Akrabalık ilişkileri odak kodunda 30 katılımcının kopuk akraba ilişkilerinden, 14 katılımcının destek veren akrabalarından ve 12 katılımcının samiyetsiz-dışlayan akraba tutumlarından bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;



Akrabalarıyla içiçe oturdukların vurgulayan fakat akrabalarıyla samimiyet kuramadığını dile getiren K8, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...Akrabalarımın altı üstü karşılıklı oturuyor. Bütün akrabalarımın komşu olarak içiçeyiz. Yan beni akrabalarımın sık sık görüşüyorum. Ama ne kadar samimiyet var arada bu biraz soru işareti getirir. Bu duruma baktığınız zaman kişiden kişiye değişiyor. Belki yengen iyi olabilir ama onun çocuğu yani amcamın oğlu amcamın kızı iyi olmayabilir. Akrabalarımın her gün karşılaşıyor, hal hatır soruyoruz. Ama benim akrabalarımın ilgili samimiyetimi yok yani...” (K8)*

Sosyal çevresinde sadece akrabalarının olduğunu dile getiren K9, akrabalarının da samimiyetsiz olduklarını eğer çalışıyorsa kendisine iyi, çalışmıyorsa kendisine kötü davrandıklarını şu cümlelerle ifade etmektedir;

*“...Çevremde sadece akrabalarım var. Ayda yılda, düğünde, bayramda görüşme yapıyorum. İçli dışlı değilim çünkü bakış açıları farklı oluyor. Ne kadar akraba da olsanız öyle çalıştığınız zaman iyisin, çalışmadığınız zaman hiçbir tarafda iyi değilsin. Yerin dibine giriyorsun toplumda. İş imkanı, cebinde paran olduğu zaman herkes iyi oluyor, olmadığı zaman herkes farklı bakıyor.” (K9)*

K47 akrabaları tarafından dışlandığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Akrabalarımız; kuzenler falan engelli olduğumuz için sanki bizi dışlıyorlar gibi hissediyoruz. Onlarda ayrıyeten işte teyze, hala, dayı onların engelli olduğumuz için beni dışlıyorlar gibi hissediyorum. Öyle de bakıyorlar. Yani akrabalarla ilişkim iyi değil. Engellilere eksik bakıyorlar. Az öncede iş mevzusunda bahsettiğim gibi yapamaz, edemez, cahil, zihinsel engelli gibi bakıyorlar. Hem yaşıt kuzenlerim, akrabalarım olsun hem de halalarım, amca dayı olsun, akraba tarafında da olsun, çevrede de olsun yok bir tane. Dediğim gibi bir arkadaşım var başka da yok...” (K47)*

Anne tarafından akrabalarınca sevilip sayıldığını ifade eden K36 baba tarafından gelen akrabalarının kendisini dışladığını şu şekilde ifade etmektedir;

*“...Anne tarafım yani anneanne, dede tarafı işitme engelli olduğum için hiç sorun yaşatmadılar bana. Hani severler sayarlar, ilgilenirler. Ama baba tarafım yani babaannem, amcalarım işitme engelli olduğum için biraz beni böyle dışlıyorlar. Çok yakınlık göstermiyorlar. O yönden sıkıntı yaşıyorum onlarla.” (K36)*

Akrabalık ilişkilerinin iyi olduğunu ifade eden K49 akrabalarından gördüğü desteği şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...tabi çok çok Allah razı olsun. Mesela ben kaza yaptım. Kazada işte bacağım kırıldı. İki ay yatakta kaldım. O arada annemde tabi kazadan yara almıştı. O da hastane de yatıyordu. Benim hiç kalkmamam gerekiyordu. Mesela amcamın gelini geldi, bana baktı. Hastanede sıra ile kaldılar hepsi. Ondan sonra ben 17-18 gün yattım. 17-18 gün geldi hepsi sıra ile baktılar bana. Annem hastanedeyken baktılar. Mesela biz bir yere*

*gidersek evimize bakarlar. Mesela araba geldi mi merak ederler bir şey mi oldu diye gelirler bakarlar...” (K49))*

Arkadaşı olmadığını ifade eden K57 en azından bir akrabasının dertleşerek kendisine destek olduğunu şu şekilde paylaşmaktadır;

*“...Onlarla iyi bir onlarla iyi... Genellikle halamla, halamın eşiyle abimle iyi. Genellikle hani hafta sonu onlar bize geldiği için onlarla konuşuyorum. Evdekiler anlamıyor ya da anlamazlığa vuruyorlar. Arkadaşım olmadığı için dertleşiyor benimle.” (K57)*

K41 akrabalarının manevi desteğini şu şekilde ifade etmektedir;

*“ Akrabalarım ile iyi geçiniyorum. Benim amcamda, amcamın çocukları da engelli olduğu için daha rahat anlaşabiliyoruz. Onların engelli olmasına sevinmem suç ama onlarda benim gibi işitme engelli diye memnunum... Yani yakın akrabalarımın yardım ve destek görebiliyorum. En azından manevi desteklerini hissettiriyorlar...” (K41)*

Ablası dışında hiçbir akrabasından destek alamadığını ve akrabalık ilişkilerinin kopuk olduğunu ifade eden K2 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

*“...Babamla annem ayrı. Annem başka yerde evli. Oradan dört tane çocuğu var. Ben babamla kalmışım. Babamla ilişkimde üvey annem olduğu için pek iyi değil. Yani bana bir değteği bana bir katkısı hiçbir şekilde yok. Beş kardeşiz beşimiz de kızız. En büyük ablam bana biraz destek veriyor her koşulda maddi manevi Allah razı olsun ondan. Onun haricinde kimseden destek almıyorum. Kendi başımayım birde üstüne üstlük destek yerine köstek oluyorlar daha doğrusu. Benim kendi çocuğuma bile dedelik yapamıyorlar, kendi torunlarına bile dedelik yapamıyorlar. Evlatlarına nasıl yapsınlar öyle düşünüyorum. Annemle de çok sık görüşmüyorum. O başka şehirde oturuyor araya telefonla görüşüyorum. Yapayalnızım sadece eşim, çocuğum ve ben... Akraba ilişkilerimize gelecek olursan akraba ilişkilerimizde güçsüz ve düşük yani. Babamdan dolayı... Babamdan kaynaklı ya babamın evlatlarına olan sevgisizliği bir yerde akrabalara da yansıyor. Onun babası bu şekildeyse biz ne yapabiliriz gibicesinden. Akrabalar da uzak kesinlikle ilişkimiz yok görüşmüşlüğümüz de yok. Akrabaları sokakta gördüğümüz zaman merhaba merhaba. Dayımın kızı veya işte yengemin kızı nasılsın bayadır görünmüyorsun gibicesinden böyle akrabalık ilişkimiz var. Onun haricinde bir desteklerini bir evime gelip oturmalarını görmedim şimdiye kadar.” (K2)*

K10 akrabalık bağının olmadığını vurgulamakta ve akrabalarından destek göremediğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Şimdi hocam bu konuya iyi değindin. Bizim sosyal çevremizde akrabalık bağı var mı? Akrabalık bağı yok. Niye yok? Şimdi benim iki tane amcam var. Babamın annesi ile üvey amca diyeyim sana, Babama hiçbir zaman iyi davranmamışlar zaman itibari ile o evin geçimini büyük bir kısmını da yüklenen benim babam. Çok peşlerinde koşturmuş değer vermiş ancak bunun karşılığında da hep kötülük almış neyse onu bir kenara bırakalım babam rahmetli oldu geçti gitti. Şimdi amcalarım beni normal vaziyete hal hatır sorması bakımından bir gün arayıp da yeğenim senin bir ihtiyacın var mı veya hal durumun nasıl .iyi misin diye bir gün aramış değiller... Bunlar dışında iki tane abim*

var. Yeri geldiğinde iyisin yeri geldiğinde kötüsün. Şimdi maddi yönden bana yardımcı olmuşlar mıdır? Maddi yönden bana hiçbir tanesi hiçbir şekilde yardımcı olmadı. Yaşam tarzımızdan mı bilmiyorum...Baba yurdundan çıktıktan sonra hele evlendikten el kızı geldikten sonra ne kardeş kardeşi tanımaya başladı ne abi ablayı tanımaya başladı, ne bacı amcağı tanımaya başladı ne işte biz abimizi tanımaya başladık. Böyle bir kopukluk! Mesela abim haftalık olmasa da bir ayda bir görüşürüz konuşuruz. Telefon acarım, ben açmaz isem onlar açmaz. Biz küçüğüz ya hani ondan....” (K10)

K33, işsizliğin akrabalık ilişkilerini etkilediğini şu şekilde vurgulamaktadır;

Sosyal çevrem pek geniş değil. Akrabalarımın zaten iletişime geçmediğim, beni tam anlamıyla anlamadıkları için yanımda pek fazla durmuyorlar. Bir sohbetimiz, bir akrabalık ilişkilerimiz çok keskin değil. Biraz benden mesafeli uzaklar. İşsiz olduğumdan dolayı ben kendi içime dönük olmuş olabilirim. İşim varken daha samimi gibime geliyordu. İşsiz olunca sanki bir şey isteyecek gibi benden uzaklaşıyorlar (K33)

### ***Komşuluk İlişkileri Odak Kodu***

Komşuluk ilişkileri odak kodunda 29 katılımcının zayıflayan komşuluk ilişkilerinden, 21 katılımcının komşusuzluktan, 9 katılımcının iyi komşuluk ilişkilerinden, 8 katılımcının kendisine hitap etmeyen komşuluk ilişkilerinden ve 2 katılımcının sorunlu komşuluk ilişkilerinden bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Oturduğu binada kapıcılık görevini yürüten ancak sonrasında işten çıkartılan K7 komşuluk ilişkilerinin sorunlu olduğunu güvensizliği vurgulayarak şu cümlelerle paylaşmaktadır;

“Hepsinin işi gücü, parası var. Parası olsa ne, robot olduktan sonra. Pek bir komşuluk ilişkisi yok yani. Bir hacı teyzem var. Onla görüşürüz, bazen gelip gider sorar halimizi. O da korona nedeni ile kemik hastanesinde yatı bu ara. Pencereden bazen gelir, çocuklara çikolata falan verir gider. Yani başka da bir komşumuz yok. Binada kapıcılık yaptım, beni işten çıkardılar. Öyle de bir diyalogumuz yok yani. Zamanında hepsi ile vardı ama bitti yani bittiridiler. Şimdi selam sabah vermezler, ne yapıyorsun diye sormazlar. Bende onlara sormam. Kimsenin kimseye güveni kalmamış...” (K7)

Ailesinin komşuluk ilişkileri olduğunu ifade eden K40, bu ilişki içerisinde kendine yer bulamadığını şu şekilde paylaşmaktadır;

“...Komşuluk ilişkileri benle pek fazla yok ama ailemle var. Annemle var. Komşularımın çocukları ile iletişim kuramadığım için bir paylaşımım yok. Annemde kendi yaşlıları ile iletişim kurabiliyor çok fazla anlaşıyorlar bile bir şekilde anlaşıyorlar.” (K40)

Ailesinin komşuluk ilişkisinin olduğunu fakat komşularıyla kendisinin ilişki içerisinde olmadığını ifade eden K14, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Komşuluk ilişkisi hepsi benden büyükler. Yani benim konuşabileceğim biri yok. Orada yani benim yaşıtım da birisi yok. Hepsi annemle yaşıt insanlardiyeyim, bilmiyorum.” (K14)*

Uzun süredir aynı muhitte oturan işitme engelli K34 ve K39 komşularıyla aralarındaki bağı şu şekilde ifade etmektedir;

*“ Komşularım ile ilişkilerimde uzun süredir burada oturduğum için artık birbirimizi anlıyoruz aramızda bir bağ oluştu. Gerçekten bazı komşularımdan çok memnunuz... Yapamadığım bir yerde komşularıma sorup ya da biri geldiği zaman konuşan biri geldiği zaman iletişime geçemediğimde ya da en fazla ailemle bile telefonla konuşamadığım için normal aradıklarında komşumun kapısını çalıp bir iletişime geçer misin diyebiliyorum bu benim için çok güzel bir şey...” (K34)*

*“Benim herkesle anlaşmayı seven bir yapım var. Anlaşırım komşularım ile böyle daha iyiyimdir. Gidip geidiğimiz anlaştığımız komşularımız var. Benim kaldığım yaşadığım evde uzun süre oturduğum için anlaşabiliyoruz komşuların ve hepsini seviyorum... Manevi anlamda benim yanımda olduklarını hissetmem bile benim için en büyük destekleri, en büyük yardımlarıdır. Başka yardım yapmalarına gerek yok, beni dışlamıyorlar beni içlerine alıyorlar ...”(K39)*

K49 komşuluk ilişkilerini eski filmlerdeki komşuluk ilişkilerine benzetmekte ve bu bağı şu şekilde ifade etmektedir;

*“... Çok iyidir bizim mahalle. Mahalle komşuluğumuz eski filmler de anlatırlar ya böyle birbirlerine gelirler giderler. İşte bizim komşuluk ilişkilerimiz öyledir. Çok iyidir yani...,Biz müstakil evlerin olduğu bir mahalledeyiz. Müstakil yani bizim evlerimiz. komşularımızın hepimizin evi müstakildir köy evi gibi...Mesela annem hastalandı geldiler. Ben hastalanayım gelirler. Biz mesela bir ölü olursa mutlaka gideriz, düğünlerine gideriz eski komşuluk tabiri ne ise bizim mahalle öyle devam ediyor çok şükür... Komşularımızla genelde hal hatır konuşuruz. Ondan sonra kısır yapılır cay demlenir... Birisinin düğünü olduğu zaman toplanırlar köfte dökülür, sarma sarılır, düğünlere mutlaka gidilir, cenazesine yemek götürülür.” (K49)*

K6 Komşuluğun önemini vurgulamakta ve oturduğu muhitte hiç komşusu olmadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Oturduğum yerde komşuluk olarak adam yok. Herhangi bir şey olduğunda, rahatsız olduğunda kapısını çalacak adam yok burada. Hasta bir insan olsan ambulans çağırarak insan yok. Ölü olacak olursa kaldıracak adam yok. İyi kötü yani burada oturacaksa komşunu tanıyacaksın; komşunun nasıl bir insan olduğunu, nasıl davrandığını, iyi mi kötümü tanıyacaksın. Burada komşuluk yok; herkes kendi kapısını kapatıyor, ışığını kapatıyor, başka bir şey yok. (K6)*

K39 ve K43 işitme engelli oldukları için komşuluk ilişkisi kuramadıklarını şu şekilde ifade etmektedirler;

*“...Duyan komşuların var. Apartmanda genelde hepsi duyuyorlar. Onlarla sadece girip çıkarken iyi akşamlar, günaydın, meraba, nasılsınız şeklinde kısa bir diyalogumuz var. Hani ev oturmasına gidip gelmiyoruz. İşaret dili bilmedikleri için bende çok anlamıyorum onları, onlar da beni anlamıyor.” (K39)*

*“Eşim çalıştığı için pek bir komşuluk ilişkimiz yok. Öyle bir komşularımızla sohbetimiz gidip gelmemiz yok... Ben fazla iletişim kuramıyorum. Eşimde sabah gidip akşam geliyor. Zaten ikimizde işitme engelli olduğumuz için fazla bir iletişime girmeye gerek duymadık.” (K43)*

K47 iş arama mücadelesinde komşularından destek görmediğini vurgulayarak komşuluk ilişkisinin olmadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“İnternet siteleri var iş arama için kullanılan onları kullanıyorum. İşkur’u kullanıyorum. Tabi sosyal çevre olmadığı için konu komşuya haber gönderdim. İş olursa bana söylesinler diye onlar yok sıfır zaten... Buradaki komşuluk ilişkisi yok işte. Aynı şekilde sosyal çevre yok, komşuluk ilişkisi yok, ilişkiler yok, arkadaşım yok. Burada sıfır yani tam anlamıyla sıfırım. Köyde de aynıydım ama köyde de insana garip bakıyorlardı engelli olduğum için...” (K47)*

Eski komşuluk ilişkilerinin kalmadığını vurgulayan K8 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

*“Şuan 21 yüzyıldayız ve pek komşuluk yok. Herkes, her koyun şuanda kendi bacağına düşmüş. Herkes kendi sorunu üzerinde, kendi kendine. Kimse karşıdaki kişiyi düşünmeden herkes kendi menfaatine göre hareket ettiği için komşuluk düzeyi yok.” (K8)*

Komşuluk ilişkilerinde eskiye atıf yapan ve bu durumun kalmadığını vurgulayan K11’in ifadesi şu şekildedir;

*“Eski komşuluk ilişkileri yok ki kimse kimseyi tanımıyor. Merhaba, merhaba... Eskiden öyle değildi ya. Sen konuşursan konuşuyor. Mesela karşı komşum kapıyı örterken bende merhaba nasılsın dedim. Merhaba dedi kapının içinden. Bence saçmalık bu; insan nasılsın, iyi misin der. Kaç yıldır otuyorum bu evde, iki senedir komşularımı hiç tanımıyorum...” (K11)*

Çocukluğundan beri komşullarıyla aynı mahallede oturan fakat komşuluk ilişkilerinin zayıfladığını, eskisi gibi olmadığını ve neredeyse hiç kalmadığını ifade eden K13 bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“ Yani şöyle mahallem de annemin zamanındaki komşularımız yok. Onlar olsa daha güzeldi, daha neşelilerdi yani daha güzeldi daha neşeliydi. Daha güzel ortam vardı, saygı vardı, terbiye vardı ama şimdi onlar yaşlandılar vakitleri geldi gitti. Çocukları oturuyor ben oturuyorum şuan. Annem babam vefat etti. Annemin evinde ben oturuyorum yani. Eski komşularımızın çocuklarıyla komşuluk yapıyorum. Abilerimle, ablalarımle ellerinde büyüdüğüm kişilerle komşuluk yapıyorum. Ama onlar eskisi gibi değiller. O yüzden pek bir sohbetim yok onlarla. Hani merhaba merhaba işte. Bazen biri hasta olursa hasta ziyaretine gidiyorum işte. O şekilde ortam sağlıyorum. Şuan pek mahallem de yani şöyle söyleyeyim mahallem eskisi olmadığı gibiyim bende sevmiyorum sevemiyorum şuan mahallemi.” (K13)*

K17’de tıpkı K13 gibi eski komşulluk ilişkileriyle yeni komşulluk ilişkilerini mukayese etmekte ve komşuluk ilişkilerinin tamamen bittiğini şu cümllerle paylaşmaktadır;

*“Komşuluk bitmiş ya eskiden daha iyiydi. Eskiden insanlar daha çok yardıma koşardı. Daha iyiydi. Şimdi bitmiş yani yakın akrabalıklar bile bitmiş yani hiç. Kapıyı örttün mü, tamam. Dışarıda kalıyorsun. Ben böyle hissediyorum kendim açısından. Eskiden çok güzeldi mesela komşuluklar, böyle akrabalıklar güzeldi. Gelmeler, gitmeler. Şimdi bir de virüs girdi tam bahane oldu yani bitti komşuluk, tamamen bitti. (K17)*

K22’de komşulluk ilişkisinin olmadığını ifade etmekle birlikte eski komşuluk ilişkilerine şu cümlelerle göndermede bulunmaktadır;

*“Bizim köyde komşuluk ilişkisi yok. Sadece işte halamlar, dedemler gelip gider. Yani yanındaki bir komşun olur gelmez. Eskiden oturuluyordu, hep beraber çay içiyorlardı, konuşuyorlardı. Ama şimdi herkes birbirlerine düşman gibi bakıyor. Niye öyle bilmiyorum.” (K22)*

### ***Arkadaş İlişkileri Odak Kodu***

Arkadaş ilişkileri odak kodunda 36 katılımcının arkadaşlardan ekonomik nedenlerden dolayı kopma durumundan , 31 katılımcının sınırlı arkadaş çevresi ve ilişki düzeyinden, 18 katılımcının kendi engel türünden arkadaş ortamından, 18 katılımcının arkadaş ilişkilerinde güvensizlik durumundan ve 3 katılımcının arkadaşsızlık hususundan bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Arkadaşsız olduğunu oldukça derin bir biçimde vurgulayan K25, pandeminin kendi hayatında birşey değiştirmedikçe şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Arkadaş çevrem hiç yok. Zaten köyde de hiçbir şekilde dışarı çıkmıyorum. Mesela şu an Korona virüs var. O yüzden herkes evde ama ben virüs olmasa da evdeyim. Fark o aslında evin içinde nasıl bir çevrem olabilir?” (K25)*

Şu ana kadar hiçbir arkadaşının olmadığını belirten K57, kendisine destek verecek kimsenin olmayışını şu şekilde ifade etmektedir;

*“Vallahi şimdiye kadar hiç arkadaşım olmadı, sınıfta bile olmadı. Genellikle benimle arkadaş olmak istemediler. Hani sen hastasın, bizim ortamımızda yanlış bir şey konuşursun, ortama ayak uyduramazsın diye... Biran önce kaçmayı düşünüyorum. Yapamıyorum, edemiyorum. İş olmuyor, arkadaş çevrem olmuyor. Yine onlara bir şey oldumu arkadaşlarına gidiyorlar. Kavga etsek gidecek yerim de yok yani...” (K57)*

Arkadaşlık ilişkilerinde güvensizliği vurgulayan K2, bu durumu menfaatle ilişkilendirerek şu şekilde ifade etmektedir;

*“Paran var ise iyisindir. Dostluk, arkadaşlık, çevre, herkes senin paran var olduğu için seni seviyorlar zaten. Aslında arkadaş çevreme de, aileme de güvenmiyorum bu konuda. Gerçekten şu dünyada en iyi dost bence insanın kendisidir. Kimseye güvencim kalmadı artık bu konuda.” (K2)*

Samimi arkadaş ilişkilerinin kalmadığını belirten K10, arkadaş ilişkilerinde güvensizliği şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Konuşabileceğin, bir konuda derdini dönebileceğin samimi arkadaşlıkta kalmadı. Zaten bunu da yapamıyorsun, mümkün değil! Niye? Çünkü önceden saygı, sevgi, hürmet vardı bu saygıyı sevgiyi hürmeti de kaldırdık. Arkadaşlıkta güveneceğin bir ortam kalmadı. Yani sohbet edebileceğin bir ortam yok. Oturup kalkacağın bir ortam yok. Bu da ister istemez tabi ki engelliğin kısırılık döngüsü.” (K10)*

K34, toplumun değiştiğini bu sebeple kimsenin kimseye güvenin kalmadığını bu durumun arkadaşlık ilişkilerine de yansıdığını, şu şekilde ifade etmektedir;

*“Arkadaşlarımızla biraraya geldiğimizde sohbet ediyoruz ama pekte böyle samimi bir şekilde arkadaşlığımız yok. Biraz samimiyetsiz geliyor bana o arkadaş çevrem...Şu durumda şu ortamda yaşadığımız olayları gördüğümüz gibi toplumda kimseye güvenilmiyor artık. Ben kimseye güvenemiyorum. Devir değişti yaşananlardan çok etkileniyorum. Ben toplumda hiç kimseye güvenmiyorum.” diyor.*

Arkadaş ortamının kendi engel türünden olan kişilerden oluştuğunu belirten K26, bu durumu işsizlikle şu cümlelerle ilişkilendirmektedir;

*“Arkadaşlarımız sadece dernek ortamındaki görme engelli arkadaşlar. Bir işim olmadığı için iş arkadaşlarım olmuyor. İşim gücüm olmuş olsa daha çok çevrem, daha çok arkadaşım olurdu diye düşünüyorum. Şu an için arkadaşlarım engelli ve işsiz. Hep beraber aynı sıkıntıyı çekiyoruz. Özgüvenimiz fazla olmuyor onlar da işsiz ben de işsizim. Ufak tefek muhabbet edip dağılıyoruz...” (K26)*

Arkadaş çevresinin çalışma hayatında iken daha geniş olduğunu vurgulayan K34, işsiz kaldığı bu süreçte arkadaş çevresinin daraldığını ve sadece kendi engel türünden kişilerle arkadaşlık ilişkisi içerisinde olduğunu şu şekilde ifade etmektedir;

*“Çalışırkenki çevrem gayet iyiydi. Ama şuan arkadaş çevrem sadece işitme engelli olarak kaldı. Onlarla da biraz sıkıntıdayım. Ben biraz daha dışarı açık olduğum, konuşan bir çevreyle de iletişim kurabildiğim için biraz sıkıntıdayım. Pek onlarla da görüşme taraftarı değilim ama iyice yalnız kalmamak için bazen görüşebiliyoruz.”*  
(K34)

Kendisini aynı duyguları yaşayan kendi engel türündeki arkadaşlarının anladığını ifade eden K49, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

*“Şimdi mahalledeki arkadaşlarım evlendi sağlıklı oldukları için. Okul arkadaşlarım da evlendi ve hep uzaktalar, hepsi atandı. Ondan sonra benim arkadaş çevrem yok denecek kadar az. Sadece diyaliz, benim hayatım diyaliz. Başka birde yeğenlerim var. 3 tane yeğenim var; 17, 13 ve 9 yaşında iki erkek, bir kız onlar var. Onlarda çok uzakta oturduğu için hayatımda değiller maalesef. Abim var hayatımızda olan, başka da kimse yok. Birde şu pandemi girdi araya, hiç kimse ile görüşemez oldu. Yani diyaliz arkadaşlarımı çok tercih ediyorum. Çünkü aynı şeyleri yaşadığımız için anlıyorlar. En azından benim dilimden, ne demek istediğimden anlıyorlar çünkü aynı sıkıntılar onların da başında var, aynı sıkıntılar onlarda da var. Ben beterim onlar benden daha beter.”*  
(K49)

Sadece bir arkadaşı olduğunu dile getiren K4 ve K5, sınırlı arkadaş çevrelerinden ve ilişki düzeylerinden şu şekilde bahsetmektedirler;

*“Arkadaş çevrem yok. Sadece bir arkadaşım var. Çünkü az kişiyle konuşmaya gittiğimde olmuyor. O seni hakir görüyor yani adam yerine koymuyor.”* (K4)

*“Öyle konuştuğum bir tane arkadaşım var. Şu anda o zaten çalışıyor, ötekiler de, o da çalışıyor. Onunla da öyle müsait olduğumuzda ya o gelir ya da ben giderim. Öyle otururuz dışarıda. Zaten pandemi dönemi olduğundan dışarıda görüşemiyoruz.”* (K5)

K11, çalıştığı dönemde birçok arkadaşı olduğunu fakat işsiz kaldığı bu süreçte çok az sayıda arkadaşı kaldığını, onlarla da ilişki düzeyinin telefonla iletişime geçmekten öteye gidemediğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Ben çay tezgahında çalışırken çevrem çoktu. Demek ki herkes şey içinmiş. Arkadaşımda kalmadı pek. Arkadaşımda bir iki tane ya var ya yok. Onlar da engelli arkadaşlar yani. Onlarla bir telefonlaşıyoruz hal hatır soruyoruz başka bir şey yok.”*  
(K11)

Arkadaş çevresinin dernekteki arkadaşlardan ibaret olduğunu ifade eden K14, söz konusu arkadaş ilişkisinin samimiyetsiz olduğunu şu cümlelerle vurgulamaktadır;



*“Arkadaşlarım genelde dernekteki insanlar, dernekteki engelli arkadaşlar, işsiz arkadaşlarım. Hiçbir şey yapmıyoruz. Burada kimse kimseye güvenmiyor iyi mi? Güven problemi yaşıyoruz. Belki onlar da aynı şeyi söylüyordur. Ben güvenmiyorum açıkçası. Hiçbirinide sevmiyorum. Biraz dürüstüm ama fazla düsürüm yalan söyleyemem. Sevmiyorum yani onlar da beni sevmiyorlardır mühtemelen ki hissediyorum. Dernekte sadece çay içmekten ibaretiz yani. Sevgide zorunluluk yok saygıda var bulunduğumuz ortamda. Onun dışında görüşme yok, o kadar. Yani samimiysizlik var ortada anlatabiliyor muyum? (K14)*

K18, engellilerin arkadaş çevresinin az olacağı düşüncesini şu şekilde ifade etmektedir;

*“Benim, ailem ve çocuklarım dışında çevremde kimsede yok sayılır. ya Ya hoca az çok kendin tahmin ediyorsun. Bazı insanlar bencil, kendini beğenmiş olur. Görme engelli bir insanın, engelli bir insanın arkadaşı az olur. Kendine göre olur. Onun için kendimize göre var işte eşimiz dostumuz, çok olmasa da nadir var işte.” (K18)*

Hiç arkadaş olmadığını dile getiren K19, işsiz kalmasını, arkadaş ortamının ve sosyal bir çevresinin olmamasına şu cümlelerle bağlamaktadır;

*“Hayatta hiç arkadaşım olmadı. Sadece ilkokulda arkadaşım oldu, ondan bu yana arkadaşım olmadı. Geçim sıkıntıları yüzünden zaten çevrendeki insanlar benim engelli olmamdan dolayı benden uzak duruyorlar. Arkadaşlığı bırak, beni yanına bile almıyorlar zaten. Bir abim vardı, onunla da özel sebeplerden dolayı tartıştık. Şu an arkadaşım çevrem yok. Zaten çevrem olmadığı için iş bulamıyorum ya...” (K19)*

Arkadaşlarından ekonomik nedenlerden koptuğunu ifade eden K5, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Arkadaşlarım beni çağırdığı zaman bugün işim var, falanca yerden misafir gelecek, işte abimlere gideceğim diye yalan söyleye söyleye kimse aramaz oldu artık. Bahane üretmekten herkes anlamıştır yani. Keyfimden değil ya onlara hesap ödetmek istemiyorum.” (K5)*

K2’de tıpkı K5 gibi arkadaş ilişkilerinin ekonomik nedenlerden dolayı sekteye uğradığını şu şekilde ifade etmektedir;

*“Arkadaşlarımla buluşamıyorum çünkü parasal bir desteğim yok. Çevrem mesela çağırıyor; hadi bir yere gidelim artık evde durma falan diye. Kar yağdığı zaman zaten dışarı çıkamıyorum. Ben engelli olduğum için çok fazla risk taşıyorum, yürüyemiyorum yani. Taksi tutsam cebimde param olmuyor. Gitsem bir türlü gitmesem bir türlü. Zaten kafeye oturacak para olmuyor cebimde. Yük biniyor üstüme eşimden isteyemiyorum çünkü zaten onunda durumu belki, maaşını alamıyor. Arkadaşlarımla da görüşemez oldum, yalan yok. Onlarla da çalışamadığımdan dolayı kopmak zorunda kaldım. Evde çocuğumla oturuyorum. Başka da bir yaptığım bir şey yok, günlük yaşantım bu şekilde. Arkadaşlarımla ilişkilerimi aslında eskiden daha iyiydi çünkü ben çalışıyordum ve elimde bir güç vardı...(K2)*

Arkadaşlarıyla vakit geçirdiği zaman diliminde yaşadıkları ekonomik durumları tahammülsüzlükle karşılayan K13'ün ifadesi şu şekildedir;

*“ Yolda yürürken arkadaşımın yanında parası oluyor, ben çocuğuma şunu alıcam bir dakika bekle diyor. O anda da ben yutkunamıyorum. İstiyorum o anda bende bir şeyler alayım, çocuklarıma bir şey alayım. Mesela ben yoldayken bazen küçük kızım arıyor; anne bana şunu al, bunu al diye ben de tamam kızım diyorum. Yani çocuğun gönünü yalan söyleyerek alıyorum. Tamam alacağım kızım diyorum eve geldiğim zaman anne bana bir şey aldın mı diye soruyor, almadığım zaman da çocuk ağlıyor. O yüzden çocukla bir yere gidemiyorum. Arkadaşım da bir şey alırken ben böyle tahammül edemiyorum.” (K13)*

Ekonomik imkanı olmadığı için sürekli evde vakit geçirdiğini vurgulayan K15 bu sebeple arkadaşlarıyla ilişkisini kestiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Hayat yok gibi hiç bir şey yapamıyorum. Evde sabaha karşı yatıyor akşama kadar uyuyorum. Yani sürekli uyku hali. Hani dışarı çıksam yapacak bir şey yok; cebimde maddi hiçbir kaynak yok. Hiçbir aktivite yapamıyorum hani işim olmadığı için. Arkadaşlarım aradığı zaman cevap bile vermiyorum. Çağrılarda ben gitmiyorum. Çünkü ister istemez orda mahcup olma durumu var. Hani şöyle söyleyim; işsizlik kötü içten içe... Lisede 3 tane arkadaşım vardı.. Liseden çıktık işlere gittik onlar hala çalışıyor. İş çıkışı buluşup okey oynardık, bazen sinemaya giderdik, bazen evde playstation kiralardık. Son bir yılda hiç yok yani onlarda gitti. Arayıp sormuyorlar, bende aramıyorum...”(K15)*

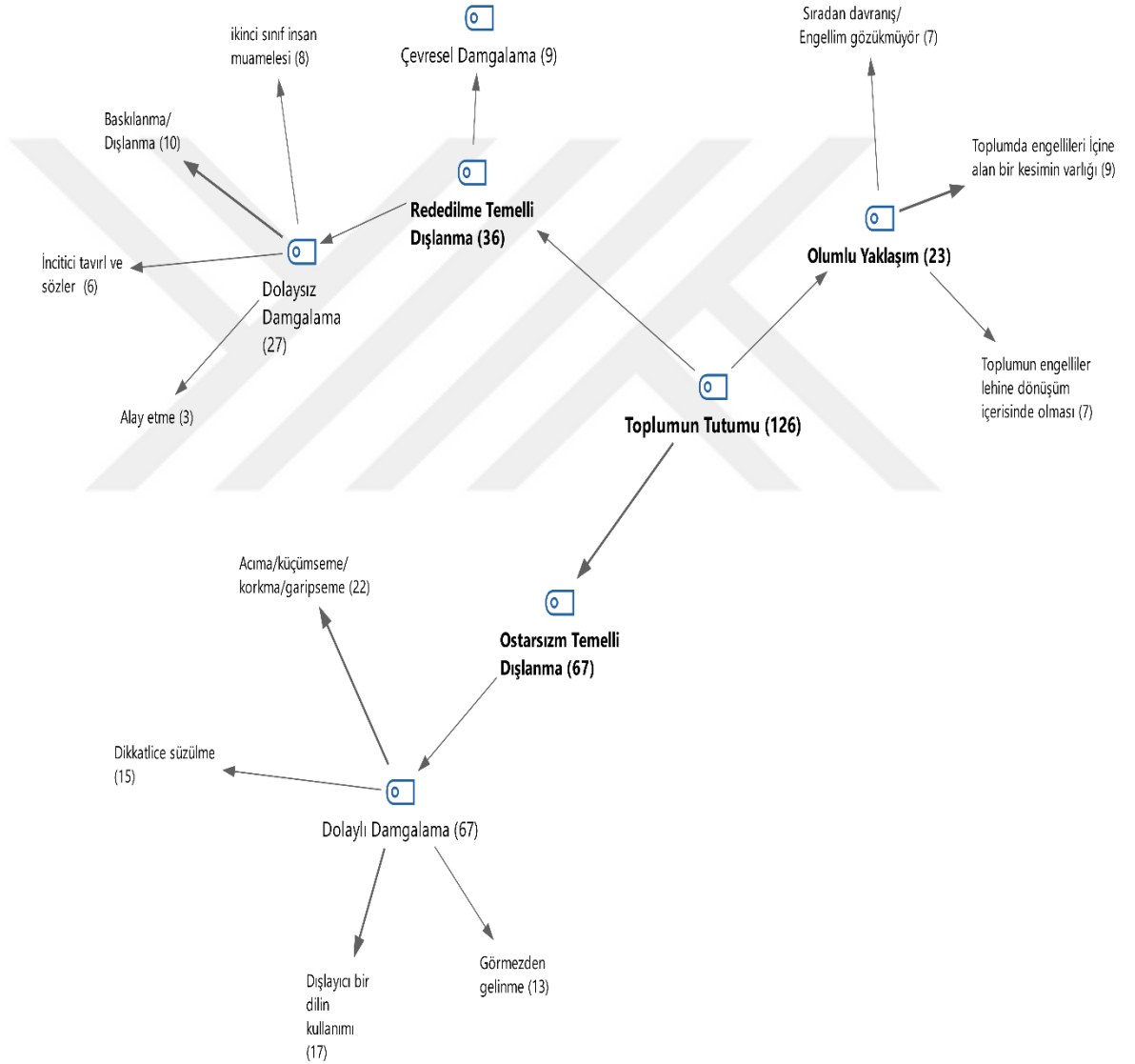
Arkadaş ortamında geri planda olduğunu ifade eden K16, bu durumu işsizlikle ilişkilendirerek şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Arkadaş ortamında geri planda olduğumu hissediyorum. Toplumda böyle sayılan biri olarak değilde toplumda yeri olmayan biri olarak görünüyorum kendimi. İşsiz olduğun için kimse seninle arkadaşlık yapmak istemediğini hissediyorum... En geri kategoridesin. Az önce iyi değildi dedim ya bunun içinde işsiz olmak da var. Şimdi ben bir işte çalışsam hemen ararlar; işte hemen gel, bu akşam şuraya gidelim, bu akşam da buraya gidelim. Ama şimdi işsiz olduğum için, tutumlu olup bir yere gidemeyeceğimi bildikleri için, en alt kategorideyim. Önde değilim, telefonla bile aramazlar. Niye aramazlar? Çünkü biz memur olmuşuz, ben işçi olmuşum çalışıyorum, ne gerek var köyde oturuyor, işte işi yok, gücü yok, diye düşünüyorlar...” (K16)*

### 3.4.1.1.3. Toplumun Tutumu

Toplumun tutumu adlı eksensel kodu oluşturan odak kodlar ve alt kodlar en az 3 frekans düzeyini gösterecek şekilde Şekil 28’de sunulmuştur.

**Şekil 28: Toplumun Tutumu Eksensel Kod Modeli**



Şekil 28’de en az 3 frekans ortaklık düzeyinde işsiz engellilerin toplumun tutumuna yönelik algıları yansıtılmaktadır. Şekilden de görüleceği üzere işsiz engellilerin toplumun tutumuna yönelik algıları 67 frekansla ostaysız temelli

dışlanma, 36 frekansla rededilme yemelli dışlanma ve 23 frekansla olumlu yaklaşım odak kodlarından oluşmaktadır.

### **Olumlu Yaklaşım Odak Kodu**

Olumlu yaklaşım odak kodunda 9 katılımcının toplumda engellileri içine alan bir kesimin varlığından, 7 katılımcının toplumun engelliler lehine dönüşüm içerisinde olduğundan ve 7 katılımcının engellinin gözükmemesi sebebiyle toplumun sıradan davranış gösterdiğinden bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Kendi engellinin gözükmeyişini ifade eden K25, engelini anladıkları takdirde anlayışla karşılandığını ve sıradan davranış gösterildiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Gerçi beni görme engelli olduğum için bu fark edilmiyor. Ne bileyim ayağımda sıkıntı olsa, bir kolumda sıkıntı olsa insanlar fiziksel olarak görür ve nasıl yaklaşırlar onu bilmiyorum. Ama ben görme engelli olduğum için her insan bunu fark etmiyor. Fark edenler de bazen anlayış ile karşılıyorlar ya da hiç bir şeyler yapmıyorlar.” (K25)*

Kendi engel durumlarının gözükmeyişini için sıradan yaşantılarına devam ettiklerini dile getiren K46 ve K51 engelli olduklarını, dışlanma yaşayacakları tedirginliğiyle, saklı tutma çabası olduklarını şu şekilde ifade etmektedirler;

*“Kendi adıma olumsuzluk yok çünkü ortopedik engelli olmadığım için engelli olduğumu çevreye belli etmemeye çalışıyorum. Çünkü zaten onların gösterecekleri olumsuz tepkilerden tabiri caizse olumsuz etkileri engellemeye çalışıyorum. Diğer ortopedik engelli olan insanların veya görme engelli olan insanların çok fazla sıkıntı yaşadığını düşünüyorum...” (K46)*

*“Sosyal bi insanım, engelimi kimseye söylemem. Söylediğim zaman adamlar bir garipsiyor, bir değişik oluyorlar, farklı gözle bakıyorlar. İşte dediğim gibi onun için gizliyorum genelde. Normalde pandemi olmasaydı belki mesleğimden dolayı daha çok iş yapardım. Kendi başıma birşeyler yapar ve o şekilde hayatımı sürdürebilirdim.” (K51)*

K8 toplumun engelliler lehine dönüşüm içerisinde olduğunu, yeni neslin engellilere içtenlikle davrandığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Şimdi topluma yeni güncelleme geldi; 21. yy güncellemesi. 18., 19., ve 20. yy’ın insanları farklı. 21. yy’ın gençleri daha farklı bakıyor. Yani o gençler rahatsız etmemeye, dikkat çekmemeye çalışıyor. Acısa da içinde saklıyor, dışarıya vurmuyor sağ duyulu olduğu için. Vicdanlıyım bak ben vicdanlıyım; şu engelliye acıyorum demek için*

*acımıyor. Sadece içinden acıyor. Elinden geldiğince neyi varsa yardım etmeye çalışıyor ama 45-50 yaşlarında ki amcalar, teyzeler, abiler acıdiklarında onu duyurma ve kendini gösterme çabasında. Sesli bir şekilde engellilerin duyabileceği bir şekilde onu belki küçümsemek için söylemiyor olabilir ama işte acıdığını beli ediyor. İşte hocam beli etmese daha güzel olur ve engelli de rahatsız olmaz. Şimdi ki gençler bunu daha farklı söylüyor, söylemiyor hatta. Mesela yolda yürürken bayan olsun erkek olsun genç arkadaşımız sırtında bir çanta olduğu zaman bir şeyi bahane edip mesela hocam hiçbir şey yoksa cebindeki cüzdanını çantama koyup, cüzdanın önemli bir şey olduğunu söyleyip çantayı kendileri taşıyor. Bende bunların farkındayım; cüzdanında önemli bir şey yok sadece sırtımdan çantayı almak istiyor...” (K8)*

Eski zamn dilimiyle içinde bulunduğu zaman dilimini mukayese eden K11 ve K12 toplumun dönüşüm içerisinde olduğunu kendi yaşantıları üzerinden şu şekilde ifade etmektedir;

*“Yolda yürürken bazı insanlarımız engellilere karşı çok duyarlı. Rampadan falan çıkamadığım zaman hemen koşuyolar, yardım ediyolar sağolsunlar. Ama benim okuduğum dönemlerde, ilkokula başladığım dönemlerde öyle değildi. Ben utanıyordum engelinden, resmen utanıyordum...” (K11)*

*Toplumsal tutumu tutumu benim zamanımda çok kötüydü. Anlayış yoktu, yüzüne karşı acıma vardı, yardımcı oluyum diyen yoktu kısacası çok kötüydü. Ama şuan içinde bulunduğumuz toplumda, insanların algıları daha iyi açıldı, insanlarda yardım etme isteği daha fazla, daha doğrusu bizim farkımıza vardılar. (K12)*

Yeni neslin eğitilmiş olduğunu vurgulayan K14, toplumun eğitimle değişim içerisinde olduğunu şu şekilde dile getirmektedir;

*“Yeni nesil şöyle hocam; eğitim çok önemli bu durumda. Engelliye nasıl davranılır, engelliler nasıl bir birey olarak görülür; o da her şeyi yapabilir durumunun farkında yeni yetişen nesil. Ama eski nesil öyle değil. Eskiler; yazık, sakat mı, Allah yardımcınız olsun gibisinden iletişime geçiyor. Çok garip bakış açıları var ama bayağa bayağa aşmaya başladık. Niğde de bu dernek olayı da bizim biraz daha sosyalleşmemizi sağladı hani..” (K14)*

Toplumsal değişmeyi, devletin engellilere sahip çıkmasına bağlayan ve bu noktada sosyal yardım ve desteklerin önemine vurgu yapan K49’un ifadesi şu şekildedir;

*“Devlet sahip çıktıkça halk da farkındalığını artırdı. Anne babaları huzur evine bırakılıyorlardı halen de var benim bildiğim. Ama şimdi devlet ne dedi; anne babana bak ben sana bakım aylığı vereceğim dedi. Eskiden engelliler hor görülürdü şimdi öyle bir geçim kaynağı değil de nimet gibi görülüyor. Çünkü engelli aylığı var ondan sonra engelli kullanamasa da refakatçi kimliği veriliyor, arabada çok güzel indirim yapıyorlar. bence devletimiz sahip çıktıkça insanlarımızda daha çok farkındalık oluştuğuna ben inanıyorum. Bunun ilk adımını bence devletimiz attı sağolsun. Bizi toplum içine katan devletimiz, halkın kalbine de yerleştirdi diye düşünüyorum.” (K49)*

Toplumdan engellileri içine alan bir kesimin varlığından bahseden K28 ve K40 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

*“Kişiden kişiye göre değişiyor. Benim böyle rahat hareket etmem için kolaylık sağlayanlar oluyor. Mesela karşıdan karşıya geçerken bir anda böyle caddenin ortasına gelip yeşil ışık yandığı zaman benle beraber geçenler direk koluma giriyor. Bu şekilde kimi mesela insanlık ediyor, yardım ediyor, kimisi aman ya boşver kendi geçer diyor. Zaten ben beyaz baston kullanmayıp, kendi işimi kendim hallettiğim için bu görüyor zaten kendi kendini idare eder diyenler de oluyor.” (K28)*

*“Bazı kişilerle güzel iletişim kurabiliyorum.. Bana da sıcak davranıyorlar ama bazı kesim de pek sıcak bakmıyor yani öyle bir kesim de var.” (K40)*

### **Rededilme Temelli Dışlanma Odak Kodu**

Rededilme temelli dışlanma odak kodunda 27 katılımcının dolaysız damgalamadan ve 9 katılımcının çevresel damgalamadan bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

K27 yaşadığı çevresel damgalanma durumundan şu ifadelerle bahsetmektedir;

*“...Genellikle otobüse binindiğim için otobüslerde yaşadım bu örnekleri. Adama diyorum ki anons sistemin çalışmıyor buna çalıştır diyorum. Sende binmeseydin otobüse diyor Hatta bunun yüzünden biz şikayetçi de olduk otobüs şoföründen. İlk etapta ceza yazmadılar. İkinci şikayet dilekçemde ceza yazdılar. Niğde’de engelliler genellikle bu şekilde görünüyor. Sende binmeseydin ne demek? Böyle bir şey olabilir mi? Eğer o sistem engellilerin erişimi için yapılmışsa, bu erişimi de sağlamak zorundasın...(K27)*

K2’de, K27’ye benzer çevresel damgalanma örneğini şu şekilde aktarmaktadır;

*“...Otobüse binecektim ama binemedim. Ayağımda kalça çıkıklığı olduğundan dolayı bacağıma atamadım otobüsün merdivenine, Arkadaki bir vatandaşın; hadi kardeşim seni burada beklemek zorundayız diye bağırdığını duydum. Bu benim çok zoruma gitti, önden şoför yardımcı olduda öyle binebildim... Ben bu durumla çok sık karşılaştım yaşamım boyunca. Çalıştığım iş yerinde arkadaşlarım patır patır merdiven çıkarken ben arkalarında çok kaldım, arkadaşlarımın hadi ya nerede kaldın gibicesinden dalgaları da oldu ...”(K2)*

Çevresel damgalanmayı bir eğlence alanında yaşayan K10 bu durumu şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Bir konsere gittiğimizde insanlardan; arkadaş senin ne işin var, burada zaten biz zor duruyoruz, burada ayakta ezilirsin, git bir kenardan seyret gibisinden tepkiler alıyoruz. Halbuki biz orada normal bir insan olarak konser faaliyetine katılmak istiyoruz.*

*Engelliler geri mi kalsın? Seyretmeyin, gelmeyin, katılmayın, ortama girmeyin dercesine kelimeler ile karşı karşıya kalıyoruz.” (K10)*

Evden dışarı çıkma noktasında baskılandıklarını ifade eden K23, yaşadığı çevresel damgalanma olayını şu ifadelerle paylaşmaktadır;

*“Toplum, insanlar engellisin evinde otur kardeşim diyor. Beni sırt çantasıyla gören insanların, yanlarından geçerken arkamdan konuştuklarını duyuyorum. Bir ara kampa geliyorduk, iki görme engelli arkadaş kampa gitmiştik, iki tane adamın, arkamızdan geçerken adamlara bak kör kör dünyanın bir ucuna gidiyorlar dediğini duydum. Yani bizim birşeyler yapamayacağımıza, devamlı böyle bastırılmış bir şekilde yaşayacağımıza inanmışlar. Toplumun çoğu engelliye böyle bakıyorlar.” (K23)*

K4, toplumda engellilerin insan yerine konulmadığı şu ifadelerle paylaşmaktadır;

*“Dışlıyorlar, engelliye insan yerine koymuyorlar sokaktaki hayvan bizden daha üstün bir engelli olarak bunu düşünüyorum.” (K4)*

Toplumsal baskıdan bunaldığını ve toplumun kendilerini dışladığını vurgulayan K34, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Toplumdan birazcık dışlandığımı hissediyorum, birazcık değil aslında yani genel olarak biz toplumdan dışlanıyoruz. Bir sosyal çevre oluşturmaya çalışsak bile kendi çevremizden işitme engelli arkadaşlarımdan bile çevre oluşturmaya çalışsak bile mutlaka dışardan bir baskı içinde kalıyoruz.”. (K34)*

Toplumda engellilerin dışlandığı bu sebeple kendi rahatsızlığını gizlediğini ifade eden K56 bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Toplum engellileri farklı görüyor. Hatta ben kendi rahatsızlığımı o yüzden saklıyorum, dışlanmamak için.. (K56)*

İkinci sınıf insan mahiyetinde aşağılandığını hisseden K24, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

*“İkinci sınıf insan olarak görünüyoruz biz. Zayıf, düşkün, çaresiz, birilerine muhtaç olarak görüyorlar bizi. Bazısı yardım etmek için elini uzatıyor, çoğu da yardım etmemek için kaçıyor. Bu yüzden kendimizi hep aşağılanmış görüyorum. Aşağılanmış görüyorum ben kendimi.” (K24)*

Toplumun hiç değişmediğini düşünen K47, toplumun engellileri ikinci sınıf insan olarak gördüğünü şu cümlelerle ifade etmektedir;

*“Yine aynı yere çıkıyoruz işte. İnsanların engellilere karşı bakışı kötü; ikinci, üçüncü sınıf insan gibi görüyorlar. Fiziksel engellilerin yanında kronik engellilere de sanki zihinsel engelli gibi bakıyorlar. Sanki çocukla konuşur gibi konuşuyorlar yani. Böyle bir muhabbete denk geldiğimizde, konuştuğumuz zaman sanki zihinsel engelli biriyle konuşur gibi, beş yaşındaki çocukla konuşur gibi yapıyorlar. O açıdan toplumun engellilere bakışı kötü yani. Ne eski ne yeni, eskiye göre bir değişme yok. Toplumun engellilere olan bakışı hep aynı.” (K47)*

K12 toplumun eskiye nazaran daha iyi olduğunu belirttikten sonra tıpkı K24 ve K47 gibi toplumdan ikinci sınıf insan muamelesi görüldüğünü şu cümlelerle ifade etmektedir;

*“...Şu anki durum eskiye nazaran biraz daha iyi. Ama gene ikinci sınıf insan muamelesi görüyoruz. Yani biz bunu daha aşamadık.” (K12-Filiz, Konum 313)*

Sakat tanımlamasından incindiğini vurgulayan K5, bu durumu yarım insan tamlamasıyla şu cümlelerle ifade etmektedir;

*“İkinci sınıf insan, yarım insan bu tabir ne kadar doğru bilmiyorum. Ama yarım insan olarak görüyorlar. İşte biri senin bacağın sakat dediği zaman benim çok ağrıma gitmişti. Bunu kendime yediremediğim için senin gibi düşüncem sakat değil kafam sakat değil diye söylemişim var. Yani bu şekilde ikinci sınıf muamele. Toplumun bakış acısı bile acıtasıyonlu.” (K5)*

K9’da K5 gibi incitici sözlerin kendisinin zoruna gittiğini, bu durumun bir dışlanmışlık örneği oluşturduğunu vurgulayarak şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Cahil birinin yanına gittiğin zaman bizi dışlıyorlar. Şu şöyle sakat, şu şöyle total şeklinde örnek veriyorlar. Yani zorumuza gidiyor, gitmiyor değil. Ama bir kulağımızdan giriyor bir kulağımızdan çıkıyor öyle diyeyim sana...” (K9-Emrah)*

K6 inciti sözlerle alay edildiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Ya birazcık dalga geçiyorlar. Bazıları sakat, bazıları total diyor. Sonra bu işe yaramaz diyorlar. Bazıları yandan çarklı geldi geldi diye dalga geçer...” (K6)*

K8’ de dalga geçildiğini ifade etmekle birlikte bu durumun tüm topluma mal edilemeyeceğini şu şekilde ifade etmektedir;

*“Kişiden kişiye değişiyor hocam. Dalga geçenler, küçümseyenler oluyor ama bunun yanı sıra beni baş üstünde tutanlar da, el üstünde tutanlar da oluyor. Toplumdan topluma değişiyor bu durum.” (K8)*



### ***Ostrasızın Temelli Dışlanma Odak Kodu***

Ostrasızın temelli dışlanma odak kodunda, 22 katılımcının acıma/küçümseme/garipseme, 17 katılımcının dışlayıcı bir dilin kullanılmasından, 15 katılımcının dikkatlice süzülme durumundan ve 13 katılımcının görmezden gelinme durumundan bahsederek dolaylı damgalamaya atıfta bulunduğu görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

İlişkilerde görmezden gelinmeyi gözdardı edilerek yaşadığını ifade eden K21, bu durumu şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Şöyle oluyor; gidiyorsunuz, konuşuyorsunuz ve beni istemediklerini hep böyle anlarım. Yani bakışlarından, konuşmalarından anlarım. Bir anda kalkıp gitmeye çalışıyorlar. Bir şey yaparken söylemiyorlar, gizliyorlar, hemen kalkıp gidiyorlar, fazla konuşmuyorlar, durmuyorlar, muhabbet etmek istemiyorlar. Hani sanki benim muhabbetim sarmıyormuş gibi davranıyorlar. Konuşmamızda falan bir problem yok. Allah'a şükür sıkıntı kafamızda değil, vücudumuzda fiziksel sıkıntılarımız var. Ama onlar böyle düşünmüyor...” (K21)*

K32 engellilerin toplum tarafından bilinçli olarak görmezden gelindiğini dolayısıyla engellilerin toplumda yeri olmadığını şu ifadelerle paylaşmaktadır;

*“Niçinde de toplum engellilerin farkına varsa bile farkında değilmiş gib davranıyor. Çoğu yerde karşılaştığım bir sorun bu. İşitme engellisin ama nasıl iletişim kuruyorsunuz nasıl anlaşıyorsunuz gibisinden kimse ilgilenmiyor bizimle. Bu sebeple toplumda yerimizin olduğunu pek düşünmüyorum. Genelimiz böyle düşünüyor. Bizim toplumda yerimiz yok işitme engelli olarak...” (K32)*

K14’de kendilerinin görmezden gelindiğini şu şekilde ifade etmektedir;

*“Engelli olduğunuz zaman sizi görmezden geliyorlar. İş yok diyorlar, senin yapabileceğin bir şey değil diyorlar, görüntü olarak hoşlanmıyorlar. Bir sürü sorun yani...” (K14)*

Kendilerine dikkatlice bakılmasından rahatsız olan K33 ve K34, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadırlar;

*“Biz yolda yürürken arkadaşlarımızla sohbet ederken herkesin bir olay varmış gibi bakması, bizi rahatsız ediyor. Diğer türlü zaten yolda tek başıma yürüsem kimse benim duymadığımı işitme engelli olduğumu bilmez... Biz yolda yürürken kendileri nasıl konuşuyor ise müsaade etsinler bizde arkadaşlarımız ile öyle konuşalım. Bize değişik birisi gibi bakmasınlar bizde bu ülkenin bir insanıyız...” (K33)*

*“Engellilere sanki başka bir şeymiş gibi bakmaları ya da sanki biz bu engellimizi kendimiz yapmışız gibi bakmaları rahatsız ediyor. Bütün engellilere çok dikkatli*

*bakılıyor, ben bu bakışlardan çok rahatsızım. Eşim, ben ve çocuğum işitme engelli ama biz dışarıya çıktık mı çok rahat bir şekilde sohbet ederek gidemiyoruz ...” (K34)*

K13 ve K55’de kendilerine dikkatlice bakılmasından rahatsız olduklarını ve bu durumdan mahcubiyet duyduklarını şu şekilde ifade etmektedirler;

*“Elimin titremesini gördükleri zaman öyle bi bakıyorlar ki elimi cebimden çıkartasım bile gelmiyor,utaniyorum. Öyle bir bakıyorlar ki sanki hani hiç görmemişler gibi. Mesela otobüse bindiğim zaman ya da ücret uzatırken ya da kart uzattığımda elim titrediği zaman öyle bir bakıyorlar ki sanki yiyecekler. Hiçbirşey görmemişsin de bakarsın ya dik dik gözünü alamazsın, öyle bakıyorlar. Geçen hafta otobüse bindim, ücret uzattım orda vatandaşın biri dedi ki eline ne oldu hayırdır daha gençsin dedi çocuğsun dedi hani mahcup oldum şahsen, yerin dibine girdim ,utandım...”(K55)*

*“Yolda giderken önümden bir bayan geçse, önümden gelirken ayağıma bakıyor. Ayağıma baktığı zaman da ben utaniyorum. Utaniyorum kendimden, kendimi engelli olarak gördüğüm için utaniyorum bu yüzden sanki böyle aşağılanmış gibi görüyorum kendimi...”(K13)*

Üsluba dikkat çeken K10 ve K47 dışlayıcı bir üsluptan rahatsızlıklarını şu cümlelerle dile getirmektedir;

*“Yeri geliyor şu da var. Arkadaşım kusura bakma sana verebileceğim bir iş yok dedikten sonra cebinden 50 lira 100 lira vermeye çalışan iş verenler var. Yani nedir bu böyle; karındaki insanı rencide eder gibi. Benim sana uygun işim yok demek değil de 50 lira 100 lira vereyimde şuradan çek git der gibi...” (K10)*

*Aslında onların açısından bakarsak iyi görünebilir ama engelliler açısından bakıldığı zaman çok da iyi durmuyor. Çünkü engelli olarak yaşadığımız zorluklardan dolayı hassas oluyoruz ve söylenenleri yanlış anlama ihtimalimiz oluyor. Toplumda da şöyle bir bakış var; engelli bir şey yapamaz diye. Buna fazla yüklenmeyelim gibisinden bir söylem aslında bir taraftan iyi niyetli gibi görünse de bi taraftan da bu söylem engellileri yıpratıyor (K47)*

K28 ‘de dışlayıcı bir üsluba vurgu yapmakta ve bir anısını şu şekilde aktarmaktadır;

*“Engelliler, fazlalık gibi görünüyor insanların gözünde. Bir ara bizim dernek başkanımızla bir yere giderken böyle bir aile geçiyordu, küçük de bir kızları vardı. Kızın babası; kızım çekil görme engelliler geliyor, sana çarpmasın dedi. Engellilerin böyle zarar verecekmiş gibi bir ibaresi var yani toplum nazarında.” (K28)*

K14’te dışlayıcı bir üslupla ilgili anısını şu şekilde paylaşmaktadır;

*“Mesela ben geçen sene bir dönem okulda kütüphanede çalıştım. Okula giderken yaprak sarması götürdüm. Hani ben yapmıştım, onu söyledim yani ben yaptım dedim arkadaşlara. Onlarında (aaa) sen bunu yapabiliyor musun gibisinden söylemleri oldu. Sonuçta herkes eliyle yapıyor, ben de elimle yapıyorum. Yani öyle yadırganacak bir şey*

*yok. Vakit geçirsin yani okula gelmiş verimli olamaz da işte burada dursun vakit geçirsin şeklinde bakıyorlar sanırım. (K14)”*

Kendilerine acıyarak bakılmasından dolayı sinirlendiklerini ifade eden K1 ve K34 bu durumu şu şekilde ifade etmektedirler;

*“Biri beni gördüğü zaman örnek veriyorum; durumumdan dolayı para vermeye bile kalktı yani bunu da yaşadım. Toplum daha çok acıyarak bakıyor engellilere, beni siner eden şey bu yani...” (K1)*

*“İşe ilk baladığım zamanlar gelip benle diyalog kurmaya, konuşmaya çalışıyorlardı. Bende onlar konuştuğu zaman, ben duymuyorum, kulağım duymuyor, ne diyosunuz anlamıyorum sizi bana işaret yapın dediğim zaman vah tüh yazık diyorlardı. Bize acıyarak bakıyorlar. Bu duruma ben çok sinirleniyorum, hoşuma gitmiyor.” (K34)*

Kendilerine acıyarak bakılmasını unutamayan K12 ve K17 bu duruma üzüldüklerini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*Küçükken size yaşadığım birşeyi anlatayım. Böyle çarşıya gitmiştik, teyzenin birisi beni durdurup resmen yüzüme acıdı benim. Ben o günü hiç unutmuyorum çok üzülmüştüm . (K12)*

*Benim gözüme bıçak girdi. “Aaa, bu da şöyle olmuş.” şeklinde önyargılı davranmaları, insana acır gibi bakmaları, yazık, güzelliği de soluvermiş.gibi söylemleri oldu. Bunları da yaşadım. (K17)*

Toplumun engellilere acıyarak baktığını vurgulayan K23, kendisinden dua isteyenlerin bile olduğunu şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Ahlayan vahlayan böyle ay yazık aman körmüş, gencecikmiş vah vah tüh tüh tüh bir acıma bir dram hep bu gözle bakıyorlar. Nasıl tabir edeyim size; hep bir ezikleme gözüyle bakıyorlar. Bu da engelli işte yazık öyle acıma gözüyle bakıyorlar. Bana bir dua etsene diye gelen bile oldu. Benim duam kabul olsa zaten işsiz olmam arkadaş. Adam geliyor dua istiyor...” (K23)*

### 3.4.1.2. Sosyal Faaliyetler

İşsiz engellilerin sosyal durumu kategorisinde yer alan sosyal faaliyetler seçici kodunu oluşturan eksensel kodlar ve odak kodlar Şekil 29’da sunulmuştur.

Şekil 29: Sosyal Faaliyetler Seçici Kod Modeli



Şekil 29’den görüldüğü üzere “İşsiz Engellilerin Sosyal Durumu” kategorisinde yer alan sosyal faaliyetler seçici kodunda 526 frekans toplanmıştır. Söz konusu frekansların; 224’ü gündelik sosyal faaliyetler adlı eksensel koddan, 196’sı siyasi ve temsil faaliyetleri eksensel kodundan ve 106’sı sosyal faaliyetler adlı eksensel koddan meydana gelmektedir. Sosyal faaliyeti oluşturan eksensel

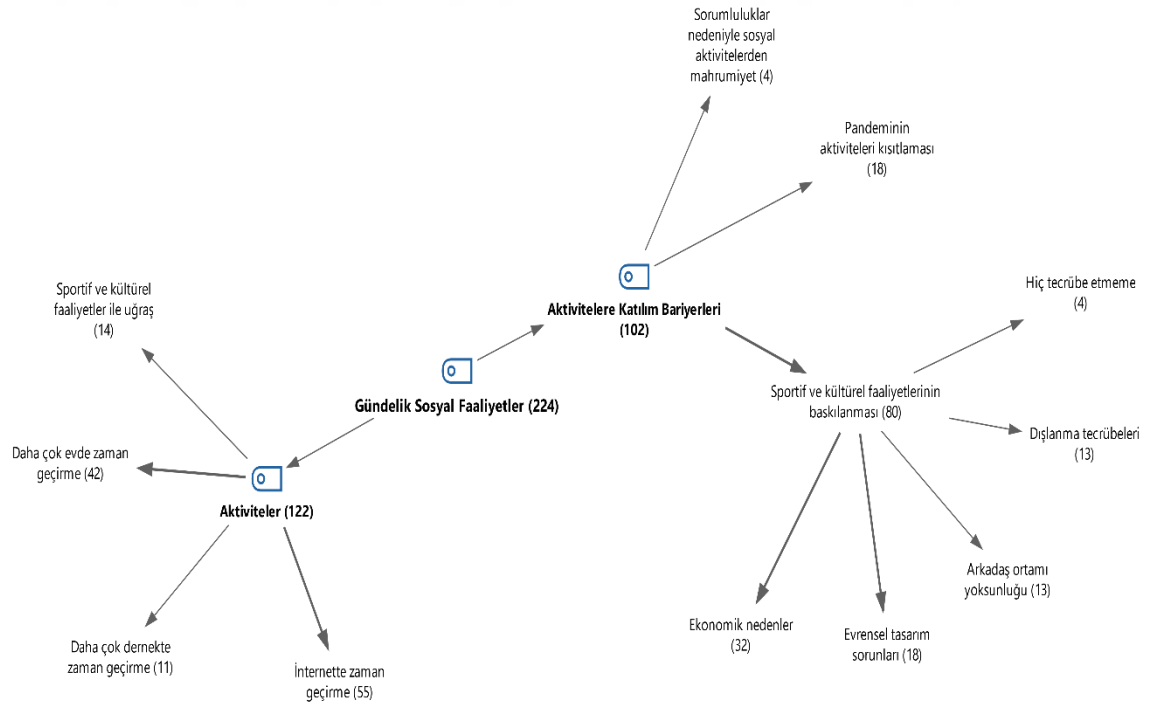
kodlardan; 224 frekanstan oluşan gündelik sosyal faaliyetler eksensel kodu 122 frekansla aktiveteler odak kodundan ve 102 frekansla aktivetelere katılım bariyerleri odak kodlarından oluşmaktadır. 196 frekanstan oluşan siyasi ve temsil faaliyetleri eksensel kodu; 72 frekansla temsiliyet sorunsalı, 54 frekansla siyasi partilere yönelik tutumlar, 52 frekansla engelli haklarından yararlanamama ve 18 frekansla oy kullanma sorunları odak kodlarından oluşmaktadır. 106 frekanstan oluşan sosyal faaliyetler ve çevre adlı eksensel kod ise 67 freksanla Niğde'nin olumsuz yönleri ve 39 frekansla Niğde'nin olumlu yönleri odak kodlarından oluşmaktadır.

Sosyal faaliyetleri oluşturan söz konusu eksensel kodlar ayrı başlıklar altında ele alınacak ve bu noktada odak kodlarla birlikte betimsel ifadeler yer verilecektir.

### 3.4.1.2.1. Gündelik Faaliyetler

Gündelik faaliyetler eksensel kodunu oluşturan odak kodlar ve alt kodlar en az 3 frekans düzeyini gösterecek şekilde Şekil 30'da sunulmuştur.

**Şekil 30: Gündelik Faaliyetler Eksensel Kod Modeli**



Şekil 30'da en az 3 frekans ortaklık düzeyinde, işsiz engellilerin gündelik faaliyetlerine yönelik durumları yansıtılmaktadır. Şekilden de görüleceği üzere

gündelik faaliyetleri eksensel kodu 122 frekansla aktiveteler ve 102 frekansla aktivitelere katılım bariyerleri odak kodlarından oluşmaktadır.

### **Aktiviteler Odak Kodu**

Aktiveteler odak kodunda 55 katılımcının internette zaman geçirdiğinden, 42 katılımcının daha çok evde zaman geçirdiğinden, 14 katılımcının sportif ve kültürel faaliyetlere uğraştığından ve 11 katılımcının daha çok dernekte zaman geçirdiğinden bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Derneği, bunalımlardan bir kaçış yeri olarak gören K23 ve K9 genelde dernekte vakit geçirdiklerini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Daha önce dediğim gibi yeni evlendim, 6 aylık evliyim. Bu işsizlik konusu ister istemez yeni evli olmama rağmen sıkıntılara yol açabiliyor. Yeni düğünden çıktık; ödenmesi gereken borçlar var ama ödeyemiyorsun. Diğer taraftan babamla beraber yaşıyorum, onların gölgesinde kalmak, insana ayrı bir yük getiriyor. Kendi evimde, kendi ayaklarımın üzerinde durmak isterim ama işte bunun için uğraşıyorum, bu da olmayınca sıkıntılar yaşıyorum, sosyal ekonomik sıkıntılar yaşıyorum. Bunun için hani sürekli evden uzaklaşma çabasındayım. Bu yüzden kendimi derneğe atıyorum. Biraz orada kafamı rahatlatmak, sorunlardan uzaklaşmak için. Yeni evliyim ama böyle sıkıntılardan, sorunkardan kafamı kaldıramadım.” (K23)*

*“Gündelik yaşamım şöyle; sabah sekiz buçuk gibi kalkarım, niye erken kalkıyorsun dersin, ailemle papaz olmamak için, birbirimizle hırgür olmasın, kavga çıkmasın diye. Çoğu zaman erken çıkarım evden. Ailem üstüme çok yüklenir işsiz olduğum için. Bizde engelli olduğumuz için iş bulamıyoruz. Evle kavga etmemek için erkenden dışarı çıkarım. Genelde kahvaltı yapmam onları görmeyim diye yapmam, dışarda yaparım da evde yapmam. Bizim engelliler derneği var oraya giderim. Orda çay içeriz, otururuz, sinir stres kalmaz. Oraya gittiğim zaman kendimi rahat hissediyorum; gürültü yok, kavga yok, iş derdi yok. Genelde bu şekilde geçiyor günüm, rutin geçiyor.” (K9)*

Sosyal bir yaşamı olmadığını bu sebeple sık sık derneğe gidip geldiğini ifade eden K14, bu durumu şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Sosyal yaşam mı? Şuan sosyal yaşamım yok. Derneğe gidip geliyorum 3-4 günde bir, 2-3 üç günde bir, belli olmuyor. Havanın durumu da benim için önemli değil. Çünkü bizler için tek aktivite yeri burası, burada çay kahve içip arkadaşlarla biraz vakit geçiriyorum hepsi o yani. Sosyal bir yaşamım yok şuan.” (K14)*

Hayatının dernek ve ev arasında geçtiğini ifade eden K27 aynı zamanda bir takım sporif ve kültürel etkinliklerle ilgilendiğini ancak pandeminin bu etkinlikleri sekteye uğrattığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Gündelik hayatım, dernek ev arası geçiyor. Okula gidiyordum, okul da bitti. Üniversite 2 yıllık bitti. Gündelik hayatımda hem okula hem derneğe hem eve gidiyordum. Gündelik hayatımda dernekte drama eğitimi alıyorduk oraya gidiyordum. Koroya gidiyordum, müzik eğitimi alıyor oraya gidiyordum. Golbol sporu dediğimiz bir*

*spor var onu yapıyorduk arkadaşlarla ama bu pandemi dolayısı ile şu an bunlara ara verildi. İnşallah pandemi bittikten sonra devam edeceğiz bu faaliyetlere...” (K27)*

Haftada bir de olsa futbol oynadığını ifade eden K21 futbola düşkünlüğünü şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Gündelik aktivitem içerisinde müzik dinlemeyi ve yemek yemeyi seviyorum Bir de sabit halı saha var. Ben futbolcu olacaktım, futbol için çok uğraştım. Niğde Belediyespor’ da oynadım. Gözümden ameliyat olunca o hayalim de artık gitti.Artık futbolcu olamam da ama böyle oluyormuş gibi futbol oynuyorum halı sahada. Futbolu çok seviyorum, yani aşırı seviyorum. Futbol oynuyorum bir aktivite olarak sadece...Para olmadığı zaman halı sahaya gidiyorsunuz, halı saha da ücretli. Halı sahadan sonra arkadaşlar mesela diyor ki yemek yiyelim, çay içelim ben bunların hiçbirine gitmiyorum, sadece halı sahaya gidiyorum. Hatta halı sahada bile takım olarak benim halı saha ücretimi topladıkları oldu.” (K21)*

Genellikle evde vakit geçirdiğini dile getiren K11 ve K17 evlerinde sporla uğraştıklarını şu şekilde ifade etmektedirler;

*“Genellikle evdeyim, dışarıda ne öyle bir eğlence sektörüm ne de öyle bir aktivitem yok. Öyle evde ufak tefek spor yapıyorum, tamamen hantallaşmayayım diye.” (K11)*

*“Ev içinde spor yapıyorum. Kendi halimde kendimce spor yapıyorum evin içinde.” (K17))*

Gündelik hayatını genellikle evin içinde geçiren K47, günlük aktivite olarak sadece yürüyüşe çıktığını, kitap okuduğunu ve televizyon seyrettiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Gündelik hayatımda bazen bunalıyorum hava güzel olursa yürüyüşe çıkıyorum. Başka bir sosyal faaliyetim dediğim gibi yok. Evin içinde internetimde yok. Bazen televizyon izlerim. Kitap falan da alamıyorum, kütüphaneden bulduğum kitapları okuyorum. Başka da arkadaş çevremde zaten yok. Dediğim gibi spor olarak bir yürüyüş, sosyal faaliyet olarak da bir televizyon ve kitap başka bir aktivitem yok.” (K47)*

K13 sürekli evin içinde olduğunu vurgulayarak günlük hayatını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Sürekli evdeyim, canım sıkıldığı zaman balkonuma çıkıp oturuyorum. Çayımı demliyor, kahvemi alıyor balkonum da oturuyorum. Balkonumda karşı komşum merhaba derse onunla sohbet ediyor sonrasında giriyorum içeriye. Evimde kendi başıma işimi yapıyor, örgümü örüyor, çocuklarımla eğleniyor bazen de eşimle şakalaşıyorum.” (K13)*

Sosyal bir aktivitesinin olmadığını vurgulayan K36 ve K43 gündelik yaşamlarını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Gün içerisinde ya annemgile gidiyorum ya da eşimin ailesi ile yahut kendi ailemle vakit geçiriyorum. Çoğu zaman evden dışarı hiç çıkmıyor, evde çocuğumla vakit geçiriyorum. Başka bir gündelik yaşamım yok yani, sosyal bir yaşamım yok.” (K36)*

*“Gün içerisinde bazen derneğe gitsemde genellikle evde oğlumun okul eğitimi ile ilgileniyorum. Şu an uzaktan eğitim aldığı için onun derslerini takip etmeye çalışıyorum ne kadar edebilirsem. Genelde onunla ilgileniyorum.” (K43)*

Katılımcıların neredeyse tamamının internette zaman geçirdiğini ve bunu bir aktivite olarak değerlendirdiğini ifade ettikleri görülmektedir. Bu çerçevede daha çok soruya mukabil verilen cevaplar sayesinde katılımcıların internette zaman geçirme alanları tespit edilerek Tablo 26’da yaş grupları ayrımı dahilinde sunulmuştur.

**Tablo 26: Yaş Grubu Ayrımı Dahilinde İnternette Zaman Geçirme Alanları**

| Kodlar ve Yaş Grupları             | Yaş Grubu = 15-25 |    | Yaş Grubu = 26-35 |    | Yaş Grubu = 36-45 |    | Yaş Grubu = 46-55 |    | Toplam |     |
|------------------------------------|-------------------|----|-------------------|----|-------------------|----|-------------------|----|--------|-----|
|                                    | %                 | N  | %                 | N  | %                 | N  | %                 | N  | %      | N   |
| İnternet/Sosyal Medya              |                   |    |                   |    |                   |    |                   |    |        |     |
| Sınırlı internet kullanımı (+)     | 7,1%              | 1  | 4,5%              | 1  | 0                 | 0  | 0                 | 0  | 3,5%   | 2   |
| Online işlemler                    | 0                 | 0  | 4,5%              | 1  | 0                 | 0  | 0                 | 0  | 1,8%   | 1   |
| E-ticaret                          | 14,3%             | 2  | 4,5%              | 1  | 7,7%              | 1  | 0                 | 0  | 7,0%   | 4   |
| Sosyal Medyada zaman geçirme (+)   | 71,4%             | 10 | 36,4%             | 8  | 30,8%             | 4  | 42,9%             | 3  | 43,9%  | 25  |
| Çocuk ödevine yardım için kullanma | 0                 | 0  | 9,1%              | 2  | 15,4%             | 2  | 0                 | 0  | 7,0%   | 4   |
| Arkadaş grubu ile sohbet           | 0                 | 0  | 13,6%             | 3  | 15,4%             | 2  | 57,1%             | 4  | 15,8%  | 9   |
| Gündemi takip etme                 | 0                 | 0  | 9,1%              | 2  | 7,7%              | 1  | 14,3%             | 1  | 7,0%   | 4   |
| Oyun oynama                        | 14,3%             | 2  | 22,7%             | 5  | 0                 | 0  | 0                 | 0  | 12,3%  | 7   |
| Hobilerle uğraş                    | 14,3%             | 2  | 9,1%              | 2  | 30,8%             | 4  | 14,3%             | 1  | 15,8%  | 9   |
| İş arama                           | 50,0%             | 7  | 59,1%             | 13 | 46,2%             | 6  | 42,9%             | 3  | 50,9%  | 29  |
| Araştırma ile geçen vakit          | 21,4%             | 3  | 13,6%             | 3  | 23,1%             | 3  | 14,3%             | 1  | 17,5%  | 10  |
| Sosyal medyadan uzak kalma isteği  | 35,7%             | 5  | 31,8%             | 7  | 30,8%             | 4  | 28,6%             | 2  | 31,6%  | 18  |
| Fim/video seyretme (+)             | 35,7%             | 5  | 22,7%             | 5  | 15,4%             | 2  | 14,3%             | 1  | 22,8%  | 13  |
| Boşa zaman geçirme                 | 14,3%             | 2  | 0                 | 0  | 7,7%              | 1  | 0                 | 0  | 5,3%   | 3   |
| <b>TOPLAM</b>                      | 278,57            | 39 | 240,91            | 53 | 230,77            | 30 | 228,57            | 16 | 242,11 | 138 |
| <b>N = Belgeler</b>                | 100,00            | 14 | 100,00            | 22 | 100,00            | 13 | 100,00            | 7  | 100,00 | 57  |

Tablo 26’ dan görüldüğü üzere, internette zaman geçirme alanların yoğunluğu, 29 frekansla ( %50,9) iş arama, 25 frekansla (%43,7) sosyal medyada zaman geçirme ve 18 frekansla (%31,6) sosyal medyadan uzak kalma isteği kodlarında toplanmaktadır. Bununla birlikte internette iş arayanların sıklığı, 13 frekansla 26-35 yaş grubunda yer alan kişilerde daha yoğun iken 15-25 yaş grubunda yer alanlarda 7, 36-45 yaş grubunda yer alanlarda ise 6 frekans sıklığı ve 46-55 yaş



grubunda ise sadece 3 frekans sıklığı tespit edilmiştir. Bir diğer bulgu olarak yaş grubu dağılımı dahilinde, yaş grubu artıkça sosyal medyada zaman geçirme sıklığının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre sosyal medyada zaman geçirme frekans sıklığı; 15-25 yaş grubunda yer alanlarda 10, 26-35 yaş grubunda yer alanlarda 8, 36-45 yaş grubunda yer alanlarda 4, 46-55 yaş grubunda yer alanlarda ise 3 kişi olarak tespit edilmiştir. Söz konusu bu tespitin paralelinde sosyal medyadan uzak kalma isteği de yaş grubuna ayrımı dahilinde azalmaktadır. Buna göre sosyal medyadan uzak kalma isteği frekans sıklığı 15-25 yaş grubunda yer alanlarda 5, 26-35 yaş grubunda yer alanlarda 7, 36-45 yaş grubunda yer alanlarda 4, 46-55 yaş grubunda yer alanlarda 2 kişi olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların internette zaman geçirme alt kodunda verdikleri ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Engellilerin hayatının rutin geçtiğini ifade eden K12 genellikle inetrenette zaman geçirdiğini ve buradan az da olsa bir gelir sağladığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...Rutin zaten engellilerin hayatı rutindir. Sabah kalkarsın, kahvaltını yaparsın sonra aynı şeyler işte. Ben onlara ek olarak el işi yapıyor, Instagram’da bir sayfam var, o sayfada yaptığım el işlerini tanıtıyorum. Fotoğraflarını, videolarını çekiyorum. Orada örgüyle ilgilenen arkadaşlar bana fikirlerimi soruyorlar; işte nasıl yaptın, nasıl ettin gibisinden danışıyorlar. Orda da ayriyetten bir çevre oluyor. Tabi bunu ailemin durumu olmadığı için, kendine harçlık çıkartmak derler ya ihtiyaçlarımı karşılamak, harçlık çıkarmak için yapıyorum. Hatta dün kargomu verdim.” (K12)*

Evin içinde sürekli sosyal medyada zaman geçirdiğini vurgulayan K40, bu durumun ailesinde tepkiyle karşılandığını şu şekilde ifade etmektedir;

*“Sürekli evin içindeyim ben. Milli takıma katılmak için biraz hazırlık yapıyordum bir ara ama şuan da evin içinde sadece video, Instagram, Facebook gibi yerler de takılıyorum. Benim bu internette sürekli takılmam ailem açısından biraz sorun oluyor. Sürekli internette takılıyorsun hiçbir işe bakmıyorsun gibicesinden problemler yaşıyorum.” (K40)*

Sürekli evde olduğundan bahseden K42 arkadaş çevresinin sınırlı olmasından bahsetmekte ve evde sıkılmamak için internet üzerinden arkadaşlarıyla sohbet ederek zaman geçirdiğini şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Arkadaşlarla gidip gelme olayı olmadığı için arkadaşlarımla en azından telefonda internet üzerinden konuşuyorum. Arkadaş çevrem daha da daralmaması için çabalıyorum. Her zaman her yerde ben çabalamış oluyorum evde, arkadaş çevremde. O yüzden internet kullanıyorum, onu da kullanmasam evin içinde çok bunalacağım.” (K42)*

K48 sosyal çevresinin internetteki arkadaşlarından oluştuğunu, interaktif oyunlara düşkünlüğünü ve e-ticaretle uğraştığını şu şekilde ifade etmektedir;

*“...Ben bilgisayar oyunlarını oynamayı çok seviyorum. Online arkadaşlarım, sınırsız sayıda online arkadaşım var. Yani bilgisayar üzerinden tanıştığım; İstanbul'dan, Ankara'dan Diyarbakır'dan birçok arkadaşım var. Sosyal çevrem daha çok online üzerine oluşmuş diyebilirim..Letgoyla mücadele ediyorum. Evde kullanılmayan eşyaları falan satıyor, onların parasıyla da kendime ufak bir gelir elde ediyorum... (gülüyor).Letgodan epey birşey sattım. Kendime ekran kartı aldım, şimdi bilgisayar taktıracam...” (K48)*

K5 sosyal medyadan uzak kalmak istediğini ve interneti; araştırma yapmak, film izlemek ve iş aramak için kullandığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...Herşeyi paylaşıyorlar hocam; İşte yediğini atıyorlar, gezdiğini atıyorlar, falanca yerde bunu yersin, Erciyes dağındayım kayak yapıyorum, falanca tatildeyim ,işte falanca yerdeyim şeklinde hikaye paylaşıyorlar. İşte daha basit şekilde bugün falanca yerde işte mangal keyfi, birde bunlar çıkmış; şu keyfi, bu keyfi şeklinde fotoğraflar paylaşıyorlar. Fazla sosyal medya ile pek işim olmuyor var mı var sadece bunu demek için açtım yani. Genelde interneti film izlemek, merak ettiğim şeyleri araştırmak için kullanıyorum ve en önemlisi iş aramak yani. Bütün iş arayacak sitelere üyeliğim var kariyer net olsun, yeni bir iş olsun, en önemlisi İşkur olsun başvurmadığım iş yok, geri dönüş yok.” (K5)*

İnternete zamanını sosyal medyada ve iş arama faaliyetiyle geçirdiği ifade eden K16, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...İnternette sosyal medyada geziyorum. İş ilanlarına bakıyorum. Bu az önce saydığım kategorilerde iş ilanlarına bakıyorum. Günlük sabah saat 10'da Memurlarnette, İşkur'da, Face'de engelli gruplarında iş ilanları yayınlanıyor. Oradan bakıyorum, bana uygun olan olursa hemen Niğde'ye telefon ediyorum İŞKUR'a. Burada kaydımı yaptırıyorum. Bunlara bakıyorum. Sonra Face'de, Whatsapp'ta geziyorum...” (K16)*

İnternette gündemi takip etmek ve iş ilanlarına bakmak için girdiğini ifade eden K7 sosyal medyadan uzak kalmak istediğini şu şekilde aktarmaktadır;

*“ Bazen ilgimi ceken haberlere bakıyorum. Genelde iş arıyorum. Sosyal medyaya pek girmiyorum. Sosyal medyada yiyecek, içecek paylaşılıyor, malını mülkünü, ineğini danasını paylaşıyor adam. Bende gıcık olduğumdan pek girmiyorum sosyal medyaya...” (K7)*

### **Aktivitelere Katılım Bariyerleri Odak Kodu**

Aktivetelere katılım bariyerleri odak kodunda 51 katılımcının sportif ve kültürel faaliyetlerin baskılanmasından, 18 katılımcının pandeminin aktiviteleri kısıtladığından, 4 katılımcılığının sorumlulukları nedeniyle sosyal aktivitelerden

mahrum kaldıklarından bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

K32, rol değişimi nedeni ile çocuklarına kendisinin bakması gerektiğini bu sebeple kendisine vakit ayıramadığı şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“..Evden dışarı çıkamıyorum. Eşim çalıştığı için çocuklarla ben ilgileniyorum bu yüzden sosyal yaşamım yok, sosyal aktivitem de kalmadı yani...Evde sürekli çocuklar ile zaman geçiriyorum. Çocuğumun biri okullu olduğu için onun ödeviyle, diğerinin de yaşı küçük olduğu için onun da bakımıyla uğraşıyorum. Hep onlarla ilgileniyorum, onlarla ilgilenmekten başka şeylere vaktim olmuyor.” (K32)*

K10 pandeminin aktivitelere etkisini şu şekilde ifade etmektedir;

*“Zaten bir yere katılım yapamıyor, bir yere gidemiyoruz. Bu pandemi de zaten ona eksen oldu. İşte yaz boyunca sosyal aktivite olarak düğünler vardı, düğünlere de gidemiyoruz. Düğünler kapandı, kahveler kapandı. Biraz televizyon seyrediyoruz, habere falan bakıyoruz. Haberlerden de bıktık, onu da seyretilmiyoruz artık. İşte bir gideceğiz, piknik yapacağız alanlara sokmuyorlar. Düğün oluyor, onlara bile gidemiyoruz, sosyal aktivitemiz kalmadı yani kapalı...” (K10)*

K30 genellikle internette zamanını geçirdiğini, pandemi öncesinde futbolla ilgilendiğini ancak pandeminin sosyal yaşamını biraz daha kısıtladığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“ Genelde İşkur’un sayfalarını, kendime göre iş bulabilir miyim diye sürekli takip ediyorum. Genelde internette zaman geçiriyordum pandemiden dolayı. Derneğe gittiğimizde dernekte futbol vardı, maç falan yapıyorduk, pandemiden dolayı o da kalmadı artık.... sosyal yaşamımız biraz daha kısıtlandı...” (K30)*

Sanatla uğraştığını ifade eden K50, pandemi sebebiyle sanatsal aktivitelerin de durduğunu şu şekilde ifade etmektedir.

*“Sportif aktivitelerim yok. Maç olsun, futbol olsun seyretmeyi seviyorum. Onun dışında müzik yaparız dernekte Barış hocamızla müziği de çok sevdiğimiz için hobi olarak yapıyoruz biz bunu. Bu pandemide biraz o da bizi vurdu. Daha önceki gibi yapamıyoruz. Daha önce huzur evine gidiyorduk, öğrenci üniversitenin öğrencisi çok gelirdi, orda insanları eğlendirme amaçlı tabii ki maddiyatsız, karşılıksız hobi olarak yapardık, insanlar mutlu olsun diye yapardık. Sevgi evlerine gittik birkaç kere, kapalı cezaevlerine gittik, işte o faaliyetler güzeldi. Kora çalışmamız vardır her yıl konser yaparız. Mayıs ayında engelli haftası olduğu için bir de 3 Aralık’ ta. Pandemi engel oldu artık onu da yapamıyoruz..”. (K50)*

51 katılımcının sportif ve kültürel faaliyetlerin; hiç tecrübe etmeme, arkadaş ortamı yoksunluğu, dışlanma tecrübeleri, evrensel tasarım sorunları ve ekonomik

nedenlerden dolayı baskılanmasından bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda 80 frekansın toplandığı baskılanma nedenlerine yönelik ifadelerin bazıları şu şekildedir;

K19 kafe/tiyatro/sinema gibi yerlere hiç gitmediğini, bu yönde bir tecrübesinin bulunmadığını şu şekilde ifade etmektedir;

*“Hocam yaşadığım sorunlar var ya. Hayatımda ömrümde gitmedim ben oralara. Bilmiyorum, nasıl olduğunu bile. Bunlar tabi benim için eksiklik ama hayatımda görmedim ki ben oraları...” (K19)*

K9’da tıpkı K19 gibi kafe/tiyatro/sinema gibi yerleri tecrübe etmediğini belirtmekle birlikte arkadaş ortamı yoksunluğuna şu cümlelerle dikkat çekmektedir;

*“Buralara gitmek için tanımıyorsun, etmiyorsun. İllaki bir arkadaşın olacak bizde çevre olmadığı için sosyal faaliyetim de yok.” (K9)*

Sosyal aktivite için arkadaşla ihtiyaç duyulduğunu ifade eden K16, arkadaşsız olması sebebiyle sosyal aktivitesiz bir yaşam sürdüğünü şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Arkadaşım yok sosyal aktiviteye gidecek. Hani böyle yan yana gidecek bir arkadaşım yok. O yüzden mesela işim olursa işimi görüyorum, buradan eve. Öyle bir hayat yaşıyoruz.” (K16)*

Sosyal aktivite için arkadaş ortamına ve maddi kaynaklara ihtiyaç duyduğunu vurgulayan K24 her iki durumunda kendisinde olmadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“O dediklerin ben de sıfır hocam. Onların bende hiçbiri yok. O dediklerinizin olması için paranın olması lazım. Arkadaş ortamının olması lazım. İşte onlar olmayınca, onlar da olmuyor. En büyük eğlencem benim kendimce sigara içmem.” (K24)*

Sosyokültürel bir ortamda dışlandığını ve bu nedenle bir daha böyle bir ortama girmeyeceğini ifade eden K12, söz konusu dışlanma tecrübesini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...Bir gün kafeye gittim, en arkada taraflardan bir masa açtılar, orda oturabileceğim söylendi. Bir daha bende kafeye gitmedim, ikinci sınıf insan muamelesi gördüğüm yerde ne işim var!” (K12)*

K26'da K12 gibi sosyokültürel bir ortamdan dışlanma tecrübesini şu cümlelerle ifade etmektedir;

*"...Kafeye gittim geçen sene yaklaşık 1 yıl falan oldu. İki tane görme engelli arkadaşım vardı yanımda. Kafeye girdiğimizde bizi en uç noktaya, en kırsal bölgeye oturtular. Biz normal insanların içine girmek ve kafa dağıtmak için girdik ama bizi en son masaya oturtular. Ben biraz gördüğüm için durumun ne olduğunu anladım. O yüzden de ne sinemaya ne başka bir yere kafeye falan da gitmek istemiyoruz. Küçümser görüyorlar bizi küçümser tavır aldığımız için gitmiyoruz." (K26)*

K34'ün dışlanma tecrübesi kendi aktarımlarıyla şu şekildedir;

*"Çevremle zaten biz genelde evde buluşmayı tercih ediyoruz çünkü kafeye falanda gidince bizi siz çok el hareketi falan yapıyorsunuz, tepkileriniz çok değişik oluyor, sizi şuraya alalım hem görünmezsiniz diyorlar. Ne rahatsız olursunuz ne de milleti rahatsız edersiniz gibi tavırlar oluyor." (K34)*

Sosyokültürel bir ortamdan dışlanma tecrübesiyle birlikte evrensel tasarım sorunlarına da dikkat çeken K39, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

*"Sinemaya gitmeyi isterim fakat bizim buraya gelen filmlerde alt yazılı olmadığından dolayı sinemayı pek fazla kullanmıyorum, izlediğim filmlerden bir şey anlamıyorum alt yazı olmadığı için. Kafeye falanda gidince siz çok hareketlisiniz, siz çok el kol hareketi yapıyor, dikkat çekiyorsunuz, arka masaya geçin tarzında hitapları ya da yer yok dedikleri bile oluyor." (K39)*

K2 sosyokültürel bir faaliyetinin evrensel tasarım nedeniyle baskılandığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*"Sinemaya bir sefer gitmiştim çok merdiveni vardı. İnışte değil ama çıkışta çok sorun yaşadım. Ondan sonra bir daha sinemaya gitmemek için tövbe ettim. Bir daha kesinlikle sinemaya gitmem, gidersem de yanımda oğlumu götürürüm..." (K2)*

K18 sosyokültürel faaliyetlere evrensel tasarım sorunları nedeniyle katılamadığını şu cümlelerle aktarmaktadır;

*"...Tiyatro ve sinema salonu en az 20 merdiven iniyorsun ve çıkıyorsun imkansız. Bir kez gelmiştik, arkadaş götürmüştü sağ olsun. Onda da polis okulu öğrencileri indirip çıkarttılar bir daha da gitmedim, ilk defa sinemaya gittim ve son oldu. Tiyatroda da aynı şekilde. Bu arada kültür merkezimiz var önünde de en az 50 tane merdiven var, asansörü kırk nazla açıyorlar. Yani yok hocam, hiçbir faaliyet yapamıyoruz ..." (K14)*

K23 betimlemeli filmlerin olmayışından bahsederek evrensel tasarım sorunlarına şu cümlelerle dikkat çekmektedir;

*“Sinemaya şimdiye kadar betimlemeli bir film gelmedi. Böyle bir şey olsa zaten hemen bizim haberimiz olur. Birde bizim sinemanın girişi çıkışı hiçbir engelliye uygun değil. Yani sinemaya gidebilmek için illaki birinin sana yardımcı olması lazım aşağı inebilmek için, tek parça halinde yuvarlanmadan, sağlam bir şekilde sinemaya inmek istiyorsan kesin birilerinin sana yardımcı olması lazım. Onun dışında inemezsin. Keşke hani ayda bir de olsa betimlemeli film olsa bizim için çok iyi olur gideriz topluca arkadaşlarla. Diğer insanlar da eminim hiç değilse merak edip gidecek insanların olacağını düşünüyorum...”(K23)*

K5 ve K11 sosyokültürel faaliyetlerinin ekonomik nedenlerle baskılandığını şu cümlelerle paylaşmaktadırlar;

*“Maddiyat hocam, hiç gitmiyor değilim. Gidiyorum, otuyorum kalkıyorum ama bu sürekli değil. Dedim ya maddiyat çünkü bir bardak çay olmuş 3-5 lira, işte sen zaten çalışmıyorsun, kazanmıyorsun o yüzden gitsem de çok nadir çok az.”(K5)*

*“Çok istiyorum ama gidemiyorum. Para ya... Yani canım istiyor ama özel zevke giriyor. sinemaya gitmek istersin, kendini rahatlatmak istersin ama gidemiyorsun çünkü maddiyat. (K11)”*

K13’de tıpkı K5 ve K11 gibi sosyokültürel faaliyetlerinin ekonomik nedenlerle baskılandığını şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Hocam çok istedim. Çok sevdiğim filmlerim, sinemalarım oldu istedim ama parasal yönden gidemedim. Hani bazen elimde olduysa imkan olmadı, imkan olduğunda o film olmadı yani. Sinemaya filme hiç gitmedim, gitmek istedim ama maddi ve manevi nedenlerden gidemedim hocam.” (K13)*

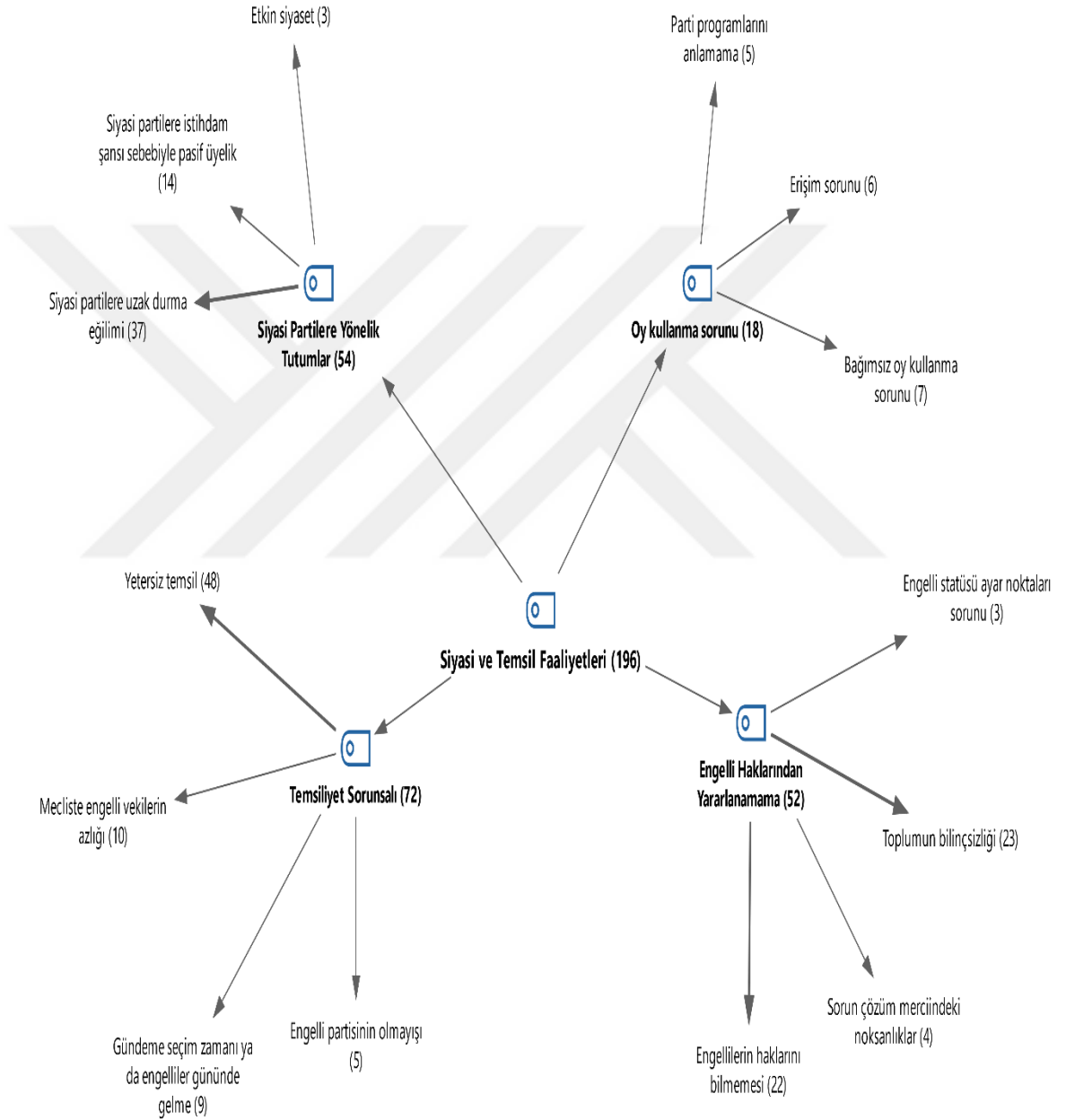
K21 kendi deneyimleriyle sosyokültürel faaliyetlere ekonomik nedenlerle katılamadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Genel çerçevede arkadaş çevremi oluşturuyorum işte çok para harcayanlarla görüşemiyorum. Bir arkadaş grubu var sürekli yemek yemeye, oyun oynamaya gidiyorlar devamlı kafede oyun oynuyorlar ya da sürekli böyle kafelere gidiyorlar, böyle ortamlara akmaya gidiyorlar. Ben oralara gitmem, lüks hiçbir yere gitmem. Hani Özsüt Garden gibi isim biliyorum da lüks yerler diyeyim Niğde’de ki lüks yerlerin hiçbirine gitmiyorum. hayatımda girmedim içinde bilmem yani...” (K21))*

### 3.4.1.2.2. Siyasi ve Temsil Faaliyetleri

Siyasi ve temsil faaliyetleri eksensel kodunu oluşturan odak kodlar ve alt kodlar en az 3 frekans düzeyini gösterecek şekilde Şekil 31’de sunulmuştur.

**Şekil 31: Siyasi ve Temsil Faaliyetleri Eksensel Kod Modeli**



Şekil 31’de en az 3 frekans ortaklık düzeyinde, işsiz engellilerin siyasi ve temsil faaliyetlerine yönelik durumları yansıtılmaktadır. Şekilden de görüleceği üzere siyasi ve temsil faaliyetleri eksensel kodu 72 frekansla temsiliyet sorunsalı, 54

frekansla siyasi partilere yönelik tutumlar, 52 frekansla engelli haklarından yararlanamama ve 18 frekansla oy kullanma sorunları odak kodlarından oluşmaktadır.

### ***Temsilliyet Sorunsalı Odak Kodu***

Temsiliyet sorunsalı odak kodunda 48 katılımcının yetersiz temsil durumundan, 10 katılımcının meclisteki engelli vekillerin azlığından, 9 katılımcının gündeme seçim zamanı ya da engelliler gününde gelme durumundan ve 5 katılımcının engelli partisinin olmayaşından bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Engellilere yönelik bir siyasi parti olmayışı sebebiyle haklarının yeterince savunulmadığını düşünen K30 böyle bir parti kurulduğu takdirde engellilerin bu partiye destek vereceğini şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Siyasi olarak zaten haklarımızın savunulduğunu düşünmüyorum. Bir engelli partisi yok. Neden yok? Bir engelli partisi kurulursa, biz engellilerde oraya destek veririz kesinlikle. Böylelikle belki haklarımız daha çok savunulur.” (K30)*

Bir engelli partisi olursa ya da engelli vekil sayısının artması halinde toplumda daha çok yer bulacakları inanan K12, bu düşüncesini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Bizim kendi adımıza bir siyasi partimiz bile yok. Milletvekili sayımızda çok az. Hani olursa, herşey yeterli olsa bizim daha çok ihtiyaçlarımız karşılanır. Belki daha çok önemseniceğiz, daha çok yer bulacağız toplumda.” (K12)*

Gündeme seçim zamanı geldiklerini ifade eden K16, bu düşüncesini işsizlik istatistiklerinde engellilerin yer almadığını belirterek şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Seçim zamanı geliyorlar, sana biz şöyle yapacağız, seni işe alalım, sana şunu yapalım diyorlar. Seçim bittimi, bu adamın kapısına gittiğimiz zaman bu kapılar yüzümüze kapanıyor. Yok yani. Şimdi engelli camiası için yapılanları sıralıyorlar. Diyorlar ki bakım parası veriyoruz, engelli maaşı veriyoruz. Tamam, veriyorsunuz da, diğer sosyal aktiviteleri vermiyorsunuz kardeş. Ne gibi vermiyorlar? İnsan hakları diye bir şey var diyorlar. Bu insan hakları gerçekten kâğıt üzerinde bana göre. Hani ciddi bir uygulama yok. Niye yok? Şimdi engelli istihdam edilecek deniliyor... Bu kadar engelli istihdam edilecek veşsiz var Türkiye’de. Peki, bu işsizlerin içinde engelli var mı bir bakmak lazım, yok. Biz yokuz yani burada. %8 nokta bilmem neye geriledi diyor. Şimdi bunu sayarken engellinin işsiz olduğunu neden saymıyoruz, bunu da say. EKPSS yapıldı, Benim grubumda 54000 kişi girmiş. Yani şimdi sen 2140 kişi alıyorsun, şu anda*



*tercihler yapılıyor. Bu işsizleri eritebilecek mi, eritemeyecek mi? Bunu bir düşünmek lazım. Eritemeyiz. Şimdi burada istihdam edilmesi gereken engelli sayısı çok iken alım düşüyor ise biz burada yokuz yani. Bir de Türkiye'de işsizlik fazla diyor. Evet, geriledi diyor. Şimdi bu işsizlerin içinde biz var mıyız, yok muyuz? Ben yokuz diyorum. Çünkü bizi saymıyorlar. Bizi de sayınlara. Bizim oyumuzu eğer vatandaş olarak görüyorsan, bizden oy istiyorsan, beni de sayacaksın...”(K16)*

Gündeme engelliler gününde geldiklerini ifade eden K28, bu durumu bir reklam faaliyeti olarak görmekte ve iş olanaklarının azlığı ile temsiliyet sorunsalını şu şekilde ilişkilendirmektedir;

*“Düşünmüyorum hocam temsil edildiğini. Ben bu konuyu açayım size. sadece 3 Aralık'ta ya da Mayıs haftasında engelliler ziyaret ediliyor. Bu şekilde bir reklam yapılıyor. Biz engellilerin yanındayız gibi ifadeler işte. Peki engellilerin yanındasınız iş olanaklarını o bölgede güçlendirebilirsiniz, engellilere iş olanaklarını sağlayacak yerler açabilirsiniz.” (K28)*

K40 gündeme seçim zamanı geldiklerini fakat kendilerine hiçbir önemin verilmediğini, işaret dili sorunu ile ilişkilendirerek şu şekilde açıklamaktadır;

*“Biz engelliler sadece seçim zamanı akıllarına geliyoruz. Hangi parti olursa olsun aynı. Biz engellilerin hiçbir önemi yok onlar için. Önemli olsaydı zaten parti olarak yaptıkları bir işi ya da açıklamaları işaret dili ile çevirirlerdi. Onların bize verdiği önem bu kadar bunu anlayalım.” (K40)*

Engelli olmadan engellilerin halinden anlayamayacağı gerekçesiyle engelli milletvekillerinin çok az sayıda olduklarını ifade eden K23 bu nedenle temsil edilemediklerini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Hayır temsil edilmiyor Yani şimdi kaç tane engelli, kaç tane görme engelli milletvekili var ki? Başında da söylediğim gibi sen engelli olmadan bir engellinin halinden anlayamazsın. Bir görme engelli milletvekili olacakki halimizi anlayacak, ona göre yasalar sunacak. Tepeden inme yasalarla hak verilmiyor. Adam bilmiyorki senin ne yaşadığını ama sana hak verebiliyor, sana yasa çıkartıyor Ya kardeşim benim işime yaramayan yasayı sen kendi kafana göre çıkartıyorsun, sen gözünü kapatıyorsun düşünüyorsun, böyle böyle oluyor diyorsun. Ona göre yazı çıkartıyorsun. Ama bu öyle olmuyor işte sen gözünü 5 dakika 10 dakika kapatıyorsun ama ben ömür boyu öyle geziyorum. Onu gelip benim gibi olan bir insanın söylemesi, anlatması gerekir derdimizi. Bu yüzden temsil edildiğimize inanmıyorum.” (K23)*

K46'da K23'ün düşüncesine benzer bir şekilde engelli vekillerin azlığından bahsetmekte ve bunun bir temsiliyet sorunu olduğunu dile getirerek, engelli kotasının mecliste uygulanması gerekliliğini şu cümlelerle açıklamaktadır;

*“Bizi mecliste temsil edecek insanların da bence engelli olması gerekiyor ki engellilerin halinden anlayıp, onların sorunlarını dile getirip, onların sorunlarına yönelik bir çözüm*

sunması gerekiyor. Tabiri caizse yine engellinin halinden yine bir engelli vatandaş anlar. Bunun içinde mecliste bizi temsil eden milletvekilleri var ama milletvekillerinin içerisinde engelli bir milletvekili var mı yani? Bildiğim kadarıyla sadece son bu seçim döneminde sadece bir engelli milletvekili vardı. 600 milletvekili içerisinde belki de yanlış biliyordum ama bir milletvekilinin engelli olması gülünç geliyor. O da ne kadar kürsüde engelli sorunlarını dile getiriyor muallak. Çözüm oluşturulabilir; yani siyasi parti grubu farketmeksizin partililerin belirli bir oranı engelli olması sağlanabilir böylelikle milletvekillerinin belirli bir oranda engelli olması sağlanabilir. Belki böyle yaparak meclisin içerisinde engellinin sesini duyurup, onların sorunlarına yönelik çözüm çalışmaları yapılabilir...” (K46)

K13 kendilerinin yetersiz bir şekilde temsil edildiğini ifade etmekte ve kandırıldıklarını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

“Şimdi büyük adamlarımız, büyük başkanlarımızdan tabi destek isterim. Bir elimden tutsalar, bir iş hayatımı kursalar. Hani buraya gelip de kapı kapı gezip de işte biz size şöyle yardım edeceğiz diye söylediklerinde yalanları çıkıyor bunların. Ben bu yüzden bir partiyi pek tutmuyorum. Gerçekten gerçekçe gelsinler. Biz seni işe sokacağız, işte sana şunu yapacağız demesinler. Bana gelsinler evimden alsınlar yapacaklarsa götürsünler, yapmayacaklarsa gelip de boş boş konuşmasınlar.” (K13)

K14’te K13 gibi siyasilerin dediklerine inanmamakta ve yetersiz temsiliyet sorunu yaşadıklarını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

“Bir kaç tanesi, her partinin kendi adayları geliyor. İşte diyoruz ki biz istihdam istiyoruz, çalışmak istiyoruz. Onlar da tamam diyor, sizin için çalışmalarımız var diyor. Ama hiç birinin çalışması yok, hiç biri bişey yapmıyor. Seçim bittikten sonra tanımıyorlar, bize selam bile vermiyorlar.” (K14)

Temsiliyetin yeterli olduğunu düşünmemekte olan K22 ve K43 bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadırlar;

“Ben yeterli olduğunu düşünmüyorum çünkü gerçekten çok sorunlar yaşıyoruz normal hayatımızda.” (K22)

Yeteri kadar temsil edilmediğini düşünen K46, bu durumu işsizlik istatistiklerinde engellilere yer verilmeyeşine şu cümlelerle bağlamaktadır;

“Yani yeteri kadar temsil edilse, şu an ben bu sıkıntıyı yaşamazdım diye düşünüyorum. Yeterli noktada temsil edilsem en azından istihdam alanında, istihdam sağlanma noktalarında belli bir yol kattetmiş olup bize sağlarılardı diye düşünüyorum. Sonra bakıyorum işsizlik olarak baktığımda, işsizlik oranlarını görüyorum; kadın, erkek işsizlik oranlarını görüyorum, hangi yaş grubunun işsiz olduğunu görüyorum ama engellilerin ne kadar bir işsizlik oranı var hangi engelli grubunun ne kadarı işsiz bunlarla ilgili sağlıklı bir veriye ulaşamıyorum. Bu da zaten siyasi olarak engellilerin yeteri kadar temsil edilmediğinin bir göstergesi. Bu problemin aşılması da yine siyasilerin kendi elinde.” (K46)

Yeterince temsil edilemediklerini vurgulayan K47, bu durumun sebebini engellilerin yeterince seslerini duyuramamasıyla ilişkilendirerek şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Yine aynı şeye mi geliyor, bu özgüven eksikliğine mi geliyor konu? Zayıf kalıyoruz, sesimizi çıkaramıyoruz. Hayvan dernekleri olsun, diğer dernekler olsun belki onlar kadar bile sesimizi çıkaramıyoz. Bu açıdan da kendimizi eleştirelim yani hep başkasını eleştirmeyelim. Ama yine konu bu özgüven eleştirilerine geliyor” (K47)*

### **Engelli Haklarından Yararlanamama Odak Kodu**

Engelli haklarından yararlanamama odak kodunda 23 katılımcının toplumun bilinçsizliğinden, 22 katılımcının engellilerin haklarını bilmemesinden, 4 katılımcının sorun çözüm merciiindeki noksanlıklardan ve 3 katılımcının engelli statüsü ayar noktaları sorunundan bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Engellilik oranı %39’da kalan K2, engelli haklarını bildiğini vurgulamakla birlikte bu haklardan yararlanmadığını, engelli statüsü için belirlenen %40 oranına atıfta bulunarak şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Engelli olarak haklarımı biliyorum ama bu haklarımdan hiç birini alamıyorum. Alamadıktan sonra engellimin farklılık yaratmasının bir anlamı da yok diye düşünüyorum. Aslında farkındayım haklarımın, çok farkındayım ama hiç birini alamıyorum. Bir otobüse binemiyorum engelli kartıyla, engelli maaşı alamıyorum en basit örneği. Şundan da bahsedeyim emekliliğime dört yıl var bir yerde çalıştıktan sonra engelli emekli olabilirim ama elimde raporum yok. Nasıl emekli olacağım ben yani? İlla bir bacağımızın, kolumuzun kopması mı gerek engelli olmak için?” (K2)*

K11 sorun çözüm merciiindekilerin sorunlardan haberdar olmadığı için engelli haklarından yararlanmadığını şu şekilde ifade etmektedir;

*“Evde bakım parası veya engelli maaşı vermek ile engellinin sorunu çözülüyorki. Engellinin bir sürü sorunu var. Bunu engelli yaşayan bilir, benim bir sürü sorunun var diğer engelli arkadaşlarımın da var illaki. Bir bakım parası verme ile olmuyor yani bize bir destek vermeleri lazım. Yani tek tek engellilerin incelemesi; ne yaşıyor, yani sorunumuzu bilmeleri lazım ne bileyim ben. Valiliğe gidiyorum, belediye gidiyorum her hangi bir randıman alamıyorum. Neden alamıyorum bilmiyorum. Engelli olmak suç mu?...” (K11)*

K27’ de engelli hakları odağında refakatçi kimliği üzerinden sorun merciiindeki noksanlıklara şu cümlelerle göndermede bulunmaktadır;

*“Bu hakların çoğundan yararlanamıyorum. Mesela ben daha önce trende refakatçi kontenjanından yararlanırdım, bir ara trenle Adana’ya gidiyordum. Görevli senin kartınai refakatçi veremeyiz dedi. Bana bir engelli kimlik kartı verdiler yani o zamana*

*kadar yararlanıyordum. O zamandan sonra bu ağır engelli ibaresinin çıkmasından sonra yararlanamadım. Şu an HES kodundan dolayı refakatçi almada da sorun yaşıyoruz. Refakatçi kartını bir kişiye çıkartacaksınız diyorlar. Ben onu mesela Ersin hocaya çıkartacağım, Ersin hocadan başka kimse refakatçim olamayacak. Bu konuda sorun büyük pandemi dönemi başladığından beri.” (K27)*

Engelli hakları açısından oldukça sınırlı bir bilgiye sahip olduğunu ifade eden K15, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Engelli olarak haklarımdan biri engelli olarak kimlik kartım var, otobüslerden yararlanabiliyorum. Hastanelerdeki önceliklerimiz falan bunları biliyorum. Başkada bir hakkımı bilmiyorum. (K15)*

Kendisine bir bilgilendirme yapılmadığını ifade eden K16, engelli haklarının çoğunu bilmediğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Engelli olarak haklarımı çoğunu bilmiyorum. Yani şu anda güncel olanları biliyorum. Yani basit olanları. Bir engellinin devletten ne şekilde yararlandığını, hangi imkanlardan yararlandığı gibi konuları biliyorum. Onun dışında bir bilgilendirme yapılmadı, bilmiyorum.” (K16)*

K34 engelli haklarını bilmediğini ifade etmekle birlikte çevresinde de bu hakları bilen birinin olmadığı şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Yani çokta fazla bir bilğim olduğunu düşünmüyorum. Engelli olarak bir bilğim yok ama çevremde de senin şu hakkın var diyebilen birinin olduğunu sanmıyorum..” (K34))*

Engelli haklarından toplumun bilinçsizliği sebebiyle yararlanamadığı vurgulayan K8, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

*“ Biliyorum hocam bir çok hakkımı lakin benim bilmem her hangi bir şeyi değiştirmiyor. Çünkü toplum bilinçsiz olduğu için yani toplumun bir engellinin hakkının neler olduğunu bilmediği için bir şey değiştirmiyor. Karşıdaki engellinin hakkını görmüyor. Mesela nasıl sağlıkta sıra beklememe gibi bir hakkım varsa bankalarda da var ama bankadaki memur o hakkımın olup olmadığını bilmiyor. Beni orada ikinci plana atıp işlerini hallediyor o yüzden bankada bekliyorum ama hastanede beklemiyorum. Büyük bir çelişki hocam. Yani benim hakkımı bilip bilmemem önemli değil toplum bilinçsiz olduğu için benim de pek önemim yok, toplum bilmiyor ben bilsem ne olacak...” (K8)*

Toplumun zihniyet bağlamı sebebiyle engelli haklarından etkin yararlanamadığını ifade eden K16, bu durumu kendi yaşantısından verdiği bir örnekle şu şekilde paylaşmaktadır;

*“Haklarımdan yararlanamıyorum. Özellikle şu hakkımdan yararlanamıyorum: şehirlerarası %30 indirimle gitme hakkından. Ben engelli kartını çıkardığım zaman*

*“Yok abi ya, bizde böyle bir uygulama yok.” diyor. Ya nasıl olur işte falan yere bildiririm diyorum anca öyle. Yoksa bunlar geri kategoride yani, bunlar tebliğ edilmemiş gibi duruyor. Hatta Konaklı'dan Niğde'ye gelirken bile zorluk yaşıyorum, tam ücret istiyorlar. Benim engelli kartım var, %30 indirim ile gideceğim diyorum. Sonra bunu valiliğe bildirince düzeldi biraz. Şimdi %30 indirimle gidiyorum ama sallantıda yani. Tam ücret uzatsam Allah razı olsun diyecekler yani. Uygulamalardan hiçbir şoförün haberi yok, hiçbir yerel yöneticinin haberi yok. Özellikle köylüklerde de uygulansın,, köylükleri bilgilendirmiyorlar...” (K16)*

Engelli haklarını bildiğini ifade eden K30, haklardan yararlanma noktasında toplumun bilinçsizliğini şu şekilde vurgulamaktadır;

*“Engelli olarak haklarımı biliyorum ama çevremde, toplumda engelli haklarını bilmeyen o kadar insan var ki o yüzden benim bildiğim bir fayda etmiyor, toplumun bilmesi lazım.” (K30)*

### ***Siyasi Partilere Yönelik Tutumlar Odak Kodu***

Siyasi partilere yönelik tutumlar odak kodunda 37 katılımcının siyasi partilere uzak durduğundan, 14 katılımcın siyasi partilere istihdam şansı sebebiyle üye olduğundan ve 3 katılımcının etkin bir şekilde siyasetle uğraştığından bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Siyasetle uğraştığını belirten K27, engellilerin de milletvekili aday adayı olabileceğini belirtmekle birlikte milletvekili olabilmek için sosyal çevreye ve ekonomik güce sahip olunması gerektiğini aksi takdirde aday gösterilmelerinin zor olduğunu şu cümlelerle paylaşmaktadır:

*“Engellilerin yeterince temsil edildiğini düşünmüyorum. Geçen dönemde ben X partisinden milletvekili aday adayıydım. Benden önceki dönemde aday olan bir arkadaşımız oldu, Y partisinden seçildi ve iki dönem milletvekilliği yaptı. Kontenjan veriyorlarsa bizde seçiliriz diye düşündük. Böyle bir hak veriyorlar düşüncesi ile girmiştik ama maalesef aday gösterilmedik. Bu sosyal çevrenin güçlü olmasına bağlı bir de ekonomik yeterliliğin fazla olmasına bağlı diye düşünüyorum. O arkadaşımız bayağı şeydi, dernek genel başkanıydı. Yani reklam yapmak amacı ile onu aday yaptılar diye düşünüyorum. Aday adayı olan birçok arkadaşım oldu ama ne listeye girdiler ne de seçilebildiler...” (K27)*

K8'de evde bunaldığını bu yüzden kendisini dışarı attığını ve siyasetle uğraştığını şu şekilde ifade etmektedir:

*“Evin içinde etkinlik alanımız kısıtlı olduğu için evin içinde dört duvar arasında bunalyoruz, o yüzden dışarıya atıyorum kendimi.... Siyasi bir kimliğim var siyasi kimliğimle uğraşıyorum. Oralara gidip geliyorum yani evden kaçmak için kendimi dışarıya atıyorum.” (K8)*

Bir partiye bir iş bulma ümidiyle üye olduğunu ancak herhangi bir faaliyete katılmadığı belirten K14, K15, K26 ve K55 bu durumu şu şekilde ifade etmektedirler:

*“Katıldım evet bir partiye üyeyim çünkü işe giremiyorum mecbur katıldım ama hiç bir toplantıdır faaliyetir hiç bir şeye katılmadım. Zaten çağırıyorlar da herhalde gereksiz görüyorlar bizi, bilemiyorum.” (K14)*

*“Şöyle söyleyim; annem babam partiye git iş bulursun dediği için Y partisine üyeliğim var. Ondan da iş dönüşü alamadım. Hani gidip sürekli ordakiler şöyle yapıyormuş diyor annemler. Hani ben hiç gitmediğim için bilmiyorum. Annemler sürekli her gün git diyor git iş iste diyor. Bende öyle bir insan değilim. Üyeliğim var ama desteklemiyorum şuan hiç kimseyi.” (K15)*

*“Üyelik başladığından beri sadece bir ilçe başkanlığı seçimi olduğu zaman çağırıyoruz, sadece oy kullanıyoruz. Ben de bu üyeliği acaba bir işe gireceğim zaman katkısı olur mu diye, üye oldum ama şimdiye kadar hiçbir katkısını görmedim” (K26)*

*“Geçen hafta mı ondan önceki hafta mı tam hatırlayamıyorum ama daha yeni üye oldum. Acaba iş olur mu ümidiyle...” (K55)*

K30 ve K41 siyasi partilerin ne yaptığını anlayamadıkları için tedirgin olduklarını bu sebeple herhangi bir partiye üye olamayacaklarını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Ben partilerin ne yaptığını anlamadığım için üye olmak bana çok tehlikeli geliyor. Belki ilerde ben sorun yaşayacağım, bir sorun çıkar diye korkum var. Zaten üye olmak istemem ama üye olmaya da çekiniyorum çünkü ne yaptıklarını ne yapmaya çalıştıklarını bilmediğim, kimsenin bana anlatmadığı için üye olmadım.” (K30)*

*“Benim bir partiye üyeliğim olması için o partinin bana değer vermesi lazım, benimle iletişime geçmeleri lazım, bir tercümanla bir işaret dili bilen birisinin olması lazım olduğunu düşünüyorum. Ben onların ne yaptığını nerede nasıl çalışma yaptığını bilmediğim için o yüzden hiçbir parti üye olmuyorum, bundan da çekiniyorum. Anlamadığım bir şey, başıma bir şey gelir diye” (K41)*

K1, K34 ve K47 hiçbir partiye üye olmayı düşünmediklerini şu cümlelerle paylaşmaktadırlar;

*“Parti üyeliğim de yok herhangi bir parti etkinliğine de katılmışlığım yok. Başka zaman geçireceğimiz seyler var, başka sıkıntılarımız var veya katılmak istemiyorum diyeyim ya..” (K1)*

*“Ben hiçbir partiye üye değilim, üye olmayı da düşünmüyorum. Ben bu partiye üyelik konusunda birazcık çekingenim.” (K34)*

*“İstemiyorum bu şartlar altında zaten. Kafama uygun da bir parti yok zaten. Parti üyeliği de bana saçma geliyor, niye partiye üye oluyum ki ben sıradan bir vatandaş olarak.” (K47)*

Herhangi bir siyasi faaliyette bulunmadığını belirten K6, herhangi bir partiye üye olmak istemediğini yaşadığı bir örnek çerçevesinde şu şekilde paylaşmaktadır;

*“Yok hocam onlar beni gerer; ya mitingmiş, şeymiş ben onlara gelemem. Ama şey olarak Y partisine gittim; ben engeliyim başkanım, işim yok bana bir yardımcı olun dedim. Adamda ellerine kalem alıp yazıyor; tamam ben başkana gönderim diyor, alıyor kağıdı işlem bitti, çöpe. Yani bunları yapıyorlar.” (K6)*

Siyasilere inancını kaybeden K10, eski dönemle bugünkü durumu mukayese ederek partilerden uzak durduğunu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Parti üyeliğim neden yok? Bundan 15 sene öncesine 20 sene öncesine kadar partilere üyeliğimiz vardı. En azından gittiğimizde derdimizi anlatıyorduk, yapılacaksa da söyleniyor yapılamıyorsa da söyleniyordu. Şimdi hep yalan üzerine... benim siyasi parti ile şu anda hiçbir işim yok, ilgim alakamda yok çünkü hiç birine inanmıyorum.” (K10)*

K13’de tıpkı K10 gibi partilere güvenmediğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Hayır, hiçbir partiye üyeliğim yok. Hiçbir güvencem de, hiçbir güvenim de yok yani. Onlara inanmıyorum...” (K13)*

### **Oy kullanma Sorunu Odak Kodu**

Oy kullanma sorunu odak kodunda 7 katılımcının bağımsız oy kullanma sorunundan, 6 katılımcının erişim sorunundan ve 5 katılımcının parti programlarını anlamama sorunundan bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

İşitme engelli K32 oy kullanırken yaşadığı bir sorunu olmadığını ancak karar verme aşamasında seçim beyannamelerini anlayamadığı için verdiği oyun endişesini yaşadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Oy kullanırken yaşadığım bir sorun yok. Nereye, hangi partiye oy atacağımı karar verirken biraz sıkıntı yaşıyorum. Çünkü yaptıkları projelerin yanında yapacaklarını ben tam anlamadığım için kimsede anlatmadığı için ben karasız kalıyorum. Oy kullanırken hakkaniyetli olduğumu düşünmüyorum (K32)*

K33’de tıpkı K32 gibi seçim beyannemesini anlayamadığını ve gündemi çevirmen sorunu nedeniye sadece 1 kanaldan takip edebildiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Oy kullanırken pek bir sorun yaşamıyorum. Bizim hangi partiye oy atacağımızı anlamamız için sizler gibi bir seçim beyanını anlamamız lazım. Yazılan yazıları, okuduğumuzu anlamadığımız için yazıların bize anlatılması lazım, o beyannamelerin bize tercüme edilmesi lazım. Bu bizde olmadığı için ben bu konuda çok sıkıntı çekiyorum ve haberlerde anlatılanları dinlemek için tek bir kanala sabit kalmak zorunda kalıyorum. Başka kanalda yüzeysel olarak geçiriyor ama ben sadece TRT 1 in tercümanını anlayabiliyorum. Detaylı olarak o anlatabiliyor diğer türlü yanımda biri olmadan haberde izleyemiyorum.” (K33)*

En son genel seçimde asansörün çalışmaması sebebiyle erişim sorunu yaşadığını belirten K11, bu durumu şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“En son genel seçimde sorun yaşadım. Bana vermişler üçüncü katı asansörü bozuk okulu. Oradaki görevli; asansör bozuk diyor. Sonra benim oğlanı çağırdım, sırtında taşıdı öyle oy kullandım. Yoksa kullanmayıp dönüp çıkacaktım.” (K11)*

K3 her ne kadar sorun yaşamadığını belirtsede önemli bir erişim sorunu yaşadığını şu şekilde ifade etmektedir;

*“Merdivenleri çıktım ama tutacak yerler vardı. Tutarak çıktığım için sorun olmadı ama zemin katta olmasını tercih ederim (K3)*

Bağımsız oy kullanma sorununa dikkat çeken K27, bir evrensel tasarım sorununu şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Oy kullanırken en çok yaşadığım sorun şu; ben kendim kullanmak istiyorum oyumu bir başkasına kullandırmak istemiyorum.Bana en azından kabartma bir pusula olsa, bu kabartma pusulada partilerin baş harfleri bile olsa ben onu görüp ona göre oy versem daha güzel olur diye düşünüyorum.” (K27)*

K23’de K27 gibi bağımsız oy kullanma sorununa dikkat çekmekte ve bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

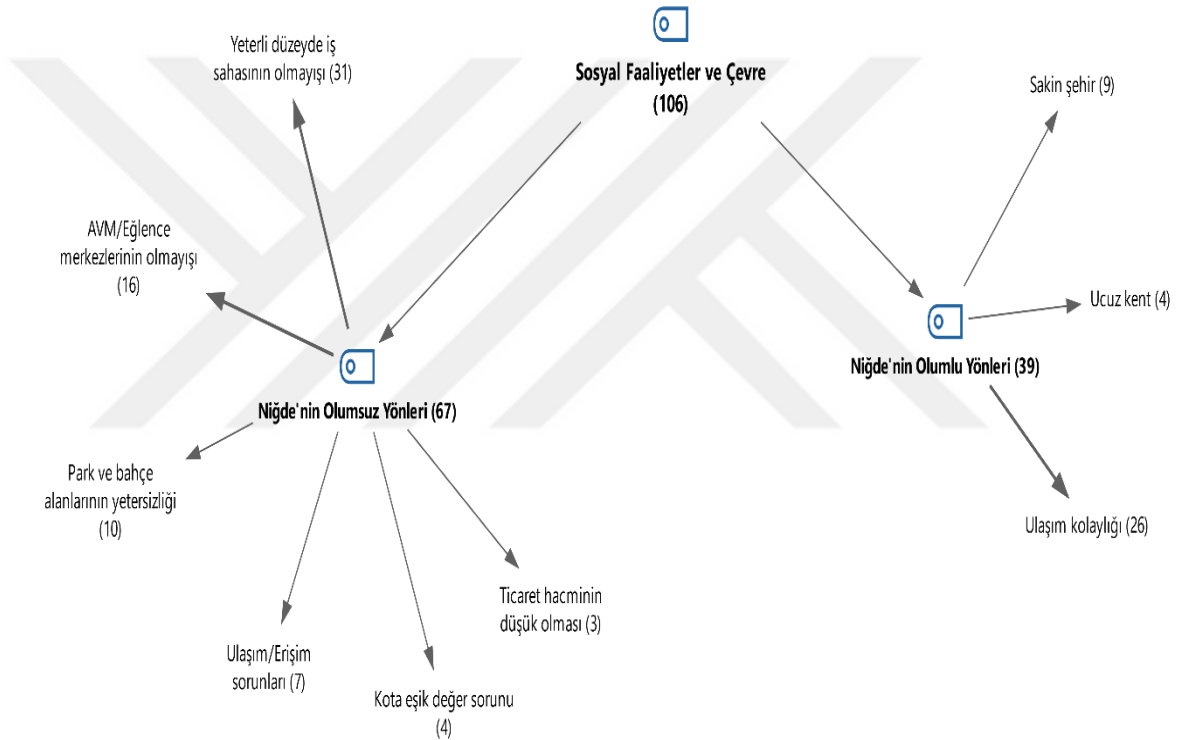
*“En basiti oyu bile tek başına kullanamıyoruz. Şimdi bir de bir sorun daha ortaya çıktı bu sayede. Şimdi oy kullanırken baban mı gelecek eşin mi gelecek? Böyle bir kabartma olsa engelliler için tek başıma oy kullabilsem.Yani Siyasette nasıl aktif olabilirim ki daha tek başıma kendi oyumu bile kullanamıyorum, yanımda İlla birilerinin olması lazım, birilerini götürmem lazım. “ (K23)*



### 3.4.1.2.3. Sosyal Faaliyetler ve Çevre

Engellilerin sosyal yaşamlarında faaliyet sınırını belirleyen unsurlardan bir tanesinin çevre olduğu gözönüne alınarak ikamet ettikleri ile yönelik düşünceleri sorularak oluşturulan sosyal faaliyetler ve çevre eksensel kodunun meydana geldiği odak kodlar ve alt kodlar en az 3 frekans düzeyini gösterecek şekilde Şekil 32’de sunulmuştur.

**Şekil 32: Sosyal Faaliyetler ve Çevre Eksensel Kod Modeli**



Şekil 32’den görüleceği üzere, en az 3 frekans ortaklık düzeyinde oluşturulan sosyal faaliyetler ve çevre eksensel kodu 67 frekansla Niğde’nin olumsuz yönleri ve 39 frekansla Niğde’nin olumlu yönleri odak kodlarından oluşmaktadır.

#### ***Niğde’nin Olumsuz Yönleri Odak Kodu***

Niğde’nin olumsuz yönleri odak kodunda 31 katılımcının yeterli düzeyde iş sahasının olmayışından, 16 katılımcının AVM/Eğlence merkezinin olmayışından, 10 katılımcının park ve bahçe alanlarının yetersizliğinden, 7 katılımcının ulaşım/erişim sorunlarından, 4 katılımcının kota eşik değeri sorunundan ve 3 katılımcının ticaret

hacmin düşüklüğünden bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Niğde'nin ticaret hacminin düşük olduğunu ve yatırımların az olduğunu belirten K28 ve K40 bu durumu şu şekilde ifade etmektedirler;

*"Firmaları baz alırsak, Niğde'nin ekonomik düzeyi çok düşük diyebilirim. Özel firmaları olsun, kamu kurum ve kuruluşları olsun her şeyde çok yetersiz." (K28)*

*"Niğde'de yatırımsal bir konumumuz yok zaten. Şu anda üretim açısından da çok sekte veren bir ilimizdir Niğde. Yatırım eksikliği var. Niğde'nin içerisinde olan (Niğde'li) büyük iş adamlarımız da yatırım yapmıyor." (K10)*

Göç etme imkanlarının çık sınırlı olduğunu belirten K46, Niğde'de kota eşik değer sorununa şu cümleleriyle dikkat çekmektedir;

*"İstihdam olarak çok olumsuz. Bu da benim için başlı başına yetiyor. Şimdi şehir dışına gidip iş aramaya zaten cesaretiniz olmuyor çünkü zaten engelli bir bireysiniz gittiğiniz yerde iş bulup bulamayacağınız muallak, %90 ihtimalle de bulmanız çok zor. Gittiğiniz yerde ekstra kira gideri, ev giderleri vs var, alacağınız ücretin bunları karşılayacağı bile meçhul yani. Niğde'de istihdam olanağı yok, engellilere yönelik hele hiç yok. Engellileri çalıştıracak o 50 artı zorunluluğunu veren firma sayısı bir elin parmağını zor geçer. Yani bu Niğde'nin olumsuz özelliği için başlı başına bir sebep ,başlı başına bir olumsuz özelliği. Olumlu özelliğini de zaten göremiyorsunuz çünkü imkanınız yok bunları görebilecek." (K46)*

K54'de K46 gibi kota eşik değer sorununa dikkat çekmekle birlikte iş verenlerin deneyimli işçi aradığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*"Niğde'de öyle pek elli kişi çalıştıracak firma yok sadece fabrikalar var. Fabrikalarda normalde engelli çalıştırıyor zaten, fazla açık yok yani benim bildiğim kadarıyla. Olumlu yönü şöyle küçük şehir bir yere giderken yayan bile gidiyoruz ama iş imkânları çok düşük, fazla bir iş imkânı yok. Niğde'de çok az bir fabrika var. Fabrikalarımız da açıldığı zaman yani öyle bin kişi çalışacak bir fabrika yok, en fazla 150, 200-300. Onda da zaten deneyimli işçi alıyorlar..." (K54)*

Niğde'nin olumlu bir özelliğini görmediğini ifade eden K16, Niğde'de gördüğü ulaşım sorunlarını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*"Niğde'nin olumlu yönünü görmedim, görme engelli camiasında. Bedensel engellilere yapıldı. İşte üst geçitler, alt geçitler, rampalar yapıldı, güzel ama görme engellilere yönelik hiçbir çalışma yapılmadı. Yeni yeni yapılıyor, daha yeni görüyorum. Aşağı doğru gittiğimde bu tarafın çizgileri yapılmış, yolun Kültür Merkezi tarafı çizgileri hala yok.. Bir de otobüslerde sesli program istiyoruz hala. Derneklerde bunu gündeme getirdik ama herhangi bir çalışma göremedik." (K16)*

Ulaşım sorununda toplumun bilinçsizliği ve yerel yöneticilerin sorunu çözmek istemediklerini ifade eden K18, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...Kaldırım sadece esnaflara mı ait, engelliye mi ait, yoksa yayalara mı ait? Şerit çiziyor buraya engelli yolu olarak ama nasıl yol arkadaş ya iki tarafında kuruyemiş öteberisi şeridin üzerine ya da hemen yakınına çuval koyuyor, ya bilmem başka bir şey koyuyor. Çarptığın zaman yok şöyledir yok böyledir, bir sürü lüzumsuz kelime de konuşuyor. Bizim Halkta genelde tek taraflı düşünüyor. Kaldırım bana ait görme engelliye nereden giderse gitsin kaldırım bize ait. Belediyede oy kaybederim korkusundan hiç birine bir şey diyemiyor. Arkadaş yaz 1.000 lira 1.500 lira 2 lira ceza yaz ya. Kaldırımda sobanın işi ne ya da kuruyemişin sağlı sollu işi ne arkadaş?...” (K18)*

K27’de ulaşım sorununa şu cümlelerle dikkat çekmektedir;

*“Niğde’nin olumsuz özellikleri genellikle şeyden kaynaklanıyor; engelli çizgilerinin çok yeterli olmamasından. Ondan sonra genellikle otobüslerdeki erişimlerden kaynaklanıyor. Erişim dediğim şu; otobüsteki sesli sistemler, genellikle şoförler rahatsız oluyorum diye çalıştırmak istemiyorlar. Ama bu da bizi olumsuz etkiliyor...” (K27)*

Niğde’de en büyük eksikliği noktasında park ve bahçe alanlarının yetersiz olduğunu belirten K1, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

*“En büyük eksiklik, dışarı çıktığım zaman oturacak bir yer yok. Oturacak alandan kastım; yeşillikli vakit geçirecek bir alan yok, En büyük eksikliği bu benim için. Sizin için sorsam; çıktığınız zaman dışarı oturabilecek bir yeriniz yok, neresi var? Sadece çadırvar var çadırvandan başka hiçbir yer yok.” (K1)*

Park, bahçe alanlarının yetersizliğine vurgu yapan K48, bunun yanı sıra sinema, tiyatro gibi kültürel etkinliklerinin de yetersiz kaldığını ve sosyal alanların sınırlı olmasını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Yani olumsuz yönü olarak; bozkır hiç yeşillik yok, yeşillığe hasrettiz. Sosyal alan olarak hiç birşey yok; yani sinema olsun işte ne biliyim tiyatro olsun, avm yok en basitinden: Hani gideyim avm yi gezeyim desen o da yok böyle yani.” (K48)*

İş imkanlarının yeterli olmadığını dile getiren K25, aynı zamanda Niğde’nin sosyal aktivite açısından da yetersiz kaldığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“İlk başta iş konusunda yetersiz buluyorum. Burada aslında sosyal aktivitenin zayıf olduğunu düşünüyorum Mesela ben üniversiteyi burada okudum, hiç bir arkadaşımın burada sosyal aktivite yönünden memnun olduğunu görmedim. Gerçekten zayıf yani sosyal aktivite yönünden, iş yönünden, belki sağlık yönünden bir tane hastane var mesela...” (K25)*

K2, K5, K7 ve K12 Niğde'nin en büyük eksikliği noktasında iş imkanlarının kısıtlılığını vurgulamakta ve şu şekilde paylaşmaktadırlar;

*"İşsizlik hat safada yani bir iş sahası yok; engelliye özel olsun, diğer çalışma yerlerinde olsun aslında. Belkide vardır ama torpil oynuyordur, orasını bilemem. Ama iş sahası Niğde de gerçekten sıfır. Belkide işsizlik sayısı Niğde de çok fazladır."* (K2)

*"Önce olumsuz yönlerini sayayım; İş yok, iş sahası sıfır. İş sahası sıfır olduğundan iş verenler bir iş açsa 100 kişi 200 kişi başvuruyor ve aldıkları 2 kişi dediğim şekilde.."* (K5)

*"Çok iş sahası yok,iş veren yok. biz işsizik, işsiz insan çok memlekette, bir benden değil yani sağlam adam bile iş bulamıyor burada..."* (K7)

*" Küçük yer, iş imkanı yok, maalesef çalışma sahası yok. En büyük sıkıntımız genel topluluk olarak da, biz engelliler için de en büyük sıkıntısı bu."* (K12)

Niğde'de iş imkanlarının kısıtlılığı yüzünden göç olgusunu düşünen K21, K27 ve K30 bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*"İş konusunda tamamen bence çok aşırı yetersiz. Çünkü iş hiçbir yerde yok. Yani bakıyorum öyle dürümcülere de bakıyorum bazen garson alıyor mu diye de beni almıyorlar garson olarak yine de soruyorum, belki bir ihtimal gel çalış deneyelim falan derler diye, onu da demiyorlar. Yani görmüyorum; iş ilanı yok, fabrika yok. Bir de fabrika falan kurulması lazım Niğde ye bayağı. Çünkü benim gibi boş gezen çok arkadaşım var. Onların engeli yok ama sonuçta iş olarak Niğde çok kısıtlı bir yer. Niğde de iş bulamayacağımı düşündüğüm için başka illere gitmeyi de düşündüm. Antalya' ya falan gideyim de otelde iş bulurum belki diye düşündüm yani."* (K21)

*"...Niğde'de böyle iş sahası çok yok. Görme engellinin yapacağı iş yok o yüzden göç etmek istiyoruz ama başka bir şehire de gitmek başka bir şehire alışmak, adapte olmak uzun zaman alıyor Uzun zaman aldığı için de bizim için sıkıntı olabiliyor. İnsanlarla orada kuracağımız iletişim olsun, buna benzer şeyler bu yönden uzun zaman gerekiyor. Ondan dolayı gidemiyoruz yani. Büyükşehirlerde iş bulma olanağı daha kolay olabilir ama büyükşehirlerde de alışmak, ona adapte olmak bizim için bayağı zor oluyor."* (K27)

*"Niğde nin olumlu özellikleri vardır da ben bilmiyorumdur. Olumsuz özellikleri şu anda tek en büyük olumsuz özeliği iş sahasının olmamasıdır. Biz gençlerin Niğde dışına gitmeyeceğimizi düşünerek geniş olarak biz engellilere de iş sahası açılmasını isteriz* (K30)

### **Niğde'nin Olumlu Yönleri Odak Kodu**

Niğde'nin olumsuz yönleri odak kodunda 26 katılımcının ulaşım kolaylığından, 9 katılımcının Niğde'nin sakin şehir olmasında ve 3 katılımcının Niğde'nin ucuz kent olmasından bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

K56, Niğde’de yaşamının ucuz olmasını şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Alışveriş merkezi yok yani gezecek eğlenecek bir yerin yok adam akıllı. Onun haricinde küçük bir yer yani samimi bir ortam var. Gittiğin yer belli, geldiğin yer belli yani. Diğer şehirlere göre aldığın verdiği şeylerin fiyatları da daha uygun...” (K56)*

K5’de kentte ulaşımın ucuz olmasını şu şekilde aktarmaktadır;

*“Benim gözlemlerim; ucuz olması. Avuç içi kadar yer, ulaşımı ucuz, her şeyi bulabilirsin bir caddesinde her şeyi bulabilirsin.” (K5)*

Şehrin küçüklüğünü dile getiren K3, K15 ve K47, Niğde’nin sakin bir şehir olmasından dolayı duydukları memnuniyeti şu cümlelerle paylaşmaktadırlar;

*“Küçük ve sakin bence iyi bir özellik.” (K3)*

*Niğde küçük bir yer, sakinliğini seviyorum buranın (K15)*

*“...Küçük şehir gerek yürüyerek gerek otobüsle istediğimiz yere ulaşabiliyoruz. Bir de küçük şehir olduğu için çok bir gaspdır, şudur budur yok, olmuyor (K47).*

*Niğde’nin olumlu özellikleri arasında ulaşım kolaylığını ön plana çıkaran K49, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;*

*“Avantajlarına gelirsek; küçük yer, havası temiz, ulaşımı kolay, geçimi kolay. Bu şekil de küçük oluşunu seviyorum. Mesela büyük şehire gittiğim zaman ben çok sıkılıyorum trafiğinden, havasından.” (K49)*

Niğde’nin ulaşılabilir/erişilebilir bir kent olduğunu ifade eden K8, bu durumu şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Hiçbir erişim engelinin olduğunu düşünmüyorum. İsteddiği dakika, istediği kişi, istediği yere gidebilme durumundadır. İşte göreme engelliler için ışıklarda ses duyarlılığı var, ondan sonra ortapedik engelliler için kaldırımlar özel yapım. Yani bir tekerlekli sandalyedeki kişi rahat bir şekilde kimseye ihtiyacı olmadan yanında kimse olmasa da rahat bir şekilde giriş çıkış yapabiliyor, kaldırımlar o şekilde. İşte elinde bir değnekle görme engelli kardeşlerimiz için ses getiren, özel kaymaz; yağmur yağdığında sağa sola kaygan bir zemin oluşmaması için altında özel bir yapı var, buz tutma şansı yok o yapının. Bu şekilde farklı farklı etkinliklerde farklı farklı engellilerin farklı farklı engellerini kaldırdılar hocam.” (K8)*

K10 ve K14 ulaşılabilirlikten şu şekilde bahsetmektedir;

*“Şimdi Niğde’mizin son dönemlerinde engellimizin sıkıntı yaşadığı yolları vardır yaya yolları yavaş yavaş düzeltilmeye çalışılıyor. Niğde’mizin olumlu yönü işte bu istediğin yere ulaşım yönünde istediğin yere gidebiliyorsun bir o güzelliği vardır.” (K10)*

*“Niğde küçük bir yer ulaşım problemimiz yok. Akülü olunca... (heryere gidebiliyoruz). Dolmuşlarda zaten rampa var. Ulaşım sorunu yaşamıyoruz.” (K14)*

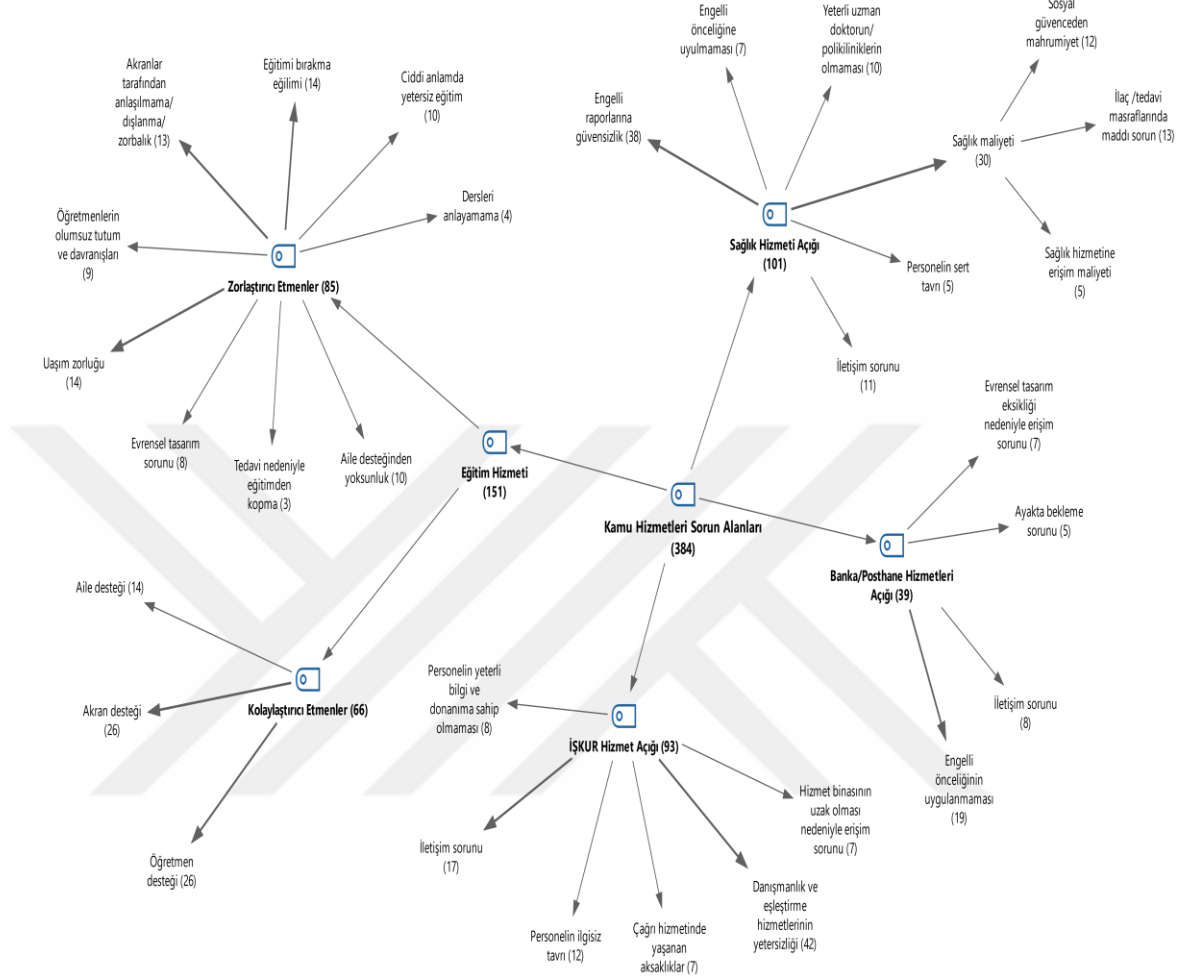
### **3.4.1.3. Sosyal Yaşamda Kamu Hizmet Açıkları**

“İşsiz Engellilerin Sosyal Durumu” kategorisinde yer alan sosyal yaşamda kamu hizmet açıkları seçici kodunda 384 frekans toplanmıştır. Söz konusu frekansların tamamı kamu hizmetleri sorun alanları adlı eksensel koddan gelmektedir. Bu nedenle seçici kod modeli yerine eksensel kodun modelinin verilmesi ile yetinilecektir.

#### **3.4.1.3.1.Kamu Hizmetleri Sorun Alanları**

Engellilerin sosyal yaşamlarında faaliyet sınırını belirleyen unsurlardan bir tanesinin kamu hizmet sorunlarının olduğu gözönüne alınarak yapılan pilot çalışma neticesinde kamu hizmetleri; sağlık, eğitim, İşkur ve banka/postane hizmetleri olmak üzere 4 temel kamu hizmeti ile sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede kamu hizmetleri sorun alanları eksensel kodunun meydana geldiği odak kodlar ve alt kodlar en az 3 frekans düzeyini gösterecek şekilde Şekil 33’de sunulmuştur.

**Şekil 33: Kamu Hizmetleri Sorun Alanları Eksensel Kod Modeli**



Şekil 33’den görüleceği üzere, en az 3 frekans ortaklık düzeyinde oluşturulan kamu hizmetleri sorunları eksensel kodu 151 frekansla eğitim hizmetleri, 101 frekansla sağlık hizmetleri açığı, 93 frekansla İşkur hizmet açığı ve 39 frekansla banka/posthane hizmet açığı odak kodlarından oluşmaktadır.

### ***Eğitim Hizmetleri Odak Kodu***

Eğitim hizmetleri odak kodu zorlaştırıcı etmenler ve kolaylaştırıcı etmenler olmak üzere ikili bir yapı şeklindedir. Zorlaştırıcı etmenler kısmında 14 katılımcının eğitimi bırakma eğilimi çerçevesinde kendi isteği ile eğitimi bıraktığından, 14 katılımcının ulaşım zorluğundan, 13 katılımcının akran sorunlarından, 10 katılımcının eğitim yetersizliğinden, 10 katılımcının aile desteği yoksunluğundan, 9 katılımcının öğretmenlerin olumsuz tutum ve davranışlarından, 8 katılımcının

evrensel tasarım sorunlarından, 4 katılımcının dersleri anlayamadığından ve 3 katılımcının tedavi nedeniyle eğitimden koptuğundan bahsettiği görülmektedir. Diğer taraftan kolaylaştırıcı etmenler kapsamında ise 26 katılımcının öğretmen desteğinden, 26 katılımcının akran desteğinden ve 16 katılımcının aile desteğinden bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin engel türüne göre dağılımları Tablo 27’de sunulmuştur.

**Tablo 27: Eğitim Hizmetleri Odak Kodunun Engel Türlerine Göre Dağılımları (Kişi)**

| Eğitim Hizmetleri                                     | İşitme Engelli | Görme Engelli | Ortopedik Engelli | Kronik Hasta | Toplam     |
|-------------------------------------------------------|----------------|---------------|-------------------|--------------|------------|
| <b>Zorlaştırıcı Etmenler</b>                          |                |               |                   |              |            |
| Tedavi nedeniyle eğitimden kopma (3)                  | 0              | 0             | 1                 | 2            | 3          |
| Dersleri anlayamama (4)                               | 4              | 0             | 0                 | 0            | 4          |
| Evrensel tasarım sorunu (8)                           | 0              | 5             | 2                 | 1            | 8          |
| Öğretmenlerin olumsuz tutum ve davranışları (9)       | 2              | 5             | 0                 | 2            | 9          |
| Aile desteğinden yoksunluk (10)                       | 4              | 2             | 3                 | 1            | 10         |
| Ciddi anlamda yetersiz eğitim (10)                    | 9              | 0             | 0                 | 1            | 10         |
| Akranlar tarafından anlaşılama/dışlanma/zorbalık (13) | 2              | 4             | 4                 | 3            | 13         |
| Uaşım zorluğu (14)                                    | 4              | 3             | 6                 | 1            | 14         |
| Eğitimi bırakma eğilimi (14)                          | 5              | 4             | 3                 | 2            | 14         |
| <b>Kolaylaştırıcı Etmenler</b>                        |                |               |                   |              |            |
| Aile desteği (14)                                     | 2              | 5             | 7                 | 0            | 14         |
| Akran desteği (26)                                    | 11             | 5             | 8                 | 2            | 26         |
| Öğretmen desteği (26)                                 | 4              | 7             | 11                | 4            | 26         |
| <b>TOPLAM</b>                                         | <b>47</b>      | <b>40</b>     | <b>45</b>         | <b>19</b>    | <b>151</b> |

Tablo 27’den görüldüğü üzere, zorlaştırıcı etmenler kısmında tedavi nedeniyle eğitimden kopma durumundan bahseden katılımcılardan 2 sinin kronik hasta ve 1 kişinin ise işitme engelli olduğu görülmektedir. Dersleri anlayamama ve ciddi anlamda yetersiz eğitim durumundan bahsedelerin 1 kronik hasta hariç tamamının işitme engelli olduğu oldukça dikkat çekmektedir. Bu durum işitme engellilerin ciddi anlamda eğitim sorununa da işaret etmekte olup bu kapsamda 9 işitme engellide söz konusu sorundan bahsetmektedir.. Evrensel tasarım sorunundan bahseden 5 kişinin görme engelli, 2 kişinin ortopedik engelli ve 1 kişinin kronik hasta olduğu görülmektedir. Bu kapsamda katılımcılar açısından eğitim hizmetlerinde evrensel tasarım sorununun ortak bir sorun olduğu ve bu durumdan görme engellilerin daha fazla etkilendiği yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Başka bir ortak sorun aile desteğinden yoksunluk olarak ifade edilmektedir. Bütün



engel gruplarından yorum alan aile desteğinden yoksunluk ifadesinde işitme engellilerden 4, görme engellilerden 2, ortopedik engellilerden 3 ve kronik hastalardan 1 kişinin atıf yaptığı görülmektedir. İşitme engellilerden 2, kronik hastalardan 3, görme ve ortopedik engelli türlerinden 4'er kişinin bahsettiği akran sorunları diğer bir ortak sorun alanına işaret etmektedir. Ulaşım zorluğundan ise 4 işitme engelli, 3 görme engelli, 6 ortopedik engelli ve 1 kronik hasta bahsetmektedir. Bu durum ise eğitimde ulaşımın önemini ve bu durumdan neredeyse tüm engelli türlerin yer alan bireylerin sıkıntı yaşadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ortak sorun alanı olarak eğitimi bırakma eğilimi yer almaktadır. Kendi isteği ile eğitimi bıraktıklarını ifade eden katılımcılardan 5'i işitme engelli, 4'ü görme engelli, 3'ü ortopedik engelli ve 2'si kronik hastadır. Kolaylaştırıcı etmenler kısmında 14 atıfla en az atıf alan aile desteği olup en yoğun atıf alan 26'şar atıfla akran ve öğretmen desteğidir.

Eğitim hizmetleri odak kodunda zorlaştırıcı etmenler kısmında katılımcıların verdiği ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Tedavi nedeniyle eğitimden koptuğunu ifade eden K49, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*"Bu hastalığım yüzünden üniversiteye gidemedim çünkü son dönemde yakalandığım için çalışamadım. Haftada 3 gün diyaliz oluncada yani çok zorlaycaktı, zor olacaktı, bende okumamayı tercih ettim.."(K49)*

İşaret dili bilmeyen öğretmenlerin anlatıkları dersleri kavrayamadıklarını ifade eden K40, bu durumdan şu şekilde bahsetmektedir;

*"Genelde işaret dili bilen öğretmenlerimiz, işaret diliyle anlatarak ders verdikleri için onlarda sıkıntı yaşamıyor, daha kolay öğreniyoruz. Ama işaret dili bilmeyen öğretmenlerimiz de var. Onlarla da sadece yazarak anlaşabiliyoruz. O yüzden bu derslerde de çok performans olmuyor açıkçası.."(K40)*

K14, bir evrensel tasarım sorunu nedeniyle kendisinde bir gerileme olduğunu daha sonrasında eğitim hayatının bittiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*"Öğretmen zaten işte kısıtlı bir öğretmenle okuyorsunuz. İyilerdi, severlerdi beni zaten çok zeki bir öğrenciydim. Ama daha sonrasında (imm) tuvalet benim için çok sıkıntı olduğu için bende gerileme oldu. Sonra tabi hoca sinirlendi, hani sen çok iyi bir öğrenciydin, ne oldu falan diye biraz bana tepki gösterdi, sonrada okul hayatım bitti zaten..." (K14)*

K57’de erişebilirlikle ilgili yaşadığı bir sıkıntıyı şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Ortaokulda sınıf, beşinci kattaydı annemgil epey uğraştı sınıfı birinci kata alın di engelli çıkamaz inemez düşer diye ama değiştiren olmadı. Çıktım indim 4 sene zorlandım yani o merdivenleri indim çıktım. Sınıfı da değiştiren olmadı. Sürekli 4 sene beşinci kattan indim çıktım.” (K57)*

K25 sınav kağıdına ilişkin yaşadığı bir evrensel tasarım meselesinden ve öğretmenin olumsuz tutumundan şu şekilde bahsetmektedir;

*“Geçen sene büte kalmıştım ve hocam, sınav kağıdını büyük puntolu hazırladı yalnız 14 puntolu hazırlamış. Normalde ben 20 punto ve üzerini görebiliyorum. Yani 20 puntunun üstü olması gerekiyor. Hocamız 14 punto yapmış ve ben bunu hocaya belirterek, hocam ben bunu göremiyorum dedim. Hoca da bana; “yapacak bişey yok, yaptığın kadar yap” deyip çekip gitmişti sınıftan. Ben o zaman çok kötü olmuştum, üzülmuştum. Sonra işte gözetmen hocamız tepki göstermişti o hocamıza ve sınıftan da arkadaşlarım tepki gösterince; hoca sınav bitimine 5 dakika kala bana sınav kağıdını getirmişti o zaman çok şey olmuştum. Çünkü bu benim elimde olan bir bir şey değil ve elimde olmayan bir şey yüzünden orda psikolojik olarak çok etkilenmişim...” (K25)*

K17 eğitim hayatında bazı öğretmenlerin olumlu bazı öğretmenlerin olumsuz tavrından şu şekilde bahsetmektedir;

*“...Bazı hocalarımıza denk geldik. Bazı hocalarımızın da merhametine denk geldik. Lise hayatım da kör müsün diyen bayan hocayı da biliyorum. Sıranın arka tarafına geçtiğimde, kör müsün diyende oldu. Zaten gözünde de hasar olunca haliyle üzerine alınyorsun o konuda, geçtik yani..” (K17)*

K24 ise diploma alabilmek için verdiği mücadele noktasında eğitimden aldıkları olumsuz tepkiyi şu cümlelerle aktarmaktadır.

*“Halk eğitimden benim belge almam lazım. Hiç ilgilenmediler, ilgilenmiyorlar, geçiştiriyorlar yani. Dalga geçercesine laflar söylüyorlar işte. Ben engelli olarak diploma almak istediğimi söyledim. Elimde bastonumu gördüğü halde işte diyor sen ehliyetle mi yazılacaksın? Diyorum hocam ben engelliyim ehliyetle benim ne işim olur? Tamam, sen git biz seni bir ara çağırırız, bir ara isteriz seni, ilgileniriz diyorlar. Bir yıl geçti, ne arıyorlar ne soruyorlar. Ben gitsem bile yardımcı olmuyorlar zaten.” (K24)*

K2, aile desteği yoksunluğu sebebiyle eğitim hayatının sekteye uğradığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Eğitim hayatımda zaten başımda annem olmadığı için eğitime fazla kendimi veremedim. Öğretmenler, müdürler öksüz yetim diye geçirdiler. Benimle evde ilgilecek ailem yoktu, ders konusunda yardımcı olmak konusunda. Yani zoraki geçmiş bir eğitim hayatım vardı aslında öğretmenlerin yardımıyla.” (K2)*

Aile desteğinden mahrum kaldığı için eğitim hayatını devam ettiremeyen K34, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Ortaokulu bitirdiğimde benim babam kanser hastasıydı, Ankara da tedavi görüyordu. Sürekli Ankara Niğde arasındaydı, rahatsızdı. Anneminde okuması yazması yoktu. O dönemde babam sağlıklı olsa liseye beni gönderirdi, yardımcı olurdu, götürür getirir,*

*ilgilenirdi. Ama babamın sağılığı bozuk olduğı, annem de okuma yazması olmadığı için benimle ilgilenen olmadı yani yapamadık.” (K34)*

Ailesinin ekonomik yetersizliğı sebebiyle destekten yoksun kalarak, eğitime devam edemeyen ve eğitimde ulaşım zorluğına vurgu yapan K50, bu durumu şu şekilde aktarmaktadır;

*“Ailemin gücü yoktu. Yani durumumuz yoktu bizim. Köyde orta okul da, lise de yoktu zaten. Ya yatılı bir okula gidecektim, Ulukışla'ya ya da Pozantı'ya yazılacaktım. İkisinden bir yol vardı ama ailem gönderemedi. Ondan dolayı okuyamadım.” (K50)*

İşitme engelliler okulunda düzgün bir eğitim verilmediğini ve ancak liseye kadar eğitim alabildiklerini vurgulayan K33, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Eğitim konusunda zaten sağlam bir eğitim aldığımızı söyleyemem. Bende sağlam bir eğitim almadım. Çocuklarımda sağlam bir eğitim aldığını düşünmüyorum. Eğitimimiz yetersiz geliyor. Zaten biz liseye kadar okuyabiliyoruz, liseden sonra üniversite de hiç yok denilecek kadar azız.” (K33)*

K18 eğitim hayatında akranları tarafından küçümseindiğini ve aşağılandığını şu şekilde ifade etmektedir;

*“Arkadaşlar arasında küçümsemek oluyordu. Bazı hocalarımızda da o gerçekleşiyordu. Yani bazıları da tabiki merhametle, şevkatle bakabiliyordu. Ailem hiçbir zaman beni küçümsemedi hiçbir zaman yapmadı bunu ama arkadaş ortamında oldu mu oldu: Lise hayatımda da küçümsemeler, bu yapmaz edemez demeler, görmez etmez veya koşamaz gibi aşağılamaları oldu arkadaş ortamında ama normal.” (K17)*

K38 eğitim hayatında akranları tarafından reedilme temmeli dışlanma yaşadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Normal okula gittim ben. Arkadaşlarım benimle çok dalga geçerci. Çok ağlardım o zaman öğretmen gelir, arkadaşlara kızar; dalga geçmeyin Allah günah falan derdi. Yine anlamaz yine dalga geçerlerdi. Anneme söyledim, annem boşver onu Allah bilir derdi, hep böyle yaşadım...” . (K38)*

Eğitim hayatında ostrasizm temelli dışlanma yaşayan K57, bu durumu şu şekilde aktarmaktadır;

*“Dalga geçer gibi üstten konuşmalar, alay etmeler işte. Bir şeyleri saklamalar olurdu. Mesela sınıflararası turnuvalar olurdu, haberi olmasın katılır gibisinden hep sakladılar benden. Sorsam kaç kaç bitti diye hep geçıştirdiler, söylemediler yani. Lisede de aynı oldu ama ilkokulda iyiydi yani daha iyi düzgün davrandılar. Anlayışlı davrandılar yani.” (K57)*

Eğitime ulaşım konusunda büyük sıkıntılar yaşayan K14, bu durumun okulu bırakmasında büyük bir etken olduğunu belirtmekle birlikte günümüz şartlarının değiştiğini vurgulayarak, şu c mlerle paylaşmaktadır;

*“Beni, annem kış günü sırtında getiriyordu, d ş yoduk beraber, buz oluyordu yerler. Çok sıkıntı yaşıyordum, o yüzden fazla okumak istemedim. Ama şimdi olsa, emin olun,  niversiteye bile giderdim, şimdiki şartlar olsaydı.” (K14)*

Eğitime    araç değiştirerek ulaştığını bu sebeple ekonomik sıkıntılar yaşadığını dile getiren K21, toplu taşımada da insanların bakışlarından rahatsız olduğunu, şu şekilde ifade etmektedir;

*“Fertek’te oturduğum için günde 3 otobüs değiştiriyordum. Bor Meslek Yüksekokulu’da Bor’un dışındaydı, yani 3 otobüs değiştirmek zorunda kalmam, maddi konuda epey sıkıntı yaptı bize. Otobüste insanların içine biniyordum, o da sıkıntı oluyordu. İnsanların içine şimdi de binmek istemiyorum ya...” (K21)*

K18, okulu kendi isteğiyle bıraktığını şu şekilde ifade etmektedir;

*“şöyle söyleyeyim; okulda kabartma yazı gösterdiler. Kabartma yazıyı da ben tercih etmedim, okumadım.” (K18)*

K22’de ailesinin kendisini okutmak istediğini ancak kendi tercihi ile eğitim hayatını noktaladığını, şu c mlerle paylaşmaktadır;

*“Ben zaten biraz tembeldim. Zaten biliyorlardı okumada, okulda yüzüm olmadığını onlarda, pek sıkıntı olmadı yani. Onlar da isterdi benim okumamı ama azıcık da benden kaynaklandı.” (K22)*

K24’te kendi isteğiyle okulu bıraktığını ifade etmekle birlikte bundan duyduğu pişmanlığı şu c mlerle paylaşmaktadır;

*“Ben sonradan görme engelli olduğum için ilkokul 4’e kadar devam ettim. Görüyordum ondan sonra hastalandım, hastalandıktan sonra okulu bıraktım. Bırakmak zorunda kaldım. Engelliler okuluna da gitmedim. Keşke gitseymişim, o zamanlar bana çok dediler engelliler okuluna git iyi olur, geleceğe dair bir işin gücün olur, işte kültürlü olursun, ilerde bir iş güç sahibi olursun diye, git dediler ama gitmedim, keşke gitseymişim...” (K24)*

Eğitim hizmetleri odak kodunda kolaylaştırıcı etmenler kısmında katılımcıların verdiği ifadelerin bazıları şu şekildedir;

K5, eğitim hayatında ailesinden aldığı desteği, şu c mlerle paylaşmaktadır;

*“ ncelikle babam istedi. Bu adam ilkokul mezunu; ceketimi satar yine okuturum gibisinden konuştu. Sonra şuan 60 yaşında adam, direksiyon sallıyor, kamyon sürüyor yani Allah razı olsun, Allah ömürlerini uzun etsin. Ellerinden gelen çabayı gayreti esirgemediler yani fazlasıyla benim için ya da diğer kardeşlerim için halen g steriyolar-“ (K5)*

K27’de ailesinden g rd ğu manevi destekten şu şekilde bahsetmektedir;

*“Ailemin eğitim almama yönelik desteği manevi olarak oldu. Maddi olarak ise benim kendi engelli maaşım ve öğrenci bursum vardı. O şekilde eğitimimi tamamladım.” (K27).*

Arkadaşlarıyla arasının çok iyi olduğunu ilkokuldan üniversite bitinceye değin herhangi bir dışlanmayla karşılaşmadığını ifade eden K3, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

*“Çok iyiydi ve arkadaşlarımdan dışlanma ya da olumsuz bir şey ne ilkokulda ne üniversite de hiç görmedim.” (K3)*

K16’da öğretmenlerinin ve arkadaşlarının olumlu tutumundan şu şekilde bahsetmektedir.

*“Özellikle lise de öğretmenler bile yardımcı oluyor. Hatta notumuzu kendimiz tutmadık, büyük puntalarla yazarak notumuzu elimize verdi bazı hocalar. Okulda arkadaş ortamımız da güzeldi, bir şikayetimiz olmadı genelde. Hem körler okulunda hem de lisede hiçbir arkadaş sorunumuz, hiç kavgamız bile olmadı, bir de daima yardım ettiler. Eğitim serüvenimiz böyle geçti.” (K16)*

#### **Sağlık Hizmeti Açığı Odak Kodu**

Sağlık hizmeti açığı odak kodunda 38 katılımcının engelli raporlarının güvensiz olduğundan, 30 katılımcının sağlık maliyetinden, 11 katılımcının iletişim sorunundan, 10 katılımcının yeterli uzman doktorun ya da polikliniklerin bulunmamasından, 7 katılımcının engelli önceliğine uyulmamasından ve 5 katılımcının personelin sert tavrından bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin engel türüne göre dağılımları Tablo 28’de sunulmuştur.

**Tablo 28: Sağlık Hizmeti Açığı Odak Kodunun Engel Türlerine Göre Dağılımı**

| Sağlık Hizmeti Açığı                                        | İşitme Engelli | Görme Engelli | Ortopedik Engelli | Kronik Hasta | Toplam |
|-------------------------------------------------------------|----------------|---------------|-------------------|--------------|--------|
| Personelin sert tavrı (5)                                   | 2              | 0             | 1                 | 2            | 5      |
| Engelli önceliğine uyulmaması                               | 0              | 1             | 5                 | 1            | 7      |
| Yeterli sayıda uzman doktorun/polikliniklerin olmaması (10) | 0              | 3             | 4                 | 3            | 10     |
| İletişim sorunu                                             | 11             | 0             | 0                 | 0            | 11     |
| Engelli raporlarına güvensizlik (38)                        | 4              | 12            | 13                | 9            | 38     |
| Sağlık Maliyeti                                             |                |               |                   |              |        |
| Sağlık hizmetine erişim maliyeti (5)                        | 0              | 1             | 0                 | 4            | 5      |
| Sosyal güvenceden mahrumiyet (12)                           | 1              | 2             | 4                 | 5            | 12     |
| İlaç /tedavi masraflarında maddi sorun (13)                 | 1              | 6             | 4                 | 2            | 13     |
| TOPLAM                                                      | 19             | 25            | 31                | 26           | 101    |
| N = Belgeler                                                | 16             | 14            | 15                | 12           | 57     |

Tablo 28’den görüldüğü üzere, personelin sert tavrına görme engelliler hariç diğer engel türlerinden işitme engelli ve kronik hasta grubunda yer alan katılımcılardan 2’şer kişi olmak üzere ve 1 kişi de ortopedik engelli katılımcıyla toplam 5 kişi atıf yapmıştır. Engelli önceliğine uyulmaması nedeniyle oluşan hizmet açığına ise işitme engelliler hariç 1 kişi görme, 5 kişi ortopedik engelli ve 1 kişi de kronik hasta olmak üzere toplam 7 kişinin atıf yaptığı görülmektedir. Yeterli sayıda uzman doktorun/polikliniklerin olmaması yönünde işitme engelliler hariç 3’er kişinin görme engelli ve kronik hasta olmak üzere 4’ü ise ortopedik engelli olmak üzere toplam 10 kişinin bahsettiği gözönüne alındığında söz konusu durumun önemli bir hizmet açığına işaret ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer yandan 11 kişi ile iletişim sorunundan bahseden tek grubun işitme engellilerden oluşması ve iletişimsizliğin bir çok diğer sorunlara da yol açacağı dikkate alındığında, işitme engelliler açısından sağlık hizmetinde önemli bir sorun alanı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 57 katılımcıdan bütün engel türleri olmak üzere 38’nin engelli raporlarına güvensizliği çok dramatik bir bulgudur. Bu kapsamda engelli statüsünün tanınmasından sosyal yardımlara değin oldukça önemli bir sorun alanına işaret ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Sağlıkta diğer önemli bir hizmet açığını oluşturan sağlık maliyetine ilişkindir. İşsizlikle beraber sosyal güvenceden mahrum kalan, ekonomik yetersizliğin içinde yoğrulan 5 katılımcının sağlık hizmetine erişim maliyeti içinde olduklarından bahsetmesini, 12 katılımcının sosyal güvenceden mahrum olduğunu belirtmesini ve de 13 katılımcının ilaç/tedavi masraflarından bahsetmesini işsizliğin birer sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

Sağlık hizmetleri açığı odak kodunda katılımcıların verdiği ifadelerin bazıları şu şekildedir;

K49, sağlık hizmetlerinde sert bir tavrın olmaması gerektiğini vurgulayarak, sağlık çalışanlarının sert tavrını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Doktorlar 6 sene tıp okuyorlar üstüne de dört sene uzmanlık okuyorlar. Ondan sonra TUS’u kazanmaları lazım uzman olmaları için. TUS’u kazanıyorlar 4 sene mi 5 sene mi görev de yapıyorlar hastanede. Bakın bizi en iyi anlamaları gereken onlar, haksız mıyım? Hastalığı görüyorlar, sizin nasıl olduğunuzu görüyorlar, hastalık sırasında neler çektiğinizi biliyorlar ama en ufak bir şeyde azarlayanda yine onlar. Yani hepsini bir tutamam da tabi ki istisnalar var ama azarlayanda onlar. Benim saçım dökülüyordu geçenlerde. Doktora gittim. Doktor hanım diyor ki; sende genetik bir hastalık var, buraya gelmen o kadar saçma, bu soruları sorman bana o kadar saçma ki diyor. Bakın*

*hocam ben diyaliz hastasıyım saçımın dökülmesi çok normalmiş benim, oraya gidip muayene olmam çok saçmaymış. Ondan sonra doktorlar benim kulağım ağrısa nefrolojiye gönderiyor, bir yerimiz ağrısa nefrolojiye gönderiyor...” (K49)*

İletişim kuramadığı için hastaneye işaret dili bilen bir yakınıyla gitmek zorunda olduğunu belirten K34, hastane çalışanlarının ser tavrına maruz kaldığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Biz yanımızda biri olmadan hastaneye gidemiyoruz. Bu bizim en büyük eksikliğimiz çünkü iletişim kuramıyoruz. Hastanedeki çalışanların bize karşı tavırları çok sert oluyor. Zaten yoğun oldukları için bizi de bir kenara itiyorlar çok ayrımcılık görüyoruz.” (K34)*

K29, hastanede sıra sisteminin çalışmadığını bu nedenle engelli öncelliğinden yararlanamadığını şu şekilde ifade etmektedir;

*“Sağlıkta sistem konusunda sıkıntılar yaşıyorum. Açmak gerekirse; bu benden mi kaynaklanıyor yani diğer sistem sorunundan mı kaynaklanıyor bilmiyorum. Muayeneye gittiğim zaman ekranda sıra gözükmüyor. Bu nedenle engelliye öncelik sağlanmıyor.” (K29)*

Doktor sayısındaki yetersizliği vurgulayan K10, bu nedenle randevu alınsa bile sıra beklediğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Bor’daki hastanemizde doktor eksik. Bazen gidiyorsun orada beklemek zorunda kalıyorsun. Muayenedeki ameliyata iniyor, sabah gidiyorsun randevu almışsın saatte gitmişsin ama doktor ameliyatta. Bugün git yarın gel gibisinden sıkıntılar yaşıyoruz.” (K10)*

Hastanedeki tercüman sıkıntısına dikkat çeken K33, yaşadığı iletişim sorunundan şu şekilde bahsetmektedir;

*“Sağlık konusunda bizim, hastanede tercüman sıkıntımız var. Hastanede bizimle iletişime geçecek tercüman var denildiği halde ben bizzat yaşadığım bir olayı anlatabilirim. Ben yanımda işaret dili bilen bir yakınımla hastaneye gittiğimde şöyle bir olay olmuştu; ben tercüman istedim. Gelen tercüman; burnum tıkalı, başım ağrıyor dediğim halde boğazı ağrıyor diye tercüme etti. Boğazı ağrıyor diye tercüme edilince ben direk benim boğazım ağrımıyor diye yanımdaki yakınımın işaret ettim, sen beni tercüme et diye. Sonrasında Sağlık Müdürlüğüne ve hastanenin Başhekimliğine birer dilekçe verdik; tercüman var ama bizim dilimizden anlamıyor diye.” (K33)*

Ailesinin tamamı işitme engelli olan K40, başta sağlık olmak üzere devlet kurumlarında kendilerini anlayan bir personelin olmayışı nedeniyle bu duruma tepki göstererek yaşadığı sıkıntıyı şu şekilde paylaşmaktadır;

*“Ben bir işitme engelli olarak sadece şunu istiyorum; bizimde var olduğumuzu bilsinler. Bir işi yaparken bizi de düşünerek yapsınlar. En basit bir hastaneye gittiğimiz zaman veya bir devlet kurumuna gittiğimiz zaman ya da başka bir yere gittiğimiz zaman bizimle iletişime geçebilecek en azından bir personel bulundurmalarını ben çok istiyorum. Benim ailem de işitme engelli olduğu için bir iş olup bir kuruma gittiğimiz*

*zaman hemen elimize kağıt kalem tutuşturuyorlar yaz diye...Hastanede de aynıı kendimizi anlatabileceğimiz, ifade edecemiz kimse yok...” (K40)*

Sosyal güvencesi olmadığını ifade eden K15, sağlık hizmetlerinden yararlanamadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Şimdi, sağlıkta hiçbir sosyal güvencem yok. Özele gitsem para ödeyecek durumda değilim. Devlet hastanesine gitsem güvencem olmadığı için daha pahalıya geliyor. Özel hastaneye gitsem cebimde kuruş bile yok bu yüzden sağlık sistemi çöp benim için.” (K15)*

K21’de sosyal güvenceden mahrum olduğunu ve ilaç alacak parasının da olmadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Şu an ben babamın üzerinden çıktığımdan dolayı sigortam yok. Şu an için ben ne hastası olsam paramı devlet karşılamıyor. Yani benim sağlık sigortam yok. Hani gidiyorum maddiyat olmuyor maddiyat dışında ilaçlar da sorun. Geçen ablam muayene oldu, ilacını alamadık. Normalde ablamın sigortası var ama para istediler. Nasıl istediler ben de anlamadım... Gözlük alacağım mesela onu düşünüyorum. Gözlüğümün normalde çerçevesini devlet karşılıyordu ama şu an benimkini karşılanmıyor. Sadece gözlüğün camı ile çerçevesi 700 lira falan tutuyor, 200-300 lira falan sadece camına veriyorsunuz. Maddiyat konusunda büyük sıkıntı, ilaç alamıyorum. Benim bütün ilaçlarım şu an ücretli yani...” (K21)*

Ailesinin maddi olanaklarının iyi olmadığını vurgulayan buna rağmen katkı payı ödediklerini ifade eden K25 bu durumu şu şekilde aktarmaktadır;

*“Biz çok yüksek gelirli bir aile değiliz, yeşil kart kullanıyoruz zaten. Devlet, ilaçlarımızın bir kısmını karşılıyor ama biz de para ödüyörüz eczaneye.” (K25)*

Sağlık hizmetine erişim açısından ekonomik zorluklar yaşayan K23 aynı zamanda sosyal güvencesi olsa da bazı tedavi giderlerinin kendisi tarafından karşılandığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Sağlık zaten benim için hayatımın sonuna kadar, ölüme kadar doktorların tabiri ile haşır neşir olacağım, bağlantımın kesilmeyeceği bir kurum. Bu kurumlarla ilgili en büyük sorunlarımdan bir tanesi portal ven tromboz hastası olmam. Yani benimle ilgilenecek Niğde’de hastanede doktor da bölüm de yok Onun için ben İstanbul Çapa’ya gidiyorum. Normalde her ay İstanbul’a gitmem lazım, her ay benim kontrolüm var ama benim her ay İstanbul’a gitmem demek zengin bir insan olmam demek. Zengin bir insan olursam her ay İstanbul’a gider gelir, kontrollerimi sıkıntısız, problemsiz yaparım ama böyle bir durumum olamayacağı için ben bunu olabildiği kadar maksimum süreye uzattım. Orada doktorlara durumu anlattım ve bana 3 aylık süre verdiler. Ben bu 3 ayda uzatıyorum 3 buçuk 4 ay çok zorlarsam 5 ay... Orada da sorun oluşuyor 5 ayda bana diyor ki her ay geleceksin ben 5 ayda bir gitmişim... Size şöyle yuvarlak bir hesap yapayım; en kötü yol parası 150 TL ki İstanbul’a hastaneye tek başına gidemiyorsun çünkü hastanede her zaman birine ihtiyacın oluyor, gidiş geliş 600 lira. İstanbul’a indin işte burada başlıyor orada harcadığın paralar, yeri geliyor kalacak yer sıkıntısı oluyor, yeme içme oluyor işte her yere bazen ulaşım aracı ile ücretsiz gidemiyorsun... Yeşil kartlı olmama rağmen hastanede kullanacakları malzeme karşılanmıyor. Mesela biyopsi yapıyorlar, bunun için bir çivi setini (adını tam bilmiyorum ama içinde değişik boylarda benim tabirim ile çiviler var.) medikallerden kendim temin etmem gerekiyor,*



*ücretini kendim ödemem gerekiyor yani. Bu benim için çok ciddi bir sorun, özellikle bu işsizliğin içerisinde...” (K23)*

İkamet ettiği ilde yeterli sayıda uzman doktorun olmadığına vurgu yapan K46, bu sebeple katlandığı sağlık hizmetine erişim maliyetini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Sağlık olarak bulunduğum ilde benim hastalığıma bakan bölüm yok. aslında bölüm var da doktoru yok. Daha doğrusu başlangıçta vardı ancak tayini çıktıktan sonra tayini çıkmalı da uzun bir zaman oldu ama hala yerine doktor gelmedi. Benim hastalığıma Gastroenteroloji bölümü bakıyor ancak şu an için Gastroenteroloji doktoru yok. Sonra hastalığıma teşhis konulduktan sonra kullandığım ilaçların yan etkisine bağlı çeşitli hastalıklarda oluştu. Onlara da bakan Endokrin doktoru da gitti, onun yerine de kimse gelmedi ve ben kontrollerimi sürekli şehir dışında yapmak zorunda kalıyorum. Bu bana ekstra bir maliyet oluşturuyor...” (K46)*

Engelli raporlarına güvensizlik alt kodu hatırlanacağı üzere çalışmanın birinci bölümünde değinilen engelli sağlık raporlarındaki aksaklıklara işaret etmektedir. Bu kapsamda katılımcıların verdiği cevaplar söz konusu aksaklıklarla ilişkilendirilerek yansıtılacaktır. Katılımcı ifadelerinden bazıları şu şekildedir;

K2'nin engelli raporlarına güvensizliği, karşılaştırma ve eşik değer sorunlarına ilişkin olup bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Engelli raporları kesinlikle gerçeği yansıtmıyor. Çünkü orda ben birebir şahit oldum. Baktığın zaman hiçbir şeyi yok, yanına oturdum sohbet etme şansım oldu. Kulağında çok az bir duyu kaybı varmış ve içerden çıktığında abi ne kadar aldın dedim. O da %65 dedi. Bu beni çok üzdü o gün çünkü gerçekte yürümesinde bir engel yok, elinde kolunda engel yok. En önemli organ bence bacaklar, bütün organlarımız önemlidir de yani yürüdüğün zaman, dengesiz olduğu zaman her şey bitiyor, hayat duruyor. Orda kesinlikle adalet olmadığını düşünüyorum... İlla bunu mu istiyorlar bizden, engelimiz var gözle görülebilir. Biz kimseyi dolandırmıyoruz, kimseden para yardımı, ekmek yardımı istemiyoruz. Bize sadece hakkımız olan engelli raporumuzu versinler istiyorum ama %39 veriyorlar ya bu 39 gerçekten insana hakarettir...” (K2)*

K21'in engelli raporlarına güvensizliği karşılaştırma sorununa ilişkin olup bu noktada tersine bir vurgu yapan K21'in ifadesi şu şekildedir;

*“Hastaneye gittiğim zaman raporun % 93 çıkacağını ben düşünmedim. Şimdi açıkçası % 93 verirler demedim... Dışarıda herkesin raporu açıklanıyor sırayla, benden daha kötü yalan olmasın benden daha kötü insanlar gördüm; böyle tekerlekli sandalyeli gelen adam % 74 rapor almış. Tekerlekli sandalye ile gelmiş yürüyemiyor ben % 93 aldım yani hocam. Onu nasıl aldım ben de anlamadım, hani inanmadım, yani bana verilen rapora şaşırdım o kadar beklemiyordum...”(K21)*

K7'nin K10'un engelli raporlarına güvensizlikleri, seçim sorununa ilişkin olup bu durumu şu şekilde ifade etmektedirler;

*“2022 sayılı kanuna göre %60, vergi indirimine göre %56, İstanbul Adli Tıp'ın verdiği %48 böyle çeşitli raporlar veriyorlar yani değişik değişik...Engeli insanların haklarını*

iyorlar. %10-20'lik engeli olan insanlar gidip rapor alıyor, kemiği eğri kaynamış gidip rapor alıyor. Elmacık kemiğim kırık benim ama raporumun hiçbirinde geçmez elmacık kemiğim kırık diye..." (K7)

"5 tane raporun içerisinde kimisini % 85 aldım, kimisini % 63 aldım kimisini %68 aldım, kimisini %50 aldım. Bunun terazisi zaten olamaz, mümkün değil..." (K10)

K41'in engelli raporlarına güvensizliği eşleşmiş organlara ilişkin olup bu durumu şu şekilde aktarmaktadır;

"Rapor konusu daha çok doktora göre değişiyor gibime geliyor. Hiç duymayan bir arkadaşımız, bir de bir parça müzik sesini fazla açtığın zaman duyan arkadaşlar var. Hani onlarla kıyasladığım zaman rapordaki engel oranlarını bana biraz saçma geliyor." (K41)

K46'nın engelli raporlarına olan güvensizliği çoklu engellilik sorununa ilişkin olup bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

"Kemik erimemsi de ciddi bir rahatsızlıktır çünkü insanın çeşitli bölgelerinde kemik erimesi olabiliyor. Benim bel bölgede ve sağlıklı bir insan bile belinde ters bir hareket yaptığında belindeki ağrıdan ötürü neler çektiğini az çok toplum bilir. Bel bölgesindeki kemiğin erimesi de ağrı yapıyor. Engelli raporum % 50 oranında ve bu sadece karaciğer rahatsızlığımdan ötürü verilmiş bir rapor, ostiraporoza dan ötürü üstüne eklenmiş bir şekilde değil. Aynı zaman da böbrek taşı ameliyatı oldum 2015 yılında ve o zamanlarda böbreğimin bu taşı üretmeye elverişli olduğu, sürekli taş üretebileceği söylenmişti nitekim öyle de oldu. Şuan aynı zaman da böbrek taşım da var. Onun haricinde psikolojik olarak ne kadar sağlıklı gözüksekte, bu özellikle işsizliğin vermiş olduğu stres İnsanı psikolojik olarakta oldukça etkiliyor, yıpratıyor ya bütün bu olanları topladığımda bu raporun hakkının % 50 değildir diye düşünüyorum..." (K46)

K16'nın da engelli raporlarına olan güvensizliği raporların matematiksel indirgemeci yaklaşımına ilişkin olup bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

"Şimdiki raporları vücut fonksiyonlarına göre veriyorlar fakat adamın iş yapabilir mi, yapamaz mı, o konu biraz muallakta kalıyor. Yani adamın dış görünüşüne göre veriyorlar. Rahatsızlığın ne diyor, ben de görme diyorum. Ondan sonra kolun ağrıyor mu, bacağın ağrıyor mu, diye soruyor, ben de yok diyorum, sonrasında hemen çiziyor yazıyor ve gönderiyor." (K16)

K15'in engelli raporlarına olan güvensizliği raporların sahte düzenlendiğine ilişkin olup bu durumu şu cümlelerle aktarmaktadır;

"Ben hastanede çalıştığım dönemde, davalık oldu hastane. O zamanlar işte hatırladığım kadarıyla; göğüs doktoru sekreteri falan göz altına alınmıştı. Bir sürü sahte engelli raporu çıktı. Ben bunların iptal edildiğine inanmıyorum, çünkü birine yapsan birine yapmamışsındır. Benim şu anki bakış açım bu, bu da bizi ister istemez onlardan iki adım geri atıyor." (K15)

### **İŞKUR Hizmet Açığı Odak Kodu**

İŞKUR hizmet açığı odak kodunda 42 katılımcının danışmanlık ve eşleştirme hizmetlerinin yetersizliğinden, 17 katılımcının iletişim sorunundan, 12 katılımcının

personelin ilgisiz tavrından, 8 katılımcının personelin yeterli bilgi ve donanımına sahip olmadığından, 7 katılımcının ulaşım sorunundan ve 7 katılımcının ise çağrı hizmetlerinde yaşanan aksaklıklardan bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin engel türüne göre dağılımları Tablo 29’da sunulmuştur.

**Tablo 29: İŞKUR Hizmet Açığı Odak Kodunun Engel Türlerine Göre Dağılımı**

| İŞKUR Hizmet Açığı                                        | İşitme Engelli | Görme Engelli | Ortopedik Engelli | Kronik Hasta | Toplam |
|-----------------------------------------------------------|----------------|---------------|-------------------|--------------|--------|
| Çağrı hizmetinde yaşanan aksaklıklar (7)                  | 0              | 3             | 2                 | 2            | 7      |
| Hizmet binasının uzak olması nedeniyle erişim sorunu (7)  | 0              | 5             | 2                 | 0            | 7      |
| Personelin yeterli bilgi ve donanımına sahip olmaması (8) | 0              | 4             | 2                 | 2            | 8      |
| Personelin ilgisiz tavrı (12)                             | 6              | 4             | 1                 | 1            | 12     |
| İletişim sorunu (17)                                      | 16             | 1             | 0                 | 0            | 17     |
| Danışmanlık ve eşleştirme hizmetlerinin yetersizliği (42) | 12             | 11            | 11                | 8            | 42     |
| TOPLAM                                                    | 34             | 28            | 18                | 13           | 93     |

Tablo 29’den görüldüğü üzere çağrı hizmetlerinde yaşanan aksaklıklardan bahseden 5 katılımcıdan 3’ünün görme engelli ve 2’ser kişinin de ortopedik engelli ve kronik hasta olduğu anlaşılmaktadır. Hizmet binasının uzak olması sebebiyle erişim sorunu yaşayan 7 katılımcının 5’inin görme ve 2’sinin ortopedik engelli olduğu görülmektedir. Personelin yeterli bilgi ve donanımına sahip olmadığını düşünen 8 katılımcıdan 4’ünün görme ve 2’ser kişinin de ortopedik engelli ve kronik hasta olduğu görülmektedir. Bütün engel türlerinden atıf olarak ortak bir sorun alanı olarak değerlendirilebilecek nitelikteki personelin ilgisiz tavrına atıf yapan 12 katılımcıdan 6’sının işitme, 4’ünün görme engelli ve 1’er kişinin de ortopedik engelli ve kronik hasta olduğu görülmektedir. İletişim sorunundan bahseden 17 katılımcıdan 16’sının işitme engelli olduğu görülmekte olup bu durum işitme engellilerinin, İŞKUR hizmetlerinden etkin bir şekilde yararlanamadığını göstermektedir. Diğer taraftan İŞKUR hizmetlerinde en büyük eksikliğin 57 katılımcıdan 42’sinin atıf yaptığı danışmanlık ve eşleştirme hizmetlerinde olduğu görülmektedir.

Bu kapsamda İŞKUR hizmet açığı odak kodunda katılımcıların verdiği ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Çağrı hizmetlerindeki bir aksaklık nedeniyle iş görüşmesi fırsatını kaçıran K48, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Geçen iş arıyordum, sürekli İŞKUR’a da bakıyorum. Onlinedan bildirim gelmiş bana, bir mail atmışlar. O mailde, bana mail attıklarını idia ediyorlar. İşte bilmem kim firması, beni öngörülmeye çağırmış ama bundan benim hiç bir bilgim olmadı, bildirmiyorlar. Mailim, telefonum güncel olarak onlarda var ama kayıtlara girdiğimde bilmem kime mail atmışlar, beni bilgilendirmek amacıyla. Saçma sapan bir sistemleri var...” (K48)*

İŞKUR’un hizmet binasının uzak olması nedeniyle bir ulaşım sorunu oluşturduğunu ifade eden K26, çağrı hizmetindeki aksaklıklardan da şu şekilde bahsetmektedir;

*“İŞKUR’la ilgili çok sorun yaşıyoruz. İŞKUR hem uzak hem de telefon açtığımız zaman, telefonlara bakılmıyor ve uzak olduğu halde bizzat kendim gidiyorum.” (K26)*

K21’de İŞKUR hizmet binasının şehrin dışında olduğunu vurgulayarak, bir ulaşım sorunu oluşturduğunu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“İŞKUR binası, şehrin çok dışında, hani kimsenin ulaşamayacağı bir yerde. Hele köyler, köydeki insanların hiç gelemeyeceği bir yerde, taa terminalin arka tarafında. Hem uzak hem de insanların zor gitmesinden ziyade orda beklemesi de zor. Orda otobüs durağıda yok biliyorsunuz hocam. İyi bir yerde değil bence hani şehrin içine yapılırsa daha mantıklı olurdu yani.” (K21)*

İŞKUR personelin yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadığı tam anlamıyla danışmanlık görevini yerine getiremedikleri ifade eden K5 çağrı hizmetlerindeki aksaklıklardan da şu şekilde bahsetmektedir;

*“İŞKUR’a gidiyorsun, İŞKUR’a gitmeden de internetten her şeyi yapabileceğini söylüyorlar, gittiğin zaman. Bir de İŞKUR’da orada danışman yazıyor, işte Niğde ilindeki danışman kişinin ismi, buna varıyorsun. Zaten senin internete yaptığın işi o da orada yapıyor, sana artı bir şeyler sunmuyor, işte bu iş sana uygun başvuru yapalım, seni söyleyelim gibisinden danışmanlık görevi yapmıyorlar. Arama 170 miydi neydi, onu aradığım zaman hiçbir zaman sonuç alamadım dersem doğru. Zaten telefonun başında dakikalarca bekliyorsun, aramadayken evdekiler bir şey diyor kapatmak zorunda kalıyorsun ya da bir başkası arıyor, sen kapatıyorsun böyle yani...” (K5)*

Çağrı hizmetlerindeki aksaklıktan bahseden K23, personelin yeterli bilgi ve donanımda olmadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“İŞKUR’da çok sorunlar yaşıyoruz. İŞKUR’a gidiyorum Gitmeden önce daha doğrusu telefon açıyorum, telefona cevap veren birisi yok Telefona cevap verilmiyor, ulaşamıyoruz. İŞKUR’a gidiyorsun bir şey soruyorsun, sen soruyu adama soruyorsun, adam gidip başkalarına soruyor. Yani bir iş hibe için, bir iş kurmak için bilgi almaya gittim, soru soruyorum, kimse bilmiyor. Yani o adamlar orada ne diye duruyor? Ben de anlamıyorum bütün İŞKUR mu böyle yoksa Niğde’dekiler mi böyle bilmiyorum.” (K23)*

K26, personelin ilgisiz tavrından bahsetmekle birlikte personelin bilgi ve donanım eksikliğini şu cümlelerle ifade etmektedir;

*İŞKUR'a girdiğim zaman memurlar yardımcı olmuyorlar, başından savar gibi atar gibi bir şeyler soruyorlar, cevaplıyorum, yazıyorlar çiziyorlar ama arkasından herhangi bir iş faaliyeti çıkmıyor. Geçen gün hibe desteği ile ilgili biraz bilgi öğrendim ve bunun içinde İŞKUR'a gittim. Hocam emin olun İŞKUR' dakilerin hibe konusunda benden daha az bilgileri var, herhangi bir yardımları olmuyor hibe ile ilgili. Ben kendi işimi kurabilir miyim diye birkaç soru yönelttim hiçbirine olumlu bir cevap alamadım (K26)*

K29 danışmanlık ve eşleştirme hizmetlerindeki ilgisizliği şu cümlelerle ifade etmektedir;

*İŞKUR faaliyetlerini karşıda ki insana göre değerlendiriyorum. Bir işin peşinden koşmuyorlar, kendim için diyorum yani. Bir işyeri oluyor gidiyorsun senin görüşüne bakıyorlar yapabilir mi yapamaz mı diye. Yani tek onla kalıyorlar devamını getirmiyorlar, gidip tekrar iş arama konusunu yapmıyorlar. Yani üstüne düşmüyorlar.” (K29)*

İŞKUR'da iletişim sorunu yaşadığını belirten K30, aynı zamanda personelin ilgisiz tavrından şu şekilde bahsetmektedir;

*“Ben İŞKUR'dan yardım görmedim. İŞKUR iş bulmam da yardımcı olsaydı, bu zamana kadar biz engellilere iş bulcağını düşünüyordum. O kadar çok gittiğim için beni tanımayan yok. Tanıyorlar ama iş bulma anlamında iletişime geçeceğim kimse yok. Beni anlamıyorlar, İŞKUR'da onca elaman var ama hiçbirinin işaret dili ile hiçbir bilgisi yok. Bu da beni üzüyor ve yoruyor. Zaten iş bulmasında bir yardımları olmadıkları gibi biraz daha hani sen git dercesine bakıyorlar, ilgilenmiyorlar artık benimle...” (K30)*

İletişim sorununa dikkat çeken K41, İŞKUR'da yaşadığı bir olayı şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*İŞKUR'dakiler bizi anlamıyorlar. Ben kendi dükkanımı açıp kendim işleteyim diye bunun hakkında bilgi almak için gitmiştim. Ama bana yanlış bilgi verildiğini düşünüyorum. Beni anlayamadıkları için bana yanlış bilgi verdiler. Ben de onları anlamadım yani istediğim hizmeti İŞKUR'dan alamıyorum... Hatta bu kendi işyerimizi açmak için girişimcilik kursu var. Bu kursa ben de katılacağım dedim ama işaret dili ile açılmadığını, bunun açılabilceğini söylemişlerdi ama açılmadı...” (K41)*

İŞKUR'un danışmanlık ve eşleştirme hizmetlerinde yetersiz kaldığını düşünen K12, bu düşüncesini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“İŞKUR'u bu konuda yetersiz görüyorum. Ben elimdeki yaptığım birinci sınıf profesyonel işlerimi yanımda götürüyorum, yakın çekilmiş fotoğraflarımı elimle gösteriyorum. Burdaki herhangi bir küçük atölyeyle görüşmeler benim adıma, elimdeki işçiliğimle alakalı, benimle ilgili bilgi verip, bemi öyle küçük bir atölyeye yardımcı olup aracılık yapıp yerleştirmiyorlar. Bu konuda çok yetersizler yani gidiyorsun başvuru yapıyorsun elindeki ürünleri gösteriyorsun, hani önemsemiyorlar...” (K12)*

K28 İŞKUR'un eşleştirme hizmetlerine yönlilik sorunlu bir yapıyı şu cümlelerle paylaşmaktadır;

“Uygun işten kastım hocam, benim gözüm tozlu ortamlara gelemiyor. Ben çok iş aradım. İş aradığımda kalsit firması oluyor, mesela tozlu ortamlar ya da şantiye ortamı oluyor. Geri hizmetlerde işçi arıyoruz ilanları oluyor ama gidip görüştüğümde; biz geri hizmette temizlikçi arıyoruz diyorlar. Temizlikçi olduğunda da zaten, temizlikten kastı da şantiye ortamındasın sürekli ya da kimyasal şeylerle uğraşacaksın, senin gözüne yine zarar verecek. Ben de göz tansiyonu olduğunu raporlarla itiraz ettiğim zaman adamda sen görme engelli miydin, ama bize İŞKUR'dan gönderirken, görme engelli dememişlerdi diyor. Adam orda farkına varıyor görme engelli olduğumu.” (K28)

K9 İŞKUR'un düzgün eşleştirme yapamadığını, ilanda aranan niteliklerle yapılaak işler arasında farklılıklar olduğunu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

“İŞKUR, engelli alımı var; demir fabrikası temizlik işçisi arıyor diyor. Gidiyorsun temizlikle alakası yok. İŞKUR'da verdikleri iş ayrı yaptırdıkları iş ayrı. Yani ilandaki verdikleri iş ayrı, fabrikadaki iş ayrı. Ağır diyolar, demir işi yapacaksın diyor ondan sonra vardiyalı çalışacaksın...” (K9)

#### **Banka/Postane Hizmetleri Açığı Odak Kodu**

Banka/Postane hizmetleri açığı odak kodunda 19 katılımcının engelli öceliğine uyulmamasından, 8 katılımcının iletişim sorunundan, 7 katılımcının evrensel tasarım sorunundan ve 5 katılımcının ayakta bekleme sorunundan bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin engel türüne göre dağılımları Tablo 30'da sunulmuştur.

**Tablo 30: Banka/Postane Hizmetleri Açığı Odak Kodunun Engel Türlerine Göre Dağılımı**

| Banka/Postane Hizmetleri Açığı                         | İşitme Engelli | Görme Engelli | Ortopedik Engelli | Kronik Hasta | Toplam |
|--------------------------------------------------------|----------------|---------------|-------------------|--------------|--------|
| Ayakta bekleme sorunu (5)                              | 0              | 0             | 3                 | 2            | 5      |
| Evrensel tasarım eksikliği nedeniyle erişim sorunu (7) | 0              | 2             | 4                 | 1            | 7      |
| İletişim sorunu (8)                                    | 8              | 0             | 0                 | 0            | 8      |
| Engelli önceliğinin uygulanmaması (19)                 | 0              | 7             | 8                 | 4            | 19     |
| TOPLAM                                                 | 8              | 9             | 15                | 7            | 39     |

Tablo 30'dan görüldüğü üzere ayakta bekleme sorunundan bahseden 5 katılımcının 3'ü ortopedik engelli ve 2'si kronik hastadır. Görme engelli katılımcılardan 2, ortopedik engelli katılımcılardan 4 ve kronik hasta olan katılımcılardan 1 kişi olmak üzere 7 kişinin evresel tasarım sorununa dikkat çektiği görülmektedir. işitme engelli katılımcılardan 8'inin iletişim sorununa temas ettiği görülmekle birlikte engelli önceliğinin uygulanmaması toplam 19 atıfla temel sorun niteliğindedir.

Banka/Postane hizmetleri açığı odak kodunda katılımcıların verdiği ifadelerin bazıları şu şekildedir;

K5 bankada ayakta bekleme sorununu ifade etmekle birlikte bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Bir bankaya gittim işlerimi halletmeye, oturacağım yer yok. Bende böyle ayakta duramam uzun süre. Bende; beni öne al, işimi halledip gidiyim dedim. Yani burada aslında biz halk olarak bunu anlayışla karşılamamız lazım. Tamam benim ayağımda sıkıntı var fakat şurada hepimiz yoldan karşıya geçiyoruz ya da hepimiz engelli adayız. Kısaca burada halkımızın biraz anlayışlı olması lazım. Orada işte ben öne geçince, bekleyenlerden biri; benim sıram, işte benim gözümde de engel var dedi. Bende; senin gözündeki engel burada beklemene sıkıntı değil, benim bacağım rahatsız dedim. Ondan dolayı bekleyemedim...” (K5)*

K13’de ayakta bekleme sorununa ilişkin bir durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Postaneye gittiğim zaman sıra beklemekten çok yoruluyorum, işte bekleyeceksin ama. Ben bazen oradaki görevlilere güvenlikçiye ben engelliyim bana yardım eder misiniz diye soruyorum, güvenlikçi de abla diyor sadece kalp hastası olanlara ön ayak olabiliriz size olamayız diyor. “(K13)*

K12 bir evrensel tasarım sorunu olarak, postanede rampa olmadığını şu cümlelerle dile getirmektedir;

*“Buradaki postanede rampa yok, içeriye giremiyorum basamak var. Ben yanımda ailemden birini götürüyorum, İçerde yaptıracağım evrakları ailemden birisi yaptırıyor, ben ise sadece imza kullanıyorum, dışarda bekliyorum.” (K12)*

K14’ de evrensel tasarım sorunlarına şu cümlelerle dikkat çekmektedir;

*“Yani bir kaç banka var, oraya giremiyorum. Onun dışında içeri girdiğimde pek bir problem yaşamıyorum, yalan söylemeyeyim. Postanede güvenlik olsun, oradaki çalışanlar olsun hemen öncelik tanıyorlar bekletmiyorlar ama postanenin girişi merdivenli almıyorlar içeri...” (K14)*

Sıramatikten sıra almakta zorlandığını ifade eden K25, söz konusu evrensel tasarım sorununu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Bankalarda sıra almak zorundasın. O sırayı alırken aşırı derecede zorlanıyorum. Çünkü görmüyorum onu yazılarını, hiçbir şekilde okuyamıyorum oraya rakam girmem gerek. Bu çok sıkıntı bazen yardım edecek insan da bulamıyorsun. Anlayışlı insanlar da var evet ama o an onu bulamıyorsun...” (K25)*

K30’da iletişim sorununa şu cümlelerle dikkat çekmektedir;

*“Banka postane gibi yerlere gittiğimiz zaman sürekli yazarak iletişime geçiyoruz. Yazarak iletişime geçtiğimizde de karşı tarafın bizi anladığını düşünmüyorum. Çok sıkıntı çıkıyor. Ben her yerde tercüman olmasını istiyorum.”(K30)*

K31, bankada iletişim kurmakta zorlandığını şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Ben tek tek söylüyorum, o beni anlıyor. Telefonla gösteriyorum, şunu yapacağım diyorum. O da tamam diyor, gel diyor, yardım ediyor. Birde maske olduğu için biraz zor anlıyorum; yaklaş kulağıma dinleyeyim diyorum, bir daha soruyorum zorlanıyorum anlamakta.” (K31)*

Bankalarda engelli öncelliğine uyulmadığını ifade eden K16, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Sıra numarası diyor adam. Yani ben engelli kartını gösteriyorum. Böyle yasa var bizde sıra numarası yoktur diyorum, sıra numarasına göre seni alacağız diyorlar. Arkadaşım, ben engelliyim bak karta dedim, ama adam sıra veriyor. Yok, bizde o uygulama yok diyor. Engelli vezneleri var ve burada engelli veznelerinde memur bulundurmuyorlar. Şimdi denetim yapılacağı zaman koyuyorlar, tıkr tıkr işliyor. Denetimciler gittimi bu vezneyi kapatıyorlar. Gerçekten bu var. Özel bankada da var. Ama özel bankalar engelli veznelerini kaldırdı. Şu anda benim gördüğüm ve Ziraat Bankası'na gittiğim zaman devletin bankası olmasına rağmen benden sıra numarası istiyor. Ben dengelli kâğıdım var diyorum. Adam diyor sıra numarası diyor. Bizde böyle bir uygulama yok diyor. Yani bende kanunun sayısını bilmediğim için adama sunamıyorum. Adam sen bunu alacaksın diyor, sıra numarası almazsan işlemin olmaz diyor. Oradan başka bir görevli gelince benim işim öyle oldu. Ben ısrar ettim, böyle bir uygulama varsa ben sıra numarasını neden bekleyeyim? Ama bu sıkıntının sebebi engelli veznelerini kapatıyor olmaları. Engelli vezneleri her bankada olmalı. Ziraat Bankası gibi, Halk Bankası gibi, devlet bankalarında olsun, özel bankalarda da olsun. Bir ara özel bankalar çok güzel uyguluyordu. Hatta 2-3 kere de yararlandım. 2020'nin son çeyreğinde özel bankalar engelli veznelerini kapattılar.” (K16)*

K50 özellikle devlet bankalarında ve postanelerde engelli öncelliğine uyulmadığını şu şekilde ifade etmektedir;

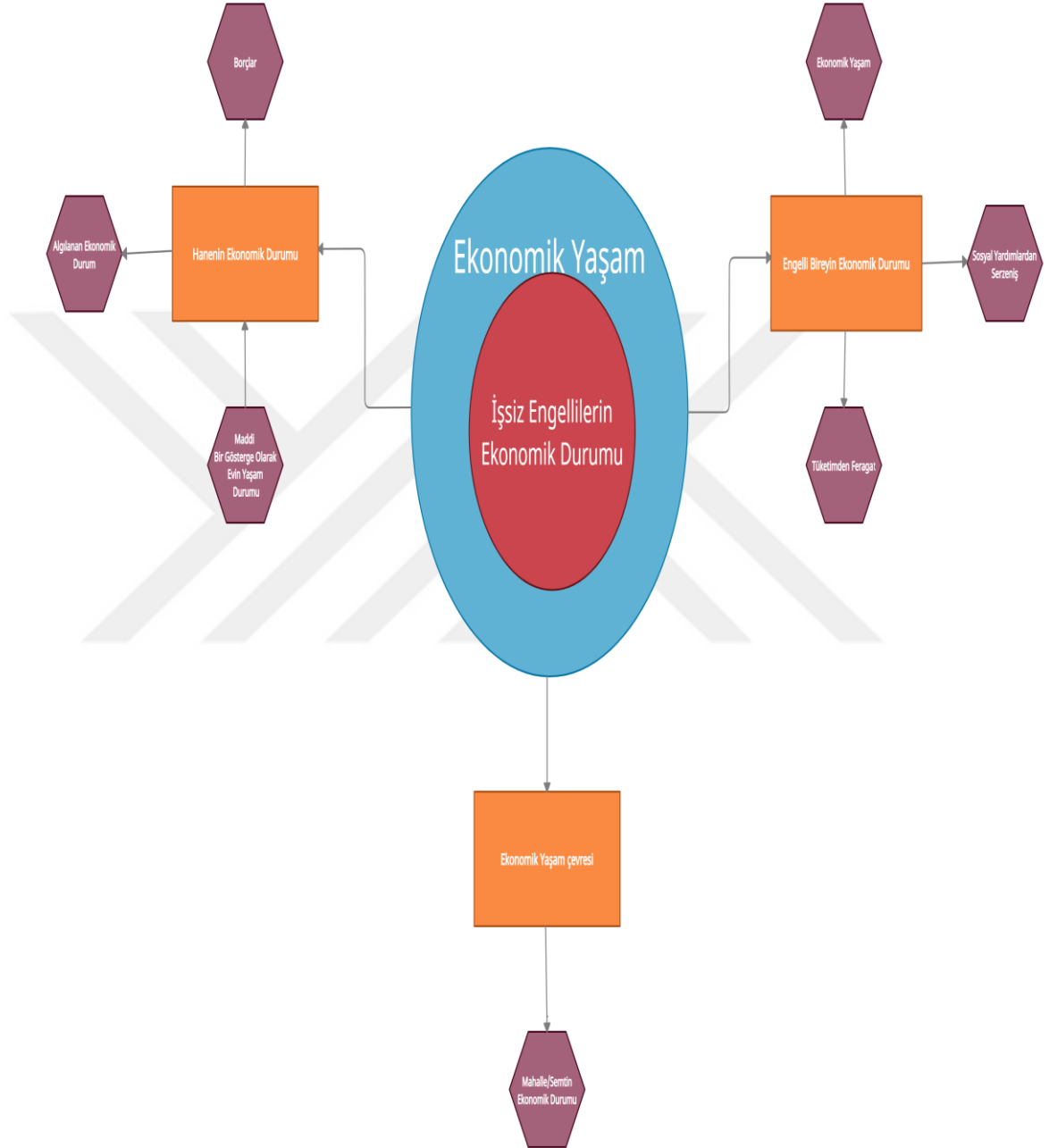
*“Valla ikisinde de sıkıntı yaşıyorum ben. Devlette özellikle Halk Bankası'nda öncelik yok. Güvenliğe ben engelliyim diyorum ama bekleyeceksin işte. Onlarda insan ama benim önceliğim var. Sıraya giriyorsun, bekliyorsun öncelik yok dedikleri gibi. İçine girmediklerinden bilemiyorlar. Ayakta olduğun için sıkıntı yapmıyorlar, tekerlekli sandalye de olduğun zaman öncelikli yapıyorlar. Tamam, da tekerlekli sandalyeye binipte mi gideyim? Benim %80 engelli raporum var, kartımda var. Gene bekletiyor bir şey de yapamıyorsun, şikâyet etsen kimi kime edeceksin?” (K50-)*

### **3.4.2. İşsiz Engellilerin Ekonomik Durumuna Yönelik Bulgular**

Sosyal bir grubun ekonomik durumunu betimsel bir yaklaşımla incelemenin noktasında katılımcılara yaşadıkları mahallenin ekonomik durumuna, hanenin ekonomik durumuna ve kendilerinin ekonomik durumuna ilişkin sorular sorulmuştur. Söz konusu soruların cevapları mukabilinde ekonomik yaşam seçici kodunun altında yer alacak şekilde yaşadıkları mahallenin/semtin, yaşadıkları hanenin ve kendilerinin ekonomik durumuna ilişkin kategorik bir yapıya ulaşılmıştır. Söz konusu kategorik yapının görseli Şekil 34'te sunulmuştur.



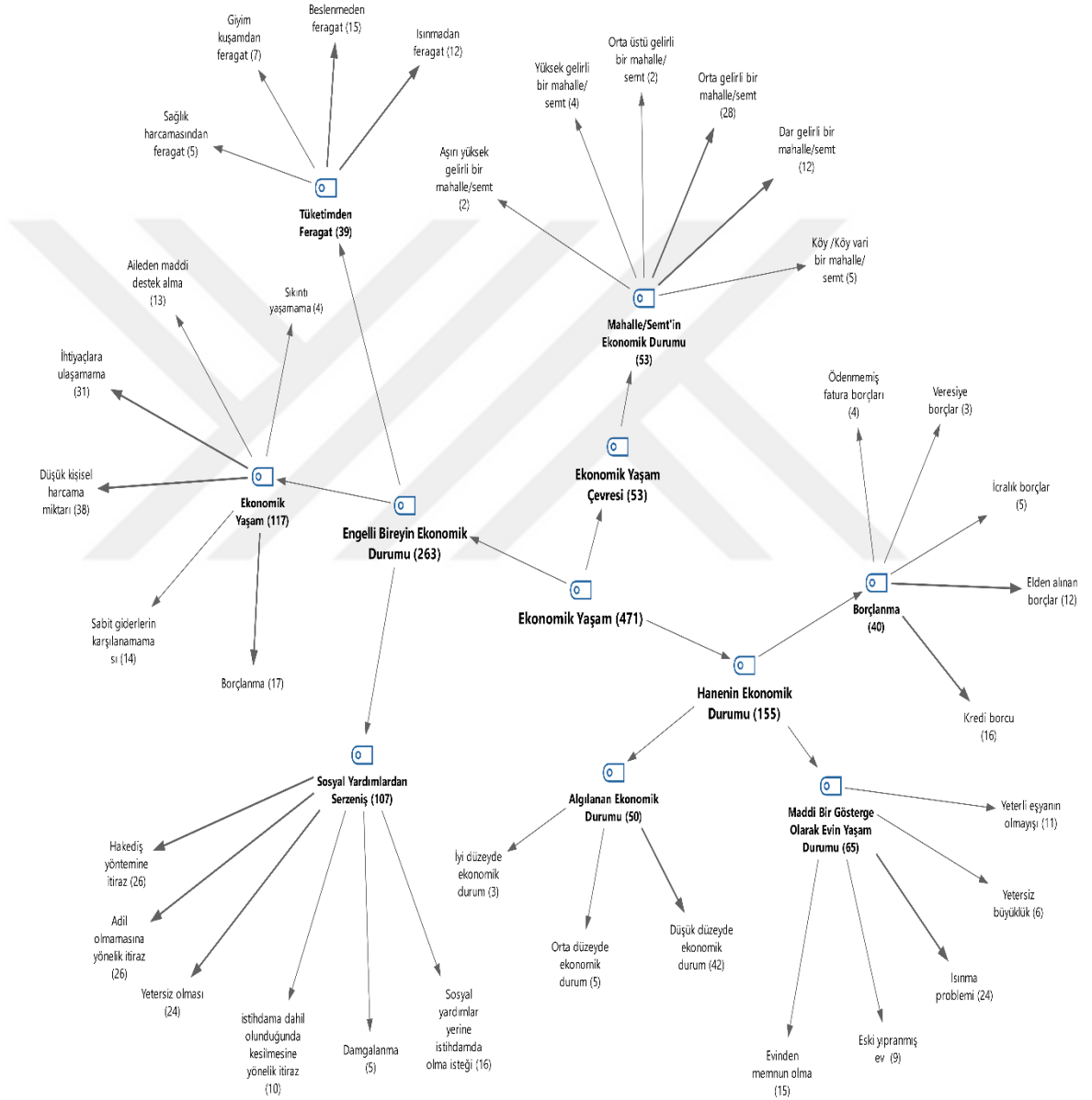
**Şekil 34: İşsiz Engellilerin Ekonomik Durumuna Yönelik Kategorik Yapı**



### 3.4.2.1. Ekonomik Yaşam

İşsiz engellilerin ekonomik durumu kategorisinde yer alan ekonomik yaşam seçici kodunu oluşturan eksensel kodlar ve odak kodlar Şekil 35’de sunulmuştur.

Şekil 35: Ekonomik Yaşam Seçici Kod Modeli



Şekil 35’ten görüldüğü üzere “İşsiz Engellilerin Ekonomik Durumu” kategorisinde yer alan ekonomik yaşam seçici kodunda 471 frekans toplanmıştır. Söz konusu frekansların; 263’ü engelli bireylerin ekonomik durumu adlı eksensel koddan, 155’i hanenin ekonomik durumu eksensel kodundan ve 53’ü ekonomik

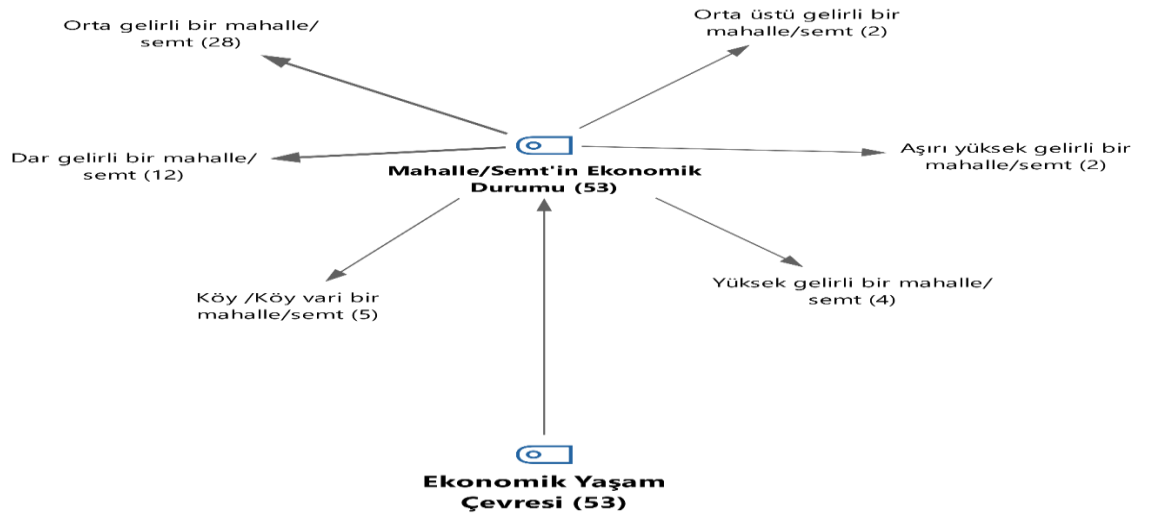
yaşam çevresi adlı eksensel koddan gelmektedir. Engelli bireylerin ekonomik durumu adlı eksensel kodu; 117 frekansla oluşan ekonomik yaşam, 107 frekansla sosyal yardımlardan serzeniş ve 39 frekansla tüketimden feragat odak kadrlarından oluşmaktadır. Hanenin ekonumik durumu adlı eksensel kod ise 65 frekansla maddi bir gösterge olarak evin yaşam durumu, 50 frekansla algılanan ekonomik durum ve 40 frekansla borçlar adlı odak kodlarından oluşmaktadır. Ekonomik yaşam çevresi adlı eksensel korda ise 53 frekansla tek odak kod olarak mahhallenin/semtin ekonomik durumu yer almaktadır.

Ekonomik yaşamı oluşturan söz konusu eksensel kodlar ayrı başlıklar altında ele alınacak ve bu noktada odak kodlarla birlikte betimsel ifadelere yer verilecektir.

#### 3.4.2.1.1. Ekonomik Yaşam Çevresi

Engellilerin ekonomik durumlarının bir göstergesinin de yaşadıkları mahalle/semt olduğu düşünülerek ikamet ettikleri mahallenin ekonomik durumuna yönelik düşünceleri sorularak oluşturulan ekonomik yaşam çevresi eksensel kodunun meydana geldiği 53 frekansın toplandığı tek bir odak kod bulunmaktadır. Bu kapsamda ekonomik yaşam çevresi eksensel kodunun altında yer alan mahalle/semtin ekonomik durumu odak kodunun meydana geldiği alt kodlar şekil 36'da sunulmuştur.

**şekil 36: Ekonomik Yaşam Çevresi Eksensel Kod Modeli**



Şekil 36’da, işsiz engellilerin ekonomik yaşam çeversi noktasında katılımcıların algılarına dayalı olarak yaşadıkları mahallenin/semtin ekonomik durumu yansıtılmaktadır.

### ***Mahalle/Semtin Ekonomik Durumu Odak Kodu***

Mahalle/Semtin ekonomik durumu odak kodunda 28 katılımcının orta gelirli bir mahallede, 12 katılımcının dar gelirli bir mahallede, 5 katılımcının köy/köy vari bir mahallede, 4 katılımcının yüksek gelirli bir mahallede ,2’şer katılımcının orta üstü gelirli ve aşırı yüksek gelirli mahallede yaşadıklarından bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Yaşadığı mahalledeki insanların ekonomik durumunun aşırı iyi olduğunu vurgulayan ve kendilerinin bir evi olmaması noktasında vefat eden babasına sitem eden K21, komşularının ekonomik durumuna imrenerek bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Burada Eskiden Rumlar oturuyormuş. Şu an Fertek’in ekonomik yapısı aşırı iyi zaten... Sağında albay, karşımda öğretmen, arka tarafımda yarbay, Paşa var. Hep zamanında okumuş insanlar... Her yerde konuşulan bir yermiş öyle duydum, öyle anlatıyorlardı bize. Ekonomik durumları çok fazla iyi, hepsinin burası dışında bir evi daha var. Niğde de arsaları, arabaları var. Hepsi çocuğunu çocuğunu evlendirmiş görünce İmreniyorum. Keşke benim babam da bunlara biraz çekseydi diyorum Ölmeden önce ailesi için bir şeyler bıraksaydı, bir şeyler kalsaydı diyorum. Hani en azından evimiz olsaydı diyorum. Böyle düşündüğüm çok oluyor hocam... Bizim kısmetimizde yok mu diyeyim ben mi başaramadım diyeyim, bilmiyorum.. Kesin bir şeyler söylemeyeyim ama ekonomik durumları çok fazla aşırı fazla iyi...” (K21)*

K37, yaşadığı mahalledeki insanların maddi durumunun iyi olduğunu fakat komşuluk ilişkilerinin olmadığını şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Yaşadığım mahallenin maddi durumu iyi ama benim komşularıyla pek ilişkim yok. Güven problemim olduğu için pek kimseyle konuşmuyorum ben.” (K37)*

Komşuluk ilişkilerinin iyi olmadığından bahseden K48, mahalesindeki insanların ekonomik durumlarını ise ortanın üzeri olarak şu şekilde tanımlamaktadır;

*“Komşuluk çok iyi değil burda. Çevremde komşu olarak pek konuştuğum kimse yok. Mahallenin durumu da hani orta seviyenin biraz üzeri olabilir.” (K48)*

K1, komşularının genelinin memur olarak orta gelirli insanlardan oluştuğunu şu şekilde ifade etmektedir;

*“Orta gelirli insanlar, genellikle memur. Mesela bizim binamızda öğretmenler oturmakta, benim annem babam zaten memur onun dışında belediye de çalışan insanlar var.” (K1)*

Mahallesini orta gelirli olarak tanımlayan K9, mahallesinde genellikle esnafların oturduğunu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Mahallemin ekonomik yapısı normal. Komşularımız esnaf olarak küçük esnaflardan oluşuyor. Normal kendilerini idare edebilen bir mahalledeyim.” (K9)*

Kenar mahallede oturduğunu ifade eden K16, mahallenin ekonomik durumunu da orta düzeyde olduğunu vurgulayarak şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Kenar mahalle konumundayız yani öyle zengin falan da var da, orta yani. Burada varsa birkaç kişi var onun dışındakiler orta ekonomi. En düşük ekonomide ben varım orada.” (K16)*

Genelde öğretmenlerden oluşan bir mahallede yaşadığını ifade eden K29, mahallenin ekonomik yapısını da orta düzey olarak şu şekilde tanımlamaktadır;

*“Fakiri de var, ortası da var. Bizim bulunduğumuz yerde okul olduğu için genelde öğretmenler var. Zaten zengin olan kişiler yazın tatilini 3 ay yapıp gidiyor.” (K29)*

K23 dar gelirli bir mahallede yaşadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Ekonomisi düşük olan bir mahallede yaşıyorum, komşuluk ilişkilerimiz dersen zaten mahallede üç beş kişi ya var ya yok.” (K23)*

K47 kendi durumuna uygun bir mahalle seçtiğini belirterek mahallenin ekonomik durumunun pek iyi olmadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Şimdi ben kendi durumuma göre bir mahalleye gittiğim için onların da durumu çok iyi değil. Ekonomik durumu olsun, sosyal durumları olsun pek iyi değil.... Ekonomik durumları kısıtlı.” (K47)*

K50 kentsel dönüşüm bölgesinde oturduğunu ve mahallenin gelir düzeyi düşük insanlardan oluştuğunu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Burası zaten genelde emekli ya da daha önce evi olanlardan oluşuyor. Burası kentsel dönüşüm olduğu için dar gelirli insanlar buradakiler. Başka engelli yokmuş apartmanda ama yan tarafta var herhalde tam bilmiyorum. Dediğim gibi pandemiden dolayı pek fazla çözemedim burayı ama çözeceğim inşallah.” (K50)*

K26'da dar gelirli bir mahallede yaşadığını ve genelde köylülerden oluştuğunu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Mahalledeki komşularımız da genelde köyden gelme. Onların da maddi durumu pek iyi değil, tek tük çıkabilir ama geneli maddi sıkıntılar içerisinde.” (K26)*

K52 yaşadığı mahallenin sosyoekonomik yapısını bir köye benzeterek şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Mahallemin ekonomik yapısı hep köylü vatandaş, hep arsa sahipleri işte. Zamanında hayvancılık yapan kişiler genelde arsa sahibi olduğu için hep köylü kısmı o tarafta oturuyor.” (K52)*

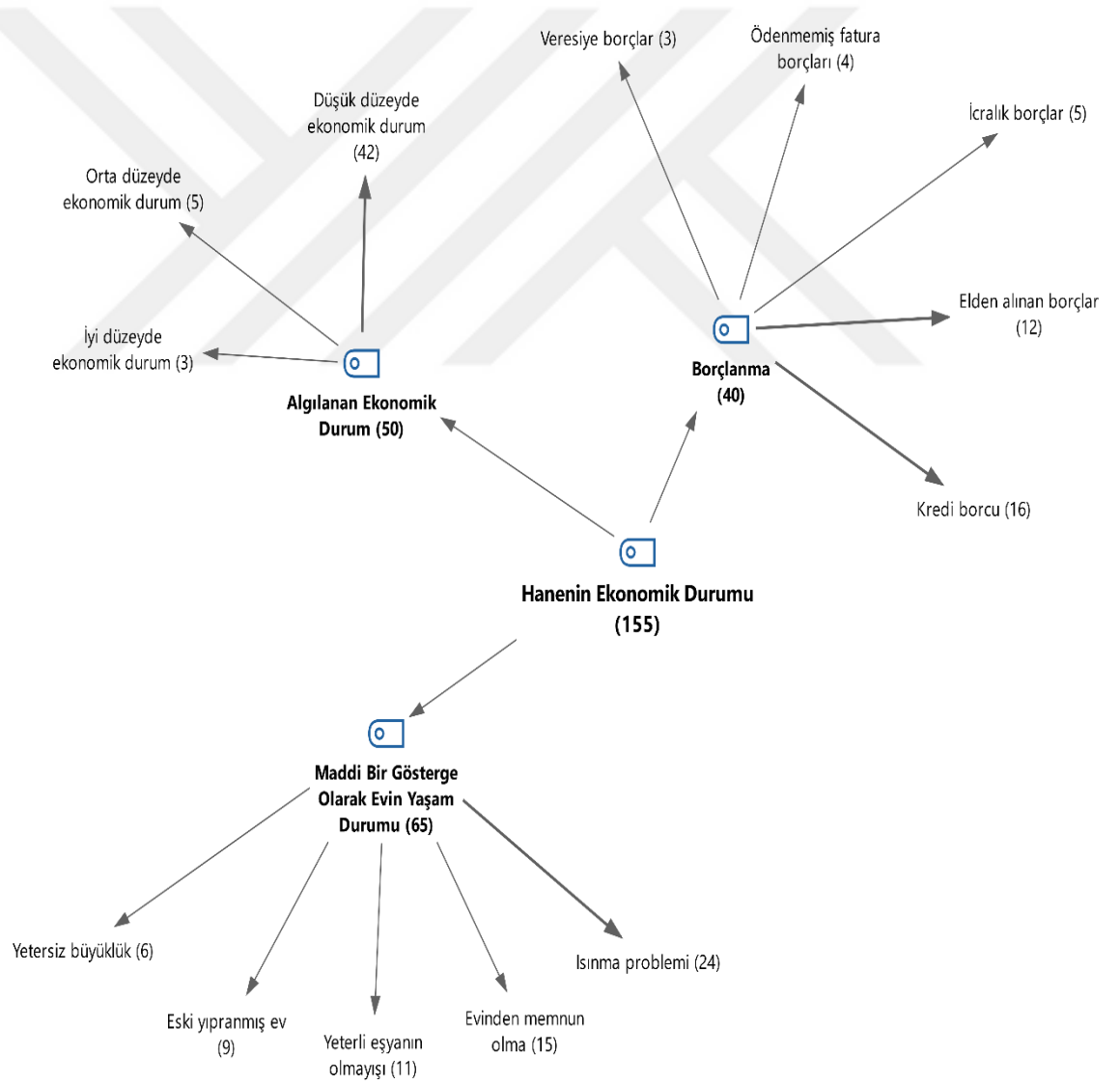
Köyde yaşadığını ifade eden K5, köyün ekonomik yapısını çiftçilikle ilişkilendirerek şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Köy yerindeyim. Köy adamları işte tarla ile uğraşan insanlar; lahanayla domatesle uğraşan insanlar burdakiler.” (K5)*

### 3.4.2.1.2. Hanenin Ekonomik Durumu

Hanenin ekonomik durumu eksensel kodunu oluşturan odak kodlar ve alt kodlar en az 3 frekans düzeyini gösterecek şekilde Şekil 37’de sunulmuştur.

**Şekil 37: Hanenin Ekonomik Durumu Eksensel Kod Modeli**



Şekil 37’de en az 3 frekans ortaklık düzeyinde, işsiz engellilerin hanelerine yönelik ekonomik durumları yansıtılmaktadır. Şekilden de görüleceği üzere hanenin ekonomik durumu eksensel kodu 65 frekansla maddi bir gösterge olarak evin yaşam durumu , 50 frekansla algılanan ekonomik durum ve 40 frekansla borçlanma odak kodlarından oluşmaktadır.

### ***Maddi Bir Gösterge Olarak Evin Yaşam Durumu Odak Kodu***

Maddi bir gösterge olarak evin yaşam durumu odak kodunda 24 katılımcının evin ısınma probleminden, 15 katılımcının evinden memnun olduğundan, 11 katılımcının yeterli ev eşyasının olmadığından, 9 katılımcının evin yıpranma durumundan ve 6 katılımcının evin yeterli büyüklükte olmamasından bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

K23, iki ailenin bir arada yaşadığı evin yetersiz büyüklükte olmasının meydana getirdiği problemi şu cümlelere paylaşmaktadır;

*“Evimiz eski küçük bir ev. Yani iki ailenin bir arada yaşayamayacağı bir ev. Odaları zaten küçük, hepimiz iç içeyiz iki aile olarak. Annemler de rahat hareket edemiyor, biz de rahat hareket edemiyoruz. Ben seziyorum; onlarda ne kadar dile getirmeseler de, bu konudan muzdaripler, eşimde öyle, bende öyle. Bunlar görünüyor ama işte millet sessiz kalmayı tercih ediyor. Bu sessiz kalmak belli ediyor zaten. Evdeki insanların hareketleri, oturmaları, konuşmaları ve kalkmaları ile bunları anlayabiliyorsun, böyle açık açık insanın yüzüne vurmasına gerek kalmadan. Her şey belli zaten.” (K23)*

Üç tane çocuğu bulunan K7, evinin yetersiz büyüklükte olmasını ve soğuk olduğunu şu şekilde dile getirmektedir;

*“Yaşadığım bu evin özellikleri; zemin kat ve iki artı bir. Ufak mı dersen ufak; yani üç tane çocuk var. Soğuk oluyor, merkezi sistem ama tavanı yüksek...” (K7)*

Oturdukları evin eski ve herşeyinin eksik olduğunu, bu nedenle çeşitli sorunlar yaşadığını ifade eden K21, evin mutfakla ilgili sıkıntısını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Şu an evin her şeyi eksik, bence. Evimizde mutfak zaten küçücük, ortasındaki beton parçalanmış, altı boş tezgahın göçük. Hortumları yok, yani bildiğin bulaşık yıkarken su alttan aşağı akıyor. Benim ablam sırf bunun yüzünden idrar yolu iltihabı oldu. Ayaklardan su aldığı için böbreklere zarar verdi. Sırf bu yüzden yıllardır soğukta soğuk suyun altında bulaşık yıkıyorlar. Oraya beton attıramadığım için. O tezgahı komple kırdırıp altına hortum taktıramadım yani. Onu yapamadığım için yıllardır bulaşık yıkarken su alttan akıyor ve bunlar terlikle, botla bulaşık yıkıyor...” (K21)*

Oturdukları evin, yıpranmışlığından dolayı ısınma sorunu, asansörün olmaması gibi sebeplerle kullanışlılığını yitirdiğini ve zamanın ruhuna yenik düştüğünü ifade eden K46, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

*“İnsanların yaşadığı yer aslında biraz maddiyatını da belli eder. Hiç kimse maddi durumu iyiymen tutup da 40 yıllık bir binada oturmayı istemez. Çünkü bu tarz binaların götürüsü oldukça fazladır. Isınma problemi oluyor, anne baba yaşlandı asansör yok çıkma problemi oluyor, Çok fazla bu tarz şeyler var...” (K46)*

Oturdukları evin oldukça eski ve birçok açıdan tadilat yapılması gerektiğini ifade eden K10, bu durumu evin ısınma problemine de dikkat çekerek, şu şekilde aktarmaktadır;

*“Çatıyı yaptıracam, çatıyı yaptıramıyorum. Evin içini görüyorsunuz, dökülüyor her taraf; eski tahtadan döşeli buraya bir laminant yaptırayım desen en azından 10-15 metre kare alana 600-700 lira 1000 liradan aşağı yapmıyorlar. Mutfağın camı kapısı değişecek buz gibi soğuk geliyor, yapıyor perde soğuktan buz kesiyor. İnan hanım oraya girdiği zaman elleri buz gibi kesilip buraya geliyor. Kadıncağız; en fazla mutfakta vakit geçiren eşimdir. Öbür tarafta bir odamız daha var. Bir tanesini yatak odası yapıyoruz, kırık dökük her tarafı... Bir soba daha kurabilirsek, çocuklarımız diğer odada geçirmeye çalışıyorlar vakitlerini. O odanın da kapısını penceresini değiştirmiş değilim. Değiştiremedim çünkü yine maddi güce dayalı...” (K10)*

Evinde ki eksikliklerle idare etmeye çalıştığını ifade eden K54, evde bazı eşyalarının olmadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...Çocuklarımın odalarında eksik var. Kızların yatakları yok, oğlumun odasında da iki kanepeler var ama kanepelerin düzeni yok. Fazla bir şeyimiz (eşyamız) yok ama gene de idare etmeye çalışıyoruz.” (K54)*

Evine doğalgaz bağlatamadığını bu nedenle evin soğuk olduğunu vurgulayan K26, bazı eşyaları alamadığını da şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Evimde hemen hemen her şey eksik diyebilirim. Evimde doğalgaz var ama açtırmadım çünkü evim zaten kira, bir de doğalgaz girdiği zaman ödeyemem diye açtırmadım. Karşı komşuların doğalgazı var, onlar kullanıyorlar. Benim evim soğuk oluyor. Gücüm yettiği kadar kömür-odun alıyorum ama ısınmıyor. Evinde eksik çok. Ben 40 yaşındayım en büyük hevesim, yatak odası almak onu da maddi durumum el vermediği için yatak odam bile yok, yer yatağına yatıyoruz. Bu devirde bile yer yatağı kullanıyoruz.” (K26)*

Evde bazı eşyaların olmayışı ile birlikte ısınma problemini de vurgulayan K5, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

*“Yaşadığım ev bu hocam. Kış günü sobalı ev böyle mutfığa gitsen buz gibi, suyu açsan buz keser, sobalı işte orada yiyoruz orada yatıyoruz . Evde bir tane televizyon var üç tane kanepeler diğer oda boş sayılır. Kendime ait odam benim hiç olmadı...” (K5)*

Evinin yaşam durumu noktasında sıkıntıları dile getiren katılımcılar olduğu gibi evinden memnun olduğunu ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;



Yaşadığı evin ideal olduğunu dile getiren K39, kendisinin de işsiz olması sebebiyle işsizliğe vurgu yaparak bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Evimden memnunum. Şükür bir eksikliğini hissettiğim bir şey yok. Normal bir düzeyde yaşanabilir bir ev. Bu işsizlikte zaten evimde şöyle bir özeliği olsun diyecek bir durumum yok. Evim benim yaşanılmaya yeter.” (K34)*

Eskiden kaloriferli apartman dairelerine imrendiğini dile getiren K49, çeşitli sebeplerle bu fikrinden vazgeçtiğini ve yaşadığı evinden oldukça memnun olduğunu şu şekilde aktarmaktadır;

*“Önceden apartman hayatına çok özenirdim ben. Özellikle doğalgaza çok özenirdim. Ama sonradan gözlemlediğim kadarıyla; apartmanda komşuluk hayatı bizimki kadar iyi değil. Karşıdakini biliyorsun bir tek, onun haricindekileri bilmiyorsun. Allah vermesin bir evin içinde seni öldürseler ya da Allah vermesin öldün kaldın hiç haberleri olmuyor. Öbür taraftan sürekli gürültü patırdı. Ondan sonra sobanın verdiği o sıcaklık, o samimiyeti doğalgazda bulamıyorsun. Çünkü biz sobaya patates atarız, yumurta atarız, biber atarız, mantar atarız ondan sonra sobanın üzerinde yemekler pişiriz, kestane yaparız, doğalgaz da kestane yapabilir misin, yapamazsınız. Bu gibi şeyler yok gibi ya kat hayatında bu samimiyet yok işte. Bir komşuna, karşı komşuna anahtar emanet edebiliyor musun, apartman hayatında emanet edemezsin... Yani apartman hayatını ben sevmiyorum, doğalgazı sevmiyorum. Önceden çok özeniyordum; çok isterdim, çok ısrar ederdim, benimde bir evim olsun doğalgazlı evim olsun, sabah akşam yakıyım. Anladım ki soba daha güzel, müstakil ev daha güzel. Her an dışarı çıkabiliyorsun ama apartmanda resmen kapalı hapis gibi bir şey...” (K49)*

K50’de evinden memnun olduğunu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Eksikliğini hissettiğim hiçbir şey yok. Şu an da her şey iyi, gayet güzel. Asansörde bir ses sensörü yoktu onu da söyledim, yönetici yaptırdı sağ olsun. Başkada onun dışında bir şey aklıma gelmiyor.” (K50)*

Evin mülkiyet durumunda ise katılımcıların 27’si evlerinin mülkiyetinin kendilerinde olmadığını kirada oturduklarını, 12’si ev mülkiyetinin kendilerinde olmadığını aile evi olarak geçtiğini, 18’i ise ev mülkiyetinin kendilerinde olduğunu belirtmektedir. Evin ısınması noktasında katılımcıların 21’i sobayla ısındıklarını, 36’sı ise kalorüfer ile ısındıklarını belirtmektedir. Kalorüfer ile ısınanların 13’ü bireysel kombi kullandıklarını belirtmekte iken 23’ü merkezi sitem kullandıklarını ifade etmektedir.

### ***Algılanan Ekonomik Durum Odak Kodu***

Algılanan ekonomik durum odak kodunda 42 katılımcının düşük düzeyde ekonomik durumdan, 5 katılımcının orta düzeyde ekonomik durumdan ve 3 katılımcının iyi düzeyde ekonomik durumdan bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Ailelerin ekonomik durumunun iyi olduğu belirten K3 ve K48 bu durumu şu şekilde ifade etmektedirler;

*“Ailemin ekonomik durumu iyi hocam. Babam emekli memur, annem emekli memur. İyi bir memur maaşı diyelim. Ayrıca babam halen çalışmakta.” (K3)*

*“Ailemin durumu diğer arkadaşlarıma nazaran biraz daha iyi. İkisi de devlet memuru halen, annem de babam da memur. O yüzden çok büyük bir eksiklik hissetmiyorum.” (K48)*

Çevresine göre kötü durumda olmadıklarını ama buna rağmen daha iyi bir yaşam sürmek istediğini belirten K34, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Şimdi ki hayat sıtandardlarında çevreme baktığım zaman Allah’ a şükür, çevremdeki insanlara göre kötü durumda değilim, aç değilim açıkda değilim, hani öyle bir sıkıntım yok şükürler olsun. Ama yinede daha iyi yaşamak isterim. Niye olmasın? Yani ekonomik durumumuz ortada düzeyde ama bende çalışsam durumumuz biraz daha iyi bir düzeye çıkacak... Eşimin çalıştığı sadece bizim zorunlu ihtiyaçlarımızı karşılıyor ve kızımın isteklerini biraz geriye atıyorum. Bu da beni üzüyor...” (K34)*

Evde tek kişinin çalıştığını vurgulayan K32, ekonomik durumlarının orta düzeyde olduğunu şu şekilde ifade etmektedir;

*“Evde tek eşim çalışıyor. Ailemim de ekonomik düzeyi orta düzeyde diyebilirim. Eşimin çalıştığı ile idare ediyoruz işte.” (K32)*

K41’de ailesinin ekonomik durumunun orta düzeyde olduğunu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Ailemin ekonomik durumu iyi. İyi dediğim de orta düzeyde. Kendi yağımızda kavrulabiliyoruz .” (K41)*

Ekonomik anlamda çok zor bir durumda olduklarını ifade eden K2, bu durumu şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Çocuğuna bir şey getiremiyorsun, isteklerini karşılamıyorsun. Eşim fabrikada çalışıyor 17 senedir, şu anda 5-6 maaşımız içeride. Biz maaş alamıyoruz 6 aydır, o çok sıkıntı. Pandemi desteği için sosyal yardımlaşmaya müracaat ettiğimde, eşimin sigortası görüldüğünden dolayı o bile çıkmıyor. Yani bizim ne yapmamız gerekiyor bu durumda? Hiçbir yerden iş yok, destek yok devlete dair, eşim maaş alamıyor. Biz ne yapalım?... Ekonomik durumumuz, maaşımızı düzenli alsak güzel bir ekonomik durumumuz var. Asgari ücret yeter bize. Çekirdek aileyiz; oğlum, ben ve eşim olaraktan maaşımızı düzenli almadığımızdan dolayı pekte çekirdek aile olamıyoruz, gittikçe küçülmüşüz gibi geliyor.” (K2)*

K5 kendi işsizliğine de dem vurarak, ailesinin ekonomik durumunun pek iyi olmadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Babam kamyon şoförü, kamyon bizim değil başkasının kamyonunu kullanıyor. Ne kazandıysa işte 3-5 kuruş getiriyor, bazen asgari ücret oluyor bazen de asgari ücretten aşağı da olabiliyor. Kardeşim de çalışıyor. Onun ki asgari ücret değil asgari ücretin altı olduğunu biliyorum, o da eve katkı sağlıyor kendi çapında. Yani benimde*

*çalışmamam her yerde karşıma çıkıyor maddi olarak. Bir ev için maddiyat aslında her şey. Dışarıda bir affedersiniz lavabo ihtiyacınız için bile ücret verip de işinizi görüyorsunuz. Her şey paraya dayalı bir de biz işsiziz...” (K5)*

Kıt kanaat geçindiklerini belirten K7, eşinin işe girmesiyle kısmen toparlandıklarını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Ailemin ekonomik durumu hanım işe girmeden önce (hanım 2 ay olmadı işe gireli) biraz borcumuz vardı. Elmaya falan gittik, bahçeye gündelik çalışmaya, onla kapamaya çalıştık ama o da olmadı. Hanım işe girince biraz borçlarımızı toparladık. Ufak tefek, zor kanaat geçiniyoruz işte...” (K7)*

K12 ise ailesinin emekli maaşıyla geçinmeye çalıştığını şu şekilde paylaşmaktadır;

*“Babam, ben ve ablam aynı evde kalıyoruz. Altı kardeşiz dördüncü kızım ben. Diğerlerinin hepsi evli. Bir ablam, babam ve ben aynı evde yaşıyoruz. Babamın emekli maaşı var ordan geçinmeye çalışıyoruz... Şöyle hocam; mesela ben ihtiyacımı, istediğim bir şeyi söylüyorum. Bir yandan ablam karşı çıkıyor bir yandan babam karşı çıkıyor. Çünkü ekonomik. Yani belirli br geliri var babamın. Yetişemiyor, yetişemediği içinde itiraz ediyor...” (K12)*

K25 ailesinin ekonomik durumunun çık zayıf olduğunu belirtmekte ve aldığı engelli aylığının önemine şu şekilde vurgu yapmaktadır;

*“Babam dediğim gibi böbrek hastası, rahatsız bir insan. Babam civar köylerde sıvacılık yapar 3-4 ay yazın çalışır, 7-8 ay boş kalır. Hiçbir şekilde çalışmıyor, şu anda da evde zaten. Şu an hiçbir gelirimiz yok, kışın çok sıkıntı yaşadık, bazen harçlığımız falan olmadı. Ama şu an engelli maaşı alıyorum mesela bazen annemlere harçlık verme şansım bile oluyor.” (K25)*

Kendisinin engelli aylığı ve eşinin çalışmasına rağmen geçinemediklerini ifade eden K26, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Eşim işte hocam 2000 lira maaş alıyor. Benim de bir aldığım 2022 engelli maaşım var. Evim kira ve iki tane çocuğum okuyor, faturalarımız var yetiştiremiyoruz. Eşim sigortalı işe giremiyor, benim maaşım engelli maaşım kesilir diye. Bu yüzden sigortasız çalışmakta ve 2000 lira maaş alıyor, 800 900 lira da maaş ben alıyorum yani 3.000 lirayı bulmuyor. 4 kişilik aileyiz zor yetiştiriyoruz, ay sonunu zor getiriyoruz. Sıkıntı, maddi sıkıntı içerisindeyiz şu an.” (K26)*

### **Borçlanma Odak Kodu**

Borçlanma odak kodunda 16 katılımcının kredi borcundan, 12 katılımcının elden aldığı borçlardan, 5 katılımcının icralık borçlardan, 4 katılımcının ödenememiş fatura borçlarından ve 3 katılımcının veresiye borçlarından bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

Geçim sıkıntısı yaşadığını ifade eden K26, veresiye borçlarının döngüsünü şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Evin yanında tanıdık bir büfe var. Eşimin aylığı gelene kadar maddi durumumuz yetmediği zaman büfeden rica ediyoruz ve belirli bir miktar büfeye borçlanıyoruz. Eşimin maaşı geldiği zaman da büfenin borcunu kapatıyoruz. Ama öbür aya yine borçlanmak zorunda kalıyoruz...” (K26)*

K38, elden alınan borçlardan ve taksitlerinden bahsetmekle birlikte veresiye borçların getirdiği baskıyı şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Eşimin maaşı 1.5 milyar. 3 tane arkadaşına borçları var onları ayda 550-550 olacak şekilde ödüyoruz. Ben mesela ayda iki defa temizliğe gidiyorum 200 liraya, mantı döküyorum 500 lira oluyor. Elektrik faturası ve dolap taksidini ödüyorum. Yiyecek konusunu ablamlar destekliyor. 1.5 milyar maaş olunca insan kafayı yiyor. 1.5 milyar alıyor eşim hemen yok oluyor. Bakkalı bile ödeyemiyorum; 1 milyar oldu kapısının önünden geçmeye çok utaniyorum. Bazen sorar bakkal; bacım nereye diye, arkadaşına gidiyorum derim. Ne diyeyim yani? Temizliğe mi gidiyorsun diye soruyor aslında. Yinede zorlamıyor vereceksin diye, illa vereceksin demiyor. Allah razı olsun yine de adamdan.” (K38)*

Geçim sıkıntısı yaşadığını vurgulayan K13, bir çok faturasını ödeyemediğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Eşim de işsiz. Elektrikimi ödeyemiyorum, suyum ödeyemiyorum, evime çocuğuma süt alamıyorum. Eşimin geliri olmadığı için bir tek benim engelli maaşım var. Ben de çalışayım, eşime destek olayım, çocuklarımı okutuyum, onları güzel okullara göndermek istiyorum... İşte doğalgaz borcum, elektrik borcum var ödeyemedim. 1 aylık 2 aylık elektrik borcum var. Mesela işte nasıl tarif edeyim yani; bazı yerlere yaptığım borçlarım var...” (K13)*

Ailesinin borçlarının bitmeyeceğini sadece yer değiştirdiğini ifade eden K8, ailesinin elden aldığı borçları şu şekilde ifade etmektedir;

*“Amcamlara, halamlara, akrabalara borcumuz var. Geçinmek için ay sonunu getirebilmek için bu borçlar. Borcumuz aslında bitmiyor sadece yer değiştiriyor. Bir ay sonra öbür tarafa, bir ay sonra diğer tarafa yer değiştiriyor. Borcun bittiği yok yani.” (K8)*

K32, geçim sıkıntısı yüzünden elden alınan borçları şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“...Çocuğumun eğitim masraflarını karşılayamadım o dönemde, birazda kış ayı olduğu için doğalgaz parası falan oldu. Elimizdeki para eğitim masraflarına gidince elden biraz borç aldım. Bunlar kaldı, bunları ödüyoruz.” (K32)*

K11, faturalarını ödeyemediğini bu nedenele icralık olduğunu, bu durumu düzeltmek için elden aldığı borçları şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Ben küçüklükten beri sorun yaşıyorum ama bu sorun daha bir ağır geldi. Yani benim işimi geri verseler veya bir yer göstetseler bura olmadıysa şura olsun deselerdi. Ne bileyim bana iş imkanı vermiş olsalardı, sen bunla oyalan hayata geri dön deselerdi ben çok mutlu olurum. Benim işim alındı sonrasında telefonlarımdan, internette dolay icralık oldum. İnterneti yatırdım; sağdan soldan borç aldım, yapılandırma yaptım. 200 lira ödüyorum her ay 300 lira oluyor açma kapama olunca, toplu bir şekilde ödesem*

*böyle olmazdı... Ne bir faturamı ne de kiramı ödemediğim bir zaman olmamıştı. Tam anlamıyla sıfırım bugün. Kullandığım telefon bile kapalı çok zorluklar yaşıyorum. Pandemi geldi benim işim elimden alındı. Söylemek istemiyorum, duygu sömürüsü yapmak istemiyorum ama boğazımızdan et girmiyor daha doğrusu.” (K11)*

Abisinin tutumsuz davranışı sebebiyle icralık borçlardan ve buna mukabil elden alınan borçlardan bahseden K15 bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*Abim hiç arkasını düşünmüyor idaya 50 milyar batırdı. Dikkat etmiyor işe girdikten sonra bile halen devam ediyor iddaa tutkusuna. Şöyle söyleyeyim; kredi kartları şu an full ekside, icralık oluyor. Babam da borç bulup ödemeye çalışıyor, biz ödemeye çalışıyoruz. Abim halen aynı hiç kendini düzeltmeye çalışmıyor. Ablam kendi düğününü kendi yapma teleşında çünkü babamın maddi durumu yok. Ablam bana bile işe gir de bana biraz yardım et diyor...” (K15)*

Babasının iflas etmesi yüzünden icralık olduğunu bu nedenle ailesinin kredi borçları olduğunu ifade eden K57, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Babam iflas etmişti. Ondan sonra borç cezası geldi ya para ya hapis dediler. O borcu kapatmak için kredi çekmişler.” (K57)*

Borçlanarak bir ev sahibi olduğunu ifade eden K10, bu borcun kredi borcu olduğunu şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Borçlanarak bir ev aldık. O da işte borçla aldık, kredi ile aldık. Yaklaşık şuan da da emekli maaşı 2200 2400 lira gibi oldu. Yaklaşık 7.5 yıl kredi kullandım 1300-1300 1400-1400 ödemeye çalışıyorum. İşsizliğin verdiği sıkıntılardan dolayı zorlanıyoruz, emekli maaşı yetmiyor işte...” (K10)*

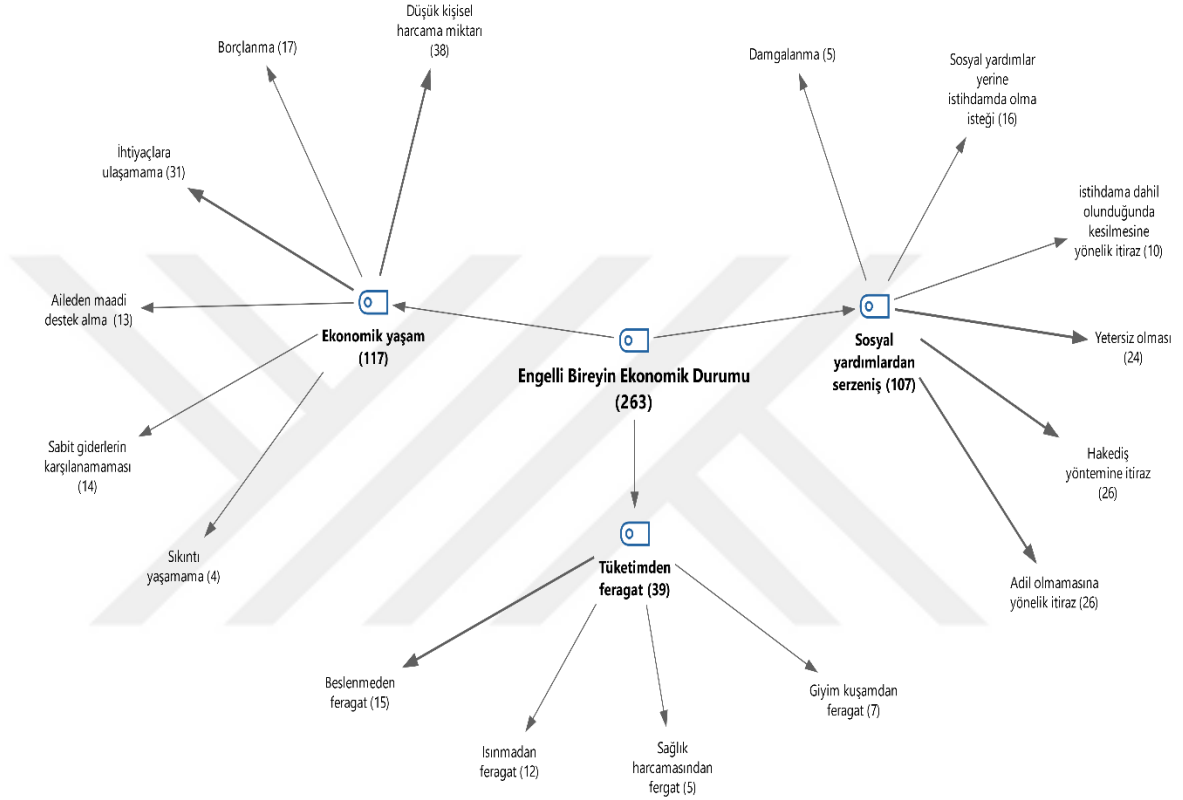
K14, ailesinin kendi yaşam imkanlarını geliştirmek için ev kredisi çektiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Ev kredisi çekmiştik hocam. Çünkü bulunduğumuz ev merdivenliydi. Ben inip çıkarken çok zorlanıyordum. Yani böyle bir giriş kattaki bir evi onun için istedik. 1200 lira civarında ödüyoruz krediyi.” (K14)*

### 3.4.2.1.3. Engelli Bireyin Ekonomik Durumu

Engelli bireyin ekonomik durumu eksensel kodunu oluşturan odak kodlar ve alt kodlar en az 3 frekans düzeyini gösterecek şekilde Şekil 38’de sunulmuştur.

**Şekil 38: Engelli Bireyin Ekonomik Durumu Eksensel Kod Modeli**



Şekil 38’de en az 3 frekans ortaklık düzeyinde, işsiz engellilerin ekonomik durumları yansıtılmaktadır. Şekilden de görüleceği üzere hanenin ekonomik durumu eksensel kodu 117 frekansla ekonomik yaşam, 107 frekansla sosyal yardımlardan serzeniş ve 39 frekansla tüketimden feragat odak kodlarından oluşmaktadır.

#### ***Ekonomik Yaşam Odak Kodu***

Ekonomik yaşam odak kodunda 38 katılımcının düşük kişisel harcama miktarından, 31 katılımcının ihtiyaçlarına ulaşamadığından, 17 katılımcının borçlarından, 14 katılımcının sabit giderlerini karşılamakta zorlandığından, 13 katılımcının ailesinden maddi destek gördüğünden ve 4 katılımcının ekonomik yönden sıkıntı yaşamadığından bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

K22 ve K48, ekonomik anlamda sıkıntı yaşamadıklarını şu şekilde ifade etmektedirler;

*“Köy yerinde olduğumuz için pek ekonomik sıkıntı yaşamıyoruz. Zaten doğalgaz yok. Elektrik ve su faturalarını da annem süt parasından karşılıyor. İşte bizim de biraz engelli maaşımız var. Bu şekilde geçiniyoruz.” (K22)*

*“Yaşadığım ekonomik sorunlar pek yok. İşsizlik sosyal hayatımı etkiliyor. Onun dışında çok büyük ekonomik sorun yaşamıyorum. Çok şükür karnım doyuyor, başımda bir evim var. Sadece dışarı çıktığımda işte arkadaşlarımın yanına gidememe, dışarıya çıkamama gibi ekonomik sorunlar yaşıyorum...” (K48)*

K21 harcamalarında ailesinden destek gördüğünü şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“ Bazen paramı olmadığını biliyor, ben istemiyorum. Çünkü istediğim zaman da aldığım zaman da laf oluyor. Geliyorum mesela veriyor ya da diyor ki; **al şu parayı al mal** diyor, ben yok mok diyorum, o da uzatıyor gidiyor. Onu da harcadığım kadar harcıyorum harcamadığımda da gelip; al parayı getirdim koydum falan diyorum. Arkadaşlarım da ben de fazla para olmadıklarını bildikleri için fazla harcatmazlar. Yani öyle annemden harcıyorum, annemden alıyorum parayı genelde... Ablam ise bir şekilde bana para kaynağı sağlamaya çalışır. Yani istemediğimi bilir parayı, bir şekilde geri bana verir ya da alacağım bir şey olduğu zaman gider kendi alır...” (K21)*

Çok fazla harcama yapmadığını belirten K30, harcamaları açısından ailesinden destek gördüğünü şu şekilde aktarmaktadır;

*“Ben çok para harcamıyorum. Ailemden para aldığım için çok fazla masraf yapmamaya çalışıyorum. Sürekli para isteyemiyorum, en fazla 200-300 lira harcıyorum. Ailemden aldığım paraları idareli kullanmaya çalışıyorum. (K30)”*

Engelli aylığı alamadığını ve sosyal güvencesinin de olmadığını belirten K46, harcamalarında sadece ailesinden destek gördüğünü şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“ Ben şeyide anlayamıyorum; yani şu an yeşil kartım yok, hiçbir şekilde maddi olarak gelirim yok, yeşil kartım yok ve engelli maaşı almıyorum Bunun sebebini bilmiyorum. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na başvurduğumda çıkmıyor. Dediğim gibi üzerimde herhangi bir mal varlığı yok, maddi gelirim yok. Tamamen babamın bana sağlamış olduğu maddi imkanlar ile sağlık giderlerimi ve gündelik ihtiyaçlarımı karşılamaya çalışıyorum. Babam da benim ihtiyaçlarımı karşılamak için çalışmak zorunda kalıyor. Oysa ki yaş olarak oldukça büyük ve gerek kendi sağlık problemleri gerek bedeni, çalışma temposunu kaldırmıyor. Emekli olduğu halde sırf benim için çalışmak durumunda kalıyor. Bu Zaten psikolojik olarak sizi yıpratmak için büyük bir sebep, hastalığınızın iyileşmemesi için büyük bir etken...” (K46)*

Kira, elektirik faturası gibi sabit giderlerin karşılanmasında bile güçlükler yaşadığını belirten K2, bu durumu şu şekilde aktarmaktadır;

*“... Yeri geldiği zaman kirayı bile geciktiriyoruz. Ev sahibi oradan arıyor; kirayı ödeyin diye. Yani elin adamına da anlatamazsın ki işte sonuçta evinde otuyorsun. Pandemiden dolayı kimse anlayışlı davranmıyor. Geçenlerde elektriğimizi kestiler zaten. Koştur koştur ablamın kartını aldım gittim, elektriği yattırdım geldim. Şimdi kartı aldık tamam*

ama önümüzdeki ay ablamın kartı mecbur ödenecek. Ödemek zorundayız. O da Allah razı olsun yardımcı oluyor ama kimse bu devirde kimse kimseye 5 kuruş vermez, ailede olsa bu böyle.” (K2).

Engelli aylığıyla ailesini geçindirmeye çalışan K13, faturasını yatıramadığı için doğalgazının kesildiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

“Engelli aylığı alıyorum şu an bu ayda 950 lira olacak maaşım. Bir anda yükseldi ama elektriğimi yatırdığım zaman, suyumı yatıramıyorum, suyumı yatırırsam elektriğimi ödeyemiyorum. Doğal gazım kesik doğal gazımı ödeyemedim. Sobada ısınıyorum. Soba yakıyorum. Kömür alıyorum, aylık 3-4 torba kömür alıyorum. Bu şekil geçim ediyorum, o da bana yetmiyor yani. Ama işim olursa daha güzel günlerim olacak...” (K13)

K15’de telefon faturası gibi sabit bir gideri ödemede zorlandığını bu nedenle borçlandığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

“Bazen telefon faturamı bile tanıdıklardan borç isteyip ödediğim zamanlar bile olmuştur. Çok sıkıntılı bir süreç yaşıyorum şu anda... Ben kredi kartı çıkardım. Onla da harcama yaptım, mecburi durumdan. İşim olmadığı için onu da ödeyemedim, aileme de diyemedim. İcralık oldum bunu diyebilirim...” (K15)

K5, ailesinin dışında kendisinin bireysel borcu olduğunu şu şekilde ifade etmektedir;

“...Benim bireysel borcum da var. Sigara kullanıyorum ben. Kardeşimden alıyorum, otlaniyorum, onun paketinden çalışıyorum. Ayrıca 3-5 paket mahallenin bakkalından veresiye almışlığım var, kardeşim verecek...” (K5)

K8 arkadaşlarından aldığı borcu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

“Bir iki arkadaştan borç almıştım. İşte 2000-3000 liraya yakın borcum var.” (K8)

K6, düğünü nedeniyle çeşitli borçları olduğunu ve pek çok ihtiyacına ulaşamadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

“...Giderken altınları da götürdüler. Oradan bir zararım oldu 50.000-60.000 lira para harcadım hocam. Bir de düğünde kredi çektim. Hatta patates araştırmada çalışırken, maaş bodrosu ile iş bankasından kredi çektim. Halen onu ödüyorum... düğün borcum var, mahkeme borcum var; 5 buçuk milyar. Yarısından çoğunu işte çalışırken ödedik yarısı kaldı... maddi olarak sıfırım, elde avuçta para yok borç çok. Ödeyecek para da yok. Destekleyecek kimse de yok annemden kardeşimden yok... Maddi manevi çok vurdu. Yeri geldi cebimde 5 kuruş paran olmuyor. Alamıyorsun, sıkıntıya giriyorsun. Kendine bir şey almaya çalışsan cebinde 5 kuruş olmuyor, boynun bükük kalıyor yani...” (K6)

K7 ve K11, çocuklarının eğitim ihtiyacını dahi karşılayamadıklarını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

“...Eğitim de sorun. Çocuklarımın bir tane tableti var. Bir de benim telefonum var. İkisi bazen kavga ediyor, benim zoruma gidiyor. Biri bir tarafa çekiyor, diğeri bir tarafa çekiyor. Ufak dersin ben çizgi filme bakacağım diye ayrı bir telefon istiyor. Hangi sakala tarak vuracağımızı bilemiyoruz.” (K7)



*“Benim okuyan bir kızım var. Neden ben onun isteklerini yerine getiremiyorum? Kızım benim gibi olmasın diye çok cabalar sarf etmişim, pes etmemişim... Çalışkan bir kız. Evde kendi başına çalışıyor, internetten araştırıyor, kitap alamıyorum. Kitaplar çok pahalı onun psikolojisi bozuk olunca tabi anne olarak benimde psikolojim bozuluyor...” (K11)*

Birçok ihtiyacından fedakarlıklar yapması gerektiğini düşünen K12, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

*“Kıt kanaat geçiniyoruz biz. Yani bir çok şeyden fedakarlık yapmamız gerekiyor. Hem ailem olarak hem kendi adıma istediğim bir çok şeye ulaşamıyorum. Maddi imkansızlıklar işte”. (K12)*

Katılımcıların birçoğu aylık 200-300 TL arasında harcama yaptıklarını dile getirmiş olup bu kapsamda verilen ifadelerin tamamı düşük kişisel harcama miktarı olarak kodlandmıştır. Söz konusu ifadelerin bazıları şu şekildedir;

*“Komik gelebilir ama 200 lirayı bulmuyordur. Başta sigara, arada çıkarsam bir kafeye giderim. Zaten evin masrafları bizimkilerin üstünde. Biz de insanız, canımız bir şey istiyor, bir şey beğeniyoruz, onu alıyorum bu kadar.” (K5)*

*“En fazla 150-200 lira. Onu da neye harcıyorsun dersin; sigara içiyorum. Ayrıca sigaram yetişmiyor. Dört günde beş günde bir hafta da içiyorum. Niye çünkü gelirim yok. Aylık alamadığım için aileme muhtaç olduğum için isteyemiyorum.” (K9)*

*“100-200 TL, o da sigara param. İşte iki günde bir içmeye, az içmeye çalışıyorum. Özel ihtiyaçlarımı da babam nereye kadar karşılayabilir? Karşılayamaz tabiki. isterseniz çantam açın bakın 20 TL çıkarsa çekip gideyim buradan o kadar sıkıntılı...” (K14)*

*“ Çok düşük benim açımdan. Yani ben gerçekten kendi şahsi olarak konuşacağım. Kişisel olarak ben çok tutumlu bir insanım. Gerçekten oldukça tutumluyum, cimride değilim. Ama gerçekten tutumluyum yani.... Benim şahsi giderim 300 bilemedin 200 liradır... Ben tutumlu olmama rağmen eğer öyle har vurup harman savurursam çok gider hocam. Ben gerçekten çok tutumluyum şu ana kadar ayakta durmamın sebebi de tutumluluk, kendimi salmamak yani. (K17)*

*“30 günde harcadığım para maksimum 50-100 lira diyeyim. Yok hocam yani ben bir şey harcamam ki. Dışarı çıkarım mesela hani maksimum verirsem, o da belki toplu arkadaş ortamında, bir şey alıyorlar 1-2 lira belki. Yani onun dışında benim bir şeyim yok hocam zaten. Harcamam yok ki evdekiler bilir zaten. Ben evdekilerden para da istemem hiç. Çünkü olmadığı için kendimi öyle alıştırdım. İş yok gidip para isteyip de laf söyletmeyeyim diye istemem...” (K21)*

*“ İhtiyacım olduğu zaman belki 200 lira falan vardır. Ama ihtiyacım olmadığı zaman da pek harcamıyorum. Belki 100 lira falan aylık” (K22)*

*“İşte sigara parasına harcıyom sadece. Onun da zaten ay sonuna gelene doğru para azalmaya başladığında tütüne falan yani daha ucuza kaçarak kapatamaya çalışıyoz. Bir yerlerden kısıyoruz, aylık harcamam benim 200’ ü geçmez.” (K56)*

### ***Sosyal Yardımlardan Serzeniş Odak Kodu***

Sosyal yardımlardan serzeniş odak kodunda 26 katılımcının sosyal yardımların hakkediş yönteminde sorun olduğundan, 26 katılımcının sosyal yardımların adeletli olarak dağıtılmadığından, 24 katılımcının sosyal yardımların yetersiz olduğundan, 16 katılımcının sosyal yardımlar yerine iş imkanlarının genişletilmesi gerekliliğinden, 10 katılımcının sosyal yardımların istihdama dahil olunca hemen kesilmemesi gerekliliğinden ve 5 katılımcının damgalama durumundan bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

K11, belediyenin sosyal yardım başvurusunda yaşadığı damgalanma hadisesini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“... Belediyeye gittim iki ay. Onu da zorla aldım. Evde bakım alıyorsun şöyle alıyorsunuz, böyle yapıyorsunuz dediler. Sonra müdüre gittim; neden bize böyle yapıyorsunuz dedim. Sonra o da bana size verelim dedi. Affedersiniz başka bir insan varmış gibi konuşması çok gururuma dokundu.” (K11)*

K33 damgalanmayı içseleştirerek, sosyal yardımların adaletsiz dağıtıldığını şu şekilde ifade etmektedir;

*“Engelli aylığını, kafalarına göre veriyorlar. Bence özel bir şey seçmiyorlar. Ben başvurduğum iki kere çıkmadı. Artık ben kendimden utanmaya başladım oraya gitmekten. O paraya o kadar düşkünümüşüm gibi düşünmesinler diye utandım.” (K21)*

K16, istihdama dahil olduğunda engelli aylıklarının hemen kesilmesine rağmen işten çıkartılmaları durumunda hemen tekrardan aylığın bağlanmamasına yönelik serzenişini şu şekilde ifade etmektedir;

*“Özellikle özel sektör olarak söylüyorum. Adam işe girmiş, üç ay sonra çıkmışsa bu adamın maaşını geri verin. Veriyorlarmış onu da araştırdım, hatta direk Ankara'ya aradım sordum. Şimdi ben bu işten atılırsam engelli maaşını geri almıyım diye sordum... Karşıdakide; bu özel sektör seni atınca ve geri işe almasa sen tekrar müracaat et, engelli maaşını alırsın dedi. Ama kaç ay sonra alırsın biliyor musun? hemen almazsın 90 gün içerisinde alırsın, sgk düşecek 90 gün içinde engelli maaşın tekrar bağlanacak diyor ya...” (K16)*

K19, girişimcilik yapması durumunda engelli aylıklarının hemen kesilmesine yönelik tedirginliğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...Pandemiden dolayı hiçbir iş yapamadım. Bir girişimcilik belgesi aldım, hayvan almak için. Onda da şimdi engelli aylığımı kesiyorlarmış, o da olmuyor yani. Onu da yapamadık şu anda.” (K19)*

Engelli aylıklarının kesilmesine yönelik tedirgin olan K26, eşinin sigortasız bir işte çalışmak zorunda kaldığını bunun değiştirilmesi gerektiğini şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“...Ben maaş alıyorum ama eşim sigortalı işe girdiği zaman heran kesilecek korkusu var. İşte bu piyasaya karşıyım. Ben iş bulamıyor, çalışamıyorum ama eşimde çalışmasına izin versinler artık. Ben çalışamıyorum diye verdikleri 850 lira maaş. Eşim işe girdiği zaman benim maaş kesiliyor. Bu yasanın düzelmesini istiyorum ben.” (K26)*

K27'nin engelli maaşlarının kesilmesine yönelik bir itirazı bulunmamakla birlikte istihdam garantisi istediğini şu cümlelerle ifade etmektedir;

*“Hocam şimdi şöyle; istihdam edildiğim zaman kesilir bu otomatikmen istesem de istemesem de engelli maddi destekler kesilir. Zaten istihdam edildikten sonra kesilmesine ben herhangi bir şey demiyorum. Kesilsin ama istihdamı emekli oluncaya kadar devam etsin diye düşünüyorum.” (K27)*

Engelli aylıklarının güzel bir uygulama olduğunu dile getiren K2, bu yardımlar yerine istihdamda olmayı tercih ettiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Aslında güzel bir şey engelli aylığı güzel bir şey ama benim raporum olmuş olsa, ben normal çalışsam o engelli aylığına ihtiyacım yok. Gerçekten ben çalıştım, aylık düzenli evime maaşımı götürüyüm yeter. Yani devletten ben başka bir şey istemiyorum...” (K2)*

K18'de tıpkı K2 gibi engelli aylıkları yerine çalışmayı tercih ettiğini şu cümlelerle dile getirmektedir;

*“Hocam ben her yerde açık açık ne diyorum? Alnımın terini her zaman için kazanmak, yemek istiyorum diyorum. Ahmet'e Mehmet'e muhtaç olmak istemem... Ben şimdi Bor'da istediğim her tarafı dört dörtlük gezerim ama mutlaka ikinci kişiye ihtiyacım var fakat bu açıdan da çalışırım ben. Keşke işim olsun. Ben şahsen şu 800 lirayı almak istemem çünkü alnımın teri, her zaman için terlemek daha kıymetli.” (K18)*

K23'de engelli aylıkları yerine çalışmayı tercih ettiğini şu şekilde ifade etmektedir;

*“Keşke işim olsun, ben engelli aylığını almayım, hiçbir tereddütüm yok. Yeter ki çalışabileceğimiz böyle gerçekten güvenilir sağlam bir işimiz olsun.” (K23)*

Engelli aylığının kendisini tembelleştirdiğini dile getiren bu nedenle çalışmak istediğini ifade eden K24, bu düşüncesini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...Bana bu aylıkları verdikleri zaman ben tembelleşiyorum, aptallaşıyorum, evde kendimi böyle karı (kadın) gibi hissediyorum ya afedersin hocam. Yani işim olsa çok güzel olur. Bana iş versin, bu aylıklar olmasın... Şimdi yediğim ekmeğin ne tadı var ne tuzu var, inancın olsun bak hocam. Devletin verdiği maaştan ben hiç tat alamıyorum... Böyle nereye kadar? İlgilenmelerini istiyorum yani ilgilenilmek istiyorum. Yani bir umudum olsun ya bir işim olsun. İşim olursa bir eşim olur belki. Eşim olursa çocuklarım olur. Yani hayata tutunmak istiyorum. Hayata böyle daha güzel bakmak, görmek istiyorum yani. Bu şekilde bizim için hayat bitik hocam.” (K24)*

Engelli aylıklarının oldukça yetersiz olduğunu ifade eden K6, bu durumu şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Engelli aylığı çok düşük, %48 olanın 940 lira bir engelli aylığı var. Hatta annesi, babası olmayan bir engelliye yetmez hocam. Tek başına kendini idare ettiremez bu para. Bu adam, 970 liraya ne yapacak; ev mi tutacak, kendini idare mi edecek, eve öte beri mi alacak? 970 liraya yetmez.” (K6)*

K19, aldığı engelli aylığının kendisine yetmediğini, borçlarının biriktiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Hocam harcamalarım ne olsun? Zaten aldığım 900 lira para, mahalle bakkalına yetmiyor. Çocukların bezi, telefon faturası, elektrik faturası derken parayı yetiremiyorum. Hocam neye yetireyim, 900 lira neye yetecek? Mahalle bakkalına yetmiyor. Alıyorum maaşı, aldığım gün, aldığım saat içinde oraya veriyorum, buraya veriyorum, yine parasız kalıyorum. Bunun sıkıntısını yaşıyorum...” (K19)*

Engelli aylıklarının oldukça yetersiz olduğunu dile getiren K34, bu nedenle çalışmayı tercih ettiğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Evlenmeden önce bekarken engelli aylığı alıyordum. O zaman üç aydan üç aya ödeniyordu. Çok az bir miktardı. Şimdi biraz daha artırıldı ve aylığa dönderildi ama oda geçimimi sağlayacak miktarda değil. O yüzden bu aylığı almaktansa, sigortalı sürekli bir işi tercih ederim.” (K34)*

K50, engelli aylıklarının oldukça az olduğunu vurgulamakta ve bu nedenle iş aradığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“ Engelli aylığı, harca harca bitmiyor. Yani öyle bir yüklü para veriyor ki devlet 850 lira hocam. Allah'ını seversen ya bu da %80 için geçerli. Raporun %60 olursa 650 lira %60 altında olursa 580 lira gibi bir para. Bu insanlar nasıl geçinsin? Ya bana 2000 lira verse ya da asgari ücret. İşte aramam, niye arayayım? O zaman gider başka sosyal aktiviteler yaparım. Daha değişik aktiviteler; belki giderim köyde arazimi yazın ekerim dikerim, kendi çapımda kışlığını yapar gelirim. Ama sen bana 850 lira verirsen iş aramak zorundayım...” (K50)*

Engelli aylıklarının yetersiz olduğu gibi adeletsiz dağıtıldığını da dile getiren K54, bu düşüncesini şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Çok yetersiz hocam. Çünkü özürlüye zaten iş vermiyorsunuz, zaten çalışamıyorlar. Verdiğiniz para da anca günlük yiyeceğe harcıyabiliyor. Ama evini geçindirecek kadar para vermiyorlar. Bir de şu var; çokta adil olduğunu düşünmüyorum. Zengine çıkıyor, fakire çıkmıyor. Gidiyorsun başvuruyorsun işte özürlülük raporun düşük çıkıyor orda da bir tür problemler var...” (K54)*

Sosyal yardımların adil dağıtılmadığını düşünen K3, bu düşüncesini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...İhtiyaç sahiplerinin almasını destekliyorum. Ama her ihtiyaç sahibinin alıp alamadığını tartışırız. İhtiyacı olmadığı halde alan çok kişi var diye biliyorum. Yani hakkımızı gasp ettiklerini biliyorum.” (K3)*

Kendisinin engelli aylığı almadığını dile getiren K4, saosyal yardımların adaletli dağıtılmadığı yönündeki endişesini şu cümlelerle aktarmaktadır,

*Hocam iyi güzel, devletimizden Allah razı olsun. Bu yardımlardan memnunuz. Ancak bu yardımlar haklı veya haksız kişiye verildiği için iyi değil. Biz haklı kişiye her zaman onay veriyoruz. Örneğin bana bana vermiyorlar, bu da ayrı bir sıkıntı...” (K4)*

Sosyal yardımların araştırma eksikliği nedeniyle adil dağıtılmadığını düşünen K29, bu düşüncesini şu şekilde aktarmaktadır,

*“İyi bir araştırma yapmadıklarını düşünüyorum. Yani devlet durumu çok iyi olana bile maaş bağlıyolar. Mesela görme engelli ama benim göremediğimi %90 olarak görüyor. Maddi durumu iyi ama işte kızım baksın etsin diye o parayı alayım derdinde... İyi araştırma yapmıyorlar, ben buna bağlıyorum. Yani kendilerine de söyledim; iyi araştırma yapılmıyor diye. Onlar da cevap olarak çok iyi araştırma yaptıklarını söylediler. Çevremde görüyorum yani neyin iyi yapıldığını neyin iyi yapılmadığını... Genelde bu siyasi duruma girdiği için ben yararlanamıyorum. Çünkü muhtar burada seçici davranıyor... Adamına göre davranıldığı için hiçbir şeyden yararlanamıyorum. Kömür olsun, yardım olsun hiçbir faydası yok bana.” (K29)*

K46’da, sosyal yardımların adaletsiz dağıtıldığı düşüncesini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Belki de 4-5 defa başvurmuşumdur. Ama herhangi bir maddi gelirim ve mal varlığım olmamasına rağmen sosyal yardım çıkmadı bana. Buna rağmen ihtiyacı olmayan insanların, bu yardımları aldığını, bizim yararlanmamız gereken haklardan ihtiyacı olmadığı halde yararlandığını duyuyorum, görüyorum. Burada da bir adaletsizlik olduğunu düşünüyorum, seziyorum. Verilse bile şu an engelli aylığı bildiğim kadarı ile 600 lira gibi bir rakam. O da birinci grup engelli aylığı. Raporunuzun yüzdesine göre 600 lira gibi bir miktar engellinin belki bir ilaç parası bile değildir. Ne kadar yeterli olabilir ki?” (K46)*

K1, sosyal yardımların hakediş yönteminde noksanlıklar olduğu düşüncesini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Ben almıyorum engelli aylığı. Çünkü ailemin gelir düzeyi haneye bölündüğü zaman belli bir oranı geçtiği için ben alamıyorum. Ben babamdan para istemek zorunda değilim çünkü 18 yaşını geçtim, reşit oldum... benim gelirim bakılmasını isterim sadece ailemin gelir düzeyine bakılmasın. Diğer taraftan ayrımcılık bence bu rapor oranına göre verilmesi. %60 engelli olana 700 lira veriyorsun öteki %40 olana 560 lira. Bence bu adaletli değil. Verildiği zaman herkese aynı ücreti verilmesin.” (K1)*

K2’de hakediş yöntemindeki noksanlığa şu şekilde dikkat çekmektedir;

*“ ...Ben öyle değilim benim ihtiyacım varsa alırım. Ben çalıştığım zaman zaten ben sosyal yardımlaşmaya gidipte benim durumum yok, bana yardım edin diye asla demedim. Sosyal yardımlaşmaya müracaat ettiğimde tek bir amacım vardı. Eve yiyecek yardımı ve çocuğuma giyecek yardımdı, ben kendime dair hiçbir şey istemedim. Neymiş eşimin sigortası varmış, evim düzenliymiş bunlardan red cevabı geldi bu çok yanlış yani... Yanlış çok yanlış. Sigorta bizim karnumuzu mı doyuruyor? Sosyal yardımlaşmaya müracaat ettim, pandemi sebebiyle çalışamadığımdan dolayı bir hafta oldu. Eşimin sigortasına bakıyorlar, evime geliyorlar, kanapeme bakıyorlar. O şekilde değerlendiriyorlar. Ya kardeşim ben bunları evlenmeden önce almışım. Kanepeler karın*

*mu doyuruyor doğru değil mi? Evin düzenli ise senin hiçbir eksikliğin yok gibi bakıyorlar. Bu yanlış. Evde okuttuğun bir çocuğun varsa, evin kira ise, hiçbir mal varlığın yoksa; arabadır, evdir. Ya sen kalkıpta bu ailenin ekonomik durumunu nasıl değerlendirebilirsin? Vermediler, reddettiler. Sosyal yardımlaşmadan red cevabı geldi.” (K2)*

K13, sosyal yardımlardaki hakediş kriterlerinin yanlışlığına yaşadığı bir örnekle şu şekilde açıklık getirmektedir;

*“Şöyle almadım; evime doğalgaz görünüyor, ne kadar borcum yok desem de inanmadılar. Doğal gaz görüldüğü için yardımda vermediler, hiçbir faaliyette de bulunmadılar.” (K13)*

Sosyal yardımlarda hakediş yöntemindeki hesaplamanın aile geliri yerine kişi geliri üzerinden yapılması gerektiğini düşünen K5, bu düşüncesini şu cümlelerle paylaşmaktadır,

*“Engelli aylığının aile geliri baz alınmadan kişi gelirinin baz alınmasını düşünüyorum... Bu hane gelirini ben doğru bulmuyorum çünkü kişi 30 yaşında aile aile geliri baz alınıyor. Ama kişinin sigortası yok, çalışma durumu hiç yok, 18 yaşına gelince babasının sigortası onun üzerinden düşüyor. Yani bir yerden yapalım derken diğer taraf tam bir çelişki...” (K5)*

#### ***Tüketimden Feragat Odak Kodu***

Tüketimden feragat odak kodunda 15 katılımcının beslenme yetersizliğinden, 12 katılımcının ısınmadan feragat ettiğinden, 7 katılımcının giyim kuşam harcamalarından feragat ettiğinden ve 5 katılımcının sağlık harcamalarından feragat ettiğinden bahsettiği görülmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

K11, ailesinin sağlık harcamasını ertelediğini ve evine yeterli besini temin edemediğini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“...Oğlum arada sırada işe gidiyor. Katalog işi, iş bulamadı mecbur kaldı. Çocuğumun ayağı kırık, ameliyat olamadı. Ayağının kemiği dışarıda, ağrıya ağrıya tutup çalışıyor. Sabaha kadar ağrısından uyuyamıyor sonrada... “Normalde iyide, bu yokluktan dolayı biraz psikolojimiz bozuk. İstedimizi alamıyoruz, istediğimizi yiyemiyoruz, istediğimizi giyemiyoruz. Özel bir şey istemiyoruz. Evimize yeşillik girmiyor, et girmiyor, balık girmiyor. Aldığımız para şeye gidiyor. İşte ne bileyim, zor durum bunlar. Anlatmakla olmaz, yaşaması gerekiyor bir insanın anlaması için.” (K11)*

Ankara’da sağlık kontrolüne ekonomik nedenlerle gidemediğini ifade eden K15, bu durumu şu şekilde aktarmaktadır;

*“...Ankara’da benim yıllık kontrolüm var. Geçeli 7 ay falan oldu. Maddi durumdan gidemedik zaten.” (K15)*

K28, eczanede biriken eski borçlarından dolayı ilaç alamadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“ Hastaneye gittiğimde ücretsiz muayene olabiliyorsun ama ilaç alamıyorsun... Eczaneye gittiğimde ilaç alamıyorum. Eczaneye gittiğimde eczacı bana bir döküman veriyor; senin geçmişten bugüne kadar şu kadar borcun var diyor...” (K28)*

K7, giyim kuşam harcamalarından vazgeçtiğini şu cümlelerle aktarmaktadır;

*“Bir ayda benim harcadığım para 100- 200 lira anca. Bir sigaram var. Üstüme başıma bir şey almıyorum. Yani alabilecek durum vaziyetim yok.” (K7)*

K18, giyim kuşamdan vazgeçtiklerini şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Ayıp Hoca onu da yanlış anlama ama şu anda benim çocuğun sırtına giyecek ne doğru düzgün elbise takımı ne sviti ne de gömleği var. Pantolonu sırtına 1 kat bir şey var giyecek. Onu yıkayıp yıkayıp giyiyor. Başka imkanı yok. Birini alırsan birini alamıyorsun...” (K18)*

K13, çocuklarına kıyafet alamadığından bahsetmekle birlikte beslenme yönünden de ailesinin sıkıntıda olduğunu şu şekilde ifade etmektedir;

*“...Ekonomik açıdan zor, çok zor günlerim geçiyor. Çocuklarımın boynu bükük kalıyor. Mesela okul masrafları olduğu zaman, onların istediklerini alamıyorum. Çocuklarıma kıyafet alamıyorum. Arkadaşları güzel güzel giyinse de şey yapamıyorum... Eşim işsiz, ben iş bulamıyorum. hani eşim iş bulsa daha güzel olacak. Her şeyimiz olacak, yuvam mutlu olacak... Yuvam da kendi kalplerimizi kırmak durumunda kalıyoruz. İşte ben ona sitem ediyorum, o da bana sitem ediyor. Evde bir şey olmadığı zaman, eşim bana ne pişiriceksin diye soruyor. Ben de bilmiyorum diyorum, hani bilmiyorum demek istemiyorum ama şunu pişiricem diyemiyorum, olmadığı için bilmiyorum diyorum... Evet hani işsizlik çok zor bir şey yani olmuyor. İşte her istediğin olmuyor, her istediğini alım satım yapamıyorsun. hani ben pazara çıkamıyorum şu an pazarı unuttum çünkü gelirim yok. Ben burada iki aydır pazarsızım, evime pazar sebzesi girmiyor. Ne domatesimi ne yumurtamı ne şekerimi ne çayımı alamıyorum. Hani elime hiç olmazsa 5-10 kuruş geçse ben pazarımı da yaparım, çocuğuma sütümü de alırım, hani yiyeceğimi de alırım. Yemek sıkıntısı yaşıyorum genelde. Sabah mesela kalktığım zaman kızımı gönderiyorum fırına, askıda ekmek varsa al gel diyorum. Kızım oraya gittiği zaman bazen yok diyorlar. Hemen bir leğene un koyuyorum hamur yapıyor, sobada ekmek yapa yapa ellerim ağrıyor bu sefer de. Ama her gün her gün de ekmek yapamıyorum. Yani benim bu sıkıntım var hocam. Hiç olmazsa hani eşimde çalışmış olsa eşime iş arıyor, eşime bulamıyorum. İş istiyorum hani bana da bir kapı açılsın engelliliğimi çok görmesinler, hani yapabiliyorsam çalışayım, yapamıyorsam gelsinler yüzüme desinler; sen bunu yapamıyorsun kusura bakma çıkartacağız seni deseler gene aldanmam üzülmem, çıkar gelirim evime başka bir işe bakmaya çalışırım, elimden ne geliyorsa...” (K13)*

K29 ve K54 ısınmadan feragat ettiklerini şu cümlelerle aktarmaktadırlar;

*“Evimiz bireysel kombili olduğu için her yeri yakamıyoruz. Toplam 2 oda yakıyoruz; oturduğumuz oda, bir de küçük oda. Başka odayı yapmadığımız için kışın hep birlikte aynı yerde yatmak zorunda kalıyoruz...” (K29)*

*“Normalde doğalgazımız var ama ekonomik zorluktan dolayı yakamıyoruz. Doğalgazı kullanamıyoruz. Soba kullanıyoruz. Ben de isterim evimin doğalgazı yansın, evimin her yeri ınsın...” (K54)*

K2, beslenmeleri noktasında kısıtlılıklarını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Bir koli yumurta ile bir kalıp peynir aldık mı, biz o ayı mükemmel şekilde geçirmeye çalışıyoruz. Başka da bizim öyle bir aman aman isteğimiz yok. Zaten biz pastırma yiyelim, et yiyelim, şunu yiyelim, bunu yiyelim derdinde değiliz. Zaten biz onları unutalı çok oldu... bir pasta yapacaksın elinde mazeme yok. Çocuğun pasta istemiştir ucuz bir margarin, ya margarin ne kadar olabilir ki diye düşündüm. Ama evinde bir margarin olmadığı için pasta bile yapamıyorsun...” (K2)*

K9 ise canın istediklerini alamadığını şu cümlelerle paylaşmaktadır;

*“Canım bir şey istiyor. Dışarıdan bir şey istiyor; hazır yemek olsun, döner olsun istiyorum ama alamıyorum. Çünkü param yok. Bende almak isterim, bende rahat yaşamak isterim ama maddi manevi olarak eksikim çıkıyor.” (K9)*

K38 oğlunun istediklerini alamadığını şu şekilde aktarmaktadır;

*“Benim oğlum anne ben bunu istiyorum anne ben pizza, döner, adana kebab, bunu bunu istiyorum diyor ama para bulamıyorum. Ne diyeceğim oğluma hani yalan söylersem olmaz, oğlum büyüyecek oda yalancı olacak yani oda var. Temizliğe falan giderdim böyle harçlık getirirdim...(Ağladı)” (K38)*

### **3.4.3. İşsiz Engellilerin Psikolojik Durumuna Yönelik Bulgular**

İşsizlikle birlikte sosyoekonomik sorunların merkezinde kalan ve aynı zamanda toplumsal bütünleşme noktasında sosyoekonomik bariyerlerle yüzleşen işsiz engelli bireylerin iç dünyasını anlamak üzere, engelliliği nasıl algıladıkları, işsiz kaldıkları bu süreçte ruh hallerinin nasıl olduğu ve neden iş aradıkları merak edilerek bu yönde çeşitli sorular sorulmuştur. Bu başlık atında da söz konusu soruların mukabilinde alınan cevaplardan yola çıkılarak engellilik algısı, işsizlik psikolojisi ve iş arama motivasyonu alt başlıkları oluşturulmuştur.





Ahlak modeli kapsamında verilen ifadelerden bazıları şu şekildedir;

*“Hocam engellilik nedir yani bu engellilik; Allah’tan gelen bir şeydir. Ben böyle görüyorum Allahın verdiği bir nimet olarak görüyorum. Benim engelli olmam benim zoruma gitmiyor. Bir yönden şöyle; ben hep şükreden tarafta olduğum için ben bu halime de şükrediyorum. Benden daha ilerisi olanlar var, kötüsü olanlar var. Allah’tan geldiği için şükrediyor durumdayım şuanda.” (K26)*

*“Kader diyebilirim ben. işitme engelli olmak bana Allah’ın verdiği bir nimet diye kabul edebilirim.” (K44)*

*“Buda Allahtan gelen bir şey. Allah’ın verdiği bir hediye, bir sınav. Belki bu sınavdan başarılı çıkabiliriz. İsyan etmediğimiz ve bu sınavdan başarılı çıktığımız zaman asıl önemli olan öbür dünya gerçek dünya o dünyada daha rahat bir şekilde Allah’ın lütfuyla karşılaşacağımızı sanıyorum.” (K8)*

*“Engellik benim için her şeyden zorlu bir hayat. Hani bir günah işlemişim onun cezasını ödüyormuşum gibi hissediyorum. Ya da ailemden biri çok büyük bir günah işlemişde ben onlara ceza olarak gelmişim gibi hissediyorum.” (K36)*

Tıbbi model kapsamında verilen ifadelerden bazıları şu şekildedir;

*“Yani aileme bağılıyım. Kendi hür irademle hareket edemiyorum, özgürce gezemiyorum. Üzüliyorum elbette bağımsız çıkıp gezemediğim için...” (K1)*

*“Ben kendi engelimi, üzüntü olarak yorumluyorum. Yani yapamadığım bir işim olduğu zaman hayal kırıklığına uğruyorum...Mesela hani yapamadığım bir iş olduğu zaman öbür elimi kullanıyorum. Tek elimi kullanamıyorum. Ben sol elden felçliyim. Sol elimi kullanamıyorum. O yüzden ben çok zorlanıyorum...” (K13)*

*Engellilik benim için ne demek hocam? Sıkıntı hocam ya bilmiyorum ki şimdi. Engelli insan kendini hep yarım bir adam olarahtan görüyor. Çaresiz görüyor yani, bir işe yaramaz hissediyor kendini. Umutsuzluğa düşüyor. Çaresizlik iyi bir şey değil. Ben kendimi hep çaresiz hissediyorum. (K24)*

*“Keşke olmasaydım engelli diyorum ben. Keşke olmasaydım da sağlıklı olsaydım.” (K50)*

Sosyal model kapsamında verilen ifadelerin bazıları şu şekildedir;

*“Hayatı zorlaştıran bir durum bence. Çok zorlaştıran bir durum hemde. İnsanlar sizi sınıflandırmış oluyor, engelli olduğun zaman. Bayağı bir sınıflandırılmış oluyorsunuz hani başkası buna inanmıyor dışardan da, hayatta böyle yaşadığınız zaman anlıyorsunuz. İş başvurularına gittiğiniz zaman, nereye giderseniz gidin hani bir sıkıntı oluyor. Yani herkesle bir olmuyorsunuz, aynı şeyleri yaşamıyorsunuz. Yani hayatı her türlü zorlaştırıyor.” (K21)*

*“Engellilik büyük bir yük. Toplumun verdiği hayata karşı içe dönüklük Yani insanlar dışladığı için içine kapanıyorsunuz yani içe kapanıklılık .” (K29)*

“Benim için engellilik hocam; vücut bütünlüğünün bir kısmının eksik kalması. Bunu biraz daha açarsak; bir arkadaş ortamında sana böyle acıtasyon gözüyle bakılması, bir alışverişe gidiyorsun ha tamam sen gel sen gel biz yardımcı olalım şeklinde koluna girmeler felan acıtasyon durumu bence. (K28)

“Engellilik benim için pek bir şey fark etmiyorda, insanlar için fark ediyor. Çalıştırmıyorlar bizi. Elimizden gelenin fazlasınıda yaparım yani tek elimle iki eli olan adamdan daha iyi çalışırım yani.” (K7)

“Şimdiki durum az önce de ifade etmiş olduğum gibi yani toplumsal bir soyutlama var engelliye bakış açısı farklı.” (K10)

“Engellilik benim gözümda aslında bana bir engel değil, artık ben bu engeli aştım. Yani engelimi kendime bir engell olarak görmüyorum. Bazı hayat şartları, koşulları ne kadar elverişli olmasa da hani azmimi hiçbir zaman yitirmiyorum. Çabamı, mücadelemi hiçbir zaman yitirmiyorum ne kadar engelimiz çıksa da, önümüze insanlar engel koysa da durmadan devam etmeye çalışıyorum.” (K23)

### 3.4.3.2. İşsizlik Psikolojisi

Katılımcılara işsizliğe yönelik olarak psikolojik durumları hakkında ne düşündükleri sorulmuş ve alınan cevaplar İn-vivo tekniği ile kodlanarak Şekil 40’da gösterilen sonuca ulaşılmıştır.

Şekil 40: İşsizlik Psikolojisi



Şekil 40’dan anlaşılacağı üzere kelime (kod) büyüklükleri frekans sıklığını göstermektedir. Bu çerçevede en büyük kelimenin “Bunalım” ifadesinde yer aldığı görülmektedir. Akabinde ise en sık kullanılan ifadenin “ümitsizlik” ve “özüveni

yitirme” de olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda katılımcıların verdiği ifadelerden bazıları şu şekildedir;

K1, K15, K6 ve K11 bunalımda olduklarını şu cümlelerle dile getirmektedirler;

“ Gelecekte beklenim yok yani kadro sayıları az, alımlar az, özel sektörde de zaten yüzümüze bakan yok. Zaten özel sektörde kadro açılrsa bile formalite, yani açmak istemiyorlar ama mecburiyetten açıyorlar... Şu anda işsizim zaten. Meşgale sorunu var, dışarı da çıkamıyorum, psikolojik olarak çok bunalıyorum..” (K1)

“...Maddiyat olmasa şu an bu ülkede bu şartlarda zor yani sıkıntı. Yaşanılmayacak derecede zor. İster istemez belli bir sürede bunalıma giriyorsun, intihar bile düşünebiliyorsun, düşündüğüm de oldu hocam.” (K15)

“ İşe tekrardan giremedimmi, bunalıma giriyorum hocam...” (K6)

“ Psikolojim bozuk olduğu için inanım intiharı bile düşündüm, düşünüyordum musunuz? İş yok güç yok. Yani ben 4 senedir alışmışım işyerime, insanlarla iç içe olmaya ondan sonra) esnaflarla selamlaşıp geçmeye, hayırlı işler demeye, günaydın, hayırlı cumalar demeye, merabalaşmaya alışmışım. Alışmışım ama şimdi tamamen evde kapalıyım (K11)

K5, K8, K21 ve K42 ümitsiz olduklarını şu şekilde ifade etmektedirler;

“Çünkü iş yok verilen işlerin ötesinde iş yapacağıma da inanıyorum. Ama dediğim gibi iş yok, iş alımı zayıf ortada yapabilecek iş yok bu şekilde hocam. Benim için işsizlik herşey demek maneviyata zaten hiç girmiyorum. Maneviyata da girersem işsizlik konusunda psikolojin mi alt üst olmuyor uykuların mı kaçmıyor...” (K5)

“Can çıkmadıkça ümit kesilmez gibi bir söz var ama ümidim yavaş yavaş kırılıyor. Yani şimdi iş ararken iş potansiyeline bakarken, o işlerle uğraşırken gençliğimiz akıp gidiyor hocam. ..”(K8)

“Sürekli hayal kuruyorum. Böyle arabalıyım diyorum. Arabam olsun, arabayla geziyim, aileme oturduğumuz evi alabileyim, bir köşeye para atıyım biriksin dursun hani bende hayat kurarım belki diyorum. Artık hayat kurma olayını tamamen kafamdan sildim, yavaş yavaş o gidiyor zaten... ben bari çalışayım da aileme bakayım diyorum. Yavaş yavaş iş bulamadıkça o düşüncelerde gidiyor. Hani bütün hayallerde gidiyor... Ne yapsak ne etsek diyorum. Hani hayallerden de vazgeçtim artık bekliyorum hocam. Bir mucize beklemeye başlıyorsun, bir yerden sonra...” (K21)

Gelecekte iş anlamında hiç ümidim yok. Zaten bir eğitimim yok, yaşımda ilerlediği için pişmanlıklarımı yaşıyorum. Gençken, yaşımda küçükken neden eğitim almadım, neden bir işe girip çalışmadım diye şimdi pişmanlıklarımı yaşıyorum. Gelecekle ilgili iş anlamında hiç ümidim kalmadı...(K42)

K4, K9 ve K45 özgüvenlerini yitirdiklerini şu cümlelerle aktarmaktadırlar;

“... Yaşımız 26 hocam. Ben hayata özgüvenle bakmak istiyorum ama özgüvenle bakamıyorsun çünkü işin yok, gücün yok.” (K4)

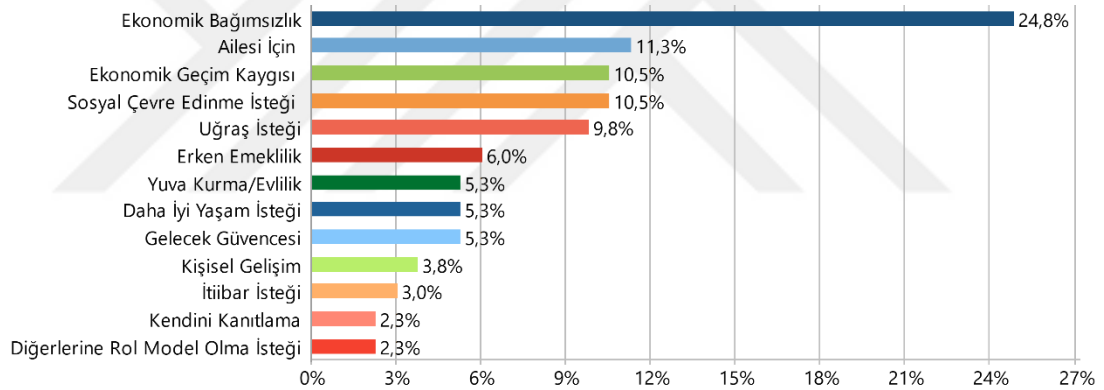
“Normalde özgüvenim iyi ama işsizlikten dolayı zayıflıyor. İşsiz olduğum için düşünceler artıyor yeri geliyor uykusuz kalıyor, yeri geliyor uyuyamıyorsun...” (K9)

“ Şu an yaşıma genç, kendimi enerjik ve mutlu hissediyorum. Ama okuldan mezun olduktan sonra hemen böyle işsiz kalacağımı düşünmemiştim. Öğretmenlerim bana biraz umut vermişti ama özgüvenim giderek azalıyor. Kendimi artık gittikçe içine kapanık bir insan olarak görmeye başladım...” (K45)

### 3.4.3.3. İş Arama Motivasyonu

Katılımcıların iş arama motivasyonlarını anlamak üzere neden çalışmak istedikleri yönünde sorular sorulmuş ve alınan cevaplar doğrultusunda Şekil 41’de gösterildiği gibi bir frekans dağılımına ulaşılmıştır.

Şekil 41: İş Arama Motivasyonu



Şekil 41’den görüleceği üzere iş arama motivasyonu kapsamında ekonomik bağımsızlık (%24,8) , ailesi için (%11,3), ekonomik geçim kaygısı (%10,5) ve sosyal çevre edinme isteğinin (%10,5) ön plana çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan pasif işgücü hizmetleri kapsamında erken emeklilik sisteminin iş arama motivasyonunda geri planda kalması oldukça dikkat çekmektedir. Bu kapsamda verilen ifadelerden bazıları şu şekildedir;

K5, K6, K17 ve K47 iş arama motivasyonunda ekonomik bağımsızlığın etkili olduğunu şu cümlelerle aktarmaktadırlar;

“Ben her zaman ettiğim dualarımda bile Allah beni kimseye muhtaç etmesin var. Yani en yakın aileme bile muhtaç etmesin şeklinde olur. Muhtaçlığı iyi bir şey olarak görmüyorum. Birisine bağımlısın ve kendi ayaklarının üzerinde duramıyorsun. Bu da

*bir kişinin erkek olan biri kişinin de fazlasıyla üstesinden gelemediği yani altından kalkamadığı bir şey. Yani bir insan onuruyla yaşarmış ya hesap bu...” (K5)*

*“...Onlar olmadan kendi ayaklarımın üstünde durmak istiyorum. Yani düzenli bir işim olsun kendi ayaklarımın üstünde durayım istiyorum.” (K6)*

*“Elime bir mesleğimi almak, iki ayağımın üzerine durabilmek, bir insana muhtaç olmamak için çalışmak istiyorum ben...” (K17)*

*“...Çünkü engellilerde en çok şey olan kendine yetememe. Bu psikoloji maalesef gerek içten olsun gerek dıştan olsun toplumumuz tarafından veriliyor. Birine muhtaç olmak. Hiç kimse muhtaç olmak istemez, engelliler de kendi kendine yetmek istiyor, bunun için çalışmak istiyoruz.” (K47)*

K32, K33, K54 ve K45 iş arama motivasyonunda aile faktörünün etkili olduğunu şu cümlelerle paylaşmaktadırlar;

*“İş aramamın sebebi bir aile kurdum. Kurduğum aileye de kendim bakmak istiyorum. Etrafımdan destek almak istemiyorum.” (K32)*

*“Çalışmak istememin nedeni 3 tane çocuğum var, onlara daha iyi bir gelecek vermek istiyorum. 3 tane çocuğum var 2 si Ankara’da biri İzmir’de okuyorlar...” (K33)*

*“Her şeyden önce ekonomik sıkıntılarım var. Çocuklarımla geleceği için mecbur çalışmak zorundayım...” (K54)*

*“Yani sağlam bir işim olursa, aileme destek olmak beni ilerleyen zamanlarda daha çok mutlu edecek.” (K45)*

K10, K11 ve K38 iş arama motivasyonunda ekonomik geçim kaygısının etkili olduğunu şu şekilde ifade etmektedirler;

*“Borçlanarak bir ev aldık. O da işte borçla aldık, kredi ile aldık. Yaklaşık şuan da da emekli maaşı 2200 2400 lira gibi oldu. Yaklaşık 7.5 yıl kredi kullandım 1300-1300, 1400-1400 ödemeye çalışıyorum. İşsizliğin verdiği sıkıntılardan dolayı zorlanıyoruz, emekli maaşı yetmiyor işte. Yetmediği sebebi de ister istemez aile geçindiriyorsun. Aile geçindirmemizden ziyade 3 tane çocuğum okula gidiyor... Şu anda bir iş bulsam tabi ki 2000 lira 3000 lira maaş denk getirsem, illa ki çalışmam lazım, maddi güç gerçekten çok önemli, geçim şartlarını zorluyor...” (K10)*

*İş aradım yok işte bulamadım. Ama çalışmak zorundayım, geçinmek zorundayım. Sefilim mecburum kiralar geldi, şeyler geldi onları vermek zorundayım. Üst üste geliyor...” (K11)*

*“Neden mi çalışmak istiyorum? Benim eşim borç yaptı, çok borç yaptı. O yüzden çalışmak zorundayım. Hani alım satım oluyor ya; mesela biz 10 milyar verdik onlar 40 milyar verecekti diye inandı eşim...” (K38)*

K1, K19, K25 ve K39 iş arama motivasyonunda sosyal çevre edinme isteğinin etkili olduğunu şu cümlelerle aktarmaktadırlar;

*“Neden çalışmak istiyorum? Çünkü sürekli evde kapalıyım, yani en azından bir sosyal çevre edinmek amaçlı benim ki yani maddiyattan önce. Benim amacım sosyal çevre edinmek, arkadaş edinmek, ortam kurmak paradan ziyade” (K1)*

*“Evde kalmak beni sıkıyor, hem biraz kafamın dağılmasını istiyorum, hem de topluma karışmak istiyorum. Bundan dolayı çalışmak istiyorum, bir de geçim şartları günümüzde zor olduğu için; tabi ekmek paramıda kazanmak istiyorum... (K19)*

*“Sosyal yönden istiyorum. Ben gerçekten asosyal bir insanım, utangaç bir insanım, İş hayatımda sosyal olmak istiyorum, başka insanlar tanımak istiyorum, başka insanlara yardımcı olmak istiyorum...” (K25)*

*“İşsizlik benim için gittikçe hayatımın kısıtlanması. Ben işi biraz daha çevrem olsun, biraz daha sosyal hayatım olsun diye istiyorum. Eşim çalışıyor evde tek kalmaktan, biraz sıkıldım, biraz bunaldım.” (K39)*

## SONUÇ

Modern bilim öncesinde engelliliğin teolojik açıklamalar eşliğinde bir günahın bedeli ya da bir imtihan meselesi olarak yorumlandığı dönemden, engelliliğin toplumsal kusurlar etrafında izah edildiği günümüzdeki döneme değin engelliler birçok sosyoekonomik sorunla mücadele etmektedir. Her ne kadar 1970’li yıllarda modern engelli hareketleri ile engellilerin hak arayışlarında daha fazla temsilliyet ve refahın üretimine daha yoğun katılım olanağının sağlanması talebi dâhilinde dünya genelinde politik bir dönüşüm gerçekleşmiş olsa da engellilerin sosyoekonomik durumlarında önemli bir gelişmenin kaydedilmediği ve halen sosyal dışlanmanın öznesi konumunda oldukları görülmektedir.

Sosyal dışlanmanın; kültürel, siyasi, mekânsal ve ekonomik gibi birçok formunun engellilikte tezahür ettiği bilinen bir gerçektir. Yoksunluğun kaynağı ve sonucu niteliğinde olan sosyal dışlanma kavramı ise kurumsal mekanizmaları, ilişkileri ve toplumsal davranışları da içeren birbirine girmiş oldukça kompleks bir süreci tasvir etmektedir. Bununla birlikte sosyal dışlanmanın fikir birliğine varılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak günümüzde sosyal dışlanmanın açıklamasında işsizlik ve yoksulluk ifadelerinin anahtar kavramlar haline geldiği görülmektedir. Bu bağlamda engellilik ve sosyal dışlanmanın bağlamsal ilişkisi noktasında engellilerin işsizlik sorununun oldukça önemli bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim dünya genelinde engellilerin toplumsal bütünleşmesi noktasında köprü vazifesi gören istihdam alanında engellilere özgülünen kota, korumalı işyeri, destekli istihdam gibi çeşitli istihdam yöntemlerinin ve istihdamda pozitif ayrımcılık sağlayan yasal düzenlemelerin bu çerçevede hazırlandığı bilinmektedir. Ancak bu çabalara karşın engelli nüfusun istihdam oranları, genel nüfusun istihdam oranlarının epey gerisinde kalmaktadır. Engelli istihdamındaki dünya genelindeki düşük oranlar, işsizlikte yüksek oranlarla kendini göstermektedir. Başka bir ifadeyle dünya genelinde engelli nüfusun işsizlik oranları, genel nüfusun işsizlik oranlarının neredeyse iki katındadır. İşsizlik oranlarına benzer bir durum engelli nüfus ve genel nüfusun mukayese edildiği yoksulluk risk oranlarında da görülmektedir.



Dünya genelinde engelli nüfus açısından söz konusu olumsuz tablo Türkiye açısından da geçerlidir. Türkiye’de de yasal mevzuat düzenlemeleri, çeşitli istihdam yöntemleri ve aktif işgücü hizmetleriyle desteklenmeye çalışılan engellilerin istihdamı, genel nüfusun istihdamının epey gerisinde kalmaktadır. Diğer taraftan engelli nüfus açısından 2011 yılından itibaren güncel işsizlik oranları açıklanmıyor olsa da 2021 yılı Aralık ayında İŞKUR’a kayıtlı engelli işsiz sayısının artış trendi içerisinde 62.547 kişiye ulaştığı görülmektedir. Söz konusu işsiz sayısının sadece İŞKUR’a kayıtlı kişilerden oluştuğu dikkate alındığında ve İŞKUR’a kaydı olmadığı halde iş arayanların olduğu düşüncesinden hareketle Türkiye’de 62.547 kişiden daha fazla engelli bireyin işsiz olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İşsizlik, sosyal dışlanma ve engelliğin bağlamsal ilişkisi neticesinde sosyoekonomik sorunların merkezinde kalan işsiz engelli bireylerin sosyoekonomik durumunun incelenmesi, sosyal dışlanma ve engellilik ilişkisine ışık tutarak Türkiye’de sorun alanlarının tespit edilmesine yardımcı olacağı düşüncesinden hareketle belirlenen araştırma konusu dâhilinde Niğde ilinde ikamet eden 57 işsiz engelli bireyle görüşülmüştür. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine dayanan görüşmeler sonucunda işsiz engelli bireylerin sosyoekonomik hayatına dair önemli bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmanın işsiz engellilerin **sosyal, ekonomik ve psikolojik durumu** olmak üzere üç temel boyutu bulunmaktadır. Bu boyutlara ilişkin elde edilen bulgulardan şu sonuçlara varılmıştır:

İşsiz engellilerin sosyal durumu; **sosyal ilişkiler, sosyal faaliyetler ve sosyal yaşamda kamu hizmet açıkları** şeklinde ele alınmıştır.

Sosyal ilişkiler kapsamında **aile içi ilişkiler, sosyal çevre ilişkileri ve toplumun tutumuna** yer verilmiştir. **Aile içi ilişkiler** kısmında işsizliğe bağlı olarak ekonomik nedenlere dayalı tartışmaların ve kırgınlıkların ağırlık kazandığı tespit edilmiştir. Söz konusu işsizlik durumunu içselleştiren engellilerde bu durum ağırlıklı olarak aileye yük olma hissiyle ve evden uzaklaşma isteğiyle karşılık bulmuştur. Diğer taraftan katılımcıların birçoğunun ebeveynleriyle bir arada yaşaması sonucunda aile içi destekler kısmında, ebeveyn desteğini ön plana çıkarmış ancak bazı katılımcıların ifadeleriyle bu desteğin oldukça sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Bu

doğrultuda aile içi genel sorunlar kısmında ise aile ortamı yoksunluğu/aile içi yalnızlık hissinin ve iş baskının ön plana çıktığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu verilerden hareketle toplumun temel yapı taşı niteliğinde olan aile kurumunun işsizlik sonucunda darbe aldığı ve engellilerin en önemli desteğinin yitirilmesi noktasında aile içi ilişkilerinin zedelendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal ilişkiler kapsamında ele alınan bir diğer durum ögesi; **arkadaşlık, komşuluk ve akrabalık ilişkilerinden** oluşan **sosyal çevre ilişkileridir**. Bu kapsamda **akrabalık ilişkileri** kısmında engellilere destek veren akrabaların oldukça sınırlı kaldığı ve akrabalık ilişkilerinin kopuk bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. **Komşuluk ilişki** durumunun akrabalık ilişkilerine benzer bir yapı sergilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda iyi komşuluk ilişkilerinin oldukça sınırlı kaldığı buna karşın komşusuzluk ve engelliye hitap etmeyen komşuluk ilişkilerinin ağırlık kazandığı bilgisine ulaşılmıştır. Diğer taraftan katılımcıların büyük bir çoğunluğunun zayıflayan komşuluk ilişkilerine atıf yaptığı tespit edilmiştir. **Arkadaşlık ilişkilerinde** ise ekonomik nedenlerle arkadaşlardan kopma durumunun ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan katılımcıların büyük bir çoğunluğunun sınırlı arkadaş çevresi kapsamında kendi engel türünden arkadaş ortamına sahip oldukları ve ilişkilerinde samimiyetsizliğin ve güvensizliğin hâkim olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Tüm bu verilerden hareketle küreselleşmenin beraberinde getirdiği kültürel yozlaşma etkisinin Türk toplumunun temel değerleri olan komşuluk, akraba ve arkadaş ilişkilerini zedelediği, bu durumun ise katılımcılar nezdinde kopuk akraba bağları, zayıflayan komşuluk ilişkileri ve güvensizliğin egemen olduğu oldukça sınırlı arkadaş ortamıyla karşılık bulduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamdaki bir sosyal çevre yapısının, engellileri sosyal ilişkilerde desteklemekten çok uzakta olduğu tespit edilmiş ve engellilerin sosyal ilişkilerinde yalnızlaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal ilişkiler kapsamında ele alınan son konu ise **toplumun tutumuna** ilişkindir. Toplumun tutumunda; acıma/küçümseme/korkma/garipseme, dışlayıcı bir üslup, dikkatlice süzülme ve görmezden gelinme ifadelerinden oluşan dolaylı damgalamanın ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Dolaysız damgalamanın, dolaylı damgalamaya nazaran daha geride kaldığı tespit edilmekle birlikte ikinci sınıf insan muamelesi ve baskılanmanın bu noktada ağırlık kazandığı belirlenmiştir. Bu

çerçevede dolaysız damgalama ve çevresel damgalamadan oluşan ve kişinin sosyal ilişkide açıkça istenmediği durumunu yansıtan reddedilme temelli dışlanmanın, sosyal ilişkilerde kişinin göz ardı edilmesini yansıtan ostrasizm temelli dışlanmanın gerisinde kaldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle Türk toplumunda engellilere yönelik toplumsal tutumda dolaylı damgalamanın hâkim olduğu ve ilişkilerde göz ardı edilme suretiyle oluşan ostrasizm temelli dışlanmanın ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan toplumda engellileri içine alan bir kesimin varlığı ve toplumun engellilerin lehine dönüşüm içerisinde olduğu şeklinde olumlu yöndeki bulgulara da ulaşılmıştır. Tüm bu verilerden hareketle Türk toplumunda engellilere yönelik geliştirilen tutumun kabul etmeme durumundan ziyade sosyal ilişkilerde göz ardı etmek suretiyle oluşan ostrasizm temelli dışlanma biçiminde olduğu ve toplumun engellilerin lehine yönelik bir dönüşüm içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal faaliyetler kapsamında katılımcıların gündelik sosyal faaliyetlerine, siyasi temsil faaliyetlerine ve sosyal faaliyetlerinin sınırını belirleyen en önemli unsurlardan bir tanesinin **çevre olduğu düşüncesinden hareketle** katılımcıların **Niğde iline yönelik görüşlerine** yer verilmiştir.

**Sosyal faaliyetler kapsamında** ilk ele alınan konu **gündelik sosyal faaliyetlere** ilişkindir. Bu kapsamda sportif ve kültürel faaliyetlerle uğraşan katılımcıların oldukça azınlıkta olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların neredeyse tamamı sportif ve kültürel faaliyetlerin baskılandığı noktada görüş bildirmişlerdir. Bu kapsamdaki görüşler arasında ekonomik nedenler başta olmak üzere evrensel tasarım sorunlarının, pandemi etkilerinin, arkadaş ortamı yoksunluğu ve dışlanma tecrübelerinin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Diğer taraftan katılımcılarının büyük bir çoğunluğunun evde internette zaman geçirdiği, çok az sayıda katılımcının ise dernekte zaman geçirdiği bulgusuna ulaşılmıştır. İnternette ise iş arama faaliyetlerinin ve sosyal medyada zaman geçirmenin ağırlıkta olduğu belirlenmiştir. Tüm bu verilerden hareketle ve engellilerin sosyal ilişkilerinde yalnızlaşmasının da etkisiyle gündelik faaliyetlerinde genelde ev içerisinde olacak bir biçimde internette zaman geçirdikleri, sosya kültürel faaliyetlerin ise başta ekonomik nedenler ve pandeminin etkileri olmak üzere

evrensel tasarım sorunları ve dışlanma tecrübeleri sebebiyle baskılandığı sonucuna ulaşılmıştır.

**Sosyal faaliyetler kapsamında** ele alınan bir diğer konu **siyasi ve temsil faaliyetlerine** ilişkindir. Katılımcıların siyasi partilere yönelik tutumları noktasında siyasetçilere inanmama ve temsil sorunu nedeniyle siyasi partilerden uzak durma eğiliminin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Siyasi partilere üye olanlar açısından ise etkin bir şekilde siyasi katılımı olanların nerdeyse yok denecek kadar azınlıkta kaldığı, çoğunluğun ise iş bulma ümidiyle siyasi partilere üye olduğu belirlenmiştir. Temsil faaliyetleri noktasında siyasi karar alma sürecini etkileyecek bir biçimde görme engellilerin bağımsız oy kullanma sorunu, ortopedik engellilerin erişim sorunu ve işitme engellilerin parti programlarını anlamaması oy kullanma noktasında tercih sorunu yaşadıkları tespit edilmiştir. Temsiliyet sorunsalı kapsamında ise mecliste engelli vekillerin azlığı, gündemde yer bulamama ve engelli partisinin olmayışı noktasında yetersiz temsil edildikleri düşüncesinin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Diğer taraftan bir temsil faaliyeti olduğu düşünülen pozitif ayrımcılık sağlayan engelli haklarından yararlanamama noktasında toplumun bilinçsizliği ve engellilerin kendi haklarını bilmemesinin ağırlıkta olduğu belirlenmiştir. Tüm bu verilerden hareketle engellilerin oy kullanma sorunları noktasından başlamak üzere engelli vekillerin azlığı ve gündemde yer bulamama gibi nedenlerle temsil faaliyetlerinde yetersiz temsil düşüncesinin egemen olduğu ve bu düşünce bağlamında siyasi faaliyetlere katılmada isteksiz oldukları ve bilinçsizliğin haklarının kullanımına en büyük etken olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle engellilerin siyasi dışlanmaya maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

**Sosyal faaliyetler kapsamında** ele alınan son konu ise sosyal faaliyetlerinin sınırını belirleyen sosyal yaşam çevresi olan **Niğde iline yönelik katılımcı görüşlerine** ilişkindir. Bu kapsamda olumlu ifadeler içerisinde ulaşım kolaylığının ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan Niğde ilinin olumsuz özellikleri arasında yeterli düzeyde iş sahasının olmayışı başta olmak üzere AVM/eğlence merkezlerinin olmayışı ve park, bahçe gibi sosyal alanlarının yetersizliğinin ağırlık kazandığı tespit edilmiştir. Tüm bu verilerden hareketle ulaşılabilirlik açısından avantaja sahip olan Niğde'nin iş imkânlarındaki kısıtlılık hali başta olmak üzere

AVM/Eğlence merkezlerinin olmayışı ve park, bahçe gibi sosyal alanların eksikliği nedeniyle engellilerin sosyal yaşama katılımlarında yetersiz kaldığı sonucuna varılmıştır.

Engellilerin sosyal yaşamlarında faaliyet sınırını belirleyen unsurlardan bir tanesinin kamu hizmet sorunlarının olduğu göz önüne alınarak **eğitim, sağlık, İŞKUR ve banka/postane hizmetlerine yönelik katılımcıların görüşleri alınmıştır.** Söz konusu kamu hizmetlerinde en temel sorun alanın **sağlık hizmetlerinde** olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda engellilik statüsünün kazanım noktasında belirleyici olan engelli sağlık raporlarında; karşılaştırma, eşik değer, seçim, eşleşmiş organlar ve çoklu engellilik sorunları gibi çeşitli sorun alanlarının varlığına ulaşılmıştır. Söz konusu sorunların engellilerin, engelli raporlarına karşı bakış açılarında güvensizliğe neden olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan hastanelerde işaret dili bilen nitelikli tercüman yetersizliği nedeniyle işitme engellilerin sağlık hizmetlerinden etkin bir şekilde yararlanamadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte hastanede yeterli sayıda ve farklı branşlarda uzman doktorun olmadığı ve bu durumun bazı engelliler açısından sağlık hizmetini aksattığı gibi sağlığa erişim maliyetini de artırdığı tespit edilmiştir. Sağlık hizmeti açıklarına etki eden bir diğer bulgu olarak bazı katılımcıların sosyal güvenceden mahrum olduğu ve bu nedenle ilaç/tedavi masraflarında sorun yaşadıkları belirlenmiştir. Tüm bu verilerden hareketle engelli raporlarının gerçeği ne kadar yansıttığı noktasında tutarsızlıkların olması, engellilerin sosyal güvenceden mahrumiyeti, sağlığa erişim maliyeti ve nitelikli tercüman yetersizliği gibi sebeplerle engelliler açısından sağlık hizmetlerinde ciddi anlamda hizmet açığı bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Toplumsal katılımın en önemli sac ayaklarından olan **eğitim hizmetlerinde** de çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Bu kapsamda zorlaştırıcı etmenler kısmında eğitimi bırakma eğilimi, eğitime ulaşım ve akranlar tarafından dışlanma durumlarının ön plana çıktığı belirlenmiştir. Kolaylaştırıcı etmenler kısmında ise öğretmen, akran ve aile desteğinin ağırlık kazandığı tespit edilmiştir. Tüm bu verilerden hareketle engellilerin eğitime devam etmesinde ulaşım yetersizliklerinin, kişisel eğilimin, akran tutumunun, aile ve öğretmen desteğinin temel belirleyiciler arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

**İŞKUR hizmet açıklarında** ise Niğde’de yeterli iş imkânlarının bulunmamasının da etkisiyle eşleştirme ve danışmanlık hizmetlerinde yetersizliğin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte nitelikli tercüman yetersizliği sebebiyle işitme engellilerin iletişim sorunu yaşadığı, hizmet binasının şehrin dışında olması sebebiyle görme ve ortopedik engellilerden bir kısmının erişim sorunu yaşadığı, çağrı hizmetlerinde aksaklıkların bulunduğu, personelin ilgisiz tavrının yanı sıra yeterli bilgi ve donanımına sahip olmadığı algısının ağırlık kazandığı tespit edilmiştir. Tüm bu verilerden hareketle engelliler açısından Niğde ili özelinde İŞKUR hizmetlerinin yeterince etkin ve verimli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır

**Banka/Postane hizmetlerinde** engelli önceliğinin uygulanmadığı ağırlıkta olmak üzere işitme engelliler açısından iletişim sorununun yaşandığı, evrensel tasarım nedeniyle erişim sorununun yaşandığı ve ayakta bekleme sorunun önem kazandığı tespit edilmiştir. Tüm bu verilerden hareketle Niğde ili özelinde banka/postane hizmetlerinde engelli haklarına yönelik gerekli hassasiyetin gözetilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

İşsiz engellilerin ekonomik durumu; **ekonomik yaşam çevresi, hanenin ekonomik durumu ve engelli bireyin ekonomik durumu** şeklinde ele alınmıştır.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun orta ve dar gelirli bir muhitte oturdukları tespit edilmiştir. Diğer taraftan yüksek gelirli ve aşırı yüksek gelirli muhitte oturan katılımcılar bulunmakla birlikte bu çevrede oturan bazı katılımcıların komşu desteğinin olmamasından bahsetmeleri ve zayıflayan komşuluk ilişkileri neticesinde ikamet edilen semtin ekonomik durumunun, katılımcıların ekonomik yaşam çevresi dâhilinde sosyal ağlara ve ekonomik unsurlara ulaşması bakımından önem taşımadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların ekonomik yaşam çevresinin oldukça sınırlı düzeyde kaldığını ve birbirine benzer yapıda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun, **hanenin ekonomik durumunu** dar gelirli olarak tanımlamış oldukları, çok az bir kısmının ise hanenin ekonomik durumunu orta ve iyi düzeyde gelirli olarak tanımladıkları görülmüştür. Bununla birlikte katılımcıların büyük çoğunluğunun hanelerinde borçlanma durumu tespit

edilmiştir. Borçlanma kapsamında ise kredi borçlarının ve elden alınan borçların ağırlıkta olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan evin yaşam özellikleri incelendiğinde katılımcıların bir kısmının evin yaşam özelliklerinden memnun olduğu ancak büyük çoğunluğunun ise ısınma probleminden ve eşya yetersizliğinden bahsettiği tespit edilmiştir. Tüm bu verilerden hareketle katılımcılardan birçoğunun hanelerinin ekonomik durumunun iyi düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların birçoğu açısından, hanedeki ekonomik durumun bireyi ekonomik açıdan destekleyemeyecek nitelikte bir görünüm arz ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Sadece 4 katılımcının **ekonomik yaşamda** sıkıntı yaşadığını belirtmesine karşın katılımcıların büyük çoğunluğunun aylık 150-300 TL arasında değişen ve oldukça düşük kişisel harcama yaptıkları ve ihtiyaçlarına ulaşmakta zorlandıkları tespit edilmiştir. Diğer taraftan katılımcılardan bir kısmının borçlandıkları ve telefon, elektrik faturası gibi sabit giderlerini bile karşılamakta zorlandıkları tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcılardan bir kısmının beslenme, ısınma, giyim-kuşam harcamalarını en düşük seviyeye indirdikleri ve bu noktada tüketimden feragat ettikleri tespit edilmiştir. Diğer taraftan bazı katılımcıların sağlıklarını ihmal edecek nitelikte sağlık harcamalarını asgari seviyeye indirdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda katılımcıların neredeyse tamamının sosyal yardımlara ilişkin serzenişlerinin olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu serzenişlerin ağırlıklı olarak hak ediş yöntemine, dağıtımda adalet ilkesine uyulmadığına ve yetersizliğine ilişkin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte bazı katılımcıların sosyal yardımlar yerine istihdamda olma isteği ve istihdama geçildiğine sosyal yardımların kesilmesine ilişkin eleştirileri ise dikkat çeken bulgular arasındadır. Tüm bu verilerden hareketle katılımcılardan birçoğunun ekonomik durumlarının sosyal yardımlara muhtaçlık seviyesinde olduğu anlaşılmaktadır.

İşsiz engellilerin psikolojik durumu; **engellilik algısı, işsizlik psikolojisi ve iş arama motivasyonu** şeklinde ele alınmıştır.

Katılımcılara yöneltilen engelliliğin kendi iç dünyalarında ne anlam ifade ettiği sorusuna mukabil alınan cevaplarda sosyal modele yönelik toplumsal

kavramıyla ilişkili söylemlerin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Diğer taraftan katılımcıların bir kısmının teolojik açıklamalara ilişkili kader anlayışı doğrultusunda cevap verdiği, çok az bir kısmının ise tıbbi model düzleminde kısıtlılık yönünde cevap verdiği tespit edilmiştir. Tüm bu verilerden hareketle katılımcıların büyük bir kısmının engelliliği dışsallaştırarak topluma ve kader anlayışına atfettiği, çok az bir kısmının ise engelliliği kişisel trajedi düzleminde içselleştirerek, kısıtlılık yönünde yorumladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcılara yöneltilen **işsizliğe yönelik olarak psikolojik durumları** hakkında ne düşündükleri sorusuna mukabil alınan cevaplarda bunalım ifadesinin ön plana çıktığı tespit edilmiş olmakla birlikte kendini sorgulama, özgüveni yitime, yük olma hissi gibi ifadelerin de ağırlıkta olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Tüm bu cevaplardan hareketle katılımcıların neredeyse tamamında işsizlik durumunun içselleştirildiği sonucuna varılmıştır.

**İş arama motivasyonunu** anlamak üzere katılımcılara yöneltilen neden çalışmak istedikleri sorusuna mukabil alınan cevaplarda ekonomik bağımsızlık ifadesinin ön plana çıktığı tespit edilmekle birlikte sırasıyla ailesi için, ekonomik geçim kaygısı ve sosyal çevre edinme isteğinin ağırlıkta olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna karşın kişisel gelişim, itibar, kendini kanıtlama ve rol model olma isteğinin oldukça geri planda kaldığı tespit edilmiştir. Tüm bu bulgulardan hareketle katılımcıların büyük çoğunluğu açısından iş arama motivasyonun kaynağında itibar ve kişisel gelişim gibi isteklerinin yerine, ekonomik temelli etkenlerin ve sosyalleşme isteğinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özetle; İşsiz engellilerin sosyoekonomik durumunun araştırıldığı bu tez çalışmasında sosyal, ekonomik ve psikolojik olmak üzere üç temel boyutta çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma bulgularına göre işsiz engellilerin sosyal durumu kapsamında; sosyal ilişkilerinde yalnızlaştıkları, gündelik faaliyetlerinde genelde ev içinde olmak üzere internette zaman geçirdikleri, sosya kültürel faaliyetlerinin baskılandığı, siyasi dışlanma yaşadıkları, sosyal yaşamda sağlık hizmetleri başta olmak üzere çeşitli kamu hizmet açıklarından etkilendikleri ve son olarak toplumun tutumunda ostrasizm temelli dışlanma biçimin hâkim olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ekonomik durum kapsamında, katılımcıların çoğunda ekonomik yaşamlarında düşük



kişisel harcamaların ön planda olduğu ve ihtiyaçlarına ulaşmakta zorluk çektikleri, sosyal yardımlara yönelik serzenişte bulundukları tespit edilmiştir. Psikolojik durum kapsamında ise katılımcıların büyük bir kısmının engelliliği dışsallaştırarak topluma ve kader anlayışına atfettiği bu duruma karşın katılımcıların neredeyse tamamında işsizlik durumunu içselleştirildiği ve bunalım halinin yaşandığı belirlenmiştir. İş arama motivasyonun kaynağında ise itibar ve kişisel gelişim gibi isteklerin yerine, ekonomik temelli etkenlerin ve sosyalleşme isteğinin ön plana çıktığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

İşsiz engelli sayısının gün geçtikçe artış terndinde olduğu göz önüne alındığında birçok engelli bireyin daha karmaşık ve daha fazla soyoekonomik sorunla karşılaşacağı beklenmektedir. Bu bağlamda söz konusu tez çalışmasıyla ortaya konan soyoekonomik sorunlara ilişkin bir takım önerilerin getirilmesi önem arz etmektedir. İşsiz engelli bireylerin yanı sıra çalışan ya da çalışmayan engellilere de yönelik olarak araştırma özelinde ortaya konan soyoekonomik sorunların bir kısmı için çözüm önerileri şu şekilde sıralanmaktadır;

- i. İşsizlikle beraber gelen aile içi çatışmalar nedeniyle aile ilişkilerinin zedelenmesinin ve engellilerin aile içinde yalnızlaşmasının telafisine yönelik olarak hem engelli bireylere hem de ailelerine ücretsiz psikolojik destek verilmesi önem arz etmektedir. Ücretsiz psikolojik destek imkanının verilmesi halinde engelli bireyin işsizlikle başlayan bunalım sürecinden kurtulmasına yardımcı olunacak ve aileye verilecek destekle aile içi ilişkilerin düzeltilmesi sağlanarak engelli bireyin yalnızlık hissinden kurtulmasına olanak sağlanacaktır.
- ii. Sosyal ilişkilerde yalnızlaştığı ve sosyal ağlara ulaşmaktan oldukça uzak olduğu belirlenen engelli bireylerin bu durumlarıyla mücadele edilmesi noktasında üniversitelerin önemli bir misyon yüklenebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim engelsiz üniversite kapsamında önemli bir dönüşüm içerisinde bulunan üniversitelerin halihazırda kurulu bulunan engelli kulüpleri ve engelli birim sorumlulardan oluşan teşkilatlı bir yapısı bulunmaktadır. Bu çerçevede üniversite, engelli dernekleri ve diğer sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle engellileri ve üniversite öğrencilerini

biraraya getiren atölye çalışmaları ve eğitim faaliyetleri gibi çeşitli organizasyonlara ağırlık verilmesi halinde engellilerin sosyal ağlara ulaşmasının kolaylaşacağı ve eğitim faaliyetleriyle de kişisel gelişimlerinin destekleneceği düşünülmektedir.

- iii. Sosyo kültürel faaliyetlerin baskılanması nedeniyle genelde evin içinde olmak üzere internette zaman geçirmek durumunda kalan engelli bireylerin sosyal yaşama katılımlarının desteklenmesi noktasında Niğde ili gibi AVM/Eğlence merkezlerinin ve park, bahçe gibi sosyal alanlarının oldukça kısıtlı olduğu yerleşim merkezlerinde “Millet Bahçesi” projelerinin yaygınlaştırılması ve desteklenmesi önem arz etmektedir. İnsanların bir araya gelerek sosyalleştiği, içerisinde farklı biçimlerde kültürel organizasyonların yer aldığı millet bahçelerinde engellilere; sportif, sanatsal ve kültürel etkinliklerde yer verilerek ön plana çıkarılması toplumsal bütünleşmeye önemli bir destek sağlayacağı gibi engellilerin evdeki rutin faaliyetlerden uzaklaşmasına da katkı sağlayacaktır.
- iv. Siyasi dışlanma ile mücadele noktasında öncelikle oy kullanma sorunlarının halledilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede gizli oy temel ilkesinden ve oy kullanmanın temel vatandaşlık hakkı olduğu gerçeğinden hareketle oy pusularının tamamının görme engellilerin bağımsız oy kullanmasına imkan verecek şekilde kabartmalı hale getirilmesi, oy kullanmada erişim sorunuyla mücadele noktasında YSK’nın Ulusal Engelli Veri Sistemine entegre edilmesi ve oy kullanma noktalarının erişim sorunu yaşayanlar açısından bildirime gerek kalmaksızın erişime uygun bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Diğer taraftan parti programlarını anlayamayan dolayısıyla oy kullanma noktasında tercih sorunu yaşayan işitme engelliler açısından haber bültenleri önem arz etmektedir. Bu çerçevede haber bültenlerinde işaret dili bilen tercümanlara yer verildiği görülmekle birlikte tercüman anlatımlarının birbirinden farklılaştığı tespit edilen bulgular arasındadır. Söz konusu durumun üstesinden gelmek üzere haber bültenlerinin işitme engelliler açısından daha iyi anlaşılması ve standartizasyonun sağlanması bakımından haber bültenlerinde yer alan tercümanların tamamında işaret dili çevirmenliği

sertifikasının en az A2 düzeyinde olması şartının aranması önem arz etmektedir. Bununla birlikte engellilerin gündemde daha fazla yer alması ve temsilliyet sorunsalının aşılması noktasında siyasi partilerin milletvekili seçimlerinde parti içerisinde engelli kontenjan sistemini işler hale getirmesi beklenmektedir.

- v. Toplumun engellilere yönelik tutumunda ağırlıklı olarak görülen acıma/küçümseme, ilişkilerde görmezden gelme, dikkatlice süzülme ve dışlayıcı bir üslubun kullanımıyla meydana gelen ostrasizm temelli dışlanma durumuyla mücadele noktasında medyanın kullanımı ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede “*dikkatlice bakma, acıma, görmezden gelme*” gibi sloganların hakim olduğu kamu spotlarına yer verilmesi, dizi ve sinema filmlerinde söz konusu sloganlara benzer konuların işlenmesi, engellilerin lehine yönelik halihazırda başlamış olan toplumsal dönüşümü hızlandıracak ve toplumsal bütünleşme noktasında da önemli bir alan kazanılmış olacaktır.
- vi. Engelli haklarından yararlanmanın başlangıç noktasını oluşturan ve engelli statüsü kazanımının belirleyicisi konumunda olan engelli sağlık raporlarında görülen tutarsızlıklarla mücadele noktasında engelli sağlık rapor kılavuzunun revize edilmesi en önemli mücadele noktasıdır. Bu çerçevede **ayar ve karşılaştırma sorunlarına** karşı her hastalık/bozukluk/sakatlık halinin eş puan aralıklarının belirlendiği bir çizelgenin oluşturulması, **seçim sorunlarına karşı** hangi oranın neden seçildiğine yönelik kılavuzun ayrıntılı anlatıma sahip olması, **çoklu engellilik ve eşleşmiş organlar sorunlarına karşı** kılavuzlarla birlikte aktivite ölçeklerinde kullanılmasına imkan verilmesi, **kılavuzların ve aktivite ölçeklerinin matematiksel indirgemeci yaklaşım sorununa karşı** sağlık kurulu heyetlerinde sosyal hizmet uzmanları ve çalışma ekonomisti gibi sosyal politika alanı içerisinde yer alan meslek gruplarına da yer verilmesi, **subjektiflik sorununa karşı** ise her bölgenin sosyoekonomik yaşam düzeyinin birbirinden farklı olduğu gerçeğinden hareketle, engelli raporlarının tek elden çıkmasına imkan verecek tarzda sadece söz konusu engelli sağlık raporları üzerine ihtisaslaşmış bölgesel hastanelerin kurulması önem kazanmaktadır. Bu önerilerin hayata geçirilmesi

her ne kadar kısa vadede maliyet artışına sebep olsa da uzun vadede sosyal yardım mekanizmasının rahatlamasına katkı sağlayarak maliyetlerin düşmesine imkan verecek ve engellilerin haklarından yararlanma noktasında verimliliği artıracaktır.

vii. Kamu hizmet açıklarıyla mücadele noktasında sağlık sisteminde Niğde ili gibi yeterince uzman doktorun bulunmadığı yerleşim yerlerinde sevk işlemlerinde bürokrasinin daha hızlı şekilde işlemesi, engellilerin tamamının 18 yaşından küçüklerde olduğu gibi gelir durumuna bakılmaksızın sosyal güvence kapsamına alınması ve ilaç alımlarında 2019 yılı öncesi uygulamada görüldüğü gibi katkı payının alınmaması, engelliler açısından sağlık hizmet açığının kapatılmasına katkı sağlayacaktır. Eğitim hizmetlerinde zorlaştırıcı etmenler kısmında görülen ulaşım yetersizliğiyle mücadele kısmında engellilere yönelik Milli Eğitim Bakanlığı'na ücretsiz servis imkanının getirilmesi, okulların evrensel tasarım prensipleri uygun bir şekilde tasarlanması önem taşımaktadır. Bununla birlikte akran zorbalığıyla etkin mücadele noktasında disiplin yönetmeliğinde önemli değişikliklerin yapılması beklenmektedir. İŞKUR hizmetlerinde ise yeni başlayan İş Koçu hizmetine Niğde ili gibi küçük yerleşim merkezlerinde daha fazla ağırlık verilmesi önemli bir hizmet açığını kapatacaktır. Kamu hizmetlerinde genel olarak engelli haklarına yönelik bilinçlendirme çalışmalarına hizmet içi eğitimlerle ağırlık verilmesi durumunda ise kamu hizmet açıklarının kapatılması noktasında önemli bir değişim sürecini başlatacaktır.

viii. Kamu hizmetlerinde işitme engelliler açısından iletişim sorunuyla mücadele noktasında hizmet içi eğitim programlarıyla C1 seviyesindeki sertifikasyonlaşma sürecinin yeterince etkin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle iletişim sorunu neticesinde oluşan kamu hizmet açıklarıyla etkin mücadele kapsamında hizmet içi sertifikasyonlaşma faaliyetlerinin yanı sıra kısa vadede CODA'ların kamu hizmetlerinde istihdam edilmesi uzun vadede ise meslek yüksekokulların bünyesinde yer alan “İngilizce Çevirmenliği ve Uygulama” bölümüne benzer şekilde “İşaret Dili Çevirmenliği ve Uygulama” bölümlerinin kurulması ve faaliyete

geçirilmesi önem arz etmektedir. Böylelikle halihazırda işaret dili çevirmenliğinin sadece sertifikasyon üzerinden sağlandığı Türkiye’de uzmanlaşmanın önü açılacak ve birçok kamu hizmetinin işitme engelliler açısından kullanılabilir hale gelmesi sağlanmış olacaktır.

- ix. İşsizlik ve yoksullukla mücadele noktasında engellilerin istihdamı şüphesiz en önemli kazanım alanıdır. Engelli istihdamı noktasında 50 ve üzeri işyerlerinin azınlıkta olduğu ve işverenlerin engelli çalıştırmama eğiliminin yüksek olduğu Niğde ili gibi yerleşim yerlerinde, uygulamada ağırlıkta olan kota yönteminin işlevsiz hale geldiği bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda bölgenin ekonomik yapısını bozmadan belirlenen kota eşik değerine uygun olacak şekilde işyerinde çalışan işçi sayısına bağlı olarak değişik oranların uygulandığı esnek kota sisteminin uygulanması ve çalışan engellinin sigortası bakımından gerçekleştiren hazine yardımlarının söz konusu oranlar dahilinde artan oranlarda gerçekleştirilmesi engelli istihdamında önemli bir gelişme gerçekleştirecektir. Diğer taraftan İŞKUR bünyesinde yeni faaliyete geçen destekli istihdam kapsamında uygulanan İş Koçu hizmetlerinin hızlandırılması ve yaygın hale getirilmesi işveren ön yargılarının kırılması noktasında önem kazanmaktadır. Bununla birlikte uygulamada oldukça yetersiz kaldığı görülen korumalı işyerleri ve kooperatif çalışma yönteminin yerel yönetimlerce desteklenmesi durumunda engellilere kendi kapasitelerine uygun yeni iş imkanları sunulmuş olacaktır.

Son olarak; bu tez çalışmasıyla zamansal ve mekansal sınırlar dahilinde ortaya konulan sosyo ekonomik sorunlar ve bu sorunlara ilişkin dokuz maddeyle sıralanan söz konusu önerilerin her ne kadar sınırlı olduğu görülse de çeşitli açılardan engellilik politikalarına katkı sağlayacağı ve diğer çalışmalara ışık tutacağı beklenmektedir.

## KAYNAKÇA

- Adak, Nurşen: "Sosyal Bir problem Olarak İşsizlik", **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Cilt:21, Sayı: 2, 2010, s. 105-116.
- Adam, Paul ve Lacaille, Diane: "Self-Employment: For People with Disabilities", (Çevrimiçi) [https://www.mcgill.ca/epilupus/files/epilupus/SelfEmployment\\_with\\_Disabilities\\_Handbook.pdf](https://www.mcgill.ca/epilupus/files/epilupus/SelfEmployment_with_Disabilities_Handbook.pdf), 04.04.2020.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Projeler (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/EYHGM/Projeler/Ise-Katil-Hayata-Atil-2014-2018.pdf>, 02.06.2020.
- Ak, Yüstra: "Çoklu Bir Dezavantajlılık Olarak Engelli Yoksulluğu: Türkiye Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Aktaş, Canan vd.: "Türkiye Korumalı İşyerleri Araştırması", **Öz-Veri**, Cilt:1, Sayı:2, 2004, s. 153-176.
- Aktekin, Şeyda: "Engellilerin İstihdamında Korumalı İşyerleri Çözüm Olacak Mı?", **MESS Mercek Dergisi**, 2010, s. 148-153.
- Akyol, Betül ve Akyol, Ender: "Türkiye’de Engelli Bireyler ve Seçimlere Katılım", **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı:1, 2019, s.145-163.
- Alkan Meşhur, H. Filiz: "Engellilerin Bir İstihdam Seçeneği Olarak Tele Çalışma; Modellenmesi ve Modelin Kent Planlama Açısından İrdelenmesi" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006.

- Altuntaş Duman, Nezihat ve Doğanay, Gülmelek: “Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon’da Engelli Kadınlar”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 2, 2017, s.1-48.
- Aristoteles: **Politika**, (Çev. Mete Tuncay) 1. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975.
- Arslan, Tuba ve Karaşin, Yusuf: “Engellilere Yönelik Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler”, **Sosyal Güvenliğe Giriş**, (Ed. Emel İftar Işıklı ve Bilal Çilkaya), 1.Baskı, Ankara, Akademisyen Kitabevi, 2021, s.187-203.
- ASHB: EYGM, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Aralık, 2021.
- Aslan, Mustafa ve Şeker, Selim: **Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık (Siirt Örneği)**, Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, 2013, s. 449-463.
- Aşkın Elif Özlem ve Aşkın, Umur: “Engellilerin İstihdama Katılımındaki Sorun Alanlarının Sosyal Model Perspektifinden Analizi”, **Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi**, 2018 Güz 1-2 Aralık, s. 1120-1132.
- Ata, Uğur: Eütf Adli Tıp Anabilim Dalında Düzenlenen Meslekte Kazanma Gücündeki Azalma Oranı Raporlarının Engelli Sağlık Kurulu Raporları ile Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ege üniversitesi Tıp Fakültesi, Adli Tıp Anabilimdalı, İzmir, 2019.
- Aydın, Yılmaz ve Dayıoğlu, Tuğba: “İşsizlik Olgusuna Kavramsal Bakış ve Türkiye’de Genç İşsizliği Sorunu”, **Turkish Studies**, Cilt:15, Sayı:8, 2020, s. 3961-3979.
- Bakış, Ozan ve Atar, Uğurcan: “Türkiye’de Firma Büyüklük Deseni: 50 İşçi Sınırında Yığılma”, **Betam Araştırma Notu 19/247**, 2019.
- Bakkal, Hakan: **Teoride ve Pratikte İşsizlik**, 1. Baskı, Ed. Cemal Piri, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2016.

- Bal, Hüseyin: **Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Uygulamalı-Örneklî)**, 1.Baskı, İstanbul, Sentez Yayınları, 2016.
- Balcı, Sezai: **Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi**, 2. Baskı, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2018
- Baş, Halim: "Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Örneği" Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı: Zonguldak'ın Yaşanabilir Bir Kent Olması İçin Yaşam Kalitesi ve Engelli Profili Araştırması, 2016. (Çevrimiçi), <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/engelli-profil-arastirmasi-1-2-3-3-4.pdf>, 22.06.2021.
- Baysal, Mustafa Sami: "Yahudilik ve Hıristiyanlığın Engellilere Bakışı", **Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Dergisi**, 2015, Cilt: 2, Sayı: 4, 2015, s. 275-298.
- Beall, Jo ve Piron, Laure-Hélène: **Department for International Development Social Exclusion Review**, the London School of Economics and Political Science and the Overseas Development Institute, 2005.
- Bertmann, Isabella: **Taking Well-Being and Quality of Life for Granted?**, Ed. Elisabeth Wacker, Munich, Springer VS, 2017.
- Besiri, Arzu: "Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 93, 2009, s. 353-374.



- Beyer, Stephen vd.: “A Comparative Study of the Situation of Supported Employment in Europe”, **Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities**, Cilt:7, Sayı: 2, 2010, s. 130-136.
- Biçerli, M. Kemal: **Çalışma Ekonomisi**, 9. Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2016.
- Birleşmiş Milletler: BM Genel Kurulu’nun 13.12.2006 tarih ve 61/106 sayılı kararı.
- Birleşmiş Milletler: BM Genel Kurulu’nun 20/12/1971 tarih ve 2856 (XXVI) sayılı kararı
- Birleşmiş Milletler: “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” (Çevrimiçi), <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>, 24.05.2020.
- Bucuka, Yunus: “Engelliler, Din ve Sosyal Dışlanma”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:18, 2019, s. 899-929.
- Burcu, Esra: **Engellilik Sosyolojisi**, 2. Baskı, Ankara, Anı Yayıncılık, 2020.
- Constanjek, Nenad: Özürlülük Değerlendirilmesinde ICF Temelli Yaklaşım Geçiş ICF Temelli Yaklaşım Dünya Sağlık Örgütü Perspektifi, **ICF İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması Sisteminin Uyarlanmasında Eğitimcilerin Eğitimi**, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2008.
- Council Of Europe: (Çevrimiçi) <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/60-anniversary>, 23.05.2020.
- Çağlar, Selda: “Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Çağlar, Selda: “Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişebilirlikleri”, **Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi**, , Cilt: 61, Sayı: 2, 2012, s. 541-598.

- Çakır, Özlem: “Sosyal Dışlanma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:4, Sayı: 3, 2013, s. 83-104.
- Çalık, Selma: “Özürlülüğün Değerlendirilmesinde Mevcut uygulama ve Yaşanan Sorunlar Işığında Yöntem Arayışı”, **ICF İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması Sisteminin Uyarlanmasında Eğitimcilerin Eğitimi**, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2008.
- Çapar Diriöz, Sinem: İstihdamın Artırılmasında Aktif İşgücü Politikalarının Rolü, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Sosyal Sektörler ve Kordinasyon Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2012.
- Çavuş, Özgür Hakan ve Tekin, Akay: “Türkiye’de Engellilerin İstihdam Yöntemi Olarak Korumalı İşyeri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 30, Sayı:1, 2015, s. 145-165.
- Çepehan, İrem Zeyrek ve Güller, Ebru: “Evrensel Tasarım Kapsamında Herkes için Erişilebilir Tasarım”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 2, Erişebilirlik Özel Sayısı, 2020, s. 383-410.
- Çerkezköy Organzie Sanayi Bölgesi: Zihinsel Engelliler Korumalı İşyeri Atölye ve Yaşam Merkezi- Z.E.K.A (Çevrimiçi), <http://zeka.cosb.org.tr/isbirlikleri/>, 01.06.2021.
- Çiçek, Ebru: “Dicle Üniversitesi Uzmanlık Öğrencilerinin Biyopsikososyal Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi”, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilimdalı, 2018.
- Çolak, Ümran ve Hergüner, Burak: “Zihinsel Engellilerin İstihdamı ve Korumalı İşyeri Projesinin İşverenler Açısından Uygulanabilirliği: Trabzon Örneği”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 6, 2016, s. 2436-2455.

- Grace, Dave: **Measuring the Size and Scope of the Cooperative Economy: Results of the 2014 Global Census on Co-operatives**, United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2014.
- Değirmencioğlu, Mağdole: “Üretim Sürecinde Sakkat Emeğinin Yeri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- De Haan, Arjan: “Social Exclusion An Alternative Concept fort the Study of Deprivation”, **IDS Bulletin** Vol: 29 No: 1, 1998, s.10-19.
- Demir, İsmail: Engellilerin Mesleki Eğitimi ve İstihdama Kapsamında İşkur’un Rolü Ve Etkinliği, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2016.
- Demirdizen, Özer: “Sosyal Güvenlik Sistemimizde Engelli Sigortalılara Sağlanan Pozitif Ayrıcalıklar”, **Mali Çözüm Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 123, 2014, s. 177-183
- Demirkan, Halime: “Mekânlarda Erişebilirlik, Kullanabilirlik ve Yaşanabilirlik”, **Dosya 36**, Ed. Halime Demirkan, Ankara, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları, 2015/3, s.1-6.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Eski ve Yeni Harflerle**, 21. Baskı, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2004.
- Doğan, Harun: “Çalışma Ekonomisine Giriş ve Temel Kavramlar”, **Çalışma Ekonomisi**, 1. Baskı, Ed. Hüseyin M. Yüceol ve Fatma Fidan, İstanbul, Lisans Yayıncılık, 2015, s.15-36.

- Doğu Kalkınma Ajansı: Muş'ta Engelli Memnuniyet Düzeyinin Araştırma Projesi, 2015 (Çevrimiçi) <https://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/Musta%20Engelli%20Memnuniyet%20Duzeyinin%20Arastirilmesi.pdf>, 30.06.2021.
- Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı: TR90 Bölgesi Engelli Profili ve İhtiyaç Analizi, 2018 (Çevrimiçi), <https://www.doka.org.tr/dosyalar/editor/files/tr90-bolgesi-engelli-profil-ve-ihhtiyac-analiz-aporu.pdf>, 30.06.2021.
- Durham, Christine ve Ramcharan, Paul: "Understanding the Assumptions of Major Models of Disability Theory", **Insight into Acquired Brain Injury: Factors Feeling and Faring Better**, Der. Christine Durham ve Paul Ramcharan, Singapore, Springer, 2018, s. 30-52.
- Ekin, Ali: "Adil ve Makul Koşullarda Çalışma Hakkı Kapsamında İşçi Onurunun Korunması", Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013,
- Ekinci, Mert Tunga: "Engelli Bireylere İlişkin Resmi Veri Toplama Araçlarının Ulusal Düzeyde Değerlendirilmesi", T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2014.
- Ektaş, Ahmet Fatih: **Ulusalüstü Boyutlarıyla Engelli Hakları ve Engelli Kişilerin Sözleşmesi**, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2017.
- Elliot, Robert F.: **Labour Economics: A Comparative Text**, The McGraw-Hill Companies. Reprinted 1997, England.
- Elliöz, Murat, Akbuga, Ekrem ve Demir, Ahmet Zeki: "Engelli Dostu İller Sıralaması Çalışması", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 30, 2017, s. 348-365.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Mart 2020, (Çevrimiçi) <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/42250/istatistik-bulteni-2020-mart.pdf>, 01.04.2020.

- Erdoğdu, Seyhan: “Sosyal Politikada Avrupalı Bir Kavram: Sosyal Dışlanma”, **Çalışma Ortamı Dergisi**, 2004 Sayı 75, (Çevrimiçi) <https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/sosyalpolitikada%E2%80%99Cavrupali%E2%80%99D-bir-kavram-sosyal-dislanma/>, 17.04.2020.
- Ergüden, A. Deniz: “Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Erkul, Ali ve Koca, Mehmet: “Yoksul Yardımlarını Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Bağlamında Yeniden Düşünmek”, **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 3, 2016.
- Erol, Hatice, Özdemir, Abdullah ve Yurdakul, Elif Meryem: “Türkiye’de İşsizliğin Yol Açtığı Olumsuz Sonuçların Giderilmesinde 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun İşlevi”, **TİSK Akademi**, Cilt:5, Sayı:10, 2010, s.6-36.
- Erol, Sevgi Işık: “İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi”, **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt:24 Sayı:3-4-5, Ağustos-Kasım 2012/Şubat 2013, s.46-70.
- Ertem, İlgi: “Danışmanların Sunumları”, **ICF İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması Sisteminin Uyarlanmasında Eğiticilerin Eğitimi**, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2008.
- European Union (EU): **Combating Poverty and Social Exclusion A Statistical Portrait of the European Union**, Belgium, EU, 2010.
- European Union of Supported Employment (EUSE): (Çevrimiçi) <http://www.euse.org/index.php/about-euse/history>, 31.05.2021.

European Union of  
Supported Employment  
(EUSE):

**European Union of Supported Employment Toolkit**, EUSE, 2010  
(Çevrimiçi), <http://www.euse.org/content/supported-employment-toolkit/EUSE-Toolkit-2010.pdf>, 31.05.2021.

Eurostat:

Eurostat, “Disability Statistics-Poverty and Income Inequalities”,  
(Çevrimiçi), [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth\\_dpe020&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_dpe020&lang=en), 12.04.2021.

Eurostat:

(Çevrimiçi), [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth\\_dlm010&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_dlm010&lang=en), Ilostat (Çevrimiçi) <https://ilostat ilo.org/international-day-of-persons-with-disabilities-how-disability-affects-labour-market-outcomes/>, 08.05.2021 .

Galip, Nilüfer:

“Gelişimi İzleme ve Destekleme Rehberi’nin Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması (ICF-CY)’na Uyarlanması 0-5 Yaş Arası Kronik Hastalığı Olan Çocuklarda Geçerliliğinin Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Ankara, 2010.

Genç, Yusuf ve Çat,  
Güldane:

“Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı:1, 2013, s.363-393.

Gezer Aydın, Gonca ve  
Topkaya, Özgür:

“Engellilik Değerlendirilmesi ve Mesleki Rehabilitasyon Uygulamaları: Çeşitli Ülkeler ile Türkiye Karşılaştırması” **KARATAHTA/ İş Yazıları Dergisi**, Sayı:14, 2019, s. 135-154.

- Goffman, Erving: **Stigma: Notes on the Manangement of Spoiled Identity**, Newyork, Penguin Books, 1990.
- Gök, Coşkun: **Erişilebilir Kentler İçin Araştırıyor İzliyoruz!**, 2020, Engelliler ve Gençlik Derneği, Ankara.
- Greene, Wallace: “İnsanoğlunun Engellilik Tecrübesine İlişkin Yahudi Teolojik Yaklaşımları” (Çev. Emine Battal). **Engellilik ve Dinler: Kutsayıcı ve Lanetliyiçi Geleneklerden Yeni Yaklaşımlara**, Ed. Süleyman Turan, 2. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2020, s. 191-211.
- Guldvik, Ingrid ve Lesjø, Jon Helge: Disability, Social Groups, and Political Citizenship, **Disability and Society**, Cilt: 29, Sayı: 4, 2014, s. 516-529.
- Gupta, Vidya Bhushan: “Hindular Engellilikle Nasıl Baş Etmektedir?”, (Çev. Semmanu Uzun), **Engellilik ve Dinler: Kutsayıcı ve Lanetliyiçi Geleneklerden Yeni Yaklaşımlara**, Ed. Süleyman Turan, 2. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2020.
- Güçlü, İdris: **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Teknik-Yaklaşım-Uygulama**, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2019.
- Gül, İdil Işıl: **Yargı Organlarının Faaliyetleri Perspektifinden Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme**, 1: Baskı, Ankara, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2012.
- Gündoğan, Naci: “Emek Piyasası Politikaları”, **Çalışma Ekonomisi II**, 1: Baskı, Ed. Naci Gündoğan ve Mustafa Kemal Biçerli, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2016.

- Gürbüz, Sait ve Şahin, Faruk: **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz**, 3. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2006.
- Gürün Karatepe, Seçil: “Türkiye’de Kadın İşsizliğinin Nedenleri: İstanbul’da Eğitimli Kadın İşsizler Üzerine Bir Alan Araştırması”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017.
- Hacettepe Üniversitesi: Engelli Bireylerin İstihdam Edilebilirliğinin Artırılması Projesi, İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması ICF Temel Eğitim Dökümanı, (Çevrimiçi) <http://hacettepemeslekirehabilitasyon.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/ICF-Temel-E%C4%9Fitim-Dok%C3%BCman%C4%B1.pdf>, 31.12.2019.
- Henderson, George ve Bryan, Willie V.: **Psychosocial Aspects Of Disability**, 4. Baskı, Illinois, Thomas Books, 2011.
- Heron, Robert ve Murray, Barbara: **Assisting Disabled Persons in Finding Employment: A Pratical Guide**, 2. Baskı, Uruguay İLO, 2003.
- Higashida, Masateru: “The Relationship Between The Community Participation of Disabled Youth and Socioeconomic Factors: Mixed Methods Approach in Rural Sri Lanka”, **Disability and Society**, Cilt: 32, Sayı: 8, 2017,s.1239-1262.
- ILO: **Promoting Employment Opportunities for People with Disabilities Volume 1**, 1. Baskı, ILO, Geneva, 2019.
- ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü Ankara Ofisi, İLO 159 No’lu Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Sakatlar) Sözleşmesi, (Çevrimiçi), [https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS\\_377302/lang-tr/index.htm](https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377302/lang-tr/index.htm), 25.05.2020.



- Ilostat: (Çevrimiçi), <https://ilostat.ilo.org/topics/unemployment-and-labour-underutilization/>, 19/11/2020.
- Institute Of Medicine  
Division of Health  
Promotion and Disease  
Prevention: **The Second Fifty Years Promoting Health and Preventing Disability**, Ed. Robert L. Berg ve Joseph S. Cassels, 1. Baskı, Washington, National Academy Press, 1992.
- Işığışık, Özlem: **İstihdam ve İşsizlik**, 4. Baskı; Bursa, Dora Yayınları, 2018.
- Işık, Harun: “İslam Kelamında Engellilik Sorunu”, **Engellilik ve Dinler: Kutsayıcı ve Lanetliyi Geleneklerden Yeni Yaklaşımlara**, Ed. Süleyman Turan, 2. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2020, s.80-109.
- İçli, Turhan: “Engellilerin Siyasal Yaşama Katılım Hakkının Enstrümanı Olarak Kota Sistemi Üzerine Bir Tartışma”, **Engellilerin Siyasal Yaşama Katılma Hakkı**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği, 2017.
- İlter, Esat: “Merkezi ve Yerel Yönetimler ile Sivil Toplum Kuruluşlarının Körlere Yönelik Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Hizmetleri”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- İnsani Gelişme Vakfı ve Sabancı Üniversitesi  
İstanbul Polikalar  
Merkezi: Act Human Raporu: Sosyal Dayanışma Ekonomisi İçin Güçlü Kooperatifçilik, 2021.
- İslamoğlu, A. Hamdi ve Alınışık, Ümit: **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, 5. Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2016.
- İstanbul Üniversitesi : Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Bilimsel Araştırma Teknikleri Ders Notları, (Çevrimiçi): [https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19\\_20\\_Guz/bilimsel\\_arastirma\\_teknikleri/2/index.html](https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19_20_Guz/bilimsel_arastirma_teknikleri/2/index.html), 24/11/2020.

- İŞKUR: 2021 Yılı Faaliyet Raporu, (Çevrimiçi), <https://media.iskur.gov.tr/44148/2020-yili-faaliyet-raporu.pdf>, 20.06.2021.
- İŞKUR: Aktif İşgücü Programları (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-isgucu-programlari/>, Erişim Tarihi: 13.06.2021.
- İŞKUR: Aktif İşgücü Hizmetleri (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-isgucu-programlari/>, 16.06.2021.
- İŞKUR: Aktif İşgücü Hizmetleri, Çalışanların Mesleki Eğitimi, (Çevrimiçi), <https://iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-isgucu-programlari/calisanlarin-mesleki-egitimi/>, 17.06.2021.
- İŞKUR: (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/is-kaybi-tazminati/>, 21.06.2020.
- İŞKUR: İstatistik Yıllıkları, (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/>, 27.03.2022.
- İŞKUR: İşgücü Piyasası Araştırma Raporu 2019, (Çevrimiçi) <https://media.iskur.gov.tr/34629/turkiye.pdf>, 19.05.2021.
- İŞKUR: İşgücü Piyasası Araştırma Raporu 2020, (Çevrimiçi), <https://media.iskur.gov.tr/45570/turkiye.pdf>, 14.06.2021.
- İştar Işıklı, Emel: **Kendi Anlatımlarıyla Engellilerin Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Ankara, Akademisyen Kitabevi, 2018.
- Karataş, Zeki: “Engelliliği Anlamak: Kavramlar, Tanımlar, Modeller”, **Engellilik ve Dinler Kutsayıcı ve Lanetleyici Geleneklerden Yeni Yaklaşımlara**, Ed. Süleyman Turan, 1. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayınları, 2020.

- Kaya, Mehmet ve Burtan Doğan, Bahar: “Esnek Çalışma Modeli: Ev Eksenli Çalışma”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 15, Sayı:58, 2016, s.1069-1099.
- Kızıltaş, Mehmet: **Engellilerle 360° İletişim**, Ed. Sanem Su Anıl, 3. Baskı, İstanbul, Elma Yayınevi, 2012.
- Kobus-Ostrowka, Dorata ve Miklaszewska, Anna: “Socio-Economic Situation of Disabled People in Selected Communes of Lodz Voivodeship – Presentation of Study Results”, **Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego We Wrocławiu Research Papers of Wroclaw University of Economics and Business**, Cilt: 64, Sayı:1, 2020 s. 117-131.
- Kocabaş, Fatma ve Özgüler, Verda Canbey: “Pasif İşgücü Piyasası Politikaları: İşsizlik Ödeneği ve İşsizlik Yardımı Uygulamaları”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 11 Sayı: 26, 2019, s. 266-283.
- Kolat, Serkan: “Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye’deki Yansımaları”, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.
- Koray, Meryem: **Sosyal Politika**, 4. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2012,
- KOSGEB: 2019 Yılı Faaliyet Raporu, y.y.
- KOSGEB: Destekler(Çevrimiçi),<https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekler/6312/girisimcilik-destekleri>, 15.06.2021.
- Koyuncuoğlu, Özdal: “Türkiye’de Girişimci ve Yenilikçi Üniversitelerin Gömülü Teoriye Göre Değerlendirilmesi ve Bir Model Önerisi”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Kökten, Esra ve Erdoğan, **Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet**, İstanbul Gelişim

- Bariş: Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Köme Akpulat, Ayşe: “İşverenin Engelli İşçi Çalıştırma Yükümlülüğü”, **İstanbul Hukuk Mecmuası**, Cilt: 77, Sayı: 2, 2019, s.523-553.
- Kurnaz, Işıl: “İstihdam ve İşsizlik”, **Sosyal Politika- I**, 1. Baskı Ed. Abdurrahman İlhan Oral ve Yener Şişman, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları 2016, s. 180-208.
- Kurt, Şenol: “İşsizliğin Sosyo-Ekonomik Analizi: Sosyal Açıdan Türkiye Örneği”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Kuzgun, İnci: “Türkiye’de Özürliülerin Ücret Karşılığı İstihdamını Belirleyen Değişkenler ve Öneriler”, **Journal of Yasar University**, Cilt: 4, Sayı: 15, 2009, s. 2451-2466.
- Larkin, Helen, Hitch, Danielle, Ang, Susan ve Watchorn, Valerie: “Working with Policy and Regulatory Factors to Implement Universal Design in the Built Environment: The Australian Experience”, **International Journal of Environmental Research and Public Health**, Vol.12, No. 7, 2015, pp. 8157-8171.
- Lee, Hanna: Health inequalities and disabled people in South Korea: a mixed-method analysis, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Leed, 2020.
- Levistas, Ruth: “What is Social Exclusion?” **Breadline Europe: The Measurement of Poverty**, Ed. David Gordon, Peter Townsend, Bristol, The Policy Press, 2000, pp. 357-383.
- Link, Bruce G. ve Phelan, Jo C.: “Stigma and Its Publica Health Implication”, **Lancet**, 2006.

- Manisa Organize Sanayi Bölgesi: Zihinsel Engelliler Korumalı İşyeri Yaşam Merkezi-Z.E.K.İ (Çevrimiçi)  
<https://zeki.mosb.org.tr/> Erişim Tarihi: 31.05.2020.
- Mcpherson, Garry W. ve Sobsey, Dick: “Rehabilitation: Disability Ethics Versus Peter Singer”, **Archives of Physical Medicine and Rehabilitation**, Cilt 84, Sayı 8, 2003, pp.1246-1248.
- Meşe, İlknur: “Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Yıl: 14, Sayı 33, 2014, s. 79-92.
- Metin, Banu: “Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Güncel yaklaşım ve Politikalar”, **Sosyal Politika 1**, 1. Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2016, s.148-177.
- Mevlana Kalkınma Ajansı ve Türkiye Görmeyenleri Koruma Derneği: Konya Şubesi, Görme Engelliler Sosyo-Ekonomik ve Girişimcilik Düzeyi Analizi Araştırması, 2018. (Çevrimiçi),  
[https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/dsyahvsk\\_y10282019100107am.pdf](https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/dsyahvsk_y10282019100107am.pdf), 213.06.2021.
- Mezitli Belediyesi: Down Kafe (Çevrimiçi), <https://www.mezitli.bel.tr/down-kafe>, 31.05.2020.
- Mızrak, Dilan: “Toplum Sözleşmesi Kuramlarında Siyasi İktidarın Sınırı Olarak Kişi Hak Ve Özgürlükleri Meselesi”, **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2019, Cilt: 9 Sayı: 17, s: 21-44.
- Miles, M.: “Dinlerin Engellilik ve Engelli İnsanlara Yönelik Tutumlara Bazı Etkileri”, (Çev. M. Enes Vural), **Engellilik ve Dinler: Kutsayıcı ve Lanetliyi Geleneklerden Yeni Yaklaşımlara**, Ed. Süleyman Turan, 2. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2020, s. 57-75.
- NC State University: The Center for Universal Design, (Çevrimiçi)  
[https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about\\_ud/udresources.htm](https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udresources.htm), 30.04.2020.

- Niemann, Susan: "Person With Disabilities", **Religious and Spiritual Issues in Counseling: Applications Across Diverse Populations**, Ed. Mary Thomas Burke, Jane C. Chavin ve Judith G. Miranti, Newyork, Brunner-Routledge, 2005, pp. 105-134.
- Oran, Bayram: "Engellilerin Siyasal Yaşama Katılımını Sağlamada Bir Makul Düzenleme Yöntemi Olarak Kota Sistemini Engelli Bakış Açısıyla Yorumlamak", **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, Cilt:14/15, Sayı:1, Aralık 2014/2015, s. 64-82.
- Oran, Bayram: "Engellilerin Siyasal Yaşama Katılımı", **Engellilerin Siyasal Yaşama Katılma Hakkı**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği, 2017, s. 25-62.
- Orhan, Serdar: "Türkiye’de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Öcal, Mert: Ulusal ve Uluslararası Politikalar Çerçevesinde Engellilerin İstihdamını Artırmaya Yönelik Politikalar, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2014.
- Önaçan Uzun, Gülşah: "Engelli Çalışanların Esnek Çalışma Biçimlerine Yönelik Tutumları: Toplumsal Cinsiyet Rolü Açısından Bir İnceleme", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2020.
- Özbulut, Mahmut ve Sayar, Özge Özgür: "Bir sosyal dışlanma Foğrafi", **Aile ve Toplum**, Cilt: 5, Sayı: 17, 2019, s. 59-76.
- Özdemir, Mustafa Çağlar ve Yiğit, Yunus: "İŞKUR İşbaşı Eğitim Programlarının Analizi: Sakarya İl Örneği", **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 1, 2018.

- Özgökçeler, Serhat: "Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Özgökçeler, Serhat: "Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar", **Sosyal Politika**, Ed. Aysen Tokol, Yusuf Alper, 8. Baskı, Bursa, Dora Yayınevi, 2017.
- Özşenol Fuat vd.: "Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi", **Gülhane Tıp Dergisi**, Cilt: 45, Sayı: 2, 2003, s. 156-164.
- Öztürk, Onur ve Öztürk, Gülşah: "Afrika'da Lanetlenmiş Bir Hastalık, Katliamın Diğer Adı: Albinizm", **Turkish Journal of Family Medicine& Primary Care**, Cilt 9, Sayı 4, 2015, s.176-180.
- Patton, Micheal Quinn: **How to use qualitative methods in evaluation**. Newbury Park, CA: Sage, 1987.
- Pavlı, Antonia: **Creative Disability Classification Systems: The Case of Greece, 1990-2015**, Örebro, The Örebro University Press, 2017.
- Posarac, Aleksandra: "Assessment of Disability for 21st. Century," The World Bank Public Document. (Çevrimiçi).  
<https://pubdocs.worldbank.org/en/214331528760849309/SSN-Day3-2pm-Posarac-Disability-Assessment.pdf>, 06.04.2021.
- Retief, Marno ve Letšosa, Rantao: "Models of Disability: A Brief Overview", **HTS Teologiese Studies/Theological Studies**, Cilt 74, Sayı 1, 2018, s. 1-8.
- Room, Graham J.: "Social Exclusion, Solidarity and the Challenge Of Globalization", **International Journal of Social Welfare**, Vol. 8, No. 3, 1999.
- Pekdemir, Şevket: "İslam Özürlüler Hukuku", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

- Pinilla-Roncancio, Mónica: "Disability and Poverty: Two Related Conditions. A Review of the Literature", **Revista de la Facultad de Medicina**, Cilt: 63, Özel Sayı, 2015.
- Platon: **Devlet**, (Çev. Cenk Sarçoğlu ve Veysel Atayman), İstanbul, Bordo Siyah Yayınları.
- Peprah Pokua, Maxwell: "Participation of Persons with Disabilities in Political Activities in Cameroon", **Disability and the Global South**, Cilt: 3, Sayı:2, 2016, pp. 980-999.
- Priestly, Mark: "Engellilik", Çev. Onur Can Taştan, **Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar**, Ed.Pete Alcock, Margeret May, Karen Rowlingson, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011.
- Saith, Ruhi: "Social Exclusion: the concept and application to developing countries working paper", 72, **QEH Working Paper Series**, 2001.
- Saldana, Johnny: **Nitel Araştırmalar için Kodlama El Kitabı**, 3. Baskı, Çeviri Ed. Aysel Tüfekci Akcan ve Süleyman Nihat Şad, Ankara, Pegem Akademi, ,2019.
- Sapancı, Faruk: **Sosyal Dışlanma**, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2005.
- Sapancı, Faruk: "Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri", **Çalışma ve Toplum**, 2005/3.
- Selek Öz, Cihan ve Orhan, Serdar: "Özürlü istihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme", **Çalışma İlişkileri Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2012, s. 36-48.
- Seymen, Recep: **İktisatçılar İçin Sosyal Siyaset**, 3. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2011.
- Seyyar, Ali: **İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri**, İstanbul, Değişim Yayınları, 2007.



- Seyyar, Ali: **Dünya’da ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2015.
- Silver, Hilary: “Social Exclusion And Social Solidarity: Three Paradigms”, **International Labour Review**, VOL.133, No. 5–6, 1994, pp. 531-578.
- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü: Derneklere İlişkin İstatistikler, (Çevrimiçi) <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-dağılımı>, 04.05.2021.
- Sunal, Onur: Sosyal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar (Çevrimiçi) <https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/soysal-dislanmaya-kuramsal-yaklasimlar/#more-65>, 20.04.2020.
- Sürücü, Mustafa: “İşsizlik, İşsizlikle Mücadelede Pasif İstihdam Politikaları: Almanya Ve Türkiye Örnekleri”, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, 2014.
- Şahin, Tijen: “Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi”, T.C Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.
- Şen, Murat: “İnsan Hakları Bağlamında Çalışma Hakkı”, **Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2013, s.13-37.
- Şen, Mustafa: “Türkiye’de Engellilerin İstihdamında Kota Uygulaması ve Bir Model Önerisi”, **4. Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Kongresi Tam Metin Kitabı**, Ed. Mustafa Talas, 21-22 Aralık 2019, Ankara, s. 474-489.

- Şişman, Yener: “Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 28, 2012.
- Tartanoğlu, Şafak: “Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası”, **Sosyoloji Konferansları**, Sayı: 42, 2011, s. 1-13.
- Taşçı, Faruk: “Engelliler ve Sosyal Hizmet”, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyal Hizmet Lisans Tamamlama Programı, 2016.
- Taşçı, Faruk: **Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım ve Uygulama**, 1. Baskı, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2018.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı: Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, Ankara, **TÜİK Yayın No: 3636**, 2011.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı: Türkiye Özürlüler Araştırması 2002, s. 6. (Çevrimiçi) <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf>, 20.05.2020.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı: Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016-2017.
- T.C. İçişleri Bakanlığı: 03/04/2020 tarih ve 89780865-153 sayılı Şehir Giriş/Çıkış Tedbirleri ve Yaş Sınırlaması Genelgesi Erişim: <https://www.icisleri.gov.tr/sehir-giriscikis-tebirleri-ve-yas-sinirlaması>
- T.C. Ticaret Bakanlığı: Kooperatifler Nedir? (Çevrimiçi), <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/kooperatif-nedir>, 29.05.2021.
- Tekeli, Seda: “İşsizlikle Mücadele ve İstihdam Politikaları”, **İstihdam ve İşsizlik**, 3.

Baskı, Ed. M. Kemal Biçerli ve Verda Canbey Özgüler, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014, s.124-143

- Tiryaki, Mustafa: “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Tarımdan Kopan İşgücünün İstihdam Edilmesinde Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği”, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2007.
- Tiryek, Ramazan, Eryiğit, Burak Hamza ve Baş, Emrah: “Engellilerin Erişebilirlik Sorunu ve TSE Standartları Çerçevesinde Bir Araştırma”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2016, s.225-261.
- TDK: Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi), <https://sozluk.gov.tr/>, 01.01.2020.
- Tokol, Aysen: “Sosyal Dışlanma”, **Sosyal Politika**, Ed. Aysen Tokol ve Yusuf Alper, 8. Baskı, Bursa, Dora Yayıncılık, 2017, s. 287-300.
- Tokol, Aysen: “Sosyal Dışlanma-Ayrımcılık”, **Sosyal Politika**, Ed. Abdurrahman İlhan Oral ve Yener Şişman, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 150-173.
- Turan, Süleyman: **Tanrı’nın Engeli mi Engelli Tanrı mı? Hristiyan Geleniğinde Engellilik**, 1. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2018.
- Turan, Süleyman: “Asli Günah’tan Tanrı’nın Gizemi’ne: Hristiyan Geleneğinde Engellilik ve Engellilere Bakış”, **Engellilik ve Dinler: Kutsayıcı ve Lanetliyiçi Geleneklerden Yeni Yaklaşımlara**, Ed. Süleyman Turan, 2. Baskı, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2020, s. 235-261.
- TÜİK: **Nüfus ve Konut Araştırması**, Ankara, TÜİK Yayın No: 4030, 2011.
- TÜİK: Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010, (Çevrimiçi), <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/5602/ozurlulerin->

[sorun-ve-beklentileri-arastirmasi-2010.pdf](#), 01.05.2020.

- TÜİK: Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlamalar ve Sınıflandırmalar (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-I.-Ceyrek:-Ocak---Mart,-2021-37545>, 19.05.2021.
- TÜİK: Metaveri, (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-I.-Ceyrek:-Ocak---Mart,-2021-37545>, 09.06.2021.
- Türkan, Özay Umut: “İşsizlik ve İşsizlikle Mücadele Politikaları”, **Çalışma Ekonomisi**, 1. Baskı, Ed. Hüseyin M. Yüceol ve Fatma Fidan, İstanbul, Lisans Yayıncılık, 2015, s.369-428.
- Türkiye Down Sendoromu Derneği: İş Koçu Destekli İstihdam Programı, (Çevrimiçi), <http://www.iskoclugu.org/is-koclugu-egitimi>
- Türkiye Gazetesi: (Çevrimiçi) <https://m.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/569012.aspx>, 05.05.2020.
- Türkiye İş Kurumu: Türkiye İş Kurumu, 2012 Yılı İstatistik Yıllığı.
- Türkiye İş Kurumu: 2020 Yılı Faaliyet Raporu, (Çevrimiçi), <https://media.iskur.gov.tr/44148/2020-yili-faaliyet-raporu.pdf>, 15.06.2021.
- Türkiye İş Kurumu: **2020 Yılı Faaliyet Raporu**, Türkiye İş Kurumu Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2021.
- Türkiye İş Kurumu: 2020 Yılı İstatistik Bülteni, (Tanımlar Kısmı), (Çevrimiçi) <http://media.iskur.gov.tr/45385/2020-yillik-tablolari.xlsx>, 15.06.2021.
- Türkiye İş Kurumu: Aktif İşgücü Programları, Engelli Hibe Desteği (Çevrimiçi), <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-iscucu-programlari/engelli-hibe-destegi/>, 18.06.2021.

- United Nations: Department of Economic and Social Affairs Disability, (Çevrimiçi), <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>, 30.03.2021.
- United States  
Department of Labour: Self-Employment for People with Disabilities, United States Department of Labour, 2013, (Çevrimiçi), <https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/odep/pdf/2014startup.pdf>, 04.04.2020.
- United States  
Department of Labour: (Çevrimiçi), <https://www.dol.gov/agencies/odep/research/statistics>, 19/11/2020.
- Uşan, Muhammed Fatih: “İş Hukukunda Sakat İstihdamı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997,
- Ülgener, Sabri F.: **Milli Gelir, İstihdam ve Büyüme**, 7. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 1991.
- Ünal, Vehbi: **Engellilerde Toplumsal Bütünleşme ve Dindarlık**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Ünlü, Sezen: “İşitme Engelli Çocukları Olan Ailelerin Uzaktan Öğretim ile Eğitilmesi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986,
- Waddington, Lisa,  
Priestley, Mark ve  
Sainsbury, Roy: Disability Assessment in European States ANED Synthesis Report, European Commision, 1 December 2018, 01.01.2021.
- Wesselman, Eric D.,  
Grzybowski, Michelle R.  
ve Steakley-Freeman,  
Diana M.: “Social Exclusion in Everyday Life”, **Social Exclusion Psychological Approaches to Understanding and Reducing Its Impact**, Ed. Paolo Riva ve Jennifer Eck Cham, Springer Publusing, 2016, pp. 3-24.

- WHO: **ICF International Classification of Functioning, Disability and Health**, Genova, WHO, 2001.
- WHO: **ICF: İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması**, Çev. Elif Kabakçı ve Ahmet Göğüş, Ankara, T.C. Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2004.
- WHO: WHO/ United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, **Training Manual on Disability Statistics**, Bangkok, United Nations, 2008.
- WHO: **World Report On Disability 2011**, Malta, WHO, 2011.
- World Blind Union: **Birleşmiş Milletler Engeli Hakları Sözleşmesi (CRPD) Uygulama Kılavuzu**, Haz. Robyn Hunt, Çev. Engelliler Konfederasyonu, Ankara, Engelliler Konfederasyonu Yayınları, 2018.
- Wright, Peter ve De Boer, Wout: "Introduction", **Assessing Disability in Europe – Similarities and Differences**, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2003.
- Yanık, Medaim: Psikiyatri ve Psikoterapi Kliniği internet sayfası (Çevrimiçi) <https://www.medaimyanikklinigi.com/biyopsikososyal-model-ve-dogru-nefes-alip-verebilme/resim1-4/>, 10.04.2020.
- Yeo, Rebecca: "Chronic Poverty and Disability", **Poverty Resaarch Centre Working Paper**, No:4, 2001.
- Yıldırım alp, Sinem: "Sosyal Dışlanma ve Avrupa Birliği Yaklaşımı", **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2014, s.91-108.
- Yıldız, Recep ve Özgedey, Oktay: **Engellinin Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri: Engelli ile bakımı Üstlenen Aile Bireylerinin Akrabalık ve Komşuluk ilişkileri: Yalova Örneği**, Ed. Yusuf Şahin, 2. Baskı, İstanbul, Kitabı Yayınları, 2018.

Yıldız, Özkan:

“Özürlölük”, **Sosyal Sorunlar**, (Der. Yener Şişman), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.

Yıldırım, Ali ve Şimşek,  
Hasan:

**Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 11. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2018.

Yüksek Seçim Kurulu  
(YSK):

Oyunuzu Engelsiz Kullanın Broşürü (Çevrimiçi)  
<https://media.ysk.gov.tr/BOyunuzuEngelsizKullanin.pdf>, 05.05.2020.



## **Diğer Kaynaklar**

7 Kasım 1982 Tarihinde **T.C. Resmi Gazete** (15642, 9 Kasım 1982)  
Halkoyu İle Kabul Edilen  
Türkiye Cumhuriyeti  
Anayasası

Gözden Geçirilmiş) **T.C. Resmi Gazete** (26488, 9 Nisan 2007)  
Avrupa Sosyal Şartı

Engellilerin Haklarına **T.C. Resmi Gazete** (27288, 14 Temmuz 2009)  
İlişkin Sözleşme

Basın Mesleğinde **T.C. Resmi Gazete** (5953, 20 Haziran 1952)  
Çalışanlarla Çalıştıranlar  
Arasındaki  
Münasebetlerin Tanzimi  
Hakkında Kanun

193 Sayılı Gelir Vergisi **T.C. Resmi Gazete** (10700, 6 Ocak 1961)  
Kanunu

657 sayılı Devlet **T.C. Resmi Gazete** (12056, 23 Temmuz 1965)  
Memurları Kanunu

2022 sayılı 65 Yaşını **T.C. Resmi Gazete** (15642, 10 Temmuz 1976)  
Doldurmuş Muhtaç,  
Güçsüz ve Kimsesiz Türk  
Vatandaşlarına Aylık  
Bağlanması Hakkında  
Kanun

2827 sayılı Nüfus **T.C. Resmi Gazete** (18059, 27 Mayıs 1983)  
Planlaması Hakkında  
Kanun



4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun **T.C. Resmi Gazete** (22124, 27 Kasım 1994)

4407 Sayılı Sakatların Meslekî Rehabilitasyonu Ve İstihdamı Hakkında 159 Sayılı Uluslararası Çalışma Teşkilâtı (İlo) Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun **T.C. Resmi Gazete** (23751, 10 Temmuz 1999)

4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu **T.C. Resmi Gazete** (23810, 25 Ağustos 1999)

4857 sayılı İş Kanunu **T.C. Resmi Gazete** (25134, 10 Haziran 2003)

4904 sayılı Türkiye İş Kurumu ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun **T.C. Resmi Gazete** (25159, 5 Temmuz 2003)

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu **T.C. Resmi Gazete** (25531, 23 Temmuz 2004)

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun **T.C. Resmi Gazete** (25868, 7 Temmuz 2005)

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu **T.C. Resmi Gazete** (26200, 16 Haziran 2006)

6462 sayılı Kanun ve **T.C. Resmi Gazete** (28636, 3 Mayıs 2013)  
Kanun Hükümünde  
Kararnamelerde Yer Alan  
Engelli Bireylere Yönelik  
İbarelerin Değiştirilmesi  
Amacıyla bazı Kanun ve  
Kanun Hükümünde  
Kararnamelerde  
Değişiklik Yapılmasına  
Dair Kanun

6518 sayılı Aile ve Sosyal **T.C. Resmi Gazete** (28918, 19 Şubat 2014)  
Politikalar Bakanlığının  
Teşkilat ve Görevleri  
Hakkında Kanun  
Hükümünde Kararname İle  
Bazı Kanun ve Kanun  
Hükümünde  
Kararnamelerde  
Değişiklik Yapılmasına  
Dair Kanun

Asgarî İşçilik **T.C. Resmi Gazete** (27210, 25 Nisan 2009)  
İncelemelerinde Uzlaşma  
Yönetmeliği

Aile Hekimliği Uygulama **T.C. Resmi Gazete** (28539, 25 Ocak 2013)  
Yönetmeliği

Aktif İşgücü Hizmetleri **T.C. Resmi Gazete** (28585, 12 Mart 2013)  
Yönetmeliği

Korumalı İşyerleri **T.C. Resmi Gazete** (28833, 26 Kasım 2013)  
Hakkında Yönetmelik

Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik **T.C. Resmi Gazete** (28906, 7 Şubat 2014)

Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, Erişkinler İçin Engelli Sağlık Raporu Engel Oranları Alan Kılavuzları **T.C. Resmi Gazete** (30692, 20 Şubat 2019)

Engelli Bireyler ve Özel Gereksinimi Olan Çocuklar İçin Sağlık Kurulu Raporu Düzenlemeleri, s. 5 (Çevrimiçi) <https://slidetodoc.com/engelli-bireyler-ve-zel-gereksinimi-olan-ocuklar-in/> Erişim Tarihi: 13.01.2021

İşvesosyalgüvenlikcom,(Çevrimiçi),<https://www.isvesosyalguvenlik.com/is-kanunu-idari-para-cezalari/> Erişim Tarihi: 27.03.2022.

Glutensiz Bir Başka Kafe (Çevrimiçi) <https://www.birbaskakafe.com/Home/Bizbirbaskay%C4%B1z> Erişim tarihi 31.05.2020.

## EKLER

### EK-1: Aydınlatılmış Onam Formu

#### AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU

Bu çalışma bilimsel bir araştırma olup, araştırmada işsiz engellilerin sosyoekonomik durumunun araştırılması hedeflemektedir. Sizden bu araştırmaya katılarak katkıda bulmanızı istiyoruz. Bu araştırmaya katılıp katılmamakta serbestsiniz.

Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayalıdır. Kararınızdan önce araştırma hakkında sizi bilgilendirmek istiyoruz. Bu bilgileri okuyup anladıktan sonra araştırmaya katılmak isterseniz size imzalamanmış “Gönüllü Onam Formu” verilecektir. Bu çalışmada size işsizlik deneyiminiz neticesinde kendi sosyoekonomik durumunuzla ilgili yaşadığınız duygu ve düşüncelerinize ilişkin bazı sorular sorulacaktır. Sorulara vereceğiniz cevaplar doğru ya da yanlış olarak değerlendirilmeyecektir. Asıl önemli olan sizin bu konuyla ilgili deneyimleriniz ve düşüncelerinize ilişkin ifadelerinizi, bizimle paylaşmanızdır. Sizden gelen yanıtlar neticesinde bu çalışma ile engellilik alanyazınında literatürde bir boşluk dolduracak ve engelli politikaların yapılandırılmasına da olumlu katkılar sağlanacaktır. Bu çalışma Niğde ilinde yaşayan farklı engel gruplarında yer alan işsiz bireylerden seçilerek yapılacaktır. Araştırmaya sizin davet edilmenizin nedeni, engelli olmanızın yanı sıra işsizlikle mücadele içerisinde yer alarak iş arıyor olmanız ve bu konuda deneyim sahibi olmanızdır.

Çalışma kapsamında sizinle yaklaşık bir saat süren görüşme yapılacaktır. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilecektir. Bu şekilde hem zamanı daha iyi kullanılabilecek hem de sorulara vereceğiniz yanıtların daha ayrıntılı tutulması sağlanabilecektir. Yapacağımız görüşmede vereceğiniz tüm bilgiler, sadece bu çalışma için kullanılacak ve kesinlikle gizli tutulacaktır. Kayıta ya da çalışma raporunda isim ve soyadınız ya da sizin kimliğinizi belli edebilecek bir ayrıntı kesinlikle açık olarak yer almayacaktır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da herhangi bir aşamada araştırmadan ayrılabilirsiniz; bu durum herhangi bir cezaya tabi olmadığı gibi hiçbir şekilde sizin zararınıza yol açmayacaktır. Bu çalışmaya katılmanız için sizden herhangi bir ücret istenmeyecektir. Çalışmaya katıldığınız için size ek bir ödeme de yapılmayacaktır. Uygulama süresi boyunca, araştırma hakkında ek bilgiler almak için ya da çalışma ile ilgili herhangi bir sorun ya da diğer rahatsızlıklarınız için 0xxxxxxx no.lu telefondan araştırmacı Ersin ERASLAN’ a başvurabilirsiniz.

## EK-2: Onam Formu

### ONAM FORMU

Sayın Ersin ERASLAN tarafından bilimsel bir araştırma yapılacağı belirtilerek işsiz engellilerin sosyoekonomik durumunu araştırmayı hedefleyen bu araştırma ile ilgili bilgileri bana aktardı. Bu bilgilerden sonra böyle bir araştırmaya “katılımcı” olarak davet edildim. Araştırmaya benim davet edilme nedenimin; “engelli olarak iş aradığım halde bulamadığım” olduğu açıklandı. Eğer bu araştırmaya katılırsam araştırmacı ile aramda kalması gereken bana ait bilgilerin gizliliğine, bu araştırma sırasında büyük özen ve saygı ile yaklaşılabileceğine inanıyorum. Araştırma sonuçlarının eğitim ve bilimsel amaçlarla kullanımı sırasında kişisel bilgilerimin ihtimamla korunacağı konusunda bana yeterli güven verildi. Projenin yürütülmesi sırasında herhangi bir sebep göstermeden araştırmadan çekilebilirim. (Ancak araştırmacıları zor durumda bırakmamak için araştırmadan çekileceğimi önceden bildirmemim uygun olacağına bilincindeyim). Araştırma için yapılacak harcamalarla ilgili herhangi bir parasal sorumluluk altına girmiyorum. Bana da bir ödeme yapılmayacaktır. Araştırma sırasında araştırma ile ilgili herhangi bir sorun ile karşılaştığımda; herhangi bir saatte, hangi araştırmacıyı, hangi telefon ve adresten arayabileceğimi biliyorum. Bu araştırmaya katılmak zorunda olmadığımı biliyorum. Araştırmaya katılmam konusunda zorlayıcı bir davranışla karşılaşmış değilim. Eğer katılmayı reddedersem, bu durumun bana herhangi bir zarar getirmeyeceğini de biliyorum. Bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntıları ile anlamış bulunmaktayım. Kendi başıma belli bir düşünme süresi sonunda adı geçen bu araştırma projesinde “katılımcı” olarak yer alma kararını aldım. Bu konuda yapılan daveti büyük bir memnuniyet ve gönüllülük içerisinde kabul ediyorum. Bu formun imzalı bir kopyası bana verilecektir.

Katılımcı:

Adı ve Soyadı:

Adres:

Telefon Nu:

Katılımcı ile görüşen araştırmacının adı, soyadı ve unvanı: Ersin ERASLAN, Öğretim Görevlisi. Araştırmacının adresi: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Niğde Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tel: 0xxxxxxx

İmza:

### EK-3: Araştırma Soruları

#### 1. Demografik Bilgi ve Tanımlama Soruları

|                                                           |                                                                                                                          |                                                                  |
|-----------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------|
| Cinsiyetiniz                                              | <input type="checkbox"/> Erkek                                                                                           | <input type="checkbox"/> Kadın                                   |
| Medeni Durumunuz                                          | <input type="checkbox"/> Evli                                                                                            | <input type="checkbox"/> Bekâr <input type="checkbox"/> Boşanmış |
| Yaşınız?                                                  |                                                                                                                          |                                                                  |
| Engel Türünüz                                             | <input type="checkbox"/> Ortopedik                                                                                       | <input type="checkbox"/> Dil ve Konuşma Engelli                  |
|                                                           | <input type="checkbox"/> Görme Engelli                                                                                   | <input type="checkbox"/> Süreğen Hastalık                        |
|                                                           | <input type="checkbox"/> İşitme Engelli                                                                                  | <input type="checkbox"/> Zihinsel /Ruhsal Engelli                |
| Engel Dereceniz                                           | %...                                                                                                                     |                                                                  |
| Engelli Nakdi Destekleri                                  | <input type="checkbox"/> Engelli Aylığı <input type="checkbox"/> Engelli Bakım Aylığı <input type="checkbox"/> Almıyorum |                                                                  |
| Engelli Durumunuz                                         | <input type="checkbox"/> Doğuştan <input type="checkbox"/> Doğum sonrası Süresi....                                      |                                                                  |
| Mezuniyet Dereceniz                                       | <input type="checkbox"/> Okuryazar değil                                                                                 | <input type="checkbox"/> Meslek Lisesi                           |
|                                                           | <input type="checkbox"/> Okuryazar                                                                                       | <input type="checkbox"/> Ön lisans                               |
|                                                           | <input type="checkbox"/> İlkokul                                                                                         | <input type="checkbox"/> Lisans                                  |
|                                                           | <input type="checkbox"/> Ortaokul                                                                                        | <input type="checkbox"/> Yüksek Lisans                           |
|                                                           | <input type="checkbox"/> Lise                                                                                            | <input type="checkbox"/> Doktora                                 |
| Babanızın Mezuniyet Derecesi*                             | <input type="checkbox"/> Okuryazar değil                                                                                 | <input type="checkbox"/> Lise                                    |
|                                                           | <input type="checkbox"/> Okuryazar                                                                                       | <input type="checkbox"/> Lisans                                  |
|                                                           | <input type="checkbox"/> İlkokul                                                                                         | <input type="checkbox"/> Yüksek lisans                           |
|                                                           | <input type="checkbox"/> Ortaokul                                                                                        | <input type="checkbox"/> Doktora                                 |
| Annenizin Mezuniyet Derecesi*                             | <input type="checkbox"/> Okuryazar değil                                                                                 | <input type="checkbox"/> Lise                                    |
|                                                           | <input type="checkbox"/> Okuryazar                                                                                       | <input type="checkbox"/> Lisans                                  |
|                                                           | <input type="checkbox"/> İlkokul                                                                                         | <input type="checkbox"/> Yüksek lisans                           |
|                                                           | <input type="checkbox"/> Ortaokul                                                                                        | <input type="checkbox"/> Doktora                                 |
| Evinizde (Hanenizde) siz dâhil yaşayan kişi sayısı*       |                                                                                                                          |                                                                  |
| Hanenizde Yaşayan Diğer Kişilerin Yaş ve Eğitim Bilgileri |                                                                                                                          |                                                                  |

|                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                         |                      |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------|
|                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                         |                      |
| Hane halkının aylık geliri toplam ne kadardır?                                            | ( ) 500-2000 TL                                                                                                                                                                                                                                                         | ( ) 4001-5000 TL     |
|                                                                                           | ( ) 2001-2500 TL                                                                                                                                                                                                                                                        | ( ) 5001-6000 TL     |
|                                                                                           | ( ) 2501-3000 TL                                                                                                                                                                                                                                                        | ( ) 6001-7000 TL     |
|                                                                                           | ( ) 3001-3500 TL                                                                                                                                                                                                                                                        | ( ) 7001-8000 TL     |
|                                                                                           | ( ) 3501-4000 TL                                                                                                                                                                                                                                                        | ( ) 8001 TL ve üzeri |
| Oturduğunuz Konut*                                                                        | ( ) Kendinize ait ( ) Kira ( ) Lojman                                                                                                                                                                                                                                   |                      |
| Oturduğunuz Evin Isınma* Düzeni                                                           | ( ) Soba ( ) Kat Kaloriferi/ Kombi ( ) Kalorifer                                                                                                                                                                                                                        |                      |
| Toplumsal genelini göz önüne aldığımızda ailenizin ekonomik durumunu nasıl görüyorsunuz?* | 1. ( ) Alt<br>2. ( ) Ortanın altı<br>3. ( ) Orta<br>4. ( ) Ortanın Üstü<br>5. ( ) Üst                                                                                                                                                                                   |                      |
| Daha önce İş tecrübeniz oldu mu?                                                          | ( ) Hiç iş tecrübem olmadı                                                                                                                                                                                                                                              | ( ) 3-5 yıl arası    |
|                                                                                           | ( ) 1 yıldan az                                                                                                                                                                                                                                                         | ( ) 5-10 yıl arası   |
|                                                                                           | ( ) 1-3 yıl arası                                                                                                                                                                                                                                                       | ( ) 10 yıl ve üzeri  |
| Aradığınız işte ücret beklentiniz aralıktadır?                                            | ( ) Asgari ücret                                                                                                                                                                                                                                                        | ( ) 4000 -5000 TL    |
|                                                                                           | ( ) 2500-3000 TL                                                                                                                                                                                                                                                        | ( ) 5001-6000 TL     |
|                                                                                           | ( ) 3001-3500 TL                                                                                                                                                                                                                                                        | ( ) 6000 -7000 TL    |
|                                                                                           | ( ) 3501-4000 TL                                                                                                                                                                                                                                                        | ( ) 7001 TL ve üzeri |
| İş arama süreniz hangi aralıktadır?                                                       | ( ) 1-2 ay ( ) 3-5 ay ( ) 6-11 ay ( ) 1 yıl ve üzeri                                                                                                                                                                                                                    |                      |
| İş aramaya başlamadan önceki durumunuzu lütfen belirtiniz.                                | ( ) Geçici bir işte çalışıyordum.<br>( ) İşten çıkartıldım.<br>( ) İşyerim kapandı/İflas etti.<br>( ) Ücretsiz aile işçisiydim.<br>( ) Emekli<br>( ) Eğitime devam ediyordum/rehabilitasyondaydım.<br>( ) Ev işleri ile meşguldüm.<br>( ) Diğer lütfen belirtiniz:..... |                      |
| İş arama kanalı olarak hangi kanalı kullanmaktasınız?                                     |                                                                                                                                                                                                                                                                         |                      |

## 2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları

1. Aile içi ilişkilerinizi anlatır mısınız?
2. Aile içinde yaşadığınız sorunlar var mı, varsa bu sorunlardan bahsedebilir misiniz?
3. Aile içinde size destek olunuyor mu, destek olunuyor ise bu destekleri anlatır mısınız?
4. Arkadaş çevreniz hakkında bilgi verir misiniz? Arkadaşlık ilişkileriniz nasıl, arkadaşlarınızla beraber neler yapmaktasınız?
5. Komşularınız varsa komşuluk ilişkilerinden bahsedebilir misiniz?
6. Akrabalık ilişkiniz nasıl, akrabalarınızla birlikte neler yapmaktasınız?
7. Sosyal faaliyetlerinizde neler bulunmaktadır?
8. Gündelik faaliyetlerinizi anlatabilir misiniz?
9. Sportif, kültürel ve sanatsal faaliyetlerle uğraşmakta mısınız, eğer başkaca bir faaliyetle uğraşıyorsanız kısaca anlatabilir misiniz?
10. Herhangi siyasi bir faaliyetiniz varsa kısaca bahsedebilir misiniz?
11. Herhangi bir siyasi partiye üye misiniz? Neden?
12. Oy kullanıyor musunuz? Oy kullanmıyorsanız neden kullanmuyorsunuz kısaca anlatır mısınız? Oy kullanırken yaşadığınız herhangi bir sorun varsa paylaşa bilir misiniz?
13. Engelli haklarını biliyor musunuz? Söz konusu bu haklardan yararlanabiliyor musunuz? Yararlanamıyorsanız sebebini açıklayabilir misiniz?
14. Niğde ilinde toplumun size bakış açısı nasıl, bilgi verebilir misiniz?
15. Niğde ilinin sizin toplumsal yaşama katılımınız noktasında olumlu ve olumsuz özelliklerinden bahsedebilir misiniz?
16. İş ararken yaşadığınız sorunlar var mı? Varsa bu sorunlardan bahsedebilir misiniz?
17. Eğitim hayatınızda yaşadığınız sorunlar ve destekler açısından eğitim hayatınızı anlatabilir misiniz?
18. Sağlık hizmeti alırken yaşadığınız sorunlar var mı? Varsa bilgi verir misiniz?
19. İŞKUR'dan hizmet alırken yaşadığınız sorunlar var mı? Varsa bilgi verir misiniz?
20. PTT/BANKA hizmetlerinde yaşadığınız sorunlar var mı? Varsa bilgi verir misiniz?
21. Yaşadığınız muhittin ekonomik durumu hakkında bilgi verir misiniz? Yaşadığınız muhitte insanların size herhangi bir desteği bulunmakta mıdır?
22. Hanenizin/Ailenizin ekonomik durumu nasıl anlatabilir misiniz?
23. Ekonomik yaşamda ailenizin yaşadığı sorunlar varsa anlatabilir misiniz?
24. Evinizin yaşam alanında eksikliğini hissettiğiniz ya da yaşadığınız bir sorun var mı? Varsa anlatabilir misiniz?
25. Ailenizden bağımsız olarak bireysel ekonomik yaşamınız hakkında bilgi verir misiniz?
26. Bir ayda ne kadar harcama yapmaktasınız? Harcamalarınız için kaynağı nereden bulmaktasınız?
27. Engellilere yönelik sunulan ayni ve nakdi yardımları değerlendirebilir misiniz\*?
28. Ekonomik manada sizi en çok sıkıntıya düşüren durum nedir?
29. İşsiz olmanız hem sosyal hem de ekonomik açıdan sizi ve ailenizi nasıl etkilemektedir anlatabilir misiniz?
30. İşsizliği kendi iç dünyanızda nasıl algılamaktasınız?
31. Engelliliği kendi iç dünyanızda nasıl algılamaktasınız?
32. Neden çalışmak istiyorsunuz?
33. Ekleme istediğiniz başka bir husus varsa lütfen paylaşır mısınız?



#### EK-4: Etik Kurul Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 02.03/2021 - 25605

 T.C.  
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ  
Genel Sekreterlik

Sayı :E-86837521-050.99-25605  
Konu :Etik Kurul Kararı

Sayın Öğr. Gör. Ersin ERASLAN

Üniversitemiz Etik Kurulunun, yürütücülüğünü yaptığınız "Türkiye'de İşsiz Engellilerin Sosyo Ekonomik Durumu: Niğde İlinde Alan Araştırması" isimli projeye ilişkin 24.02.2021 tarihli ve 04 sayılı toplantısının 05 sayılı kararı ekte gönderilmiştir.  
Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN  
Rektör V.

Ek:Karar (1 sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres:Merkez Yerleşke İktisadi Yolu 51240 Niğde  
Telefon:0 388 225 26 14-15 Faks:0 388 225 26 09  
e-Posta:genelsekreterlik@ogu.edu.tr Web:www.ogu.edu.tr  
Kep Adresi:nehuascho@ogu.edu.tr

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Bilgi için: Serhat Can SAKI  
Unvanı: Memur

CamScanner ile tarandı

Evrak Tarih ve Sayısı: 02/03/2021-25605

**ETİK KURUL İZİN BELGESİ**  
**T.C.**  
**NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL KARARLARI**

Toplantı Tarihi :24/02/2021  
Toplantı Sayısı :04

KARAR-2021/04-05: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde görev yapan Prof. Dr. Levent ŞAHİN ve Niğde Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulunda görev yapan Öğr. Gör. Ersin ERASLAN'ın yürütücülüğünü yaptığı "Türkiye'de İşsiz Engellilerin Sosyo Ekonomik Durumu: Niğde İlinde Alan Araştırması" isimli araştırma etik yönden incelenmiş olup, etik açıdan **uygunluğuna**, oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet ŞENER  
Başkan

Prof. Dr. Ayhan CEYHAN  
(Üye)

Prof. Dr. Ayten ÖZTÜRK  
(Üye)

Prof. Dr. Çiğdem ULUBAŞ SERÇE  
(Üye)

Prof. Dr. Esen GÖRBÜZ  
(Üye)

Prof. Dr. Zeliha YILDIRIM  
(Üye)

Doç. Dr. Nalan GÖRDELES BEŞER  
(Üye)

Mustafa ÇOLAK  
(Üye)



CamScanner ile tarandı

## ÖZGEÇMİŞ

Ersin Eraslan, ilk ve orta öğrenimini Mersin’de Gazipaşa İlkokulu ve İçel Anadolu Lisesi’nde tamamlamıştır. Lisans eğitimini 2005 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde, yüksek lisans eğitimini ise 2015 yılında Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümünde başarı ile tamamlayarak yüksek lisans derecesi almıştır. Eraslan halen, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ABD’da Doktora eğitimine tez aşamasında devam etmektedir.

2006 yılında Maliye Bakanlığı’nda Milli Emlak Memuru olarak göreve başlayan Eraslan, bu görevini 2012 yılına değin sürdürmüştür. 2012 yılından itibaren ise Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Niğde Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu’nda Öğretim Görevlisi olarak çalışma hayatına devam etmektedir. Engellilik üzerine çalışma ve yayınları bulunan Eraslan iyi derecede İngilizce ve başlangıç seviyesinde Almanca bilmektedir. Eraslan evli olup biri kız diğeri erkek olmak üzere iki çocuğı bulunmaktadır.